МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Випуск 46

Частина 1

КИЇВський ВУЛ 2013 УНІВЕРСИТЕТ

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	д-р філол. наук, проф. А.Д. Бєлова
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	д-р філол. наук, проф. В.Б. Бурбело; д-р філол. наук, проф. І.О. Голубовська; канд. філол. наук, проф. Н.Ю. Жлуктенко, д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан; д-р філол. наук, проф., член-кор. НАН України Н.Ф. Клименко; д-р філол. наук, проф. Н.М. Корбозерова; д-р філол. наук, проф. Г.Г. Крючков; д-р філол. наук, проф. О.С. Снитко; д-р філол. наук, проф. Л.В. Коломієць; д-р філол. наук, проф. Л.І. Шевченко; д-р філол. наук, проф. О.І. Чередниченко
Адреса редколегії	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, Інститут філології, тел.: 239-32-58
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології 23.10.2013 року (протокол № 3)
Зареєстровано	Постановою президії ВАК України протокол №1-05/5 від 01.07.10
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу інформації видано Міністерством юстиції України серія КВ № 16155-4627Р від 11.12.2009 р ДК № 1103 від 31.10.02

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ "Київський університет", 2013

УДК 811.16:39

Айдачич Д., д.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОЛЕКЦІЯ ЦІННОСТЕЙ *СВОБОДА, РІВНІСТЬ, БРАТЕРСТВО* ТА ЇЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Гасло "Liberté, Égalité, Fraternité" (свобода, рівність, братерство) й інші усталені вислови, які спираються на нього, у слов'янських мовах розглядаються в межах фасетного опису слів люблінської школи когнітивної етнолінгвістики як "колекції цінностей" та як "варійовані колекції цінностей".

***Ключові слова**: гасло, колекція цінностей, варійована колекція цінностей, свобода, рівність, братерство, когнітивна етнолінгвістика.*

Гасло французької революції створювалося поступово. Спочатку в першій статті "Декларації прав людини і громадянина" (24. 08. 1789 р.) з'явилися воля і рівність: "Люди народжуються вільними і рівними в правах". Слова *свобода, рівність, братерство* вперше поєднав Максиміліан Робесп'єр наприкінці 1790 р. у виступі про організацію національної гвардії [fr.wikipedia]. Під час якобінського терору в 1793 році гасло виступає у вигляді *Liberté, Égalité, Fraternité ou la Mort* (Свобода, рівність, братерство чи смерть). Конструкція ж *Свобода, Рівність, Братерство* є девізом Французької Республіки донині. Вона стала відомою й визнаною не лише у Франції, а й у ідеології лібералізму, у соціальніх та лівих революційних рухах. Це гасло має чимало історичних і громадських вимірів. Його вже понад два століття обговорюють і використовують філософи, політики, історики, соціологи та інші. Форму й значення цієї конструкції можна вивчати також із лінгвістичної точки зору. У цьому дослідженні гасло *Свобода, рівність, братерство* і йому подібні конструкції будуть аналізуватися на матеріалі сучасних слов'янських мов із позицій етнолінгвістики. Ми зосередимося на мовних та аксіологічних аспектах і контекстах уживання гасла *Свобода, рівність, братерство*. Дослідження виконувалось на матеріалі корпусу польської мови [NKJP], російської мови [НКРЯ], Інтернету й електронних каталогів великих слов'янських бібліотек.

1. **Назви конструкцій типу** *Свобода, рівність, братерство* **у слов'янських мовах** відзначаються численністю та розмаїттям.

Найчастіше досліджувана конструкція визначається як *цінності*, *основні (фундаментальні) цінності, конституційні цінності*. Близькі за значенням до вищеназваних такі назви: серб. *нематеријална добра* (‘нематеріальні блага’), рос. *заветы* (‘заповіді’). Аксіологічно нейтральні назви цих конструкцій із філософської термінології: *категорії, центральні ідеї, громадські ідеї, поняття, ключові поняття.* Інші найменування досліджуваних конструкцій підкреслюють мовний аспект: *лозунг, слоган, девіз, гасло, слова*. Оціночне забарвлення цих назв залежить від контексту. У білоруському словосполученні *тры цудоўныя словы,* наприклад, відображається позитивне ставлення до гасла. Але підкреслення лише вербальної декларації цінностей, не підкріпленої їх реальним існуванням у суспільстві, супроводжується негативною оцінкою номінації, як у висловлюванні білоруського автора на одному з інтернет-форумів: *"тры цудоўныя словы: Свабода, Роўнасць, Братэрства. Алі гэта насамрэч толькі словы, бо ніводнае із іх не дзейнічае ў рэальным жыцці"* [Эўрапейскі марш].

Коли конструкцію *Свобода, рівність, братерство* називають *громадянськими правами, доктриною, програмою, метою*, *революційною тріадою*, підкреслюються політико-ідеологічні та юридичні аспекти. Функціонують також назви, які підкреслюють триєдність компонентів: пол. *rewolucyjna triada* (‘революційна тріада’), рос. *три кита*, *три слова*, білор. *тры словы* (‘три слова’). Властивість тріади у словесному визначенні цієї конструкції рідко виражається у слов’янських мовах. Хоча тристоронній характер цієї групи взаємозалежних слів зі взаємодоповнюваністю та взаємною напруженістю справді важливий, у мовній картині світу слов’ян, імовірно, це маловажливо.

Гасло *Свобода, рівність, братерство*, очевидно, лексично нестабілізоване. Хтось розуміє його як набір цінностей, хтось – як набір ідей, а ще хтось як набір слів. Слов’янські назви тріади, які підкреслюють властивості цінностей, мають нейтральне чи позитивне значення. Назви, які акцентують на властивостях ідей чи слів, звичайно мають позитивне семантичне забарвлення. Але, коли ідеї або слова конструкції, на думку суб’єкта, не підкріплюються реальністю, він надає їм негативного забарвлення, оскільки використання гасла сприймається як пустопорожні слова, лише слова.

З точки зору етнолінгвістики, конструкцію *Свобода, рівність, братерство* можна розглядати як колекцію цінностей. В описі стереотипних властивостей слів творці польської школи когнітивної етнолінгвістики розвивали ідею редукціоністського компонентного аналізу слів Анни Вежбицької. У ряд фасет ними було внесено також колекції, тобто низка слів у стійкому контексті, у якому виступає досліджуване слово. Єжи Бартмінський у праці про когнітивну дефініцію визначає колекцію як певну сукупність, поєднану певними ознаками (див.: [Бартминьский 2005: 64; Bartmiński 2006: 49]), у статті про гіпероніми, як "належність предмета до певної групи" [Bartmiński 2006: 57], а в роботі про опозицію "свій – чужий" як "спільну появу" [Bartmiński 2007: 41–42]. У *Словнику народних стереотипів і символів* колекція є четвертою у списку фасет, а графічно у Словнику вона позначається знаком плюс "+" [SSiSL, 1: 16]. Наводячи своє розуміння терміна *колекція*, Є. Бартмінський та автори Словника стереотипів мали на увазі реально існуючі предмети, істот і явища, але термін *колекція* може застосовуватися і до цінностей. У дослідженнях цінностей слов'ян колекції є важливою частиною співвідношень цінностей, тому варто в рамках міжнародного проекту EUROJOS про цінності слов'ян та їхніх сусідів поглиблювати аналіз колекцій.

Якщо беремо за основу твердження, що конструкції типу *Свобода, рівність, братерство* – колекції, то додатково їх можна окреслити, як "колекції цінностей". Цьому набору слів, що позначає цінності, властива чітка стійка послідовність. На відміну від колекцій реальних предметів чи явищ, які були дотепер предметом аналізу в *Словнику народних стереотипів і символів*, у цій роботі йдеться про набір цінностей.

Колекції цінностей виконують функцію об'єднання суспільних груп, ними окреслюються основи майбутнього існування та розвитку цих верств та груп. Перелічені цінності – не тільки набір слів, тому що між ними існує зв'язок, вони взаємодоповнюються і уточнюють одна одну. Окремі слова входять до колекції зі своїм значенням, але, пов'язуючись із назвами інших цінностей, вони отримують додатковий сенс. І сама конструкція збагачується доповненим значенням включених слів. Однак, у конструкціях подібного типу немає невпізнаваних семантичних відхилень від основного значення слів, подібних змінам у деяких фразеологізмах.

Можна сказати, що цінності з колекції *Свобода, рівність, братерство* мають додаткове ідеологічне чи етичне значення, що їхнім назвам його передає сама колекція цінностей.

2. Особливості вербалізації колекції цінностей *Свобода, рівність, братерство* у слов'янських мовах – лозунг-переклад із французької. Зазвичай вона виступає в усталених мовних формах: серб. *Слобода, једнакост, братство*, хорв. *Sloboda, Jednakost, Bratstvo*, болг. *Свобода, равенство, братство*, мак. *Слобода, еднаквост, братство*, словен. *Svoboda, enakost, bratstvo*, рос. *Свобода, равенство, братство*, укр. *Свобода, рівність, братерство*, білор. *Свабода. Роўнасць. Братэрства*, пол. *Wolność, równość, braterstwo*, чес. *Svoboda, rovnost, bratrství*, словац. *Vol'nost', rovnost', bratstvo*.

Порівнюючи переклади, можна побачити, що французьке слово *Liberté* у слов'янських мовах переважно (сербській, хорватській, болгарській, македонській, словенській, російській, українській, білоруській, чеській) передається іменником зі спільнослов'янським коренем **svoboda*, а у двох мовах (польській і словацькій) іменником, похідним від прасл. **volja*. Цікаво, що водночас у всіх слов'янських мовах функціонують континуанти обох праслов'янських коренів. Важливо було б вивчити їх семантичні відмінності в кожній мові й зіставити їх між собою, але це завдання виходить за межі нашої роботи.

Переклад французького слова *Égalité* в східно-, західнослов'янських мовах, а також у болгарській є похідним від прикметника *рівний*, тоді як у сербській, хорватській, македонській і словенській мовах виводиться з прикметника *једнаки* (однаковий). У південнослов'янських мовах існує слово *равноправност*, але конструкція *Слобода, равноправност, братство* з'являється рідко, лише як виняток.

Третій член конструкції в усіх слов'янських мовах перекладається іменниками, похідними від *брат* (псл. **bratrъ*, **bratъ*).

Порядок найменувань у колекції цінностей має значення, і, отже, найбільшу вагу має *свобода*, далі – *рівність*, а менш важливим є *братерство*. Хоча гасло створили, аби підкреслити єдність цих цінностей, у зафіксованих нами варіантах існують відхилення від основної форми, тому що між назвами цінностей немає рівності, а свобода – найбільш фундаментальна цінність у цій конструкції.

Варіанти основної форми конструкції з доданою пунктуацією, відмінні на папері, показують суб'єктивну позицію автора щодо конструкції *Свобода, рівність, братерство* у межах його тексту. Якщо до кожного з цих слів автор додає знак питання, красномовно виражається підозра, що означені цінності справді спостерігаються в конкретному суспільстві. Так, польський письменник і публіцист Єжи Пільх, згадуючи вірші про ЗМІ, які нібито в глобалізованому суспільстві зближують людей із різних частин світу, до слів гасла з сумнівом та іронією додає три знаки питання: *Wolność? Równość? Braterstwo?* [Pilch 2005].

Якщо всі три слова взяті в лапки, автор таким маркуванням одразу повідомляє, що його розуміння цінностей у гаслі відрізняється від їхнього сприйняття у контексті, тобто він зазначає фальшивість використання цих слів. Лапки сигналізують про іронічний зсув і відбивають негативну оцінку викривленого тлумачення цих понять.

Форма з додатковим знаком оклику стверджує низку цінностей. У конструкції французькою мовою кожне слово пишеться з великої літери, а в слов'янських мовах цей спосіб написання рідкісний. Тому написання в слов'янських мовах кожного члена конструкції з великої літери або є успадкованим від французького варіанта, або вносить додаткову семантику особливої ваги кожної з цінностей. Колекція французькою в тексті слов'янською мовою з'являється як вкраплення, коли автор хоче акцентувати на дистанції справжнього сенсу і якогось іншого сприйняття тріади цінностей. Таке використання передбачає, що слухачам відоме гасло французькою, яка не є для них рідною мовою, отже вони зрозуміють і сенс вираженого іронічного натяку.

У прикладах, які наведено нижче, критичне ставлення до сучасних політичних реалій Франції містить підозру, що в самій Франції не дотримуються проголошуваних тріадою цінностей. Так, на сторінках болгарського веб-сайту новин відкрито питання: "Важи ли *Liberté, égalité, fraternité за ромите?*" [Давидов 2012]. Сплетіння гасла французькою з коментарем болгарською мовою з'являється у яскравій заяві: "*Liberté, égalité, fraternité! Всички сме равни, но някои са по-равни. Ай да сте живи и здрави!*" [novinite.bg]. Цим виражається протест проти висилки французькою поліцією болгарських циган із Парижа та Ліона з натяком, що це неприпустимо для країни, девіз якої *Liberté, Egalité,*

Fraternité. Похмуру оруеллівську інвективу про "рівних і більш рівних" прикриває іронічна усмішка побажання здоров'я, яке сприймається як: нехай французи живуть у своєму світі і використовують своє гасло лише як порожні балачки. До опису своїх знайомих одностатевої орієнтації "другите ми двама приятели са едно гей семейство, които са *от типа 'Liberté, Égalité, Fraternité'*" один болгарин [Самолет 005] включає гасло, де воно набуває іронічного гендерного відтінку. На порталі новин про Європейську Унію російською текст про протести противників легалізації одностатевих шлюбів носить заголовок *Liberté, Égalité, Fraternité! Но не однополые браки* [Бартанова 2012].

3. Колекція цінностей із заміною чи **колекція цінностей, яка варіюється** – це стійка серія цінностей, у якій замінюється хоча б одна цінність, при чому колекція зберігає чіткий зв'язок із первісною конструкцією. У порівняльному аналізі оригінальної колекції й колекції цінностей із заміною важливі ті елементи, які змінюються: 1) відкинута цінність, 2) нова цінність, 3) позиція заміненої цінності, 4) (можливе) обґрунтування присутності нової цінності.

Приклади колекцій цінностей, у яких замінюється перший елемент – "Свобода" – рідкісні. При заміні першої цінності в тріаді першочергового значення набуває та цінність, яка висувається на перше на місце, тоді як інші члени тріади відходять на менш важливі позиції. Отже, справедливість виступає на чолі колекції цінностей у назві тексту Мілорада Ступара "*Pravda, sloboda, jednakost*" і в заголовку книжки "*Правда, слобода, једнакост: Ролс і Волзер*" Тетяни Глинтич [Глинтић 1996]. У марші толерантності 16-ого листопада 2010 р., на Міжнародний день терпимості, у столиці Македонії носили плакати з гаслом "*Правда, слобода, еднаквост*" [вториот Марш].

Найчастіше замінюється останнє слово колекції, що дозволяє більшою мірою зберегти впізнаваність початкової колекції. В окремих випадках 'братерство' сприймається як найменш важлива цінність, а в деяких випадках підкреслюється бажання викинути саме цю цінність.

Ідеологічна й етична природа колекції цінностей *Свобода, рівність, братерство* відображається в низці ідеологічно забарвлених замін слова 'братерство'. Найбільш послідовними в цьому були анархісти, які намагалися близьке їм братерство замінити точнішою назвою цінності. У текстах П. Прудона,

М. Кропоткіна, М. Ковалевського підкреслюються солідарність та співробітництво. Монографія Станіслава Гурки *Wolność, równość, solidarność : myśl społeczno-polityczna Maksyma Kowalewskiego* присвячена ідеям російського історика, юриста й соціолога Максима Ковалевського [Górka 2006]. На політичних маршах анархісти носять транспарант *Свобода! Равенство! Солидарность!* [anarcho-goths]. Пісню *Свобода, равенство, солидарность* співає російська стрітпанк група "Klowns" з Кірова. "Основное, за что я выступаю – это *свобода, равенство, солидарность*", – говорить про свої погляди автор у Інтернеті [Страхов 2012]. На сайті чеського релігійно орієнтованого товариства братерство замінюється гідністю: *Svoboda, rovnost, důstojnost* [Svoboda, rovnost, důstojnost 2012].

Політична основа тріади виявляється у підсилено політичному контексті, який може відображати особливості історичних обставин слов'янських народів. У історичному романі *1794 рік* Владислава Реймонта зафіксовано такі колекції, які варіюються: "*Wolność, równość, wiara i liberum veto!"; "do walki o wolność, równość i całość"; "Do broni, obywatele! Za wolność, równość i niepodległość*!". Соціалістична партія Польщі перед Другою світовою війною і під час війни містила у своїй назві видозмінене гасло французької революції: *Polska Partia Socjalistyczna – Wolność, Równość, Niepodległość* (PPS WRN), у якому "незалежність" замінила "братерство". Замість "братерства" з'являється "демократія" у заголовку рецензії на книжку сербського політика Воїслава Коштуніци *Sloboda – Jednakost – Demokratija* [Stanovčić 2002].

Акцентування **правових** аспектів роботи про історичний розвиток права наведено у двох текстах сербською: "*Sloboda, jednakost i samostalnost pojedinaca su stranice jednog trougla unutar kog se jedino može ostvariti ideja kosmopolitizma i kosmopolitskog prava*" [Miladinović 2012]; "*na prvom mestu civilna prava koja se odnose na minimum sloboda, jednakost i sigurnost*" [Petkovska 2011]. З угорської на сербську мову перекладений текст Чаба Варги *Слобода, једнакост и појмовни минимум правне конструкције* [Варга 1992]. У чеській та хорватській конструкціях замість 'братерства' виступає 'справедливість': *Svoboda, rovnost, spravedlnost; Svoboda, rovnost, spravedlnost a lidská práva* [politologie]; Simpozij "*Demokracija na prekretnici – sloboda, jednakost, pravednost. Uz 150. obljetnicu rođenja Johna Deweya*" [Simpozij 2009]. Автор чеського тексту про примусову госпіталізацію у Франції визначає своє

критичне ставлення додаванням пунктуації: "*Svoboda? Rovnost? Spravedlnost? Francouzský zákon o duševní zdraví porušuje lidská práva a musí být zrušen"*. [Svoboda?]

Матеріальні блага виступають замість ‘братерства’ в деяких слов’янських колекціях цінностей із заміною. У певному сенсі поява слова ‘гроші’ несподівана в журналістському заголовку *Wolność, równość, pieniądze* про конфлікт у польському містечку Зеленка [Wieści 2000]. Книжка про буржуазні революції називається *Wolność, Równość, Własność: rewolucje burżuazyjne* [Baszkiewicz 1981], де третім елементом є власність. У сербській статті про С. Хантінгтона розглядаються споріднені цілі ліберальної демократії та марксизму: "Konflikt između liberalne demokratije i marksizma-lenjinizma bio je sukob ideologija, koje su, uprkos velikih razlika, delile zajedničke ciljeve kao što su *sloboda, jednakost i prosperitet*" [amika]. У російському тексті зафіксована заміна складника ‘братерство’ – ‘хлібом’: "Мы услыхали вдруг впервой в далеком кишлаке – "*свобода", "равенство" и "хлеб"* на русском языке..." [Русская идея 2002].

Права та цінності меншин можуть з’являтися у різних варіаціях гасла *Свобода, Рівність, Братерство* із заміною третього члена. Едита Пєтшак, політолог і феміністска з Лодзі, написала книжку про європейський фемінізм під назвою *Wolność, równość i siostrzeństwo* [Pietrzak 2008]. Заміна, зроблена на гендерному полі, красномовно свідчить про намір автора пов’язати волю і рівність як високі цінності західного світу зі взаємною підтримкою жінок, вербалізованою в колекції заміною останнього члена ‘сестринством’. Текст українського тижневика, що пропагує жіноче кіно, має заголовок *Свобода, рівність та сестринство* [Купінська 2011]. Редактор Ірінеуш Кшемінський створив збірник праць про соціальні рухи початку XXI століття (зокрема про антиглобалізм і гомосексуалізм у Польщі) під назвою *Wolność, równość, odmienność* [Krzemiński (red.) 2006]. Міжнародний збірник про університети в епоху глобалізації та політику вищої освіти має заголовок *Wolność Równość Uniwersytet* [Kościelniak (red.) 2011].

Заміну двома цінностями однієї цінності в колекції можна проілюструвати прикладами замін слова ‘братерство’ в таких конструкціях: *Слобода, једнакост, правда и солидарност* у передвиборній агітації під гаслом "Краща Чорногорія". Один збірник групи авторів у Сербії носить заголовок *Sloboda, jednakost,*

solidarnost i internacionalizam: Izazovi i perspektive savremene levice u Srbiji. У програмі Соціалістичної партії Сербії (2010 р.) підкреслюються цінності *Слобода, једнакост, солидарност и социјална правда*. Європейські соціалісти написали у своїй декларації, що *свобода, рівність, солідарність та справедливість* є цінностями, за які вони будуть боротися. Польський автор заперечує можливість пояснення багатозначних слів: "Kto jest w stanie wytłumaczyć słowa *socjalizm, wolność, równość, braterstwo, sprawiedliwość*. Nikt." [Smektała 2006].

У заголовку тексту про ставлення американських експертів до релігійної політики соціалістичного уряду Франції написано: "*Liberté, égalité, fraternité et laicité, czyli religijna patologia w cieniu gilotyny"* [Wegetator 2012]. Після основного гасла французькою додається слово ‘laicité’ (секуляризм), яке свідчить про розгляд релігійної проблематики з нерелігійної точки зору, до чого журналіст висловлює польською мовою незгоду з нововведеною політикою та пов’язує нинішній уряд соціалістів із терором якобінців кінця XVIII століття.

У російській газеті тріаду перетворено на чотирикомпонентну колекцію шляхом заміни ‘братерства’ двома цінностями, спрямовану на встановлення зв’язку політичної позиції сучасної партії з радянським минулим: "*свобода, равенство, братство и четкая платформа* Национал-большевики видят партийные сны" [Коммерсантъ-Daily, 2003].

4. Колекція цінностей у ширшій колекції цінностей означає в цій статті появу гасла *Свобода, рівність, братерство* в рамках ширшого ряду цінностей. Іноді такі конструкції представляють механічне накопичення без чітких ідей та акценту на відношеннях між цінностями. Буває також, що широкі колекції свідчать про переконання, що тільки великий набір цінностей забезпечує аксіологічний мінімум для життєдіяльності суспільства. Про формальний характер набору цінностей свідчить використання слів "тощо", "та інші", "і подібні" на кінці переліка цінностей: "univerzalne antropološke kategorije – sloboda, jednakost, *bogatstvo, ljudska prava i slično*" [Sociologija detinjstva]; "sociopolitički faktori – sloboda, jednakost, *svojinska prava, kvalitet duhovnog i fizičkog života, itd*." [Karaklajić 2011]. "*Tolerance, svoboda, rovnost, důstojnost, právo na vzdělání (nebo alespoň na diplom), sociální pomoc, ochrana zdraví, bezpečnosti, přírody a další práva, práva, která se snad množí dělením*

až po ty bizarní – práva ezoterických menšin, uprchlíků a dětí" [Tomský 2010]. Польський автор пише: "Pojęcia klucze tej sfery, takie jak wolność, równość, *demokracja, racja stanu, rewolucja, kontrrewolucja, stają się coraz bardziej oderwane, zyskują w praktyce politycznej zróżnicowane wykładnie i interpretacje*" [Rolicki 2002]. Відомий польський історик описує: "W izbie poselskiej już w XVII wieku posługiwano się takimi terminami, jak *wolność, równość, rzeczpospolita, odpowiedzialność króla przed sejmem czy wolni obywatele oraz ich prawa*" [Tazbir 2002]. Автор, який засуджує подвійну політику західних держав щодо Сербії та Косового, говорить, що західний світ відступає від своїх принципів і руйнує свої цінності: "прекршено право као и основне вредности: *слобода, једнакост, безбедност, ред, правда, добробит*" [Хусени 2008].

Переконання, що тріада *Свобода, Рівність, Братерство* висловлює універсальні цінності, впливає на її використання в численних програмах, заявах і деклараціях. Обіцянки справедливішого суспільства та кращого життя дають політики різного формату й рівня впливу. Після закінчення Першої світової війни командир міста Нові Сад звернувся до громадян: "Проглас: грађани, браћо! народе мили! *мир, слобода, самоодређење, једнакост, равноправност, братство, збринутост, срећа и задовољство*" [Тодоровић 1918]. Приклад цікавий тим, що синонімічні слова "рівність" і "рівноправність" рідко використовуються поруч у сербській мові. Оголошення відбиває як повоєнну атмосферу напружених міжетнічних відносин, так і прагнення спокійного й легкого життя.

У книзі про комунізм і свободи філософ, співробітник апарату ЦК КПРС цитує позицію XXII з'їзду КП Радянського Союзу – комунізм "утверждает на земле *Мир, Труд, Свободу, Равенство, Братство* и *Счастье* всех народов" [Косолапов 1965: 4]. Віддзеркалення таких пропагандистських гасел зустрічається у спогадах про цю епоху: "Однажды он возмутился нищенским убранством ее комнатушки и украсил ее стену лозунгом из квелого ситца, на котором зубным порошком было начертано: '*Мир, свобода, равенство, братство и счастье* – всем народам Земли!'" [Буйда 1999].

У Стратегії національної безпеки Республіки Сербія (2009 р.) як основні цінності висуваються: "*слобода, једнакост, изградња и очување мира, владавина права, демократија, социјална правда, људска права и слободе, национална, расна и верска равноправност*

и равноправност полова, неповредивост имовине и очување животне средине" [Стојковић 2011].

Цінності, важливі для Європейського союзу, – це: "*demokratija, vladavina prava, poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, jednakost i ljudsko dostojanstvo, poštovanje Povelje UN i poštovanja međunarodnog prava*." [bgcentar] Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята 8 вересня 2000 р. як Резолюція Генеральної асамблеї ООН главами держав і урядів, декларує "колективну відповідальність утвердження принципів гідності людини, справедливості й рівності на глобальному рівні" (п. 2). У пункті 6. виділено шість основних цінностей: *Свобода, Рівність, Солідарність, Терпимість, Повага до природи, Загальна зобов'язаність*.

* * *

Конструкція *Свобода, Рівність, Братерство* й конструкції, які спираються на неї, у слов'янських мовах розглядалися тут як спосіб вербалізації колекції цінностей (із можливою заміною). Стійкі форми колекцій цінностей мають стереотипні властивості. Якщо враховувати позиції різних суб'єктів, можна аналізувати різні профілі використання колекцій цінностей. Виявилося, що гасло французької революції перекладається в слов'янських мовах стабілізовано. Воно функціонує в слов'янських культурах як у первісному вигляді, так і в похідних формах колекції, які існують переважно у філософській і етичній чи ідейно-політичній сферах соціальних цінностей. Зібрані тут слов'янські колекції із зміною цінностей розділені на кілька типів: форми зі зміненою пунктуацією; із поєднаним сполученням гасла французькою мовою й коментаря слов'янськими мовами; конструкції із заміною однієї цінності; колекції цінностей у складі ширшої колекції цінностей. З погляду вираженого чи закладеного змісту, колекції *Свобода, Рівність, Братерство* та їй подібні колекції виражають передусім етичні чи ідеологічні цінності у громадському дискурсі. Часто їх використовують у заголовках, у друкованих та електронних ЗМІ. Заміна цінності в конструкціях цінностей означає недовіру до її актуальності й супроводжується пропозицією нової цінності. Ці колекції визначені історичним контекстом, що є важливим для розуміння значення й громадських функцій проголошуваних цінностей. З іншого боку, самі слова згодом змінювали відтінки сенсу, що, у свою чергу, впливало на їхнє значення в колекції.

Якщо думати про продовження розпочатого дослідження, можна було б розширити сам корпус матеріалу, також можна трактувати натяки, контексти й ідеологічні засади використаного набору цінностей. Це гасло значно відбивається в історії ідей, тому було б можливо й доцільно розглянути і прокоментувати референтні механізми використання цієї колекції цінностей.

Методологічні проблеми аналізу структурних, семантичних особливостей колекції цінностей *Свобода, рівність, братерство* і конструкцій, які на неї спираються, функціонування цих конструкцій у мові та культурі стосуються також вивчення інших конструкцій зі стійко пов'язаними цінностями, тому задіяний тут етнолінгвістичний підхід до дослідження колекцій цінностей у різних слов'янських мовах може бути застосований до колекцій інших цінностей (наприклад, *честь і слава* та ін).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бартанова Я.* 2011, Liberté, Égalité, Fraternité! Но не однополые браки <http://euactive.ru/articles/inews/home_justice/liberté_égalité_fraternité_no_ne_odnopoliie_braki.shtml>;
2. *Бартминьский Е.* 2005, Языковый образ мира: очерки по этнолигвистике, Москва: Индрик.;
3. *Буйда Ю.* 1999, НКРЯ Рассказы о любви, "Новый Мир".;
4. *Драгичевич Р.* 2012, Понятие свободы в сербском языке и в сербской культуре 15.11.2012. <http://ethnolinguistica-slavica.org>;
5. *вториот Марш*, Денес ќе се одржи вториот Марш на толеранцијата, 16.11.2010. <http://www.kurir.mk/republika/skopje/7980-Denes-ke-se-odrzi-vtoriot-Mars-na-tolerancijata>;
6. *Глинтић Т.* 1996, Правда, слобода, једнакост : Ролс и Волзер, Београд: Филозофско друштво Србије.;
7. *Давидов Й.* 2012, Важи ли Liberte, Egalite, Fraternite за ромите? 1.09.2012. <http://novinite.bg/articles/18847/Vaji-li-Liberte-Egalite-Fraternite-za-romite>;
8. *Эўрапейскі марш*, <http://forum.grodno.net/index.php?topic=14227.350;wap2>;
9. *НКРЯ*, Национальный корпус русского языка <www.ruscorpora.ru>;
10. *Косолапов Р.* 1965, Коммунизам и свобода (проблема освобождения труда), Москва: Издательство Московского университета.;
11. *Купінська А.* 2011 "Свобода, рівність та сестринство", Українська правда, 2.03.2011. <http://life.pravda.com.ua/columns/2011/03/2/74071/>;

12. *Руденко Е*. 2012, Когнитивная дефиниция концепта "свобода" (по данным белорусского языка) 15.11.2012. <http://ethnolinguistica-slavica.org>;

13. *Русская идея* 2002, НКРЯ Русская идея: национальное и общероссийское (2002), "Жизнь национальностей", 6.05.2002.;

14. *Самолет 005*, 22.07.2007. <http://forum.abv.bg/lofiversion/index.php/t45240.html>;

15. *Страхов В*. 2012, Свобода, равенство, солидарность <www.proza.ru/2012/09/08/70>; *Стојковић Б*. 2011, Положај жена у сектору безбедности Републике Србије <http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2011-jesen/>;

16. *Тодоровић Д.Б*. 1918, Проглас : грађани, браћо! народе мили! : мир, слобода, самоодређење, једнакост, равноправност, братство, збринутост, срећа и задовољство, Нови Сад. ;

17. *Хусени М*. 2008, Је ли Косово ближе проглашеној слободи или анархији и неизбежном рату? 17.04/2008. <www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/je-li-kosovo-blize-proglasenoj-slobodi-ili-anarhiji-i-neizbeznom-ratu.html>; *;

18. *anarcho-goths*, <http://anarcho-goths.livejournal.com/52456.html>;

19. *Bartmiński J*. 2006, Językowe podstawy obrazu świata, Lublin: UMCS.;

20. *Bartmiński J*. 2007, Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata, "Etnolingwistyka" t. 19, s. 35–59.;

21. *Baszkiewicz J*. 1981, Wolność, Równość, Własność : rewolucje burżuazyjne, Warszawa: "Czytelnik", 1981.;

22. *drugaciji*, 2006, sa B92: Mir, pravda, sloboda, jednakost 26.11.2006. <http://drugaciji.mojblog.rs/p-sa-b92-mir-pravda-sloboda-jednakost/72992.html>;

23. *fr.wikipedia*, Liberté, Égalité, Fraternité <http://fr.wikipedia.org/wiki/Liberté,_Égalité,_Fraternité>;

24. *gamby*, 2010, <http://vukajlija.com/forum/teme/18860-sloboda-jednakost-bratstvo>;

25. *Górka S*. 2006, Wolność, równość, solidarność : myśl społeczno-polityczna Maksyma Kowalewskiego, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. (Jagiellońskie Studia z Filozofii Rosyjskiej : historia, religia, polityka; 12);

26. *Karaklajić Z*. 2011, 4.10.2011. <http://www.srpskaanalitika.com/2011/10/04/zoran-karaklajic-koliko-su-nas-zaista-pokrali-u-zadnjih-20-godina/>;

27. *Krzemiński I*. (red.), 2006, Wolność, równość, odmienność : nowe ruchy społeczne w Polsce początku XXI wieku, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.;

28. *Kościelniak C*. (red.), 2011, Wolność, równość, uniwersytet / red. Cezary Kościelniak, Jarosław Makowski ; [aut.] Timo Aarrevaara [et al.]. Warszawa: Instytut Obywatelski.;

29. *Miladinović S*. 2012, Procesi harmonizacije ii unifikacije prava, Glasnik prava, Kragujevac <http://www.jura.kg.ac.rs/index.php/sr/7l1.htm>;

30. *NKJP*, Narodowy Korpus Języka Polskiego. <http://www.nkjp.uni.lodz.pl>;

31. *Pietrzak E*. 2008, Wolność, równość i siostrzeństwo, Łódź: Wydaw. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.;

32. *Petkovska S*. 2011, Demokratija i politika razlike – kroz prizmu aktuelnog stanja, Filozofija i društvo vol. 22 br. 3, s 95-119 <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0353-5738/2011/0353-57381103095P.pdf>;

33. *Pilch J*. 2005, NKJP Polityka – Spółdzielnia Pracy, "Polityka" nr 2530 2005-11-19; politologie, <http://vidi.wz.cz/politologie/07_LP.pdf>;

34. *Simpozij* 2009, Simpozij Demokracija na prekretnici – sloboda, jednakost, pravednost: Uz 150. obljetnicu rođenja Johna Deweya. Zagreb 26-27. studenoga 2009. <http://www.hrfd.hr/content/simpozij-demokracija-na-prekretnici-sloboda-jednakost-pravednost-765>; *SSiSL*, Słownik stereotypow i symboli ludowych, Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, t. 1–4, 1996–2012.;

35. *Svoboda?* 2012, Svoboda? Rovnost? Spravedlnost? 8.08.2012. <http://www.os-kolumbus.org/en/2012/08/francousky-zakon-o-dusevnim-zdravi-porusuje-lidska-prava-a-musi-byt-zrusen/>;

36. *Svoboda*, rovnost, důstojnost, 2012, <http://www.os-obroda.cz/?c=svoboda-rovnost-dustojnost>; *Stanovčić V*. 2002, Sloboda – Jednakost – Demokratija, "Filozofija ii društvo" t. 19-20;

37. *Stupar M*. 1996, Pravda, sloboda, jednakost. "Theoria", God. 39 br. 1, s. 77-82.;

38. *Tomský A*. 2010, Krize civilizace? 31.08.2010 <http://www.obcinst.cz/cs/Krize-civilizace-c1643/>;

39. *Veljak L*. 2011, Jednakost bez slobode ili jednakost bez pravednosti? "Filozofska istraživanja" Vol. 31 No. 1 Srpanj 2011, s. 57-63.;

40. *Wegetator* 2012, Liberté, égalité, fraternité et laicité, czyli religijna patologia w cieniu gilotyny 17.12.2012. <www.patriota.pl/index.php/wiara/auto-da-fe/554-religijna-patologia>;

41. *Wieści* (2000) "O tym pisaliśmy", *Wieści 2000.* Wieści podwarszawskie. 24.12.2000. <www.wolomin.com/?f=xml/200051.hml&p=0>.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Айдачич Д., д.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КОЛЛЕКЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ *СВОБОДА, РАВЕНСТВО, БРАТСТРО* И ЕЕ ВЕРБАЛИЗАЦИЯ В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

Лозунг "Liberté, Égalité, Fraternité" (свобода, равенство, братство) и опирающиеся на нее конструкции в славянских языках рассматриваются в рамках фасетного описания слов люблинской школы когнитивной этнолингвистики как "коллекции ценностей" и как "варьируемые коллекции ценностей".

***Ключевые слова**: лозунг, коллекция ценностей, варьируемая коллекция ценностей, Свобода, равенство, братство, когнитивна этнолингвистика.*

Ajdachych D., Doctor of Philology, Prof.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

LIBERTY, EQUALITY, FRATERNITY AS *T*HE COLLECTION OF VALUES AND SIMILAR SLOGANS IN THE SLAVONIC LANGUAGES

Slogan "Liberté, Égalité, Fraternité" (liberty, equality, fraternity) and similar slogans in the Slavonic languages are examined within facet describing words of Lublin School of cognitive ethnolinguistics as a "collection of values" and as "the varied collection of values".

Key words: slogan, collection of values, varied collection of values, freedom, equality, fraternity, cognitive ethnolinguistics

УДК 81’27-053.4/5

Алексеева Т.А., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СТРАТЕГИЯ ПОРИЦАНИЯ В МЕЖЛИЧНОСТНОЙ КОММУНИКАЦИИ: БИНАРНАЯ ОППОЗИЦИЯ *"РОДИТЕЛЬ:: РЕБЕНОК"*

В статье рассматривается стратегия порицания и тактики ее реализации в межличностной коммуникации (родитель – ребенок). На основе анализа речевого материала выявлены две разновидности стратегии порицания, каждая из которых обладает определенным набором тактик.

***Ключевые слова:** межличностная коммуникация, стратегия, тактики, порицание, влияние, конфронтация.*

Межличностная вербальная коммуникация взрослый–ребенок (в том числе родитель – ребенок) в украинской лингвистике – одна из малоизученных проблем. Между тем, анализ межличносной коммуникации свидетельствует о том, что возраст коммуникантов, их прагматические цели и причины акта коммуникации являются важными факторами, которые влияют на выбор той или иной стратегии коммуникации.

В современном обществе родитель стремится повлиять на выбор ребенка, сформировать у него определенные представления о жизни, воздействовать на него, используя свой собственный пример в качестве образцового, повлиять на его эмоциональное состояние. Именно поэтому представляется интересным рассмотреть стратегии и тактики речевого общения, используемые родителями в межличностной коммуникации.

Понятийную базу термина "речевая стратегия" (коммуникативная стратегия) разрабатывали многие ученые (Н. В. Василенко, Н. И. Борисова, О. С. Иссерс, Е. В. Клюев, А. К. Михальская, Н. К. Онопенко, О. Н. Паршина и др.), однако, несмотря на многообразие и разноплановость определений, исследователи единодушны в том, что коммуникативная стратегия представляет собой *способ прогнозирования* хода коммуникации, рассчитанный на достижение коммуникативно-прагматической цели говорящего. Анализ научных работ позволяет вслед за Н. В. Василенко обобщить существующие подходы и принять в качестве рабочего определения следующее: коммуникативная стратегия это совокупность заранее продуманных и спрогнозированных вербальных и невербальных действий, наиболее подходящих в отдельно взятой ситуации, направленных на осуществление коммуникативно-прагматической цели говорящего и реализуемых в ходе коммуникативного акта путем выбора определенных тактик воздействия на собеседника.

Согласно принципу экономии речевых усилий, мышлению, а, следовательно, и языку свойственно сведение разнообразных ситуаций к стандарту, в котором воплощен предшествующий опыт человека. Это значимо для прогнозирования возможных речевых действий участников коммуникации, поскольку в стандартных речевых ситуациях реализуются определенные стратегии и тактики.

Стратегия речевого поведения охватывает всю сферу построения процесса коммуникации, когда целью является

достижение желаемого результата, который в дальнейшем будет именоваться *коммуникативной целью говорящего.*

Опираясь на указанное выше рабочее определение коммуникативной стратегии как совокупности речевых действий, направленных на решение общей коммуникативной задачи говорящего, представляется возможным дифференцировать конкретное речевое действие как составную часть общей стратегии коммуникации. Это конкретное речевое действие называется речевой тактикой. То есть, если коммуникативная стратегия является общим планом, в соответствии с которым осуществляется речевое общение, то речевую тактику следует понимать как объективацию стратегии общения в устной речи.

Среди многообразия общих стратегий речевого поведения, исследуемых в работах таких ученых, как В. Б. Кашкин, Н. И. Борисова, Е. М. Верещагин, Н. Н. Германова, В. З. Демьянков, В. И. Карасик, Е. В. Клюева, Е. В. Падучева, Г. Г. Почепцов, С. А. Сухих, Е. Ф. Тарасов, М. Ю. Федосюк, Х. Я. Ыйм и др., нами была выделена особая коммуникативная стратегия, используемая, прежде всего, при общении с ребенком, стратегия порицания.

С точки зрения коммуникативной установки, *коммуникативно-прагматической цели* говорящего и обусловленной ими специфики содержания, коммуникативная стратегия порицания базируется на стремлении оказать влияние на партнера на основе актуализации и, впоследствии, "эксплуатации" эмоций как стимулов к определенным действиям и мотивации его поведения.

По своему объему, масштабу, разнообразию мотивации и аргументации, а также языковым средствам выражения стратегия порицания намного превосходит стратегию поощрения в русском языке. В связи со своей частотностью порицание в большей мере влияет на ребенка.35 из 50 опрошенных детей среднего и старшего школьного возраста отмечают, что их чаще ругают, чем хвалят.

Стратегия порицания представляет собой словесное выражение негативной реакции родителей на то или иное действие, совершенное детьми. Согласно нашим наблюдениям, стратегия порицания состоит из двух следующих элементов: описание самого поступка, непосредственно за который ребенка ругают, и оценочный компонент, отличающийся в большинстве случаев наличием ярко эмоционально окрашенных слов и выражений.

Можно выделить стратегию порицания включающую в себя две разновидности – ***воздействующую и конфронтационную***.

В воздействующей разновидности стратегии порицания родитель использует различные тактики для достижения своей цели. Было опрошено 70 родителей. На основании ответов респондентов были выделены цели, мотивы и способы манипуляции детьми. 30% опрошенных путем анкетирования в интернет – ресурсах (http://vk.com/, https://www.facebook.com/) родителей манипулируют чувством вины ребенка, 20% – чувством любви, 20% – чувством страха, 10% манипулируют чувством беспомощности, 10% – чувством жалости и еще 10% – чувством стыда.

Для того, чтобы дети помогали по дому, готовили домашние задания, уважительно относились к родителю, искореняли вредные привычки и избегали долгого отсутствия вне дома, родитель использует следующие тактики:

1. Тактика обещания. Обещание – высказывание, в котором человек сообщает о том, что берёт на себя обязательство сделать что-либо или не делать чего-либо, а также само такое обязательство. Наиболее эффективны те обещания, которые соответствуют текущим потребностям или ожиданиям адресата: *Если ты сдашь математику – я куплю тебе телефон*. Родитель, преследуя цель заставить ребенка выполнить определенное действие, манипулирует его чувством заинтересованности в новой вещи или в развлечении.

2. Тактика запугивания. Запугивание – использование страха как инструмента убеждения в попытке изменить поведение других людей: *Ты же не хочешь, чтобы люди на нас оборачивались, поэтому иди спокойно за мной и не реви.* При выборе данной тактики родитель заведомо апеллирует к чувству страха и беспомощности ребенка.

3. Тактика шантажа. Шантаж – разновидность психологического насилия. Формула шантажа: не сделаешь мне что-либо (X), будешь иметь негативные последствия (Y). В данном виде тактики родитель может использовать давление на жалость и апелляцию к чувству любви, чувству страха. Например: *У меня сейчас сердце разболелось, это все, потому что ты поздно домой пришел!* В данном случае родитель использует любовь ребенка в корыстных целях, манифестируя статус "любящий родитель".

4. **Тактика угрозы**. *Если ты сейчас же не перестанешь стучать по столу – тебя заберет Баба Яга!*; Е*сли будешь так себя вести – останешься один – одинешенек на свете.* Иногда

говорящий может не осознавать, что его слова производят впечатление угрозы. В таких случаях можно говорить о коммуникативных неудачах (полное или частичное непонимание партнером по коммуникации намерения говорящего). Так, мать, говорящая дочери утром слова: "*Я хочу серьезно с тобой поговорить о случившемся вечером, жди меня дома и никуда не выходи без разрешения",* оставляет ребенка в неведении о своих намерениях, чем вызывает страх и боязнь наказания, следовательно, родитель в данном случае манипулирует чувством вины и беспомощности ребенка.

5. Тактики приказа и запрета. Подобные тактики В. О. Мулькеева представляет в виде оппозиции, где первый ее компонент демонстрирует напористое атакующее речевое поведение говорящего с целью принуждения адресата совершить определенные действия, а второй – обратный процесс, заключающийся в выражении намерения лишить адресата права совершать что-либо [Мулькеева 2006, 14]. На близкое сходство тактик указывает и тот факт, что тактики приказа и запрета могут употребляться в паре, попеременно, с целью оказания воздействия на собеседника любыми средствами, а в ситуациях повышенной конфликтности может добавиться и употребление тактики угрозы: *Дети должны уважать своих родителей до конца дней, а ты то и дело грубишь, Я запрещаю тебе гулять до 12 ночи, ты понял?* Таким образом, тактика приказа и запрета используется родителями в случаях неповиновения ребенка в той или иной ситуации с апеллированием к чувству страха, беспомощности и заинтересованности избежать наказания.

В ***конфронтационной*** разновидности стратегии порицания родитель преследует иные цели, не связанные с манипулированием, – *унижение, оскорбление, обвинение и осмеяние ребенка для самоутверждения*. Соответствующие тактики используются, чтобы обидеть или расстроить ребенка, тем самым спровоцировав конфликт. Такие тактики преимущественно деструктивны.

Используя инвективную лексику в конфликте с ребенком, родитель освобождается от негативных эмоций. Деструктивные тактики обусловлены такими экстралингвистическими факторами: усталость (30 %), раздраженность (20 %), отсутствие средств (20 %), страх перед будущим (30%). Эти данные были получены путем анкетирования 70-ти родителей, которые отвечали на вопрос: "назовите причины, вызывающие конфликты с ребенком".

Агрессия родителя есть демонстрация коммуникативному партнеру (ребенку) отрицательно заряженного эмоционального отношения. Агрессией может быть как ответная реакция, так и активные действия инициатора конфликта. Человека, придерживающегося стратегии порицания, можно назвать агрессором, ущербной в социально-психологическом отношении личностью [Горелов, Седов 2001, 70]. Для того, чтобы добиться ощущения социальной полноценности, такой коммуникант вызывает у партнера коммуникативный дискомфорт, что часто приводит к конфликтной ситуации. Вследствие этого родитель использует следующие тактики конфронтационной разновидности стратегии порицания:

1. Тактика оскорбления. Наиболее явно агрессия проявляется в форме оскорбления: *Ты что совсем идиот? Кто так задачу решает??; Присосался к материнскому кошельку, паразит!* В данных примерах недовольство родителей проявляется при помощи инвективной лексики, возмущения и прямых оскорблений. Родитель обращается к чувству беспомощности и страха ребенка. В устной речи такие порицания характеризуются ярко выраженным повышением тона голоса.

2. Тактика унижения. Тактика унижения зачастую используется в тандеме с тактикой оскорбления: *Бессовестная бездельница! Пока мама не скажет, ничего сама сделать не можешь!*, *Совсем безмозглая, что ли??* При этом, как правило, происходит захват коммуникативного пространства, отсутствие речевого паритета. Инициатива ведения диалога принадлежит по праву родителю, следовательно, это обеспечивает его полное господство в коммуникативном пространстве и наступательном речевом поведении. Ребенок оказывается в роли защищающегося, вынужденного оправдываться перед родителем или давать обещания.

3. Тактика осмеяния. Осмеяние по природе есть конфликтное речевое действие, в котором изначально заложено противоречие интересов говорящего и слушающего. Родители зачастую используют чувство беспомощности ребенка для достижения своей цели: *Ты думаешь я за тебя еще и уроки сделаю? А лезгинку тебе станцевать не надо?; Эй, свинтус, ты когда стол с бумагами разгребешь?* В данных ситуациях осмеиваются личные качества детей, при помощи насмешки оскорбляются их чувства и пожелания.

4. Тактики отрицательной оценки действий и качеств. Негативная оценка ребенка и его поступков направлена на то, чтобы подчеркнуть ответственность личности за порицаемое действие.

Обвинения предъявляются на основании собственных представлений родителя о норме, морально-этических установках. В следующих примерах наглядно представлено использование тактик отрицательной оценки действий и качеств с целью дискредитации ребенка: *Ты что сделал, бестолочь, зараза такая!; Почему не убрала, не выучила уроки? За весь день ничего не сделала! Бессовестная!* Тактики отрицательной оценки действий и отрицательной оценки качеств зачастую неразделимо сопутствуют друг другу.

Языковому выражению стратеги порицания характерно использование разнообразных стилистических средств (гиперболы, литоты, иронии, риторических вопросов (*Что, испугался?))*, разнообразие используемой лексики, особенно эмоционально окрашенной.

Таким образом, в межличностном общении родитель – ребенок, взрослый активно используют стратегию порицания, представляющую собой словесное выражение негативной реакции родителей на то или иное действие, совершенное детьми.

Выявлены 2 разновидности стратегии порицания – воздействующая и конфронтационная, – каждая из которых обладает определенным набором тактик. Изучение стратегии порицания в дальнейшем предполагает выявление социальных и этнических особенностей речевого поведения участников коммуникации.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. ,Падучева Е. В.Лингвистическая прагматика.//Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16, под ред. Е.В. Падучевой, -М., 1985.
2. Борисова И. Н.Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге // Русская разговорная речь как явление городской культуры,- Екатеринбург, 1996.
3. Верещагин Е. М. Коммуникативные тактики как поле взаимодействия языка и культуры // Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики. Доклады. – Часть 1. – М., 1991, С.18.
4. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации. – М.: Наука, 1980. С.70.
5. Демьянков В. З. "Теория речевых актов" в контексте современной лингвистической литературы: (Обзор направлений) // Новое в зарубежной лингвистике: Вып.17. Теория речевых актов. -М.: Прогресс, 1986. С.223-235.
6. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М., 2006.7.Карасик В. И. Язык социального статуса. -М., 1992, С.164.

7. Кашкин В. Б Введение в теорию коммуникации: учеб. пособие / В.Б. Кашкин. – Воронеж : ВГУ, 2000. – С.175.
8. Клюева Е. В. Речевая коммуникация: успешность речевого взаимодействия -М.: Рипол классик, 2002,С 18.
9. Михальская А. К. Русский Сократ. -М., 1996.11.Мулькеева В. О. Речевые стратегии конфликта и факторы, влияющие на их выбор,-Санкт-Петербург,2006,С. 14.
10. Онопенко Н. К. Теория коммуникативной грамматики и проблема системного описания русского синтаксиса / Русский язык в научном освещении, №2, -М. 2001, С. 107-121.
11. Паршина О. Н. Российская политическая речь: Теория и практика. Изд. 2-е. -М. КомКнига 2007.
12. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации,-Ваклер, 2003, С. 442.15.Сухих С. А. Речевые интеракции и стратегии // Языковое общение и его единицы. – Калинин, 1986.
13. Тарасов Е. Ф. , Школьник Л. С. Социально-символическая регуляция поведения собеседника – национально-культурная специфика. -М., 1977, 174-192.
14. Федосюк М. Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров / Федосюк М. Ю. // Вопросы языкознания. – 1997. – № 5., Гольдин В. Е. Этикет и речь. – Саратов, 1978.
15. Ыйм Х. Я. Понятие коммуникативной стратегии в модели общения // Уч. зап. Тарт. ун-та. Вып. 793. Психологические проблемы познания действительности. Тарту, 1988
16. Василенко Н. В Коммуникативная стратегия поощрения в русском речевом общении, К, 2009

Стаття подана до друку 19.04.13

Алексєєва Т.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СТРАТЕГІЯ ДОКОРУ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ "ДОРОСЛИЙ: ДИТИНА"

У статті розглядається стратегія докору і тактики її реалізації в міжособистісній комунікації (батько-дитина). На підставі аналізу мовного матеріалу виявлені два різновиди стратегії докору, кожний з яких має певний набір тактик.

Ключові слова: *міжособистісна комунікація, стратегія, тактики, докір, вплив, конфронтація.*

ALEKSEIEVA T., student,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv

STRATEGY OF BLAMING AND TACTICS FOR ITS IMPLEMENTATION IN INTERPERSONAL COMMUNICATION (*adult :: child*)

The article is dedicated to the strategy of blaming and tactics for its implementation in interpersonal communication (adult :: child). Based on the analysis of the speech material the author identified two types of the blame strategies, each of which has a specific set of tactics.

Keywords: *communication, strategy, tactics, censure, manipulation, confrontation.*

УДК 81’255.4

Ангерчік Є., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРІЧЧЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ)

Статтю присвячено особливостям відтворення англійською мовою українського просторіччя у процесі перекладу. Розглядається природа просторіччя; представлені деякі дослідження нестандартної одиниці українських та російських мовознавців. Згідно з нашим аналізом культурні, історичні, територіальні розбіжності між українською та англійською мовами та інші позамовні фактори, які відображаються у просторіччі, створюють іноді нездоланний лінгвокультурний бар’єр для перекладача.

Ключові слова*: просторіччя, нестандартна одиниця, лінгвістична категорія, переклад.*

Термін "просторіччя" вживається в українському мовознавстві у двох взаємопов’язаних значеннях. По-перше, так називають один із соціальних компонентів мови, який має наддіалектний характер і використовується переважно міським населенням, яке не володіє літературною мовою. По-друге, просторіччям називаються елементи, які не входять в систему літературної мови, але використовуються в її складі, частіше за все в художніх текстах з

метою посилення їхньої виразності, емоційності, навіть іноді іронії. Таке визначення знаходимо в словнику С.І. Ожегова: "Просторечие – слова и грамматические формы массовой городской разговорной речи, используемые в литературном языке как стилистическое средство для придания речи шутливого, пренебрежительного, иронического, грубого оттенка" [Ожегов 1973, 573].

Природа просторіччя як лінгвістичної категорії ще дотепер повністю не з'ясована, внаслідок чого не існує погодженого його визначення, що і зумовлює певні труднощі та проблеми у процесі їхнього перекладу англійської мовою.

Серед українських мовознавців існують різні думки щодо природи цього елемента розмовно-побутового стилю.

Так, Г.П. Їжакевич іменує цю лінгвістичну категорію "розмовно-просторічною лексикою", зауваживши, що "межа між розмовною і просторічною лексикою є дуже нечіткою і історично змінюваною" [15, 85]. Подібне стверджує і О. Пономарів, зазначаючи, "що ці два лексичні розряди не мають чітко окресленого розмежування" [Пономарів 1993, 104]. Однак, на його думку, різниця між ними є. До складу розмовної лексики входять слова, що, перебуваючи в рамках літературної мови, надають висловлюванню розмовного характеру [Пономарів 1993, 105]. Просторічна лексика в основній своїй масі перебуває на межі літературного вжитку, а то й виходить за цю межу [Пономарів 1993, 106].

Більшість мовознавців (як українських, так і російських) вважають, що просторічна лексика стоїть поза літературною нормою, але активно вживається в побутовому мовленні й у художній літературі як стилістичний засіб надання зневажливої, іронічної, грубуватої характеристики зображуваному [Ганич 1985, 227], "як засіб мовленнєвої характеристики персонажа з певного соціального середовища" [Кожина М. 1983, 130], "з гумористичною і сатиричною метою" [Ганич 1985, 342].

Російський мовознавець Б. Томашевський стверджує, що "просторіччя – це така форма мовлення, яка не рекомендується літературними нормами, але яка фактично використовується у вільному, інтимному, не публічному мовленні" [Томашевский 1983, 152].

О.І. Єфімов характеризує цю категорію лексики як "слова і вирази, що побутують у різних соціально-мовленнєвих стилях загальнонародної розмовно-побутової мови і залишаються за

межами загальновизнаних засобів і норм літературної мови" [Ефимов 1969, 61]. Автор зазначає, що "просторіччя треба розглядати як джерело поповнення літературної мови. Але далеко не всі елементи просторіччя можуть мати право на літературність. Більшість з них залишаються зниженими в стилістичному відношенні засобами, хоча не позбавлені образності та виразності" [Ефимов 1969, 62].

Це ж стверджує і Ю.С. Сорокін: "…враховуючи широту вживання просторічних форм у різних стилях і жанрах нашої літературної мови, враховуючи, особливо, стилістико-семантичну роль цих форм у літературному вживанні, навряд чи можна ці форми вважати чимось таким, що відхиляється від норми літературної мови" [15, 85]. З цією думкою погоджується Г.П. Їжакевич: "Таким чином, просторіччя є одним із стилістичних різновидів усної і писемної літературної мови" [15, 85].

Але значна кількість елементів просторічної лексики все ж залишаються обниженими у стилістичному плані засобами вираження, хоча вони не позбавлені образності й виразності. Цю тезу підтримує і О. Медвідь, зазначаючи, що немає "чіткої межі між власне розмовною лексикою і просторіччям, яке може окремими своїми елементами проникати в розмовну мову, а згодом і в літературну" [Медвідь 1996, 332]. В.І. Кодухов вважає, що просторіччю, як і мові художньої літератури, відводиться спеціальне місце серед форм і видів розмовного типу мови – воно займає проміжне становище між літературною мовою та діалектом [Кодухов 1974, 96].

Як стверджує Р. Бесага, просторіччя – "це лексичні одиниці, які, з одного боку, не є фактами літературної мови безпосередньо, тобто вони маркуються певним стилем мови, обмежені вжитком і т. ін.; з другого боку, ми не ототожнюємо їх з діалектними одиницями, оскільки вони не виявляють, як діалектні явища, чітко окресленої локалізації, тобто не належать до жодного з наріч української мови" [Бесага 1999, 168].

Слід зазначити, що просторіччя є живим мовним організмом, перебуває в постійному русі, не є ізольованим і від літературної мови, і від діалектизмів. У сучасній лінгвістиці "цей термін почав… вживатися для позначення ненормативних і стилістично знижених засобів мови, якими з певною метою і у відповідній ситуації користуються всі, хто розмовляє літературною мовою" [Медвідь

1996, 332]. І.Г. Гладіна стверджує, що "просторіччя – слова, характерні для розмовно-побутової мови, що мають відтінок грубості, зневажливості, фамільярності" [Гладіна 1999, 11]. На думку дослідниці, використання названої лексики перш за все зумовлене метою, яку ставить письменник, – правдиво зобразити життя персонажів, їхню поведінку, ставлення до інших людей.

У науковій літературі дотепер немає чітких критеріїв для кваліфікації того чи іншого мовного елемента як просторіччя. Безсумнівним є те, що так чи інакше просторіччя ми встановлюємо, обов'язково відштовхуючись від норм літературної мови. Найчастіше такі кваліфікації наявні у словниках у вигляді ремарок: *розм., діал., вульг., лайл., знев., згруб., зм., зм.-пестл.* та ін.

Серед українських мовознавців немає єдиної думки і щодо складників просторіччя.

Г.П. Їжакевич виділяє серед цієї лінгвістичної категорії такі типи: форми, неправильні з погляду існуючої літературної норми (*звиняйте*); вирази просторічного вжитку (*всі печінки відбили*); слова із різко зниженим експресивним забарвленням (*злигатися*, *знюхатися*) [15, 86].

О.Д. Пономарів до просторіччя відносить: слова, перекручені з погляду лексичних норм (*секлетар*, *транвай*); слова з різко зниженим експресивним забарвленням (*свиняка*, *коровище*, *видра*, *випендрюватися*); невмотивовані росіянізми (*понімаєте*, *до свіданя*); вульгаризми (лайки, прокльони, прізвиська) [Пономарів 1993, 106-107].

В.М. Русанівський серед просторіччя виділяє: росіянізми; перекручені і недоречно вжиті слова та вирази; літературні, але знижені слова; прийняті в народній мові сполуки; оцінну лексику; фразеологію [Русанівський 1992, 42-43].

М.А. Жовтобрюх вважає, що просторічні слова характерні для простої розмовної мови. За своїм значенням вони неоднакові. Деяким із них властивий відтінок фамільярно-розмовний (*докторша*, *наколобродити*, *прошпетитися*) чи грубуватий (*ляпати*, *нализатися*, *роззява*, *свинство*). А вульгаризми (*жерти*, *здохнути*, *пика*) та лайливі слова (*дурень*, *маруда*) він відносить до оцінної лексики [Жовтобрюх 1972, 68].

Р. Бесага стверджує, що потенційним джерелом поповнення просторічної лексики є арготизми та жаргонізми, значення яких стають загальновідомими, більшість із них навіть фіксується у

СУМі [Бесага 1999, 166]. Дослідниця окремо розглядає акцентні просторіччя (вплив польської та російської мов), звертає увагу на специфіку відмінювання просторічних слів (сажою, учительом) і на нормативність/ненормативність (пекти – печи, сікти – січи, воде, носе, ходе, пишім та ін). [Бесага 1999, 167-168]. Кваліфікуючи те чи інше мовне явища як просторічне, дослідниця бере до уваги такі критерії: територіальний, поширеності, естетичний, структурний. Р. Бесага зазначає, що "просторічна лексика становить собою окрему систему, яка склалася історично і має певні особливості функціонування переважно в живому (побутовому) мовленні. З огляду на це й визначаються ті тематичні групи, які репрезентують досліджувану лексику, оскільки на рівні розмовно-побутового мовлення реалізуються переважно інтереси людини, пов'язані з використанням загальновживаних слів" [Бесага 1999, 165]. Дослідниця виділяє такі тематичні групи просторічної лексики: слова, що характеризують людину, істоту за її візуальними та іншими ознаками; арготизми та жаргонізми; акцентні просторіччя; слова, що утворилися за аналогією до тих чи інших словоформ; слова із відмінністю у наборі флексій у відношенні до літературної мови [Бесага 1999, 165-168].

Звісно, без точного визначення нестандартної лексичної категорії "просторіччя", виникатимуть труднощі у процесі перекладу просторіччя англійською мовою, і це є основною проблемою. Тому переклад цієї лексичної категорії в деяких випадках є надто складним, а навіть неможливим. Проте нехтувати такою стилістичною особливістю оригіналу не можна, оскільки це може призвести до спотворення художнього твору, позбавлення індивідуальності мови героїв та автора [Федоров 1983]. Мова героїв стає гладенькою, літературно правильною, але сухою, безжиттєвою [Петров 1962, 71-96].

Розглянемо основні труднощі, які виникають при перекладі українського просторіччя англійською мовою.

Першою причиною труднощів перекладу є розходження складу лексико-семантичних груп слів: англійські слова, які відповідають за своїм основним значення українським, але не мають експресивно-просторічних лексико-семантичних варіантів, не можуть бути використані в перекладі.

Друга причина ускладнень під час перекладу українського просторіччя англійською мовою – це розбіжність прагматичних

компонентів значення слів, еквівалентних за своїми основними лексичними та семантичними варіантами. Основою для лексико-семантичного варіювання є прагматичні компоненти значення того чи іншого просторічного слова, тобто семантичні асоціації або конотації, які пов'язані з культурними традиціями.

Труднощі перекладу просторіччя можуть бути пов'язані зі ступенем їхньої поширеності й частотності вживання в мові оригіналу та мові перекладу. Так, наприклад, просторічні одиниці значно частіше трапляються в українській мові, ніж в англійській. Проте, в англомовному, а особливо американському дискурсі, дуже часто зустрічаються сленгізми і жаргонізми, які вживається не лише в неформальному спілкуванні малоосвічених людей, як це відбувається із просторіччям в україномовному дискурсі, а й навіть у ході офіційних переговорів (для зняття напруженості, створення невимушеності ситуації тощо).

Культурні, історичні, територіальні та інші позамовні фактори відображаються у просторіччях, які перетворюються на культурні, історичні, ситуативні реалії, натяки, алюзії та створюють іноді нездоланний лінгвокультурний бар'єр навіть для досвідченого перекладача [Балабін 2002, 68]

О.І. Чередниченко зазначає важливість культурної компетенції і говорить, що "чим вищий ступінь білінгвізму перекладача, тим вищим є ступінь його бікультуралізму. Останній дозволяє правильно зрозуміти факти вихідної культури, девербалізувати їх та подати у новій словесній оболонці, пристосувавши до норм вторинної культури" [Чередниченко 2001, 485-489].

Не слід забувати про часовий чинник у процесі перекладу цього нестандартного явища, адже, як зазначають дослідники, "нестандартна одиниця нерідко стає мовною прикметою часу, тому невдало підібраний відповідник погрожує обернутися анахронізмом" [Влахов, Флорин 1986, 255].

Слід також зазначити, що нестандартні відхилення від фонетичної норми, такі, наприклад, як російська вимова у мові українців, частіше жодним чином не передаються в англійській мові, що призводить до часткової втрати національного колориту, стилістичної виразності та соціальної загостреності оригіналу. Адже російська лексика у мові українців – це слова, що проникають у мову простолюду і не завжди усвідомлюються як запозичення. Саме вони є способом самовираження людей, які не

володіють літературною російською мовою, а на слух ловлять нове слово і вживають його у власній інтерпретації. У випадках, коли просторічні елементи українськомовного тексту з тієї чи іншої причини не мають еквівалентів в англійській мові через відмінності у стилістичній нормі й не можуть бути передані її засобами, застосовується метод компенсації, тобто перекладач, щоб не втратити семантичної цінності тексту, передає ту ж інформацію іншим способом.

Таким чином, завдання перекладу українського просторіччя англійською мовою є комплексним і враховує основне значення слова літературної мови, від якого утворена ця нестандартна одиниця, спосіб її утворення і прагматичні компоненти значення, а також денотативне і конотативне значення просторічної одиниці. Важливо також пам'ятати про чинник часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу [Текст] / В.В. Балабін. – Київ : Логос, 2002. – 315с.
2. Бесага Р. Просторіччя як нестандартизовані елементи в українській літературній мові [Текст] / Р. Бесага // Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку. – Тернопіль : Збруч, 1999. – С.164-169.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе [Текст] / С. Влахов, С. Флорин. – М., 1986. – 416с.
4. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
5. Гладіна Г. Основи аналізу ненормативних лексем (на матеріалі новел Григорія Косинки) [Текст] / Г. Гладіна // Укр. мова і літ. – 1999. – Ч. 41(153). – С.11.
6. Ефимов А.И. Стилистика русского язика [Текст] / А.И. Ефимов. – М. : Просвещение, 1969. – 261с.
7. Жовтобрюх М.А. Курс сучасної української літературної мови [Текст] / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик.. – К. : Вища шк., 1972. – Ч.І. – 402с.
8. Кодухов В.И. Общее языкознание [Текст] / В.И. Кодух. – М. : Высш. шк., 1974. – 303с.
9. Кожина М. Стилистика русского языка. – М. : Просвещение, 1983. – 222с.
10. Медвідь О. Просторіччя як категорія мовознавства і перекладознавства [Текст] / Оксана Медвідь // Мовознавство : тези та повідомлення ІІІ Міжнародного конгресу україністів. – Х. : Око, 1996. – С.328-334.

11. Ожегов С.И. Словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов. – М., 1973. – С.573.

12. Петров С.В. О пользе просторечия [Текст] / С.В. Петров // Мастерство перевода. – М. : Сов.писатель, 1963. – С.71-96.

13. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови [Текст] / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 247с.

14. Русанівський В.М. Сила і краса (Особливості мови творів В.Винниченка) [Текст] / В.М. Русанівський // Укр. мова і літ. в шк.. – 1992. – №2. – С.41-46.

15. Сучасна українська літературна мова. Стилістика [Текст] / під ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 587с.

16. Томашевский Б.В. Стилистика [Текст] / Б.В. Томашевський. – Л. : Изд ЛГУ, 1983. – 228с.

17. Федоров А.В. Основы общей теории перевода [Текст] / А.В. Федоров. – М. : Высшая школа, 1983.

18. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії [Текст] / В.А. Чабаненко. – К. : Вища шк., 1984. – 167с.

19. Чередниченко О.І. Міжкультурні аспекти перекладу [Текст] / О.І. Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу: Мови, культури та переклад у контексті Європейського співробітництва: Зб.наук.праць. – К., 2001. – С.485-489.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Ангерчик Є., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ПРОБЛЕМЫ ОТОБРАЖЕНИЯ УКРАИНСКОГО ПРОСТОРЕЧИЯ В АНГЛИЙСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Статья посвящена рассмотрению основных проблем воссоздания украинского просторечия в английском переводе. Также рассматривается природа просторечия как лингвистической категории; предлагается обзор исследований нестандартных единиц украинских и российских языковедов. Согласно нашему анализу, культурные, исторические и территориальные различия между украинским и английским языками, а также другие внеязыковые факторы, которые отображаются в просторечии, создают иногда непреодолимый лингвокультурний барьер для переводчика.

Ключевые слова*: просторечия, нестандартная единица, лингвистическая категория, перевод.*

Angerchik E., post-graduate student,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv

THE MAJOR PROBLEMS OF RENDERING UKRAINIAN COLLOQUIALISMS INTO ENGLISH

The article deals with the nature of colloquialisms as a linguistic category, as well as with the major problems of rendering Ukrainian colloquialisms into English. Some works of Ukrainian and Russian linguists focused on the analysis of nonstandard units are observed. The article shows that due to cultural, historical and territorial differences between the Ukrainian and English languages and other extralinguistic factors, it is quite hard for a translator to find adequate equivalents for nonstandard units and colloquialisms.

Key-words: *colloquialisms, nonstandard unit, linguistic category, translation.*

УДК 811.111'25

Альошина К.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ "ПРОМОВИСТИХ" ІМЕН У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (на матеріалі англійського та українського перекладів науково-фантастичних творів І.Єфремова)

Статтю присвячено вивченню "промовистих" імен у художній літературі, зокрема у науково-фантастичних творах Івана Антоновича Єфремова. Розглянуто способи перекладу власних імен та "промовистих імен" у художній літературі, з'ясовано специфіку їх перекладу з російської на українську та англійську мови на прикладі перекладу власних імен героїв роману І.Єфремова "Туманність Андромеди".

Ключові слова: *власні імена, "промовисті" імена, наукова фантастика, способи перекладу.*

"Ім'я є головним словом про героя"
П.А.Флоренський

Імена та власні назви відіграють особливу роль у нашому житті, адже знайомство людей один з одним починається саме з імені. Д.І.

Єрмолович зазначає, що "власні імена легко перетинають міжмовні кордони, адже прагнуть зберегти свою зовнішню форму і при використанні поза рідною мовою. Але дуже часто істотним елементам змісту імен досить важко подолати такі кордони" [Ермолович 1986, 13].

Особливість імен та власних назв, на відміну від більшості запозичених слів, полягає в тому, що у процесі передачі їх іншою мовою вони зазвичай зберігають свій первісний звуковий образ. Тому суто формальний підхід до перекладу імен – серйозна помилка, що може стати причиною багатьох неточностей та непорозумінь у тексті перекладу. Але буває й навпаки, коли точний переклад призводить до появи знесмислених імен та назв, немилозвучних та незручних у вимові [Алексеева 2004, 13].

Власні назви – один із аспектів, що визначає географічну належність тексту. На думку І.С. Алєксєєвої, "у перекладача виникають проблеми при перекладі щоразу, коли він стикається з необхідністю відтворення в тексті перекладу "семантично наповнених" імен, тобто власних імен, що несуть прозору внутрішню форму, історичну чи культурологічну алюзивність та яскраву образність" [Алексеева 2004, 15].

Під час перекладу власних імен перед перекладачем постають два завдання: милозвучно передати імена мовою перекладу та "зберегти у зовнішній звуковій формі певну національну своєрідність, як прояв національно-мовної належності героїв" [Суперанская 1973, 366].

Тобто необхідними є: свідоме засвоєння основ транскрипції, розуміння природи імені, володіння достатньо тонкими й різноманітними прийомами передачі імен з мови оригіналу мовою перекладу.

З точки зору аналізу проблем перекладу власних імен, "промовисті" імена є особливо складними, адже вони не існують у мові в "готовому" вигляді, а створюються автором з метою досягнення певних художніх цілей. "Промовисте" ім'я (антропонім) іноді може одразу допомогти віднести персонажа до позитивних чи негативних або допомогти розпізнати деякі риси його характеру. Імена героїв можуть пояснювати їхню поведінку [Мележинский 1958, 67-79].

З'явившись у тексті, ім'я співвідноситься з національною або етнічною належністю героя. Так, у "Туманності Андромеди" Івана Єфремова, герой на ім'я Мвен – темношкірий африканець, Нанді –

прізвище танцівниці, яка, хоч це й не вказано прямо, має індійські корені, Ерг Ноор – ім'я персонажа, що має виражені скандинавські риси. І хоч у фантастичних творах І. Єфремова на Землі настала ЕСВ – Ера Світового Возз'єднання, і герої його фантастичних романів живуть у країні без кордонів розміром із планету, тобто вони – громадяни світу, все ж їхні імена говорять про культурну спадщину та корені кожного з них.

Виділяють чотири основні способи перекладу власних імен:

- транслітерація
- транскрипція
- калька (калькування)
- транспозиція.

У процесі використання транслітерації літери власного імені мовою оригіналу відтворюються літерами мови перекладу чи близькими до них за звучанням (Зірда – Zirda, Веда – Veda). Вдаючись до транслітерації "промовистих" імен, перекладач має бути особливо уважним. Адже буквальне відтворення імені може призвести до появи неприємних та хибних асоціацій. Наприклад, якщо транслітерувати російське ім'я Аглая, в англомовного читача може виникнути асоціація зі словом "ugly", що дасть йому помилкове уявлення про персонажа.

У процесі перекладу імен іншої національної належності необхідно відстежити своєрідність утворення цих імен у вихідній мові та враховувати правила практичної транскрипції з мови оригіналу [Старостин 1965, 62-63].

Коли ми перекладаємо власне ім'я мовою перекладу за допомогою слів, що буквально передають смисловий зміст власного імені в мові оригіналу, ми називаємо це калькою. Сьогодні перекладачі досить часто відходять від транскрипції та віддають перевагу калькуванню, адже транскрибування може створювати дуже "незручні" імена, що не мають жодного сенсу в мові перекладу [Рецкер 2007, 3-4]. Коли мова йде про "промовисті" імена, калькування виявляється одним із найуспішніших способів перекладу, адже дає можливість найбільш точно охарактеризувати героя.

У фантастичній літературі яскраві приклади калькування під час перекладу "промовистих" імен можна знайти у серії книг "Сага про спис" (Dragonlace) авторів Лори та Трейсі Хікмен і Маргарет Уейс: Tasslehoff Burrfoot – Тассельхоф Непосида, Aran Tallbow – Аран Довгий Лук [Weis 2000, 10; Уэйс 2004, 11]. Інші приклади: Caspian

the Conqueror – Каспіан Завойовник, Hardbiters – Острозуби, Monopods – Однотопи [Lewis 1951, Льюис 1991].

Особливості перекладу "промовистих" імен у науково-фантастичній літературі ми пропонуємо розглянути на прикладі роману Івана Антоновича Єфремова "Туманність Андромеди" (Ivan Yefremov "Andromeda (The Space-Age Tale)").

Інтерес викликає вже переклад назви твору англійською. Слово "туманність" породжує асоціацію з чимось таємничим, прихованим від очей, виступаючи тут конотативним елементом, який створює певну загадковість. Джордж Ханна не використовує англійський еквівалент "nebula", але для компенсації додає до назви "The Space-Age Tale".

Образ фантастичного героя, на думку самого І. Єфремова, будується за принципом, несхожим на принцип створення героя у літературі інших жанрів. Фантастичний герой – не герой нашого сьогодення. Так, він віддзеркалює теперішнє деякою мірою, але усі основні його характеристики – породження майбутнього. Герої письменників-фантастів мають риси людей далекого майбутнього, і це має виявлятися в усьому: у поведінці героя, у його ідеалах та філософії, у його мові. І звичайно ж ці риси людей майбутнього мають бути вміло передані під час перекладу науково-фантастичної літератури. При цьому герой повинен залишитись живим, "справжнім" [Савченко 1969, 307-320].

Тому, звичайно, І. Єфремов дуже пильно підбирав імена своїм героям. Їхні імена мали віддзеркалювати його погляд на світ майбутнього. Той факт, що всі його герої мають різне культурне коріння, репрезентує їхню та автора жагу до глобалізації, об'єднання країн, стирання кордонів і культурних бар'єрів.

Варто згадати, що сам Іван Антонович Єфремов, хоч і писав російською, дуже добре володів англійською мовою. Він вів листування з ученими та письменниками-фантастами усього світу; його листи збереглися й до сьогодні. Вплив англійської мови на його творчість неважко помітити, аналізуючи імена героїв романів. Візьмемо ім'я Пур Хісс. Ім'я героя співзвучно з англійським "poor" (бідний), а прізвище Хісс (Hiss) одразу викликає у читача, який володіє англійською мовою, асоціацію зі змією, адже hiss перекладається як "шипіння". Єфремов наділяє цього персонажа дуже недружнім та неблагородним характером. Він егоїстичний та слабкий [Ефремов 2010, 501,503].

Існують кілька варіантів перекладу роману "Туманність Андромеди". Найвідоміший був зроблений Джорджем Ханна. Ще один цікавий варіант друготвору запропонований перекладачем Юлією Водкіною. Якщо Ханна використовував транскрипцію як основний спосіб перекладу "промовистих" імен, то Ю. Водкіна вдалася до перекладу за допомогою калькування.

"Промовисті" імена в романі поділяються на такі категорії відповідно до їх перекладу: а) перекладені за допомогою транскрипції та транслітерації (Чара Нанді, Ерг Ноор); б) перекладені калькою з російської на українську та на англійську (Грім Орм, Дар Вітер); в) перекладені лише російсько-англійською калькою (Карт Сан, Пур Хісс).

Чара Нанді (Chara Nandi) – особистість різнобічна та творча, на що натякає її ім'я. Прізвище "Нанді" вочевидь має індійські коренями. Індія завжди була відома своїми танцями, а Чара – дуже вправна танцівниця. ЇЇ грація та рухи зачаровують всіх оточуючих. Таким чином, ім'я та прізвище героїні розповідають нам не тільки про її професію, але й проливають світло на її внутрішній світ, а також допомагають уявити, як саме вона виглядає. Загальновідомо, що індіанки мають темне густе волосся та смагляву шкіру. Саме такою постає Чара у романі [Ефремов 2010, 585].

Ерг Ноор (Erg Noor) – голова експедиції та командувач зорельотом. Ерг (від грецького ἔργον) – робота, одиниця роботи та енергії. Ноор – прізвище скандинавського походження. "Енергія півночі" – ось яка асоціація виникає у читача у зв'язку з цим героєм. Він сильний, спокійний, сповнений енергії та розуму. Суворі "металеві нотки" його голосу видають його нордичний характер [Єфремов 1976].

Щодо імені **Карт Сан**, існують два варіанти перекладу. Д. Ханна перекладає англійською його ім'я як Cart Sann, а Ю. Водкіна віддає перевагу еквівалентові Cart Sun. У традиційній релігії марійців та деяких інших народів картами називали просвітлених людей, жерців. "Сан" у російськомовного читача викликає асоціації з високим чином цієї людини. Для читача, що володіє англійською, це прізвище, швидше за все, асоціюється із сонцем. У романі "Туманність Андромеди" Карт Сан – художник, людина просвітлена, з високими ідеалами [Ефремов 2010, 611-613]. Тому варіант Ю. Водкіної, на нашу думку, під час перекладу з російської на англійську є більш вдалим.

Грім Орм (Гром Орм, Grom Orme у варіанті Ханна, Storm Orme у варіанті Водкіної) – ім'я голови Ради зореплавання. Воно говорить про незаперечність його рішень. Його характер можна проілюструвати фразою з роману: *"Мудрість керівника полягає в тому, щоб своєчасно зрозуміти вищий ступінь даного моменту, зупинитися і почекати або змінити шлях"* [Єфремов 1976]. */"The wisdom of a leader lies in his ability to recognize the highest permissible level at a given stage and in his ability to stop, wait or change his course.*[Yefremov 1959, 54]*"*

Біна Лед (Beena Ledd/ Beena Ice) – ім'я геолога, який у романі є уособленням стійкості духу, розуму та витривалості. Його важко зламати чи збити зі шляху, що не дивно, адже Біна – "розум, інтелект" у перекладі з івриту, а також це назва селища в регіоні Нагірного Карабаху. Лед дуже вірогідно викликає в російськомовного читача асоціацію з кригою.

Евда Наль (Evda Nahl) – психіатр. Логічно припустити, що її ім'я походить від Евдема Родоського, давньогрецького філософа, учня Арістотеля. Він читав лекції з фізики та логіки і був засновником евдемонізму, в основі якого лежить прагнення людини до щастя шляхом використання своїх духовних сил у поєднанні з розумом. Евда вважає, що без зцілення тіла не може бути зцілення душі, а коли душа зцілена, у тіло повертається життєва енергія.

"Когда-то люди называли мечтами стремление к познанию действительности мира" [Ефремов 2010, 653]. */ "Колись люди називали мріями прагнення пізнати дійсність світу"* [Єфремов 1976]. */ "At one time people called their urge to comprehend reality a mere dream"* [Yefremov 1959, 236].

"Не обращайте внимания на спады после взлетов души, потому что это такие же закономерные повороты спирали движения, как и во всей остальной материи" [Ефремов 2010, 652]. */ "Не звертайте уваги на спади після зльотів душі, бо це такі ж закономірні повороти спіралі руху, як і в усій іншій матерії"* [Єфремов 1976]. */ "Never pay any attention to the falls that follow flights of the spirit because they are the regular turns of the spiral of motion that we find in all matter"* [Yefremov 1959, 233].

Аф Нут (Ahf Noot) – ім'я цього персонажа вказує на те, що він, швидше за все, єгиптянин. За професією в романі він хірург. Якщо ми звернемось до витоків хірургії, то дізнаємось, що Стародавній

Єгипет був місцем, де вже 4 тисячі років тому вміли робити операції, які навіть сьогодні вважаються найважчими в медицині, на той час у єгиптян були хірургічні інструменти, спеціальні медичні голки для зшивання ран, про що свідчать археологічні знахідки. Стародавні єгиптяни вміли робити ампутації, видаляти камені із сечового міхура, робити пересадку органів, існують свідчення про здійснення трепанації черепа. Тому вибір імені для героя безперечно не є випадковим.

Веда Конг (Veda Kong) – учений-історик, про що дуже красномовно каже її ім'я. Веда із санскриту (véda) – "знання", "вчення". В індійській культурі існує стародавня збірка священних писань – "Веди". В одному з епізодів роману Веда розповідає про основні етапи історії людства, його помилки та подальший розвиток. Вона вважає, що історія допомагає сучасному поколінню здобувати силу та досвід усіх поколінь людей на Землі. Пор.:*"Такова наша история, трудная, сложная и долгая дорога восхождения к высотам знания"* [Ефремов 2010, 530]. / *"Отака наша історія, важкий, складний і довгий шлях до висот знання"* [Єфремов 1976]. / *"Such is our history, such is the difficult, devious and lengthy ascent we have made to the heights of knowledge"*[Yefremov 1959, 57].

Дар Вітер (Darr Veter – в перекладі Д. Ханна, Dare Wind – у перекладі Ю. Водкіної) – герой, що в романі забезпечував людям землі зв'язок з інопланетними цивілізаціями та іншими галактиками. Прізвище героя виявляє його сутність – він постійно подорожує, цінує відвагу та прямоту, і, як каже сам автор, *"є щось відчайдушно-відважне у всій його натурі"* [Єфремов 1976]. / *"There was a bold recklessness in his nature that he had had to fight against all his life"*[Yefremov 1959, 348].

"Ветер, чья родословная шла от русского народа, казался шире и массивнее стройного африканца" [Ефремов 2010, 520]. / *"Вітер, родовід якого йшов від російського народу, здавався ширшим і масивнішим за стрункішого африканця"* [Єфремов 1976]. / *"Veter, whose genealogy led back to the Russian people, seemed broader and more massive than the graceful African"*[Yefremov 1959, 35].

Ім'я Дар одразу дає зрозуміти, що ця людина несе в собі силу, своєю роботою він дарує знання усім людям планети. Тому, на нашу думку, варіант перекладу Ю. Водкіної "Dare" є більш успішним, адже to dare перекладається з англійської як

"ризикувати, відважитись, кидати виклик". Тому таке ім'я викликає потрібні асоціації в англомовного читача.

За рахунок спорідненості української та російської культур, в українському перекладі ім'я Вітер викликає у читача приблизно ті ж асоціації, що й Ветер для російськомовного читача. У цьому випадку ми не можемо говорити про класичну транскрипцію, адже по суті це калька.

На останок – цікавий факт про ім'я цього героя. Існує думка, що саме він став прототипом Дарта Вейдера (Darth Vader) у відомій кіноепопеї "Зоряні війни" (Star Wars), адже Іван Антонович Єфремов був одним із найулюбленіших авторів режисера Джорджа Лукаса. Може виникнути питання, чому суто позитивний герой Єфремова перетворився на абсолютно негативного героя Лукаса. Тут погляди розходяться, але найбільш популярна теорія про те, що це ім'я – своєрідна данина холодній війні, адже перший фільм Лукаса вийшов у світ в 1977-му.

Отже, головна проблема, пов'язана з перекладом усіх власних імен, включаючи "промовисті" імена, зумовлена внутрішньо-змістовними властивостями власних імен. Будь-яке використання іншомовного власного імені – це акт міжмовної та міжкультурної комунікації, і результатом його є взаємодія двох мовних та мовленнєвих систем, двох культурно-психологічних традицій.

З наведених прикладів ми бачимо, що культурний складник імені несе в собі дуже велику кількість інформації про певного персонажа, починаючи з уявлень про його зовнішність, про його розумові здібності, і закінчуючи більш глибоким розумінням його внутрішнього світу. Адже те, з якої землі ми походимо, які гени ми несемо в собі, у яких традиціях ми зростаємо, зазвичай, грає вирішальну роль у нашому подальшому житті і в нашому ставленні до цього Світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алексеева И. С.* Введение в переводоведение. М., 2004. – С. 13.
2. *Ермолович Д.И.* Имена собственные на стыке языков и культур. – М.: Р. Валент, 1986. – С.13.
3. *Ефремов И.А.* Собрание сочинений в двух томах. Т.1. – М.: "Престиж Бук", 2010. – С. 501, 503, 520, 530, 585, 611-613, 652-653.
4. *Єфремов І.А.* Туманність Андромеди. Електронний ресурс: http://www.litmir.net/br/?b=118664 (дата звернення: 5.03.2013).

5. *Льюис К.С.* Принц Каспиан. 1991 – Електронний ресурс: http://www.lib.ru/LEWISCL/narn4.txt (дата звернення: 3.04.2013).
6. *Мележинский Е.М.* Герой волшебной сказки. Происхождение образа. – М., 1958. – С. 67-79.
7. *Рецкер. Я. И.* Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода.Переиздание с комментариями Д.И. Ермоловича. – М.: Р.Валент, 2007. – С. 3-4. *Савченко Г.* Как создавался "Час Быка" (Беседа с Иваном Ефремовым)// Журнал "Молодая гвардия". – 1969. – № 5. – С.307-320.
8. *Старостин Б. А.* Транскрипция имен собственных. – М.: Книга, 1965. – С. 62-63.
9. *Суперанская А.В.* Общая теория имени собственного. – М.: 1973. – С. 366.
10. *Уэйс Маргарет*. Сага о копье. – М.: Максима, 2004. – С. 11.
11. *Lewis Clive Staples*. Prince Caspian.- Електронний ресурс: http://www.e-reading-lib.org/chapter.php/71296/4/Lewis_4_Prince_Caspian.html (дата звернення: 3.04.2013). *Margaret Weis*. Dragonlance. – Wizards of the Coast, 2000. – p.10
12. *Yefremov Ivan*. Andromeda: A Space-Age Tale translated by George Hanna. M., 1959. – C. 9, 12, 35, 54, 57, 108, 186-187, 233-236, 348.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Алешина К.О., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА "ГОВОРЯЩИХ" ИМЕН В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО И УКРАИНСКОГО ПЕРЕВОДОВ НАУЧНО-ФАНТАСТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И.А. ЕФРЕМОВА)

Статья посвящена изучению "говорящих" имен в художественной литературе, в частности в научно-фантастических произведениях И.А.Ефремова. Рассмотрены различные способы перевода имен собственных и "говорящих" имен в художественной литературе, выяснена специфика их перевода с русского языка на украинский и на английский на примере перевода имен собственных героев "Туманности Андромеды" И.А.Ефремова.

Ключевые слова: *имена собственные, "говорящие" имена, научная фантастика*

Aloshyna K.O., stud.,
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University

TRANSLATION OF THE SPEAKING NAMES IN FICTION (BASED ON THE UKRAINIAN AND ENGLISH TRANSLATION OF YEFREMOV'S SCI-FI NOVEL "ANDROMEDA (THE SPACE-AGE TALE)")

This article presents a study of speaking words in fiction, and in particular science fiction novels of I.A.Yefremov. It describes various methods of translation of proper names and speaking names in fiction, and the specifics of their translation from Russian into Ukrainian and into English. The names of the characters heroes of Yefremov's sci-fi novel "Andromeda (The Space-Age Tale)" are taken as the examples.

Key words: *proper names, speaking names, science fiction*

УДК 81'255

Альшева А., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПЕРЕКЛАД НІМЕЦЬКОЇ ВІКІПЕДІЇ ЯК ШЛЯХ ДО РОЗШИРЕННЯ UANET

У статті розглянуто перспективи українського сегменту Інтернету, знаного як UAnet. Пропонуються шляхи розвитку найвідомішої онлайн-енциклопедії Вікіпедія заради збільшення присутності української мови в Інтернеті. Увага акцентується на перекладі статей її німецькомовного розділу.

Ключові слова: *Інтернет, Вікіпедія, переклад, УкрНет, німецька мова, українська мова.*

В епоху глобалізації присутність кожної країни в Інтернет-просторі є запорукою відстоювання власної національної ідентичності.

Андрій Миколайович Пелещишин, український науковець, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету "Львівська політехніка", у 2006 році описував стан розвитку україномовного Інтернету досить песимістично [Пелещишин 2006]. У той час

точилися розмови про фактичну ізольованість української науки від міжнародної наукової комунікації і актуальних епістеміологічних трансформацій, відсутність активної співпраці з іноземними колегами та незначну інтеграцію у світовий науковий простір, великий відсоток застосування російської мови на, здавалося б, українських сайтах.

Наукове надбання кожної країни найкращим чином висвітлюється в енциклопедіях. Така форма систематизації інформації сприяє її поширенню та споживанню надбання інших культур. Ось чому важливо популяризувати україномовні джерела наукової думки. Допоможе в цьому онлайн-простір, у якому немає кордонів.

Інформаційні технології у наш час впливають на освіту і науку як ніколи. Вони породжують нові форми збереження та застосування знань. Породженням епохи інформаційного суспільства стали онлайн-енциклопедії. Найвідоміша з них – вільна онлайн-енциклопедія Вікіпедія.

Вікіпедія з'явилась в Інтернеті 15 січня 2001 року [2]. Вона стала братнім проектом до Нупедії – попередньої (однак невдалої) спроби створити наукову онлайн-енциклопедію. Нупедія підтримувала засади ретельного написання та рецензування статей, що їх здійснювали професійні редактори та науковці. Проте, цей проект протримався лише 3 роки, а Вікіпедія, "вільна енциклопедія, яку кожний може редагувати", існує та розвивається дотепер.

На сьогодні Вікіпедія складається з понад 22 млн. статей, написаних волонтерами ("вікіпедістами") зі всього світу. Цей сайт визнаний п'ятим за популярністю в усьому світі, понад 400 млн. осіб відвідують Вікіпедію щомісяця. Серед її переваг – розмаїття тематик, великий обсяг інформації, представлений у зручному вигляді, та можливість ознайомитись із статтями рідною мовою, оскільки ця онлайн-енциклопедія має 285 мовних розділів.

Вікі-спільнота, що налічує тисячі авторів-волонтерів, опікується створенням та редагуванням статей, а також їхнім перекладом іншими мовами.

Неабияку цікавість з точки зору перекладознавства викликають перспективи перекладу статей та обмін відомостями між іншомовними розділами. Цікавими є також місце та роль України в розвитку цієї енциклопедії, величина україномовного розділу та питання про його можливе розширення знов-таки за рахунок перекладів. Усе це підкреслює ***актуальність дослідження***.

Мета статті – виявити можливі напрямки перекладу Вікіпедії та його роль у збільшенні присутності української мови в Інтернет-просторі. Серед завдань, які допоможуть у досягненні мети, можна виокремити такі:

– розкрити зміст поняття "Uanet";

– описати темпи росту української Вікіпедії;

– окреслити основні напрямки збільшення україномовного сегменту Веб та, зокрема, Вікіпедії.

Існує поняття "Рунету" ("російськомовного інтернету") як сегмента Інтернету. Цей термін – поєднання портманто доменного ім'я "ру" (.ru) та постфікса "нет" (англ. "net" – мережа). За такою ж парадигмою створені назви "Казнет" ("казахський Інтернет", .kz), "Байнет" ("білоруський Інтернет", .by), "Узнет" ("узбецький Інтернет", .uz) тощо. 1-го грудня 1992 року був впроваджений національний домен верхнього рівня .ua для України. І хоч не всі сайти, що мають відношення до України, обов'язково закінчуються на .ua, за українським сегментом Інтернету закріпилась назва "УАнету". Інколи вживаються назви "УкрНет" чи "УкрМережа".

Українська Вікіпедія починає свою історію із січня 2004 року. У квітні того ж року в україномовному розділі існувало вже 1000 статей. На сьогодні українська Вікіпедія – це понад 430 тис. статей, 175 тис. зареєстрованих користувачів та 14 місце за наповненням серед усіх Вікіпедій світу.

Кількість відвідувачів української Вікіпедії зростає дуже швидко. Вікі перебуває на одному з перших місць у світі за темпами росту відвідування. Ще донедавна місячний рекорд перегляду сторінок становив 50 мільйонів, а вже у грудні 2012-го подолав 76-мільйонну позначку. Загалом за підсумками року кількість відвідувачів зросла на 50%.

Було встановлено, що український розділ випередив російську версію енциклопедії та посів найвище місце серед слов'янських Вікіпедій.

Однак не все так добре, як здається. Один із активістів Вікіпедії пише: "Народ, якщо ми писатимемо статті такими темпами, то наздоженемо в'єтнамців (580 тис.статей) аж через чотири роки, за умови, що вони протягом цього часу не напишуть жодної статті! А китайців (680 тис.) аж після чотирьох кінців світу! Японців (850 тис.) коли рак на горі свисне, а шведів (950 тис.), коли жоден народний депутат нічого не свисне" [5].

Водночас існує нагальна потреба розширювати та вдосконалювати український сегмент Вікіпедії. На переконання академіка НАН України Віктора Грінченка: "Формування українського сегмента Вікіпедії є першочерговим завданням загальнонаціонального значення, і кожен український науковець повинен написати для Вікіпедії щонайменше дві-три статті" [8].

На питання "Як створити більшу кількість статей?" є кілька відповідей. По-перше, це редагування вже існуючих статей, адже багато з них посилаються лише на Радянську енциклопедію та мають бути оновлені з урахуванням новітніх досліджень. "Наші автори не використовують усіх можливостей для мультимедійного подання інформації. Статті часом короткі й більше нагадують аналоги з відомих паперових енциклопедій" [Грінченко 2010, 62].

По-друге, це створення нових статей на опис нових понять. По-третє, це переклад статей із інших мовних розділів, які мають зразкову структуру та достатню кількість посилань на авторитетні джерела.

Найякіснішою Вікіпедією вважається німецькомовна Вікі. Із 1,5 млн. статей вона посідає друге місце за наповненням після англомовної Вікіпедії. Засновник Вікіпедії Джиммі Вейлз та виконавчий директор фонду Вікімедія, Сью Гарднер, неодноразово підкреслювали якість німецького розділу: "I think it's fair to say the German Wikipedia is the best language version. It's accurate, it's comprehensive, it's well maintained, the articles are longer, the articles are well referenced, and so forth" [1].

Кроки визначені. Потрібна підтримка у їх здійсненні на державному рівні.

Ще три року тому, 9 березня 2010 року, тодішній міністр освіти і науки Іван Вакарчук закликав українських науковців до підтримки ініціативи з наповнення Вікіпедії та запропонував напрямки такої діяльності: "До роботи можна залучати й студентів старших курсів, які під керівництвом своїх викладачів змогли б долучитися до створення потужної української Вікіпедії. Адже написати чи відредагувати статтю в цій інтернет-енциклопедії може кожен. Формування українського сегменту Вікіпедії є завданням національного значення" [4].

З того часу ГО фонд "Вікімедіа Україна" значно розширив сферу своєї діяльності. Тепер він співпрацює з музеями та архівами. До роботи залучаються також студенти та наукова інтелігенція України, адже фонд активно налагоджує контакт із

науковими установами. Вже підписано меморандуми про співпрацю із низкою університетів, як то Львівська політехніка, КПІ, Харківський та Сумський університети, університет у Переясляві-Хмельницькому.

26 листопада 2012 року подібний меморандум про співпрацю був підписаний із КНУ ім. Т. Шевченка. Він спрямований на поширення серед викладачів університету форми самостійної роботи студентів у Вікіпедії (замість написання рефератів).

Переваги такого методу очевидні: традиційний реферат на одну й ту ж тему можуть написати тисячі різних студентів, а їхню роботу побачить лише викладач. Натомість у Вікі все навпаки – статтю може написати один студент, а його роботу бачитимуть тисячі людей протягом десятиріч. Кожна нова стаття – це справжній реферат, із аргументованою точкою зору (жодних власних міркувань чи "води") та посиланнями на авторитетні джерела (у процесі публікації джерела питання авторського права не порушується). Таким чином можна здійснити перші два кроки – створення статей за рахунок додавання нових чи редагування вже існуючих.

Щодо третього кроку – перекладу статей з інших розділів Вікіпедії, зокрема, німецькомовних, – тут слід заручитися підтримкою студентів-перекладачів. Заздалегідь, перед початком семестру або перекладацької практики, треба визначитись із обсягом та тематикою статей, які треба перекласти. Це може зробити кожен викладач окремо для своєї групи. Підказки можна знайти на сторінці обговорення статей, які потребують перекладу.

Під час написання своєї першої статті треба враховувати, що редактори пильно стежать за новими додаваннями та можуть видалити статтю, якщо вона не відповідає всім нормам якісної Вікі-статті. Щоб цього не сталося, студент має додати до сторінки обговорення статті шаблон {{Проект:КНУ}} та звернутися до координаторів проекту про допомогу в оформленні статті згідно з вимогами Вікіпедії [3].

Вищезазначені кроки на шляху розширення Вікіпедії, за умови пильного їх дотримання та колективної роботи, можуть призвести до нечуваних темпів зростання українського розділу енциклопедії та українського сегменту Веб зокрема.

Питання удосконалення таких кроків та створення плану перекладів статей із інших мовних розділів є відкритим. Перспективним вважаємо подальші дослідження щодо створення рекомендацій до перекладу Вікі-

статей. Наступним етапом буде розгляд особливостей перекладу німецькомовних Вікі-статей, який, без сумніву, стане своєрідним *modus agendi* як для викладачів-фахівців з перекладу під час планування освітнього процесу, так і для майбутніх перекладачів, зацікавлених у збагаченні української Вікіпедії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 Years of Wikipedia: інтерв'ю із Sue Gardner [Електронний ресурс (англ.)] // On the media. – 14.01.2011. – Режим доступу: http://www.onthemedia.org/2011/jan/14/10-years-of-wikipedia/
2. http://uk.wikipedia.org/Вікіпедія
3. http://uk.wikipedia.org/wiki/В:П:КНУ.
4. http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_Вікіпедія.
5. http://vk.com/knu.wiki.
6. Грінченко В., Грінченко Т. "Вікіпедія" як елемент культури інформаційного суспільства [Електронний ресурс]// Вісник НАН України. – Київ, 2010. – № 10. – С. 54–63 – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2010-10/a6.pdf (Останнє звернення 17.04.2013).
7. Пелещишин А.М. Веб 2.0 – другий шанс для Уанету [Електронний ресурс] // Інформаційні технології. Аналітичні матеріали. – 29.03.2006. – Режим доступу: http://apele.net/uaweb2 (Останнє звернення 17.04.2013).
8. Переяславець М. Учені все ще сподіваються, що їх почують [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна – 19.02.2010. – № 6. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SCIENCE/ucheni_vse_sche_spodivayutsya,_scho_yih_pochuyut.html (Останнє звернення 17.04.2013).

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Альшева А., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ПЕРЕВОД НЕМЕЦКОЙ ВИКИПЕДИИ КАК ПУТЬ К РАСШИРЕНИЮ UANET

В статье рассматриваются перспективы украинского сегмента Интернета, известного как Uanet. Предлагаются пути развития самой известной онлайн-энциклопедии Википедия для увеличения присутствия украинского языка в Интернете. Внимание акцентируется на переводе статей из её немецкоязычного раздела.

Ключевые слова: *Интернет, Википедия, перевод, УкрНет, немецкий язык, украинский язык.*

Alsheva A., postgraduate student
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University

TRANSLATION OF THE GERMAN WIKIPEDIA AS A WAY TOWARDS THE UANET GROWTH

The article deals with perspectives of the Ukrainian Internet-segment also known as UAnet. The ways contributing to increasing the presence of the Ukrainian language through translation of Wikipedia are suggested. The translation of the German Wikipedia is emphasised.

Key words: *Internet, Wikipedia, translation, UAnet, the German language, the Ukrainian language.*

УДК 81'374 :81’255=30.133.1

Андрієвська Е.М., к.філол.н., доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕЛЕКТРОННИЙ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ РЕСУРС *TRESOR DE LA LANGUE FRANÇAISE* ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В РОБОТІ ПЕРЕКЛАДАЧА

Стаття знайомить із французьким лексичним порталом CNRTL. Аналізується робота інформатизованого словника "Trésor de la Langue Française informatisé", описуються його переваги та недоліки, можливості використання під час перекладу.

Ключові слова: *французький лексичний портал, словник TLFi, словникова стаття, переклад.*

Правильна організація роботи сучасного перекладача передбачає можливості для творчої діяльності, яка б забезпечувала максимальну ефективність праці. Досягти її можливо лише за умови уміння самостійно обирати перекладні та тлумачні словники, енциклопедичні довідники та різноманітні інформаційні бази даних, які широко представлені як у паперовому вигляді, так і на електронних носіях, у системі он-лайн.

Сьогодні особливу увагу перекладачів привертає французький портал Національного центру текстових та лексичних ресурсів (Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales – CNRTL), який надає можливість цілеспрямованого пошуку лінгвістичної інформації на спеціалізованих сторінках [CNTRL 2013].

Кілька слів про самий Центр. Заснування цього осередку було ініційоване у 2005 році французьким Національним науково-дослідним центром (CNRS – Centre national de la recherche scientifique) університету Нансі на базі його лабораторії аналізу і цифрової обробки французької мови – Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française (ATILF).

Реалізуючи програми національної та міжнародної співпраці в Європі, центр здійснює безпосереднє співробітництво з партнерами у Великій Британії (Оксфордський університет), Німеччині (Спеціальний центр у містах Трір, Вюрцбург, Саарбрюкен), Нідерландах (Нейменгенський університет). Він є інтегрованим до європейської мережі CLARIN, а також входить до європейської інфраструктури DARIAH – Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities, що займається цифровими даними в галузі досліджень гуманітарних і соціальних наук, культури та мистецтва. Центр покликаний здійснювати збір, обробку, облік, документування (метадані), упорядкування, архівацію, доповнення та розподіл результатів дослідницької діяльності, передусім науковців.

CNRTL має єдиний портал комп'ютеризованих лінгвістичних баз даних та засобів обробки мови, де об’єднано максимум інформатизованих ресурсів і консультативних засобів, для тих, хто вивчає, знає і розповсюджує французьку мову.

На лексичному порталі ведеться статистика щоденного користування порталом у країнах світу. Слід зазначити, що за частотністю користування цим ресурсом перше і друге місце з двадцяти займають поперемінно Сполучені Штати Америки та Франція; за ними на третій позиції – невизначені користувачі, потім – Канада, Бельгія, Швейцарія і та ін.; Росія – на 9-8 місці. Україна ж на сьогоднішній день не потрапляє у двадцятку країн-користувачів порталу.

Серед численних вільно доступних *текстових корпусів*, де пропонуються і надаються різні документи, статті, книги, виділяються:

- база даних Frantext, яка об'єднує понад 500 творів французької літератури 18-20 століть;

- журналістський корпус L'Est Républiquain, який містить тексти щоденних регіональних видань за два роки;

- корпус лінгвістичних статей журналу "Sciences Humaines";

- корпус досліджень усних надбань мови, починаючи з 80-90 років, який супроводжується транскрибуванням і таке інше.

Лексика й словники інтегровані до єдиного *лексичного порталу*, який дозволяє робити перехресні запити та отримувати результати у стандартному форматі. Окремими розділами лексичного порталу є сайти: морфологія, лексикографія, етимологія, синонімія, антонімія та інші.

На сторінці "Морфологія" (MORPHALOU 2.0 – Lexique morphologique ouvert du français), де представлені морфологічні словоформи французької мови, можна ознайомитись з їхньою орфографією, фонетичним звучанням (за допомогою медіаплеєра) та граматичними формами.

Сторінка "Лексикографія" представлена сучасними та стародавніми словниками. На головній сторінці для пошуку словоформ у словниках подані найбільш значущі на сьогоднішній день словникові ресурси. Це, передусім, словникова база *TLFi – Trésor de la Langue Française informatisé;* 4-те (1762), 8-е (1932-1935) та три томи 9-го (1992-2012) видання Словника Французької академії *Dictionnaire de l'Académie française*, який є носієм нормативної французької мови*;* база франкофонних лексикографічних даних *Base de Données Lexicographiques Panfrancophone,* представлена університетом Лаваль з Квебеку*;* а також визначні словники Середньовіччя *Dictionnaire du Moyen Français (1330-1500)* та словник *Le Du Cange Moyen Âge.*

Відкриваючи віконечка далі, вглиб сторінки лексикографічного розділу, знаходимо й інші словники більш вузького профілю. Це – сучасний словник ідіоматичних виразів *Dictionnaire électronique d'expressions idiomatiques Français – Portugais – Français*, а також низка стародавніх словників: *Le Dictionnaire Électronique de Chrétien de Troyes; La troisième édition (1552) du Dictionarium latinogallicum de Robert Estienne; Le Thresor de la langue françoyse, tant ancienne que moderne de Jean Nicot (Paris, David Douceur, 1606); Le Dictionaire historique et critique de Bayle (fac-similé de la version de 1740); Le Dictionaire de Trévoux (imprimé à Nancy en 1740*

chez Pierre Antoine); Le Dictionaire critique de la langue française Jean-François Féraud (1787-1788); Encyclopédie de Diderot et d'Alembert.

Тут розміщені й найстаріші видання – 1-е (1694), 5-е (1798), 6-е (1835) – Словника Французької академії *Dictionnaire de l'Académie française* .

Серед цього розмаїття інформатизованих французьких словників найграндіознішим проектом є наразі електронна версія **Trésor de la Langue Française informatisé – TLFi,** що ґрунтується на даних *Trésor de la Langue Française (1971-1994)*, словника XIX-XX століть у 16 томах та 1 додатку.

Trésor de la Langue Française (TLF) – результат глибоких лінгвістичних досліджень у галузі вживання французького словника та його історії. Започаткування цього проекту було здійснене у шістдесяті роки минулого століття у зв'язку з заснуванням Науково-дослідного центру французької мови, "метою якого було створення об'єктивного і безстороннього свідка французького словникового складу, а також забезпечення спадкоємця словника Літтре, який свого часу вважався типовим зразком сучасної наукової лексикографії" [Pierrel 2004, 3].

Праця сотень дослідників під керівництвом ректора Поля Імбса (Paul Imbs) та професора Бернара Кемади (Bernard Quemada), що тривала понад десять років, завершилася народженням 16 томів, які побачили світ у період з 1971 по 1994 роки.

Формування бази даних TLF розпочалося у 1963. Введення основного корпусу текстів було завершено у 1968 році. Починаючи з 1964 року здійснювалось автоматична обробка даних. На базі автоматичного перегляду текстів XIX-XX століть були складені списки слів, що становили 800 тисяч одиниць, включаючи технічні терміни (500 тисяч) та неологізми (що з'явились після 1960 року). Лише частина цієї об'ємної інформації була представлена на сторінках словника *Dictionnaire de la langue française du XIXe et du XXe siècle*. Словник *Trésor de la Langue Française (TLF)* налічував на той час понад 80 тисяч словникових статей.

Нині інформатизований ***Trésor de la Langue Française informatisé*** **(TLFi)** є найповнішим із комп'ютерних словників, який існує на CD-ROM та в системі on line. Його текстовий корпус налічує 100 тисяч слів зі своєю історією, 270 тисяч визначень.

Більшого електронного словника французької мови сьогодні не існує у світі.

Ж.-М. П'єрель називає словник витвором покоління, оскільки створення TLF збіглося з початком застосування в гуманітарних науках засобів механографії та інформатизації документів. Потужний інформаційний матеріал, систематична і вичерпна обробка понад 1000 літературних творів надала можливість редакторам використати багату колекцію прикладів вживання слів (430 000 прикладів) і створити найбільшу базу текстових даних французькою мовою – FRANTEXT, яка й надалі продовжує регулярно поповнюватись, налічуючи сьогодні близько 4 000 французьких літературних праць.

Жан-Марі П'єрель у своїй Передмові до TLFi характеризував цю інформаційну версію як *словник панфранкофонії.* "Франція надолужила згаяне, у той час як Англія вже все завершила двадцять п'ять років тому, випустивши у світ оксфордський New English Dictionary, і в той час як інші латинські, германські чи слов'янські країни все ще працюють протягом багатьох років, щоб опублікувати національний словник" [Pierrel 2004, 3].

Історичний характер словника зумовлений тим, що праця не обмежується лексикою сьогодення, а містить в кожній словниковій статті рубрику "етимологія і історія", збагачену сучасними відомостями з цієї галузі.

TLFi є лінгвістичним або мовним словником, який, на відміну від енциклопедичних праць, визначає кожне слово через його мовні ознаки: форму, зміст, стилістичне і синтаксичне вживання.

Trésor de la Langue Française infomatisé різниться від інших словників особливою структуралізацією даних. Простий і доступний інтерфейс пропонує три рівні довідок: простий пошук, пошук за допомогою програми, і комплексний пошук. Можна користуватись усіма перехресними ресурсами TLFi: пошук слова за приблизною орфографією, відбір різних значень, пошук слова в певній дисциплінарній сфері; пошук послідовностей, що містять чи не містять ту чи іншу частину мови; відтворення на кольоровому тлі усіх прикладів, що містять певне слово; пошук за кінцевими складами чи літерами (напр.: знайти усі іменники чоловічого роду, що закінчуються на –ée) і навіть здійснення запитів різних складностей (напр.: відтворити на екрані військово-морські терміни, пов'язані з маневруванням парусами).

Словник організований в алфавітному порядку. Лексичні омоніми подані в одній статті, позначені порядковими виносками вгорі слова: наприклад, *parler*[1] – дієслово і *parler*[2] – іменник. Для зручності сприйняття застосовуються різні фонові забарвлення тексту: червоний, жовтий, зелений, помаранчевий.

Щоб мати конкретнішу уяву про словник, звернемося до його словникової статті ***cerise***.

Стаття починається з вихідного етимологічного значення, похідні значення подані в логічній послідовності, яка дозволяє простежити основні засади, що зумовили зв'язок значень цього слова. Заголовне слово *cerise* набране великими жирними червоними літерами. За ним позначається частина мови – substentif (в інших стаття можуть бути verbe, adjectif, adverbe, interjection) і рід для іменників – féminin. Увесь подальший текст іде чорним шрифтом. Класифікація значень слова представлена великими літерами A, B і C. Стаття має три основні частини, які у свою чергу мають ще підрозділи. Дефініція слова в кожному підрозділі виділена жовтим кольором.

У частині **A** подається визначення іменника *cerise* у загальному та гастрономічному значенні, представлені також просторічні (expressions populaires) та застарілі вирази з цим словом. Наприклад,

" **CERISE**, subst. fém.

A.− Petit fruit à noyau de forme ronde, de couleur généralement rouge, que produit le cerisier :

1. ... j'arrive de la ferme pour vous apporter un petit panier de **cerises**... vous savez, de ces **cerises** croquantes du cerisier derrière le hangar, ... ERCKMANN-CHATRIAN, *L'Ami Fritz,*1864, p. 132.

SYNT. *Cerises à courte queue (cf. aigriotte); cerises précoces* (LAMARTINE, *Le Tailleur de pierre de Saint-Point,* 1851, p. 445), *tardives* (*Ac.* 1798-1932); *cerises à confire, cerises confites (Ac.* 1798-1932).

− *GASTR. Vin de cerises.* Alcool fait à base de jus de cerise (*cf.* CRÈVECŒUR, *Voyage dans la Haute Pensylvanie,* t. 1, 1801, p. 276). *Ratafia de cerise* (JOUY, *L'Hermite de la Chaussée d'Antin,* t. 2, 1812, p. 274). *Sirop, confiture de cerises; tarte aux cerises; cerises à l'eau-de-vie* (BALZAC, *Les Illusions perdues,* 1843, p. 355).

− *Expr. pop.*

1. *Le temps des cerises.* Le printemps; *au fig.* le début de l'existence, la jeunesse : ……

……"

Далі наводяться можливі словосполучення у синтагмах, зокрема, сполучуваність слова з іменником, з прикметником, дієслівними формами. Ремарка наголошує про частотне живання слова як прикметника, граматична примітка говорить про те, що прикметник залишається незмінним у множині: *rubans cerise*.

Після визначення, на зеленому тлі, представлені приклади, які цитуються переважно з французьких літературних творів. В інших статтях можна зустріти ілюстрації з газетно-журнальних публікацій, промов відомих людей тощо. При цьому маємо точне посилання на джерело: зазначається автор, назва праці, рік видання та сторінка.

"B.– [P. anal. avec la couleur, la forme, la fraîcheur du fruit]

1. *BOT.* Fruit d'une autre plante ressemblant beaucoup à la cerise. *Cerise d'hiver* ou *en chemise (Lar. 19e, Lar. encyclop.).* Fruit de l'alkékenge*. *Cerise d'ours (Lar. 19e, Lar. encyclop.).* Fruit de la busserole*. *Cerise gommeuse*(ROB.). Fruit du savonnier. *Cerise carrée (*ROB.). Fruit du giroflier (*cf. cerisier* A). *Cerise des Antilles (*ROB.). Fruit de la malpighie. *Cerise du café, du caféier* (*cf.* CHATEAUBRIAND, *Les Natchez,* 1826, p. 297).

2. [En parlant d'une pers.] *Un teint de cerise* (PONCHON, *La Muse au cabaret,* Insatiabilité, 1920, p. 187). Un teint frais et rose. *Bouche en cerise* (GREEN, *Journal,* 1944, p. 129). Bouche rouge, menue et charnue. *Rouge comme une cerise.* ……"

У частині **B** наводяться дефініції наукових галузей, зокрема, ботанічного значення слова, які мають додаткові ремарки. Позначка Bot. виділена помаранчевим кольором.

Частина **C** присвячена технічним термінам, зокрема, з галузі металургії, медицини, ветеринарії, а також спеціальним значенням – арго. Окрім французьких арготизмів наводиться канадський вислів *région* у значенні *cerise*. (За браком місця ми ілюструємо статтю уривками).

C.– *Emplois techn.* ou *spéc.*

1. *Argot*

a) Visage, tête. *Tomber sur la cerise.* Tomber dessus. *Ils nous tombaient sur la cerise toujours en guise d'apéritif*(CÉLINE, *Mort à crédit,*1936, p. 536).

b) Malchance. *Avoir la cerise* (ROB.). *Pas de souhait de bonne chance. Ça porte malheur. Assez de cerise comme ça! Charogne de grève!* (A. ARNOUX, *Double chance,*1958, p. 200).

c) *Région.* (Canada). Virginité. *Faites-moi perdre ma cerise* (V.-L. BEAULIEU, *Mémoires d'Outre-tonneau,* Montréal, 1968, p. 171).

2. *MÉTALL. Rouge(-)cerise* ou *cerise,* subst. masc. Couleur que prend le fer soumis à une très haute température et, *p. ext.,* indication de cette température. *Fer chauffé au rouge-cerise* (LITTRÉ, *DG*). *Le rouge de cuivre et le cerise du métal en fusion* (COLETTE, *Claudine en ménage,*1902, p. 153).*Du rouge cerise au rouge sombre, chauffer lentement et bien à cœur jusqu'au rouge cerise, qu'il ne faut pas dépasser* (J. CAHEN, E. BRUET, *Carrières, plâtrières, ardoisières,*1926, p. 95).

3. *MÉD. VÉTÉR.* Sorte d'excroissance qui peut se développer à la surface d'une plaie, particulièrement sur le pied du cheval (*cf.* E. GARCIN, *Guide vétér.,* 1944, p. 184).

Prononc. et Orth. : [s(ə)ʀi:z]. Ds *Ac.* 1694-1932. **Étymol. et Hist.** *Ca* 1190 (J. BODEL, *Chanson des Saisnes,* XXIII dsGDF. *Compl.*). Du lat. vulg. **cerĕsia* " *id.* " neutre plur. considéré comme fém. sing., du b. lat. *ceresium* neutre sing. (1re moitié VIes. ANTHIMUS. ds ANDRÉ *Bot., s.v. cerasium*), var. apophonique de *cerasium* (Columelle ds *TLL s.v.,* 854, 29), empr. au gr. κ ε ρ α ́ σ ι ο ν " cerise " lui-même dér. de κ ε ́ ρ α σ ο ς (ou κ ε ρ α σ ο ́ ς) " cerisier ". **Fréq. abs. littér. :** 472. **Fréq. rel. littér. :** XIXes. : a) 348, b) 1 103; XXes. : a) 692, b) 701. **Bbg.** BRÜCH 1913, p. 168. − Des Cerises et des merises. *Vie Lang.* 1953, p. 290. − GOTTSCH. Redens. 1930, p. 128, 175. − GOUG. Mots t. 1, 1962, p. 100. − MAT. Louis-Philippe, 1951, p. 205. "

Після тлумачення окремих значень слова у словниковій статті наводяться *вимова* та *орфографія*, у квадратних дужках представлено транскрипцію. Тут презентований і розділ *етимології* та *історії*, де автори дають діахронічний опис лексеми, вказуючи її походження та зміни, що відбулися за останні кілька століть. Зокрема, перша згадка слова *cerise* зазначається у 1190 році; зауважується про його походження з вульгарної латини через запозичення з грецької. Зазначається також *абсолютна та відносна літературна частотність* слова по століттях.

Натиснувши на піктограму *Synonymie* у верхній частині сторінки, отримуємо синонімічний ряд слова *cerise*, відтворений на горизонтальній діаграмі: *griotte, malchance, montmorency, merise, marasque, kirsch, guignon, guignolet, guigne, coeur de pigeon, cerisette, carminet, bigarreau, agriote, adversité, rouge.* При цьому дається посилання на Словник синонімів Dicosyn Crisco.

У розділі *Antonymie* слова з протилежним значенням відсутні.

У словнику зустрічаються українські слова, що стали інтернаціоналізмами. Так, наприклад, у статті *hetman – гетьман* знаходимо такі визначення:

"HETMAN, subst. masc.

A. − Chef des armées de l'ancienne république de Pologne et du grand duché de Lithuanie, du XVI^e^au XVIII^e^siècle.*Grand hetman de la couronne. Miechawiecki, que le prétendu tsar avait nommé son hetman ou généralissime*(MÉRIMÉE, *Faux Démétrius,*1853, p. 334).*Je suis né en 1829, à Varsovie, d'un père polonais et d'une mère russe, plus exactement volhynienne. C'est d'elle que je tiens mon titre d'hetman de Jitomir* (BENOIT, *Atlant.,*1919, p. 204).

B. − Chef élu d'anciens clans cosaques d'Ukraine à l'époque de leur indépendance. *Le boyard Polonais prisonnier de guerre d'un cosaque Zaparogue, l'hetman des Cosaques prisonnier d'un Tartare* (CENDRARS, *Bourlinguer,*1948, p. 383).

Prononc. et Orth. : [ɛtmɑ̃]. Var. [ɛtman] ds *Pt* ROB. et *Lar. Lang. fr.* Att. ds *Ac.* dep. 1835. Au plur. *des hetmans.* Vx :*hetmann* (RAYMOND 1832, GATTEL 1841). **Étymol. et Hist.** 1660 *Hettman* (G. LE VASSEUR DE BEAUPLAN, *Description d'Ukraine,* Rouen, Cailloué, p. 55 ds *Fr. mod.* t. 22, p. 208). Empr. au polon. *hetman* " chef d'armée ", correspondant à l'ukrainien *ataman* (*cf.* O. JÄNICKE ds *Mél. Wartburg,* 1968, t. 2, p. 446 et 455; *FEW* t. 20, p. 37; v. aussi VASMER, *s.v. ataman*). **Fréq. abs. littér. :** 36. **Bbg.** ARVEILLER (R.). *R. Ling. rom.* 1976, t. 40, p. 456. – QUEM. *DDL* t. 7.

Основне значення слова тлумачиться як армійський очільник у стародавній Польській республіці, а також у Герцогстві литовському. І лише у другому значенні визначається як обраний ватажок козацької спільноти (клану) України в епоху незалежності. Зазначається, що історична згадка припадає на 1660 рік згідно з джерелом *G. LE VASSEUR DE BEAUPLAN Description d'Ukraine.*

У фонетичному аспекті подається два варіанти вимови слова *hetman*: з назалізованим чи деназалізованим кінцевим складом. Зазначається, що слово запозичене з польської і відповідає українському "атаман".

Тлумачення слова *hetman* у TLFi не відповідає дефініціям Великого тлумачного словника сучасної української мови, де *гетьман* визначається як "У XVI ст. виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі, від XVII ст. до 1764 р. – начальник козацького

війська та верховний правитель України" [ВТСУМ 2002, 179]. Французьке неадекватне трактування слова, на нашу думку, дещо применшує і обмежує його справжнє українське значення.

Отже, знання структури електронного ресурсу *Trésor de la Langue Française infomatisé*, а також уявлення про його переваги та вади, є важливим для користування ним у повсякденній роботі перекладача.

Популярність TLFi у світі безперервно зростає. Якщо середній показник переглянутих сторінок на початку 2002 року становив 50 у день, то сьогодні відкриваються 160 000 сторінок у день.

У цілому використання в роботі перекладача французького пошукового порталу Національного центру текстових та лексичних ресурсів Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales – CNRTL дозволяє швидко й радикально підвищити якість перекладу, надаючи можливість ознайомитися з тлумаченням нових сучасних термінів, правильно зрозуміти і перекласти застарілі слова і вирази, знайти відповідники, що належать до різних стилів мови, ознайомитися з неологізмами, професійним сленгом – відшукати те, що неможливо знайти навіть у найсучасніших перекладних двомовних словниках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. – С. 179.
2. CNTRL: Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales [Електронний ресурс]. Режим доступу до сайту: http://www.cnrtl.fr/
3. *Pierrel Jean-Marie* La Péface du TLFi . – Nancy, 2004.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Андриевская Э. Н., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЙ РЕСУРС *TRESOR DE LA LANGUE FRANÇAISE INFORMATISE* И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В РАБОТЕ ПЕРЕВОДЧИКА

Статья знакомит с французским лексическим порталом CNRTL. Анализируется работа информатизированного словаря "Trésor de la Langue Française informatisé", описываются его достоинства и недостатки, возможности использования при переводе.

Ключевые слова: *французский лексический портал, словарь TLFi, словарная статья, перевод.*

Andriievska E.,
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University

ELECTRONIC LEXICOGRAPHICAL RESOURCE *"TRESOR DE LA LANGUE FRANÇAISE INFORMATISE"* AND ITS USE IN THE WORK OF THE TRANSLATOR

The article introduces the French lexical portal CNRTL. A work of the computerized dictionary "Trésor de la Langue Française informatisé" is analyzed, its advantages and disadvantages, possibility of its use in translation are described.

Keywords: *French lexical portal, dictionary TLFi, vocabulary entry, translation.*

УДК: 811.111'367.335

Андрійченко Ю.В., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДОБРАЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В НАЗВАХ ПРОФЕСІЙ І ПОСАД У ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено лінгво-прагматичному аналізу ґендерних стереотипів у назвах професій, посад і занять в іспанській мові. Типовими є ситуації, коли вирішальна роль належить не стільки ґендеру, скільки комунікативній ситуації, особливостям соціального і професіонального статусу, віковим та етнічним характеристикам.

Ключові слова: *ґендер, текст, комунікація, мовні стереотипи.*

Мета дослідження полягає у вивченні та описі лінгвопрагматичних аспектів ґендерного чинника в назвах професій, посад і занять в іспанській мові.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку адекватних шляхів вивчення такого складного явища, яким є ґендер, в іспаномовному комунікативному просторі. Ґендерні відносини в мові у вигляді культурно зумовлених стереотипів впливають на поведінку особистості і на процеси її мовної соціалізації. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження змін, яких зазнає лексичний

потенціал іспанської сучасної мови у визначенні професійної діяльності представників обох статей.

Об'єктом дослідження статті обрано лексичні одиниці іспанської мови, які марковані ґендерним параметром.

Введення ґендеру як категорії аналізу в дослідницький апарат лінгвістики відкрило перспективи для освітлення різних аспектів мови в іншому ракурсі. Одна з галузей іспанської мови, де відбуваються потужні зміни у фемінізації лексики – це назви професій, занять, посад, що є цілком логічним процесом оскільки він відображає зміни, які відбуваються в сучасному іспанському суспільстві. Основною в галузі теоретичної ґендерної лінгвістики стала праця Р. Лакофф "Мова і місце жінки", у центрі уваги якої було дослідження загальних питань відображення соціального статусу жінки в мові [Лакофф, 2001, с. 790]. Р. Лакофф дійшла висновку, що у європейських мовах жінки відображені, як правило, негативно (наприклад, у фольклорі), вони відіграють частіше роль об'єкта, а не суб'єкта, їхня мовленнєва поведінка характеризується більшою невпевненістю, ніж чоловіча, і в той же час гуманністю, орієнтованістю на співрозмовника, і тому вона менш агресивна.

Іспанська мова, на відміну від інших романських мов, демонструє величезну гнучкість у питанні приєднання до свого лексичного складу форм жіночого роду, які утворені аналогічним чином, як і відповідна вже існуюча лексема чоловічого роду. На відміну від Франції, де в 1998 році мала місце полеміка з причини спроб фемінізувати визначення міністерських і академічних посад, у Латинській Америці та Іспанії не виникло діалектичних баталій щодо надання повної лінгвістичної легітимності лексичній одиниці *la ministra*.

Але в багатьох країнах Латинської Америки існує певний опір уживанню таких жіночих форм як *física, química, música, mecanica, crítica, informática* та ін., оскільки вважається, що вживання цих лексичних одиниць має подвійне значення і форму іменника жіночого роду можна трактувати як прикметник. Але дослідниця Еулалія Ледо проаналізувала більше, ніж 80 занять, форма яких у чоловічому роді може бути сприйнятою за річ або об'єкт (*monedero*, *billetero*), місце (*basurero*, *varadero*), прикметник (*demoledor*, *casero*, *estadistico*) (Lledo 1999-49).

З іншого боку, існує думка, що деякі мовці адаптуються до формальної фемінізації звань, посад або престижних професій,

таких як: *ingeniera, arquitecta, abogada, catedratica, magistrada* та ін., оскільки існують форми на *-а*, які мають пейоративну конотацію. В іспаномовному світі не є поодинокими випадки, коли жінки, які є представницями цих професій, хочуть відокремитись від свого визначення в жіночому роді, демонструючи тим самим те, що вони, на думку Соледад де Андрес, все ще знаходяться у *фазі завоювання влади.* Дослідниця вважає, що в сучасному суспільстві залишається престижним вживання форми чоловічого роду і, навпаки, не престижним користування формою жіночого роду для визначення деномінації професій і посад оскільки, наприклад, лексична одиниця *la ministra* може бути трактована адресатом не як визначення посади, а як дружина міністра.

Цей факт підтверджується тим, що в країнах Латинської Америки не всі жінки також використовують жіночий рід іменників для визначення своєї професії. Існує дві гіпотези, які пояснюють це. Згідно з однією, жіноча форма назви професії традиційно вживалась у латиноамериканському соціумі для визначення жінок, які були одружені з чоловіками, що займалися відповідними видами діяльності; згідно з іншим потрактуванням, завдяки використанню чоловічої форми іменників, відображається їхній доступ до професійної сфери, яка раніше була закріплена виключно за чоловіками.

Дебати в наукових колах щодо закінчень жіночого роду в іспанській мові мають давнє коріння. Саме цей клас слів викликає найбільші суперечки. Історія іспанської мови яскраво демонструє зміни, що їх зазнають лексичні одиниці, які належали виключно до чоловічого роду. Наприклад, численна група іменників історично зазнала подвійної еволюції: з одного боку, вона легко піддається категоріальній трансформації, оскільки має тенденцію до послаблення як прикметники або дієприслівники, а з іншого боку, категорія посилюється, коли вона реалізована іменниками: *vecino, joven, criminal, ejecutivo, soriano, vigilante, conocido, etc.* Але, крім того, вже знаходячись у середині цієї останньої категорії, вони переміщуються з одного до іншого класу іменників, обмежуючи одночасно деякий аспект свого попереднього значення [Ledo, 1996, p. 65]. Наприклад, лексична одиниця *la médica* спочатку мала значення "жінка лікаря", пізніше еволюціонувала у *la médico,* потім отримала форму *la médica,* і вже інше значення: "жінка-лікар". Таким чином, подібні іменники викликають досить серйозні

проблеми в граматиці іспанської мови, яка повинна відображати зміни, що мають місце в граматичних категоріях, у класифікації іменників з огляду на граматичний рід і на лексичне значення.

Перешкоди щодо фемінізації певної професії або посади ніколи не містять у собі чітких лінгвістичних аргументів, вони не йдуть від самої мови, оскільки мова зазвичай здатна до змін, деформацій і розширення. Цей опір, на нашу думку, спирається на небажання певних соціальних груп бачити жінок на керівних високих посадах. Але, незважаючи на складнощі, зазначені вище, фемінізація в іспанськім мові саме професійних номінацій зробила величезний крок вперед.

Під час нашого дослідження ми не виявили, щоб форми чоловічого і жіночого родів назв професій були представлені двома лексичними одиницями з різними основами (наприклад: *hombre/mujer, toro /vaca*) – механізм, який існує в інших лексичних шарах і який в лінгвістичній термінології отримує назву гетерономіі [Alcina Franch, Blecua, 1983, p. 345]. Як свідчить досліджений матеріал, для визначення професій, посад іспанська мова зазвичай обирає зміни в закінченні слова і пропонує для обох родів однакову основу, до якої додаються закінчення (або аломорфи) *-а* для жіночого роду і *-о*, *-е*, та нульове для чоловічого. Таким чином, можуть з'явитися опозиції *-о/-а*, *-е/-а*, *-нульове/-а*, до яких слід додати групу слів, що являють собой специфічну деривацію, спричинену культурним впливом. Розгляньмо детальніше ці типи.

Тип *-о/-а.* Деякі приклади цієї групи це пари:

maestro/maestra, zapatero/zapatera,zoologo/zoologa, agronomo/agronoma, lexicografo/lexicografa,funcionario/funcionaria,decano/decana, catedratico/catedratica, abogado/abogada.

Цей тип опозиції зазвичай формується майже автоматично і не знаходить суттєвого опору в іспанській мові.

Тип -е/а. Лексичні одиниці, що входять до цієї групи це:

monje/ monja, jefe/jefa, infante/infanta, comediante/comedianta, asistente/asistenta, sirviente/sirvienta.

Ця найчисленніша група утворена дієприслівниками теперішнього часу, які функціонують як іменники або прикметники. На сьогоднішній час спостерігається значний опір саме цьому типу, на відміну від першого, у використанні форм жіночого роду (*gerenta*, *estudianta* та ін.). Але ніщо не заважає в

мовній системі тому, щоб ці форми на *-a* використовувались також як це практикував ще Сервантес:

No te preguto nada, dijo la preguntanta (Quijote, II, 62).

Підтвердження цьому бачимо в тому, що дієприслівники теперішнього часу, які за своїм значенням не можуть уживатися щодо чоловіків, з цілковитою природністю застосовуються у жіночій формі як єдино можливий: *parturienta.*

Тип нульове закінчення/-a. У цій групі чоловічий рід має радикальну морфему і в своєму закінченні пропонує одну з наведених приголосних:*-d*, *-l*, *-n*, *-r*, *-s*, *-z*, до яких у жіночому роді додається *-a*:

consejal/consejala, edil/edila, official/oficiala, patron/patrona, bailarin/bailarina, doctor/doctora, labrador/labradora, marques/marquesa, aprendiz/aprendiza.

Незважаючи на той факт, що досі все ще тривають історіографічні дослідження функціональних, формальних і семантичних класифікацій, які вивчають іменники як у граматичному і лексикографічному аспектах, так і в мовленнєвій комунікації, не викликає жодного сумніву, що існує *інтуїтивне* знання певних процесів відтворення цього ґендерно маркованого прошарку лексики. Відомим, наприклад, є той факт, що якби донна Елена і донна Кристина де Бурбон, доньки короля Іспанії дона Хуана Карлоса, жили в часи Антоніо Небріхи, вони б звалися не *las infantas,* а *las infantes*.

У часи Золотого Століття феномен адаптації іменників із закінченням жіночого роду на *-a* до чоловічого був дуже частотним. Наприклад, будь-який чоловік того часу, який йшов у супроводі іншого, називався іменником жіночого роду *la camarada* на відміну від сучасного *el camarada.* Наведемо приклад:

Recordamos el fin de aquel Cántico del gallo salvaje que en prosa escribiera el desesperado Leopardi, *el victima de la razon, que no logro llegar a creer. (Del sentimiento tragico de la vida. La agonia del cristianismo. Akal editor, 1983, Impreso GREFOL, Madrid, 459 p.)*

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому поглибленні дослідження проблеми функціонування ґендерних стереотипів у сучасній іспанській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.*Лакофф Р.* Язык и место женщины /Робин Лакофф // Введение в гендерные исследования. Часть II. Хрестоматия / Под ред. С.В. Жеребкина. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетея, 2001. – С.784-798. 2. Alcina Franch J., Blecua J.M. /Juan Alcina Franch, José Manuel Blecua //. Gramática espaňola. – Madrid: Ariel, Editorial S.A., 1983 – 1274 p. 3. Lledo Eulalia. Profesiones en femenino. –Madrid: Ed. Instituto de Mujer, 1996. – 107 p. 4. Andrés Castellanos S. /Soledad de Andrés Castellanos // Arquitectas, ingenieras, ministras, obispas, toreras…. – Barcelona: Ed. Barcino, 2007. – 98 p.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Андрійченко Ю. В., к.філол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ОТРАЖЕНИЕ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В НАЗВАНИЯХ ПРОФЕССИЙ И ДОЛЖНОСТЕЙ В ИСПАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена лингвопрагматическому анализу гендерных стереотипов в названиях профессий, должностей и занятий в испанском языке. Типичными могут быть названы ситуации, когда решающую роль играет не столько гендерная принадлежность, сколько коммуникативная ситуация, отличия в социальном и профессиональном статусе, а также возрастные и этнические характеристики.

Ключевые слова: *гендер, текст, коммуникация, языковые стереотипы.*

Andriichenko Y.V., candidate of philological sciences,
associate professor.
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University

GENDER STEREOTYPES IN PROFESSION AND POSITION TITLES IN SPANISH

The article is devoted to the lingvo-pragmatical analysis of gender stereotypes in names of professions, positions and occupations in Spanish. Gender is often of minor importance in comparison with communicative context, differences of social and professional status, age and ethnic characteristics.

Key words: *gender, text, communication, language stereotype.*

УДК 81'373.72.004.81(038)=161.2=111

Андрощук О.С., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена принципам укладення електронного словника українсько-англійських фразеологізмів та розробці навчально-тренувальної програми на основі двомовної бази даних у середовищі Microsoft Access.

Ключові слова: *фразеологізм, ідіома, поняття, електронний словник, навчально-тренувальна програма.*

Фразеологізми як джерело унікальності та неповторності кожної мови завжди перебували в колі інтересів учених-мовознавців. Це – стійкі, цілісні, семантично нерозкладні сполучення слів, що відтворюються в мовленні як готові формули. Такі ознаки фразеологізмів, як постійний лексичний склад, усталений порядок слів, виконання у реченні однієї синтаксичної функції всіма компонентами фразеологізму, наявність синонімічних та антонімічних зв'язків з іншими фразеологізмами і словами відкривають широкі можливості для досліджень цього мовного матеріалу в галузі теоретичної лінгвістики.

Метою нашого дослідження є визначення принципів укладання електронного українсько-англійського словника, а також навчально-тренувальної програми для вивчення фразеологізмів. Саме у цьому полягає прикладне завдання нашої роботи. **Об'єктом** дослідження є фразеологізми та ідіоми української та англійської мов. **Предметом** – формальна та семантична будова й організація цих мовних одиниць.

У дослідженні використовуються **методи** систематизації фразеологічних одиниць, які полягають у комплексному аналізі фразеологізмів як єдиного цілого, що функціонує в узгодженості усіх своїх елементів і частин. Крім того, застосовувався концептуальний аналіз – під час співвіднесення фразеологічної одиниці з певною категорією, концептом. Перевагу було віддано **дедуктивному підходу**: одиниці розподіляються відповідно до готової схеми семантичної організації української та англійської мов. У процесі

пошуку відповідників українських фразеологізмів в англійській мові ми зверталися до **методу аналогії,** а також **класифікації**.

У доробку двомовної англо-української лексикографії можна відзначити "Англо-український фразеологічний словник" К.Т. Баранцева, а також "Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів" Т. Березі, укладений у Львові 2011 року. **Наукова новизна одержаних нами результатів визначається розробкою** теоретичної позиції щодо класифікації фразеологізмів, **зорієнтованістю на** створення навчально-тренувальної програми. Укладена база даних може стати інструментом для подальших ідеографічних досліджень.

Дослідження базується на **матеріалі** 2000 фразеологізмів із двотомного фразеологічного словника української мови (Київ, 1993). Оскільки в процесі використання фразеологізми зазнають певних трансформацій, було використано також матеріал із академічного видання 2003 року "Словник фразеологізмів української мови (за редакцією В.М. Білоноженко). Щодо пошуку відповідників англійською мовою, то використовувались "Longman Idioms Dictionary" 1998 року та "Oxford Dictionary of English idioms" 2009 року. На цьому етапі ми використали словниковозорієнтований підхід, а згодом електронний словник такого типу може бути використаним у текстозорієнтованих дослідженнях через накладання відібраного лексичного матеріалу на художні та публіцистичні тексти.

Першим етапом в укладанні словника була робота із системою управління базою даних "Microsoft Access", де інформацію, необхідну для створення словника навчально-тренувальної програми для користувачів, було розподілено за такими колонками: "Центральне слово", "Фразеологізм", "Значення", "Тезаурус", "Kernel", "Idiom", "Category", "Meaning".

Такий розподіл досліджуваного матеріалу є зручним для створення відповідної програми, яка автоматично знаходитиме відповідник та надаватиме усю наявну інформацію про певну фразеологічну одиницю. Інформацію у базі даних слід розподіляти саме так, оскільки на цій основі і створюється навчально-тренувальна програма, яка допоможе користувачеві спочатку засвоїти матеріал, а тоді пройти перевірку у вигляді тесту.

Розміщуючи фразеологізми у словнику, здебільшого застосовують структурно-граматичний принцип, тобто

фразеологізми розміщені у словнику в алфавітному порядку з орієнтацією на повнозначний компонент цієї одиниці. Наприклад, маємо фразеологізм "на вагу золота", з якого виділяємо основний компонент "вагу" і розміщуємо його в словнику поряд з іншими фразеологізмами, повнозначний компонент яких починається з літери "В". У межах заголовного слова фразеологізми розміщуються за алфавітом буквених знаків усіх компонентів.

Користувачу в процесі пошуку відповідника певного фразеологізму в англійській чи українській мові достатньо вводити початкові літери цього слова. Такий принцип надасть програмі зручності та гнучкості в користуванні.

Словник містить фразеологізми на позначення людини, а в перспективі буде враховано всі одиниці семантичної організації лексичної основи фразеологізмів. Концепт "Людина" у нашій базі даних подано в такій деталізації: "Сукупність людей", "Родинні зв'язки", "Стосунки", "Рід діяльності (соціальні ознаки)", "Вікові ознаки", "Матеріальний стан", "Риси характеру", "Зовнішність", "Емоційний стан", "Психологічні особливості", "Поведінка". Варто зауважити, що надзвичайно складно точно визначити співвіднесеність того чи іншого фразеологізму з певним концептом. У нашому розпорядженні є два методи ідеографічного опису фразеології – індуктивний та дедуктивний. Дедуктивний пропонує вже готову класифікаційну схему, усталену ієрархію, яку можна накласти на мовний матеріал. Слід лише взяти певну мовну одиницю і віднести її до певної ніші. Індуктивний метод передбачає здійснення семантичного аналізу досліджуваного матеріалу. У цьому випадку кінцевим результатом буде не чітка й усталена ієрархія понять, а певна семантична сітка, де зв'язки між поняттями відображені у вигляді парадигматичних посилань. Наприклад, фразеологізм "Бідний, як церковна миша" буде віднесено до концепту Людина/Матеріальний стан, а також до концепту Бідність, що протиставляється антонімічному – Багатство. Зустрічаються так звані периферійні фразеологізми, які, по суті, не можна віднести до жодного концепту, і вони не мають синонімічних чи антонімічних сполук.

Компоненти, які є варіантами фразеологізму, наводяться в дужках: **впіймати (спіймати, піймати, зловити).** Часто в дужках також подаються факультативні компоненти, оскільки серед особливостей фразеологізмів слід відзначити також їхню здатність

до функціонування в неповному складі. Форма тлумачення фразеологічного значення випливає із належності фразеологізму до того чи іншого граматичного розряду, його співвідношення зі словами певної лексико-семантичної групи. При укладанні цього словника ми звертаємо увагу на значення фразеологічної одиниці, її семантику, а форма тлумачення фразеологічного значення випливає із належності фразеологізму до того чи іншого граматичного розряду, його співвідношення зі словами певної лексико-семантичної групи. Тому в тлумаченні іменних фразеологізмів на першому місці, як правило, мають виступати іменники, у тлумаченні дієслівних – дієслова, прислівникових – прислівники та інші відповідні частини мови.

Важливо також враховувати ступінь злитості фразеологізмів і класифікацію їх на фразеологічні єдності, сполучення, звороти чи зрощення. Від цього залежить довжина варіативного ряду одиниць у складі фразеологічної одиниці, а також рівень складності тлумачення її значення. Ідіоми є, очевидно, найскладнішим явищем для дослідження, оскільки ідіома (від грец. Idioma – особливість, своєрідність) – поєднання мовних одиниць, значення якої не збігається зі значенням його складників.

Повними фразеологічними еквівалентами можемо вважати ФО, які мають однакове сигніфікативно-денотативне значення, образність, структурно-граматичну будову, функціонально-стилістичний зміст, експресивно-емоційну конотацію. Зауважимо, що Р.П. Зорівчак вважає, що повних українсько-англійських фразеологічних еквівалентів небагато, що зумовлено віддаленою спорідненістю української і англійської мов.

Отже, "Електронний словник українсько-англійських фразеологізмів" може:

- бути ресурсом для вивчення української та англійської мов, оскільки користувач збагачує словниковий запас;

- сприяти популяризації фразеологічного багатства української мови шляхом співвідношення україномовних висловів із фразеологічними одиницями, що широко вживаються у сучасній англійській мові;

- бути ілюстративним матеріалом для електронного посібника та практичного електронного посібника і сприяти створенню якісних текстів, збагачених ідіомами, фразеологічними синонімами, крилатими висловами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фразеологічний словник української мови. / за ред. Л.С. Паламарчука ; [уклали : В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк] ; НАН України ; Укр. мовно-інформ. фонд ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. . –К. : Наукова думка, 2006 (2 томи). 2. Словник фразеологізмів української мови (за редакцією В.М.Білоноженко). – К.: 2003. 3. Longman Idioms Dictionary. – Addison Wesley Longman Limited, 1998. 4. Oxford Dictionary of English idioms. – Oxford University Press,3rd edition, 2009. 5. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). НАН України, Ін-т української мови // Відп. ред. О.О. Тараненко. – К.; Сімферополь, 1997. 6. Москаленко Н.А. Питання фразеології в "Грамматике малороссійскаго наречія" // З історії української мови. До 150-річчя "Грамматики" О. Павловського. – К.: Наукова думка, 1972. 7. 7. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. – М., 1986. 8. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография. – М., 1977. 9. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Навч. посібник. – Вінниця: Нова книга, 2003. 10.Kunin A. V. English-Russian dictionary of idioms. – M., 2005.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Андрощук О.С., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Статья посвящена принципам составлению электронного словаря украинско-английских фразеологизмов и разработке обучающей программы на основании базы данных в среде Microsoft Access.

Ключевые слова: *идиома, понятие, электронный словарь, обучающая программа.*

Androshchuk O.S., student
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University

ELECTRONIC DICTIONARY OF UKRAINIAN-ENGLISH IDIOMS TO DENOTE A PERSON

The article is devoted to the principles of compiling of an electronic dictionary of ukrainian-english idiomatic expressions and teaching program on the basis of Microsoft Access bilingual Database.

Keywords*: idiom, concept, electronic dictionary, teaching program.*

УДК 81`37`4

Андрухович А., доц.,
Національна академія Служби безпеки України

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ *ҐЕНДЕР* В ОФІЦІЙНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ СПЕЦСЛУЖБ РОСІЇ

У статті розглядаються особливості інтернет-комунікації з позицій сучасної лінгвоґендерології. Простежується взаємозв'язок між лінгвістичними та іншими науковими напрямками дослідження проблеми; описуються особливості експлікації категорії ґендер у текстах, розміщених на офіційних сторінках спецслужб Росії.

Ключові слова: *ґендерний диспаритет, інтернет-комунікація, інтернет-лінгвістика, лінгвоґендерологія, семантична сфера.*

Поява нового напрямку наукових досліджень – інтернет-лінгвістики – дозволяє розглядати мову з урахуванням впливу соціальних чинників у тісному взаємозв'язку із тенденціями становлення інформаційно-комунікативного суспільства. Розгляд особливостей мови Інтернету має антропоорієнтований характер, а отже, враховує своєрідність мовленнєвих особливостей, соціальні й прагматичні установки суспільства. Вивчення ґендерної складової інтернет-дискурсу здійснюється з урахуванням концептуальних характеристик лексем, досягнень у когнітивно-функціональному напрямку, досліджень на рівні номінацій. Не може залишатися поза увагою й граматичне наповнення дискурсу, наприклад, квантитативні параметри (кількість уживаних дієслів, іменників, прикметників жінками *vs* чоловіками); комунікативні граматичні засоби тощо.

Актуальність статті зумовлена необхідністю системного розгляду ґендерного складника інтернет-дискурсу сектору безпеки з позицій інтернет-лінгвістики.

Мета статті – вивчення можливих реалізацій категорії *ґендер* в офіційних інтернет-ресурсах спецслужб Росії, виявлення основних механізмів формування маскулінної картини світу мережевого співтовариства спецслужб. Поставлена мета визначає **завдання** статті: 1) дослідити особливості організації інтернет-комунікації в міждисциплінарній парадигмі; 2) проаналізувати прагматичний потенціал дискурсивних практик, які актуалізують семантичну сферу "співробітник/співробітниця спецслужби"; 3) описати

способи експлікації категорії *ґендер* на офіційних сторінках спецслужб Росії.

Проблема комунікації в Мережі має міждисциплінарний характер, поєднуючи лінгвістику з психологією, соціологією, когнітологією, філософією. Так, М. Сидорова, спираючись на дослідження американського вченого Р. Кетріса, розглядає принципи формування мовної свідомості в лінгвоісторичному контексті. "Типологія свідомості пов'язує історично змінювані типи свідомості зі способами буття мови й тексту, з одного боку, й розвитком засобів комунікації – з іншого" [Сидорова 2006, 7].

- Свідомість 1 – нижчий тип, сформований разом з виникненням мовлення, заснований на міфах і упередженнях.
- Свідомість 2 – сформувалася з виникненням писемності, заснована на логіко-філософському сприйнятті світу. Саме в цьому типі свідомості виникає (за П. Рікером, 1995) потрійна семантична автономія тексту в порівнянні з дискурсом – автономія по відношенню до інтенції мовця, до сприйняття первинної аудиторії, до економічних, соціальних, культурних обставин виникнення тексту.
- Свідомість 3 – сформувалася разом з виникненням друкарства й зміною логіко-філософського сприйняття світу науково-технократичним.
- Свідомість 4 – наслідок розвитку електроніки й інформаційного вибуху сучасності.
- Свідомість 5 – використання комп'ютерів [там само].

Пропонована схема має й лінгвістичне підтвердження, яке знаходимо у дослідженнях інформаційно-комунікативного суспільства. Так, О. Горошко виникнення Всесвітньої мережі ставить в один ряд із такими епохальними подіями, як виникнення писемності, винахід книгодрукування Йоганом Гутенбергом, винахід телеграфа, телефона, радіо, телебачення й, нарешті, телекомунікаційних та комп'ютерних технологій і сенсаційною подією – появою в 1986 Інтернету [Горошко 2009, 27]. Н. Мечковська порівнює мову з іншими засобами передачі інформації в природі й мові. Вчена наголошує, що різні семіотичні та знакові системи мови беруть участь у процесах пізнання й комунікації в суспільстві й природі [Мечковская 2007, 4].

Отже, на сучасному етапі розвитку людства й антропоорієнтованого наукового знання актуальними об'єктами

досліджень є інформаційні технології та Всесвітня мережа – Інтернет, у тому числі і з позицій ґендерних студій.

Як зазначає А. Кириліна, ґендерні опозиції пронизують усі сфери життя [Кирилина 1999, 57]. До них можна віднести *сектор безпеки* й *спецслужби* зокрема, адже вони є специфічним соціальним інститутом, виступають зовнішнім і внутрішнім захисником держави, еталоном професійної підготовки й кадрового складу і водночас мають свій особливий досвід маскулінної соціалізації,

Ґендер у секторі безпеки розглядався з позицій різних наук: соціології (С. Барматова, С. Риков), політології (Є. Луценко, О. Шейгал), психології (І. Дідковська). У лінгвоґендерології не проводилося ґрунтовних досліджень у цьому напрямі. Виникає нагальна необхідність заповнення відповідної лакунарної зони, адже ґендерне навчання – метод підвищення компетентності кадрового складу силових структур (див. докладніше: [Альбрехт, Барнс 2008]). "Належний рівень розуміння ґендерних проблем належить до числа професійних навичок" співробітників сектору безпеки, – вважають Карен Барнс і Пітер Альбрехт. Саме ж навчання, на думку авторів, "може бути надзвичайно ефективним способом зміни психологічних установок і поведінки" співробітників служб безпеки й "є важливим засобом посилення контролю над сектором безпеки" [Альбрехт, Барнс 2008, 12]. "Ґендер – це завжди вивчення відносин між статями в контексті різного роду соціальних і політичних практик" [Steans 1998, 5]. Таким чином, не виникає сумнівів у необхідності проведення саме лінгвістичних досліджень галузі сектора безпеки й спецслужб зокрема.

Ґендерно нейтральні контексти справляють враження ґендерно маркованих, коли описують ситуації, які, згідно *стереотипу*, звичайно вважаються сферою діяльності представників певної статі. Оскільки семантична сфера "співробітник/співробітниця спецслужби" містить значно більше лексем/сем, що вказують на чоловічу стать, то будь-який контекст, пов’язаний із цією сферою, сприймається як чоловічий. Проаналізуємо один із текстів.

"Служба в СВР России.

<…> Современный российский разведчик мало похож на героя шпионских боевиков. *Труд разведчика сегодня – это непрерывный и настойчивый поиск оптимальных решений* поставленных задач по обеспечению безопасности и государственных интересов

России. И хотя *профессия разведчика не лишена романтики*, *это поприще не для тех, кто ищет славы или больших денег.*

Для эффективного выполнения своих служебных обязанностей *разведчик должен быть высококвалифицированным специалистом по широкому кругу внешнеполитических, экономических, научно-технических проблем, в совершенстве владеть несколькими иностранными языками.* Все это при необходимости позволяет ему *быстро становиться экспертом в какой-либо конкретной области*, представляющей интерес для разведки.

Работа разведчика требует мобилизации интеллектуальных, а часто и физических сил, выносливости, устойчивости к стрессу, воли и мужества. <…>

Разведчик должен обладать многими качествами, которые в других областях жизни и деятельности не обязательно имеют первостепенное значение. К числу наиболее важных из них относятся: *преданность Родине, развитое чувство долга, настойчивость и творческий подход к выполнению служебных обязанностей, отличная память, аналитический склад ума, умение принимать правильные решения в сложных ситуациях, проявлять разумную инициативу и оправданный риск, способности к продолжительной концентрации внимания и к изучению иностранных языков, коммуникабельность, внутренняя организованность, принципиальность, порядочность и честность в отношениях с руководством и коллегами.*

Профессия разведчика включает в себя элементы разных видов человеческой деятельности. В своей работе *разведчик часто применяет методы и приемы, используемые представителями самых разных специальностей – политиков, бизнесменов, ученых*. Это открывает неисчерпаемые *возможности для самореализации и интеллектуального совершенствования*.

Сотрудники разведки могут быть направлены в командировки в любой регион мира, где возникает необходимость *обеспечить интересы России*. Поэтому все поступающие на службу в разведку *должны быть готовы работать в условиях непривычного, иногда тяжелого климата, в странах с неспокойной обстановкой или даже в кризисных ситуациях*. *<…>*

Профессия разведчика не из легких, но все трудности, с которыми сотрудники СВР России встречаются на своем пути, помогает преодолеть твердая *вера в необходимость нашей работы для Родины*,

признание достигнутых результатов руководством и коллегами. Этому в немалой степени способствует созданный в Службе многими поколениями разведчиков *особый моральный климат*. *У нас нет места высокомерию и зазнайству, эгоизму и пренебрежительному отношению к людям*. Все разведчики – ветераны и молодежь – принадлежат к сплоченному разведывательному братству и *всегда готовы прийти на помощь товарищу*.

Руководство страны высоко ценит вклад СВР России в дело обеспечения безопасности и национальных интересов Российской Федерации. Учитывая сложность, высокую напряженность и интенсивность работы разведчиков, *государство обеспечивает сотрудников Службы* достойным денежным содержанием, качественным медицинским обслуживанием, а также другими льготами, полагающимися военнослужащим <…> ".

[http://svr.gov.ru/svr_today/sluzhba.htm]

Семантична сфера "співробітник/співробітниця спецслужби"	
конституент сфери/семантичний блок	*прагматичний потенціал мовленнєвих засобів*
особисті якості	"…служба, в которой работают талантливые, целеустремлённые, преданные Родине и воинскому долгу люди".
професійна діяльність	"Труд разведчика сегодня – это непрерывный и настойчивый поиск оптимальных решений".
значні вчинки	-"признание достигнутых результатов руководством и коллегами"; -"руководство страны высоко ценит"; -"государство обеспечивает сотрудников Службы".
героїзм, захист Батьківщини	-"обеспечить интересы России"; -"вера в необходимость нашей работы для Родины".
моральні якості, духовність	-"профессия разведчика не лишена романтики, это поприще не для тех, кто ищет славы или больших денег"; -"преданность Родине, развитое чувство долга, настойчивость и творческий подход к выполнению служебных обязанностей, отличная

	память, аналитический склад ума, умение принимать правильные решения в сложных ситуациях, проявлять разумную инициативу и оправданный риск, способности к продолжительной концентрации внимания и к изучению иностранных языков, коммуникабельность, внутренняя организованность, принципиальность, порядочность и честность в отношениях с руководством и коллегами"; -"особый моральный климат"; -"у нас нет места высокомерию и зазнайству, эгоизму и пренебрежительному отношению к людям".
високий рівень освіти, кругозір	"разведчик должен быть высококвалифицированным специалистом по широкому кругу внешнеполитических, экономических, научно-технических проблем, в совершенстве владеть несколькими иностранными языками".
креативність	-"быстро становиться экспертом в какой-либо конкретной области"; -"разведчик часто применяет методы и приемы, используемые представителями самых разных специальностей – политиков, бизнесменов, ученых".
всебічний розвиток	-"работа разведчика требует мобилизации интеллектуальных, а часто и физических сил, выносливости, устойчивости к стрессу, воли и мужества"; -"возможности для самореализации и интеллектуального совершенствования".
високий рівень фізичної підготовки	-"работа разведчика требует <…> физических сил"; -"должны быть готовы работать в условиях непривычного, иногда

	тяжелого климата, в странах с неспокойной обстановкой или даже в кризисных ситуациях".
товариськість, готовність допомогти	-"всегда готовы прийти на помощь товарищу"; -"честность в отношениях с руководством и коллегами".

Усі вищезазначені конституенти семантичної сфери фіксують, згідно суспільних стереотипів, переважно чоловічі вектори діяльності, адже для жіночих галузей діяльності у патріархальному суспільстві притаманні швидше сімейні, емоційні характеристики. Це свідчить про перекіс у бік маскулінності.

Андроцентризм простежуємо і в дискурсивному форматі однієї з промов Директора СВР Росії.

"Церемония вручения Директору Службы внешней разведки Российской Федерации знамени СВР и штандарта Директора СВР

Речь Директора Службы внешней разведки Российской Федерации М.Фрадкова

Уважаемый Дмитрий Анатольевич!

Позвольте от лица всех сотрудников (1)* Службы внешней разведки Российской Федерации поблагодарить Вас за высокую честь, оказанную учреждением нашей официальной символики и торжественным вручением знамени СВР и личного штандарта Директора.

Этот день навсегда войдет в историю нашей Службы. Полученное сегодня знамя – это символ воинской доблести и славы (2). Оно напоминает каждому военнослужащему о священном долге служения Родине (3).

<…>

Сегодня мы ощущаем особую гордость за принадлежность к Службе внешней разведки, к делу защиты жизненных интересов государства (4).

В этом историческом зале, где на стенах запечатлены имена тысяч российских героев – георгиевских кавалеров, мы заверяем руководство страны, что под сенью нового знамени сотрудники СВР России останутся верны славным боевым традициям предков *(5),* будут, как и они, надежными защитниками *(6)* нашего великого Отечества.

<…>

Мы искренне благодарны и высоко оценили решения, которые Вы приняли накануне нашего профессионального праздника – Дня

работника органов безопасности – и присвоили ряду офицеров (7), руководителям *(8)* нашей Службы, высшие воинские звания. Мы чувствуем это доверие и его оправдаем. Мы Вам обещаем.

Спасибо!" [http://svr.gov.ru/svr_today/rechf.htm]

* Номери у промові належать автору.

Аналіз промови дозволяє дійти висновків:

- на російських інтернет-сторінках дихотомія "чоловіче-жіноче" замінюється номінаціями чоловічого роду у формі множини. Множина іменника чоловічого роду об'єднує обидві статі, хоча в мові присутній ґендерний контрагент: *сотрудники – сострудницы* (1), *защитники – защитницы* (6);
- під час вказівки на військову доблесть і славу (2), службу Батьківщині (3, 4), яка ототожнюється в підсвідомості адресанта зі службою в армії, спрацьовують стереотипні уявлення про виключно чоловічу "роботу";
- (5) – плекання військової спадщини предків, чоловіків;
- відсутність у російській мові ґендерного контрагента до військових звань (7) з повним відтворенням концептуального змісту, адже лексема 'офицерша' означає 'дружина офіцера';
- серед керівників СЗР РФ (8), згідно даних інтернет-порталу СЗР Росії [http://svr.gov.ru/history/dirs.htm], починаючи з 20.12.1920 й по теперішній час, не було жодної жінки.

Отже, необхідність лінгвістичних досліджень ґендерного складника сектора безпеки зумовлена тим, що внаслідок глобалізації комунікація стає все більш і більш віртуальною, дистантною, опосередкованою, поступово зменшуючи статус інших ЗМК [Андрухович 2012, 238]. Базовими одиницями інтернет-комунікації сектора безпеки/спецслужб є *інформаційно-комунікативне суспільство* як носій лінгвокультури, *комунікативно-прагматичні особливості реалізації ґендерного дисплею* як умова формування норми мови. Інтернет-комунікація розглядається в тісному тандемі наукових доробок останніх років, що дає можливість заповнити лакуни саме лінгвістичного характеру. Лінгвоґендерологічний аналіз окремих дискурсів російських офіційних інтернет-сторінок СЗР дозволяє зробити такі висновки: семантична сфера *"співробітник/співробітниця спецслужби"* актуалізується за різними параметрами (особисті якості, професійна діяльність, значні вчинки, героїзм, захист Батьківщини, моральні якості, духовність, високий рівень освіти, кругозір, креативність, всебічний розвиток, рівень фізичної

підготовки і та ін.). Прагматичний потенціал мовленнєвих засобів вказує на ґендерний диспаритет, а саме значний перекіс у бік маскулінності; статус фемінінності знижено як на рівні номінацій, прагматики, так і на рівні квантитативного диспаритету.

Розробка ефективних лінгвоґендерологічних моделей комунікації сектора безпеки/спецслужб у інтернет-середовищі є одним із методів удосконалення професійних якостей співробітників, покращення кадрового складу й, тим самим, запорукою зменшення транснаціональних загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрухович А. А.* Щодо формування феномену інформаційно-комунікативне суспільство / А. А. Андрухович // Studia linguistica: збірник наукових праць. – 2012. – Випуск 6. – Частина 2. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2012. – С. 237– 241. 2. *Барнс К.* Ґендер и контроль над сектором безопасности со стороны гражданского общества / Карен Барнс, Питер Альбрехт // Справочное пособие "Ґендер и РСБ" – ДКВС, БДИПЧ ОБСЕ, МУНИУЖ ООН, 2008. – Ч. 9. – 25 с. 3. *Горошко Е. И.* Информационно-коммуникативное общество в ґендерном измерении: Монография / Е. И. Горошко – Х. : ФЛП Либуркина Л. М., 2009. – 816 с. 4. *Кирилина А. В.* Ґендер : лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М. : Изд-во "Институт социологии РАН", 1999. – 180 с. 5. *Мечковская Н. Б.* Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций : учеб. пособие для студ. филол., лингв. и переводовед. фак. высш. учеб. заведений / Н. Б. Мечковская. – 2-е изд., испр. М. : Издательский центр "Академия", 2007. – 432 с. 6. *Сидорова М. Ю.* Интернет-лингвистика: русский язык. Межличностное общение / М. Ю. Сидорова – М. : "1989.ру", 2006. – 192 с. 7. *Steans J.* Gender and International Relations / Jill Steans. – Polity Press, 1998. – 62 p.

Стаття надійшла до редакції 24.04.13

Андрухович А., доц.,
Национальная академия Службы безопасности Украины

РЕАЛИЗАЦИЯ КАТЕГОРИИ *ҐЕНДЕР* В ОФИЦИАЛЬНЫХ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ СПЕЦСЛУЖБ РОССИИ

В статье рассматриваются особенности интернет-коммуникации с позиций современной лингвогендерологии. Прослеживается взаимосвязь между лингвистическими и другими научными направлениями исследования проблемы; описываются

особенности экспликации категории "гендер" в текстах, размещенных на официальных страницах спецслужб России.

Ключевые слова: *гендерный диспаритет, интернет-коммуникация, интернет-лингвистика, лингвогендерология, семантическая сфера.*

Andrukhovich A., docent
National Academy of the Security Service of Ukraine

REALIZATION OF THE *GENDER* CATEGORY IN OFFICIAL *WEB* RESOURCES OF RUSSIAN SPECIAL SERVICES

The article addresses the features of web communication viewed from the standpoint of modern linguistic genderology. There is evidence of the correlation between the linguistic and other academic vectors of this problem's investigation; describes the features of the explication of the category of gender in texts on official pages of Russian special services.

Key words: *gender disparity, web communication, web linguistic, linguistic genderology, semantic sphere.*

81'25=134.2 =161.2:070

Антоненко З.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ ІСПАНСЬКИХ ЕВФЕМІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ

У статті розглянуто прийоми та особливості евфемізації іспанського та українського фінансово-економічного й політичного дискурсу. Проаналізовано функції цього явища і його амбівалентну природу.

Ключові слова: *дискурс, дисфемізм, евфемізм, метафора, переклад.*

Події соціально-політичного та економічного життя, зміни у світовій спільноті спричинили істотні трансформації в мові ЗМІ. Мета, яку має наше дослідження, – це аналіз стильових і мовних особливостей сучасного медіатексту, які пов'язують із новітніми технічними засобами, особливостями масової комунікації,

характером взаємовідносин адресанта й адресата інформації. Об'єктом дослідження стали процеси евфемізації і дисфемізації в медійних текстах початку XXI століття. Дослідження мови ЗМІ порушує ціле коло питань щодо статусу мови ЗМІ в системі функціональних стилів; її єдності, представленої цілим списком "мов": газет, телебачення, Інтернету, документального кіно, реклами, політичних промов тощо; співвідношення лінгвальних та екстралінгвальних чинників, що визначають вживання мовних одиниць у цій сфері мовленнєвої комунікації.

Висвітлення в науковій літературі ця проблематика знайшла в працях Л.В. Щерби, Б.А. Ларіна, В.В. Виноградова, М.Н. Кожина, Г.Я. Солганіка, І.П. Лисакова та ін.

Саме для сфери масової комунікації характерні мовленнєві трансформації. Деякі з них провокують розмивання чітких меж між особистою і масовою комунікацією на користь зниження офіційності. В офіційну сферу спілкування проникають елементи, які є характерними для розмовної мови. Журналісти намагаються відійти від традиційних кліше, "пожвавити" мову, привернути увагу до свого матеріалу. Характерною ознакою медіатекстів стала відмова від будь-яких табу на вияв особистісного сприйняття подій і фактів. Автор тепер не просто ретранслятор чиєїсь думки, але й особистість, здатна на категоричні оцінки, емоційно-виразні слова та ігри зі стилем. Він актуалізує семантичні компоненти слова відповідно до своїх комунікативних інтенцій. Залежно від них (пом'якшити, завуалювати, висміяти, погіршити значення) і використовується евфемістична чи дисфемістична заміна. Семний збіг структур виявляється недостатнім під час вибору одиниці номінації, важливу роль відіграє особисте сприйняття змісту. Використання евфемізмів чи дисфемізмів у мові ЗМІ сьогодні має сприйматися не тільки як прикмета часу, але як спроба самовизначення мовця, прагнення свободи думки, свободи слова, свободи самоідентифікації у мовному колективі, свободи від мовної "однаковості" тощо.

На сьогодні можна виділити такі чинники появи евфемізмів: 1. неблагозвучність певної лексеми; 2. соціально-політичний чи економічний чинник; 3. соціальний аспект; 4. культурний аспект; 5. аспект дотримання професійного престижу; 6. незнання певного поняття; 7. вживання переносного значення; 8. заміна (торгова марка замінює неблагозвучне слово); 9. еліпсис [1,68].

В основі всіх визначень поняття "евфемізму" лежить "заміна грубих або різких слів і висловів більш м'якими". Л. Крисін визначає евфемізм як "спосіб непрямого, перифрастичного й при цьому пом'якшувального позначення предметів, властивостей чи дій" [1,69]. Лінгвістичний словник трактує евфемізми як "емоційно нейтральні слова та словосполучення, що вживаються замість синонімічного слова чи виразу, які видаються мовцеві непристойними, грубими чи не тактовними" [2, с. 590].

Евфемізми є частиною картини світу, складним, багатогранним мовним явищем, яке можна розглядати в трьох взаємопов'язаних аспектах:

-соціокультурний (тобто в основі евфемії – моральні й релігійні мотиви, під впливом яких прямі найменування сакралізованих денотатів викликають негативну реакцію);

- психологічний (прагматичний): тобто ефект пом'якшення, через який непряме вторинне найменування нейтралізує негативні емоції (страх, сором, огиду тощо);

-власне лінгвістичний.

Іспанський публіцист Алекс Гріхельмо в своїй статті "Спокуса слів" доводить прямий зв'язок між відсотком зростання ВВП та поширенням процесів евфемізації в мові [3, с. 20]. Евфемізм, що прозвучав у промові політика або прийнятий в офіційних текстах урядових повідомлень, стає об'єктом мовної рефлексії журналіста або політика, який начебто розшифровує евфемізм, причому, як правило, це відбувається в іронічному ключі. Головним маркером іронії тут виступають лапки, однією з функцій яких є попередження читача про те, що слово або вислів має додаткову значеннєву площину, тобто існує контекстуальне значеннєве зміщення. Евфемізм в іронічному контексті служить засобом не стільки відволікання, скільки привернення уваги до негативних явищ дійсності за принципом "від протилежного". Навмисне зниження точності номінації для перекручування або маскування справжньої сутності денотата (негативних політичних явищ) призводить до порушення головних прагматичних правил. Маніпулятивний ефект базується на механізмі асоціативності, відволікання уваги слухача або читача від забороненого поняття, від справжнього змісту повідомлення. Вживання евфемізму з викривальним коментарем і в лапках, які символізують семантичне зміщення, є своєрідним засобом відновлення комунікативної справедливості[4, с. 47].

Евфемія та дисфемія – це способи або особливі стратегії використання слова, що становлять частину широкої комунікативної стратегії непрямого підходу. З ономасіологічного погляду, суть евфемії – це непряме найменування небажаного денотата. Застосовувані при цьому різноманітні мовні засоби, що дозволяють уникнути прямої номінації, можуть бути класифіковані за формальними і змістовими характеристиками.

З формального погляду, виходячи з кількісного співвідношення одиниць, що становлять вихідне й остаточне найменування, усі різновиди евфемістичних замін зводяться до трьох типів: 1) розгортання: слово –> словосполучення; 2) згортання: словосполучення –>слово; слово –> абревіатура; 3) еквівалентна заміна: кількість складників не змінюється. Зі змістового погляду, за характером семантичних перетворень і остаточним значеннєвим ефектом розрізняють два типи замін: заміни без збільшення значеннєвої невизначеності, приблизно еквівалентні за обсягом значення, і заміни, що призводять до збільшення значеннєвої невизначеності[5, с. 78].

Дедалі частіше з вуст чиновників різних рівнів можна почути про: уповільнення темпів економічного зростання, зменшення зростання темпів заробітної платні, корегування валютних ринків, реформування сектора соціальних виплат, допомогу вкладникам банків.

Опрацювання емпіричного метаріалу дало змогу виявити такі особливості процесу евфемізації: 1. вмотивованість; 2. наявність ціннісної домінанти; 3. здатність до вияву "магічної" функції мови, створення міфологем; 4. лозунговість (політичні аффективи); 5. діалектичність евфемістичного перетворення; 6. риторична стратегія для маніпуляції громадською думкою.

Евфемізм виконує дві функції: пом’якшення номінації та маскування змісту мовного виразу. Вони є нейтральним засобом вираження, мають прагматичний потенціал звести нанівець небажані асоціації. Зловживання евфемізмами можна оцінювати амбівалентно, оскільки воно штучним шляхом маскує реально існуючу ситуацію, проте водночас є виявом культурної, ввічлівої мови, тобто має позитивнй ефект.

Аналіз текстів іспанських статей дозволив виділити такі способи евфемізації:

Морфологічний:

а)негативна префіксація;

Утворення евфемізму відбувається за зразком: префікс + іменник (прикметник, прислівник) – антонімічне за смислом слово до денотата.

Administrción ineficiente *– неефективне господарювання замість збиткове*

Acumulación de desequilibrios *– нагромадження негативних чинників*

Fase de desaceleración económica *– уповільнення темпів зростання економіки*

Contracción económica *– уповільнення темпів зростання*

Devaluación competitiva de los salarios *– вирівнювання заробітної платні.*

Словосполучення означає, що великій кількості людей уріжуть виплати, а жодній категорії, натомість, не піднімуть.

Desaceleración abrupta, intensa,severa *– стрімке уповільнення зростання економіки.*

б) абревіація;

В абревіатурах "ініціального" типу лексичне значення слова лежить у корені, так само як і пов'язані з ним конотації. Від кореня залишаються лише перші літери чи звуки, що може зробити їх незрозумілими для реципієнта або позбавити певних негативних конотацій.

Вживання абревіатури ***ERE (expediente de regulación de empleo),***яку DRAE визначає як постанову згідно до якої уряд дозволяє або забороняє підприємцю звільнити працівника.

La reforma empieza a aplicarse con rebajas de sueldos, ***ERE*** *y traslados.(ElPaís)*

Реформа вступає в дію: зниження зарплат, ***звільнення*** *та переведення на інші посади.*

El Diálogo Social crea ayudas a empresas en crisis para evitar ***despidos colectivos****. (ABC)*

Соціальний діалог створює фонд допомоги підприємствам, щоб уникнути ***масових звільнень.***

Звільнення має негативну конотацію, у той час як відповідна абревіатура, хоча й має теж саме імпліцитне значення, сприймається як регуляція, впорядкування, тобто відсутній негативний складник. Вживання евфемізму зазвичай спрямовано на внутрішнього читача, тому в перекладі відтворена лексема *звільнення*, що також зумовлено різницею у правових системах та регулюванні ринку зайнятості.

Лексичний:

а) генералізація; типовим семантичним прийомом евфемізації, пов'язаним із генералізацією (розмивання значеннєвого змісту) значення є заміна небажаного визначення родовим терміном (гіперонімом) або словом широкої семантики. Генералізація розуміє під собою заміну небажаного визначення родовим терміном, у якому відсутні компоненти прагматичного центру, що мотивують негативну оцінку: участь (податок), конфлікт (війна), безладдя (масові акції протесту); заміну словом широкої семантики: дія, зусилля, завдання (агресія, напад, війна); уведення невизначеності, зокрема, слів із дифузійною семантикою (деякий *cierto*, відомий *conocido*, певний *particular*, відповідний *correspondiente*, належний *conveniente*), що у сполученні з іменниками широкої семантики перетворюються в штампи політичного дискурсу (певні кроки в цьому напрямку зроблено *en ese campo ya han sido hechos ciertos pasos*; давати відповідні вказівки *impartir instrucciones*). Для іспанської мови також продуктивним є вживання неозначеного артикля.

Досить активно використовується займенник як засіб евфемістичної заміни, оскільки ця частина мови має змінне та узагальнене значення, характеризується семантичною невизначеністю. Переважають займенники вказівні та неозначені, іноді особові: це(eso), цей (ese), деякий/a/i (alguno/a/os/as). Уживані з метою евфемізації прикметники *відомий*, *певний*, *відповідний* набувають рис неозначеного займенника й у сполученні з іменником широкої семантики стають газетно-публіцистичними кліше.

Ponderación de los impuestos – *збалансування податкових виплат,*замість того, щоб говорити про збільшення податкового тиску, вживають лексему *збалансування.*

Cambio de modelo de crecimiento *– зміна моделі економічного зростання.*

Estamos en un nuevo contexto económico *– нові реалії економічного сьогодення*

б) описова перифраза;

Коли йдеться про скорочення ***programas de recortes****,* не вживають ***втрата, жертва "sacrificio"****,* натомість *консолідація податків (вирівнювання податкових зобов'язань)* ***medidas de consolidación fiscal.***

Ante la falta de visibilidad financiera *para los próximos meses, la compañía ha optado por cesar la operación de sus vuelos como medida de prudencia y seguridad.*

Через непевну фінансову перспективу *на найближчі місяці, компанія вирішила скоротити кількість рейсів через питання забезпечення безпеки та надійності польотів.*

Конкурсне діловодство (процедура банкрутства) concurso de acreedores, не називаючи прямо відмову компаній платити за своїм зобов'язанням.

Racionalización de la red de las oficinas – оптимізація видатків на утримання відділень, термін "раціоналізація" не несе негативної конотації, натомість мова йде про закриття певної кількості відділень у зв'язку з неможливістю їхнього утримання.

Problemas de liquidez monetaria (проблема грошової ліквідності) замість *quiebra (банкрутство).*

Regulación de empleo (регуляція зайнятості) – замість *el aumento del paro – зростання безробіття.*

El gobierno griego se vio obligado a ***recurrir a la regulación de empleo*** *para estabilizar el mercado laboral del país.*

Грецький уряд був змушений ***втрутитися в процес регуляції зайнятості*** *аби стабілізувати ринок праці в країні.*

Racionalización del gasto público раціоналізація державних витрат – замість ***reducción presupuestaria (скорочення бюджету).***

Las firmas de moda de alta gama, que nunca anuncian "rebajas" en las páginas de los periódicos, sino "ventas especiales".

Модні будинки ніколи не оголошують знижки на шпальтах газет, вони оголошують "спеціальні пропозиції".

в) метафоризація;

Як відомо, метафора – це властивість слова чи словосполучення розкривати сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю. З евфемістичною метою використовуються лексеми, які пом'якшують слова-огигінали, здійснюючи маніпулятивний вплив на свідомість реципієнта, дозволяють створити яскравий образ, побудований на несподіваних асоціаціях: гроші "залягли", "тіньова економіка", економічний інфаркт тощо. Мета використання евфемізму – уникнути прямої номінації, а метафора – це будь-яке вживання слова у непрямомузначенні.

Hay turbulencias en la economía mundial*– світова економіка увійшла в зону турбулентності.*

La burbuja inmobiliaria – *aterrizaje suave de los precios.*

Бульбашка ринку нерухомості – *поступове падіння цін.*

Cuando un político o economista se mete a dietista, *échese a temblar, alerta,como cuando dicen:****"Tenemos mucha grasa****, debemos hacer dieta y entonces volveremos a estar bien".*

Коли політик або економіст записується на прийом до дієтолога*, починайте переживати. Тривога! Імпліцитне значення таке:* ***В нас забагато жиру,*** *ми повинні дотримуватися дієти і тоді нам стане краще.*

Fuga de cerebros, movilidad exterior, emigración juvenil forzosa – *"відтік мізків", молодої робочої сили.*

г) метонімізація;

Властивість лексеми переносити своє значення на інший, схожий за природою, предмет.

El país sufre un shock externo. Де під країною розуміється економіка, тобто всі сфери життя переживають кризу.

Estamos en un nuevo entorno. *Живемо в інші часи.*

No es un horizonte prolongado sino transitorio. *Економічна криза мине, вона довго не затримається.*

Метонімія не є продуктивним засобом евфемізації, оскільки не має здатності приховувати або нівелювати негативні властивості, а лише називає речі за суміжністю (частину цілого, або навпаки).

У медійному дискурсі продуктивним є процес **евфемізації розмовно-просторічних фразеологічних одиниць,** зважаючи на їхню здатність співвідноситися з великою кількістю небажаних денотатів. Аналіз фактичного матеріалу дозволив виокремити:

1) лексичну субституцію: ***el efecto dominó en la economía europea*** *– принцип доміно в європейській економіці*;

2) семантичне нарощування або розширення значення: ***tres pilares de la economía europea*** *– три стовпи європейської економіки;*

3) усічення форми: ***los financieros hicieron su agosto*** *– фінансисти нагріли руки*;

4) прономіналізація фразеологізму: ***chocaron dos cabezas de hierro –*** *найшла коса на камінь.*Таким чином був описаний перший візит новообраного президента Франції Франсуа Олланда до Німеччини на зустріч із канцлером Ангелою Меркель. В

українському перекладі заголовок було відтворено як "***найшов Олланд на Меркель"***.

Синтаксичний:

а) надмірно ускладнені структури словосполучення:

vehículos de ejecución hipotecaria *– процедура виконання угоди іпотечної позики*, замість ***desahucias****– виселення, розірвання іпотечної угоди, викидання на вулицю.*

Políticas en caminadas a la reducción de la imposición sobre el trabajo, aumentándola sobre el consumo – *політика спрямована на зменшення податкового тиску на заробітну плату, яка, натомість, передбачає збільшення його на споживання,* замість ***subida del IVA****– зростання ПДВ.*

Серед синтаксичних способів було виокремлено різні трансформації словосполучень: уведення додаткового позитивного компонента до структури словосполучення, поєднання слів із протилежним значенням, надмірне поширення структури словосполучення (*було припинено діяльність* замість *закрито*), *pérdida de capacidad de crear empleo* (*втрата можливості створення нових робочих місць*), *fase de preparación de la economía para la recuperación* (*фаза підготовки економіки до зростання*),

El crecimiento negativo *– негативне (від'ємне) зростання.*

Іспанській мові властива постпозиція прикметника у відношенні до іменника. Таким чином, перша лексема привертає увагу читача, а епітет, який її характеризує може залишитись непоміченим, а отже, буде досягнута мета вживання евфемізму. Українська мова зазвичай ставить прикметник у препозицію, а отже читач одразу концентрує увагу на значенні слова, а словосполучення ***негативне зростання*** втрачає силу і зовсім нівелює та робить абсурдним зміст (антифраза).

Reducción de nuestro crecimiento. Уповільнення зростання нашої економіки.

Наявність лексеми зростання в цьому словосполученні відволікає увагу від іменника уповільнення, оскільки йде останнім в реченні, з психологічної точки зору має запам'ятатися саме остання лексема.

Tenemos una restricción severa en la liquidez – маємо значне зменшення ліквідності (платоспроможності).

Розширення семантичного значення виявилося ще одним засобом евфемізації соціально-політичного життя сьогодення. Так,

revisión de paridad cambiaria – *перегляд валютних паритетів*, замінює негативну лексему *девальвація* **(devaluación de la moneda).**

Jubilación anticipada (достроковий вихід на пенсію) замість (recortes) скорочення.

Racionalización del gasto público *раціоналізація державних витрат* – замість **reducción presupuestaria***(скорочення бюджету).*

Moderación salarial – *усереднення рівня заробітної плати* має на меті стримати, уповільнити, впорядкувати зростання заробітної платні.

Проведене дослідження дозволило дійти таких висновків: евфемізми, які функціонують у сучасному іспанському дискурсі ЗМІ, мають яскраво виражений прагматичний потенціал, який дозволяє відволікти увагу читача від справжнього змісту повідомлення, висвітлити події у вигідному світлі завдяки зміщенню прагматичного фокуса. Евфемізми іспанської мови чітко вмотивовані соціально-економічним та політичним чинником, тобто сучасна мова ЗМІ намагається уникнути вживання не лише нецензурних слів, слів-табу, тощо, а також замаскувати негативні події соціально-економічного життя. Переклад іспанських евфемізмів українською мовою потребує знання економічної термінології, оскільки і без того складна парадигма економічних дефініцій, ускладнюється описовістю, мета якої – приховати реальний стан речей. Дослідження виявило, що здебільшого у перекладі зберігається вживання евфемістичного виразу, проте за відсутності відповідного поняття, або реалії в українській мові, перекладачу доводиться передавати імпліцитне значення закладене в евфемізмі. Відтворення евфемізму утвореного морфологічним способом негативної префіксації українською мовою ускладнюється об'єктивними причинами функціонування та розвитку обох мов дослідження, тобто відсутністю тотожних лексем на позначення понять. Абревіація як засіб евфемізації втрачає свій сенс у перекладі, оскільки ініціальні абревіатури творяться для маскування негативної конотації в отримувача інформації мовою оригіналу, мовою ж перекладу вона буде зовсім незрозумілою, тому евфемізм не відтворюється. Синтаксичний спосіб уведення додаткового позитивного компонента до структури словосполучення, поєднання слів із протилежним значенням, надмірне поширення структури словосполучення, лексичний спосіб генералізації та описової перифрази найчастіше зустрічаються в

текстах іспаномовних ЗМІ та повністю відтворюються в перекладах відповідних статей українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Крысин Л.П.* Эвфемистическиеспособывыражения в современномрусскомязыке // Русскийязык в школе. М., 1994. 2. *Селіванова О.* Передмова//Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. К., 2006.. 2. *Álex Grijelmo* "Defensa apasionada del idioma español. 2011. 3. *Alex Grijelmo* "La seducción de las palabras" 2000. 4. *George Lakoff* "Nopiensesenunelefante. Lenguaje y debatepolítico" 2007. 5.*Noam Chomsky* "Knowledge of Language: ItsNature, Origin, andUse". 1986 6. *Noam Chomsky*, *Carlos Peregrín* Otero "Language and politics".1988. 7. How not to say What you mean: A Dictionary of Euphemisms/[R.W.Holder]USA: Oxford University Press, 2003.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Антоненко З.В., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ ИСПАНСКИХ ЭВФЕМИЗМОВ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ В ПЕРЕВОДЕ ТЕКСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ

В статье проанализированы приёмы и особенности эвфемизации и дисфемизаци ииспанского и украинского фінансово-экономического и политического дискурса. Рассмотрены функции явления эвфемизации и его амбивалентная природа.

Ключевые слова: *дискурс, дисфемизм, метафора, перевод, эвфемизм.*

Antonenko Z.V., assist.,
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University

REPRODUCTION OF SPANISH EUPHEMISMS IN UKRAINIAN TRANSLATION OF TEXTS WITH ECOMOMIC SUBJECT MATTER

The article investigates the ways and peculiarities of euphemia and dysphemia in financial and economic, political discourse of Ukrainian and Spanish languages. The functions of the phenomenon of euphemia and its ambivalent nature are highlighted.

Key words: *discourse, euphemia, dysphemia, metaphore, translation.*

УДК 811.161.1

Антоненко Н.П., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АССОЦИАТИВЫ ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН В СВЕТЕ ТЕОРИИ САКРАЛЬНОГО

Статья посвящена описанию взаимосвязи и соотношения ситуаций перехода между мирами в сакральной истории личности, социума и мира. Особое внимание уделено специфике восточнославянских сакральных ситуаций.

Ключевые слова: *мифопоэтика, психологический ассоциатив, сакральное, история личности, социум, мир.*

Актуальность исследований в области мифопоэтики обусловлена повышенным интересом современной лингвистики к изучению мифопоэтической картины мира как особой сакральной системы, способной сохранять древнейшие пласты смыслов. Подсистема психологических ассоциативов (ПА) является важной составной мифопоэтической картины мира и мифосимволического языка, а теория ПА – мощным инструментом их теоретического познания.

К **ПА** относятся актуализированные компоненты пропозиции, выполняющие функцию переключателя от профанной ипостаси к сакральной и предполагающие знаковую вариативность прочтения и многоуровневую иерархию смыслов. **ПА** представляет собой устойчивую хронотопическую характеристику (время, место) или атрибут ситуации высшего напряжения духовных сил человека или носителя коллективного сознания [Слухай 1999, 108], которые исполняют преимущественно апотропеическую функцию, функцию защиты от зла во всех формах бытия [Слухай 2001, 176]. Они описывают ситуацию сакральной истории личности или социума, мира в точках пересечения возможных миров с реальным миром. Таким образом, в качестве ПА способны функционировать любые компоненты (актанты, предикативы, темпорали, локативы и атрибутивы) сакральных ситуаций, связанных с основными этапами жизни человека (рождение, крещение, болезнь, слезы, смерть), а также аналогичными фазами развития социума и мира.

Всем религиям уже на ранней стадии присуще разделение мира на две области – мирскую (профанную) и священную (сакральную) [НФЭ 2001], которые взаимно определяют и "предполагают друг друга" [Кайуа 2003, 151].

Сакральное (от лат. sacrum – священный) – это фрагмент социальной реальности, выходящий за рамки привычного и обыденного, отраженный в языке [Кузьмина 2011, 3]. Одним из первых это понятие ввел в научный обиход Эмиль Дюркгейм [Мелихов 2010, 109-124]. Согласно лексикографическим данным, понятие "сакральное" неоднозначно трактуется в науке. С одной стороны, сакральное мыслится как высшая ценность, соотносясь с духовных миром и божественностью (значимый, ценный, непостижимый, неприкосновенный, [НФЭ 2001], [Культурология 1998], [Кайуа 2003, 179], благоговейный [Энциклопедия эпистемологии и философии науки 2009], священный, посвященный богам [Культурология 1998]). С другой стороны, "сакральное" предполагает связь с ритуалом, являясь акциональной реализацией мира – обрядовый [БПС 2004, 185], ритуальный, таинственный, магический, сверхъестественный [Коновалова 2007, 1-50], с волшебным содержанием [Кузьмина 2011, 3]. Помимо положительных, в лексикографических источниках зафиксированы и отрицательные характеристики: опасный, амбивалентный [Кайуа 2003, 166], проклятый [Культурология 1998]. В Риме слово "sacer" означало "тот, или то, до кого или до чего нельзя дотронуться, не осквернившись или не осквернив" [Кайуа 2003, 165].

Сакральное видение мира сформировалось во времена язычества [Кузьмина 2011, 3], и с тех пор рассматривается многими учеными из областей философии, психологии, религии, культурологии, а в последнее время – лингвистики.

В **философском** аспекте сакральное рассматривается, как категория онтологии, "подлинное бытие" [НФЭ 2001], "активное небытие" [Кайуа 2003, 153], "реальность", "подлинная жизнь", "нечто бесспорно настоящее [Элиаде 2001, 5]. Такое разделение основано на выделение в философии реального бытия (с пространственно-временными и причинно-следственными характеристиками) и ирреального бытия, которое не поддается логической трактовке. Таким образом, суть сакрального состоит в "переложении знания на язык "посюсторонней" реальности" [Культурология 1998]. Происходит обычно такое "переложение"

при помощи аллегорий, символов, метафор и других возможностей языка к кодированию текста.

С **психологической** точки зрения, сакральное – это "индивидуально-неосмысленный или коллективный опыт" [Кайуа 2003, 23], "индивидуально значимое переживание", которое обращено к осмыслению не общества, а опыта отдельного человека [Лейрис 2004, 75-84]. Ученые в области психолингвистики не раз подчеркивали психоэмоциональное воздействие сакральных текстов на человека, его суггестивное влияние, способность к гипнотическому воздействию, вызывая "почтение, страх и веру" [Кайуа 2003, 251].

В рамках **лингво-семиотического** аспекта внимание к сакральному возникает только в начале 90-х гг. XX века, поскольку область сакрального долгие годы была "закрытой" для лингвистических исследований [Коновалова 1-50, 2007], [Кузьмина 2011, 9]. По утверждению ученых, например, Коноваловой Н. И. [Коновалова 1-50, 2007], сакральная семантика передается разными вербальным кодами (на уровне содержания), акциональными (во время совершения ритуальных действий), предметными (при помощи атрибутивов), субъектно-объектными (при участии существ и различных персонажей) и т. д. Однако "сакральный текст не может называться священным только на том основании, что его темы порождаются духовной истиной, его формальный язык также должен свидетельствовать о подобном источнике" [Буркхардт 1999: 6-7]. Таким образом, сакральное должно быть заложено и прочитано не только на уровне смысла, но и на уровне формы. На это, прежде всего, и обратили внимание лингвисты и психологи, исследуя древнейшие фольклорные и религиозные тексты.

Сопоставив все аспекты, можно выделить следующие **черты сакрального:** цикличность (периодическое восстановление мифа в ритуале во время праздников), иерархичность (лингвистическая и культурологическая значимость некоторых составляющих), структурированность (на уровне оппозиций), системность (фиксированность компонентов сакральных ситуаций в семантических комплексах), знаковая вариативность (одно содержание может быть передано при помощи различных знаков и культурных кодов, многослойность (языковая картина мира закрепляет факты разных эпох, осмысленные разными социумами на разной глубине) [Коновалова 2007, 1-50].

Таким образом, к **сакральному** относится все, имеющее отношение к божественному, духовному, небесному, а, с другой стороны, потустороннему, мистическому, опасному, которое актуализируется во время когнитивного освоения человеком окружающей действительности, воплощаясь в сакральные семы различных языковых кодов.

Сакральное "вторгается" в наиболее важные этапы жизни человека, является неотъемлемой частью развития человека, во время которого "формы духовной жизни граничат с экстремальными или пограничными состояниями" [Мелихов 2010, 111].

Если **сакральная история личности** включает в себя такие события, как рождение, инициация (крещение), сватанье, свадьба, рождение ребенка, молитва, заклинание, "пролитие" сакральных соков и т.д. [Слухай 2005, 81], то **история социума** связана, преимущественно, с негативными последствиями существования сообщества людей – войной [Кайуа 2003, 278], голодом, эпидемией, наводнениями, пожаром с последующим обновлением социума, реже – с положительными событиями и празднованиями. Все эти события предполагают изменение статуса социума, переход на новый этап развития. По аналогии, в число ситуаций сакрального можно включить **ситуации истории мира** (начало мира – его периодическое восстановление в ритуале – конец света).

Сакральная история личности начинается с ее появления на свет.

Рождение (роды) как переходный обряд включают несколько этапов: расставание роженицы с прежним статусом, этап лиминальный и интеграцию в коллектив, роды воспринимаются как аналогия смерти [Славянские древности 2009, 450], ее жизнь подвергается запретам и предписаниям, что объясняется стремлением защитить мать и будущего ребенка от порчи, вреда и т. п. [Байбурин 1993, 89].

Темпоральная характеристика события – в народе говорили, что женщина будет мучиться столько часов или у нее будет столько схваток, сколько человек знает про это событие [Славянские древности 2009, 450]. Белорусы считали, что рождение ребенка – это вторжение сил хаоса в мир людей и что ребенок 40 дней сохраняет связь с тем миром [Беларуская міфологія 2006, 430]. Отпечаток этих верований мы наблюдаем и в христианстве: очистительный обряд над женщиной проводится на сороковой день

после родов, а также поминание усопшего по истечению сорока дней после смерти.

Локативы – чаще всего роды проходили дома [Слов'янський світ 2008, 686], а также в бане, хлеву, гумне [Беларуская міфологія 2006, 430], [Забылин 2002, 546], стодоле, на огороде, в чулане, на чердаке [Славянские древности 2009, 450].

Агентивы – ритуал рождения предполагает минимальное количество участников: кроме роженицы в нем принимает участие повитуха [Слов'янський світ 2008, 686], [Славянские древности 2009, 450], бабка [Даль 1981], особенно при первых родах, и иногда муж.

Атрибуты – сакральные предметы для облегчения родов: икона, свеча, пасхальная просфора, святая вода, пояс, одолженный у священника, рушник, чернослив и мед, солома, сохраненная с Рождества, земля с могилы [Славянские древности 2009, 450], родильная ложка с солью, с перцем [Даль 1981], освященный нож, топор, гребень, веретено [Беларуская міфологія 2006, 430]. Готовили *купель* с веточками дуба, использовали бархатцы, любисток, ромашку калину, барвинок [Слов'янський світ 2008, 686], а также клали деньги и хлеб [Беларуская міфологія 2006, 430], вода использовалась обязательно речная [Забылин 2002, 549]. Под голову ребенку клали железо: нож, зубцы от бороны, шило [Слов'янський світ 2008, 715].

Сакральные действия – чтение молитвы перед иконой Рождества Богородицы, посыпание порога солью, перешагивание через лежащий на полу или на земле символически значимый предмет, как то: хлебную лопату, веревку, нить, мужнюю одежду, пояс [Славянские древности 2009, 450], развязывание всех узлов на одежде, открывание замков и окон, дверей, распутывание красных ниток [Слов'янський світ 2008, 686], [Забылин 2002, 549], [Беларуская міфологія 2006, 430] и др.

Роды метафорически описываются как путешествие (путь ребенка в наш мир). Как и на похоронах, присутствующие должны хранить молчание [Славянские древности 2009, 450], [Забылин 2002, 549].

Таким образом, роды (рождение ребенка) у восточных славян являлись сакральным событием, во время которого происходит переход ребенка из иного мифомира, и бабки-повитухи старались при помощи сакральных действий и атрибутов облегчить его. Связь перехода между мирами подчеркивается и тем, что во время родов

используются элементы похоронного обряда. Протекание обряда и использование атрибутики у восточных славян семантически совпадает, однако выражено разными формами объективации (у русских пуповину девочкам перевязывают на гребне, а у белорусов на веретене (оба атрибута соотносятся с женским началом). Иногда обрядовые действия наполнены различной семантикой: украинцы и русские купали новорожденных в травах и цветах, чтобы придать ему силу и красоту, а в белорусской культуре добавляли хлеб и деньги, чтобы ребенок ни в чем не нуждался).

Связь человека и мира, микро- и макрокосма отражается в мифосимволической подсистеме языка. Религиозный человек живет в "открытом" Космосе и сам "открыт" в Мир. Его жилище – это микрокосмос; микрокосмосом является и его тело. Каждый из этих равнозначных образов – Космос, дом, человеческое тело – является или, по крайней мере, способен стать "вратами" высшего порядка, делающими возможным переход в иной мир [Элиаде 1994, 109]. По мнению М. Элиаде, весь акт человеческой жизни сам по себе обладает сакральной ценностью. Смерть и воскресение в мире физическом знаменует годовой круг – лето и зиму, а в мире нравственном – вочеловечение божества на земле, благодеяния, страдание и торжество [Етнографічні писання 1930, 219].

Таким образом, **история мира – история социума – история личности** могут быть рассмотрены в качестве неразрывной **триады** ("миф есть в словах данная личностная история" [Лосев 1990, 578]), компоненты которой проходят **три** одинаковые **стадии становления и развития** (космологические мифы о творении мира, рождение человека), развития (до определенной точки), а затем и увядания (эсхатологический миф, исчезновение целых народов и наций, смерть человека). Как видим, общие этапы сакральной истории могут быть рассмотрены на каждом из уровней.

Между тремя типами сакральных ситуаций (мира, социума, личности) есть переходные. К **переходным типам** можно отнести исконно локальные сакральные ситуации, которые со временем перешли в разряд общезначимых. Так, например, примеры подобного распространения можно найти в религии: *Рождество Христово* (сакральная ситуация рождения), *Пасха* (сакральная ситуация возрождения), *Страстная пятница* (ситуация пролития крови), а также конец мира, который, согласно христианским

верованиям, зависит от ежегодного *схождения Благодатного огня на Пасху* и др.

Ситуации сакральной истории личности могут проецироваться и воплощаться в ситуациях сакральной истории социума и мира:

Сакральная история личности	**Сакральная история социума**	**Сакральная история мира**
Рождение	Становление социума (например, миф о грехопадении и изгнании из рая)	Создание мира из Хаоса
Инициация (крещение), молитва, заговор	Массовое вовлечение в иную веру (например, крещение Руси), паломничество, хождения, жертвоприношения	Периодическое восстановление мира в ритуале (схождение Благодатного огня, весенне-осенние ритуалы плодородия, встреча Нового года)
Болезнь	Эпидемия	Пандемия
Пролитие сакральных соков: слез, крови, пота	Война	Мировая война
Смерть через предание тела усопшего первоэлементам бытия (спускание тела на воду, сожжение, развеивание пепла по ветру, погребение в земле)	Исчезновение людей из-за воздействия первоэлементов бытия (наводнение, пожар, ураган, землетрясение)	Расщепление мира до состояния Хаоса, мировой потоп, Страшный суд в христианстве и т.д.

Восточнославянские сакральные ситуации обладают определенной спецификой:

1. **Креолизация язычества и христианства** [Слухай 2001, 169-179], [Степанов 1993], [Толстой 1998] и др. (нет четкого разграничения между молитвами и заговорами, *преподнесение высшей силе съестных даров в качестве жертвы*, "славяне язычники поклонялись лесам, которые исполняли роль храмов"

[Мосенкіс 2006, 21] // *церковные панихиды*). Параллели можно провести среди всех компонентов: агентивов (жрец-священник), локативов (пещера, гора – церковь, произнесение заговоров и молитв лицом на восток), темпоралей (дни разгула нечистой силы (перед Рождеством), дни церковных праздников), атрибутивов (специальная сакральная одежда, благовония), сакральных действий (пение, поклонение и т.д.).

2. **Органическая взаимосвязь сакральной истории** (на уровне сакральной истории личности, социума и мира, микро-, макро-, и мегауровней);

3. **Высокая вариативность символизации сакрально-абстрактного прочтения** (*купание младенцев в бархатцах, любистке и калине, развязывание узлов/открывание окон и дверей во время родов, обсыпание молодых зерном и монетами*);

4. **Обилие предрассудков и склонность к суевериям** (*до крещения нельзя показывать ребенка чужим людям, нельзя на свадьбе проходить между молодыми, т.е. "разбивать пару"*);

5. **Сепаративность** (*запрещается выходить за пределы дома невесте, беременной, роженице, за исключением выходов ритуального характера* [Слухай 2006, 88], *произносить заговоры следует шепотом и далеко от людей*);

6. **Матриархичность** [Слухай 2005, 106] (*значимость крестной в обряде крещения, бабки-повитухи во время родов, мужчинам вовсе запрещалось находиться в доме во время мук роженицы*);

7. **Амбивалентность** [Кайуа 1972, 20], [Кузьмина 2011, 6], [Слухай 2005, 104-105]. Например, в похоронном обряде, с одной стороны, запрещалось сильно убиваться за усопшим, иначе у души не будет покоя, слезы могут "обжигать душу", с другой стороны, специально нанимали плакальщиц, которые причитали и голосили, оплакивая покойника.

8. **Родовая ориентированность** (*поминальная кутья на Святки, захоронение предков под порогом дома*).

Таким образом, сакральные ситуации – это ситуации высшего физического и духовного напряжения, которые предполагают размывание порогов перехода между мирами, их временное пересечение для перехода или восстановления человека в новом качестве. Триада сакральная история мира – сакральная история социума – сакральная история личности тесно взаимосвязаны друг

с другом, они являются отражением одних и тех же компонентов стадии становления и развития на микро-, макро- и мегауровнях. Сакральная история личности включает в себя такие события, как рождение, инициация (крещение), сватанье, свадьба, рождение ребенка, молитва, заклинание, "пролитие" сакральных соков и др. Сопоставив сакральную историю личности с сакральной историей социума, можно прийти к выводу, что последняя связана, с одной стороны, с негативными последствиями существования сообщества людей – войной, голодом, эпидемией, мировым потопом, пожаром с последующим обновлением социума, с другой стороны – с социальными праздниками и весенне-осенними обрядами. Все эти события предполагают как отрицательные изменения, так и положительные, с переходом на новый виток развития.

Тождество микро- и макрокосма подчеркивается фактическим отражением некоторых из этапов развития и увядания мира. Пролитие сакральных соков на микроуровне (слез, пота и особенно крови) является обязательным следствием глобальных изменений на макроуровне. Практическое тождество сакральной ситуации смерти или гибели на всех уровнях является отражением "монад" – неделимых первоэлементов бытия. Между тремя типами сакральных ситуаций (мира, социума, личности) есть переходные типы – исконно локальные сакральные ситуации, которые со временем перешли в разряд общезначимых.

Восточнославянские сакральные ситуации обладают определенной спецификой: креолизацией язычества и христианства, органической взаимосвязью сакральной истории, символизмом, обилием предрассудков, сепаратизмом, матриархичностью, амбивалентностью и другими чертами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Байбурин А. К.* Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов *[Электронный ресурс]*. – СПб.: Наука, 1993. – 240 с. – Режим доступа: http://gnozis.info/?q=node/4903 (дата обращения: 21.03.2010). 2. Беларуская міфалогія: Энцыклапедичны слоўнік / С.Санько [і інш.]; склад. І.Клімковіч. -2-е выд. дап. – Мн.: Беларусь, 2006. – 599 с. 3. Большой психологический словарь / Мещеряков Б., Зинченко В. – Олма-пресс, 2004. 4. *Буркхардт Т.* Сакральное искусство Востока и Запада: принципы и методы. / Пер. с англ. Н.П. Локман. – М., 1999. 5. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль:

Т.1-4. – М.: Рус.яз., 1981–1982. 6. Етнографічні писання Костомарова / ред. М. Грушевський. – К.: Державне видавництво України, 1930. – 352 с. Режим доступа: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/laboratory_folk_studies/el_books/Etnohrafichni_pysannia_Kostomarova_Za_red_M.Hrushevskoho_Kyjiv,1930.pdf (дата обращения: 10.11.2012). – Название с экрана. 7. *Забылин М.* Русский народ: его обычаи, предания, обряды и суеверия / М. Забылин. – М.: Эксмо, 2003. – 608 с. 8. *Кайуа Р.* Миф и человек. Человек и сакральное / Р. Кайуа. – М. : ОГИ, 2003. – 296 с. 9. *Коновалова Н. И.* Сакральный текст как лингвокультурный феномен: автореф. дис. …док. филол. наук: 10.02.01 / Надежда Ильинична Коновалова; – М., 2007. – 50 с. 10. *Кузьмина Т. В.* Сакральная составляющая в лексических единицах русского языка (с привлечением единиц из болгарского языка): автореф. дис. …канд. филол. наук: 10.02.01 / Татьяна Васильевна Кузьмина; Московский государственный областной университет. – М., 2011. – 16 с. 11. *Лейрис М.* Сакральное в повседневной жизни // Колледж социологии. – СПб.: Наука, 2004. – С. 70–85. 12. *Лосев А. Ф.* Из ранних призведений / А. Ф. Лосев. – М.: Правда, 1990. – 578 с. 13. *Мелихов Г. В.* Антропология сакрального: к характеристике предмета исследования // Г. В. Мелихов. – Ученые записки казанского гос. ун-та, Т. 152, кн. 1. – 2010. – С. 109-124. 14. Новая философская энциклопедия *[Электронный ресурс]* / [ред. В. С. Стёпин]. – в 4 т. – М.: Мысль, 2001. – Режим доступа:
http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/9015/САКРАЛЬНОЕ (дата обращения: 22.11.2012). – Название с экрана. 15. Сакральное / Культурология XX век: энциклопедия / [гл. ред. Л.Т. Мильская]. – Т. 2. – СПб, 1998. – 446 с. 16. Сакральное / Энциклопедия эпистемологии и философии науки / [И. Т. Касавин]. – М.: Канон+, 2009]. 17. Сакральный текст / Религиоведение: энциклопедический словарь. – М.: Академический проект, 2006. – 1256 с. 18. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / [ред. Н. И. Толстой]. – М.: Международные отношения, Т.1. – 1995; Т.2. – 1999; Т.3., Т.4. – 2009. 19. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів слов'ян та інших народів // Кононенко О.А. – К.: Український міжнародний культурний центр, 2008. – 784 с. 20. *Слухай Н. В.* Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н. В. Слухай. – К.: Київський університет, 2005. –167 с. 21. *Слухай Н. В.* Категоріальні архетипи мови міфопоетичної традиції язичників і християн: спроба зіставлення

/ Н. В. Слухай // Слов'янський університет. – 2001. – Вип. 9. – С. 169-179. 22. *Слухай Н. В*. Міфопоетичний словник східних слов'ян / Н. В. Слухай. – Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне держ. вид-во, 1999. – 120 с. 23. *Слухай Н. В.* Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка / Н. В. Слухай, Ю. Л. Мосенкіс. – К.: А+С, 2006. – 164 с. 24. *Степанов Ю. С.* Константы мировой культуры. Алфавиты и алфавитные тексты в периоды двоевенрия / Ю. С. Степанов, С. Г. Проскурин. – М.: Наука 1993. – 152. 25. *Толстой Н. И.* Язычество и христианство Древней Руси / Н. И. Толстой // Избранные труды. Том II. – М., 1998. 26. *Элиаде М.* История веры и религиозных идей: в 3 т. – М.: Критерион, 2001. – Т. 1. От каменного века до элевсинских мистерий. – 464 с. 27. *Элиаде М*. Священное и мирское / М. Элиаде; пер. с фр., [предисл. и коммент. Н. К. Гарбовский]. – М.: МГУ, 1994. – 144 с.

Статья поступила в редакцию 18.04.13

Антоненко Н. П., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНІ АСОЦІАТИВНИ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН У СВІТЛІ ТЕОРІЇ САКРАЛЬНОГО

Стаття присвячена опису взаємозв'язку і співвідношенню ситуацій переходу між світами в сакральній історії особистості, соціуму та світу. Особливу увагу приділено специфіці східнослов'янських сакральних ситуацій.

Ключові слова: *міфопоетика, психологічний асоціатів, сакральне, історія особистості, соціум, світ.*

Antonenko N. P., postgraduate student
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University

PSYCHOLOGICAL ASSOCIATIVES OF THE EASTERN SLAVS IN THE FRAMEWORK OF THE THEORY OF THE SACRED

The article describes situations of transitions between the worlds of sacred history of personality, society and the world. Special attention is paid to the specifics of sacred situations of the eastern Slavs.

Key words: *mythopoetics, psychological associative, the sacred, the history of the individual, society, the world.*

УДК 81`27+81`42

Антонов О.В., асп.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЧОЛОВІЧИЙ ТА ЖІНОЧИЙ КОМУНІКАТИВНІ СТИЛІ ПЕРСОНАЖНОГО МОВЛЕННЯ
(на матералі сучасної американської драми)

Стаття присвячена аналізу ґендерного аспекту комунікативного стилю у персонажному мовленні американських драматичних творів. Аналізується поняття комунікативного стилю, розглядаються його особливості, функції та специфічні риси.

Ключові слова: *комунікативний стиль, гендерний аспект, персонажне мовлення*

У сучасних лінгвістичних дослідженнях надзвичайно важливу роль відіграє вивчення комунікативного стилю, його особливостей та специфічних рис функціонування і застосування. Термін "стиль" у традиційному розумінні належить до психології спілкування [Латынов 1995, 90-100] чи до сфери мовознавства – на позначення поняття "функціонального стилю" [Куликова 2006, 12].

Сьогодні поняття комунікативного стилю спілкування розробляється у руслі сучасних лінгвокультурологічних та дискурсивних досліджень. На жаль, наразі не існує єдиного універсального визначення комунікативного стилю, що свідчить про те, що проблема знаходиться на стадії активної розробки. Так, Л. Куликова розглядає комунікативний стиль у національно-культурологічному аспекті, вважаючи його сукупністю комунікативних уявлень, правил і норм, які характеризуються інтегральним характером, опосередковуються культурою як макроконтекстом і виявляються у виборі мовних засобів організації змісту та специфічного культуро-емоційного маркування [Куликова 2006, 12-15]. Під комунікативним стилем розуміють й індивідуальні відмінності у поведінці та манері спілкування людей, які характеризується відносною стійкістю і двома основними аспектами: розумінням власного комунікативного стилю та сприйняттям комунікативних стилів інших людей. Згідно цієї концепції, комунікативний стиль кожної окремої особистості

залежить від багатьох чинників, які впливають на неї протягом її формування та становлення [Василик 2008, 1-3].

У широкому розумінні комунікативний стиль – це сукупність стилістичних, граматичних, фонетичних та інших засобів, які використовує мовець у процесі спілкування для створення бажаного комунікативного ефекту та здійснення впливу на слухача. У більш вузькому розумінні комунікативний стиль є певною сукупністю засобів та інструментів, які використовує автор у процесі формування персонажного мовлення. За допомогою комунікативного стилю передаються особливі риси епохи, до якої належать герої твору, їхній соціальний статус, звички, традиції та інші важливі аспекти, тобто відтворюються ті національно-специфічні особливості комунікативної поведінки, що характеризують певний етап розвитку конкретної лінгвокультурної спільноти. Комунікативний стиль відіграє провідну роль у формуванні тріади "автор-текст-читач", виступаючи одночасно і субстратом, на якому базується повідомлення, і засобом його декодування.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях незмінним залишається інтерес до статусних характеристик комуніканта, що впливають на перебіг комунікативної інтеракції. Однією з таких характеристик є ґендер, що розглядається сьогодні як важлива соціокультурна категорія [Белая 2009, 18], яка впливає на особливості комунікативного стилю особистості. А.В. Кіріліна зазначає, що соціально- та культурнозначимі відмінності у комунікативних стилях спілкування чоловіка та жінки частіше всього фіксувалися у антропології та етнографії, розмежування на базі біологічно-статевих відмінностей, як і саме поняття "ґендер", виникає у другій половині XX століття. [Кирилина 1998, 52-58]

Наше дослідження персонажного мовлення американських драматичних творів має на меті виявити типологічні ознаки жіночого та чоловічого комунікативних стилів. Важливим чинником, який впливає на мовлення персонажа, є його соціальний статус, який накладає відбиток на його/її комунікативний стиль та є важливою ланкою у формуванні комунікативної ситуації і ставленні персонажів один до одного. Так, чоловік, що має високий соціальний статус та матеріальний статок, демонструє негативне ставлення до жінки, яка має низький соціальний статус покоївки та емігрантки, що відображається у саркастично-іронічному забарвленні його комунікативного стилю, у майже відкритій агресії: CROSSMAN: *(His voice and his manner are slightly different*

now) I needed another book and another bottle. Royalty gone to bed? Does anybody improve with age? Just tell me that, Sophie, and I'll have something to lie awake and think about.

SOPHIE: *I do not know, Mr. Ned.*

CROSSMAN: *For God's sake, Sophie, have opinion about something. Try it, and see what comes out.*

SOPHIE: (Laughs) *Some people improve with age, some do not.*

CROSSMAN: (Nods, amused) *Wonderful, Sophie, wonderful. Some improve with age, some do not. Medical statistics show that 61 percent of those who improve have bought our book on Dianetics and smoke Iglewitz cigarettes. You're beginning to talk like an advertisement, which is the very highest form of American talk. (Sharply) It's not your language, nor your native land. You don't have to care about it. You shouldn't even understand it.*

SOPHIE*: Sometimes I understand.*

CROSSMAN*: That's dangerous to admit, Sophie. You've been so busy cultivating a pseudo-stupidity. Not that you'd ever be a brilliant girl, but at least you used to be normal. Another five years and you won't be pseudo-stupid* [Hellman 2008, 26].

Як бачимо, Кроссман відкрито виявляє своє незадоволення поведінкою інших персонажів (іронічно називає їх *Royalty*), зауважуючи, що ніхто з віком краще не стає. Це питання він ставить Софії, зазначаючи, що йому потрібна певна "їжа для роздумів". Софія ввічливо відмовляється відповідати на поставлене запитання (*I do not know, Mr. Ned*). Тоді Кроссман продовжує наступальну тактику, критикуючи її поведінку (*For God's sake, Sophie, have opinion about something*). Софія нерішуче висловлюється (*Some people improve with age, some do not.*), на що Кроссман відповідає словами, сповненими снобізму та зверхності. Він порівнює Софію з рекламним оголошенням (*You're beginning to talk like an advertisement*), зауважуючи, що це, на його думку, є негативною вершиною розвитку американського стилю мовлення, зазначаючи, що вона не має намагатися зрозуміти його чи наслідувати, оскільки це є вище її рівня (*(Sharply) It's not your language, nor your native land. You don't have to care about it. You shouldn't even understand it*).

Необхідно зазначити, що досить значну роль у чоловічому та жіночому персонажному мовленні відіграє тема любові, шлюбу та нереалізованих бажань. Чоловіче та жіноче сприйняття цих

проблем має суттєві відмінності, які виявляються у тому, що жінці набагато важче та болючіше згадувати те, що відбулося багато років тому, наприклад, романтичні почуття до чоловіка, які не були реалізовані за тих чи інших причин, "помилок юності", нерівності у соціальному статусі, бажання укласти "вигідний" шлюб:

NICK*: "Can't marry unless you're in love". What do you think the rest of us did? I was in love with you I've never been in love again.*

CONSTANCE*: (Very sharply) I don't want you to talk to me that way. And I don't believe you. You fell in love with Nina and that's why you didn't come back (Desperately) You're very much in love with Nina. Then and now. Then –*

NICK*: Have it your way. What are you so angry about? Want to know something: I've never been angry in my life. (turns to her, smiles) In the end, we wouldn't have worked out. You're a good woman and I'm not a good man.*

CONSTANCE*: Well, whatever the reason, things turned out for the best* [Hellman 2008, 43].

Нік досить бурхливо реагує на згадку про типовий жіночий стереотип неможливості шлюбу без любові (*"Can't marry unless you're in love"*), зазначаючи, що він і всі, кого він знає, одружилися та вийшли заміж саме без любові. Про напругу ситуації свідчить використання риторичного питання (*What do you think the rest of us did?*). Констанція реагує ще бурхливіше, про що свідчить її невербальна поведінка (*Very sharply, Desperately*). Проте залежне становище персонажа-жінки у діаді підкреслюється використанням непрямого директиву (*I don't want you to talk to me that way*), визначенням свого ставлення до персонажа-чоловіка (*I don't believe you*) та звинуваченням (*You fell in love with Nina and that's why you didn't come back*). Емоційна напруга підкреслюється й тим фактом, що персонаж-жінка не закінчує репліку (*Then –*). Персонаж-чоловік відмовляється від спроби переконати жінку (*Have it your way*), не розуміє її ставлення до ситуації, яка залишилась у минулому, про що свідчить використання риторичного питання (*What are you so angry about?*). Свою перевагу персонаж-чоловік демонструє за допомогою тактики позитивної самооцінки (*I've never been angry in my life*), проте робить спробу заспокоїти жінку, використовує тактику переконання, вказуючи на відмінність між нею та собою та неможливість їхнього існування разом (*In the end, we wouldn't have worked out*). Позитивна оцінка жінки та негативна самооцінка

чоловіка мають на меті підсилити вплив тактики переконання (*You're a good woman and I'm not a good man*). Дієвість тактики підтверджує той факт, що персонаж-жінка погоджується з чоловіком (*things turned out for the best*).

Аналізуючи комунікативні стилі чоловіка та жінки, які мають однаковий соціальний статус, бачимо, що у процесі спілкування застосовуються зовсім інші тактики та стратегії. Однак, необхідно зазначити, що більшою мірою ці комунікативні стилі засновані на особистій та особистісній оцінці співбесідників один одним, давності та характері знайомства та можливому інтересі (як романтичному, так і економічному). Наприклад:

NICK*: (Looks up at NINA) There was a day when we would have laughed together about this. Don't you have fun any more?*

NINA*: I don't think so.*

NICK*: She's quite nice, really. And very funny.*

NINA*: I suppose it's all right to flirt with, or to charm, women and men and children and animals but nowadays it seems to me you include books-in-vellum and sirloin steaks, red squirrels and lamp shades.*

NICK*: (Smiles) Are you crazy? Flirt with that silly woman? Come and eat your breakfast, Nina. I've had enough seriousness where none is due* [Hellman 2008, 33]

Як бачимо з прикладу, діалог відбувається між чоловіком та дружиною. Комунікативний стиль персонажа-чоловіка вирізняється наявністю риторичних питань (*Don't you have fun any more? Are you crazy? Flirt with that silly woman?*), які мають привернути увагу персонажа-жінки до важливих моментів діалогу. Крім того, вони дозволяють жінці реагувати як на прямий смисл, який міститься у питанні, так і вважати їх сигналами уваги. У першому випадку персонаж-жінка реагує на прямий смисл квеситиву (*I don't think so.*). Подальше розгортання діалогу свідчить про домінування персонажа-чоловіка, який використовує тактику позитивної оцінки третьої особи (*She's quite nice, really. And very funny*), що є неприємною для персонажа-жінки, яка застосовує у відповідь тактику негативної оцінки партнера (*it seems to me you include books-in-vellum and sirloin steaks, red squirrels and lamp shades*). Остання викликає протест з боку персонажа-чоловіка у вигляді риторичних питань, одне з яких реалізує тактику негативної оцінки особистості співбесідника (*Are you crazy?*), а друге негативну оцінку третьої особи (*Flirt with that silly woman?*).

Отже, на основі аналізу персонажного мовлення сучасної американської драми робимо висновок, що чоловічий та жіночий комунікативні стилі мають суттєві відмінності, які базуються на різноманітних чинниках соціокультурного характеру. Комунікативна взаємодія персонажів протилежних статей свідчить про намагання персонажа-чоловіка домінувати у діаді чоловік – жінка, дотримуючись більш наступального комунікативного стилю, якщо є різниця у соціальному статусі. З іншого боку, у спілкуванні персонажів протилежної статі, які мають однаковий соціальний статус, ми знаходимо некооперативні тактики, що порушують принцип ввічливості та сприяють підвищенню статусу мовця за рахунок ігнорування інтересів слухача у комунікативному стилі персонажів обох статей. Таким чином, персонажі обох статей, які мають однаковий статус, змагаються за можливість домінування у діаді.

Перспективи розвідки полягають у подальшому дослідженні комунікативного стилю персонажного мовлення на матеріалі сучасної американської драми, розробленні типології та класифікації комунікативних стилів у контексті ґендерних, соціокультурних та етнічних аспектів. Перспективним видається і аналіз складових комунікативного стилю та визначення його співвідношення з такими параметрами комунікації, як комунікативна поведінка, стратегії та тактики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Белая Н.В.* Гендер как фактор социальных отношений в английской, американской и русской лингвокультурах : Автореферат диссертации … (10.02.19…) / Белая Наталия Викторовна; Воен. ун-т. – Москва, 2009. – 18 с. 2. *Василик М.А.* Коммуникативные стили : [Електронний ресурс]: режим доступу: http://psytop.com/content/view/484/4/. 3. *Кирилина А.В.* Развитие гендерных исследований в лингвистике, – Филологические науки, 1998. – №2. – С. 51-58. 4. *Куликова Л.В.* Коммуникативный стиль в межкультурной парадигме / Л.В. Куликова; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Монография – Красноярск, 2006. – 392 с. 5. *Латынов, В.В.* Стили речевого коммуникативного поведения: Структура и детерминанты / В.В. Латынов // Психологический журнал. – 1995. – № 6. – С. 90–100. 6. *Hellman L.* The Autumn Garden // Бондаренко Є. В. Американські п’єси. Книга 2.- Харків: Вид. група "Основа", 2008. – С. 4-80.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013.

Антонов О.В., асп.,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франка

МУЖСКОЙ И ЖЕНСКИЙ КОММУНИКАТИВНЫЕ СТИЛИ ПЕРСОНАЖНОЙ РЕЧИ (НА МАТЕРАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ АМЕРИКАНСКОЙ ДРАМЫ)

Статья посвящена анализу гендерного аспекта коммуникативного стиля в персонажной речи американских драматических произведений. Анализируется понятие коммуникативного стиля, рассматриваются его особенности, функции и специфические черты.

Ключевые слова: *коммуникативный стиль, гендерный аспект, персонажная речь*

Antonov o.v., postgraduate student
Ivan Franko Zytomyr National University

MALE AND FEMALE COMMUNICATION STYLES OF CHARACTERS' SPEECH (BASED ON THE MODERN AMERICAN DRAMAS)

This article analyzes the gender aspect of communicative style of characters' speech in American dramas. We analyze the notion of communicative style, discuss its features and specific functions.

Keywords: *communicative style, the gender aspect, personages' speech*

УДК 811.133.1'366.58: 39 (65)

Атаманенко Н.П., магістр,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ДІЄСЛІВНИХ ЧАСІВ У РОЗМОВНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ АЛЖИРУ

У статті розглядається динаміка розвитку розмовної французької мови Алжиру. Увагу зосереджено на особливостях системи дієслівних часів, яка характеризується відхиленням від норм французької граматики, але не виходить за її межі. Розмовна французька мова Алжиру відзначається не лише лексичними новоутвореннями та фонетичними модифікаціями, а й змінами в часовій системі.

Ключові слова: *дієслівні часи, минулий час, майбутній час, спосіб conditionnel та subjonctif, futur périphrastique, французька мова в Алжирі, розмовна мова, мовна норма.*

Система дієслівних часів розмовної французької мови Алжиру складається з основи, що представлена теперішнім часом, та двох часових векторів – future та passé. Двомовні алжирці визначають майбутній час таким самим способом, як і минулий, тобто як відрізок часу, який представляє собою відхилення від теперішнього часу. Минулий та майбутній часи походять із теперішнього, а єдиною відмінністю є протилежність напрямків цих векторів. У цій системі теперішній час створює рівновагу, оскільки такі елементи, як допоміжні дієслова (*être* і *avoir*) або дієслово *aller* у формі теперішнього часу, є складниками для утворення як минулого, так і майбутнього часів у французькій розмовній мові Алжиру [3, 104]

Особливості вираження майбутнього часу

Майбутній час у французькій розмовній мові Алжиру не виражається формою futur simple. Оскільки, як уже було зазначено, відправною точкою системи часів у розмовній мові є теперішній час, то і у випадку вираження майбутнього використовується перифраза aller (у формі présent) + infinitif, іншими словами – форма дієслівного часу futur immédiat. Я. Шеррад-Беншефра використовує поняття **futur périphrastique** на позначення такої часової форми майбутнього у французькій мові Алжиру [2, 97]. Наприклад,

1) il va venir aujourd'hui

2) elle a fait des petites choses et un gâteau il va aimer.

Присутність елемента у часовій формі présent (il va venir, il va aimer) означає, що ця подія може бути реалізована напевне. Форма aller + infinitif підкреслює невідворотність події та максимально наближає її до моменту говоріння, тобто відправної точки – теперішнього. Таким чином, aller + infinitif постає з точних фактів теперішнього часу, а отже дія або стан, що виражається через таку форму, безсумнівно, матиме місце у майбутньому.

У той час, як форма **futur simple** розриває зв'язок з теперішнім часом, а тому не може містити у собі достовірних фактів. У розмовній французькій мові Алжиру можна зустріти конструкцію si + futur simple + futur simple, тоді час як у нормативній французькій мові така комбінація неможлива.

3) si ton oncle aimera, il partira avec elle!

4) après je dis si tu dormeras, je frappra pas!

Використовуючи таку конструкцію, двомовні алжирці мають на увазі подію або стан, який важко уявити, у такому часі, який реально не існує. Можна зробити висновок, що futur simple тут використовується не як час, а як спосіб, який передає усю нереальність та неможливість здійснення [2, 91].

На противагу розглянутій конструкції існує структура si + présent + présent. Сполучник si виражає припущення або умову, а форма теперішнього часу підкреслює реальну можливість здійснення цього припущення.

5) s'ils s'occupent un peu de leurs enfants, ils sortent pas dehors.

У розмовній французькій мові Алжиру, отже, припущення реальної події позначає сполучник si, а реальність здійснення припущення виражає дієслівний час présent.

Особливості вираження минулого часу

Перед тим, як описати форми вираження минулого часу у розмовній французькій Алжиру, слід сказати, що, як і у розмовній мові у Франції, форма passé simple зникла повністю. Отже, у нашій роботі ми звертаємо увагу лише на такі часові форми, як passé composé і imparfait.

Passé composé це один із часів французької мови, який часто використовують алжирці в розмовній мові. На думку французького дослідника Муане, passé composé – це вираження завершеного теперішнього [4, 98]. Для алжирців дієслівний час passé composé співвідноситься з абсолютним вираженням минулого часу. У розмовній французькій мові Алжиру, коли мовець бажає розповісти про подію, яка була здійснена в минулому часі, він звертається саме до цієї форми дієслівного часу. Реальність події, що відбулася, засвідчує зв'язок із теперішнім часом, тобто використання допоміжних дієслів *être* і *avoir* у формі теперішнього часу під час утворення часової форми passé composé Наприклад:

6) Avant j'ai travaillé chez X, mais depuis un an je suis ici.

Для вираження категорії часу, мовець має визначити своє місце в часі відповідно до точки відліку. Лінгвіст Пінчон [5, 45] схематизував систему дієслівних часів у французькій мові, також взявши теперішній час точкою відліку. Отже, Passé (imparfait / passé composé) – Il lisait / Il a lu.

Présent (présent) – Il lit.

Futur (future simple) – Il lira.

Алжирська дослідниця Я. Шеррад-Беншефра [3, 99] використовує цю схему, оскільки точкою відліку для утворення всієї системи вживання дієслівних часів розмовної французької мови в Алжирі є теперішній час, і корегує її відповідно до особливостей уживання. Алжирці не використовують часову форму imparfait для позначення минулого часу, користуючись лише одним минулим часом passé composé, а для позначення майбутньої події використовують форму futur périphrastique. Отже, спрощена схема має такий вигляд:

Passé (passé composé) – Il a lu.

Présent (présent) – Il lit.

Futur (futur périphrastique) – Il va lire.

Таким чином, можна сказати, що алжирці вибудовують свою власну систему часів на базі нормативної французької граматики. Відповідно до принципу генералізації, вони спрошують часову систему дієслів, відкидаючи більшість форм на позначення минулого та майбутнього часу, зберігаючи при цьому лише необхідний для розмовної мови мінімум.

Що ж до часової форми **imparfait** у розмовній французькій, то алжирці вживають її для вираження припущення в минулому, яке не може бути здійсненим. Розглянемо такий приклад:

7) eh bien **si** je restais chez elle, elle me **payait** très bien maintenant.

8) **si** nos grands-mères combattaient, elles **étaient** libres et nous aussi maintenant.

Розмовляючи французькою, алжирці вживають час l'imparfait у тих реченнях, де носії французької мови вжили б conditionnel présent. Отже, речення будуються за моделлю si + imparfait + imparfait. Якщо порівняти наведені приклади з реченням, що будується за моделлю si + présent + présent, наприклад,

9) s'il rentre pas sa femme, elle se marie,

то можна зробити висновок, що у прикладах 7) і 8) форма imparfait позначає, по-перше, подію, яка не може бути здійснена, по-друге, вказівку на минулий час. Тоді як у прикладі 9) présent вказує на те, що подія відбувається в теперішньому часі і може бути здійснена [3,94].

Серед усіх можливих функцій, які має вживання imparfait, алжирці в розмовному мовленні використовують цю часову форму для вираження суб'єктивного ставлення. Наприклад:

10) Y a pas beaucoup de gars qu'ils **faisaient** tout ce travail.

У цьому реченні дієслово в imparfait виражає ставлення мовця до ситуації. Тут відбувається заміщення способу subjonctif часовою формою imparfait.

У розмовній французькій мові Алжиру визначальним чинником вживання дієслівного часу imparfait є не стільки вираження категорії часу, скільки можливість вираження нереальності події, припущення та суб'єктивності.

У такій системі часів ключовою для алжирців є також ознака завершеності або незавершеності дії. З такої точки зору, présent позначає теперішній момент, passé – дію, що передує теперішньому моменту (тобто завершену), le futur périphrastique – дію, що відбудеться в майбутньому (тобто незавершену). На відміну від французів, мовці Алжиру логічно розбудовують свою темпоральну систему, виходячи з принципів описаної вище спрощеної схеми, та здійснюють усі можливі комбінації часів, виходячи із завершеності або незавершеності дії [3, 103].

Вираження способів conditionnel та subjonctif

На сьогодні у Франції через невживання, якого зазнала форма способу subjonctif imparfait, у розмовній мові можна зустріти лише форму subjonctif présent та conditionnel. У розмовній французькій мові Алжиру форми способів conditionnel та subjonctif зникають, поступаючись місцем часам дійсного способу (présent, future simple, imparfait). Отже, для позначення способу conditionnel у розмовній французькій мові алжирці використовують майбутній час future simple, якщо подія у майбутньому не може бути здійснена, présent – якщо реалізація події можлива, або imparfait – для вираження неможливості реалізації умови в минулому. Дієслівний спосіб subjonctif виражається формою минулого часу дійсного способу imparfait [1, 82].

Отже, ми дійшли висновку, що постійний зв'язок із теперішнім часом є визначальним у процесі вираження минулого та майбутнього часу і зумовлює особливості вживання алжирцями дієслівних часів у французькій розмовній мові. Такий підхід до розподілу дієслівних часів надає минулому та майбутньому часу ідентичний рівень реальності. Розмовна французька мова Алжиру не має чітко встановлених форм для вираження способу conditionnel та subjonctif. Алжирці звертаються до простих способів, що є результатом спрощеності часової системи взагалі: використання вже існуючих у нормативній французькій мові

дієслівних форм présent, future simple, imparfait, які містять у собі необхідне значення, але яке не використовується у французькій мові Франції.

Слід підкреслити логічність побудови такої системи дієслівних часів, яка відрізняється від системи нормативної французької мови, але в той же час нерозривно з нею пов'язана, оскільки повного виходу за її межі не відбувається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Derradji Y.* "Le français en Algérie: langue emprunteuse et langue empruntée ", dans Le français en Algérie, UPRESA 6039, Nice, 1999. 2. *Cherrad-Benchefra Y.* "L'époque future dans le système verbo-temporel du français parlé en Algérie", dans Le français au Maghreb (co-direction du colloque d'Aix-en-Provence, septembre 1994), Publication de l'Université de Provence, 1995. 3. *Cherrad-Benchefra Y.* "L'expression du temps passé dans le système verbo-temporel du français parlé en Algérie ", dans Alternances codiques et français parlé en Afrique, A. Queffelec (éd.), Publications de l'Université de Provence, 1988. 4. *Moignet G.* Systématique de la langue française, Paris, Klincksiek, 1981. 5. *Pinchon J.* L'expression du temps, Langue française, 21, Paris, Larousse, 1974.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Атаманенко Н. П., магистр,
Институт Филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ГЛАГОЛЬНЫХ ВРЕМЕН В РАЗГОВОРНОМ ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ АЛЖИРА

В статье рассматривается динамика развития разговорного французского языка Алжира. Наше внимание сосредоточено на особенностях системы глагольных времен, которая характеризуется отклонением от норм французской грамматики, но не выходит за ее пределы. Разговорный французский язык Алжира отличается не только лексическими новообразованиями и фонетическими модификациями, но и изменениями во временной системе.

Ключевые слова: *глагольные времена, прошедшее время, будущее время, способ conditionnel и subjonctif, futur périphrastique, французский язык в Алжире, разговорный язык, языковая норма.*

Atamanenko N., stud.,
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University

PECULIARITIES OF VERB TENSES USAGE IN SPOKEN FRENCH OF ALGERIA

The article is dedicated to the dynamics of spoken French language in Algeria. Our focus is on the peculiarities of verb tense system which can be described as a deviation from the norms of French grammar, but does not go beyond its limits. Spoken French in Algeria is marked not only by lexical and phonetical variations, but also by modifications in verb tenses system.

Keywords: *verb tenses, past tense, future tense, conditionnel and subjonctif mood, futur périphrastique, French language in Algeria, spoken language, linguistic norm.*

УДК 81.42

Бабире О.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ "АПОКАЛІПСИС" У ТЕКСТАХ НА ЕКОТЕМАТИКУ

Стаття присвячена аналізу концепту АПОКАЛІПСИС у англомовному екологічному дискурсі. Розглядаються особливості його вербального вираження, концептуальних сфер та номінацій. Аналізується дискурсивний простір важливих для екологічного руху текстів, досліджуються інтертекстуальні засоби аргументації, що супроводжують полеміку щодо кінця світу.

Ключові слова*: екологічний дискурс, глибинна екологія, концепт, апокаліпсис, персуазивність, аргументація, метафора.*

Апокаліптичні мотиви уже давно визнані одним із найголовніших тематичних і структурних компонентів наукової фантастики в епоху постмодерну (С. Кінг "Протистояння", Дж. Крістофер "Смерть трави", М. Етвуд "Орікс і Коростель", Р. Маккаммон "Пісня Сван", Д. Уілсон "Роботи Апокаліпсиса", Л. Нівен "Молот Люцифера" і та ін.). Разом зі згаданим літературним жанром мотив апокаліпсиса поступово завойовує чільне місце у полеміці щодо екології та захисту навколишнього середовища, набуваючи ознак концепту (Т. ДеГрегорі, М. Емслі). Тексти на

екотематику, головним концептом яких стає АПОКАЛІПСИС, з'являються у переломні для історії людства моменти, коли мова йде про питання життя і смерті людей на планеті.

Зображуючи кінець світу як результат самовпевненого бажання людини контролювати природу, автори текстів на тему екології розглядають поняття апокаліпсису з різних точок зору, вдаються до набору певних засобів риторики, стилістики, прагматики, метою яких є спроба (подекуди радикальна) витіснити ідеологію прогресу, позбавити влади її захисників та зупинити технокапіталістичну машину, що живить сучасну світову економіку. Таким чином, у процесі розвитку науки та в результаті змін у світогляді концепт АПОКАЛІПСИС безперервно збагачується: з'являються нові концептуальні сфери та номінації в їхніх межах.

Важливо зазначити, що концепт АПОКАЛІПСИС не знайшов свого відображення на рівні метафор і номінацій, пов'язаних із темою кліматичного скептицизму (*climate scepticism*); апокаліптичні пророцтва з'являються як риторична та ідеологічна противага науковому погляду на світ, технологічному розвитку та ліберальній демократії, властивих сучасній домінуючій культурі.

Особливо важливими для сучасного аналізу варіативності апокаліптичних мотивів стали останні півстоліття, починаючи з книги Рейчел Карсон "Тиха весна" ("Silent Spring", 1962) до наших днів, коли питання глобального потепління постало як ніколи гостро.

Книга Р. Карсон "Тиха весна" завдяки особливостям свого дискурсивного простору, стилістичним фігурам та алюзіям заслужено вважається однією з книг, які змінили точку зору людства на екологію. У книзі присутній і мотив апокаліпсиса, який у Р. Карсон набуває ознак як темних пророцтв народної культури, що озвучувалися вуличними проповідниками і виконавцями народних пісень, так і наукових пояснень кінця світу. Р. Карсон створила свій неповторний, проте зловісний образ науки і описала загрозу Армагедона, яка нависла над людством у період Холодної війни, у час, коли фізики і військові об'єднали свої зусилля у розробці ядерної зброї. У "Тихій весні" Р. Карсон пише: "Поруч з можливістю знищення людства у ядерній війні, центральною проблемою нашого часу стало забруднення навколишнього середовища речовинами з неймовірним потенціалом загрози" [Carson 1962, 18]. Передбачаючи майбутнє світу, Р. Карсон поєднує конвенційні номінації екологічного дискурсу і концепту

АПОКАЛІПСИС: *extinction, nuclear war, contamination of man's total environment, incredible potential for harm*. Пізніше автор робить висновок, який теж має апокаліптичне забарвлення (*deterioration, menace, the last and greatest danger*): "**генетичне виродження** через людський чинник – це **загроза** нашого часу", "**остання і найбільша небезпека** нашої цивілізації" [Carson 1962, 186].

Інтерпретуючи історію розвитку технологій мовою містики та фаустівської міфології, Р. Карсон піддає сумніву класичні постулати Просвітництва про те, що наука звільнить світ темноти від середньовічної магії і проллє світло на людський прогрес [Killingsworth, Palmer, 1992, 64-78]. Епіграф, який є строфою вірша Джона Кітса "The sedge is wither'd from the lake, And no birds sing", створює трагічний настрій, пов'язаний із традиційним бажанням людей контролювати природу за допомогою чаклунства і знахарства. Говорячи метафорами Р. Карсон, сільськогосподарські хімікати "варяться" (*brewed*) як чаклунське зілля і розпилюються на землю як "хімічний смертельний дощ" (*chemical death rain*) у "хрестовому поході з метою створення хімічно стерильного … світу" (*a crusade to create a chemically sterile ... world*), похід, розпочатий з "фанатичним запалом" (*fanatic zeal*) [Carson 1962, 17, 21, 22].

Концепт АПОКАЛІПСИС найяскравіше виявляється у пролозі "Байка про майбутнє" ("A Fable for Tomorrow"). Хоча назва твору свідчить про перспективу, написана вона у минулому часі: "У центрі Америки **було** місто, де все живе, **здавалося**, **жило** у гармонії з навколишнім світом" (*was, seemed to live*) [Carson 1962, 13]. Місто, збудоване на кшталт фермерської комуни з пасторальним краєвидом, є довоєнним ідеалом аграрної Америки, ідеалом, який зруйнували конфлікти, громадянська і світова війни та індустріальна революція. Спокій швидко порушується, про що свідчать такі слова автора, як "*a strange blight crept over the area*", "*everything began to change*", "*some evil spell had settled*". [Carson 1962, 13]. Мінорний настрій створюється за допомогою метафор (***blight crept*** *over the area, evil* ***spell had settled***). Потім Р. Карсон ставить риторичне питання, на кому ж лежить відповідальність за це все, і сама на нього відповідає: "Ні чаклунство, ні ворожі дії не змусили замовкнути відродження нового життя у цьому хворому світі. Це зробили самі люди" [Carson 1962, 14], використовуючи при цьому ще одну метафору *action had silenced* та епітет *stricken.*

Успіх апокаліптичного наративу Р. Карсон породив як критику через надмірний "містицизм", так й імітацію [Graham 1970, 71]. Літературний критик Дуглас Робінсон у своїй праці "Американські апокаліпсиси: Образ кінця світу у американській літературі" ("American Apocalypses: The Image of the End of the World in American Literature") пише, що він не здивований такою неоднозначною реакцією: "Американські апокаліпсиси одразу ж поставили під сумнів американські цінності і водночас дали поштовх для розвитку нових" [Robinson 1985, 11-12]. Критики Р. Карсон відповіли на її "Байку…" памфлетом "Рік нещасть" ("The Desolate Year"), де у апокаліптичній манері описали голод, який чекає на людей без сільськогосподарських хімікатів [Graham 1970, 65].

Масовий екологічний рух, розпочатий роботою Р. Карсон, поступово набирав обертів, і через 6 років світ побачила книга ще одного біолога Пола Ерліха "Демографічна бомба" ("The Population Bomb", 1968). Вона стала бестселером: до 1978 року було продано близько 3-х мільйонів копій.

На відміну від Р. Карсон, яка писала у досить романтичному ключі, П. Ерліх представляє у своїй книзі "найгірші сценарії" (*worst-case scenarios*). Апокаліпсис у П. Ерліха навіть більш вірогідний, ніж у Р. Карсон: він масштабний, всеохоплюючий. У пролозі біолог пише, що "у 70-х роках XX ст. у світі пануватиме голод – **сотні мільйонів людей** вмиратимуть від голоду, **незважаючи на** радикальні програми, розпочаті зараз". Із впевненістю пророка письменник додає: "У цей пізній час **ніщо не може запобігти істотному** підвищенню рівня смертності у світі" (***At this late date nothing can prevent*** *a* ***substantial*** *increase in the world death rate*) [Ehrlich 1969, 3-4]. Незважаючи на свою радикальність щодо майбутнього людства на початку прологу, все ж потім П. Ерліх припускає можливість порятунку; для цього "**ми повинні** контролювати чисельність населення вдома ... **ми повинні** використовувати нашу політичну владу, щоб підштовхнути інші країни до участі в програмах, які поєднують розвиток сільського господарства та регулювання народжуваності" [Ehrlich 1969, 6]. Персуазивність досягається за рахунок анафори *we must*, акцентування особового займенника *we*, що створює ефект співучасті, та категоричності модального дієслова *must*.

Успіх "Демографічної бомби" можна пояснити і використанням автором особистого досвіду для надання тексту більшої

аргументативності. Ось як П. Ерліх описує свою поїздку до Індії, де проблема перенаселення постає особливо гостро (*The street seemed alive with* ***people. People*** *eating,* ***people*** *washing,* ***people*** *sleeping.* ***People*** *visiting, arguing, and screaming.* ***People*** *thrusting their hands through the taxi window, begging.* ***People*** *clinging to buses.* ***People, people, people, people***) [Ehrlich 1969, 12]. Повторення іменника *people* створює ефект нагромадження, ефект масовості. Здається, що от-от земля не витримає такої кількості живих істот. Від його бачення апокаліпсиса віє жахом, це вже не захоплення перевагами дітородіння, описаного Волтом Вітменом та іншими романтиками. Деякі критики звинувачували П. Ерліха у радикалізмі буржуазної ідеології щодо контролю народжуваності, проте його ідеї знайшли реальне втілення у сучасній політиці таких країн, як Китай, Індія, Мексика.

Манера письма П. Ерліха була різко розкритикована іншим екологом, Баррі Коммонером. У своїй праці "Коло, що замикається" ("The Closing Circle", 1971) він звинувачує П. Ерліха у надмірній категоричності, говорячи, що його "апокаліптична манера письма є неефективною і ненауковою" [Commoner 1971, 12]. Своєю метою він обережно називає опис "**певної** шкоди, яку ми завдали екосфері", Б. Коммонер також вибачається за П. Ерліха і його попередників, називаючи їхні твори "надокучливими" (*by now such horror stories are familiar, even* ***tiresome***) [Commoner 1971, 13]. Він намагається дистанціюватися від пафосу Р. Карсон і П. Ерліха, покладається лише на логос, апелює до об'єктивних фактів і причинно-наслідкових зв'язків. Він вирішує не проливати сльози, а краще просто зрозуміти помилки (*less* ***to shed tears*** *for our past mistakes than* ***to understand*** *them*) [Commoner 1971, 13].

Особливо обережно він пише про майбутнє, вважаючи, що "ступінь невизначеності занадто високий, щоб підтримувати щось більше, ніж здогадки" (***the uncertainties are far too great*** *to support anything more than* ***guesses***), і що передбачити шлях розвитку людства можна максимум на 50 років, а потім знов нерішуче додає, що це лише його припущення [Commoner 1971, 232]. У іншому уривку, коли Б. Коммонер розповідає про токсини, що виробляються під час виробництва пластику, іронічна зневага до можливості апокаліпсиса виявляється більш очевидною, адже ми не можемо загинути від, наприклад, "пластикової оббивки автомобілів" (*to perish from exposure to plastic automobile upholstery*) [Commoner 1971, 231]. Сценарій розвитку людства, який пропонує

Б. Коммонер, схожий на сучасну концепцію "сталого розвитку" (*sustainability*), яку запропонували лише через 16 років після публікації науковця (1987). Він описує його як "поступовий прогрес на основі даних, отриманих у ретельно контрольованих умовах" (***stepwise progress*** *based on data produced under* ***carefully controlled conditions***) [Commoner 1971, 229].

Однак, незважаючи на всю свою неприязнь до можливості апокаліпсиса, у своїй книзі "Коло, що замикається" Б. Коммонер вдається і до манери письма радикальних екологів: він різко критикує "сліпий, безглуздий технологічний прогрес із позиції екології" (*the blind, ecologically mindless progress of technology*). Останні два речення книги теж написані в апокаліптичній манері, у стилі "Байки про майбутнє" Р. Карсон, автор пише про небезпечний і загрозливий світ, який створило людство (*Unwittingly, we have created for ourselves a new and* ***dangerous world****. We would be wise to move through it as though our* ***lives were at stake***) [Commoner 1971, 231]. У словосполученні *a new and dangerous world* можна помітити алюзію на назву сатиричного роману-антиутопії Олдоса Хакслі "Прекрасний новий світ" ("**Brave New** World").

Важливо зазначити, що поміркованість Б. Коммонера щодо сценарію апокаліпсиса мала історичне підґрунтя. Завдяки прийнятому у США, які на той момент відігравали найважливішу роль у екологічному русі, Закону про екологічну політику (1969) та небувалого до цього розмаху святкування Дня Землі (1970), екологи відчули певне полегшення і, як результат, зникла потреба у надмірній радикальності, войовничій, опозиційній риториці, характерної для опису Армагедона. З'явилися публікації на тему екології, метою яких стало встановлення консенсусу, поміркувані пропозиції розвитку людства.

Ситуація змінилася на початку 80-х років, коли президентом США став Рональд Рейган (1981), а міністром внутрішніх справ – Джеймс Уатт, який поділяв погляди радикально налаштованих екологів. Дж. Уатт був прихильником християнської есхатології (світобачення християн, яке відкидає циклічність часу і проголошує кінець світу). Таким чином, апокаліпсис є неминучим, а, отже, не слід приділяти надто пильну увагу екологічним проблемам. Щодо цього у своїй книзі "Земля на шальках терезів: Екологія і людський дух" ("Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit", 1992) Ал Гор написав, що пророчий образ

апокаліпсиса використовується як виправдання безвідповідальності ("*For some Christians, the* ***prophetic vision of the apocalypse*** *is used – in my view, unforgivably – as* ***an excuse for abdicating their responsibility*** *to be good stewards of God's creation"* [Gore 1992, 263]). Ця тенденція в межах християнства описується у відомій апокаліптичній книзі "Остання велика планета Земля" ("The Late Great Planet Earth", 1970) Хела Ліндсея, де він припускає, що Бог заздалегідь задумав ядерну катастрофу. Для Ала Гора Дж. Уатт є тим урядовцем, який всерйоз сприйняв цю думку і навіть використав її як орієнтир у політиці. Його ідею "страхітливого пророцтва невідворотної загибелі" (*an appallingly self-fulfilling prophecy of doom*) Ал Гор називає єретичною [Gore 1992, 263].

Дж. Уатт пов'язує проблеми екології з іншим конфліктом – боротьбою капіталізму та соціалізму. Політик називає своїх опонентів "анти-американцями" (*anti-American*), ворогами демократії. На його думку, "їхньою реальною ціллю є не чисте повітря, чи чиста вода, чи парки, чи природа, а форма правління, при якій житиме Америка", додаючи, що "захист навколишнього середовища є лише хорошим засобом досягнення мети" (***Their real thrust*** *is not clean air, or clean water, or parks, or wildlife but* ***the form of the government*** *under which America will live.* ***The environment is a good vehicle*** *to achieve their objectives*) [Killingsworth, Palmer, 1992, 36]. Таким чином, концепт АПОКАЛІПСИС набуває політичного забарвлення: визнаючи невідворотність кінця світу, Дж. Уатт виправдовує індустріально інтенсивний розвиток, який традиційно асоціюється з США; Армагеддон стає вигідний технокапіталізму, це ще один аргумент у боротьбі з соціалізмом.

Погляди Дж. Уатта не знайшли широкої підтримки: після В'єтнамської війни і у період зміщення акцентів в економіці з промисловості у сферу обслуговування, людство, американці зокрема, не були готові жертвувати навколишнім середовищем заради важкої індустрії. Екологічні цінності набували дедалі більшої популярності, і в 90-х роках екологічний рух перетворився на повноцінну ідеологію. Історик, культуролог Томас Беррі називає цей період "віком екології" (*ecological age*). У своїй книзі "Мрія про Землю" ("The Dream of the Earth", 1988) він пише про епоху екології як про новий тип мислення, нову мову, радикальну зміну цінностей (*The ecological age is a* ***radical change*** *in our mode of consciousness ...* ***a new language****, even* ***a new sense*** *of what it is to be*

human) [Berry 1988, 42]. Саме тоді, завдяки спекотному літу, лісовим пожежам (Єллоустонський національний парк), з'явилися перші публікації про глобальне потепління, про кардинальні зміни умов життя на планеті. Апокаліптичні мотиви знову заполонили книги та засоби масової інформації.

Відомий захисник навколишнього середовища, екоанархіст Мюррей Букчин стверджував, що наше суспільство переслідують "кошмари екологічного апокаліпсиса" (*nightmares of an ecological apocalypse*). У своїй книзі "Зауваження суспільству: Шляхи до зеленого майбутнього" ("Remarking Society: Pathways to a Green Culture", 1990) він пише: "Ми живемо під постійною загрозою, що суспільство, яке збожеволіло через потребу постійного росту, безповоротно підірве світ життя, заміняючи органіку неорганікою, ґрунт бетоном, ліс виснаженою землею і різноманіття форм життя спрощеними екосистемами; коротше кажучи, це переведення еволюційного годинника назад, до неорганічного мінерального світу, не здатного підтримувати складні форми життя, у тому числі людей" [Bookchin 1990, 20]. Ідеологія прогресу, яка зазвичай асоціюється з механістичною та інструментальною раціональністю, тут пов'язується з екологічною деградацією, представленою типовими образами радикальної екологічної риторики – "бетоном" (*concrete*) і "годинником" (*clock*). Прихильники ідеї індустріального розвитку для більшої персуазивності часто вдаються до "мови органіки" (*organic language*) у своєму мовленні [Killingsworth, Palmer 1996, 23]. "Органічні" слова використовує і М. Букчин – "ріст" (*growth*) та "еволюція" (*evolution*), проте у нього вони набувають протилежного, негативного значення завдяки іншим словам із негативною конотацією (*mad, a turning back*): *"a society gone **mad** in its need **to grow**", "**a turning back** of the **evolutionary** clock"* [Bookchin 1990, 20].

Мюррей Букчин – не єдиний, хто у 90-і р.р. намагався протиставити екологію та домінуючу ідеологію прогресу. Були й інші представники "глибинної екології" (*deep ecology*), які, говорячи мовою Ніцше, жили "всупереч часу", були "небезпечними знаками питання" своєї епохи [Nietzsche 1966, 137]. Крістофер Мейнс, наприклад, один із найяскравіших сучасних прихильників "глибинної екології", характеризує західне суспільство як "культуру вимирання" (*culture of extinction*), яка намагається "швидко збагатитися, виснажуючи природу і викликаючи примару

екологічного колапсу" (*pursues short-term affluence at the cost of impoverishing nature and raising* ***the specter of ecological collapse***) [Manes 1990, 24]. Головною причиною виникнення радикальної екології він називає "страх перед апокаліпсисом" (*apocalyptic angst*) [Manes 1990, 24]. Образ "примари екологічного колапсу" (*specter of ecological collapse*) К. Мейнса з часом набуває знакового характеру у літературі на тему екології: цю персоніфікацію використовують Т. Феррис ("The Mind's Sky: Human Intelligence in a Cosmic Context", 1993), К. Мерчант ("Key Concepts in Critical Theory: Ecology", 1999), Дж. Батлер і Е. Уід ("The Question of Gender: Joan W. Scott's Critical Feminism (21st Century Studies"), 2011), М. Парсел ("The Down-Deep Delight of Democracy (Antipode Book Series)", 2013).

У XXI ст. концепт АПОКАЛІПСИС особливо помітний у засобах масової інформації, зокрема, у газетах та наукових журналах. Перші сторінки британського журналу "New Scientist" рясніють такими апокаліптичними заголовками як: "Атмосфера у **конвульсіях**" ("An Atmosphere in **Convulsions**", 2009), "Готуйтеся зустріти **загибель**" ("Prepare to Meet **the Doom**", 2011), "Як теплова пастка сіятиме екологічний **хаос**" ("How the Heat Trap Will Wreak Ecological **Havoc**", 2012), "**Жодного виходу** з глобальної теплиці" ("**No Escape** from the Global Greenhouse", 2012), "Глобальне потепління в два рази **смертельніше**, ніж припускали раніше" ("Global Warming Twice as **Lethal** as Previously Assumed", 2013).

Незважаючи на категоричні назви, тексти газетних статей, на відміну від авторських книг, не відрізняються особливою радикальністю. Так, у статті "Жодного виходу з глобальної теплиці" перше речення другого абзацу висловлює занепокоєння і впевненість у реальності гіпотези про парниковий ефект, але його підрядна частина згладжує твердження і переходить у обережний скептицизм, припускається різноманіття сценаріїв (*estimates of how hot the world will become vary considerably*) [Pain 2012, 38]. До четвертого абзацу ступінь впевненості ще більше знижується, адже "ніхто точно не впевнений, що станеться" (*no one is certain precisely what will happen as the concentrations of carbon dioxide and other greenhouse gases increase*) [Pain 2012, 38].

Пізніше тон статті знову набуває категоричності: для проекції подій використовується лише майбутній час (*sea level* ***will rise*** *... the polar ice* ***will begin to melt*** *... storms* ***will be more frequent*** *... rains* ***will be more severe***) [Pain 2012, 38].

Потім обережність повертається, про що свідчить вибір модального дієслова *might* (*A species that is successful today* ***might be ousted*** *by invaders better suited to the new climate*) [Pain 2012, 38]. Таке чергування радикальності і стриманості дозволяє автору апелювати водночас до логосу і пафосу, що підвищує рівень аргументативності статті.

Незважаючи на те, що тема екології і захисту навколишнього середовища набула надзвичайної популярності за останні два десятиліття, більшість сучасних людей все ще не можуть уявити майбутнє людства, що виключатиме концепти ПРОГРЕСу та РОСТу. "Пророків" апокаліпсису (починаючи від Уільяма Міллера, засновника адвентизму, до Девіда Корева, лідера секти "Гілка Давидова") суспільство сприймає як нешкідливих диваків або небезпечних фанатиків.

Антиекологи часто апелюють до ідеології прогресу. Відомий американський політик, перша жінка-губернатор штату Вашингтон, Діксі Лі Рей, наприклад, описуючи складне дитинство тих, хто живе "близько до природи" на маленькій фермі у час Великої депресії, використовує класичний аргумент прихильників прогресу про "переведення годинника назад" (*they want* ***to turn back the clock of progress*** *until we are all living in caves*) [Ray 1992, 136]. Її книга у співавторстві з Луїсом Гуззо "Очищення планети від сміття: як наука може допомогти вирішити проблему кислотних дощів, руйнування озонового шару і ядерних відходів" ("Trashing the Planet: How Science Can Help Us Deal With Acid Rain, Depletion of the Ozone, and Nuclear Waste", 1992) представляє приклад "апокаліпсиса навпаки": якщо ми припинимо розвиватися, на нас чекатиме деградація минулих віків.

Журналіст Рональд Бейлі, кореспондент газети "Reason" із наукових питань і ще один прихильник ідеології прогресу, звинувачує "лжепророків екологічного апокаліпсиса" у "їхньому хибному аналізі, їхніх абсолютно неточних передбаченнях і їхній нерозсудливій політизації науки" (***their faulty*** *analyses, and* ***their wildly inaccurate*** *predictions, and* ***their heedless*** *politicization of science*) [Bailey 1993, 11]. Слова Р. Бейлі звучать переконливо завдяки дотриманню правила "трьох аргументів", полісиндетону та повторенню присвійного займенника *their*, який створює ефект "біполярності" ("Ми проти Них"). Критику підсилює і контекстуально синонімічний ряд прикметників із негативною

конотацією (*faulty*, *heedless*, *inaccurate*), останній із яких вживається з інтенсифікатором *wildly*. Звинувачуючи засоби масмедіа у незаслуженій увазі до учасників екологічного руху, Р. Бейлі проводить паралель між радикальними екологами і адвентистами, а також іншими фанатичними сектами. У нього концепт АПОКАЛІПСИС набуває ознак неблагонадійності, адже "будькому, хто опуститься до мілленаризму, не варто довіряти як голосу на громадському форумі" [Bailey 1993, 15]. Треба зазначити, що незважаючи на те, що у застереженнях Р. Бейлі немає новизни ("звинувачення у неточних передбаченнях завжди супроводжували апологетів апокаліпсису" [Bramwell 1989, 225]), Р. Бейлі був чи не першим, хто використав концепт АПОКАЛІПСИС, дискредитуючи екологічний рух.

З більш філософської точки зору, проте так само зневажливо про концепт АПОКАЛІПСИС говорить автор книги "Кінець історії і остання людина" Френсіс Фукуяма ("The End of History and the Last Man", 1992). Після провалу ідеології марксизму у східній Європі Ф. Фукуяма по-новому інтерпретує гегелівську ліберальну демократію Заходу і науковий прогрес. Ф. Фукуяма визнає деградацію у сфері екології (що не характерно для творів Д. Рей та Р. Бейлі через їхню принципову недовіру до прихильників можливості апокаліпсиса і через беззаперечну відданість ідеалам прогресу), проводить асоціативну паралель між радикальною екологією і творами Жан-Жака Руссо і висловлює сумнів щодо можливості повернення природи до первинного стану. Уся так звана "природа", на його думку, давно зникла, і сучасне суспільство залишило слід усюди в природі. "Навіть Руссо запізнився з оплакуванням природи, – стверджує Ф. Фукуяма, – що тоді говорити про такі книги як "Кінець природи" Білла МакКіббена – вони запізнилися на вдвічі більше часу. Крім того, від них віє ще більшою сентиментальністю, адже ці книги оплакують все те, що вже було оплакано у XVIII ст." [Fukuyama 1992, 113].

Незважаючи на неоднозначність думок прибічників і противників щодо можливості апокаліпсиса, роль апокаліптичних мотивів у історії екологічного руху не можна недооцінювати. Концепт АПОКАЛІПСИС виявляється особливо виразно у ті моменти історії, коли потрібно активізувати рух за охорону навколишнього середовища, звернутися до нових соціальних груп, здобути більше прихильників. Гіперболізація, характерна для опису кінця світу, є

ефективним інструментом ідеологічних змін. Особливості концепту АПОКАЛІПСИС у певний період є своєрідним політичним барометром у історії екологічної політики у світі: чим страшніший опис кінця світу, тим радикальніші зміни потрібні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Bailey R.* Eco-Scam: The False Prophets of Ecological Apocalypse. – New York: St. Martin's, 1993. 2. *Berry T.* The Dream of the Earth. – San Francisco: Sierra Club, 1988. 3. *Bookchin M.* Remarking Society: Pathways to a Green Culture. – Boston: South End, 1990. 4. *Bramwell A*. Ecology in the Twentieth Century: A History. – New Haven: Yale UP, 1989. 5. *Carson R.* Silent spring. New York: Fawcett, 1962. 6. *Commoner B.* The Closing Circle: Nature, Man and Technology. – New York: Knopf, 1971. 7. *Ehrlich P.* The Population Bomb. 2nd ed. – San Francisco: Sierra Club, 1969. 8. *Fukuyama Fr.* The End of History and the Last Man. – New York: Avon, 1992. 9. *Gore Al.* Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit. – Boston: Houghton, 1992. 10. *Graham Fr.* Jr. Since Silent Spring. – Boston: Houghton, 1970. 11. *Killingsworth J., Palmer J.* Ecospeak: Rhetoric and Environmental Politics in America. – Carbondale: Southern Illinois UP, 1992. 12. *Lindsay H.* The Late Great Planet Earth. – Grand Rapids: Zondervan, 1970. 13. *Manes Ch.* Green Rage: Radical Environmentalism and the Unmaking of Civilization. – Boston: Little, Brown, 1990. 14. *Nietzsche Fr.* Beyond Good and Evil. Trans. Kaufmann W. – New York: Vintage, 1966. 15. *Ray D.L., Guzzo L.R.*Trashing the Planet: How Science Can Help Us Deal With Acid Rain, Depletion of the Ozone, and Nuclear Waste (Among Other Things). – New York: Harper Perennial, 1992. 16. *Robinson D.* American Apocalypses: The Image of the End of the World in American Literature. – Baltimore, Johns Hopkins UP, 1985.

Джерела ілюстративного матеріалу: 1. "New Scientist" (2009-2013 р.р.).

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Бабырэ О.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КОНЦЕПТ "АПОКАЛИПСИС" В ТЕКСТАХ ПО ЭКОТЕМАТИКЕ

Статья посвящена анализу концепта АПОКАЛИПСИС в англоязычном экологическом дискурсе. Рассматриваются особенности его вербального выражения, концептуальних сфер и номинаций.

Анализируется дискурсивное пространство важных для экологического движения текстов, исследуются интертекстуальные средства аргументации, сопровождающие полемику по поводу конца света.

Ключевые слова: *экологический дискурс, глубинная экология, концепт, апокалипсис, персуазивность, аргументація, метафора.*

Babyre O.V., postgraduate student
Taras Schevchenko National University of Kyiv

THE CONCEPT OF APOCALYPSE IN ECOLOGICAL TEXTS

The article deals with the analysis of the concept of APOCALYPSE in the English-speaking ecological discourse. The peculiarities of its verbal expression, conceptual spheres and naming units are examined. The discursive domain of the texts important for environmental movement is analyzed. The intertextual means of argumentation accompanying the controversy over the end of the world are investigated.

Key words: *environmental discourse, deep ecology, concept, apocalypse, persuasiveness, argumentation, metaphor.*

УДК 811.111’42: 551.509

Бадзюнь О.Є., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТЕОПРОГНОЗІВ (на прикладі англомовних синоптичних повідомлень телеканалу BBC)

У статті визначено та проаналізовано основні жанрові особливості метеопрогнозів на прикладі англійських синоптичних повідомлень телеканалу BBC з урахуванням їхньої лексико-синтаксичної та семантико-семіотичної наповненості. У роботі встановлено характерні ознаки сучасних прогнозів погоди на композиційно-змістовому рівні.

Ключові слова: *мовленнєвий жанр, прогноз погоди, оперативність, актуальність, апроксимація, компресія, достовірність.*

Сьогодні синоптичні зведення є невід'ємним складником друкованих і, особливо, електронних ЗМІ. На радіо й телебаченні цей текстовий жанр репродукують по кілька разів упродовж доби, що підтверджує його значущість у системі суспільних комунікацій. Незважаючи на це, метеопрогноз у сфері мас-медіа залишається малодослідженим із точки зору дискурсології.

Метою нашої роботи є визначення та аналіз найхарактерніших жанрових особливостей метеопрогнозів на прикладі англійських синоптичних текстів, а також дослідження композиційно-змістової специфіки сучасних повідомлень про погоду.

Матеріалом дослідження є синоптичні тексти англійського телеканалу BBC загальною кількістю тридцять п'ять відео-повідомлень, зібрані протягом року методом суцільної виборки.

Метеопрогноз, або метеозведення, є універсальним мовленнєвим жанром, який, за класифікацією М. Бахтіна [Бахтін М., с. 163], можна віднести до вторинних, опрацьованих мовленнєвих творів, що містять низку типових стандартизованих висловлень.

Синоптичний текст як коротке інформаційне повідомлення про погоду характеризується рядом особливостей, які відрізняють цей вид мовленнєвого жанру від усіх інших. На думку Г. Козловської, найбільш характерними з них є: актуальність, оперативність, об'єктивність, точність та стисліcть. [Козловська Г., с. 49]

Актуальність метеопрогнозів визначається можливістю реципієнта використовувати подану журналістами інформацію щодо погодних явищ. Найбільш актуальним і важливим вважаємо прогноз погоди, складений на найближчий час для конкретної частини території. Наприклад, повідомлення про чергове похолодання й випадіння снігу в Сибіру не буде актуальним для мешканців африканського континенту, натомість без цієї інформації не можна обійтися в підготовці прогнозів погоди для жителів північно-східної Азії.

Оперативність як одна з головних жанрових особливостей метеопрогнозів характеризується своєчасністю повідомлень, швидкістю збору, передачею необхідних даних та здатністю інформації відображати зміни й динаміку погодних умов.

Категорію оперативності можна вважати одним зі складників актуальності метеозведень, адже застаріла або невчасно подана інформація не привертає увагу реципієнта, зменшує його

зацікавленість до поданого матеріалу. Усе це, як правило, призводить до скорочення читацької/глядацької аудиторії, падіння рейтингу друкованого видання/телеканалу, оскільки кожен прагне отримувати своєчасну інформацію.

Оперативність як елемент діяльності мас-медійної системи тісно пов'язана з *достовірністю,* правдивістю, істинністю запропонованої для аудиторії інформації про погоду. Забезпечення правдивості інформації полягає в наявності чіткого покликання ведучого на авторитетне джерело інформації, у нашому випадку – на якісну метеослужбу.

Точність у прогнозі погоди обумовлена узагальненою типовою комунікативно-прагматичною настановою текстів інформаційного жанру, що полягає в чіткому повідомленні про погодні явища і яка реалізується за рахунок числової визначеності. Чільне місце у прогнозах погоди, звичайно ж, посідають нумеральні сполучення, наприклад: *"Temperatures tomorrow up to around **12-13 °C**, perhaps **14 °C** as well, the further north you are, it will be slightly cooler perhaps only managing **9 to 10 °C**…So, from around **16.00** onwards we hang on to one or two of these showers, particularly around" (Christ Blanchet, Scotland, 03.04.11).*

Світове метеорологічне співтовариство двадцять першого століття досягло значних успіхів у коротко- і середньостроковому прогнозуванні погоди. Це й наукові досягнення в розумінні глобальних атмосферних процесів та динаміки атмосфери, і розробка в багатьох країнах глобальних, регіональних і мезомасштабних гідродинамічних чисельних моделей загальної циркуляції атмосфери, що дозволяють прогнозувати поля метеорологічних елементів на п’ять-сім діб із точністю до 92%; і функціонування глобальних міжнародних систем спостережень, телезв'язку і обробки даних, які дають можливість слідкувати за погодою та передавати дані спостережень у метеорологічні центри. Але навіть усе це не дозволяє нам говорити про абсолютну точність у зведеннях прогнозів погоди, адже все ще існує невизначеність зовнішнього впливу. У зв’язку з цим важливою жанровою ознакою прогнозу погоди є поширеність у відповідних текстах явища *апроксимації*, що обумовлено самою специфікою процесу прогнозування.

Погода на майбутнє може передбачатися з високою, помірною, або малою мірою вірогідності. Семантика приблизності реалізується, як правило, за допомогою:

1) прислівників невизначеної кількості *(plenty, several, some, much, many, (a) few, (a) little, a good deal): "It's not been a bad day today. We've had **a lot of dry weather**, we had **some brightness** earlier on as well, but, as you've noticed, cloud is increasing in various places this afternoon" (Ben Rich, West Midlands, 16.02.11). "So we can see **some heavy rain** that extends through mainland Greece and **a little bit** Farther East as well, but generally speaking, fine and quiet across most of Turkey with those temperatures into the midi-teens…" (Louise Lear, The Whole of Europe, 18.02.11), "**Plenty of** sunshine around, just a very small amount of cloud development into the afternoon" (Sara Blizzard, East Midlands, 23.03.11)*

2) прислівників *pretty, fairly, rather, quite* у сполученнях із прикметниками та прислівниками: *"We 've got this **pretty wet** and windy weather across the UK and mid through France and Spain as it pushes further east…" (Louise Lear, The Whole of Europe, 18.02.11), "We have had another glorious day across the East Midlands, though the first thing this morning, if we start off is **quite cloudy** across the Eastern side due to the cloud filtering in from the North sea…So, Saturday once again will be **quite a cloudy day**" (Sara Blizzard, East Midlands, 23.03.11), "…but we'll start to see some cloud increasing as we go through the latter half of the night and then maybe a little bit of mist and low cloud as well just lurking across the south Coast, by the end of the night too, but that cloud will keep us **fairly warm**" (Kaye Foster, South East, 11.05.11)*

3) іменників зі значенням паукальної кількості [Козловська Г., с.51] *a couple of, a series of, a bit*, наприклад: *"**A couple of** rain and snow showers will continue to dot tonight with patchy cloudiness elsewhere…"* (Derek, Wales, 28.04.11), *"The thunderstorms could make an appearance late on Friday night as part of an ongoing severe weather outbreak moving eastward from the midwest, where **a series of** deadly tornadoes have swept through several states since Tuesday" (-* Derek, Wales, 17.03.11), *"...rain and **a bit of** snow will continue in Herefordshire (Shefali Oza, West Midlands, 06.05.11).*

4) апроксиматорів множини (*around, between)*, наприклад: "*The subtropical humidity funneled northwards by the severe weather-producing system will bring temperatures to **around 28 degrees** across*

*much of the tri-state on Saturday" (*Cecilia Daly, Northern Ireland, 12.03.11)*,* "*Daytime temperatures throughout the weekend* ***between*** *7 °C and 9°C" (Sara Blizzard, East Midlands, 23.03.11).*

5) апроксиматора території *elsewhere:* "*While Greater New York is at no risk of tornadoes this weekend, the rain, wind, and increased temperature and humidity felt locally will all be associated with the same storm system responsible for more serious destruction* ***elsewhere***" (Kaye Forster, South east, 21.02.11), *"A couple of rain and snow showers will continue to dot tonight with patchy cloudiness* ***elsewhere****..."* (Cecilia Daly, Northern Ireland, 19.05.11).

6) номінацій альтернативних погодних явищ та показників температури, поєднаних сполучником *or*, наприклад: *"A shower* ***or*** *snow shower north tonight" (Louise Lear, The Whole of Europe, 18.02.11), "So, in the sunshine t's will be up to 20 °C* ***or*** *21 °C. A little bit cooler, though, around the coast again, 17 °C* ***or*** *18 °C the temperature here" (Kaye Forster, South East, 11.05.11).*

7) вищого ступеня порівняння прислівників *cool, cold, hot, warm*, наприклад: *"It will be staying* ***warmer*** *as well" (Kaye Foster, South East, 11.05.11), "****Cooler****, though, around the coast again, 17 or 18 °C the temperature here" (Kaye Foster, South East, 11.05.11).*

8) модальних дієслів (*may, might, could),* наприклад: *"Warm;* ***maybe*** *a thunderstorm ...", "But they* ***may turn*** *a little bit wintry towards evening" (Cecilia Daly, Northern Ireland, 12.03.11), "There* ***may be*** *some slight accumulations around the central Highlands through today…Tomorrow a little bit letter, at temperatures not quite as chilly as today, there* ***might be*** *some sunshine, but again quite cloudy in the East" (Cat Cubie, Scotland, 15.03.11).*

Наступною базовою універсальною особливістю синоптичних зведень є *компресія* – перетворення вихідного тексту з метою надання йому стислої форми, яка досягається шляхом опущення надлишкових елементів висловлювання, використанням більш компактних конструкцій, коротших слів, синонімічною заміною, логічним наслідком якої є підвищення термінологічної насиченості тексту. Вона може досягатися як на лексико-синтаксичному рівні, за допомогою:

1) односкладних, неповних й еліптичних речень, наприклад: "*So we can see some heavy rain that extends through mainland Greece and a little bit Farther East as well, but generally speaking,****(it is) fine and quiet across most of Turkey*** *with those temperatures into the midi-*

*teens…" (Louise Lear, The Whole of Europe, 18.02.11), "A mix of sun and clouds" (*односкладне номінативне речення*) , "Well, it has been very changeable weather this week: one day* ***(is going to be)*** *sunny, the next day* ***(is going to be)*** *wet". (Stav Danaos, Scotland, 13.02.11).*

2) асиндетону (стилістичний прийом, який передбачає опускання сполучників), напр.: "*Clouds will return tomorrow**;** perhaps flurries late" (Christ Blanchet, Scotland, 03.04.11), "Into Thursday again the day of sunshine**,** scattered showers again**,** a little bit of a dry start" (Kaye Foster, South East, 11.05.11)*;

так і на семантико-семіотичному, який складається з піктографічного і лінгвовізуального способів, скорочує вербальний план прогнозу погоди за рахунок використання невербальних знаків і при цьому унаочнює подану інформацію.

Якщо на цих рівнях компресія чітко обумовлюється жанровими особливостями прогнозу погоди, то на композиційно-змістовому ми спостерігаємо протилежне явище. Сьогодні, в епоху комп'ютерних технологій, покликанням і головним завданням журналіста-синоптика є не лише проінформувати адресата щодо ймовірного стану погоди у країні і світі на найближчий або віддалений період, а зробити це повідомлення якомога цікавішим, захоплюючим і навіть деякою мірою розважальним. Тому в сучасних метеозведеннях ведучі інколи переривають презентацію прогнозу погоди власними коментарями, порадами, додатковим повідомленнями, що не стосуються погоди, або звертають увагу на фото, надіслані глядачами, тощо:

А) Поради: *"We all are being advised to expect some icy conditions on the roads, so* ***do bear that in mind*** *if you are heading up the Bard soon" (Barra Best, Ireland, 14.02.11), "The South-East, parts of Powers, toeards Rekhsom may start off dry, but if you are popping out the shops* ***take a brolly"*** *(Derek, Wales, 28.02.11), "Sometimes* ***you'll need to keep an eye on,*** *as it may well cause disruption" (Cecilia Daly, Northern Ireland, 12.03.11).*

Б) Звертання до фото, надісланих глядачами: *"Now today's picture. It's from John Winsor. Daffodils just coming into bloom at Castle Coch near Cardiff. And one item for the weekend from Darek's Diary…" (Barra Best, Ireland, 14.02.11), "Our picture tonight is from Brian Davies Cornway Castle taken from the Gangway. A lovely part of the country" (Derek, Wales, 28.02.11), "We're got a nice picture to*

show you capturing sunshine at the silk mill at Darby. Thank you, Colin, for sending that in" (Sara Blissard, East Midlands, 22.03.11).

В) Додаткові повідомлення: *"...Arsenal fans: we've got commentary from the Catalogne capital on 94.9 FM, if you're a Mill wall or Rangers fan – than/ it's digital radio via your satellite, or you can listen to both games on line. Now, as I've said, could will start to creep in across us this evening… (P. Cockroft, London, 09.03.11).*

Так, протягом чітко відведеного ефірного часу (в середньому це півтори хвилини) ведучий намагається всіляко урізноманітнити подачу прогнозу погоди, а завдяки компресії його повідомлення не втрачає своєї інформаційної насиченості і якості.

Підсумовуючи усе вищесказане, слід зазначити, що метеозведення є універсальним мовленнєвим жанром з низкою типових стандартизованих висловлювань й усталених словосполучень, для якого характерні такі ознаки, як актуальність, оперативність, об'єктивність, точність і стисліть. Досліджено, що апроксимація як ще одна жанрова ознака обумовлюється самою специфікою процесу прогнозування й реалізується за допомогою вживання апроксиматорів кількості, множини і території, сполучника *or,* вищого ступеня порівняння прислівників (cool, cold, warm, hot) і модальних дієслів. Проаналізувавши низку відео-метеозведень телеканалу ВВС, встановлено, що сучасні прогнози погоди відрізняються діалогічністю, емоційною та змістовою наповненістю (поради, обговорення фото тощо) з одного боку, і компресією на лексично-синтаксичному та семантико-семіотичному рівнях, з іншого, що допомагає зберегти інформативну насиченість та яскравість повідомлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бахтин М.М.* Проблема речевых жанров // Собрание сочинений в 5 томах. Работы 1940– 1960 гг. – М., 1996. – Т. 5. – С. 159-206. 2. *Козловская А.Б.* Функционально-стилистические характеристики сообщения о погоде // Вісник СумДУ. Серія Філологічні науки. – Суми: Вид-во СумДУ. – 2002. – № 3 (36)' 2002. – С. 47-53. 3. *Козловська Г.Б.* Реалізація принципів риторики в синоптичних текстах // Філологічні науки: Збірник наук. праць. – Суми: СумДПУ. – 2000. – С. 188-199. 4. *Макаров М.Л.* Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК: Гнозис, 2003. – 280 с. 5. *Селіванова О.О.* Основи теорії мовної комунікації: Підручник / Рекомендовано МОНМС України. − Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2011. − 350 с. 6. *Austin J.L.* How to Do Things with

Words. – Harvard University Press, 2002. – 166 p. 7. *Halliday M.A.K.* Language as Social Semiotic // Language and Literacy in Social Practice ed. By Janet Maybin. – Multilingual Matters, 1993. – P. 23-43. 8. *Kozlovskaya A.* Manifestation of Expressiveness in Weather Forecast Texts // The Second USSE Conference. – Kharkiv: Vasyl Karazin National University of Kharkiv. – 2001. – P. 24-26. 9. *Swales J.M.* Worlds of Genre – Metaphors of Genre // Genre in a changing world. – Parlor Press, Indiana, 2009. – P. 3-16. 10. BBC Weather: http://www.bbc.co.uk/weather/

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Бадзюнь А.Е., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТЕОПРОГНОЗОВ (на примере англоязычных синоптических сообщений телеканала BBC)

В статье определены и проанализированы основные жанровые особенности метеопрогнозов на примере английских синоптических сообщений телеканала BBC с учетом их лексико-синтаксической и семантико-семиотической наполненности. В работе установлены характерные черты современных прогнозов погоды на композиционно-содержательном уровне.

Ключевые слова: *речевой жанр, прогноз погоды, оперативность, актуальность, аппроксимация, компрессия, достоверность.*

This article identifies and examines the main features of the genre of weather forecasts on the examples of British BBC channel synoptic reports, taking into the account their lexical, syntactic and semantic-semiotic features. Also, the research deals with the characteristics of modern weather forecasts on compositionally meaningful level.

Key words*: speech genre, weather forecast, efficiency, relevance, approximation, compression, authenticity.*

Белоусова Т.П., к.филол.н., проф.,
Каменец-Подольский национальній университет
имени Ивана Огиенко

БИОЭТИКА КАК ОБЪЕКТ КОГНИТИВНОЙ ОНОМАСИОЛОГИИ

В статье мотивирован выбор номинативных единиц биоэтики как объекта когнитивно-ономасиологического исследования, способного раскрыть механизмы познавательной и терминологической деятельности в этой области знания. Определены гносеологические, социально-мировоззренческие, правовые и лингвистические предпосылки обращения к биоэтике, выделены ключевые концепты, объективирующиеся в дискурсе науки.

Ключевые слова: *биоэтика, язык для специальных целей, номинативная единица, концепт, дискурс.*

Специальная картина мира – особая форма синтеза знаний отдельно взятой науки – играет особую роль в языковой картине мира. Созданию специальной картины мира служит язык для специальных целей, определяемый в исследованиях по когнитивному терминоведению как "когнитивное образование, предназначенное для хранения объективированных в языке структур человеческого знания и опыта и служащее обеспечению описания особой области знания и общения в ней, а также ее развитию" [10, с. 5].

Ставя перед собой цель исследовать механизмы создания разноструктурных единиц номинации, составляющих язык для специальных целей, в качестве объекта изучения считаем возможным избрать совокупность номинативных единиц биоэтики. Данная статья посвящена мотивации такого выбора.

Биоэтика (от греч. *bios* – жизнь и *ethos* – привычка, нрав) – относительно новая и активно развивающаяся область знаний, охватывающая проблематику взаимодействия науки и морали. Ее появление связывают с именем американского биохимика и онколога Ван Ренселера Поттера, который свои труды "Биоэтика: наука выживания", "Биоэтика: мост в будущее" и "Глобальная биоэтика" посвятил области исследований, призванной соединить биологическое знание и общечеловеческие ценности (этику) для решения проблем сохранения жизни на земле с учетом

долгосрочных последствий научно-технического прогресса, особенно в сфере биомедицинских технологий и экологии. "Сегодня мы должны осознать, – писал он, – что этика человека больше не может изучаться без реалистического понимания экологии в самом широком смысле этого слова. Этические ценности не должны рассматриваться вне биологических фактов... Выживание всей экосистемы является своеобразной проверкой системы наших ценностей" [18, с. 5].

Примерно в те же годы американский врач-акушер и эмбриолог Андре Хеллегерс дал другую трактовку биоэтики, представив ее как новый способ осмысления и решения моральных конфликтов, порождаемых высокотехнологичной медициной, прежде всего связанных с необходимостью защиты достоинства и прав пациентов. Именно Хеллегерс придал биоэтике академический статус и способствовал ее признанию в биомедицинских науках, в политике и СМИ; именно его – узкое – понимание данной науки стало со временем преобладающим [25]. Показательным для такого понимания можно считать определение, данное И. В. Силуяновой: "Биоэтика – это современная форма традиционной профессиональной биомедицинской этики, в которой регулирование человеческих отношений подчиняется сверхзадаче сохранения жизни человеческого рода" [19, с. 38].

Тем не менее, современная биоэтика, как справедливо заметила Т. В. Мишаткина, простирается за пределы биомедицинской и медицинской этики, что обусловлено ее универсальностью, глобальностью, нормативностью, публичностью, институциональностью. В условиях гуманистической парадигмы "именно биоэтика обеспечивает разрешение противоречия между антропоцентризмом "старого" мировоззрения, делавшего человека исключительным центром мироздания, и новым, "неантропоцентрическим" подходом, заботящимся о Жизни и Живом во всех их проявлениях. Таким образом, биоэтика с одной стороны, становится глобальной биоэтикой (В. Р. Поттер), с другой – основой современной гуманологии (Г. Л. Тульчинский), открывая новую "постчеловечность" и расширяя понятия человеческого и человечности" [3, с. 3-4].

Развитие новой области знаний и становление ее концептуального аппарата получили неоднозначную оценку в научных кругах [25,15, 11, 7, 8, 9].

Проблемное поле науки включает нравственные, философские, правовые компоненты, в ней "происходит объединение различных видов системы ценностей: биологических (физическое существование, здоровье, свобода от боли и т.д.), социальных (равные возможности, получение всех видов медицинских услуг и т. п.), экологических (осознание самоценности природы, ее уникальности, коэволюции), личностных (безопасность, самоуважение и т. п.)" [26, с. 55].

Биоэтика в Украине стала социальным институтом, о чем свидетельствует деятельность многочисленных общественных объединений, среди них: Украинская ассоциация по биоэтике (Киев), Фонд медицинского права и биоэтики Украины, Киевский эколого-культурный центр, Институт биоэтики им. Я. Базилевича (Львов), Крымский региональный комитет по вопросам биоэтики (Симферополь), Харьковская городская ассоциация по биоэтике и др.

Наконец, биоэтика является академической дисциплиной: как самостоятельный или интегрированный курс она изучается студентами-медиками, биологами, экологами, как разновидность прикладной этики – будущими философами.

Становления биоэтики в Украине происходит на фоне кризиса системы здравоохранения и системы экологической защиты, обострения этических и правовых проблем, ценностных конфликтов, влияющих в т. ч. на поведение и сознание личности. Тем не менее, – подчеркивает директор Национального научного центра медико-биотехнических проблем Н. А. Чащин, – Украина как современное правовое государство заинтересована в установлении норм биоэтики и должна "поддерживать усилия, направленные на разработку их теоретических основ, поиск путей решения отдельных проблем, а также создание необходимой законодательной базы" [23].

Все это мотивирует и стимулирует концентрацию усилий ученых – биологов, медиков, философов, теологов, правоведов, социологов и, несомненно, лингвистов – на формировании понятийно-категориального аппарата биоэтики, ее собственного "языка для специальной цели", специфика которого, как и любого другого ЯСЦ, "связана со спецификой самой области знания, с уровнем развития этого знания и его важностью для соответствующего социума" [16].

Терминология науки "рассматривается как результат когнитивной деятельности человека, как концептуальная информация, которая уже стала продуктом человеческой обработки и структурации знаний" [21, с. 82]. Работа по формированию и кодификации русскоязычной терминологии биоэтики уже ведется по различным направлениям: это интенсивная нормотворческая деятельность Всемирной медицинской ассоциации, Всемирной организации здравоохранения, ЮНЕСКО, Совета Европы, региональных и международных советов и комиссий в странах СНГ; широкое обсуждение биоэтических вопросов на страницах "бумажных" и электронных СМИ; издание разнообразных учебников, учебных и учебно-методических пособий в России, Беларуси, Украине, Молдове, Казахстане и т. д.; наконец, появление специальных словарей по биоэтике, биомедицинской и экологической этике [1; 3; 4; 5; 6; 22; 24; 27]. Их составители намеренно и небезосновательно задают достаточно высокую планку и широкий спектр подачи терминов, включая в словник общенаучные, философские и социально-мировоззренческие понятия, категории общей этики, некоторые термины медицины и биологии, термины биомедицинской и экологической этики. "Биоэтика как наука только зарождается, – сказано в "Предисловии" к одному из словарей, – и еще трудно определить точный перечень тем и направлений, которыми она будет оперировать и на которые будет распространять свое влияние. Ее терминология изменяется в соответствии с эволюцией науки и технологий; процесс терминологической селекции в биоэтике сейчас в самом разгаре…" [3, с. 4].

И если процесс "терминологической селекции" можно считать весьма активным, то столь же уверенно можно констатировать отсутствие специальных лингвистических исследований, объектом которых была бы биоэтика.

Так, взаимоотношению биоэтики и культуры посвящены докторская диссертация Н. В. Сергеевой "Биоэтика как культурный комплекс" (2010) и монография "Биоэтика в пространстве культуры" (Н. Н. Седова, Н. В. Сергеева, 2010), этике ответственности – кандидатская диссертация Р. Н. Башилова "Проблема социальной ответственности в дискурсе биоэтики" (2005).

В рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы лингвистики защищены диссертации, написаны монографии, посвященные

клинической, медицинской, биологической и экологической терминологии, среди них: "Концепты пространства в медицинской терминологии" (Л. Ф. Ельцова, 2000), "Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа" (Л. М. Алексеева, С. Л. Мишланова, 2002)", "Когнитивные основы наименований компонентов действующих веществ лекарственных растений" (Т. В. Куркина, 2003), "Термин в медицинском дискурсе (образование, функционирование, развитие)" (С. Л. Мишланова, 2003), "Формы языковой репрезентации гносеологических категорий в клинической терминологии" (Е. В. Бекишева, 2007), "Лингвокультурологический аспект концепта "болезнь" и его учет в обучении русскому языку американских студентов" (Н. Е. Некора, 2007), "Мифологические образы в языке клинической психологии" (Т. В. Тритенко, 2011) и мн. др.

Что касается биоэтики, то ее лингвокогнитивное, когнитивно-ономасиологическое изучение позволило бы раскрыть механизмы познавательной и терминологической деятельности в этой области знания. Как верно заметила Е. С. Кубрякова, осмысление акта номинации с когнитивных позиций может дать ответ "на вопрос о том, какие наборы концептов и почему вербализуются в данном языке и какая языковая форма выбирается при этом для решения задачи" [14, с. 71].

С точки зрения когнитивной лингвистики *концепт* – это единица "ментальных или психических ресурсов нашего сознания и той информационной структуры, которая отражает знания и опыт человека; оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга (lingua mentalis), всей картины мира, отраженной в человеческой психике" [13, с. 90].

Научный концепт имеет свою специфику как единица научного сознания, способ и результат категоризации знаний, "квант знания" (В. З. Демьянков, Е. С. Кубрякова, Н. Н. Болдырев, С. Г. Воркачев, В. А. Маслова и др.). Ядром научного концепта выступает научное понятие, вбирающее логические признаки концепта, выявленные и доказанные в результате познания.

По мнению А. Б. Соломоника, в любой отрасли знания можно выделить "не больше нескольких десятков концептов, но именно они будут решающим фактором для организации всей деятельности в пределах той или иной науки"; "в соответствии с

несколькими ведущими концептами, положенными в основу парадигмы данной науки", развивается ее язык [20].

Остановимся более детально на ключевых концептах, объективируемых в дискурсе биоэтики.

Концепт ЭТИКА (по определениям словарей, этика – учение о системе норм, принципов, ценностей и идеалов, регулирующих поведение и отношение человека к обществу, другому человеку и самому себе) – в междисциплинарной парадигме науки предстает как *врачебная*, *медицинская*, *фармацевтическая*, *сестринская*, *клинических исследований*, *практическая*, *прикладная*, *ситуативная*, *профессиональная*, *космическая* и т. д. Сфера действия этики охватывает этические **кодексы**, **модели**, **принципы**, **категории**, **проблемы**, **дилеммы**, **законы**, **правила**, **добродетели**, **преступления** и пр., которые, в свою очередь, представлены многими и многими своими разновидностями.

Базовым для биоэтики является понятие "биологическое" в его широком смысле – как природное, естественное, как общие природные закономерности существования живого. Потому концепт ЖИЗНЬ пронизывает весь когнитивно-понятийный аппарат, вербализуясь в наименовании самой науки *биоэтика*, его синонимах и гипонимах (*живая этика*, *этика жизни*, *благоговения перед жизнью*, *любви к жизни*, *этика экологической добродетели*, *эмпатии к природе*, *дикой природы* и т. д.), а также в номинациях с элементами ***жизнь***, ***жизненный***, ***живой***: *святость жизни*, *качество жизни*, *(здоровый) образ жизни*, *неприкосновенность частной жизни*, *право на жизнь*, *права Живого*, *юридические права живых существ дикой природы*, *Иное Живое*, *животное* и мн. др.). В номинативное поле концепта входят единицы с компонентами ***вита-*** (*витализм*, *виталогия*), ***зоо-*** (*зоология*, *зооморфизм*, *зооиндинидуализм*) и многочисленные образования с греческим по происхождению префиксоидом ***био-***, давшим название науке *биоэтика* и формирующим понятийное ядро номинаций *биобезопасность*, *биовласть*, *биогеосфера*, *биогерменевтика*, *биоиндивидуализм*, *биоксенофобия*, *биомедицина*, *биоответственность*, *биополитика*, *биоправо*, *биоразнообразие*, *биосемиотика, биофилософия*, *биоценоз* и т. д.

Не менее значим для биоэтики концепт СМЕРТЬ. Сами по себе универсальные, явления жизни и смерти концептуально достаточно близки: смерть – это естественный конец жизни, потому в дискурсе

науки важная роль отведена определению понятий *критерии смерти*, *облегчение страданий умирающих*, *хосписная (паллиативная) медицина / помощь*, *право на (достойную) смерть*, *умирание с достоинством*, *эвтаназия*, *самоубийство*, *аборт* и др.

В форме концептов биоэтика воспринимает и естественно-научные (биологические, медицинские) по своему происхождению знания. Концепт БОЛЕЗНЬ тесно связан с жизнью и смертью и сопряжен не только со сферой собственно научных знаний, но и с широким кругом этических, нравственных и мировоззренческих представлений, положенных в основу биоэтики как науки. Вербализация концепта разнообразна и многогранна: это названия видов, признаков, предпосылок, последствий болезни / заболевания (*болезнь наследственная*, *от лечения*, *прогресса медицины*, *медицинской агрессии*, *заболевание генетическое*, *ятрогенное*, *астения*, *патология*, *анамнез*, *боль*), названия субъектов, этапов лечебного процесса или медико-биологического эксперимента (*больной*, *пациент*, *врач*, *донор*, *реципиент*, *"уязвимый"*, *подопытное животное*, *трансплантация*) и пр.

Соотносимый с предыдущим концепт ЗДОРОВЬЕ выступает фокусом этических, правовых, религиозных, экономических и других ценностей. В биоэтике здоровье рассматривается как свобода на разных уровнях: физическом – свобода от боли, благополучие; эмоциональном – свобода от воздействия страстей как состояние невозмутимости и безмятежности; на ментальном уровне – как свобода от своего эгоизма, единение с истиной [22]. Репрезентантами концепта служат термины *здоровье индивидуума*, *населения*, *окружающей среды*, *репродуктивное здоровье*, *здоровый образ жизни* и мн. др., называющие всё то, что Всемирной организацией здравоохранения определяется как "полное физическое, душевное и социальное благополучие, а не только отсутствие болезней и физических дефектов".

Современная биоэтика декларирует отказ от *антропоцентризма* как своеобразного *антропоэгоизма*, *человеческого шовинизма*, *бесчеловечного гуманизма* и стремление к *неантропоцентрическому* принципу регуляции отношений человека и природы [4, с. 3]. Несмотря на это, концепт ЧЕЛОВЕК остается центральным в науке, признающей "человека, его жизнь, здоровье, права и свободы" своей целью и высшей ценностью [3, с. 80]. Человек предстает здесь в специфических ипостасях: *больной*, *пациент*, *врач*, *донор*, *реципиент*, *"необычный"*,

"особый", *"уязвимый"*, *"архаический"*, *новый*, *вечный человек*, *клон*, *биотрансформант*, *биофил*, *природоохранник*, *эколог*, *экоологист*, *эконационалист*, *экопатриот*, *веган* и т. д. На человеке "завязаны" практически все научные понятия, определяющие специфику биоэтики как отдельной области знания. Об этом свидетельствует номинативная плотность концепта, репрезентируемого моно- и полилексемными единицами с эксплицированной (лексическими, а также морфемными маркерами типа *антропо-*, *гуман-, -фил, -фоб* и др.) и имплицитной отсылкой к сфере интересов и практической деятельности человека.

"Передаточным механизмом" от теоретической этики к биоэтике выступает нормативная этика, изучающая моральные принципы, нормы и ценности. В дискурсе новой науки объективируются и обретают специфическое содержание такие концепты нормативной этики, как ДОБРО / БЛАГО и ЗЛО / ВРЕД, СТРАДАНИЕ и СОСТРАДАНИЕ, ЧЕСТЬ и ДОСТОИНСТВО, ДОЛГ и ОБЯЗАННОСТЬ, ОТВЕТСТВЕННОСТЬ, ПРАВДА и ЧЕСТНОСТЬ, СПРАВЕДЛИВОСТЬ, ВОЛЯ и СВОБОДА, СОВЕСТЬ, ЦЕННОСТЬ. Они тесно взаимосвязаны и составляют важную часть концептосферы биоэтики.

Так, **добро** и **зло** являются универсальными этическими характеристиками всякой человеческой деятельности и отношений: добро есть все, что направлено на созидание, сохранение и укрепление **блага**, зло есть его уничтожение, разрушение. Нормами добра в биоэтике выступают *святость жизни*, *благоговение перед жизнью*, *взаимопомощь коллег*, требования "*Не навреди*", "*Не убий*" и т. д. Однако теоретики науки признают, что в ней проблема добра и зла не имеет однозначного решения, ведь каждое действие врача или исследователя может нести в себе и то, и другое [3, с. 51; 4, с. 9].

Долг, основанный на нравственных требованиях к личности и проявляющийся в **обязанностях**, предполагает моральную оценку деятельности, включающую такие понятия, как **ответственность** (*экологическую*, *гражданско-правовую*, *дисциплинарную*, *уголовную*, *административную* и т. д.) и **совесть** – способность личности осуществлять критический нравственный контроль над собой и своим поведением.

Свобода в биоэтике конкретизируется через такие понятия, как *свобода принятия решения*, *свобода действий*, *свобода выбора*, и тоже неразрывно связана с нравственно-правовой **ответственностью** субъекта, принимающего решение в конкретной биомедицинской

ситуации [4**,** с. 74]**.** Чрезвычайно важным проявлением свободы в дискурсе науки выступает **автономия** – право самоуправления, свобода воли, собственная закономерность, определяемость какого-л. явления его внутренними законами [6]. С этим понятием связаны такие терминообозначения, *как автономия личности / дикой природы*, *моральная автономия*, *автономная модель взаимоотношений врача и больного* и др.

Справедливость рассматривается как **честность**, т. е. допустимость неравенства при распределении благ при условии, что люди, обделенные благами, получают социальное возмещение [5]**.**

Биоэтическая специфика концепта **правда** состоит в том, что, согласно *правилу правдивости*, правда не должна наносить **вреда** тому, кому ее сообщают, не вызывать излишних **страданий**; сокрытие правды здесь выступает как проявление **сострадания** – например, к неизлечимо больному [1].

Подобно **достоинству**, **честь** апеллирует к **совести** и раскрывает отношение человека к самому себе как нравственной личности. Честь предполагает в отношении к личности ту меру уважения, которую она заслужила [22].

По справедливому замечанию философа Р. Н. Башилова, в современном биоэтическом дискурсе традиционные этические нормы, навязанные как бы "извне", через механизм запрета, сосуществуют с индивидуальным, ситуативным моральным поведением, выявляющим конфликт биомедицинского и морального дискурса. "Эвтаназия, проблема аборта, трансплантации органов демонстрируют ситуацию, когда трудно руководствоваться традиционными нормами медицинской этики. В связи с этим базовые концепты и экзистенциалы – жизнь, смерть, здоровье, страдание, свобода, ответственность – становятся предметом ожесточенных дискуссий, осмысливаются одновременно с различных, зачастую диаметрально противоположных позиций" [2].

Общечеловеческие представления о **ценности** находят в биоэтике такие воплощения, как *ценность человеческой жизни*, *утилитарная*, *нематериальная*, *эстетическая*, *религиозная ценность* и *самоценность дикой природы* и т. д. Ценности "служат нормативной формой моральной ориентации человека в мире, воплощая и реализуя ее в виде конкретных и зачастую "готовых" регулятивов" [17].

Высшей моральной ценностью в науке выступает нравственно-понимающее отношение к любому живому, в частности, забота о его правах. Соответственно, концепт ПРАВО – ключевой в биоэтике. Он объективируется в терминопонятиях *право на (достойную) жизнь*, *на (достойную) смерть*, *на охрану (сохранение) здоровья и медицинскую помощь*, *право пациента (больного) на самоопределение*, *естественное право*, *репродуктивное право*, *медицинское право*, *права природы* и др.

С моральными дилеммами, на которые ориентирована биоэтика, непосредственно связано подчиненное указанному концепту понятие **проблема**. Конечная цель биоэтики – разрешение проблем, которые возникают в связи с бурным прогрессом науки и могут приводить к нарушению *прав Живого*. Для дискурса науки характерна детализация и конкретизация стоящих перед ней проблем, список которых постоянно пополняется: *(био)этические проблемы аборта*, *ВИЧ /СПИДа*, *вспомогательной репродукции*, *выбора пола ребенка*, *генной инженерии*, *генной терапии*, *геномных исследований*, *геронтологии*, *демографической регуляции*, *дерматовенерологии*, *евгеники*, *института семьи*, *искусственного осеменения*, *клинических испытаний*, *клонирования* и мн. др.

Обоснованием морального выбора при разрешении проблем в конкретных ситуациях выступают: биоэтический **принцип** (ведущий – *благоговение перед Жизнью*, а также: *принцип проведения геномных исследований человека и связанных с ними медицинских процедур*, *этики дикой природы*, *заповедного дела*, *независимости*, *компетентности*, *открытости*, *плюрализма*, *объективности*, *конфиденциальности*, *социальной справедливости*, *коллегиальности*); **модель** отношений (*автономная*, *антипатерналистская*, *патерналистская*, *договорная*, *коллегиальная*, *контрактная*, *сакральная*, *техническая*); **правило** (*благоразумной личности*, *информированного согласия*, *нравственности*, *правдивости*, *предпочтения пациента*, *профессионального обычая*, *раскрытия информации* и др.).

Общие догматы классической биоэтики достаточно глубоко детализированы, о чем свидетельствует развитие понятия *биоэтический казус*. Результатом практической аппликации юридических решений казусов является постепенное формирование новой системы *биоэтической юриспруденции* [7] и концепта ЮРИДИЧЕСКАЯ НОРМА. Он эксплицируется в группе

терминов, номинирующих формальные источники права – нормативно-правовые акты: **закон** (*Закон о дикой природе*, *закон "О защите животных от жестокого обращения"* и т. д.), **конвенция** (*Конвенция о правах человека и биомедицине*), **кодекс** (*Нюрнбергский кодекс*, *Международный кодекс медицинской этики*, *Кодекс врачебной этики*, *биоэтический кодекс ислама / иудаизма / католицизма / православия / протестанцизма* и т. д.), **декларация** (*об эвтаназии*, *об использовании животных в медико-биологических исследованиях*, *о правах больного*, *Хельсинкская декларация по соблюдению прав человека*, *Декларация ЮНЕСКО по биоэтике и правам человека* и др.).

С юридическим и морально-этическим регулированием в биоэтике связаны также понятия **преступление** (*против жизни и здоровья пациентов*, *населения*, *против конституционных прав и свобод человека и гражданина*, *против свободы*, *чести и достоинства личности*, *против семьи*; *экологическое преступление*, *умышленное преступление медработника* или *преступление по неосторожности* и др.); **ошибка** (*врачебная*, *тактическая*, *техническая*, *лечебная*, *профилактическая*, *неоправданный риск*, *несчастный случай*, *ятрогения*, *ятрогенное заболевание* и т. д.); **запрет** (*выбора пола*, *дискриминации*), **презумпция** (*согласия* или *несогласия* в трансплантологии).

Конструктивно разрешать конфликтные ситуации в области медицинской науки, практического здравоохранения, экологии невозможно без осуществления должного контроля над тем, как соблюдаются биоэтические нормы. Потому одним из ключевых концептов биоэтики следует признать КОНТРОЛЬ, функции которого возложены на специальные организаци, социальные институты: **комитет** (*этический*, *биоэтический*, *биокомитет*, *Международный комитет по биоэтике ЮНЕСКО*, *Межправительственный комитет по биоэтике ЮНЕСКО*, *Национальный комитет по биоэтике* и др.), **комиссию** (*Всемирная комиссия по этике научных знаний и технологии ЮНЕСКО*), **организацию** (*Всемирная организация здравоохранения*), **центр** (*Центр экспертиз и испытаний в здравоохранении*). Контроль предполагает такие формы деятельности, как **экспертиза** (*этическая*, *биоэтическая*, *независимая*), **оценка** соответствующих этических, правовых, научных и социальных проблем (*этическая*

аксиология), **испытание / исследование** (*клиническое испытание лекарственных средств*) и т. д.

Несомненно, перечень ключевых концептов биоэтики может быть продолжен, однако даже обозначенные "точки роста" научных понятий свидетельствуют о богатстве и разнообразии концептосферы науки. Неоднозначность понятийного представления концептов отражается на механизмах их вербализации, требующих всестороннего когнитивно-ономасиологического изучения.

Подводя итог, отметим, что исследовательский интерес к биоэтике поддерживается: а) ее спецификой как новой и перспективной науки, находящейся на пересечении естественнонаучного и гуманитарного знания, совмещающей две когнитивные традиции; б) терминологической "неустойчивостью" и "неопределенностью", потребностью в выработке единых подходов к формированию терминологического (понятийного) поля данной области знания; в) отсутствием универсальных словарей, фиксирующих современное состояние глобальной биоэтики; д) генетической, структурной и пр. неоднородностью номинативных единиц, используемых для когнитивного освоения данной концептуальной сферы и представляющих собой благодарный материал для всестороннего исследования типологии ментефактов [12], положенных в их основу; г) общей неразработанностью когнитивных механизмов терминологической номинации; д) наличием социокультурных, аксиологических и мировоззренческих оснований биоэтической теории и практики, дающих исследованию выход в психолингвокультурологию и этнопсихологию.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Асеева И. А.* Биомедицинская этика. Учебное пособие для медицинских университетов / И. А. Асеева, В. Е. Никитин. – Курск : изд-во Курского гос. мед. ун-та, 2002. – 89 с. 2. *Башилов Р. Н.* Проблема социальной ответственности в дискурсе биоэтики [Электронный ресурс] / Р. Н. Башилов : автореф. дис. … канд. философ. наук: 09.00.11 – Социальная философия. – Тверь 2005. – 164 с. – Режим доступа : http://www.dissercat.com/content/problema-sotsialnoi-otvetstvennosti-v-diskurse-bioetiki. 3. Биомедицинская этика : словарь-справочник / Т. В. Мишаткина, Я. С. Яскевич, С. Д. Денисов [и др.] ; под ред. Т. В. Мишаткиной. – Минск : БГЭУ, 2007. – 93 с. 4. Биомедицинская этика. Краткий словарь терминов / сост. :

Т. В. Мишаткина. – Минск, 2008.– 28 с. 5. Биоэтический словарь : учебное пособие / сост. В. А. Киселев. – Екатеринбург : Изд-во УГМА, 2006. – 166 с. 6. *Борейко В. Е.* Популярный словарь по экологической этике и гуманитарной экологии / В. Е. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2003. – Режим доступа: http://www.ecoethics.ru/old/b20-1/. 7. *Горлов А. А.* Биоэтика и будущее человечества [Электронный ресурс] / А. А. Горлов // Качественная клиническая практика : науч. журнал. – М. : Изд-во ОКИ. – Режим доступа : http://clinvest.ru/news-det.php?nid=876. 8. *Ешану А. И.* Европейское измерение глобальной биоэтики / А. И. Ешану // Четвертый национальный конгресс по биоэтике с международным участием. – К., 2010. – С. 168–169. 9. *Запорожан В. Н.* Нооэтика – этический кодекс современности / В. Н. Запорожан // Четвертый национальный конгресс по биоэтике с международным участием. – К., 2010. – С. 35–36. 10. *Зяблова О. А.* Принципы исследования языка для специальных целей / О. А. Зяблова : автореф. дисс. … докт. филол. наук. – М., 2005. – 40 с. 11. *Кисельов М. М.* Предмет та статус біологічної етики / М. М. Кисельов // Сучасні проблеми біоетики / редкол. Ю. І. Кундієв (відп. ред.) та ін. – К. : "Академперіодика", 2009. – С. 11–22. 12. *Красных В. В.* Когнитивная подсистема лингвокультуры: возможные пути исследования / В. В. Красных // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. ст. / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2012. – Вып. 45. – С. 4–38. 13. *Кубрякова Е. С.* Концепт // Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова,1997. – 245 с. 14. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / РАН. Институт языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 15. *Левит И. В.* Биоэтика – заметки о несовместимых когнитивных системах [Электронный ресурс] / И. В. Левит // Философия, культурология, религиеведение. – С. 93. – Режим доступа : http://www.sovmu.spbu.ru/main/ conf/man-nat-soc/2002/2-16.htm. 16. *Новодранова В. Ф.* Развитие методов когнитивного анализа в исследовании языков для специальных целей [Электронный ресурс] / В. Ф. Новодранова // Центр когнитивных программ и технологий. – Режим доступа : http://cognitive.rggu.ru/article.html?id=1699599. 17. Нормативная этика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://abccba.ru/abc43.php. 18. *Поттер В. Р.* Биоэтика. Мост в будущее [Электронный ресурс] / В. Р. Поттер. – Киев, 2002. – http://biospace.nw.ru/evoeco/lit/ptt_prdsl.htm. 19. *Силуянова И. В.*

Биоэтика в России: ценности и законы / И. В. Силуянова // Медицинское право и этика. – 2001. – № 1. – 192 с. 20. *Соломоник А. Б.* Глава 15. Язык (языки) науки // А. Б. Соломоник. О языке и о языках, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pubs.ejwiki.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%91%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BA%E2%97%8F%E2%97%8F%D0%9E_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B5_%D0%B8_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B0%D1%85%E2%97%8F%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0_15.
21. *Татаринов В. А.* Общее терминоведение. Энциклопедический словарь / В. А. Татаринов. – М. : Московский Лицей, 2006. – 527 с. 22. *Хрусталев Ю. М.* Словарь терминов // Ю. М. Хрусталев. Биоэтика. Философия сохранения жизни и сбережения здоровья [Электронный ресурс] : учебник. – М., 2012. – 400 с. – С. 158–167. – Режим доступа : http://vmede.org/ sait/?page =1&id=Biojetika_xrustalev_2012&menu=Biojetika _xrustalev_2012. 23. *Чащин Н. А.* Построение сети этических комитетов и комиссий в Украине [Электронный ресурс] / Н. А. Чащин // Восемнадцатая сессия Международного биоэтического комитета ЮНЕСКО (2011 г., Баку). – Режим доступа : http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SHS/pdf/Bioethics_Eastern-Europe_ IBC18_2011.pdf. 24. Экологическая этика : словарь-справочник для детей, их родителей и учителей / Е. В. Борейко и др.; под общей редакцией Т. В. Мишаткиной, С. Б. Мельнова. – Минск : МГЭУ им. А. Д. Сахарова, 2011. – 132 с. 25. *Юдин Б. Г.* Биоэтика [Электронный ресурс] / Б. Г. Юдин // Энциклопедия эпистемологии и философии науки. – М. : "Канон+", РООИ "Реабилитация". И.Т. Касавин, 2009. – Режим доступа : http://epistemology_of_science.academic.ru/80/%D0%B1%D0%B8%D0%BE%D1%8D%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0. 26. *Яскевич Я. С.* Биоэтика в контексте междисциплинарных стратегий и механизмов создания этических комитетов / Я. С. Яскевич // Биоэтика и гуманитарная экспертиза: Проблемы геномики, психологии и виртуалистики / Российская академия наук, Ин-т философии ; отв. ред. Ф. Г. Майленова. – М. : ИФ-РАН, 2007. – С. 48–69. 27. *Яскевич С. С.* Словарь терминов / Я. С. Яскевич, Б. Г. Юдин, С. Д. Денисов. Биоэтика: междисциплинарные стратегии и приоритеты : учеб.-метод. пособие. – Минск : БГЭУ, 2007. – С. 195–221.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Білоусова Т.П., к.філол.н., проф.,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

БІОЕТИКА ЯК ОБ'ЄКТ КОГНІТИВНОЇ ОНОМАСІОЛОГІЇ

У статті мотивований вибір номінативних одиниць біоетики як об'єкта когнітивно-ономасіологічного дослідження, здатного розкрити механізми пізнавальної та термінологічної діяльності у цій галузі знань. Визначені гносеологічні, соціально-світоглядні, правові та лінгвістичні передумови звернення до біоетики, виділені ключові концепти, що об'єктивуються в дискурсі науки.

Ключові слова: *біоетика, мова для спеціальних цілей, номінативна одиниця, концепт, дискурс.*

Belousova T., candidate of Philology, professor
Kamenets-Podolsky Ivan Ohienko National University

BIOETHICS AS AN OBJECT OF COGNITIVE ONOMASEOLOGY

In the article the choice of nominative units of bioethics as an object of cognitive-onomasiological research has been motivated. The mentioned units are able to reveal the mechanisms of cognitive and terminological activity in this area of knowledge. The author defines gnoseological, socio-ideological, judicial and linguistic reasons for addressing bioethics, points out the key concepts being objects in the scientific discourse.

Key words: *bioethics, language for specific purposes, nominative unit, concept, discourse.*

УДК 81-2:347.78.034

Білан М.Б., к.філол.н.
Військовий інститут КНУ імені Тараса Шевченка

СМИСЛОВА ОДИНИЦЯ ФРАНЦУЗЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО СТАТУТНОГО ДОКУМЕНТА

Статтю присвячено дослідженню такої перекладацької категорії як смислова одиниця перекладу під час відтворення українською мовою

французьких військових статутних документів. Основною одиницею такого перекладу визначено слово або словосполучення. Головною вимогою виокремлення одиниці перекладу є адекватна сегментація вихідного тексту.

Ключові слова: *військовий статутний документ, смислова одиниця перекладу, сегментація вихідного тексту.*

У період стрімкого розвитку науки і техніки спостерігається гостра потреба в передачі великої кількості іншомовної фахової інформації, у дослідженнях лексико-семантичних прийомів перекладу такої літератури українською мовою. За останні роки стала помітною все більша зацікавленість лінгвістів проблемами термінології та термінотворення. Значне місце в лінгвістичних дослідженнях відводиться вивченню терміносистем, що виникають у результаті стрімкого розвитку нових наукових напрямків чи нових виробничих або суспільних реалій. Як правило, це відбувається на перетині наук, виробництва чи іншої діяльності людей. В умовах молодої Української держави ці процеси набувають стрімкості та подальшого розширення й вимагають особливої уваги дослідників. Особливо важливими стають проблеми перекладу спеціальної лексики, функціонування терміносистем у різних галузях науки, техніки, суспільного життя,зокрема у військовій сфері. Проблематика смислової одиниці є досить актуальною у теорії перекладу у зв'язку з різноманітними підходами до визначення сутності цього поняття. У процесі перекладу військових статутних документів (ВСД) ця категорія набуває особливого значення, оскільки це дає змогу виділити з тексту оригіналу ті конструктивні елементи, які повинні бути трансформовані в мові перекладу.

Об'єктом дослідження в цій статті обрані французькі військові статутні документи стратегічного, оперативного та тактичного рівнів сухопутних військ Франції та їхні українські переклади.

Розглянемо вже виділені в перекладознавстві погляди на проблему смислової одиниці перекладу, конкретизуємо визначення цього поняття та класифікуємо рівні смислових одиниць саме під час перекладу ВСД.

Уперше поняття "смислової одиниці перекладу" або "одиниці перекладу" (unité de traduction) ввели канадські лінгвісти Ж. Віне та Ж. Дарбельне у книзі "Порівняльна стилістика французької та англійської мов" [Vinay 1972]. У цій роботі автори визначили поняття

"одиниця перекладу" із семасіологічної точки зору як відрізок висловлення (тексту), що не піддається подальшому членуванню у процесі перекладу. Однак термін "переклад", як відомо, позначає або процес (декодування сукупності змістів ТО й перекодування їхньої МП), або його результат – текст, створений у МП (транслят). До цих двох значень фактично зводяться всі тридцять три визначення поняття "переклад", наведені в "Толковом переводоведческом словаре" Л.Л. Нелюбіна [Нелюбин, 2003, 137–140].

На тезу, висунуту Ж. Віне та Ж. Дарбельне щодо "одиниці перекладу", першими відгукнулися дослідники в галузі машинного перекладу Т.М. Миколаєва, а також І.І. Ревзін та В.Ю. Розенцвейг. У своїй праці "Основи общего и машинного перевода" [Ревзин 1964] І.І. Ревзін і В.Ю. Розенцвейг у контексті свого предмета дослідження визначили "одиниці перекладу", які, на їхній погляд, перекладач виділяє під час аналізу тексту як "відрізки тексту, з якими встановлюється відповідність через мову-посередника" [Ревзин 1964, 113]. Пізніше вони уточнили, що "одиницею перекладу називається мінімальний відрізок тексту МО, який відповідає такому набору елементарних змістів у мові-посереднику, що може бути поставлений, у свою чергу, у відповідність із певним відрізком тексту в МП". Автори підкреслювали те, що поняття "одиниця перекладу" має значною мірою відносний характер, і "те, що є одиницею під час перекладу з російської на французьку, може не бути одиницею при перекладі на німецьку" [Ревзин 1964, 117]. Ономасіологічний підхід (від значення до знака) Ж. Віне та Ж. Дарбельне до одиниці перекладу як одиниці змісту, на відміну від семасіологічного підходу (від знака до значення), І. І. Ревзін й В. Ю. Розенцвейг не підтримали через недостатню, а точніше, недостатньо переконливу, на їхній погляд, аргументацію авторів "Порівняльної стилістики" [Ревзин 1964, 113].

У 1909 р. швейцарський лінгвіст Ш. Баллі у своїй книзі, що одержала в російському перекладі назву "Французская стилистика", висловив щодо перекладу ряд думок, які, як виявилося, випередили свій час. Обговорюючи різні методи вивчення іноземних мов, Ш. Баллі писав: "Перекладний метод …вчить перекладати, тобто виробляє звичку заміняти одні мовні символи, або, простіше, слова – іншими, оминаючи думку". Справедливо називаючи таке вивчення іноземних мов механічним, Ш. Баллі вказував на те, що "найпростіші елементи мовлення не відповідають одиницям думки, а якщо й відповідають, то тільки випадково". Як писав Ш. Баллі,

"слово, у більшості випадків, є одиницею ілюзорною, оманною, аж ніяк не завжди відповідною одиницям думки – уявленням, ідеям, поняттям" [Балли 1961,19].

У своїй книзі "Французская стилистика" Ю.С. Степанов визначає поняття "одиниця перекладу" як мінімальний відрізок мовного ланцюга, що може бути перекладеним під час синхронного перекладу [Степанов 1965, 263].

В.Н. Комиссаров визначає одиницю перекладу як "мінімальну одиницю, що є самостійною" і перекладається як одне ціле, як мінімальний набір лексем і графем, що відповідає граматичній категорії мови перекладу, та як мінімальну одиницю змісту [Комиссаров 1973, 185–190].

Л. С. Бархударов маркує одиницю перекладу як таку одиницю вихідного тексту, для якої може бути знайдений відповідник у мові перекладу [Бархударов 1975, 174]. Автор поєднує поняття одиниці перекладу з рівнями мовної ієрархії, тобто рівнями мовних одиниць. Він виділяв 6 рівнів:

- рівень фонем (графем);
- рівень морфем;
- рівень слів;
- рівень словосполучення;
- рівень речення;
- рівень тексту.

О.Д. Швейцер взагалі заперечував існування одиниці перекладу. Підґрунтям його тверджень є факт наявності відмінності величин і характеристик мовленнєвих відрізків, які виділяють як одиниці перекладу [Швейцер 1988].

Одночасно важливим є процес виділення одиниці перекладу з текстового масиву під час здійснення перекладу. Питання виділення одиниці перекладу тісно пов’язане з проблематикою членування вихідного тексту – перекладацькою сегментацією. Сегментація вихідного тексту на одиниці, що підлягають перекладу, залежить від загальної установки перекладача й типологічних відмінностей у способі вираження відношення між оригіналом та перекладом.

Головна умова правильності визначення вихідної одиниці перекладу – це виявлення текстової функції тієї або іншої текстової одиниці.

Найбільш складним завданням є визначення одиниці перекладу під час роботи з групою максимальних контекстуальних залежностей, коли знакова функція окремої мовної одиниці визначається за межами речення, наприклад у рамках надфразової єдності або всього тексту.

Статус і параметри одиниць перекладу встановлюються в процесі сегментації тексту, що підлягає перекладу.

Як зазначає Н.Г. Валєєва, виділення одиниць перекладу в процесі сегментації тексту здійснюється за такими правилами:

- встановлюючи статус і параметри одиниць перекладу, необхідно членувати текст на великі компоненти від окремого слова до цілого епізоду. Що більше слово зберігає контекстуальну залежність, то менша ймовірність того, що воно є окремою одиницею у перекладі. Якщо присутні ознаки залежності слова від вузького або широкого контексту, то перекладач повинен виділити внутрішньотекстову одиницю, що включає всі або хоча б найголовніші із залежних компонентів;

- якщо слово залежить головним чином від найближчого контексту, то підставою для виділення одиниці перекладу є словосполучення, складником якого є аналізоване слово;

- якщо слово залежить від декількох текстових компонентів за межами речення, то виділення одиниці перекладу відбувається в рамках складного речення або надфразової єдності;

- якщо слово залежить від багатьох текстових компонентів, то основою виділення одиниці перекладу є вихідний текст;

- якщо слово залежить від умов, що виходять за межі тексту, то перекладач повинен передбачити можливість культурологічного коментаря або створення нової мовної одиниці шляхом транслітерації або калькування. [Валеева 2006, 143].

Виходячи з наведених вище правил визначення одиниці перекладу, можна зробити висновок, що поняття надфразової єдності військового тексту набуває досить вагомого значення. З огляду на цей факт, вважаємо за необхідне розглянути це поняття в контексті проблем перекладу військового тексту.

Надфразова єдність є формально-семантичною одиницею і тому зрозуміло, що обмежене висловлювання як змістова частина мови збігається з початком та кінцем надфразової єдності. Надфразова єдність має як формальний початок, так і формальну кінцівку, що можуть бути виражені граматичними і лексичними засобами.

Для початку надфразової єдності у французькому військовому тексті характерний прямий порядок слів з підметом на першому місці. У деяких випадках перед підметом можуть стояти вставні слова типу enfin, cependant та інші. Також індикатором початку надфразової єдності може виступати обставина часу, виражена різними частинами мови (pour la première fois, après). Однак найбільш розповсюдженим початком надфразової єдності є підмет, виражений іменником.

Кінець надфразової єдності може бути лексично маркований за допомогою заключних зворотів типу (il importe donc, il y a donc, enfin та інші) або може визначитися лише за допомогою контексту, тобто кінець надфразової єдності визначається початком наступної.

Синтаксичним маркером розмежування надфразових єдностей можна вважати зміну структури компонентів речення. Наприклад, за надфразовою єдністю описового характеру, де ремами є слова, що називають предмети, може слідувати надфразова єдність, у якій йдеться про дії, події. У такій надфразовій єдності ремами будуть уже дієслова.

Якщо надфразові єдності мають формальні мовні засобі розмежування, тоді вони повинні мати засоби зв'язку між собою. Цей зв'язок семантичний, він забезпечує змістовну зв'язаність тексту в цілому і реалізується за допомогою різних мовних засобів, частіше за все у вигляді "переходів" – "лексичних мостів", перекинутих від попередніх надфразових єдностей до наступних.

Внутрішні зв'язки надфразової єдності, тобто зв'язки між реченнями, що входять до надфразової єдності, мають як граматичне, так і лексичне вираження. Розглянемо такі моделі надфразових єдностей, характерні для військового тексту.

Модель послідовного розгортання – структура такої моделі характеризується тим, що у надфразовій єдності відображається поступове розгортання думки. У головній частині висловлювання у формі повного формально закінченого висловлювання викладається тема повідомлення. Коли ця тема вже оформлена, до неї можуть додаватися інші інформативні одиниці, які розширюють смислове поле теми.

Мозаїчна модель – надфразова єдність утворюється за допомогою речень, які змістовно відрізняються одне від одного, але у сукупності утворюють цілісний зміст надфразової єдності.

Багатокомпонентна модель – внутрішня структура надфразової єдності характеризується не тільки єдністю своїх компонентів,

якими виступають речення, але й можливістю розділення (змістовного та формального) на дві або більше частини, кожна з яких включає в себе певну кількість речень. Такі частини надфразової єдності неможливо розглядати як окремі висловлювання тому, що, входячи до одної мікротеми, вони тісно пов'язані між собою та утворюють одне змістове поле висловлювання. Розділення такої надфразової єдності можна здійснити лише у тому випадку, коли зміст однієї частини відокремлений від змісту іншої частини.

Однак необхідно зазначити, що моделі можуть мати змішану форму, тобто в одній надфразовій єдності може одночасно поєднуватися декілька моделей, що вказує на складність такого явища як військовий текст.

Проведений аналіз різних точок зору дає змогу визначити, що одиницею перекладу ВСД є така мовна одиниця ТО, яка зберігає своє смислове поле за умови її вилучення з контексту, та для якої неможливо віднайти одиницю в МП, яка б відтворювала значення складників такої одиниці.

Проаналізувавши оригінали та переклади ВСД сухопутних військ збройних сил Франції, ми дійшли висновку, що одиницями перекладу військового статутного тексту є слова і словосполучення. Частіше – слова, оскільки більшість їх у ВСД представлені термінами.

Погоджуємося з думкою Л.С. Бархударова [Бархударов 1975, 180], що на рівні слів слід розрізняти різнорівневі та однорівневі відповідники. Під різнорівневими відповідниками ми розуміємо випадки, у яких французька одиниця відповідає кільком одиницям української мови, тобто український відповідник формується на більш високому мовному рівні (однак, можливо й навпаки). У випадку, коли французькі й українські одиниці знаходяться на одному мовному рівні, можна говорити про однорівневі відповідники. Наприклад:

La stratégie de défense doit, conformément aux objectifs définis précédemment, assurer la défense des intérêts vitaux de la France.	*Стратегія безпеки повинна, відповідно до раніше визначених завдань, забезпечити захист життєвоважливих інтересів Франції.*

Як видно з наведеного прикладу, переклад цього речення на рівні слів повністю передає інформаційну структуру оригіналу. Ми подали ілюстрацію висловлювання, яке зберігає свою

інформаційну структуру під час перекладу однорівневими відповідниками. Воно є досить простим та елементарним за своєю структурою. Кожному елементу висловлювання відповідає один елемент у МП. Наприклад, французьким іменникам *stratégie, défense, objectifs, intérêts* відповідають українські іменники *стратегія, оборона, завдання, інтереси*. У цьому прикладі чітко прослідковується використання однорівневих відповідників.

Переклад речень більш складної синтаксичної структури, граматичні та семантичні чинники різного роду іноді унеможливлюють або зводять використання перекладу на рівні слів до мінімуму. Однак ВСД характеризується логічністю думки та прямолінійним розкриттям інформаційної структури, що зумовлює досить широке використання перекладу на рівні слів.

У випадку, коли у висловлюванні лише частина слів отримує в перекладі послівний переклад, а інші слова не мають в українській мові таких відповідників або використання прямих відповідників спотворює змістову частину повідомлення, переклад здійснюється на вищому рівні, тобто на рівні словосполучень). Наприклад:

Les opérations de recherche et sauvetage au combat font partie intégrante de la planification et de la programmation des opérations aériennes.	*Пошуково-рятувальні операції під час ведення бойових дій є невід'ємною частиною планування повітряних операцій.*

Як видно з наведеного мікроконтексту, французький іменник *combat* у перекладі замінюється на словосполучення *ведення бойових дій*. У цьому випадку спостерігається використання різнорівневого відповідника, тобто переклад здійснюється на рівні словосполучення. Вибір такого відповідника пояснюється необхідністю дотримання норм української мови. Прикладом різнорівневого відповідника, однак у зворотному напрямку – від словосполучення до іменника, можна назвати переклад вираза *planification et la programmation*. У цьому випадку спостерігається перехід від рівня словосполучення у французькій мові на рівень слова в українській. Переклад на рівні словосполучення є досить розповсюдженим типом перекладацьких трансформацій.

Проведене дослідження свідчить про необхідність адекватної сегментації вихідного тексту для виокремлення одиниці перекладу. Подальше дослідження проблематики одиниці перекладу саме для військових статутних текстів є актуальним, оскільки надає можливість детально описати, проаналізувати та спрогнозувати можливі

перекладацькі рішення, а також відпрацювати алгоритм дій перекладача у процесі здійснення різноманітних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Балли Ш.* Французская стилистика / Ш. Балли – М. : Изд-во иностранной лит-ры, 1961. – 394 с. 2. *Бархударов Л. С.* Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с. 3. *Валеева Н.Г.* Введение в переводоведение / Н.Г. Валеева. – М.: Изд-во РУДН, 2006. – 251с. 4. *Комиссаров В. Н.* Слово о переводе / В. Н. Комиссаров – М.: Международные отношения, 1973. – 216 с. 5. *Нелюбин Л. Л.* Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин – (3-е изд., перераб.). – М. : Флинта, 2003. – 318 с. 6. *Ревзин И. И.* Основы общего и машинного перевода / И. И. Ревзин В. Ю. Розенцвейг. – М. : Высш. шк., 1964. – 243 с. 7. *Степанов Ю. С.* Французская стилистика / Ю. С. Степанов – М. : Высш. шк., 1965. – 355 с. 8. *Швейцер А. Д.* Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер – М.: Наука, 1988. – 215 с. 9. *Vinay J. P.* Stylistique comparé du français et de l'anglais. Méthode de traduction / J. P. Vinay, J. Darbelnet. – Paris : Didier, 1972. – 321 p.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2012

Билан М.Б., к.филол.н.
Военный институт КНУ имени Тараса Шевченко

СМЫСЛОВАЯ ЕДИНИЦА ФРАНЦУЗСКОГО ВОЕННОГО УСТАВНОГО ДОКУМЕНТА

Статья посвящена исследованию такой переводческой категории как смысловая единица перевода при трансформации на украинский язык французских военных уставных документов. Основной единицей такого перевода определено слово и словосочетание. Главным требованием при выделении единицы перевода является адекватная сегментация текста оригинала.

Ключевые слова: *военный уставной документ, смысловая единица перевода, сегментация текста оригинала.*

Bilan M., PhD
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRANSLATION UNIT OF FRENCH MILITARY REGULATIONS

The article deals with a "translation unit" as a rendering category in transformation of French regulation documents into Ukrainian. Words and

collocations are recognised as major units of translation in rendering French Army documents into Ukrainian. The main criterion for distinguishing a translation unit is adequate source language text segmentation.

Key words*: military regulations, translation unit, source language text segmentation.*

УДК 81'42:004.738.5

Білецька Т.О., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ДЕЙКТИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ВПЛИВУ НА АДРЕСАТА

(на матеріалі англомовних текстів-описів товару комерційних інтернет-сайтів)

Стаття присвячена вивченню комунікативних та прагматичних характеристик дейктичних одиниць у стратегіях і тактиках переконання в інтернет-дискурсі. Дослідження особливостей вживання дейктичних засобів у електронних текстах опису товарів проводиться в межах стратегії диференціації товару.

Ключові слова: *стратегії і тактики переконання, текст опису товару, стратегія диференціації товару, тактика емфазування, тактика імпліцитного зіставлення, дейктичні елементи.*

У процесі спілкування, комунікант намагається досягти максимального результату та ефективності. Мовна репрезентація комунікації обумовлюється комунікативною метою, соціально-рольовою належністю комунікантів та багатьма психологічними чинниками. Дослідження підтверджують, що у будь-якому мовленнєвому акті комуніканти ставлять собі позамовні цілі, які врешті-решт впливають на діяльність і свідомість адресата [Гулакова 2004, с. 65].

Однією зі сфер спілкування, у якій лексичне наповнення, синтаксичні структури, послідовність фраз ретельно плануються комунікантами, виходячи з поставлених цілей та завдань мовної взаємодії, є сфера електронної торгівлі. На комерційних інтернет-сайтах, кількість яких постійно зростає, традиційні рекламні тексти були витіснені більш сучасною інтерактивною формою – текстами

описами товарів (далі ТОТ), які спрямовані не тільки на опосередковану передачу рекламної інформації електронним шляхом, а й на формування у свідомості адресата психологічної готовності до здійснення певних практичних дій.

Оскільки ТОТ набули поширення лише протягом останніх десяти років, для лінгвістики ця текстова форма, із таким сучасними рисами як креолізованість та інтерактивність, є відносно новою. У той час, як персуазивний та маніпулятивний вплив реклами (Пугач Б.В., Домовець О.С.), стратегії і тактики переконання, що вживаються у цьому дискурсі (Белова А.Д, Ткачук-Мірошниченко О.Є., Бєлоусова Н.Н.), особливості електронної форми реалізації реклами (Крутько Т.В., Колозуп М.С., Лазарева О.А.) постійно перебувають у полі зору науковців, тексти-описи товарів, розміщені на комерційних інтернет-сайтах, незважаючи на значне поширення та різноманіття, ще не були предметом спеціальних лінгвістичних досліджень, що і зумовлює ***актуальність*** роботи.

Метою дослідження є вивчення комунікативних та прагматичних характеристих дейктичних одиниць під час їхнього інтегративного використання у стратегіях і тактиках переконання у персуазивному інтернет-дискурсі.

Матеріалом дослідження є описи товарів, розміщені на англомовних Інтернет-сайтах відомих дитячих магазинів.

Зважаючи на комерційну мету отримання прибутку, створюючи конкретний опис товару, автор у першу чергу думає про результат, якого йому треба досягнути, про ефективність повідомлення та, відповідно, про те, які підходи обрати для досягнення цього результату. Це дозволяє розглядати комунікацію на комерційних сайтах в аспекті "загальної стратегії (з точки зору мети) та конкретної тактики (з точки зору способу її досягнення)" [Иссерс 2008], які впливають не лише на формування змісту інтернет-дискурсу, але й на його композиційне та стилістичне оформлення. Прагматична організація дискурсу залежить від використаних у процесі його породження стратегій [Прокудина 2002, с. 24]. Сучасні візуально залежні тексти малої форми характеризуються використанням різноманітних вербальних та невербальних маніпулятивних стратегій та прийомів аргументації [Кияк-Редькович 2010, с. 30].

Як фрагмент комунікації, ТОТ є мовленнєвим актом, спланованим адресантом, сукупністю речень, спрямованих на виконання стратегічних і тактичних завдань спілкування у широкому значенні. Якість ТОТ, як і рекламних повідомлень, багато в чому визначається правильним вибором стратегій комунікативного впливу у конкретних прагматичних умовах. Під комунікативним впливом розуміють вплив на знання, ставлення та намір адресата у потрібному для адресанта напрямку, тобто це вплив на свідомість шляхом побудови раціональної аргументації (переконання), або вплив на свідомість через емоційну сферу, або вплив на підсвідомість (сугестія). Вплив реалізується за допомогою вербальних (мовленнєвий вплив) чи невербальних засобів [Пирогова 2001, с. 213].

Не зупиняючись детально на визначенні самого поняття "стратегія", яке останніми роками є одним із центральних понять не тільки лінгвістики, але й суміжних дисциплін, хочемо зазначити, що у своїй роботі під *стратегіями комунікативного впливу в ТОТ ми розуміємо прийоми вибору, структурування та подачі у повідомленні (як у його вербальній, так і невербальній частині) інформації про товар/послугу, що відповідають меті комунікативного впливу адресанта на адресата*.

Проаналізувавши семантичну та композиційну структуру ТОТ комерційних сайтів, ми виділи дві основні, глобальні стратегії впливу на адресата: стратегія диференціації товару або послуги та стратегія позитивної спрямованості на дії адресата, кожну із яких можна поділити на декілька тактик, відповідно до особливостей уживання дейктичних елементів.

Основною метою ТОТ є опис характеристик пропонованого товару або послуги, тобто електронні ТОТ, спрямовані передусім на висвітлення об'єктивної інформації, домінуючою інтенцією яких є *інформування*. Тому головна мета застосування комунікативних стратегій у ТОТ, а саме *стратегії диференціації товару*, полягає в тому, щоб, надаючи якомога правдивішу інформацію (адже за надання неправдивих відомостей про товар або послугу автор навіть може нести кримінальну відповідальність), виділити цей об'єкт/послугу серед конкурентних об'єктів/послуг та акцентувати привабливі для адресата повідомлення реальні властивості цього товару [Гусар 2008, с. 83].

У межах стратегії диференціації товару можна виділи дві тактики: тактику імпліцитного зіставлення і тактику емфазування винятковості товару. Основою для тактики емфазування винятковості товару є вживання вказівних займенників *this / these* у поєднанні з прикметниками з позитивною оцінною семантикою, оскільки саме дейктики дозволяють виділити об'єкт із класу подібних як логічно первинний, винятковий. Наприклад:

"Lily Gaufrette LePocker Light Pink Top – Toddler

Our Price: $75 **ADD TO CART**

> Available in the Lily light pink, as shown, this wonderfully unique screenprint light pink tshirt is a darling option to match with the black Lamoule skirt" (JB).

У наведеному фрагменті ТОТ поєднання вказівного займенника *this* із позитивною характеристикою товару (ADV. + ADJ. – *wonderfully unique*) створює привабливий образ пропонованого товару у свідомості споживача. Відомо, що саме позитивно забарвлені аксіологічні одиниці виступають однією з головних лексичних домінант цього виду дискурсу. Оцінне значення безпосередньо пов'язане із комунікативною установкою, що пов'язує висловлювання з дією. Так, наприклад, Р. Хеар вважає, що слова зі значенням оцінки ідеально пристосовані для вживання в ситуаціях, коли необхідно прийняти рішення або зробити інструкцію про вибір, оскільки оцінки прямо наводять на думку про наявність у мовця особливої мети [Хэар 1985, с. 183-195]. Тому поєднання дейктичного елементу із сильними позитивно оцінними прикметниками може розглядатися як потужний тактичний елемент впливу на споживача товару/послуги, описаних у ТОТ.

У деяких текстах, вказівні займенники можуть уживатися самостійно, без іменника (назви товару), виконуючи синтаксичну функцію підмета:

"Lili Gaufrette Lmousse Footed Tights

These are very durable nylon footed tights. Available in several colours" (JB).

У цьому випадку позитивний оцінний прикметник вводиться у предикативній функції (*very durable*).

В іншому прикладі тактика емфазування винятковості товару ґрунтується на вживанні одразу двох дейктичних елементів – вказівного та присвійного займенників (*this+our*), що дозволяє виділити предмет опису в категорію лідерів продажу компанії (це може стати вагомим аргументом під час вибору товару):

"Angel Dear Animal Blankie

> Angel Dear Blankies are sweet, charming animal characters that are machine washable and cashmere soft. This Blankie is our bestselling add-on baby gift" (JB).

Загалом, уживання займенника *our* у поєднанні з назвою товару, що супроводжується перерахуванням позитивних якостей товару, притаманне тактиці імпліцитного зіставлення, що полягає у тому, що виділяється не лише самий предмет опису, а підкреслюється низка переваг предмета як такого, що виробляється (пропонується) конкретною компанією. Як от у такому ТОТ:

Gem Ruffle Blossom Tank

"Our stylish cotton rib tank is prettied up with ruffles around the neck and arm holes and a bold poplin appliquéd blossom with shimmery gems and colorful embroidery" (GB).

У наведених прикладах ми спостерігаємо, як дейктичні елементи, що є суто прагматичними параметрами, за своєю природою позбавленими оцінного значення, набувають його, поєднуючись із іншими елементами, імпліцитно перерозподіляючи одиниці оцінної семантики, висловлені експліцитно, і примушуючи їх ставати частиною одного чи іншого світу. Маніпулюючи світами, використовуючи механізми розшарування, нашарування і підключення світів, автори здатні маніпулювати уявленням про добре/погане, бажане/небажане, важливе/незначне. Маніпулювання цими світами й оцінними уявленнями дозволяє авторам текстів завуальовувати справжню мету висловлювання, дозволяє приховувати погане, негативне, небажане, а на поверхню виносити переваги і позитивні якості, що сприяє досягненню дійсних комунікативних цілей [Гуменюк 1996, с. 4].

Стратегія позитивної спрямованості на дії адресата включає багато тактик, серед основних можна назвати тактику поради, тактику впевненості у позитивному ставленні до товару, тактику ототожнення покупця із групою людей, тактику пропозиції щодо вирішення проблеми. Основна мета реалізації зазначених тактик у ТОТ – показати покупцеві, що придбання товару матиме позитивний ефект і є дуже потрібним та корисним.

Так, наприклад, тактика поради виявляється через вживання опозиції присвійних займенників (найчастіше *our/ours – your/yours*). Автори ТОТ умисно створюють семантичний ланцюг *something ours is good for something yours,* за допомогою якого

пропонований товар зображується як такий, що відповідає потребам покупця. Наприклад:

"Lovebird Ruffle Jean Skort

Intricately embroidered lovebird perched on a blooming branch adds sweet tropical style to our denim skirt. Pretty double ruffle hem and 5-pocket design complete your most fashionable look" (GB).

У наведеному ТОТ продукт (*our denim skirt*), що описується продавцем, не тільки має низку виняткових якостей (*intricately embroidered, sweet tropical style*), але й виступає одним із способів доповнення (покращення) вигляду покупця. При цьому вигляд останнього має отримати надзвичайні переваги за умови використання товару, що вербалізується через уживання прикметника у вищому ступені порівняння (*most fashionable*). Порада купити товар не є експліцитною, проте за допомогою вдалого оперування дейктиками, основа повідомлення читається як *Buy our skirt and make your look fashionable*. За допомогою займенників товар зображується як такий, що потрібен конкретній людині – читачу оголошення.

В іншому ТОТ, у якому також використовується тактика поради, можемо побачити опозицію присвійних займенників *her – our*, доповнену позитивними прикметниками *bright and happy*:

"Miss Independence Tank Top

> Miss Independence! Her bright and happy fashion starts with our tank top featuring a star appliqué and embroidery. Grosgrain ribbon bows at the shoulder finish the summery cotton rib style" (GB).

Основою використання тактики ототожнення покупця із групою людей також є особові та вказівні займенники. Наприклад:

"BEATRIX POTTER STACKABLE LEARNING BLOCKS

> The characters we love are rendered in ten extraordinarily illustrated blocks that stack or nest, teaching not only relationships, numbers and colors, but literature as well. Beautiful enough to display in your nursery" (SB).

Використання особового займенника 1-ої особи множини *we* дозволяє автору побудувати певну інтимну єдність із покупцем, зарахувати його до групи, якій потенційно сподобається предмет опису, через удаваний збіг інтересів адресанта і адресата, знаходження спільного. Традиційно займеннику "ми" приписується значення "реальної участі в комунікації" для вказівки на форму

спільної участі мовця (я) та потенційного учасника комунікації (він, вона), тобто людини, яка не є у цей момент ні мовцем (я), ні адресатом (ти, ви): ми = я + він (вона), я з нею, з ним [Рахімов 1990, с. 115], що властиво, наприклад, політичному дискурсу, у якому політики використовують ексклюзивність/інклюзивність займенників першої особи однини і множини із маніпулятивною метою [Ущина 2002, с. 175]. У мовленні є функціональна відмінність між випадками, коли відправник включає в "ми" отримувача, коли він виключає його та, можливо, зараховує його до іншої групи [Бюлер 2000, с. 129].

Іншим способом групової референції у ТОТ є вживання вказівного займенника множини *those*. Наприклад:

"Garden Lane Changing Pad Covers

Available in the stripe, circle dot, square and dot line patterns from the classic pink, blues and neutral collections, these 100% cotton fitted sheets are great for those who love Caden lane prints….these are discounted" (JB).

У цьому описі вживання дейктичного елемента дозволяє відокремити цільову групу, до якої належать потенційні покупці товару. Належність до цієї групи потенційно зараховує читача до кола бажаючих придбати пропонований товар. Цікаво, що у другій частині ТОТ вживається ще один дейктичний елемент, що емфазує виняткову ціну на пропонований товар і є додатковим елементом переконання.

Здійснений аналіз особливостей уживання дейктичних засобів у електронних текстах описах товарів дає підстави стверджувати, що дейктики виступають ключовими елементами стратегій впливу на адресата в цьому виді дискурсу, через свою унікальну властивість референції, виділення конкретних об’єктів. Так, стратегія диференціації товару/послуги представлена тактиками емфазування винятковості товару й тактикою імпліцитного зіставлення, ґрунтується переважно на вживанні вказівних і присвійних займенників та прикметників із позитивною аксіологічною семантикою.

Дейктичні елементи виступають передумовою реалізації низки тактик стратегії позитивної спрямованості на дії адресата. Основними прийомами є опозиція присвійних займенників (*our/ours – her/your/yours*), уживання особових та вказівних займенників (*we, those, us*) для ототожнення потенційного покупця

із групою людей, опозиція особових, присвійних або вказівних займенників для пропозиції вирішення проблеми покупця за допомогою придбання пропонованого товару (*you, your family need something – we can give this*).

Стратегічне вживання дейктичних елементів у ТОТ не обмежується займенниками. Широко використовуються артиклі, прислівники місця та часу, а також деякі дієслова. Врахування усіх цих груп дейктиків під час реалізації виділених стратегій і тактик є перспективним напрямком досліджень ТОТ і дозволить значно поглибити розуміння глибинних механізмів дейктичної аргументації у цьому виді дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бюлер К.* Теория языка. Репрезентативная функция языка: Пер. с нем. / Общ. ред. и коммент. Т.В. Булыгиной / К. Бюлер. – М.: Прогресс, 2000. – 528 с. 2. *Гулакова И.И.* Коммуникативные стратегии и тактики речевого поведения в конфликтной ситуации общения: Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 "Русский язык", 10.02.19 "Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика" / И. И. Гулакова. – Орел : Орлов. гос. ун-т, 2004. – 150 с. 3. *Гуменюк Н.Г.* Дейктичні маркери як фактор, який впливає на реалізацію категорії оцінки в тексті: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. Г. Гуменюк; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 1996. – 26 с. 4. *Гусар М.В.* Комунікативна стратегія інформування в приватних газетних оголошеннях-пропонуваннях. – Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових праць / М. В. Гусар. – Вип. 21. – К., 2008. – С. 81–89. 5. *Иссерс О.С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М.: URSS / УРСС; ЛКИ, 2008. – 288 с. 6. *Кияк-Редькович Л. Т.* Соціопрагматичні та етнокультурні особливості візуально залежних текстів малої форми (на матеріалі сучасної англійської мови) : Дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Л. Т. Кияк-Редькович; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 249 с. 7. *Пирогова Ю.К.* Стратегии коммуникативного воздействия в рекламе: опыт типологизации // Труды Международного семинара Диалог-2001 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Том 1 / Ю. К. Пирогова. – Аксаково, РосНИИ ИИ – ИПИ РАН, 2001. – С. 213–219. 8. *Прокудина О.Н.* Гендерный дискурс-анализ речевых стратегий женской языковой личности (на материале русской и английской диалогической речи): Дис. . канд. филол. наук : 10.02.19 / О. Н. Прокудина. – Кемерово, 2002. – 209 с. 9. *Рахимов С.* Семантика и функция личного дейксиса // Язык, дискурс и личность / С. Рахимов. –

Тверь, 1990. – С. 111–117. 10. *Ущина В.А.* Соціолінгвістична категорія домінантності та її реалізація в англомовному політичному дискурсі: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / В. А. Ущина; Волинський держ. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк, 2002. – 208 с. 11. *Хэар Р.М.* Дескрипция и оценка // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика / Р. М. Хэар. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 183–195.

Ілюстративний матеріал:

1. http://www.gymboree.com – GB
2. http://www.jillybeanboutique.com – JB
3. http://www.sensationalbeginnings.com – SB

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Белецкая Т., препод.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

РОЛЬ ДЕЙКТИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ В РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ ВОЗДЕЙСТВИЯ
(на материале англоязычных текстов-описаний товара коммерческих интернет-сайтов)

Статья посвящена изучению коммуникативных и прагматических характеристик дейктических единиц в стратегиях и тактиках убеждения в интернет-дискурсе. Исследование особенностей употребления дейктических средств в электронных текстах-описаниях товаров проводится в рамках стратегии дифференциации товара.

Ключевые слова: *стратегии и тактики убеждения, текст описание товара, стратегия дифференциации товара, дейктические элементы.*

Biletska T., University Instructor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DEICTIC ELEMENTS IN STRATEGIES OF INFLUENCE (BASED ON ENGLISH DESCRIPTIONS OF GOODS IN COMMERCIAL INTERNET SITES)

The article is devoted to the study of communicative and pragmatic characteristics of deictic elements in the strategies and tactics of persuasion in the Internet discourse. Focus is made on the use of deictic units within the strategy of product differentiation strategy.

Keywords: *strategy and tactics of persuasion, text description of commodity, product differentiation strategy, deictic elements.*

УДК 811.111.81’373.47

Білюк І., асп.,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

МЕТАФОРИЧНА НОМІНАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК УРБАНІСТИЧНОГО БРЕНДИНГУ

У статті розглянуто явище метафоричної номінації як компонента іміджу мегаполісів у сучасному комунікативному просторі, проаналізовано назви міст, що утворені способом вторинної номінації. На прикладі найменувань міст описано процес метафоризації, який спричинив появу нових назв мегаполісів. Проаналізовано роль вторинних номінацій у позиціонуванні мегаполісів та створенні прагматичного ефекту, виділено основні типи метафоричних онімів мегаполісів, що вживаються у комунікативному просторі. Наведено приклади ономастичних одиниць та відповідних асоціацій, що відтворюються в когнітивному апараті реципієнтів.

Ключові слова: *онім, номінація, вторинна номінація, метафоризація.*

Для сучасного етапу розвитку світової цивілізації характерним є активний процес формування мегаполісів. Сутність цього процесу полягає в концентрації найважливіших економічних, фінансових, політичних функцій у найбільших містах. Крім того, мегаполіси забезпечують поширення інформації, роботу ЗМІ, вони є базою для контактів різного рівня, центрами освіти, науки і високих технологій.

В епоху глобальної урбанізації популяризація іміджу міста на світовій арені досягається, зокрема, за рахунок просування його імені в комунікативно-інформаційному просторі. Саме тому процес номінації є одним із основних та ефективних засобів індивідуалізації міст в умовах міжнародної політичної, економічної, соціально-культурної інтеграції.

Предметом теорії номінації є загальні закономірності створення мовних одиниць, взаємодія мислення, мови й дійсності в цих процесах, роль людського чинника у виборі ознак, що лежать в основі номінації, мовної техніки номінації, акти номінації, засоби і способи, типологія номінації, опис комунікативно-функціональних механізмів тощо. Головний принцип, покладений в основу номінації, полягає в тому, щоб через конкретну ознаку предмета,

яка називається, виразити його узагальнений образ, тобто від часткового, суб'єктивного перейти до загального, об'єктивного.

Підвищений інтерес до засобів номінації мегаполісів обумовлено тим, що в комунікативному просторі існує чимало онімів міст, утворених під впливом різноманітних соціальних, культурних, історичних та психологічних чинників.

У сучасному глобалізованому світі впізнаваність виступає однією з найважливіших ознак вдалої назви. За висловом В. Г. Колшанського, мовний знак репрезентує не лише річ, але й певну абстракцію як відображення реальних предметів та явищ у свідомості людини та понятійних ознак цих предметів [Колшанський 1976, 12]. Не випадково багато відомих міст ніколи не змінювали своїх назв, тим самим зберігаючи свою "цільову аудиторію". Так, часто замість повних назв міст використовуються їх скорочені форми: *Chicago* – Chi-Town or Chitown, *Toronto* – TO or T-dot, *Buenos Aires* – Bs. As., BUE or Baires, *Barcelona* – **Barna or BCN,** *Houston* – H-Town, *Atlanta* – The ATL, The A, *San Francisco* – Frisco, *Los Angeles* – LA, *New York* – NY or NYC. Як результат, онім стає коротким та змістовним, значення зберігається, більше того, назва стає більш милозвучною та легкою для вимови та написання.

Для опису системи номінативних засобів мови, які використовуються з метою індивідуалізації мегаполісів у сучасному комунікативному просторі, досить важливим є розрізнення первинної та вторинної номінації. Внутрішня форма вторинної номінації зберігає минулий мовний досвід колективного сприйняття реалій навколишнього світу, знання про предмет, що певним чином трансформується у специфічних стильових умовах, задовольняючи комунікативні та експресивні потреби соціуму [Семенюк 2012, 194].

Більшість вторинних найменувань мегаполісів – це складені назви, найпоширенішою словотвірною моделлю яких є: Adj+N, де Adj – як правило, простий якісний прикметник, який безпосередньо вказує на характеристики міста (розмір, колір, з яким асоціюється місто, сприйняття міста людиною і т.д.): *The Big Apple, The Big Smoke (The Great Smog), The Big Orange, The Big Onion, The Big Heart, The Eternal City, The Sacred City, The Holy City, The White City etc.* Традиційне використання прикметника *big* конкретизує простір та масштабність міста. Крім того, у назвах мегаполісів знаходимо найменування, у складі яких позитивна оцінка створюється завдяки

прикметникам *sacred, holy*. Так, *Rome* – The Sacred City, *Geneva* – Hieropolis, The Holy City асоціюються зі святістю, недоторканністю та орієнтують на відповідний спосіб життя, пронизаний духовністю. Подібна експресивність простежується і в назвах *Montreal* – The City of Saints, *Cairo* – The City of A Thousand Minarets, ядром яких є лексеми *saints, minarets.* Так, наприклад, хоча слово *minaret* пов'язане з категорією *Building* (Longman Dictionary of Contemporary English), воно викликає інші асоціації: духовність, сакральність, віросповідання (мусульманство). Вживання прикметникових форм у деяких випадках стосовно асоціативного мислення виявляється доречнішим за іменники, що спеціалізуються на номінативній функції.

Серед базових компонентів у формуванні змісту вторинних найменувань мегаполісів доцільним є передусім виділити *метафору* як механізм усвідомлення нової властивості, яку одержано в результаті аналогії, і вибір імені за аналогією [Раєвська 1999, 19]. Метафора за своєю природою є не лише мовним, а й концептуальним явищем, сутність якого полягає в тому, що суб'єкт (свідомо або підсвідомо) обирає саме ті предмети, явища і властивості, які певним чином пов'язані (асоціюються) з позначуваним у конкретному лінгвокультурному середовищі. З одного боку, метафора припускає наявність схожості між властивостями її семантичних референтів, оскільки вона має бути зрозуміла, а з іншого – несхожість між ними, оскільки метафора покликана створити якийсь новий сенс [Маккормак 1990, 358-386]. Зокрема М. Мінський стверджує, що аналогії, засновані на метафорі, "дають можливість побачити який-небудь предмет чи ідею ніби у світлі іншого предмета або ідеї, що дозволяє застосувати знання і досвід, що отримані в одній області, для вирішення проблеми в іншій області" [Мінський 1988, 291-292]. Метафоричні номінації мегаполісів, як правило, створюються:

1) на основі особливостей сприйняття міста його мешканцями та гостями: *Paris* – The City of Light, *Los Angeles* – The City of Angels, *Vienna* – The City of Music, *Chicago* – The Heart of America, *Milan* – The Moral Capital of Italy, *London* – The Great Wen, *New York* – The Melting Pot. Асоціативна співвіднесеність містить емоційний, суб'єктивний чинник сприйняття дійсності, і, отже, для адекватної розшифровки закодованого значення ознаки необхідно володіти попередніми фоновими знаннями про місто. Наприклад, вторинна

номінація *The City of Music* (*Vienna*) виникла у комунікативному просторі тому, що саме з цим містом безпосередньо пов'язані імена всесвітньовідомих композиторів В.А. Моцарта, Ф.Й. Гайдна і Л. ван Бетховена. Вторинні назви деяких міст, а саме: *Milan* – The Moral Capital of Italy покликані створити відчуття гармонії та престижу: *"Italy's "moral capital" – a designation that amalgamates stereotypes of the modern, industrious, hardworking, honest, and thrifty northern Italian…*(from 'The Moral Neoliberal Welfare and Citizenship in Italy' by Andrea Muehlebach, 2012*)"*. Назва *Paris* – The City of Light викликає асоціації з яскравістю, розмаїтістю міста: *Some cities have had beauty imposed on them. Paris was planned as the City of Light, a place of tree-lined avenues and urbane squares in which height, mass and ornament were meticulously controlled to create harmony* (Financial Times January 11, 2013). New York часто асоціюється з The Melting Pot з огляду на те, що на території міста проживають представники різних етнічних груп, які формують *мультикультурний соціум мегаполіса.* Назва *Chicago* – The Heart of America повністю характеризує стиль міста та його функціональні можливості. Вживання лексеми *heart* імплікує значущість та цінність міста для всієї країни: *"Chicago is the Heart of America. And not just geographically. It's also a transportation hub and the economic gateway to America. It's a global business center with a vibrant marketplace. And it's a center of higher education with a number of the world's best business schools. On top of all this, it's a city with strong business and cultural ties to China. Ties it hopes to expand."* (http://www.worldbusinesschicago.com/).

2) за асоціативністю з іншим містом: *Buenos Aires* – **Paris** of the South, *Shanghai* – **Paris** of the East, *Amsterdam* – **Venice** of the North and Damasko, *Stockholm* – **Venice of the North**, *Miam*i – **Casablanka** of America, *Moscow* – The Third **Rome**. Поява топонімів у назвах мегаполісів (*Buenos Aires* – **Paris** of the South, *Shanghai* – **Paris** of the East) є досить суперечливою, оскільки подібність між містами важко простежити. По-перше, наявні у Буенос Айресі та Шанхаї культурно-історичні пам'ятки архітектури взагалі не схожі на всесвітньовідомий Лувр, Собор Паризької Богоматері або Ейфелеву вежу Парижу; по-друге, прикметною особливістю сучасного Шанхаю є унікальний стиль хмарочосів, у той час як Париж відомий у всій Європі як місто невисокої забудови з кам'яними будівлями в неокласичному стилі. Зокрема, у назві *Moscow* – The

Third **Rome** наявний топонім, який також опосередковано вказує на подібність міст. Асоціація Москви з Римом простежується лише за умови володіння реципієнтами знань з історії Росії XV-XVI ст. Поява вторинних назв (*Amsterdam* – **Venice** of the North & Damasko та *Stockholm* – **Venice** of the North) викликана виключно подібністю міст за особливими умовами розташування "на воді". Доцільність використання непрямої назви (*Miam*і – **Casablanka** of America) можливо зрозуміти зі слів американського режисера Мітча Глейзера: "*Miami in the early 60's was a tropical crossroads, America's Casablanca. The Rat Pack, CIA, the mob, JFK and anti-Castro warriors, all hanging out in the same Collins Avenue nightclub".*

3) за характерними, унікальними особливостями розташування міста: *Stockholm* – Beauty on Water, *Rome* – The City of the Seven Hills, *Mumbai* – The City of the Seven Islands, *Istanbul* – The Golden Horn. Наприклад, вторинна номінація столиці Швеції *Stockholm* – Beauty on Water безпосередньо вказує на унікальність розташування міста "на воді". Крім того, використання лексеми *beauty* в метафоричній назві міста, яке розташоване на 14 островах, на берегах озера Меларен і протоки Норстрем, дає можливість побачити прихильне ставлення до міста його мешканцями. Виникнення назви *The City of the Seven Hills* (Rome) є також очевидним, оскільки місто розташоване на семи пагорбах: *"Only one city has for more than 2000 years been known as the city on seven hills. That city is Rome. According to Roman mythology, the seven hills of early Rome were the Cermalus, Cispius, Fagutal, Oppius, Palatium, Sucusa and Velia. But now the modern 'City of Seven Hills' includes Myrtle, Blossom, Clock Tower, Jackson, Lumpkin and Old Shorter hills and Mount Aventine* (from 'A Woman Rides The Beast' by prophecy researcher Dave Hunt, 1994*).*

4) на основі виняткових історичних подій, які відбувалися у місті: *London* – The Big Smoke (The Great Smog), *Houston* – The Big Heart, *Moscow* – The First Throne. Зокрема, назва *London* – The Big Smoke (The Great Smog) виникла як наслідок відомого лондонського смогу: *The Great smog of London was the term given to the worst ever instance of smog that affected the city during the period of Friday 5th to Tuesday 9th of December 1952. This period is acknowledged as being the UK's worst ever air pollution event. It is estimated that up to 12,000 people died prematurely and 10,000 were made ill by the Great Smog* (guardian.co.uk). Основою для

виникнення назви *The Big Heart* (Houston) стала подія 2005р., пов'язана з ураганом "Катріна", внаслідок якого до Х'юстона було евакуювано близько 150,000 тис. людей. Про це свідчать слова мера міста Білла Уайта (2004-2010рр.): *"This has been a real success story. So many Houstonians stepped up to help our neighbors from Louisiana. It was humbling, and it showed the world the big heart and the incredible talent of our city"*.

5) за ознакою опису "поведінки" і "стилю" мегаполіса: *Chicago* – The Windy City, *Boston* – The Walking City. Наприклад, вторинна номінація *Chicago* – The Windy City в заголовках статей *Mail Online* (сайт британської газети *The Daily Mail*) здебільшого використана на позначення негативних, стресових подій, які пов'язані з містом: *No backing down in the Windy City: Chicago arrests 175 in crackdown on protesters after day of global demonstrations; Fifty Chicago police officers sent to help with security at Democratic National Convention as Windy City raked by gun violence; Thousands of protesters clash with police in Chicago: Chaos in the Windy City as 45 activists arrested and one cop stabbed after demonstrators target NATO; Surf's up… in Chicago: Gale causes monster waves on Lake Michigan to crash into shore (and joggers) in the Windy City*. Метафорична назва *The Walking City* здебільшого характеризує Бостон як рухливе, енергійне місто: *The town that's had enough: We visit the Walking City with the country's biggest influx of East Europeans* (http://www.dailymail.co.uk). Крім того, атрибут *walking* безпосередньо підкреслює стиль життя мешканців Бостона, які дійсно завдяки компактності міста зазвичай пересуваються пішки.

Характер глобальної комунікації дає підстави стверджувати, що метафоричні номінації як компонент іміджу мегаполісів реалізують прагматичну та інструментальну функції, оскільки активізують мисленнєві процеси реципієнта, впливають на нього, формуючи уявлення про місто. Використання вторинних назв мегаполісів у сучасному комунікативно-інформаційному просторі сприяє підвищенню глобального індексу конкурентоспроможності міст на міжнародній арені та забезпечує довгострокове позиціонування іміджу міста в суспільній свідомості. Наприклад, мегаполіс Нью-Йорк, який згідно з рейтингом британської компанії *Knight Frank* залишається лідером серед кращих мегаполісів з 2008 року, з метою популяризації свого іміджу досить часто апелює до реципієнтів через назву *The Big Apple.* Так, метафорична номінація

вживається в рекламних повідомленнях: *The Big Apple. The dream of every lad that ever threw a leg over a thoroughbred and the goal of all horsemen.; Never Get lost in the Big Apple; Bike the Big Apple; Big week in the Big Apple as auto show opens; Make the most of your trip to the Big Apple etc.;* у назвах книжок як для дорослих, так і для дітей: *New York, New York!: The Big Apple from A to Z* by Laura Krauss Melmed and Frane Lessac (2008)*, Big Apple Hunter (A Susan Hunter Mystery)* by Maddie Cochere (2012), *The Big Apple Posse: Escape From New Orleans* by Wendy R. Williams (2011), *Big Trouble in the Big Apple: A Geronimo Stilton Adventure* by Thea Stilton (2011) etc.; у назвах подій міжнародного значення: *Big Apple Music Awards 2011, 8th Annual Big Apple Film Festival 2011, The Big Apple Crunch 2012.* Використання метафоричних номінацій мегаполісів у подібних сферах людської діяльності дозволяє не лише популяризувати інформацію про місто, а спонукає "споживачів" реагувати на об'єкт, що рекламується.

Таким чином, можемо зробити висновки, що на сучасному етапі розвитку комунікативно-інформаційного простору метафорична номінація як один з інструментів ефективного позиціонування міста набуває особливої значущості. Наші спостереження дали змогу виявити, що для популяризації мегаполісів в умовах стрімких темпів урбанізації характерним є використання назв міст, утворених засобами вторинної номінації. Зокрема, вторинні номінації мегаполісів можуть відображати різні аспекти міської ідентичності, найпомітніше місце серед яких посідає географічна та історична ідентичність. Крім того, використання метафоричних назв мегаполісів як засобу комунікації в умовах глобалізації сприяє формуванню і зміцненню позитивної репутації та конкурентоспроможності мегаполісів.

Подальше дослідження ролі мегаполісів у сучасному комунікативно-інформаційному просторі полягає у поглибленому вивченні особливостей взаємодії іконічних і мовних засобів передачі інформації, що вживаються з метою брендингу мегаполісів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Колшанский Г.В.* Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте / Г.В. Колшанский // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 5-81.
2. *МакКормак Э.* Когнитивная теория метафоры / Эрл МакКормак // Теория метафоры: сборник: пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. – М.:

Прогресс, 1990. – С. 358–386. 3. *Минский М.* Остроумие и логика когнитивного и бессознательного / М. Минский // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. – М.: Прогресс, 1988. – С. 291-292. 4. *Раевская О.В.* О некоторых типах дискурсивной метонимии / О.В. Раевская // Известия АН. Серия литературы и языка, 1999. – Т. 58. – № 2. – С. 19–24. 5. *Семенюк І.С.* Вторинна номінація як структурний і функціональний елемент мови у сучасній газетній публіцистиці / І.С. Семенюк // Вісник ЖДУ ім. І.Франка / гол. ред. Петро Юрійович Саух. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. – № 64.– С. 194–197.

Стаття надійшла до редакції 15.04.13.

Билюк И., асп.,
Житомирский госсударственный университет
имени Ивана Франка

МЕТАФОРИЧЕСКАЯ НОМИНАЦИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ УРБАНИСТИЧЕСКОГО БРЕНДИНГА

В статье рассмотрено явление метафорической номинации как компонент имиджа мегаполисов в современном коммуникативном пространстве, проанализированы названия городов, образованные с помощью вторичной номинации. На примере наименований городов описан процесс метафоризации, который повлек появление новых названий мегаполисов. Значительное внимание уделено роли вторичных номинаций в позиционировании мегаполисов и создании прагматического эффекта, выделению основных типов метафорических онимов мегаполисов. Анализируются ономастические единицы и соответствующие ассоциации, воссоздаваемые в когнитивном аппарате реципиентов.

Ключевые слова: *номинация, вторичная номинация, метафоризация*

Bilyuk I., postgraduate student
Ivan Franko State University of Zhytomyr

METAPHORICAL NOMINATION AS THE CONSTITUENT OF URBAN BRANDING

The article examines the phenomenon of naming as the constituent of metropolis image in modern communication. Cities' names created by means of secondary nomination are analysed. Metaphorization of cities' names is described. The role of secondary nomination in metropolis

positioning and pragmatic effect is analyzed. Onomastic units and relevant associations triggered in the cognitive system of recipients are rendered.

Key words: *onym, nomination, secondary nomination, metaphorization*

УДК 81'271.1=111

Біляк І.В., асп.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІГРОВИЙ ЗАГОЛОВОК ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ В АНГЛОМОВНОМУ НОВИННОМУ МЕДІАТЕКСТІ

У статті розглядається ігровий новинний заголовок як засіб впливу на читача. Проаналізовано два рівні здійснення такого впливу: рівень ігрових сюжетних трансформацій та рівень ігрових мікроформ. Виявлено, що сюжетні трансформації використовують такі ігрові стратегії: субституцію, елімінацію, індефінітизацію та модалізацію.

Ключові слова: *заголовок, ігрові мікроформи, макротекстові трансформації, новини.*

Заголовок – це знак, який є обов'язковою частиною тексту і займає в ньому фіксоване положення. Це, безперечно, сильна позиція будь-якого тексту, навіть "найсильніша" [Кожина 1986, 21].

Узагальнивши всі найвідоміші визначення, взявши до уваги погляди на заголовок, висловленні Т. ван Дейком, який одним із перших зробив спробу дати визначення новинному заголовку, що розглядається в нашій роботі, будемо називати заголовком повноцінний компонент газетного тексту, який входить до його структури, тісно з ним пов'язаний, "макроструктурна" роль якого полягає у вираженні або виділенні з тексту основної теми, або топіку [Дейк 2000, 241]. Але знаходячись поза текстом, він має певну самостійність, в чому і полягає його важливість – стилістично сильна позиція, що й визначає його функції:

- графічно-видільну – перш за все виділяє матеріали на шпальті, відокремлює їх один від одного;
- номінативну – називає текст, виступає його ім'ям, знаком;
- інформативну – лаконічно повідомляє читача про факт, який описано в матеріалі;

− рекламно-маніпулятивну – привертає увагу читача, налаштовує на певне сприйняття тексту;

− оцінну – відображає ставлення автора до фактів, які повідомляються;

− інтегративну – об'єднує текст в єдине ціле;

− когнітивну − декодує інформацію, представлену заголовком, що потребує певних інтертекстуальних знань, які синтезують семантичну і культурну пам'ять [Вардзелашвили Ж. 2005].

Поряд із своїми основними функціями (графічно-видільною, номінативною, інформативною та рекламною), заголовок безпосередньо бере участь у всіх трьох етапах сприйняття тексту: дотекстовому, текстовому та післятекстовому. Він постійно знаходиться в полі зору читача й таким чином впливає на формування його думки.

Так, на першому, дотекстовому етапі прогнозування інформації заголовок спонукає читача прочитати статтю у повному обсязі, або ж не читати її взагалі. Тут складається прогноз стосовно змісту статті. Він будується за схемою "загальна тема, потім звуження до конкретної проблеми". Т.А. ван Дейк звертає увагу на участь заголовків в актуалізації читацького досвіду, попередніх знань. На основі сприйнятого заголовка в пам'яті читача актуалізуються певні сценарії, моделі. Назва тексту, за його словами, може пожвавити фонові знання читача, а також активізувати потрібний оцінний фон, який передує сприйманню тексту[?...].

На другому етапі, етапі сприйняття тексту, заголовок тримається в полі зору. Назва матеріалу допомагає читачу осягнути зміст публікації, зрозуміти концепцію журналіста. Читач, сприймаючи інформацію, інтуїтивно співвідносить заголовок з тим чи іншим компонентом смислової схеми тексту: головною думкою, основними й допоміжними тезами, аналітичною оцінкою ситуації, ілюстраціями, фоном повідомлення.

На третьому, післятекстовому етапі заголовок також грає свою роль. Заголовок, який виражає зміст тексту в стислій формі, може зберігатися в пам'яті читача, оскільки стимулює його запам'ятати статтю, якщо вона привернула увагу змістом чи виразною композиційно-мовною будовою. [Лазарева Є. А 2006, 158-166].

У світлі зазначеного вище справедливою вважаємо тезу З. Д. Блісковського: "Назва не реклама, а сам твір…" [Блисковский 1972].

У сучасному інформативному світі, серед безмежної кількості інформації, роль заголовків як надійного засобу залучення уваги читача зростає. Заголовок – це перше, на що звертає увагу читач, коли бере до рук газету, дивиться новини, або переглядає новини в Інтернеті. Саме заголовки допомагають читачу зорієнтуватися в потоці інформації, вони рекламують новини і навіть привертають увагу своєю незвичністю.

Зазвичай, нейтральному повідомленню передує експресивний заголовок, що дає змогу не лише привернути увагу читача, а й відмежувати власне ставлення автора від нейтрального повідомлення. Саме тут і відкриваються численні можливості для маніпуляцій думкою читача, адже інформація, подана в заголовку, засвоюється в першу чергу. Оцінка із заголовка переноситься на сам текст. Порівняймо, наприклад, два різних заголовка двох різних видань до однієї новини:

G8: Libya's Gaddafi 'should go', say world leaders. (BBC News)

G8 leaders ***throw weight behind*** *Arab Spring. (YAHOO! NEWS)*

Як бачимо, перше видання використовує нейтральний заголовок, який передує нейтральному повідомленню, у той час як друге видання передає критичне ставлення автора до подій вже в самому заголовку.

Аналіз газетних заголовків показав, що останнім часом все більше видань звертаються до ігрового заголовка як до надійного засобу оптимізації повідомлення. Особливим попитом користується явище мовної гри зі своїм багатим арсеналом прийомів і засобів. Але використання мовної гри у газетних заголовках, за нашими спостереженнями, надає також широкі можливості для оцінювання й інтерпретації повідомлення, зокрема і новинного, що заслуговує на окрему увагу, оскільки основною функцією новин є суб'єктивне відображення фактів дійсності, а не їхня інтерпретація або оцінювання. Спроба вивчити ігровий заголовок як засіб впливу в новинному медіатексті становить **актуальність** нашого дослідження.

Метою статті є дослідження та класифікація ігрових стратегій, які використовують англомовні новини для залучення уваги читача та впливу на нього.

Об'єктом дослідження є ігровий заголовок.

Предметом дослідження є ігрові стратегії, використані в англомовних новинних медіатекстах для залучення уваги читача та впливу на нього.

У науковій літературі представлені різноманітні типології сучасних газетних заголовків. Неможливо назвати один або декілька типів заголовків, які переважають у газетних публікаціях. Можна лише констатувати, що в газеті представлені різні конструкції, широко вживаються прості й складні пропозиції.

Спробуємо класифікувати заголовки текстів новин. Основою для нашої класифікації обираємо таксономію, запропоновану А. А. Нєгришевим, яка заснована на різного роду трансформаціях ядерної пропозиційної структури текстів новин та заголовків [Негришев 2004, 116]. Вчений вважає прототиповою моделлю ядерної пропозиційної структури (ЯПС) S-P-(O), де S – суб'єкт, P – предикат, (O) – об'єкт дії (обов'язковий або факультативний), і зазначає, що ізоморфізм ЯПС зустрічається досить рідко, частіше мають місце різного роду трансформації ЯПС. Відповідно, А.А. Нєгришев виділяє такі трансформації текстових пропозиції: *субституцію* (заміну елементів текстових пропозицій), *елімінацію* (упущення того чи іншого компонента текстової пропозиції), *індефінітизацію* (створення непевності шляхом пасивізації/активізації, згорнення пропозиції в іменну конструкцію, а також субституції та елімінації) та *модалізацію* (включає в себе різні види експресивних трансформацій: метафоризацію, оцінку ситуації, введення запитання, дифузію стилів, а також каузацію (добудову в заголовку зв'язків, які не виражені експліцитно в тексті). А.А. Нєгришев розглядає механізми ігрових трансформацій у двох площинах: *заголовок – подія*, *заголовок – текст*. Здається логічним об'єднати ці дві площини в одну, адже вони, на нашу думку, використовують однакові механізми сюжетних трансформацій.

Подібний погляд на класифікацію газетних заголовків знаходимо й у Е.А. Лазаревої [Лазарева 1989, 96], яка також розділяє заголовки відповідно до текстових трансформації в системі заголовок – текст. В її першій класифікації заголовки різняться залежно від того, скільки елементів смислової схеми тексту висловлює заголовок. За цією ознакою виділяються однонаправлені і комплексні заголовки.

Однонаправлені заголовки співвідносяться з одним елементом смислової структури тексту. Одне з головних призначень заголовка

– повідомити читача про тему публікації, яку йому пропонує газета. Це елемент тексту, що належить до його загального змісту. Крім основних елементів загального змісту тексту, заголовок може актуалізувати і його другорядні елементи – ілюстрації до тез і загальний фон до мети повідомлення. Такі заголовки особливо експресивні.

Комплексні заголовки співвідносяться з кількома елементами структурної схеми тексту одночасно. Ступінь їхньої інформативності вищий, зв'язки заголовку з текстом більш різноманітні, ніж у попередніх, що є одним із засобів підвищення виразності тексту. Комплексний заголовок актуалізує одночасно і тему, і аналітичну оцінку ситуації, будь-якої тези чи ілюстрації. Комплексне вираження окремих частин структурної схеми може бути подане по-різному. Тема може висвітлювати кілька елементів смислової структури тексту навіть тоді, коли він за своєю структурою досить простий.

Друга класифікація заголовків, яку пропонує Е. А. Лазарєва, базується на тому, повністю або не повністю відображений у них той чи інший елемент тексту. За ознакою повноти вираження будь-якого смислового елемента твору заголовки поділяються на повноінформативні, неповноінформативні або пунктирні.

У повноінформативних заголовках міститься сигнал про той чи інший елемент смислової схеми тексту, або його основну думку, або будь-яку тезу, що розвиває основну думку.

Серед повноінформативних заголовків виділяються номінативні та предикативні. Номінативні заголовки називають тему всього тексту. Предикативні заголовки представляють собою розгорнуту тезу, що містить предмет мовлення і його предикат. Такі заголовки найбільш інформативні, вони дають найповніший прогноз про текст.

Другий тип заголовків – неповноінформативні або пунктирні. Вони відображають не всю тезу, що складається з предмета мовлення й предиката, а тільки одну його частину – логічну тему й предикат. Інформативність пунктирних заголовків нижче, ніж повноінформативних, проте вони дають більше можливостей для залучення уваги читача.

Не менш цікавою для нашого дослідження є класифікація газетних заголовків запропонована М. Шостак [Шостак 1998,1-5]. Дослідниця наводить види заголовків, які, на нашу думку,

відкривають численні можливості не лише для залучення уваги читача, але й впливу на нього:

1. Оповідний заголовок − здебільшого використовується для новин. Тут прямий метод подачі − спокійно й просто викладається суть;
2. Заголовок-констатація, який переходить у текст, може складатися з одного або двох речень. У цьому випадку заголовок стає ніби окремим стислим повідомленням;
3. Заголовок-резюме або коментуючий заголовок. У такому заголовку часто присутній ефект оцінки. Нерідко резюме містить іронію;
4. Заголовок-парадокс, який найбільш ефективний у пробудженні цікавості, шокуванні читачів або штучному посиленні значимості повідомлення не особливо оперативного, важливого;
5. Заголовок-цитата;
6. Ігровий заголовок.

Проаналізувавши всі вищенаведені класифікації, можемо зробити висновок, що за їхню основу було взято різноманітні сюжетні трансформації в системі текст-заголовок, а також було враховано ігровий, експресивний елемент. Вважаємо логічним розподілити всі засоби залучення уваги читача та впливу на нього, які використовує заголовок, на дві групи: **ігрові трансформації з макроструктурою тексту** та **ігрові мікроформи**. До ігрових трансформацій належать:

1. **Субституція** – заміна елементів текстових пропозицій:

'Gladiators' *in turf wars. (News.iafrica.com)*

У новині повідомляється про те, як були арештовані представники кількох італійських сімей, які захопили і контролювали досить прибутковий бізнес в Римі: переодягаючись у гладіаторів і центуріонів, вони фотографувалися з туристами. За рахунок субституції, у цьому випадку, створюється іронічна конотація відображуваного явища.

2. **Елімінація** – упущення того чи іншого компонента текстової пропозиції:

German 'terror' at cheek pecks. (The Guardian)

У новині повідомляється про те, що німецька група з питань етикету розробляє закон, який би забороняв колегам цілувати одне одного в офісі, адже це є неприродним для німців, що стає зрозумілим лише після прочитання повідомлення.

Наступний заголовок є гарним прикладом того, як частково відображена інформація заголовка бентежить, інтригує читача і таким чином змушує прочитати новину:

Cannabis 'scratch and sniff cards' issued to Dutch citizens. (Yahoo! News UK)

3. **Індефінітизація** − створення непевності шляхом пасивізації/активізації, згортання пропозиції в іменну конструкцію, а також субституції та елімінації. Так наступний заголовок поза текстовою семантизацією не дає чіткого уявлення про зміст статті:

Between Bieber and Brown. (BBC News)

4. **Модалізація** включає в себе різні види експресивних трансформацій: метафоризацію, оцінку ситуації, введення запитання, використання прецедентних текстів, а також каузацію – добудову в заголовку зв'язків, які не виражені експліцитно в тексті.

Одним із найяскравіших засобів залучення є безперечно метафора. Вона також широко використовується в газетних заголовках і завдяки своїй яскравості й багатогранності надає безліч можливостей для інтерпретації:

*An anti-graft **crusade**r steamrolls a hapless government. (The Economist)*

Ужита в наступному заголовку метафора дуже вдало підкреслює основну думку автора статті, у якій економічний розвиток Арабських Еміратів порівнюється з піском, якій знаходиться у постійному русі:

Shifting sands. (BBC News)

Безумовно, дієвою з точки зору впливу на читача є оцінка ситуації представлена в заголовку:

Murdoch's hearing: A day of high drama and farce. (BBC News)

У наступному прикладі ефект оцінки підсилюють алітерація та алегорія:

*Rupert Murdoch's **humble pie** as legend **crumble**s*. (*The Scottish Sun*)

Введення запитання є яскравим прикладом експресивних трансформацій:

Royal wedding. What do we call her? (The Scottish Sun)

Are you a lesbian? Council's bizarre questions after grandmother reports missed rubbish bag collection. (The Scottish Sun)

Другій заголовок спочатку шокує читача неочікуваним запитанням, а потім інтригує своїм роз'ясненням. Граючи з

емоціями читача, автор не лише привертає його увагу, а й створює необхідну атмосферу.

Наступним поширеним засобом впливу на читача є використання фразеологізмів. Вони лаконічні, виразні та образні і тому якнайкраще підходять на роль газетних заголовків. Широко використовуються прислів'я, приказки, крилаті вирази, прецедентні тексти, тощо. Фразеологізми відрізняються сталістю складу і значенням, а тому, використовуючи їх як заголовки, автор викликає у читача певні емоції та асоціації, що не може не впливати на сприйняття тексту.

Журналісти часто намагаються освіжити сталі вирази, надати їм образності, для чого вдаються до різних прийомів: повної або часткової заміни слів у фразеологізмі, розширення або скорочення. Такі маніпуляції надають виразу нового, потрібного значення і пов'язують заголовок із текстом, наприклад:

*WikiLeaks could **kill the goose that laid the golden egg**. (The Guardian)*

Використання сталого виразу в наступному прикладі актуалізує аналітичну оцінку ситуації, негативну конотацію підсилює також мовна гра морфологічному рівні (Con-venience):

*David Cameron and Nick Clegg's **marriage of Con-venience**. (Mirror.co.uk)*

Іноді автори вдаються до таких маніпуляцій із сталими виразами, що лише текст допомогає відтворити в пам'яті весь вислів, що надає гостроти такому твору, наприклад:

*Only bankers laughing at **foam pie** stunt – and **the joke is on us**. (The Mirror)*

Відразу важко впізнати в цьому заголовку відоме прислів'я: *He laughs best who laughs last*.

У межах модалізації пропонуємо виокремити групу **ігрових мікроформ**. До цього рівня ми пропонуємо віднести ті засоби залучення, протяжність яких не має розміру самостійного речення і які забарвлюють повідомлення, не порушуючи його макроструктури. До цього рівня відносяться використання стилістично забарвленої лексики, алітерація, графічні, словотворчі та морфологічні засоби.

*'I felt hurt for her – there was bullying going on': Philip Treacy defends Princess Beatrice and **THAT** Royal Wedding hat. (The Scottish Sun)*

З наведенного прикладу ми бачимо, як виділена лексична одиниця, не лише привертає увагу читача (змушує прочитати повідомлення, або, принаймні, переглянути ілюстрації), а й передає

ставлення автора до того, про що повідомляється в новині, а саме незвичайної шляпи.

Використання знаків пунктуації також забарвлює повідомлення:

Wizard name! How the Backham boys decide to call their new sister Harper after character in magical Disney Show. (The Scottish Sun)

Вживання двокрапки робить резюме більш вражаючим:

Armenia migration: The villages of women left behind. (BBC News)

Алітерація також широко використовується в заголовках газет:

*Stolen **Shazza dazza** found on TV. Wedding ring is on crime watch.* (*The Scottish Sun*)

Використання в заголовках прецедентних імен також не може не викликати певних асоціації, що дає можливість читачеві проводити відповідні паралелі:

*European markets hit by eurozone **Robin Hood** tax plan. (The Guardian)*

Найбільш розповсюдженим засобом залучення уваги читача в англомовній пресі є використання стилістично-забарвленої лексики, наприклад:

*Iran's foreign minister **is sacked**.* (*Yahoo! News UK*)

*News of the world **axed** by News International*. (*The Guardian)*

*G8 leaders in France **to grapple** with global crises. (Mail & Guardian Online)*

Наведені приклади ілюструють використання стилістично зниженої лексики для відображення ставлення автора до подій і впливу на думку читача.

Як бачимо, найбільш дієвим з точки зору впливу на читача є ігровий заголовок. Ігровий заголовок – це, перш за все, різні трансформації текстових пропозицій, а саме − субституція, елімінація, індефінітизація та різні експресивні трансформації. Широко використовуються прецедентні тексти й імена, графічні засоби, різні стилістичні засоби, знижена лексика, алітерація, гра слів. Подальші **перспективи** дослідження вбачаємо в більш детальному аналізі ігрових стратегій новинного заголовка та в розробці більш глибокої таксономії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большая советская энциклопедия / Словарь. − В 30 т. – М.: "Совецкая энциклопедия", 1969-1978 // Ел. Ресурс. Режим доступу: www.rubricon.com. 2. *Блисковский З. Д.* Муки заголовка / З.Д. Блисковский. – М.: Книга, 1972. − 160 с. 3. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. − М.: 1978, т. 1: − 567 с. 4. *Вардзелашвили Ж.* Заголовок в средствах массовой информации как

средство воздействия на сознание личности / Ж. Вардзелашвили. Тбилиси, 2005. // Ел. Ресурс. Режим доступу: http://vjanetta.narod.ru/baku.html. 5. *Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.* Словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. − М.: Рус. яз., 1989. – 750 с. 6. *Дейк ван Т. А.* Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Дейк ванн. – Б.: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с. 7. *Кожина Н.А.* Заглавие художественного произведения: структура, функции, типология (на материале русской прозы 19 века) / Н. А. Кожина. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. − М., 1986. − 288 с. 8. *Лазарева Э.А.* Заголовок в газете / Э. А. Лазарева. − Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1989. − 96 с. 9. *Лазарева Э.А.* Заголовочный комплекс текста – средство организации и оптимизации восприятия / Э.А. Лазарева // Известия Уральского государственного университета. – 2006. – № 40. – С.158-166. 10. *Негрышев А.А.* Механизмы медиации в новостийном дискурсе / А. А. Негрышев. − Владимир: Вф НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2004. – 116 с. 11. *Шостак М.* Сочиняем заголовок // Журналист. – 1998. − № 3. – С. 1–5.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Беляк И.В., асп.,
Житомирский государственный университет
имени Ивана Франко

ИГРОВОЙ ЗАГОЛОВОК КАК СРЕДСТВО ВОЗДЕЙСТВИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ НОВОСТНОМ МЕДИАТЕКСТЕ

В статье рассматривается игровой новостной заголовок как способ воздействия на читателя. Проанализировано два уровня такого воздействия: уровень игровых сюжетных трансформаций и уровень игровых микроформ. Установлено, что сюжетные трансформации используют следующие игровые стратегии: субституцию, элиминацию, индефинитизацию и модализацию.

Ключевые слова: *заголовок, игровые микроформы, макротекстовые трансформации, новости.*

Bilyak I.V. , post-graduate student,
Zhitomir Ivan Franko State University

GAME HEADLINES AS A MEANS OF INFLUENCE IN THE ENGLISH NEWS MEDIATEXT

The article studies the problem of game news-headlines as an effective means of influence on the reader. The author investigates the influence on two levels: the level of text structure transformations and the microlevel.

Text structure transformations are viewed as using the following game strategies: substitution, elimination, indefinitisation and modalisation.

Key words: *Game microforms, headlines, macrotexual transformations, news.*

УДК 81’367.628=581=161.2

Бондар В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕРВИННИХ ВОКАТИВНИХ ОДНОЗВУКОВИХ ВИГУКІВ (на матеріалі китайської та української мов)

У статті визначено спільні та відмінні ознаки первинних вокативних однозвукових вигуків китайської та української мов за семантичними та функціональними критеріями, а також можливі труднощі у процесі перекладу та вивчення вигуків китайської мови носіями української мови.

Ключові слова: *вигук, ієрогліфіка, зіставне мовознавство, китайська мова, морфологія, семантика, українська мова.*

Проблема визначення місця вигуку в системі частин мови, його граматичної природи та методики оволодіння вигуками іноземної мови як лексичним та етикетно-культурним матеріалом на сьогоднішній день залишається однією з найбільш дискусійних проблем мовознавства. Будучи важливим компонентом людського мовлення, вигук є мовним втіленням категорії модальності, що стоїть на перетині логіки та лінгвістики, але граматична природа вигуку – питання неоднозначне та спірне.

Актуальність нашого дослідження зумовлено, по-перше, дискусійністю статусу вигуків у сучасному мовознавстві, по-друге, інтересом до проблеми вигуків, який за останні три десятиліття значною мірою зріс завдяки дослідженням у цій галузі китайських вчених Сю Баохуа та Тана Чженьчжу, Го Жуя, Чжу Десі та інших, західних дослідників Т. Шопена, І. Поггі, П. Кокельмана, вітчизняних вчених І. Вихованця, В. Горпинича, К. Городенської.

Роль вигуків в усному мовленні надзвичайно важлива, адже вони є показником ставлення мовця до певної ситуації, додають мовленню яскравості, життя, експресивності, стилістично

підсилюють емоційний аспект висловлювання. За функціонально-семантичними характеристиками вигуки щонайбільше виявляють себе як одиниці мовлення і щонайменше – як одиниці мови, тому що в мовному плані вони мають обмежений набір одиниць, яким притаманна морфологічна нечленованість і загальна закріпленість за вираженням суб'єктивного стану мовця, його почуттів і волевиявлень, а також функція синтаксично нечленованого речення [Вихованець, 2004, 377].

Знання та вільне використання вигуків іноземної мови в мовленні – чи не найяскравіший показник мовної компетенції, тому, на наш погляд, висновки, зроблені в дослідженнях, присвячених цій частині мови, стануть внеском до галузей перекладознавства, методики викладання курсу китайської мови та лінгвокультурології носіям української мови.

Метою цієї статті є проведення порівняльного аналізу первинних вокативних однозвукових вигуків української та китайської мов за функціонально-семантичними показниками.

Досягнення зазначеної мети вимагає виконання таких завдань:

– визначити первинні вокативні однозвукові вигуки української мови та знайти їх можливі фонетичні аналоги в китайській мові;

– порівняти семантичні відтінки первинних вокативних однозвукових вигуків української мови та їх фонетичних аналогів у китайській мові, визначити спільні значення цих вигуків в обох мовах;

– визначити функціональні особливості (позиція у реченні, стилістичні особливості) первинних вокативних однозвукових вигуків української та китайської мов.

В українській граматиці традиційним є поділ вигуків за структурою на первинні та непервинні (похідні). Аналогічний поділ є актуальним і для вигуків китайської мови. До первинних вигуків належать вигуки, які в сучасній мові не мають зв'язку з тими частинами мови, від яких утворилися. Переважно вони беруть свій початок від емоційних викриків, вигуків і окликів, які супроводжують реакцію організму на зовнішні подразники. Це такі вигуки, як**啊！**[ā], [á], [ǎ], [à], **哦！**[ó], [ò], **咦！**[yí], **哦哟！**[ò yō], **啊哟！**[à yō], **哎呀！**[āiyā], **嘿！**[hēi], **嗨！**[hāi] та подібні для китайської мови, а також а! , ага!, ой!, ай!, ах!, ба!, гей!, ей!, е!, ну!, о!, ох!, тю!, тьфу!, ух!, ха!, хі!, хо!, ех!, цить! та подібні для української мови. За класифікацією В. Горпинича, одним із типів

первинних вигуків є вокативні однозвукові односкладові вигуки, тобто вигуки, які складаються з єдиної голосної фонеми [Горпинич, 2008, 306]. Оскільки ієрогліфи китайської мови є морфосилабічними, ми маємо модифікувати це визначення для китайських вигуків, відмовившись від компонента односкладовості, оскільки однозвуковий вигук у китайській мові може бути виключно односкладовим. В українській мові до них належать а!, е!, і!, о!, у!. У китайській мові всі наведені вигуки мають фонетичні відповідники, але записані засобами ієрогліфічної писемності: 啊! [ā], [á], [ǎ], [à], 呵! [ā], 哦! [é], 咦! [yí], 哦! [ó] [ò], 喔![ō], 唔 [wú] [Англійсько-китайський онлайн словник].

Ма Цзяньчжун у своїй праці "Граматичний трактат пана Ма" (马氏文通) стверджує, що "вигуки – це звуки на позначення людських переживань, вони є однаковими для всіх епох та народів світу" [Ма Цзяньчжун, 1983, 19]. Частково його твердження є правильним, принаймні для первинних вокативних однозвукових вигуків української та китайської мов, оскільки вони є максимально наближеними одне до одного за фонетичною формою, і саме це дало нам підстави для проведення порівняльного аналізу між цим типом вигуків у двох мовах.

Вигук "а". "Великий китайсько-російський словник" таким чином визначає семантику вигуку "啊" : 1) [ā] подив, милування, 2) [á] питання, перепитування, 3) [ǎ] сумнів, недовіра, 4) [à] усвідомлення/здогадка, 5) [à] згода, 6) [ā] [à] жаління; а також вигуку "呵!": 1) [ā] подив, 2) [ā] переляк [Великий китайсько-російський словник]. За визначенням "Тлумачного словника української мови" вигук "а" має такі значення: 1) здогадка, здивування, 2) незадоволення, досаду, погрозу, зловтіху, 3) переляк, відчай, біль, 4) перепитування, уточнення [Тлумачний словник української мови]. Вигуки у двох мовах співпадають за такими значеннями: 1) здогадка, усвідомлення, подив, 2) переляк, 3) перепитування, уточнення. Наведемо приклади: 1) "啊！他说的话原来是这个意思！" [ā! tā shuō de huà yuánlái shì zhège yìsi!] – *А! Так от що він мав на увазі!*; 2) "呵！吓了我一跳！"

[ā! xià le wǒ yí tiào!] – *А! Ну ти мене і налякав!;* 3) "啊？刚才说什么？" [á? gāngcái shuō shénme?] – *Що ти сказав? А?*.

Вигук "е". Для китайського вигуку哦! [é] характерні такі значення: 1) сумнів (що?!, а?), перепитування, 2) подив, сильне враження (вау!), 3) нагадування, спогад, 4) обіцянка, дати слово, 5) незгода, незадоволення чиїми-небудь словами чи діями [Великий китайсько-російський словник]. В українській мові вигук "е" має такі значення: 1) незгода з чиїми-небудь словами чи діями, 2) невдоволення, досада, вагання, недовіра, 3) переборювання сумнівів, заперечення [Тлумачний словник української мови]. Спільним для цього вигуку у двох мовах є вираження незгоди з чиїми-небудь словами чи діями. Наприклад, "哦，你别骂我，这不是我的错！" [é, nǐ bié mà wǒ, zhè bùshì wǒ de cuò!] – *Е, ти чого мене свариш? Це ж не мій промах!*.

Вигук "і". Вигук咦 [yí] позначає в китайській мові високий ступінь здивування [Великий китайсько-російський словник]. В українській мові вигук "і" має таку семантику: 1) подив, 2) розчарування, 3) нехіть, відраза, 4) сумнів, отже в обох мов цей вигук однаково використовується для вираження подиву (хоча, в українській мові більш експресивно) [Тлумачний словник української мови]. Наприклад, "咦，你是怎么知道的？" [yí, nǐ shì zěnme zhīdao de?] – *І! А ти-то як дізнався?*.

Вигук "о". Вигук китайської мови哦 [ó] [ò] може виражати 1) [ó] сумнів, 2) [ó] здивування, 3) [ò] здогадка, 4) [ò] розуміння. Відмінний від попереднього за написанням та етимологічним тоном вигук喔 [ō] має значення 1) підтвердження, згоди, 2) здивування [Великий китайсько-російський словник]. В українській мові вигук "о" виражає надзвичайно широкий спектр емоцій: 1) розпач, 2) захоплення, 3) здивування, 4) недовіра, сумнів, 5) ствердження чого-небудь у функції, близькій до вказівної, 6) згода з чим-небудь, підтвердження чогось, 7) підсилення емоційної виразності, патетичності висловлювання, 8) у складі звичайного або риторичного звертання [Тлумачний словник української мови]. Вищенаведені вигуки у двох мовах мають такі спільні семантичні ознаки: 1) вираження здивування, 2) вираження сумніву, 3) згода із

чим-небудь. Наведемо приклади: 1) "哦，是他告诉你的 吗?" [ó, shì tā gàosu nǐ de ma?] – *О, це він тобі сказав!;* "喔，原来是你 !" [ō, yuánlái shì nǐ!] – *О! То це ти?;* 2) "哦，真是这么回事儿啊？" [ò, zhēn shì zhème huíshìr a?] – *О, то це все – правда?;* 3) "喔，对了，没错！" [ō, duìle, méicuò!] – *О так, все вірно!*.

Вигук "у". В китайській мові вигук唔 [wú] є нечасто вживаним, у мовленні він позначає згоду із твердженням [Великий китайсько-російський словник]. Вигук "у" в українській мові виражає такі значення: 1) переляк, 2) невдоволення, 3) докір, 4) погроза, 5) здивування, захоплення, отже, спільних значень цей вигук в українській та китайській мовах не має [Тлумачний словник української мови].

З вищенаведеного аналізу можна зробити висновок, що, по-перше, семантика первинних вокативних однозвукових вигуків української мови є ширшою за спектром людських емоцій та почуттів, які наведені вигуки виражають, порівняно із китайською мовою. Причиною такого явища частково є ієрогліфічна писемність китайської мови, закріпленість фонетичної форми, етимологічного тону за кожним ієрогліфом, відповідно –вживання певного ієрогліфа на письмі на позначення вигуку із досить вузьким семантичним полем, специфікація їхнього вжитку у мовленні. Тоді як інтонаційно-ситуативна зумовленість вигуків в українській мові, навпаки, спричинила широке семантичне розмаїття серед вигуків цього типу.

Вищезазначене явище можна також частково пояснити тяжінням сучасної китайської мови до двоскладовості та уникання омонімії у мовленні. Набагато частіше за первинні вигуки української мови, первинні вигуки китайської мові сполучаються з іншими вигуками, утворюючи таким чином складні первинні вигуки, наприклад 啊哟 [ā yō], 哦哟 [ò yō], 啊呀 [ā yā], 啊哟 [à yō].

За позицією в реченні вигуки української та китайської мов є відокремленими, можуть знаходитися в препозиції, постпозиції до речення-виразника основної думки мовця та відокремленими в середині пунктуаційно на письмі та інтонаційно у мовленні.

Для вигуків обох мов характерне вживання вигуків у функції синтаксично нечленованого речення, що забезпечує економію мовних засобів у мовленні, тобто вживання речень-вигуків замість

повнозначних слів, словосполучень чи речень із завершеною думкою [Вихованець, 2004, 378]. Наприклад, заміна речення "Що ти сказав?" реченням-вигуком "А?" в українській мові, вживання речення-вигука "喔！" [ō!] замість "真的吗？真是这样吗？" [zhēn de ma? zhēn shì zhèyàng ma?] – *Справді? Це дійсно так?*.

За сферою побутування та функціонально-стилістичними критеріями, вигуки китайської мови та української мови через експресивність та модальність, які їм властиві, тяжіють до розмовного стилю мовлення, деякі з них в окремих ситуаціях можуть виступати навіть показником низького рівня культури мовця, тоді як вигуки української мови типу "о!", "у!", навпаки, надають висловленню стилістичної піднесеності, є показниками риторичності висловлення. Хоча більшість вигуків обох мов функціонує, звичайно, у сфері усного, побутового мовлення.

Через чітку зумовленість семантики вигуків китайської мови тоновим наголосом, з яким їх вимовляють, а звідси і їх графічним позначенням на письмі, написання вигуків китайської мови представляє одну з можливих проблем, які виникають у процесі вивчення китайської мови іноземцями. Ієрогліфи на позначення більшості первинних вигуків та ономатопоетичних слів китайської мови можна розкласти на два основні компоненти – графема-семантик "рот" (口) на позначення відношення слова до усної мовленнєвої діяльності з лівого боку ієрогліфа та з правого – графема-фонетик, яка за фонетичною формою повністю або частково зберігає ініціальний компонент та обов'язково зберігає фінальний. Етимологічний тон графеми-фонетика при цьому зберігається не завжди [Китайська етимологія]. Розглянемо за цією схемою декілька прикладів написання первинних вигуків та ономатопоетичних слів китайської мови:

哦 [ó], [ò] – графема-семантик 口 та графема-фонетик 我 [wǒ] – *я;*

哟 [yō] – графема-семантик 口 та графема-фонетик约 [yuē] – *домовитися;*

叮咚 [dīng dōng] – графема-семантик 口 та графеми-фонетики 丁[dīng] – *четвертий циклічний знак* та 冬 [dōng] – *зима, зимовий.*

Із вищенаведених прикладів ми бачимо, що фонетична форма та етимологічний тон графеми-фонетика є частково або повністю

збереженими у ієрогліфах на позначення вигуків у китайській мові, але існують також і виключення з основної схеми, про які треба пам'ятати та вживати їх із обережністю.

Отже, завдяки здійсненому дослідженню було визначено спільні та відмінні ознаки первинних вокативних однозвукових вигуків китайської та української мови за функціонально-семантичними критеріями. На матеріалі тлумачних та двомовних словників китайської та української мови було порівняно семантичні відтінки цього типу вигуків у двох мовах, а на основі матеріалу підручників розмовної китайської та української мови й різноманітних аудіо- та відео матеріалів – визначено особливості втілення виділених вигуків у живому мовленні.

У рамках китайсько-українського перекладу розглянуті у нашій статті вигуки, які є тотожними за семантичними показниками у двох мовах, можуть бути об'єктом як функціонального, так і буквального перекладу без смислових втрат у цільовій мові. Оскільки функціонально та стилістично первинні вокативні однозвукові вигуки побутують в українській та китайській мовах із мінімальними розбіжностями, семантика є визначальним критерієм у доборі вигуку-відповідника під час перекладу на цільову мову.

Описані нами певні аспекти характерні лише для вигуків китайської мови та відсутні в українській мові, наприклад, особливості написання вигуків, властива їм функція економії мовних засобів тощо, можуть бути враховані у подальших дослідженнях, а також під час вивчення вигуків як частини програми викладання курсу китайської мови іноземцям (зокрема, носіям української мови).

Відносно малий ступінь вивченості розглянутої нами проблеми у галузях сучасної китаїстики та порівняльного мовознавства представляє широке поле для подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Українською мовою:

1. *Вихованець І., Городенська К.* Теоретична морфологія української мови / За ред. члена-кореспондента НАН України І. Вихованця. – Київ: Університетське видавництво "Пульсари", 2004. – С.376–378. 2. *Горпинич В.О.* Морфологія української мови. Підручник. – Київ: Видавничий центр "Академія", 2008. – С.306

Китайською мовою:

1. *马建忠*。马氏文通。北京：商务印书馆，1983。– 19页。

Інтернет-джерела:

1. *Большой китайско-русский словарь.* http://bkrs.info/ 2. *Тлумачний словник української мови.* http://uktdic.appspot.com/ 3. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970—1980).* http://sum.in.ua/ 4. *Online English-Chinese vocabulary.* http://www.nciku.com/ 5. *央视网. CCTV新闻.* http://news.cntv.cn/ 6. *Chinese ethymology*. http://www.chineseetymology.org/

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013.

Бондарь В., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПЕРВИЧНЫХ ВОКАТИВНЫХ ОДНОЗВУКОВЫХ МЕЖДОМЕТИЙ
(на материале китайского и украинского языков)

В статье определены общие и отличительные особенности первичных вокативных однозвуковых междометий китайского и украинского языков согласно семантическим и функциональным критериям, а также трудности, которые могут возникнуть при переводе и изучении междометий китайского языка носителями украинского языка.

Ключевые слова: *граматика, иероглифика, сравнительное языкознание, китайский язык, междометие, морфология, семантика, украинский язык.*

Bondar V., stud.
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

COMPARATIVE ANALYSIS OF INITIAL SINGLE VOWEL INTERJECTIONS
(BASED ON CHINESE AND UKRAINIAN LANGUAGE)

The article defines the similarities and differences of Chinese and Ukrainian initial single vowel interjections in terms of their semantic and functional particularities. In addition, the author explores the possible problems in translation and studying of Chinese interjections by Ukrainian language speakers.

Key words: *Chinese character, comparative linguistics, interjection, Mandarin Chinese, morphology, semantics, Ukrainian.*

УДК 811.11: 81’42’2-83

Булкіна А.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АРГУМЕНТАТИВНО-РИТУАЛЬНИЙ ДІАЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС: МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР "ПРОПОЗИЦІЯ РУКИ ТА СЕРЦЯ"

Статтю присвячено розгляду характеристик мовленнєвого жанру "пропозиція руки та серця", що належить до діалогічного любовного дискурсу. Проаналізовано специфіку його ритуалізації, детально розглянуто формалізовані особливості цього жанру, побудовано його сценарний фрейм.

Ключові слова: *мовленнєвий жанр, діалогічний дискурс, ритуалізація, сценарний фрейм.*

Останнім часом спостерігається зростання інтересу лінгвістів до окремих виявів комунікативної взаємодії індивідів, орієнтованої на діалогічне взаєморозуміння, вивчення якої у співвідношенні із параметрами мови, середовища, культури. Аналіз діалогу, що трактується як базова форма мовленнєвої комунікації та важливий компонент композиційно-мовленнєвої структури художнього тексту, на сучасному етапі має враховувати всі підходи до опису діалогічного мовлення, що оприявлюють різноманітні відносини міжособистісних мовленнєвих позицій учасників діалогічної інтеракції [Хисамова, 2].

Актуальність дослідження визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення мовних явищ у комунікативно-функціональному аспекті. Об’єктом дослідження статті є діалогічна інтеракція в романах Томаса Гарді. Предметом виступає специфіка мовленнєвого жанру "пропозиція руки та серця".

Ритуал – це закріплена традицією послідовність символічно значущих дій, динамічне комунікативне утворення, що виникає на базі певної соціально значущої дії та піддається символічному переосмисленню (ритуалізації). Ритуал зорієнтований на певну дію в її сюжетній цілісності; а за своєю суттю є ініціацією, тобто переходом як мінімум одного з його учасників у новий статус [Карасик, 276-277]. Ритуальний дискурс, таким чином, є стереотипним символічно навантаженим спілкуванням, яке в

першу чергу зорієнтоване на закріплення вже існуючої або ж створення нової ідентичності індивіда [Извекова, 5].

Традиційно до найбільш ритуалізованих типів дискурсів відносять релігійний, юридичний, політичний та військовий, однак ритуальність має градуальний характер, і її елементи зустрічаються практично в будь-якому типі дискурсу, що виділяється на основі соціолінгвістичних критеріїв. Недостатньо розробленим, на нашу думку, у цьому аспекті є питання ритуальності любовного дискурсу. Досліджувалися жанрові та прагматичні характеристики окремих комунікативних ситуацій, що входять до сфери дискурсу кохання: ситуація "зізнання у коханні" (Є. Матвеєва, Н. Кушнір), комунікативна ситуація "флірт" (І. Дьяконова), однак специфіка ритуалізації любовного дискурсу потребує більш детального розгляду.

Дискурс реалізується за допомогою низки мовленнєвих жанрів, встановлених у певному соціумі типами мовленнєвої поведінки, які визначаються мовленнєвою роллю та регулюються жанровими приписами та взаємними очікуваннями партнерів по спілкуванню [Долинин, 39–40].

Пропозиція руки та серця виступає одним із найяскравіших мовленнєвих жанрів любовного дискурсу, що обумовлений необхідністю задовольнити низку потреб романтичних партнерів: кохати та бути коханим, потреба в належності, безпеці та стабільності тощо. Виняткова важливість цієї події в житті комунікантів (або, принаймні, адресанта) певною мірою пояснює високий ступінь її ритуалізації [Ренц, 139].

Проведений нами аналіз зосереджувався на розгляді специфіки реалізації мовленнєвого жанру "пропозиція руки та серця" у фікціональному любовному дискурсі. Матеріалом слугували романи англійського письменника Томаса Гарді: "*Far from the Maddening Crowd*", "*Under the Greenwood Tree*" та "*The Hand of Ethelberta*", створені наприкінці XIX сторіччя.

Специфіку ритуалізації представленого мовленнєвого жанру можемо проаналізувати за такими параметрами [Извекова, 4-5]:

- **висока тональність**, сутність якої – усвідомлення високого аксіологічного навантаження ситуації, її важливості для учасників діалогічної інтеракції. При цьому емоційно-оціночний знак ситуації є позитивним, навіть якщо бажаний результат взаємодії не був досягнутий;

- **емоційна маркованість**, оскільки мовленнєвий жанр припускає вираження найінтимніших почуттів людини. Унаслідок цього ситуація характеризується надвисокою емоційною напруженістю. Така емотивність є "іманентно притаманною мові семантичною властивістю виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки, відображені в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції" [Шаховский , 24];
- **драматургічність (розподіл ролей)**. Діалогічна взаємодія в цьому мовленнєвому жанрі передбачає своєрідну діадну структуру: один із учасників (адресант, що зазвичай є чоловіком), виступає ініціатором спілкування та задає загальний напрямок інтеракції, який, однак, зазвичай не виступає за межі традиційного та ритуально прийнятного у певному суспільстві. Адресант (зазвичай, жінка) у свою чергу також слідує за традиційно усталеними комунікативними кроками. При цьому випадків обміну початковими ролями під час аналізу виявлено не було;
- **метою діалогічної взаємодії є ініціація, або зміна статусу одного з учасників**. У цьому випадку кінцевою метою комунікативної інтеракції є набуття учасниками нового соціального статусу "заручені", що є першим етапом офіційної формалізації любовних стосунків (особливо це стосується історичного періоду, до якого належать аналізовані приклади діалогів);
- **сценарність (повторюваність)**. Пропозиція руки та серця переважно відбувається шляхом слідування певній послідовності подій та наперед заданим стандартам мовленнєвої поведінки обох учасників комунікативної взаємодії. Подібна сценарність організує поведінку та її інтерпретацію, і характеризується конвенціональністю.

Проведений аналіз засвідчив, що мовленнєвий жанр "пропозиція руки та серця" може характеризуватися жорсткою або м'якою формалізацією дискурсивних форм. Представлене дослідження фокусуватиметься на висвітленні особливостей цього мовленнєвого жанру жорсткої формалізації.

Динамічний характер досліджуваного мовленнєвого жанру зумовлює можливість його репрезентації за допомогою сценарію. Особливо дієвим подібний підхід є у випадку реалізації жанру в жорсткій формалізації. У сучасних лінгвістичних дослідженнях ***сценарій*** відносять до когнітивних структур, що є пропозиційною моделлю представлення знань [Лакофф, 286].

Мовленнєвий жанр "пропозиція руки та серця" жорсткої формалізації будується за відповідним фреймовим сценарієм, що може бути побудований на основі проведеного аналізу та узагальнення. Мовленнєва наповненість окремих сценарних слотів може варіюватися, що багато в чому пояснюється високою емоційною напруженістю спілкування, потребою знайти вираження найпотаємнішим почуттям.

1. **Ініціація/вступ**

(A) Оголошення інтенції з підкресленням знаковості обговорюваної теми. "***I want to speak to you****," he then said; "seriously--on a perhaps* ***unexpected subject****, but* ***one which is all the world to me****--I don't know what it may be to you, Miss Day*" [8].

(B) Оголошення інтенції з логічною аргументацією обраної форми розмови та емоційного стану адресанта. "*I have been intending to write a line to you,' said Neigh; 'but I felt that* ***I could not be sure of writing my meaning in a way which might please you****. I am not bright at a letter--never was****. The question I mean*** *is one that I hope you will be disposed to answer favourably, even though I may show the* ***awkwardness*** *of a fellow-person who has never put such a question before*" [7].

(C) Імпліцитне оголошення інтенції "*I feel--almost too much--to think," he said, with a solemn simplicity. "I have come to speak to you* ***without preface***" [6].

2. **Запитання.**

I. Експліцитне запитання.

(A) Пряме запитання. "*Fancy, I have come to ask you* ***if you will be my wife?***" [8].

II. Імпліцитне запитання.

(A) Імпліцитне запитання у формі ствердження. "***When we be married****, I am quite sure I can work twice as hard as I do now*" [6].

(B) Імпліцитне запитання у формі оголошення комунікативної мети діалогу. "*My life is not my own since I have beheld you clearly, Miss Everdene--****I come to make you an offer of marriage***" [6].

(C) Імпліцитне запитання із програмуванням позитивної відповіді адресата.

Your talents are very great; and of course I know that I have nothing at all in that way. Still people are happy together sometimes in spite of such things. ***Will you say "Yes," and settle it now****?'* [7].

3. **Негативна реакція адресата.**

(A) Невизначеність через несподіваність пропозиції.

"*Why, Farmer Oak," she said, over the top, looking at him with rounded eyes,* "***I never said I was going to marry you***." [6]

(B) Негативна відповідь через відсутність почуттів. "*I feel, Mr. Boldwood, that though I respect you much,* ***I do not feel--what would justify me to--in accepting your offer****," she stammered*. [6]

(C) Відмова брати участь в комунікативній ситуації.

"*I cannot, I cannot, Mr. Maybold--I cannot!* ***Don't ask me!"*** *she said.* [8]

'I would not indeed. But believe me ***there can be no discussion of marriage between us****,' said Ethelberta decisively.* [7]

4. **Розлога аргументація адресанта**

o логічна аргументація

(A) Фінасовий стан. "*A man has advanced me money to begin with, but still, it will soon be paid off, and though I am only an every-day sort of man,* ***I have got on a little since I was a boy***." [6]

(B) Матеріальні блага. *"I can make you happy," said he to the back of her head, across the bush. "****You shall have a piano*** *in a year or two--farmers' wives are getting to have pianos now--and I'll practise up the flute right well to play with you in the evenings."* [6]

Your ***musical powers shall be still further developed****; you shall have whatever* ***pianoforte*** *you like; you shall have anything, Fancy, anything to make you happy****--pony-carriage, flowers, birds, pleasant society****; yes, you have enough in you for any society, after a few months of* ***travel*** *with me!* [8]

(C) Соціальна необхідність мати дітей та родину. "*And the* ***babies in the births****--every man jack of 'em! And* ***at home by the fire****, whenever you look up, there I shall be--and whenever I look up there will be you*." [6]

(D) Захист. *I fear I am too old for you, but believe me* ***I will take more care of you*** *than would many a man of your own age.* ***I will protect and cherish you with all my strength****--I will indeed!* ***You shall have no cares****--be worried by no household affairs,and live quite at ease, Miss Everdene*. [6]

(E) Пояснення рішення про пропозицію. *I see your* ***great charm****; I respect your* ***natural talents****, and the* ***refinement*** *they have brought into your nature--they are quite enough, and more than enough for me!* ***They are equal to anything ever required of the mistress of a quiet parsonage-house****--the place in which I shall pass my days, wherever it may be situated*. [8]

I might otherwise have supposed your interest to be fixed in another quarter; ***but your acting in that manner encouraged me to think you could listen to a word****.'* [7]

o емоційна аргументація (декларація почуттів)

(A) ***I love you*** *far more than common!"* [6]

(B) *"****My life is a burden without you****," he exclaimed, in a low voice. "****I want you****--I want you to let me say* ***I love you*** *again and again!"* [6]

(C) *This is no sudden feeling on my part.* ***I have loved you*** *for more than six months!* [8]

(D) ***I want you for my wife****--so wildly that no other feeling can abide in me; but I should not have spoken out had I not been led to hope."*[7]

(E) *But I resolved to struggle no longer; I have examined the feeling; and* ***the love I bear you*** *is as genuine as that I could bear any woman!* [6]

5. **Остаточна відповідь**

(A) Позитивна

'I shall think it a great honour to be your wife,' she said simply. [7]

(B) Негативна

"*I have not fallen in love with you, Mr. Boldwood--certainly I must say that*." [6]

6. Прохання про дозвіл сподіватися/повторну пропозицію

(A) "*Say then, that you don't absolutely refuse. Do not quite refuse?*" [6]

(B) *May I call in the evening, or will you walk along with me o' Sundays?* [6]

(C) *I don't want you to make-up your mind at once, if you'd rather not."* [8]

(D) *"I may speak to you again on the subject?"* [6]

(E) *"And hope to obtain you?"* [6]

(F) 'And what more can I wish to know? Come, shall it be?' [6]

7. Відповідь/результат діалогічної взаємодії

(A) Експліцитна відмова

*"****No--no--I cannot. Don't press me any more--don't.*** *I don't love you--so 'twould be ridiculous," she said, with a laugh.* [6]

(B) Імпліцитна відмова

"*No--I beg you!* ***Don't be happier if happiness only comes from my agreeing.***" [6]

(C) Дозвіл

*"There are things;--**but the temptation is, O, too strong, and I can't resist it**; I can't tell you now, but I must tell you! Don't, please, don't come near me now! I want to think, I can scarcely get myself used to the idea of **what I have promised** yet." But I do not wish to speak of this any more. Do not press me to it.'* [8]

"*Yes, I suppose you may think of me*." [6]

Проведений аналіз діалогічних інтеракцій дозволяє стверджувати, що реалізація мовленнєвих жанрів при дотриманні жорсткої сценарної структури, тобто жорстко формалізовані діалоги, характеризується негативною або частково негативною результативністю. Окрім того, здебільшого подібна суворо регламентована комунікативна взаємодія виникає між учасниками, стосунки яких не є інтимізованими, які не проходили етап первісної формалізації романтичних відносин – попереднього освідчення в коханні. Таким чином, можна зробити висновок про те, що учасники діалогічної взаємодії вдаються до сценарного перебігу комунікації у випадку невпевненості у позитивному результаті інтеракції, що у свою чергу пояснюється сумнівами в наявності романтичних почуттів у адресата.

Окрім того, продемонстрований сценарний фрейм типового перебігу комунікативної ситуації "пропозиція руки та серця" яскраво опроявлює аргументативність цього діалогічного дискурсу. Адресант має переконати опонента у щирості своїх намірів та доцільності прийняття пропозиції. При цьому аргументативний складник мовленнєвого жанру вступає в дію у випадку першої відмови прийняти пропозицію. Аргументативні тактики, до яких вдається ініціатор спілкування, можна поділити на звертання до логічних аргументів (згадки про фінансовий стан, обіцянки добробуту, вказівки на схожість характерів і уподобань тощо) та яскраво емоційні заяви, що мають переконати співрозмовника в щирості почуттів і намірів адресанта (декларації кохання, що подаються в різних формах).

Проведений аналіз можна репрезентувати у формі сценарного фрейму "пропозиція руки та серця":

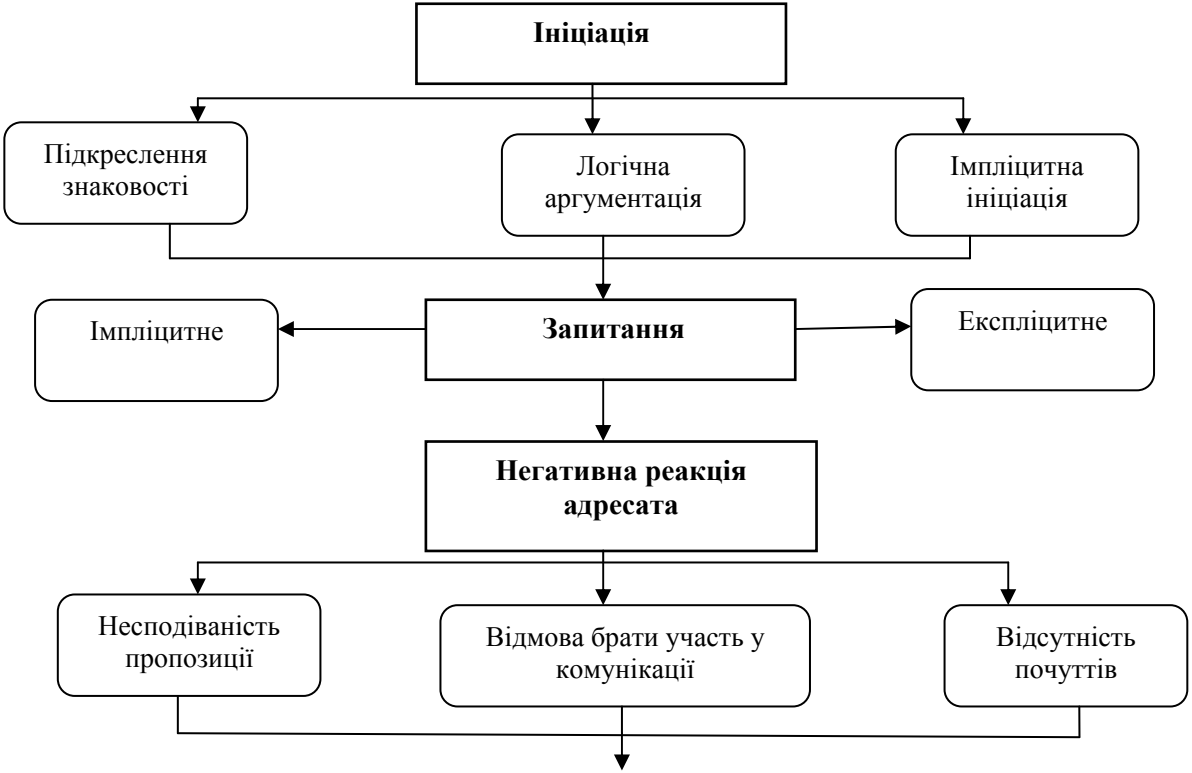
Ініціація
Підкреслення знаковості
Логічна аргументація
Імпліцитна ініціація
Імпліцитне
Запитання
Експліцитне
Негативна реакція адресата
Несподіваність пропозиції
Відмова брати участь у комунікації
Відсутність почуттів

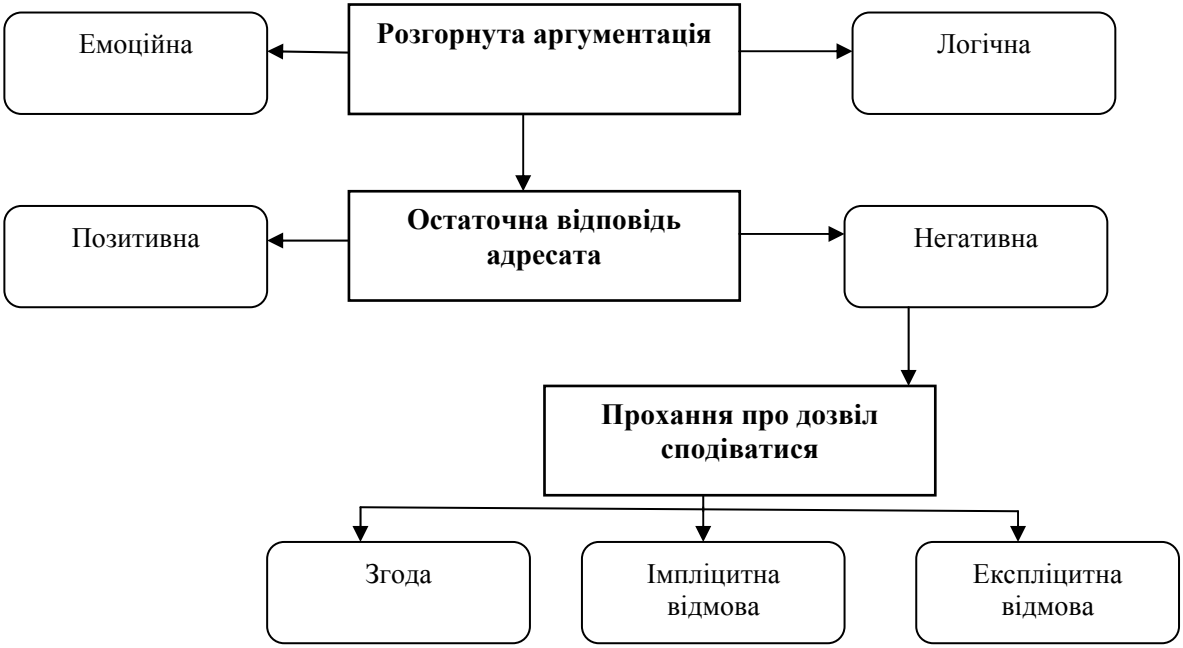
Емоційна
Розгорнута аргументація
Логічна
Позитивна
Остаточна відповідь адресата
Негативна
Прохання про дозвіл сподіватися
Згода
Імпліцитна відмова
Експліцитна відмова

Детальний розгляд мовленнєвого жанру "пропозиція руки та серця" жорсткої формалізації відкриває ширші можливості для розуміння вибору мовних та мовленнєвих засобів і тактик, до яких вдаються співрозмовники. Інтерес до подальшого дослідження представляють інтеракції м'якої формалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Долинин, К. А.* Проблема речевых жанров через сорок пять лет после статьи М. М.Бахтина / К. А. Долинин // Русистика : лингвистическая парадигма конца XX века. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. – С. 35–46. 2. *Извекова А.С.* Прагмалингвистические характеристики ритуального дискурса: автореферат дис.... кандидата филологических наук: 10.02.19 / Волгогр. гос. пед. ун-т – 21 с. 3. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс/ В.И.Карасик. –Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с. 4. *Ренц Т. Г.* Романтический дискурс в коммуникативно-семиотической парадигме/Т.Г.Ренц // Вестник Челябинского государственного университета. 2011. Вып. 58. № 25 (240) – с. 138-142. 5. *Хисамова Г. Г.* Диалог как компонент художественного текста (на материале художественной прозы В. М. Шукшина): автореф. дисс. ... докт. филол. наук. Уфа, 2009. 45 с. 6. *Hardy T.* Far from the Madding Crowd/T.Hardy. – Modern Library edition, 2001 – 512p. 7.*Hardy T.* The Hand of Ethelberta/ T.Hardy. – Penguin Classics, 1998 – 512p. 8. *Hardy T.* Under the greenwood tree/ T.Hardy. – Wordsworth Editions Ltd, 1998 – 192 p. 9. *Lakoff G.* Women, Fire, and Dangerous Things : What Categories Reveal About the Mind / G. Lakoff. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.

Булкина А.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

АРГУМЕНТАТИВНО-РИТУАЛЬНЫЙ ДИАЛОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС: РЕЧЕВОЙ ЖАНР "ПРЕДЛОЖЕНИЕ РУКИ И СЕРДЦА"

Статья посвящена рассмотрению характеристик речевого жанра "предложение руки и сердца", который относится к диалогическому любовному дискурсу. Проанализирована специфика его ритуализации, детально рассмотрены формализированные особенности этого жанра в жесткой формализации, построен его сценарный фрейм.

Ключевые слова: *языковой жанр, диалогический дискурс, ритуализация, сценарный фрейм.*

Bulkina A.V., post-graduate student.,

ARGUMENTATIVE RITUAL DIALOGICAL DISCOURSE: SPEECH GENRE "PROPOSAL"

This article deals with the characteristics of the speech genre "proposal". The emphasis is laid on the specifics of its ritualization in the rigid formalization and its scenario frame representation.

Key words: *speech genre, dialogic discourse, ritualization, scenario frame.*

УДК 81'276-029:658:33

Василюк О.В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛЬНИЙ ТА ВІЗУАЛЬНИЙ СКЛАДНИКИ БРЕНДИНГУ МЕГАПОЛІСІВ

У статті розглядаються основні елементи брендингу мегаполісів. Дослідження зосереджене на аналізі логотипів, лінгвістичних засобів та комунікативних стратегій, за допомогою яких здійснюється успішний територіальний брендинг.

Ключові слова: *бренд, логотип, візуальний складник, вербальний складник.*

Сучасний медіа-світ можна охарактеризувати швидкоплинністю процесів, а саме високою швидкістю отримання, продукування та поширення інформації. Бренд визначає конкурентоспроможність товару та компанії. Досвід західних країн свідчить, що на сучасному конкурентному ринку бренди ведуть боротьбу за своє місце у свідомості споживачів. Питання бренду та його складників досліджувались багатьма як українськими, так і зарубіжними лінгвістами, економістами, журналістами: Р. Барт, Н.Л. Коваленко, Д. МакНеллі, Д. Мілман, М. Неймейєр, Ч. Пірс, О.Є. Ткачук-Мірошниченко, Н.М. Фролова.

Ефективний брендинг досягається лише, тоді, коли візуальні компоненти гармонійно поєднані із вербальними. Цим зумовлена **актуальність** статті.

Ми будемо спиратися на визначення, згідно з яким *бренд* – це комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний товар, послугу, компанію або особистість [Holt 2004, 123].

У межах цієї статті ми ставили собі за **мету** дослідити логотипи найвідоміших міст, проаналізувати лінгвістичні засоби та комунікативні стратегії їхнього брендингу на вебсторінках та у відеороликах.

Матеріалом нашого дослідження є логотипи, вебсторінки та відеоролики таких міст, як Лондон, Гонконг, Копенгаген, Мілан, Барселона, Прага, Мадрид, Единбург, Нью Йорк, Дубай.

У зв'язку із тим, що сьогодні все більш актуальною стає компресія інформації та економія мовних засобів, логотипи є ефективним методом брендингу в сучасному інформаційному середовищі [Schmidt 1999, 209].

Аналіз найвідоміших та найуспішніших логотипів міст, продемонстрував їхній розподіл на дві групи за ступенем переважання певного елементу у створенні прагматичного ефекту.

До першої групи належать логотипи із переважанням візуальної символічності, тобто ті, де візуальний компонент несе на собі основне смислове навантаження.

Наприклад, I love New York – логотип, який з'явився у 70-х роках XX століття під час рекламної кампанії з розвитку туризму (Рис.1). Візуальний компонент логотипу є двозначним. З одного боку він є символом кохання, а з іншого – візуально схожий на яблуко, тобто на емблему міста, яка набула популярності у 20-х роках. Така схема побудови логотипу зазнає деяких трансформацій, що виявляються у заміні вербального чи візуального компонента. Наприклад, під лозунгом "NY offers special packages to our Canadian neighbors!" відбувалася заміна першого вербального компонента на візуальний: замість прийменника "I" використаний символ Канади – кленовий лист (Рис.2).

Рис. 1. Логотипи міста Нью Йорк

Рис.2. Логотип міста Нью Йорк, спрямований на канадських клієнтів

Запропонована схема використовується і іншими країнами, із врахуванням певних культурних чи національних особливостей (Рис.3):

Рис.3. Використання основи логотипу *I love*… іншими країнами

Рис.4. Логотип міста Гонконг

Логотип Гонконгу базується на символіці та колористиці, тобто візуальний компонент є ключовим (Рис.4). У його основі є дракон, який є надзвичайно важливим китайським символом хоробрості та інтелігентності. Переважає червоний колір, який асоціюється із вогнем, символізує багатство та радість. Дракон, який летить, символізує цілеспрямованість народу. Його хвіст складається із трьох стрічок. Місцева гора – Лаєн Рок вимальовується червоною стрічкою.Синя стрічка символізує безкрає небо, зелена – екологічність, ставлення мешканців до навколишнього середовища.

До другої групи належать логотипи, у яких переважає вербальний компонент, а візуальний складник служить лише для підсилення ефекту.

У логотипі Копенгагена за основу взята саме назва міста, яка бере участь у грі слів. Дизайнери представили Копенгаген відкритим містом і продемонстрували це у вигляді "кнопки" OPEN (Рис.5). Ця частина назви міста за допомогою його нахилу розбиває слово, створюючи новий символічний прикметник -OPEN. Значення слова OPEN підсилюється за допомогою зеленого кольору, який символізує відкритість міста, дає знак для відкритого проїзду.

Рис.5. Логотип Копенгагена

Рис.6. Логотип Праги

Для іншого логотипу характерне виділення лише певної частини слова. Логотип Праги представляє собою написання назви міста на 4 європейських мовах: чеській, англійській, іспанській/італійській, німецькій. Ідея написання назви міста різними європейськими мовами символізує відкритість для всіх національностей і культур.

Одним із прикладів міст, яке орієнтується не на брендинг міста загалом, а на використання логотипів як брендингу для розвитку певної галузі, є Дубай.

Рис.7. Логотип міста Дубай

Це пояснюється тим, що в місті Дубай унікальні архітектурні витвори стали прекрасною візитівкою міста, які і заміняють певним чином функцію логотипу. Яскравими прикладами будівель, які вражають весь світ, є Бурдж Халіфа та Бурдж аль-Араб.

У 2008 році був розроблений логотип із слоганом Royal Dubai Reality, спрямований на залучення інвестицій (Рис.7). Головним візуальним компонентом є готель Бурдж аль-Араб як символ багатства та краси.

Брендинг міст, як і будь-яка реклама, базується на комунікативних стратегіях. Будь-який тип комунікації, що має мету, є стратегічним, а мета мотивується бажанням мовця досягнути певних результатів. У зв'язку із метою відбувається відбір стратегій [Быльева 2005, 7-8].

Для дослідження інформації вебсторінок міст ми використали класифікацію комунікативних стратегій О.С. Іссерс. Ця класифікація передбачає комунікативні ходи, спрямовані на переконання слухачів або читачів. Ми вважаємо таку класифікацію доречною, оскільки брендинг міст орієнтується на переконання читачів вебсторінок відвідати певне місто.

Основними комунікативними ходами є: апеляція до почуттів, апеляція до якості, апеляція до розуму читачів, апеляція до авторитету, апеляція до мрій, апеляція до улюблених речей [Иссерс 2008, 139-160].

Таким чином, апеляція до почуттів здатна викликати як позитивні, так і негативні асоціації. У нашому випадку позитивна конотація є пріоритетною:

Love*everysecondofSydneyinsummer*
You`ll come away ***feeling refreshed*** *after enjoying the clean air*
Kids will ***love*** *the hands-on interactive exhibits*
Energetic romantics will ***love*** *the gorgeous sunsets*
It is a challenge to not find something you ***love***

Однак є випадки, коли позитивні асоціації викликають почуття повинності, необхідності. Наприклад, створення прикметників за схемою: must+дієслово:

Must-do *summertime*
Must-see *attractions*
Must-eat *food*

Апеляція до якості викликає довіру:

*There are **five star** hotels by the harbor*

*Streets host the world`s most famous designer brands, including **Chanel and Gucci***

*Guests can choose their favorite dishes from **superb** a la carte menu*

*It has been specializing in tailor- made suits for men and women with **quality** cloth imported directly from the UK.*

Апеляція до розуму реалізується за допомогою таких дієслів, як *learn, know, think, imagine*:

***Learn** about Sydney!*

*If you **think** the Hong Kong Dragon Boat Carnival only has serious competition, then think again*

***Imagine** walking along the streets*

***Imagine** enjoying your lunch or dinner created from vegetables.*

У цій категорії ми виділяємо підгрупу, до якої входять предикати розумової діяльності: *find out, discover, search, check out, explore, experience*:

***Find out** about national parks!*

***Find out** what`s on here at any time of the year*

***Discover** plenty things to do in Sydney*

***Discove**r the best deals on accommodation*

***Search** here for the best hotels and motels*

***Experience** the vibrancy, color and soul of Hong Kong at one of its traditional festivals.*

***Check out** our most popular food events, guides and contests*

***Explore** 400 million years of Hong Kong's history through exhibits*

Апеляція до авторитету передбачає використання відомих висловів або посилання:

They came, they saw and they were conquered by these attractions.

Комунікативний хід "апеляція до мрій" спрямований безпосередньо на позитивне сприйняття:

***Looking for** a unique Sydney dining moment?*

*Support your **dreams and aspirations**!*

*A **dream destination** for the family*

*Create your **Dream** Holiday experience*

Остання група, апеляція до улюблених речей викликає почуття єдності з містом, тому зроблений акцент на займеннику *your* та створює інклюзивну функцію інтимізації.

*This is **your** guide to seeing and doing Hong Kong*
*Magic, adventure and **your favorite** cast of characters await.*
*Participate in **your favorite** sport.*
*Exploring **your** dreams in London.*

Віодеоролик містить як візуальні, так вербальні елементи. Для успішного брендингу кожен із цих елементів відіграє помітну роль, взаємодоповнюючи один одного.

Під час дослідження відео-візитівок міст, ми виділили такі риси, як риторичні запитання, повторення, а також лінгвістичні засоби для вираження емотивності.

Риторичні запитання є одним із засобів підкреслення найголовнішого у тексті, створюючи невимушеність викладу інформації.

What do I like about HK?
At night who would want to sleep in Madrid?

Дієслово – це частина мови, яка характеризується динамічністю. Відповідно динамічність тексту прямо пропорційна кількості дієслів у реченні. Найефективнішим є використання дієслів у наказовій формі, тобто так звані спонукальні конструкції [Olins 2005, 509]:

***Come**toNYandHaveaWOWmoment*
***Prepare** to be impressed*
***Find** your reasons to fall in love*
***Take** your time to enjoy it all!*

Для брендингу важливо викликати конкретні асоціації, тому використовуються прикметники, які несуть необхідну інформацію. Точні епітети посилюють виразність образу та роблять його предметним:

***Huge**buildings*
***Great** food*
*I am in **a different** world,*
***Skilled** multicultural workforce*
***Magical** moment*

За цією аналогією ідея брендингу Барселони втілюється у трьох лініях, які вимальовують словосполучення. Кожне з них складається з такої комбінації: Прикметник + city (*a happy city, living city, Mediterranean city, integrating city, creative city*).

На морфологічному рівні прагмеми у брендингових стратегіях можуть актуалізуватись завдяки окремим частинам мови**:**

✓ оцінювальним прикметникам (*top*, *special*, *unique, perfect*, *high*)

*Check out our **top** 10 attractions!*

*It is a **unique** fusion of East and West*

*Exceptional cuisine, worth a **special** journey.*

✓ прикметникам та прислівникам зі значенням часу (*old*, past, *new*), які функціонують як логічні сигнали, що пов′язують теперішній досвід із попереднім:

*One of the greatest charms is its unending contract between **old** and **new**parts of the city.*

*Contrast the **modern** hustle and bustle with **past** treasures that bring its heritage to life*;

✓ а також морфемам.

Наприклад, префіксам та основам інтенсивності (*extra-*, *ultra-*), які сприяють створенню позитивної оцінки –

*What makes the squid here **extra** tasty?*

*This three-hour walk takes you into the heart of the downtown with **ultra** modernofficebuildings.*

У неповних реченнях зазвичай пропускається дієслово, яке і так зрозуміле із контексту:

Madrid – worldtourismcapital

Sydney – globalcity

На підставі нашого дослідження можна зробити висновок, що найуспішнішими способами для брендингу міст є логотипи, слогани, відео-візитівки. Серед лінгвістичних засобів найефективнішим є використання точних епітетів. Брендинг міст є актуальною та перспективною проблемою дослідження, адже кожне місто прагне стати унікальним. Для досягнення цієї мети залучаються всі можливі способи, продукуються нові ідеї і використовуються унікальні лінгвістичні засоби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Быльева Д.* Семиотика визуальных образов в рекламном плакате / Д. Быльева // Реклама. Теория и практика. – 2005. – № 6. – С. 7 – 18. 2. *Иссерс О.С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи // О.С. Иссерс. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – С. 139-160. 3. *Holt, DB*. "How Brands Become Icons: The Principles of Cultural Branding" / DB. Holt. – N.-Y.: Harvard University Press, Harvard MA, 2004. – 123 p. 4. *Olins, Wally*. On Brand / Olins W. – London: Thames and Hudson,

2005. – 509 p. 5. *Schmidt, Klaus*. Inclusive Branding: The Why and How of a Holistic approach to Brands / K. Schmidt, Ch. Ludlow. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1999. – 209 c.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2013

Василюк О., студ.,
Институт КНУ имени Тараса Шевченко

ВЕРБАЛЬНЫЕ И ВИЗУАЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ БРЕНДИНГА МЕГАПОЛИСОВ

В статье рассматривается брендинг мегаполисов и его основные элементы, а именно анализируются логотипы, лингвистические средства и коммуникативные стратегии, с помощью которых осуществляется успешный территориальный брендинг.

Ключевые элементы: *бренд, логотип, визуальный компонент, невербальный компонент.*

Vasyliuk O., student
Taras Shevchenko University of Kyiv

CITY-BRANDING: VERBAL AND VISUAL ELEMENTS

The article is devoted to the study of city-branding and its main elements. The research is focused on the analysis of logotypes, linguistic means and communicative strategies which are used for effective city-branding.

Key words: *brand, logotype, visual elements, nonverbal elements*

УДК 81’373 = 512. 161:003.083

Виклюк І.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ АБРЕВІАТУР У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ ПРЕСІ

Статтю присвячено проблемі вивчення та встановлення специфіки функціонування абревіатур у сучасній турецькій пресі. Досліджено тематичні групи скорочень, характерні для сучасних турецьких газет та виявлено нові тенденції їх використання.

Ключові слова: *абревіатура, економічний дискурс, лінгвістика, медична лексика, преса, скорочення, сфера політики, технічна термінологія.*

Сучасна лінгвістика приділяє значну увагу вивченню мови засобів масової інформації та перш за все мові преси, яка характеризується жанровим розмаїттям, динамічністю і є своєрідним середовищем для різного типу новоутворень.

На сьогодні мова преси є передовим джерелом інформації мовного характеру для більшості людей, впливає на динаміку формування та розвитку мовних норм. Починаючи з XX століття помітним явищем у мові преси стало використання абревіатурних скорочень.

Абревіація є однією з найбільш характерних особливостей мови сучасної преси і поєднує в собі принципи газетно-публіцистичного стилю: потяг до стандарту та експресії [Костомаров 1971, 261]. Висока частотність використання скорочених слів та словосполучень у мові газет вказує на їхню належність до певної усталеності. Відсутність же в абревіатурах певних емоційних та оціночних характеристик вказує на їхні тенденції до економії.

Значне збільшення скорочених лексичних одиниць та їх поява у мові ЗМІ привертає увагу науковців. Дослідженням цього явища займались вітчизняні (Н. В. Коломієць, Н. Ф. Клименко, О. А. Стишов, О. М. Турчак, Г. В. Шаповалова) та зарубіжні (О. А. Земська, О. С. Кубрякова, Л. М. Ільченко, І. Індже, М. Караш, М. Озкан) вчені.

У мові сучасної турецької преси простежується тенденція до збільшення кількості абревіатур, однак наявні праці, присвячені вивченню специфіки газетно-публіцистичного стилю, не є ґрунтовними та не охоплюють тему в повному обсязі. Цим й обумовлена **актутальність** дослідження абревіатур з точки зору їхнього функціонування у мові преси.

Метою дослідження є вивчення та встановлення специфіки функціонування абревіатур у сучасній турецькій пресі. **Завданням** роботи є: 1) виявити тематичні групи абревіатур, характерних для сучасної турецької преси, дослідження нових тенденцій використання абревіатур у сучасній турецькій мові, зокрема функціонування іншомовних абревіатур, збільшення ролі абревіатур у сфері економіки та політики; в) визначити специфіку використання абревіатур у структурі газетно-публіцистичного тексту.

Матеріалом дослідження стали абревіатури різних турецьких друкованих засобів масової інформації (газет, журналів, альманахів, бюлетнів). У роботі також використані лінгвістичні та орфографічні словники: "Тлумачний словник лінгвістичних термінів" (Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü) [Vardar 2002, 216]; "Тлумачний словник неологізмів Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü" [Bayar 2006, 395]; "Словник абревітур турецької мови" (Türkçe Kısaltmalar Sözlüğü) [Şimşir 2006, 469]; "Орфографічний словник" (Yazım Kılavuzu) [Akalın 2008, 505].

Абревіація є інтралінгвістичним явищем, яке виникло під впливом екстралінгвістичних чинників (соціально-економічних, політичних та культурних умов), внаслідок чого структурна модель абревіатур має багато спільного в різних мовах незалежно від будови мови [Сахибгаева 1998, 21].

Серед численних характеристик абревіатур Д.І. Алексєєв зумів побачити й чітко сформулювати головну: "Абревіація досягла успіху і закріпилася головним чином тому, що вона дозволяла створювати цільнооформлені слова там, де раніше був лише опис поняття... *Ставка на слово* під час абревіації безсумнівна" [Алексеев 1979, 328].

Неупереджено оцінюючи співвідношення абревіатурних і описових номінацій, можна говорити про науково прогнозоване поступове й неухильне завоювання абревіатурами функціонального пріоритету. Абревіатури неминучі у зв'язку із загальномовним прагненням до конденсації. Ю. Лотман, аналізуючи природу семіотичних структур, справедливо писав, що складність структури пропорційно залежить від складності інформації, яка передається. Ускладнення характеру інформації неминуче призводить і до ускладнення використаної для передачі семіотичної системи [Лотман 2000, 198].

Поява численної кількості складних синтаксичних структур для позначення нових реалій перевантажує мову, робить її менш гнучкою. Деякі номінації настільки великі, що ними дуже важко оперувати. У зв’язку з цим у сучасній мові діють лінгвістичні чинники, що сприяють скороченню цих громіздких структур.

До чинників, які впливають на виникнення нових одиниць (і на всю систему словотвору загалом), як правило, належать екстралінгвістичні: науково-технічний та соціальний прогрес, поширення інформаційного потоку й потреба передачі його з

найменшими витратами часу та місця й такі лінгвістичні чинники, як тенденція до мовної економії, прагнення до аналітичності.

Найбільш значущою мовна економія виявляється в газетно-публіцистичному стилі. При цьому основним способом вияву економії є утворення спеціальних скорочень й абревіатур (тобто економія на лексичному рівні). Закон економії мовної енергії тісно пов`язаний з екстралінгвістичним чинником, що притаманний мові ЗМІ і має власне прагматичний характер, – ощадливе використання газетної та журнальної площі [Стишов 2003, 230]. Все це призводить до появи різних видів скорочень та абревіації.

Проте за всієї важливості концепції мовної економії, виникнення скорочень не вичерпується дією лише одного принципу. Аналіз чинників і умов виникнення нових форм скорочень пов'язаний із виявленням прагматичних потреб окремого індивіда, соціальної групи та суспільства загалом, сама поява нового слова диктується прагматичними потребами.

Представники сучасної науки про мову намагаються знайти ефективніші способи сприйняття й обробки інформації у зв’язку з її надмірністю. Тому слід зазначити, що потреба в інформаційній компресії мовних потоків супроводжується збільшеним інтересом мовознавців до фрагмента словникового складу сучасної турецької мови, представленому скороченими мовними одиницями, або абревіатурами.

Лексика як найбільш динамічний рівень мовної системи реагує на зміни, які відбуваються в суспільстві. Найбільш яскраво це виявилося в періоди радикальних трансформацій державного, соціального, економічного устроїв, які співпадають з корінною зміною стереотипів поведінки, переорієнтацією морально-етичних установок. Слова й стійкі словосполучення, які відображають і фіксують різноманітні явища в свідомості людей, здатні за певних умов впливати на носіїв мови.

У XX столітті, особливо після кемалістської революції, у турецьку мову ввійшло багато слів із західноєвропейських мов, в основному наукові, технічні, культурні терміни: *üniversite (університет), gazete (газета), radyo (радіо) sinema (кіно), kültür (культура), otomobil (автомобіль)* та інші. У зв’язку з введенням у Туреччині європейського одягу в мову проникли і його назви: *pantalon (брюки), ceket (піджак), palto (пальто)* та інші.

У сучасній мові, особливо у засобах масової інформації, здебільшого в газетних і журнальних текстах використовують запозичені літерні абревіатури, які функціонують у своєму оригінальному вигляді (написані латиницею): EAG – *Die Europäische Atomgemeinschaft* (Європейське співтовариство з атомної енергетики). У запозичених ініціальних буквених абревіатурах, написаних латиницею, кількість компонентів залежить від кількості слів вихідного словосполучення. Для таких абревіатур також можлива елімінація малоінформативних складників. Наприклад: ICTV – Independent company ***of*** television – *Незалежна телевізійна компанія; ICPA – International Commission* ***for*** *the Prevention* ***of*** *Alcoholism – Міжнародна комісія за боротьбу з алкоголізмом.*

Елімінація малоінформативних складників характерна також і для турецьких абревіатур: *GSB – Gençlik* ***ve*** *Spor Bakanlığı – Міністерство у справах молоді та спорту; MBMD – Madde Bağımlılığı* ***ile*** *Mücadele Derneği – Товариство по боротьбі з психоактивними речовинами.*

З-поміж ініціальних літерно-звукових (звуко-літерних) лексичних скорочень виокремлюємо запозичені абревіатури:

EISS – European Institute of Social Security – Європейський інститут соціального забезпечення.

Кількість компонентів чужомовних абревіатур також залежить від кількості слів мотивувального словосполучення, у них можлива елімінація малоінформативних слів вихідного словосполучення. Наприклад:

UNFDAC – United Nations Fund ***for*** Drug Abuse Control – *Фонд ООН для боротьби зі зловживанням наркотичними засобами*.

Під час використання цих абревіатур у процесі приєднання турецьких афіксів до запозичених з англійської мови дипломатичних термінів, що вживаються в оригінальній формі, афікси фонетично оформлюються відповідно не до турецької, а до англійської вимови [Кайтукова 2006, 49–63].

У цьому дослідженні ми спробуємо виявити специфіку використання абревіатур на матеріалі сучасної турецької преси, оскільки вона відображає практично всі сторони життя: політику, медицину, спорт, економіку.

Мова ЗМІ, мова преси є авторитетним джерелом інформації мовного характеру для більшості людей, має великий вплив на

динаміку мовного розвитку і формування мовних норм. Розглянемо особливості використання абревіатур в економічному, політичному, медичному і технічному дискурсах.

Зі стрімким розвитком економіки у світі, лексика сучасної турецької мови значно поповнилась абревіатурами на позначення міжнародних економічних організацій, назв економічних процесів, банківських та фінансових систем.

Для економічного тексту характерне найбільш чітке і логічне членування тексту. Як справедливо зауважують лінгвісти, чіткість реалізується навіть шляхом виділення частин цифровими позначеннями. Самий дискурс побудований за однією і тією ж схемою: "теза – аргумент – висновок". Таким чином, будь-який економічний текст завжди починається з висунення автором тези, постановки проблеми. Наступним кроком є висунення аргументів за і проти. За допомогою представлених аргументів автор приводить читача до необхідного і логічного з його точки зору висновку. Ця схема може модифікуватися відповідно до кожної конкретної ситуації.

Абревіатури, які належать до економічного дискурсу, є найбільш розповсюдженими: *AET – Avrupa Ekonomik Topluluğu – Європейська Економічна Спільнота; DTÖ – Dünya Ticaret Örgütü – Світова Організація Торгівлі; SPK – Sermaye Piyasası Kurulu – Комітет ринку капіталовкладень; TİM –Türkiye İhracatçılar Merkezi – Центр експортерів Туреччини; TÜFE – Tüketici fiyatları endeksi – Індекс споживчих цін.*

Скорочення частіше всього зазнають назви організацій, установ, пов’язаних із фінансово-економічною діяльністю.

В економічному дискурсі переважають алфавітні скорочення (45 %), рідше зустрічаються ініціальні (30 %) та змішані абревіатури (25 %).

За рахунок виникнення за останні роки великої кількості політичних утворень (партій, організацій, союзів), зросло й число абревіатур, що використовуються у сфері політики. Абревіатури політичної лексики складають 35 % усіх скорочень, які використовуються в пресі: *CHP – Cumhuriyet Halk Partisi – Народно-республіканська партія; DPT – Devlet Planlama Teşkilatı – Організація державного планування; EPA – Avrupa Parlamenterler Örgütü (European Parliamentary Association) – Асоціація Європейського Парламенту; MHP – Milliyetçi Hareket Partisi –*

Партія Національного Рух; TBMM – Türkiye Büyük Millet Meclisi – Великі Національні Збори Туреччини.

Як справедливо зауважує В.З. Дем`янков, "суспільне призначення політичного дискурсу полягає у тому, щоб прищепити адресатам – громадянам суспільства – необхідність "політично правильних" дій або оцінок. Інакше кажучи, мета політичного дискурсу – не описати, а переконати, пробудити в адресаті наміри, дати обґрунтування для переконання і спонукати до дії" [цит. за Возна 1981, 48–50].

Під час аналізу абревіатур, отриманих методом суцільної вибірки зі статей, було виявлено, що всі скорочення, які належать до політичного дискурсу, належать до алфавітних скорочень слів. Найбільш розповсюдженими виявилися абревіатури назв політичних партій, наприклад:

AKP – Adalet ve Kalkınma Partisi – Партія Справедливості та Розвитку; LDP – Liberal Demokratik Partisi – Ліберально-демократична партія.

Крім того, досить часто використовуються абревіатури назв різних бюро, асоціацій, компаній: *THY – Türk Hava Yolları – Турецькі Авіалінії.* Такі абревіатури відомі в усьому світі, тому не розшифровуються, оскільки припускається, що читач знає, про що мова, або, у крайньому випадку, може здогадатися за контекстом про те, що означають подібні скорочення: *TBMM – Türkiye Büyük Müllet Meclisi – Великі Національні Збори Туреччини.*

У тих випадках, коли журналіст не впевнений, що всі зрозуміють, про що він пише, він розшифровує абревіатуру: *Evvela savcıların hangi soruşturmalara bakacağı hususu, UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi) adlı bilgisayar programına göre yapılmaktadır.[4 Temmuz, 2009]* – "Стосовно питання, за яким способом буде проведений допит, то він буде здійснений відповідно до Проекту Національної Судової Мережі (ПММС)").

Під час аналізу матеріалу було помічено, що деякі абревіатури, що вживаються в турецькій пресі, запозичені з англійської мови: *NATO – North Atlantic Treaty Organization – Північноатлантичний Альянс*, оскільки в турецькій мові немає аналогічних назв. Крім того, ці скорочення відомі в усьому світі і в читача не виникає складнощів з їх розшифруванням. Наприклад, у турецькій мові досить часто поряд із турецькими абревіаціями використовуються англійські скорочення назв відомих міжнародних організацій.

Наприклад: *IMF – Uluslararası Para Fonu – Міжнародний Валютний Фонд.*

Скорочення, що використовуються у текстах медичної тематики, не є досить чисельними за кількістю, і включають у себе абревіатури, які позначають лікарські засоби, апарати для обстеження здоров`я людини, медичну термінологічну базу: *ATEM – Alköl ve Uyuşturucu Bağımlılarını Tedavi Merkezi – Клініко-діагностичний центр;* BAG – Beyin akım grafiği – Електроенцефалограма;*MVB – Merkezi Venöz Basınç – Центральний венозний тиск;* SPH – Sürekli Pasif Hareket – Тривала пасивна розробка суглобів; *TKS – Tam Kan Sayımı – Клінічний аналіз крові.*

У сучасній турецькій пресі статті, присвячені техніці, до недавнього часу зустрічаються рідко, однак починають набувати популярності. Ця група номінацій поповнюється за рахунок розробок у сфері науки, техніки, промисловості та інноваційної діяльності. Наприклад: *IDA – İnsansız Denizaltı Aracı – Автоматичний підводний апарат; Ro-Ro – Gemiye taşıt indirme bindirme (з англ. rolon – roloff) – відкриття або закриття позиції опціону; RSAMT – Radyo Sinyali Algılama ve Mesafe Tayini – Радіолокаційна станція; YD – yoğun disk (з англ. Compact Disc) – Компакт-диск; tls. – telsiz – бездротовий.*

Отже, найбільш розповсюдженими є абревіатури, які належать до економічного та політичного дискурсів; у кожному з типів дискурсу превалюють алфавітні абревіатури (45%) та ініціальні (30%), тоді як змішані зустрічаються значно рідше.

Серед скорочень існує група, яку складають абревіатури, запозичені з інших мов, в основному, з англійської. Особливістю їх уживання можна вважати те, що вони активно освоюються на всіх рівнях, і тому використовуються в сучасних публіцистичних текстах у різних варіантах. Абревіатури потребують розшифровки навіть у ЗМІ і, як правило, у письмовому варіанті супроводжуються (за першого вживання в тексті) повним найменуванням.

Інформативність, зручність вимови, легка запам`ятовуваність скорочень, особливо акронімів, сприяють збільшенню їх кількості і використанню в різних сферах комунікації, а значить і зростає необхідність їхнього дослідження.

На сьогодні одним із важливих завдань у сфері створення загальної теорії абревіації є накопичення та аналіз достовірного та

численного фактичного матеріалу, на якому можна було б побудувати узагальнення всіх скорочених лексичних одиниць та дати їм детальну характеристику, що може бути темою для подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алексеев Д.И.* Сокращенные слова в русском языке. / Д. И. Алексеев – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1979. – 328 с. 2. *Возна Р.Ф.* Абревіатури в діловому мовленні / Р.Ф. Возна // Культура слова. – К., 1981. – Вип. 23. – С. 48 – 50. 3. *Кайтукова Е.Г.* Способы образования турецких экономических терминов / Е. Г. Кайтукова // Вопросы тюркской филологии, вып. 6: Материалы Дмитриевских чтений. – М.: Академия гуманитарных исследований. – Институт стран Азии и Африки, 2006. – С.49 – 63. 4. *Костомаров В.Г.* Русский язык на газетной полосе. М.: Изд-во Московского ун-та, 1971. – 261 с. 5. *Лотман Ю.* Об искусстве. / Ю. Лотман – СПб.: Искусство, 2000. – 198 с. 6. *Сахибгаева Л.Ф.* Проблеммы аббревиации в разноструктурных языках: деривационно-номинативные аспекты. / Л. Ф. Сахибгаева // Автореф. дис. канд. філол. наук. Уфа, 1998. – 21 с. 7. *Стишов О.А.* Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця XX ст. (на матеріалі засобів масової інформації) / О. А. Стишов // Дис. д-ра філол. наук .– К., 2003. – 230 с. 8. Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü [Haz. Nevnihal Bayar]. – Ankara: Akçağ Yayınları, 2006, 395 s. 9. *Taha Akyol*. Yargıda Çiçek Vakası. "Milliyet", 04.07.2009. 10. Türkçe Kısaltmalar Sözlüğü [Haz. Bilal N. Şimşir]. – Ankara: Yargı Yayınları, 2006, 469 s. 11. *Vardar B.* Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. – İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, *2002,* 216 s. 12. Yazım Kılavuzu [Haz. Şükrü Haluk Akalın]. – Ankara: Türk Dil Kurumu, 2008, 505 s.

Выклюк И.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СПЕЦИФИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АББРЕВИАТУР В СОВРЕМЕННОЙ ТУРЕЦКОЙ ПРЕССЕ

Статья посвящена проблеме изучения и определения специфики функционирования аббревиатур в современной турецкой прессе. Изучены тематические группы сокращений, характерные для современных турецких газет, обнаружены новые тенденции их использования.

Ключевые слова: *аббревиатура, экономический дискурс, лингвистика, медицинская лексика, пресса, сокращения, сфера политики, техническая терминология.*

Vykliuk I. V., postgraduate student
Kyiv Taras Shevchenko National University

THE SPECIFIC USE OF ABBREVIATIONS IN MODERN TURKISH PRESS

The article deals with the specificity of functioning of abbreviations in modern Turkish press. Thematic groups of abbreviations that are typical for modern Turkish newspapers and new tendencies of their usage were examined.

Key words: *abbreviation, economic discourse, linguistics, medical lexis, press, acronyms, realm of politics, technical terminology.*

УДК 811.214.21’373

Гаврецька Х.М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЮРИДИЧНА ЛЕКСИКА СУЧАСНОЇ МОВІ ГІНДІ ТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Статтю присвячено розгляду юридичної лексики сучасної літературної мови гінді. Опрацьовано власне поняття юридичної лексики сучасної літературної мови гінді, розглянуто її функціональні особливості, визнані у сучасному індійському мовознавстві. Виявлено, що юридична лексика сучасної літературної мови гінді є найчастотнішою у межах офіційно–ділового стилю. Аналіз даної проблеми здійснено на гіндімовних оригінальних матеріалах, зокрема на Карному Кодексі Індії.

Ключові слова: *лексика сучасної мови гінді, поняття юридичної лексики, функціональний стиль, офіційно – діловий стиль.*

Якщо ми візьмемо до уваги вже наявні в лінгвістиці визначення юридичної лексики, то за робоче тлумачення досліджуваного пласту мовних одиниць доцільно прийняти таке: юридична лексика – неоднорідна за своїм складом сукупність одиниць різного походження, які створені для того, щоб позначати поняття різноманітних галузей, зокрема суспільного, політичного, юридичного, соціального, морально-етичного спрямування [1, с. 91].

Також нами враховувалось багато чинників, які на нашу думку, впливають на те, щоб їх віднести саме до даної категорії, серед них: 1) наявні тлумачення або визначення слів у довідковій літературі, енциклопедіях, словниках; 2) обгрунтованість спеціальних

позначень у тлумачних словниках; 3) функціональне та смислове навантаження лексеми та частота її вживання; 4) контекст самого слова у різних випадках його вживання.

За умови єдиної ідеології та соціального устрою відповідно зберігається й ядро юридичної лексики, яка є спадковою за своєю природою. Багато хто із науковців вважають це твердженням недоцільним відносно 90 –х років 20 століття, так як зазначений період відзначається переорієнтацією ідеологічних настанов соціуму.

Що ж стосується юридичної лексики, то при тлумаченні кожного окремо взятого терміна беруться до уваги наявні досягнення та ті, які нещодавно були введені в науковий обіг юридичної науки, а також соціальні, політичні, економічні, моральні зміни в житті суспільства. Ще при роз'ясненні термінів ураховуються базові положення нормативно-правових актів та інших законодавчих документів.

Таким чином подається таке визначення: юридична термінологія законодавства – це сукупність слів (словосполучень), за допомогою яких у текстах законів позначаються поняття. Таким чином, ми можемо говорити про те, що в межах кожної мови існувало й досі існує багато чинників, які впливають на формування та генезис юридичної лексики, також великий вплив мають міжнародні відносини та контакти з іншими країнами , що спричинює і цікаві для нас міжмовні зв'яки. Також важливим засобом при термінотворенні є запозичення з інших мов та власне їх взаємодія, (наприклад при двомовності). Спостерігається активне термінотворення лексики юридичного пласту, що було зумовлене збільшенням сфери впливу права, поява нових галузей правознавства через залучення термінів з багатьох інших сфер, не тільки суміжних з юриспруденцією. Кожна сформована, усталена терміносистема, як і власне система юридичної лексики, наділена національно-мовними, спеціальними, фаховими, загальнолюдськими і загальновживаними закономірностями.

Коли формується текст закону, використовується багато різних термінів починаючи від спеціальних юридичних і закінчуючи загальновживаними. Загальновживані (неспеціальні терміни) використовуються в різних сферах науки, різних галузях життя, у побуті, різними індивідами у соціумі, тоді як спеціальні (галузеві) – на позначення специфічних, фахових понять державно-правових явищ юриспруденції. Формуються вони під впливом юридичної науки та її

практичного застосування. Існує ще також такий розряд, як спеціальні неюридичні терміни, які були сформовані іншими науками.

За роки свого існування як державної сучасна літературна мова гінді не вийшла за межі літературної мови і мови міжрегіонального спілкування, хоча безперервно зростає кількість людей, які володіють сучасною літературною мовою гінді в тій чи іншій мірі. Соціальна і релігійна неоднорідність населення, а також тематика творів накладають свій відбиток на стилістичне оформлення матеріалів. Все це привело до формування різних літературних стилів мови гінді.

Книжний або чистий стиль гінді, де поряд з широким вжитком слів тадбхава активно використовуються слова татсама та зустрічається незначна кількість арабської, перської та англійської лексики. Цим стилем написана більшість літературознавчих досліджень, редакційних і передових статей газет і журналів, всі документи Індійського уряду, офіційні звіти і послання до нації, тексти договорів та угод.

Санскритизований стиль гінді, де в основному вживаються слова татсама, серед яких зустрічаються і маловживані слова у сучасній літературній мові гінді. Цим стилем написані філософські трактати, послання релігійних індуїстських організацій. Також ним в основному написана і Конституція Індії.

Нейтральний, або повсякденний стиль, в якому в рівній кількості вживаються слова власне гінді- і арабо–перські слова. Тут також зустрічається порівняно мало санскритських слів татсама, але зростає використання слів, запозичених з англійської мови, що особливо стосується спеціальних текстів – технічних та економічних. Цим стилем написано багато літературних творів, це – мова паперових та електронних ЗМІ, а також мова масового політичного мітингу, мова виступів керівників держави перед народом.

Розмовний стиль гінді, або міське койне, де поряд зі словами власне гінді та іранізмами зустрічаються й слова з місцевих мов (делійська, бомбейська, хайдарабадська та інші міські койне). Це – мова повсякденного вжитку та спілкування в громадських місцях, мова базару та ярмарок, мова дружніх бесід, мова діалогу з обслуговуючим персоналом, це мова міських низів і мова вулиць мегаполісів Північної Індії. У розмовному стилі широко вживається розмовна лексика і фразеологія, часто з яскравим емоційним забарвленням, просторічна лексика. Синтаксичними особливостями

розмовного стилю є вживання неповних речень, слів-речень, звертань, вставних слів, зворотний порядок слів [2, с. 250].

Ми хотіли би детально проаналізувати вживання юридичної лексики у офіційно-діловому стилі.

Після здобуття Індією незалежності судові та адміністративні справи в країні, звичайно, повинні були вестися на національних мовах, зрозумілих для населення. Першочергове значення для розвитку офіційно-ділового стилю гінді мало надання йому статусу офіційної мови. У 1948 році голова Установчих Зборів Індії Раджендра Прасад доручив групі професорів розробити термінологію, необхідну для перекладу тексту Конституції Індії з англійської мови на гінді та інші індійські мови. Експертна комісія даного перекладу складалась з М. Сатьянарайана (Satyanarayana), Джайчандра Відяланкара (Djaychandra |Vidyalankara), Рахула Санскритьяйана (Rahyla Sanskrityayana), І.Р. Дадра (Dadra) та Сунити Кумара Чатерджи (Sunitu Kumar Chatterji). Запропонована термінологія була обговорена й схвалена всеіндійською комісією експертів – лінгвістів, яку складали представники 14 мов: санскрит, тамільська, телугу, урду, кашмірі, асамська, гуджараті, гінді, канада, малаялам, бенгальська, маратхі, орія й пенджабі. Індійські вчені та суспільні діячі, що входили до складу експертної комісії, відштовхувались від тексту конституції англійської мови, вони вважали, що текст конституції на гінді повинен складати по можливості такі еквіваленти англійських юридичних й суспільно-політичних термінів, які б могли бути максимально використані при перекладі конституції. Саме цей переклад, опублікований 26 січня 1950 року і став першим офіційно визнаним документом даного функціонального стилю в незалежній державі. Мова, якою була написана Конституція Індії, переважно містить санскритизовану лексику, в якій більшою мірою використовуються слова татсама [2, с. 118].

Офіційно–діловий стиль характеризується певним відбором адміністративної, економічної, юридичної, дипломатичної та суспільно– політичної термінології, що використовується в установах різного роду, на підприємствах, у суді, в державних та міжнародних взаємовідносинах. В плані лексичної характеристики текстів немає певної переваги слів з особливим складом синонімії

Особливість офіційно-ділової лексики та юридичної як її складової в мові гінді полягає в певній кількості синонімів для кожного слова, походження якого може бути санскритським, арабо-

перським або англійським. Використання кожного з них буде правильним [10, с. 229].

Так як і в інших функціональних стилях, в офіційно–діловому закріпилась певна кількість сталих виразів, характерних термінів, слів, словосполучень тощо.

Розглянемо такі сталі слова:

- baithak (बैठक) - "засідання"; - ka:gaza:t (काग़ज़) - "папери", "документація"; - patr (पत्र) - "документ", "лист"; - sankalp (संकल्प) - "резолюція"; - sarkariy patr (सरकारी पत्र) - "службовий лист", "записка"; - hasta:kSar (हस्ताक्षर) - "підпис"; - pravr:tti (प्रवृत्ति) – "тенденція"; - vadi: (वादी) - "той ,хто подає заяву", "позивач"; - anusma:rak (अनुस्मारक) - нагадування, -upar (ऊपर) - "вищевказаний", "вищезазначений";- dasta (दस्ता) - "нижчевказаний"; "нижчезазначений"; - sath gura (साथ जुड़ा) - "пов'язаний з", "має від ношення до", - paripatr (परिपत्र) - "циркуляр", -gavahi: (गवाही) - "об'ява, оголошення ".

Зустрічається велика кількість термінів – складених слів, наприклад: - एक अन्य जगह पर स्थानांतरित आदेश "наказ про переведення на інше місце"; माल के स्टॉक में भंडारण "платіжка за зберігання товару на складі"; - विषय अनुदेश " вказівка на тему" - नमूना अनुप्रयोग :- "зразок заяви ", - पंजीकरण संख्या - "реєстраційний номер";

У зв'язку зі словотворенням і формуванням термінології існує статистична закономірність, яка полягає в обмеженості поєднання лексем різного походження, тобто санскритські основи поєднуються виключно з санскритськими, арабо – перські з арабо – перськими. Але існує думка щодо цієї особливості. Саме мова офіційно–ділового стилю є виключенням з цього правила. Індійський дослідник Бхоланатх Тивари вважає такі "гібридні словосполучення" особливістю офіційно – ділового мовлення. Він пише :"Але в канцелярському стилі на кожному кроці зустрічаються змішані "словосполучення", що являється внеском з боку нашого суспільного культурного розвитку" [11, с. 236].

Наприклад: - आवश्यक दस्तावेज को तैयार : “підготуйте необхідну документацію” ; - लिखित आवश्यक “необхідний (письмовий) документ” ; - दस्तावेज़ “необхідний документ”; - नियुक्त योग “вказана сума”; - पूरी जिम्मेदारी “повна відповідальність”; - अग्रिम “аванс”; - रिकॉर्ड लाभ “рекордний прибуток”; - व्यापार और कानूनी दृष्टिकोण से “з ділової та юридичної точки зору”; - क्षेत्रीय प्रशासनिक इकाई “регіонально – адміністративна одиниця”.

До досліджуваного пласту лексики в межах офіційно–ділового стилю належать назви посадовців, найменування установ та їх відділів, наприклад:

- adhika:ri: (आधिकारि) - “чиновник”, “посадовець”; - pra:dha:N man:tri (प्रधानमंत्री) - "прем’єр міністр", - muk:hya man:tri (मुख्यमंत्री) - "головний міністр", - raS:t:rapati: (राष्ट्रपति) - "президент", - karmac:ari (कर्मचारी) -"службовець"; -ankalan adhika:ri: (आंकलन आधिकारि) -“податковий чиновник”; - muk:hya abhiyanta: (मुख्य अभियंता) - “головний інженер”; - adhika:r’T ejeNT (अधिकृत एजेंट) - “уповноважений агент”, “уповноважений представник”; - antrarashtriy vya:par mantra:lay (अंतर्राष्ट्रीय व्यापार मंत्रालय) - “міністерство зовнішньої торговлі”; - arthik sala:hka:r (आर्थिक सलाहकार) - “радник з економічних справ”.

Для офіційно-ділових текстів характерні трафаретні словосполучення та звороти такі як: -is sambandh me (se) (इस के संबंध में (से)) - "у зв’язку з цим"; -is muddē par: (इस मुद्दे पर) - "з цього питання", "щодо цього питання"; Upar diē gaē patē (ऊपर दिए गए पते) - "за вищевказаною адресою"; -ke pate par (के पते पर) - "за адресою"; -upar vyakti (ऊपर व्यक्ति) – "вищевказані особистості, вищезазначені індивіди " - netratv me (नेतृत्व में) - "під керівництвом"; samanya dastavez par (सामान्य दस्तावेज़ पर) - "на стандартному бланку", "по встановленій формі".

Отже, ми можемо зробити висновок, що юридична лексика мови гінді представлена у багатьох функціональних стилях, але у межах офіційно – ділового стилю - вживається найактивніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бархударов Лингвистические проблемы научно-технической терминологии – М., Наука, 1970. – 91 с..
2. Бескровный В. Н. Очерки функциональных стилей хинди. – М., 1984. – 169с.
3. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.:Высшая школа,1987.– 109 с.
4. Клюев Б. И. Хинди как система национальлого языка. Современность и история. – М., 1976. – 113 с.
5. Коляденко Г.С. Стилистика научной речи и основы научно-технической терминологии. – М., 1978. – 60с
6. Перхач В. Українсько-російський словник наукової термінології. – М., 1991. – 524с.
7. Рижков А.Г. Юридична термінологія корейської мови: структура та семантика. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. УДК: 811.531:340. НАН України; Інститут сходознавства ім. А.Кримського. К., 2007.
8. Солнцева Н. И. Хинди-русский словарь общественно-политической лексики. –Изд – во "Русский язык", М., 1981
9. Ульциферов О. Г. Практическая грамматика современного литературного языка хинди. – М., 2005 – 749с.
10. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка). – М., Изд-во АН СССР, 1962. – 284 с.
11. Хинди и урду. Вопросы лексикологии и словообразования. – М. 1960. –236с.
12. राजभाषा अंग्रेजी - हिन्दी शब्दकोश. डॉ. शयामसिंह शशि बलबीर सक्सेना. प्रवीण प्रकाशन. नई दिल्ली – 110 030. 2005 साल.

Гаврецкая К. М., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ЮРИДИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКЕ ХИНДИ И ЕЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ

Статья посвящена рассмотрению юридической лексики современного языка хинди. Также нами было обработано само понятие юридической лексики языка хинди, рассмотрены функциональные особенности, которые выделяются в современном

индийском языкознании, проанализирован вопрос принадлежности изучаемого пласта лексики к разным функциональным стилям.

***Ключевые слова**: лексика современного языка хинди, понятия, юридической лексики, функциональный стиль, официально-деловой стиль.*

***Gavretska Khrystyna*,** post-graduate student,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv

LEGAL VOCABULARY IN MODERN HINDI LANGUAGE AND ITS FUNCTIONAL CHARACTERISTICS

This article is dedicated to the discussion of legal vocabulary of modern Hindi language. Also, we have processed the concept of legal vocabulary of Hindi, reviewed functional styles, which are recognized in modern Indian linguistic, analyzed the issue of belonging legal vocabulary to the functional styles.

Keywords: the vocabulary of modern Hindi language, the concept of legal vocabulary, the functional style, formal - business style.

УДК 811.521:81’276.3-055.1/.2

Гаженко І.В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ТА ЧОЛОВІЧОГО МОВЛЕННЯ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Робота присвячена дослідженню чоловічого та жіночого варіанту мовлення. Ґендерні особливості японської мови привертають увагу дослідників, але багато питань все ще залишаються спірними і вимагають додаткових досліджень, оскільки чоловічий та жіночий різновиди мови складають особливий і спеціальний елемент її будови. У той же час вони є відображенням деяких особливостей відносин у суспільстві і сприяють кращому розумінню культури країни, мова якої вивчається.

***Ключові слова:** ґендер, жіноча мова, чоловіча мова, мовлення, модально-експресивні частки, переклад.*

У середині XX ст. багато науковців звернули увагу на вплив екстралінгвістичних чинників (культурологічних та соціолінгвістичних) на національні мови. У 40-ві і 50-ті рр. XX ст. у роботах антропологів-лінгвістів з'явилася теза про те, що стать мовця відіграє важливу роль у комунікації. Особливо виділяється робота Е. Сепіра "Language, Culture and Personality" ("Мова, культура й особистість"), опублікована у 1949 р., у якій він, проводячи аналіз мови індіанців племені яна, досліджував використання чоловічої та жіночої підсистеми мови та їхнього зв'язку з поняттям "статі". Він з'ясував, що чоловіки цього племені використовують чоловічу мову для взаємного спілкування, тоді як жіноча мова використовувалася жінками для спілкування з представниками обох статей. Отже, у цьому випадку існує стандартна мова, яку широко використовують усі носії мови, а окрім цього існує ще особливий "чоловічий" жаргон [7].

Однак перші фундаментальні лінгвістичні дослідження цього феномену було здійснено лише в 60-ті рр. XX ст. – з розвитком соціолінгвістики. Науковці звернули увагу на соціокультурні чинники, що впливають на формування мови, серед яких особливо виділяють такі характеристики мовця і співрозмовника, як вік, стать, соціальний статус.

У кінці 60-х років XX століття спочатку в історії і соціології, а потім і в інших науках вводиться термін "ґендер"(ジェンダー). Основною метою введення цього поняття є розмежування понять біологічної статі і статі соціальної. Зміна основ суспільного життя, у якому зростає роль жінки, традиційного національного менталітету, зумовлює бурхливий розвиток ґендерних досліджень у різних напрямках гуманітарних наук, у тому числі й у мовознавстві, тому питання диференціації мовлення на чоловіче і жіноче сьогодні є дуже актуальним.

Поняття "стать"(性差) і "ґендер"(ジェンダー) інколи вживають як синонімічні, хоча більшість дослідників їх розрізняють. Перший означає біологічні, другий – соціальні та культурні особливості диференціації індивідів за ознакою статі. Якщо стать характеризує генетичну належність індивіда до однієї з двох категорій, то ґендер – це стать як продукт виховання, впливу культури – "соціальна стать" (Т. Бендас, 2000).

У 70-ті рр. в усьому світі починається нова хвиля інтересу до жіночого мовлення, пов'язана з феміністичним рухом. Група

вчених стверджувала, що використання жінками певних стереотипних "жіночих" форм негативно впливає на спроби жінок завоювати рівноправне становище в суспільстві. Такий погляд також нерідко зустрічається в роботах Х. Абе, С. Іде, К. Марі, М. Накамура, Р. Лакофф та ін. Основними областями дослідження були: фонетика, морфологія і лексикологія. Класичним можна вважати дослідження Р. Лакофф (1975) "Мова і становище жінок". Ця робота викликала багато суперечок. У дослідженні бракує конкретних даних. Р. Лакофф прийняла чоловічу мову за норму. Це відвернуло увагу дослідників не лише від систематичного вивчення мови в комплексі, але і від вивчення чоловічої мови зокрема. Незважаючи на всі недоліки, ця робота стала основою багатьох досліджень феномену жіночого мовлення. Можна сказати, що вона поклала початок невичерпному потоку наукових праць, присвячених цьому питанню.[3]

У сучасній японській мові важко чітко провести межу між чоловічою та жіночою формами висловлювання. Різниця виявляється на граматичному рівні та відповідно до тембру голосу, інтонації. Однак зустрічаються і такі випадки, коли взагалі неможливо чітко сказати (перекласти), хто є автором висловлювання (жінка чи чоловік).

Речення, у якому без контексту неможливо перекласти українською мовою стать мовця:

あさってから海外出張だ。とはいうものの、まだ何の準備もしていない。（「文化中級日本語II」１９９４ p.74）

(Післязавтра відрядження закордон. Не дивлячись на це, ще не починала/починав ніяких приготувань.)

Порівняємо висловлювання жінок(☆) і чоловіків(★), які передають один і той самий зміст.

女☆	カッコイイ ～ ！	Він такий привабливий! Вона красуня!
男★	きれいだなぁ～ ！	
女☆	わぁ、感激だわ！	Це було б чудово!
男★	感激だよ！	
女☆	ホントに素敵な夜ね。	Чудовий вечір!

男★	いい夜だね。	
女☆	あの赤ちゃん、かわいい！	Це немовля таке миле!
男★	あの赤ちゃん、かわいいな。	
女☆	すっごくよかったわ！	Ось це пощастило!
男★	すごくよかったよ！	
女☆	まぁ、どうしましょう。	Як же краще вчинити?
男★	どうしたらいいかな。	

З наведених вище прикладів можна прослідкувати, що головна відмінність, яка вказує на стать мовця речення знаходиться в кінці висловлювання. Японська мова багата на такі модально-експресивні частки, вони передають різні значення: прохання, звернення, підтвердження і под., або ж ті чи інші емоції мовця; буквальний їхній переклад українською мовою зазвичай складний. За допомогою модально-експресивних часток не так чітко, як ще 20 років тому, але можна розділити на "чоловічі" та "жіночі" варіанти мови. У розмовній мові майже в кожному реченні є одна або кілька таких часток. На письмі вони є найвірнішим індикатором належності до мови чоловічої або жіночої. До чоловічих часток відносятьだ（ろ、よ、よな、ね、ぞ）、な、ぜ、ぞ、さ, до жіночих – ね（え）、よ、でしょ、だわ、なの（よ）、よね、の（よ）、だよね、かしら、わ（よ）.

妻：駅のそばに新しいマンションができたでしょ。広そうだし、駅から近いし、あんなとこに住めるなんて、いい**わよね**。

(Біля станції здобували новий будинок. Просторий, до станції близько! Як було б чудово жити в такому місці)

夫：ううん。。。本当にいいかどうっかは、住んでみなくちゃわからない**よ**。

(Чи насправді все так добре не знаєш доти, доки не поживеш там).

Проте останнім часом у мовленні молоді можна спостерігати недотримання існуючих правил уживання модально-експресивних часток. Наприклад, жіноча часточка 「の」 часто вживається представниками протилежної статі у питальних реченнях. 「いいんじゃないの？」「何やってんの？」та інші вирази вживаються активно як чоловіками так і жінками, що значно ускладнює роботу перекладача.

Найпростішим орієнтиром для розрізнення чоловічої/жіночої мови є такі формули「слово＋だ＋よ」– вказує на чоловічий рід та 「слово＋よ」, що надає висловлюванню належності до жіночого роду. Проте, останнім часом часто можна почути від дівчини фразу на зразок 「大丈夫だよ」,「本当だよ」, незважаючи навіть на те, що часточка 「だよ」 вважається особливістю чоловічого мовлення [4]. Жіноча мова, з іншого боку, відрізняється зниженням загального рівня ввічливості і появою нових слів, які вважалися грубими або непристойними для жінок.

Ще одним показником ґендерної маркованості є поділ особових займенників на чоловічі (**俺** *"я",* **僕** "я" , おまえ "я") і жіночі (**あたし** *"я",* あたくし *"я")* , та **私** *"я",* яке використовується незалежно від статті та віку мовця .

僕の自慢は、小学校の６年間を通じて無遅刻無欠席だったことだ。

(Я можу пишатися тим, що протягом 6 років не запізнювався і не пропускав заняття в початковій школі.)

俺を悪人だと思うまいぞ。

(Не думайте, що я злодій.)

それは**わたし**の人生における最良の日であった。

(Це найкращий день у моєму житті.)

Особливої "мужності" або "жіночності"..висловам все ще надають деякі вигуки й частки, що виражають емоції та настрій.

「あら」,「ほら」,「あらまあ」– вигуки, які вживають особи чоловічої статі.

「**ほら**、あそこ。桜が満開です。」（小川洋子「博士の愛した数式」2005 p.65) *(Подивись! Ось там. Сакура повністю розцвіла.)*

「**あら**、まあ、久しぶり。」（吉本ばなな「哀しい予感」199 1 p.18）
(Не може бути! Давно не бачились.)

「**あらまあ**、家出。」（吉本ばなな「哀しい予感」1991 p.18）
(Ех…пішов з дому.)

「おい」、「やあ」、「おやおや」、「よし」- вигуки та частки, які використовують особи жіночої статі.

父：早く孫の顔が見たい**もんだ**。
娘：**やあね**、お父さんたら。まだ結婚もしてない**のよ**！（「文化中級日本語II」１９９４p.79）
(Батько: Хочу вже швидше побачити онуків.
Донька: Та я ж навіть ще не одружена!)

「**おい**、笑いごとじゃ無い**ぜ**。忠告するけど、馬鹿もこのへんでやめるんだな。**おれ**は、きょうは、用事があるんだがね。この頃、ばかにいしがしいん**だ**。」（太宰治「人間失格」1948 p.87）
(Ей, це не смішно. Хоча і зробив зауваження, навіть дурень уже б зупинився. А у мене сьогодні є справи. Останнім часом зайнятий.)

「**おやおや**、どうした?
そんなに弱虫だとは知らなかった**ぞ**。挑戦する前にもう降参するのかい？」（小川洋子「博士の愛した数式」2005 p.77 ）
(Так-так, що сталося? Я і не знала, що ти такий боягуз. Невже ти здаєшся перед тим, як зробити виклик?)

「**よし**。ここで油断しては駄目だ**ぞ**。」（小川洋子「博士の愛した数式」2005 p.59 ）
(Так, недбалість тут не допускається!)

Існує також специфічно чоловіча і специфічно жіноча лексика, зафіксована в словнику [Sasaki 2000-2003], хоча відмінності тут частіше мають статистичний характер. Вони зазвичай пов'язані з етикетом, причому нерідко протиставлені не чоловіче й жіноче слово, а ґендерно виражене і немаркове: наприклад: 食う"їсти" та腹 "живіт" вважаються чоловічими і занадто грубими для жінок, а протиставлені їм більш ввічливі 食べる "їсти" та おなか "живіт" нейтральні з ґендерної точки зору і можуть використовуватись у чоловічому мовленні так само, як і в жіночому.

У минулому використання жінками *"канго"* （漢語） не допускалося і навіть заборонялося, зокрема, в епоху Токуґава. Зараз таких обмежень немає, але в цілому складні канґо（漢語）частіше вживаються чоловіками. У довоєнні роки жінки мало освоювали і *"ґайрайґо"*（外来語, але тепер, на думку Дж. Стенлоу, жінки певною мірою беруть у цій сфері реванш за пізнє освоєння канґо（漢語, а в освоєнні нових ґайрайґо（外来語） вони можуть опинятися попереду [2].

Спираючись на аналіз фактів і думки японських фахівців, можемо зробити висновок про те, що відмінностей у використанні японської мови чоловіками та жінками стає менше і, мабуть, вони будуть зменшуватися й надалі, але немає підстав чекати їх швидкого зникнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ

1. *Алпатов В.М., Крючкова Т.Б.*, О мужском и женском вариантах японского языка // сб. Вопросы языкознания №3, "Наука", Москва, 1980, с. 58-68. 2. *Кириліна А.В.* Гендер: лінгвістичні аспекти; Горошко О.І. Мовна свідомість (Гендерна парадигма). М., 2003. 3. *Ide S., Hori M.* et al., Sex difference and politeness in Japanese // International Journal of the Sociology of Language, Mouton de Gruyter, Berlin-New York-Amsterdam, 1986. 4. 相澤 真波「少女マンガにみる女ことば」（明海大学日本語学科卒業論文より）5.居極哲（２０１０）近代日本語と性差（女性語を中心に）6. 「文化中級日本語II. 文化外国語専門学校. – 東京, 1994. – 237 頁. 7. Інтернет-ресурс: http://bukvar.su/inostrannyj-jazyk/177745-Muzhskoiy-i-zhenskiiy-yazyk-v-razgovornoiy-rechi.html

Гаженко И.В., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ ЖЕНСКОЙ И МУЖСКОЙ РЕЧИ В ЯПОНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Работа посвящена исследованию мужского и женского вариантов речи. Гендерные особенности коммуникации привлекают внимание исследователей, но многие вопросы все еще остаются спорными и требуют дополнительных исследований, поскольку мужская и женская разновидности речи составляют особый и специальный элемент ее строения. В то же время они являются отражением некоторых особенностей социальных отношений.

Gaźenko I.V., stud.,
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

SOME PECULIARITIES OF MASCULINE AND FEMININE SPEECH IN JAPANESE LINGUOCULTURE

The article addresses one of the most difficult problems in the Japanese studies – gender-based difference in the speech of men and women. Gender peculiarities of Japanese language attract attention of numerous researchers, but there are still many controversial issues which need to be explored further, because men and women variants of speech form a significant part of language structure. At the same time, they reflect peculiarities of social relationships and promote better understanding of culture, which language is studied

УДК 811.134.2’25

Галайчук А.Ю., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНІ ЕВФЕМІЗМИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

У статті йдеться про шляхи відтворення іспанських художніх евфемізмів українською мовою на матеріалі творів іспанської літератури та їхніх українських перекладів. Автор розглядає різновиди лексем, які найчастіше евфемізуються в іспанській мові та під час перекладу з іспанської на українську.

Ключові слова: *художній переклад, евфемізація, непряма номінація, адеквтність.*

Евфемізація – процес, поява якого була зумовлена існуванням певних табу, що з'явилися на основі людських упереджень, марновірств та регілійних переконань, внаслідок чого для позначення певних предметів та явищ світу люди стали користуватися непрямою номінацією.

Отже, евфемізми – це непряма номінація об'єктів та явищ, для позначення яких існує певна пряма номінація, однак з якихось причин її використання є небажаним, непристойним або забороненим у певному суспільстві. Наприклад, "жертви" серед мирного населення під час військових операцій алегорично називають "супутніми втратами"; "сліпих" називають "незрячими"; замість "зрадити" кажуть "піти наліво" і т.п.

В основі явища евфемізації лежать, як правило, або наслідки архаїчних мовних "табу", тобто заборон користуватися прямою номінацією таких предметів і явищ, як, наприклад, богів, хвороб або мертвих, або вплив суспільства на людину. Моральні та етичні норми поведінки призводять до появи евфемізмів, якими користуються для позначення явищ, згадка про які може болісно сприйматися деякими людьми.

Останнім часом дослідженням цього явища займалося багато науковців, зокрема Л.П. Крисін [Крысин, 2000], В.П. Москвін [Москвин, 2007], Л.М. Шапіна [Шапина, 2008], Дж. Мідлтон, Р. Хесс, П. Ньюмарк, Р. Сеймур та інші автори. Це можна пояснити інтересом сучасної лінгвістики до проблем імпліцитності та непрямої номінації, а отже, означена проблема є актуальною.

Тенденція до евфемізації мовлення є універсальною, але виявляється вона у кожній мові по-різному. Приміром, для середовища іспанської культури відкриті розмови про певні фізіологічні функції організму людини є цілком нормальними, у той час як на українському культурному просторі це не є звичним, що засвідчує вплив національних особливостей характеру й культури на мовні явища, у тому числі й на евфемізацію мовлення. Такі культурологічні, порівняльні аспекти лише починають активно розроблятися в лінгвістиці.

Як уже було зазначено, традиційно іспанська культура вважається більш відкритою, ніж українська, що позначається на особливостях спілкування в іспанському та українському

суспільстві. Якщо в іспанській мові деякі непристойні та навіть лайливі вислови виходять за межі неформального спілкування, то в українській мові в аналогічних мовленнєвих ситуаціях відповідники цих слів мають занадто сильну емоційну оцінку та стилістичну конотацію і вважаються неприйнятними. Загалом, замість таких слів зазвичай використовують дещо м'якші відповідники або взагалі уникають вжитку подібної лексики: ¡Pues dígale a Diego que se ponga, *coño, joder*! [C. Rico-Godoy 1991, 102] – Ну то скажіть Дієго, щоб він підійшов до телефону [К. Ріко-Годой 2011, 60].

Явище евфемії широко представлене в сучасній іспансько- та україномовній художній літературі. Проаналізувавши роман Каміло Хосе Сели "La Colmena" (1951), роман Кармен Ріко Годой "Cómo ser una mujer y no morir en el intento" (1990) та драму Антоніо Буеро Вальєхо "En la ardiente oscuridad" (1947), ми дійшли висновку про те, що в іспанськомовній художній літературі найчастіше зустрічаються ті евфемізми, що стосуються особистого життя людей та їхніх відносин з іншими.

На нашу думку, художні евфемізми можна класифікувати таким чином:

1. Евфемізми, пов'язані з тілом людини:

- власне частини тіла: *сідниці – м'яке місце*; *nalgas – pompis*;
- природні потреби: *піти в туалет – піти в одне місце*; *ir al retrete – ir al baño*;
- статеві стосунки: *займатися коханням – hacer el amor*;

2. Евфемізми, пов'язані з тематикою неформального спілкування:

- усі види дискримінації (віросповідання, національна належність, колір шкіри, орієнтація, фізіологічна та розумова дисфункція): *негр – афроамериканець*; *negro – africano de color*;
- неприємні явища (смерть, хвороби та ін.): *померти – заснути вічним сном*; *morir – pasar a mejor vida*;
- нечистоти: *сеча – урина*; *orina – pipí*.

Виникає питання, наскільки ці "неприємні" для людини явища та їх "пом'якшені" номінації зберігаються і відтворюються у перекладі.

Перекладознавчий підхід дозволяє застосування різних підходів до дослідження художніх евфемізмів в оригіналі та у перекладі. Приміром, можна розбити увесь пласт евфемізмів на більш вузькі функціональні підгрупи та проаналізувати основні шляхи відтворення цих одиниць, спираючись на таку класифікацію. Разом із тим, можна взяти за відправну точку кілька основних способів відтворення евфемізмів узагалі, не загострюючи увагу на функціональній класифікації, і досліджувати особливості перекладу евфемізмів у рамках кожного з окреслених способів. У цьому дослідженні ми вважаємо за доцільне застосувати певні елементи обох запропонованих вище підходів.

Аналізуючи наш матеріал, ми з'ясували існування трьох важливих тенденцій:

- відтворення евфемізмів за допомогою евфемізмів;
- евфемізація перекладів;
- відтворення евфемізмів за допомогою прямої номінації.

Спираючись на загальну класифікацію, ми можемо звернути увагу на особливості трансформацій, вжитих перекладачем у рамках кожної з вищеназваних груп.

Скориставшись методом суцільної вибірки, ми вибрали з текстів творів художні евфемізми, класифікували їх, а також виокремили такі шляхи їх відтворення у перекладі.

1. Евфемізм в оригіналі передається за допомогою еквівалентного евфемізму в перекладі: ... ¿estás con el *período*? [C. Rico-Godoy 1991, 28] – У тебе *критичні дні*? [К. Ріко-Годой 2011, 35].

Варто зазначити, що майже у кожній мовній парі існують шари лексики, які викликають у носіїв обох мов схожі емоції. Найчастіше це поняття "загальнолюдського" плану – слова, що позначають частини тіла та функції, пов'язані з ними, нечистоти, сумні події та образи, які одні люди, навмисно чи мимохіть, застосовують до інших.

Загалом іспанськомовні художні евфемізми, що відтворюються українською мовою за допомогою своїх смислових та стилістичних відповідників, являють собою певного роду кліше, вжиток яких міцно вкорінився в обох мовах. Це можна пояснити тим, що в іспанській та українській культурах найчастіше евфемізуються дуже схожі явища та поняття. Відтворення таких одиниць

переважно не потребує творчого підходу, оскільки в обох мовах існують усталені слова та словосполучення для позначення подібних понять та явищ.

Проаналізувавши ілюстративний матеріал, ми дійшли висновку про те, що у такий спосіб найчастіше відтворюються евфемізми, які належать до таких тематичних категорій:

- Евфемізми, пов'язані з темою смерті, хвороби та фізичних і розумових вад: Los *ciegos* o, simplemente, los *invidentes*, como nosotros decimos, podemos llegar donde llegue cualquiera [A. Buero Vallejo 1951, 15]. – *Слini*, або просто кажучи *незрячі* – ми вживаємо цей термін – можуть досягти того самого, що й інші люди [А. Буеро Вальєхо 1993];
- Іспанське звертання tío/tía як специфічний вияв явища евфемії: "Oye, *tía*, contesta que si no me da algo" [C. Rico-Godoy 1991, 173]. – "Слухай, *люба*, зніми слухавку, бо зі мною станеться щось лихе" [К. Ріко-Годой 2011, 103];
- Евфемізми, пов'язані з частинами тіла, функціями організму та природними потребами: ... no es necesario *que te venga*... [C. Rico-Godoy 1991, 19] – Необов'язково, *щоб у тебе були критичні дні* [К. Ріко-Годой 2011, 37];
- Евфемізми, пов'язані зі статевими стосунками: Se empeñó en *hacer el amor* y consentí, aunque no me apetecía gran cosa, porque consideré que a lo mejor era buena terapia [C. Rico-Godoy 1991, 154]. – Якось йому закортіло *зайнятися коханням*, і я, хоча мені не дуже й хотілось, погодилась, бо подумала, що для нього це буде корисна терапія [К. Ріко-Годой 2011, 92];
- Евфемізми, пов'язані з віком: Todos los *ancianos* de la ciudad se han abalanzado solos o acompañados a darse el ansiado garbeo por los paseos y las avenidas [C. Rico-Godoy 1991, 160]. – *Дідусі та бабусі* виповзли самі або ж їх вивели на вулицю, щоб здійснити таку жадану прогулянку проспектами та бульварами міста [К. Ріко-Годой 2011, 96];
- Евфемізми, що використовуються для позначення туалету: Vamos a llevarlo al *water*, debe de ser un mareo [C. J. Cela 2010, 68]. – Відведімо його до *вбиральні*, у нього, мабуть, паморочиться в голові [К. Х. Села 1979, 44].

/Одведімо його до *вбиральні*: він, мабуть, блюватиме [К. Х. Села 2011, 32].

2. Відтворення евфемізму за допомогою відповідника, який не є евфемізмом ... según tú, cada vez que un hombre te mira fijo, *te quedas* **[**C. Rico-Godoy 1991, 167]. − Якщо вірити тобі, варто, щоб хтось на тебе пильно подивився, і *ти вже вагітна* **[**К. Ріко-Годой 2011, 100**]**.

Часто розбіжності між двома різними культурами полягають у тому, що явища, які можуть негативно сприйматися у вихідній культурі, є цілком звичними і нормальними у цільовій. Мабуть, такі розбіжності зумовлені, серед іншого, тим, що різні історичні події залишили різні сліди на віддалених культурах.

Варто сказати, що випадки відтворення евфемізму за допомогою відповідника, який не є евфемізмом, досить рідко зустрічаються в іспано-українському перекладі, що робить їх тим більш цікавим об'єктом для дослідження. Зокрема, у фрагменті роману "Вулик" ми можемо спостерігати дуже цікавий приклад вікової евфемізації, який виражається у вжитку словосполучення "primera juventud", буквальний переклад якого звучав би як "перша молодість" – очевидно, причина вжитку такої форми зумовлена тим, що автор намагається м'яко сказати про зовсім вже не юний вік свого героя:

Don Trinidad tuvo una *primera juventud* turbulenta, llena de complicaciones y de veleidades... [C. J. Cela 2010, 68] – Дон Тринідад прожив бурхливу *молодість*, мінливу й дуже заплутану... [К. Х. Села 1979, 23]/*Молодість* Трінідада минула бурхливо, було чимало всіляких ускладнень та метушні... [К. Х. Села 2011, 13]

Тим не менше, в обох перекладах це словосполучення відтворено просто за допомогою слова "молодість", оскільки жодної "першої молодості" у системі української мови не існує.

Отже, основна функція евфемізмів, що належать до цього типу, – пом'якшення неприємного враження, яке могла б справити пряма номінація певних явищ на людей, яких ці явища стосуються. На наш погляд, відтворення евфемізму вихідної мови за допомогою відповідника, який у цільовій мові не є евфемізмом, може бути зумовлене відсутністю такого евфемізму в цільовій мові.

3. Евфемізація перекладів: ¿Qué te pasa? *No estás normal*... [A. Buero Vallejo 1951, 56] – Що з тобою? Ти *не такий, як усі*... [А. Буеро Вальєхо 1993, 37]

Чому трапляється так, що у тій чи іншій ситуації перекладач відчуває необхідність відтворити ту чи іншу лексему, що зовсім не має жодних ознак непрямої номінації, за допомогою евфемізму? Ми вже частково дали відповідь на це питання, зазначивши, що представники двох різних культур можуть зовсім по-різному сприймати те саме явище. Через це для адекватного відтворення іспаномовного тексту українські перекладачі часто вдаються до евфемізації. Звісно, непрямим відповідником замінюють не тільки лайку, а й ті слова та фрази, які більшості носіїв мови може бути неприємно чути (наприклад, пряма номінація фізіологічних функцій організму або нечистот).

Вважаємо за доцільне зазначити, що у проаналізованих нами джерелах ми знайшли більше прикладів евфемізації перекладу, ніж двох перших способів.

Найчастіше у перекладах евфемізуються такі категорії лексики:

- Груба лексика: ¡Me estoy *tocando los cojones*! [C. Rico-Godoy 1991, 108] – Та я тут просто *байдики б'ю* [К. Ріко-Годой 2011, 64];
- Лексика, яка вказує на дискримінацію: … la sequedad y de la brusquedad de algún *profesor nazi* que tuvo allí [C. Rico-Godoy 1991, 162]. – … різкістю та сухістю якогось *німецького професора*, що, видно, вчив його [К. Ріко-Годой 2011, 97];
- Лексика, пов'язана з поняттям нормальності: ¿Qué te pasa? *No estás normal*... [A. Buero Vallejo 1951, 56] – Що з тобою? Ти *не такий, як усі*... [А. Буеро Вальєхо 1993, 37];
- Пряма номінація природних потреб і нечистот: No sale ni para *mear* [C. Rico-Godoy, 12]. – Ні кроку звідти, навіть якщо треба *до вітру* [К. Ріко-Годой 2011, 34].

Отже, евфемізація є продуктивним та універсальним мовним засобом, який є характерним для різних культур і спостерігається в усіх сферах діяльності людини.

Евфемізми широко представлені і в художній літературі. Проаналізувавши твори сучасної іспанської художньої літератури та їх переклади українською мовою, ми виокремили три способи відтворення іспанськомовних художніх евфемізмів в українському перекладі та з'ясували, що найпродуктивнішим є спосіб відтворення прямої номінації або дисфемізма вихідного тексту за допомогою евфемізму в цільовому тексті. На наш погляд, це можна

пояснити впливом деяких розбіжностей іспанської та української культур на загальну мовну ситуацію в країні та на національну літературу. То ж, на нашу думку, як художні евфемізми, так і явище евфемії у широкому сенсі може стати цікавим напрямком подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Крысин Л. П.* Эвфемизмы в современной русской речи / Леонид Петрович Крысин // Русский язык конца XX столетия. – М., 2000, 286 стр. 2. *Москвин В. П.* Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка / Василий Павлович Москвин // Изд.3. М.: УРСС, 2007, 264 стр. 3. *Шапина Л. Н.* Эвфемизмы в социальных сферах деятельности: политкорректность и "деревянный язык" (на примере французского языка) / Людмила Николаевна Шапина // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2008. – Вып. 1 (29). – С. 147–150. 4. *Буеро Вальєхо А.* У палаючій пітьмі / Антоніо Буеро Вальєхо // Роман. – Перекл. зісп. С. Борщевський. – К.: 1993. 5. *Ріко-Годой К.* Бути жінкою і не померти, намагаючись залишитися нею / Кармен Ріко Годой // Роман. – Перекл. зісп. Г. Верба та Н. Хижняк. – Журнал "Всесвіт", 2011. №1-2, с. 33-118. 6. *Села К. Х.* Вулик / Каміло Хосе Села // Роман. – Перекл. зісп. С. Борщевський. – К.: Країна Мрій, 2011. 7. *Села К. Х.* Вулик / Каміло Хосе Села // Роман. – Перекл. зісп. П. Соколовський та А. Собуцький. – К.: Дніпро, 1979. – 214 с. 8. *Buero Vallejo, A.* En la ardiente oscuridad. / Antonio Buero Vallejo // Madrid: Ediciones Alfil, 1951. 9. *Cela, C. J.* La Colmena. / Camilo José Cela // Barcelona: RBA Publicaciones S.A., 2010. 10. *Rico-Godoy C.* Cómo ser una mujer y no morir en el intento / Carmen Rico Godoy. – Madrid: Ediciones Tema de Hoy, 1991.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013 р.

Галайчук А.Ю., асп.,
Інститут филологии КНУ имени Тараса Шевченка

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ЭВФЕМИЗМЫ И ПРОБЛЕМЫ ИХ ПЕРЕВОДА

В статье идет речь о способах перевода испанских художественных эвфемизмов на украинский язык. Автор рассматривает классы лексики, которые чаще всего подвергаются эвфемизации в испанском и при переводе с испанского на украинский язык.

Ключевые слова: *художественный перевод, эвфемизация, косвенная номинация, адекватность.*

Galaichuk A.Y.,
Institute of Philology,
National Taras Shevchenko University of Kyiv

PROBLEMS IN TRANSLATING LITERARY EUPHEMISMS

The article deals with the ways of translating Spanish literary euphemisms into Ukrainian. Author describes sorts of lexemes, which are usually euphemized in Spanish and while translating from into Ukrainian.

Key words: *literary translation, euphemism, indirect nomination, adequacy.*

УДК 811.161.2 : 81'367.622.12

Гапченко О.А., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ЛЕКСИКОН ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСОБЛИВЕ МЕНТАЛЬНЕ УТВОРЕННЯ

У статті розглядається феномен індивідуального лексикону особистості. Аналізуються підходи до вивчення лексикону як специфічного ментального утворення, погляди вітчизняних і закордонних учених на особливості його організації й функціонування.

Ключові слова: *індивідуальний лексикон, ментальний лексикон, мовна особистість, мовна свідомість, асоціативний тезаурус, психолінгвістика.*

Становлення мовленнєвих навичок людини було б неможливим без існування особливої внутрішньої структури, за допомогою якої слова сприймаються, зберігаються й відтворюються в актах мовлення. Такою внутрішньою структурою є ***лексикон*** особистості.

Термін *лексикон* широко використовується в сучасній лінгвістиці, однак тлумачиться по-різному. Під ***лексиконом*** розуміють *індивідуальний словниковий склад* (А. Баранов, Д. Добровольський), *репрезентації слів у довготривалій пам'яті людини* (Д. Керролл), *сховище слів у пам'яті людини*, *пам'ять слів* та ін. *Ментальний лексикон* розглядають як складову *мовної компетенції людини*, що передбачає знання словникового складу

мови й зафіксованих за формами номінативних одиниць смислів, які репрезентують інтеріоризовані у свідомості об'єкти та явища дійсності й концептуальну структуру внутрішнього рефлексивного досвіду [Селіванова 2010, 380]. За визначенням О. Кубрякової, *лексикон* – це система, яка відображає в мовній спроможності *знання про слова* й еквівалентні їм одиниці та виконує складні функції, пов'язані як зі словами, так і зі структурами репрезентації енциклопедичних знань, що стоять за ними [Кубрякова 1996, 97-99]. Іноді *ментальним лексиконом* називають *внутрішній лексикон*, хоча низка дослідників (О. Снитко та ін.) наголошують на тому, що поняття *внутрішній лексикон* не тотожне поняттю *ментальний лексикон*, частина якого прив'язана до мовних форм, але ними не вичерпується. Спостерігається також тенденція порівнювати *ментальний лексикон* і *семантичну пам'ять* людини (напр., із погляду динаміки моделей *семантичної пам'яті* розглядає *структуру лексикону* Д. Керролл).

Проблеми, пов'язані з *лексиконом індивіда*, *ментальним лексиконом*, *внутрішнім лексиконом*, *індивідуальним тезаурусом*, із середини 1970-х рр. знаходяться в центрі уваги світової лінгвістики. У 1976 р. у Парижі був проведений симпозіум "Семантичні аспекти пам'яті", матеріали якого опубліковані у спеціальному випуску журналу "Languages" (1975, № 40) і в журналі "International Journal of Psycholinguistics" (1978, № 2-5). У 1980 р. у Лейпцигу відбувся XXII Міжнародний конгрес, де розглядалися проблеми організації лексикону та процеси його формування. У кін. XX – на поч. XXI ст. проблема *індивідуального лексикону особистості* широко висвітлюється у працях із психолінгвістики й когнітивної лінгвістики (дослідження Т. Доценко, О. Залевської, Н. Золотової, Ю. Караулова, Дж. Кормос, О. Кубрякової, В. Левелта, І. Овчиннікової, О. Снитко, Т. Чернігівської, М. Шварц та ін.), у доповідях на наукових конференціях і симпозіумах (конференція в м. Таксон (США, 1992), симпозіум "Сучасні підходи до лексикону" (м. Дуйсбург, ФРН, 1995), перша міжнародна конференція з проблем ментального лексикону (м. Едмонтон, Канада, 1998)). Створена міжнародна дослідницька група для міжмовного вивчення ментального лексикону, до складу якої входять лінгвісти, психолінгвісти, нейролінгвісти, нейропсихологи, представники інших наукових галузей із багатьох країн світу. Різні аспекти

організації лексикону висвітлюються на сторінках журналу "The Mental Lexicon", який почав видаватися в Канаді в 2006 р.

Динаміка підходів до вивчення індивідуального лексикону особистості співвідноситься із загальними тенденціями розвитку лінгвістики, психології, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики та інших гуманітарних наук.

У 1950-1960-х рр. уявлення про *ментальний лексикон* формувалися переважно під впливом ідей Ч. Осгуда та Дж. Діза. Концепція Дж. Діза, який поєднував психологічний і лінгвістичний аналіз асоціацій, стала підґрунтям для багатьох гіпотез організації семантичної пам'яті, а запропонований ним метод аналізу асоціацій отримав розвиток у працях інших дослідників лексикону особистості (О.О. Леонтьєва, Ч. Кофера, Д. Слобіна, С. Ервін-Тріппа, Г. Полліо, О. Залевської та ін.).

Із позицій генеративної граматики Н. Хомського розглядали *суб'єктивний лексикон* Р. Уелс і Дж. Маршалл, які вважали його окремим блоком *моделі мовної компетенції.* За цією концепцією, аспекти семантичної компетенції людини можуть бути представлені *асоціативною мережею*, що має вигляд однорівневої системи, в якій слова виступають атомарними елементами й поєднуються асоціативними зв'язками [Wales & Marshall 1966]. У такому разі весь *лексикон* людини може мати вигляд широкої *мережі* взаємозв'язків.

Ряд дослідників лексикону звертається до *ієрархічної моделі організації* його елементів. Ієрархічна система організації характерна для зберігання одиниць у довготривалій пам'яті, очевидно, *вербальна* (*лексична*) *пам'ять*, як і вся пам'ять людини, може бути організована за *ієрархічним принципом*, щоб була можливість вписувати нову інформацію в систему. Принцип *ієрархічної організації лексикону* враховується в багатьох концепціях. Так, *ієрархічну модель лексикону* запропонував Дж. Мендлер. Спираючись на аналіз експериментальних даних, учений моделює лексикон як *систему ієрархій*. Визначенню місця слова в ієрархії сприяє контекст, що окреслює загальний семантичний простір, до якого належить слово. Чим більша відстань між двома словами, тим нижча вірогідність встановлення асоціативного зв'язку між ними і тим більше часу піде на реакцію, якщо зв'язок буде встановлений [Mandler 1968, 111-114]. Ці погляди Дж. Мендлера близькі до висновків Дж. Діза. Поєднання

принципу ієрархічної організації лексикону з лінійним розгортанням спостерігаємо у працях Л. Салаї, В. Старинець та ін.

Підстави для критики *ієрархічної моделі* організації лексикону дають результати експериментальних досліджень таких учених, як О. Залевська, А. Рапопорт, Л. Ріпс, С. Філленбаум і деяких інших. Експериментальні дані свідчать, що категорії "вищого" й "нижчого" порядку частіше знаходяться у відношеннях семантичної близькості, ніж ієрархічного підпорядкування [Rips et al. 1973]. Як відомо, *ієрархія* передбачає наявність єдиної вершини, під яку послідовно підводяться структури нижчих рівнів. За даними С. Філленбаума й А. Рапопорта, ієрархічному опису піддаються не всі сфери лексикону, різні сфери лексикону можуть бути організовані за різними принципами, а, отже, організацію лексикону людини в цілому неможливо звести до якоїсь однієї моделі [Fillenbaum & Rapoport 1971]. О. Залевська вважає, що загальна *структура лексикону* може бути описана як *гетерархія*, або певна *множність ієрархій*, вершини яких входять у найбільш активну частину лексикону – його ядро [Залевская 2005, 143].

Дж. Кіш наголошує на *динамічному* характері лексикону: *суб'єктивний лексикон* має розглядатися як система *пошуку інформації*, а не лише як система *пасивного* її *зберігання*. Вивчаючи структуру широкої *асоціативної мережі* носія англійської мови, вчений доходить висновку, що за структурою *лексикон людини* становить ***мережу*** *репрезентацій* слів і зв'язків між ними [Kiss 1969]. Відзначаючи, що асоціативна організація є аспектом багатьох, якщо не всіх, пізнавальних процесів, Дж. Кіш звертає увагу на важливість дослідження *асоціативної організації лексикону*, підкреслюючи, однак, при цьому, що вона є лише однією зі сторін семантичної структури лексикону, а для опису інших аспектів його організації потрібне використання інших методів дослідження [Kiss et al. 1972].

На думку В. Левелта, *ментальний лексикон* відіграє центральну роль у продукуванні мовлення і є сховищем інформації декларативного типу про слова. Лексична одиниця несе синтаксичну, морфологічну і фонологічну інформацію, однак, як наголошує вчений, є підстави вважати, що мовці конструюють "схему" висловлювання, не звертаючись до фонологічного аспекту слова. "Нефонологічну" частину лексичної інформації, яка використовується для конструювання такої схеми з урахуванням

синтаксичного оточення слова, В. Левелт називає *лемою*. Уявлення про структуру лексичної одиниці він поширює на структуру ментального лексикону в цілому. Між одиницями лексикону існують два види зв'язків: властиві самим одиницям (зумовлені значенням, фонологічними, синтаксичними, морфологічними чинниками) й асоціативні, які, на думку В. Левелта, не обов'язково визначаються семантикою одиниць лексикону, а скоріше частотністю використання [Lewelt 1993].

Деякі дослідники вважають можливим існування в людини різних модально специфічних лексиконів, кожен із яких організований за своїм принципом – *лексикон для слухання* (організований за звуковим принципом), *лексикон для говоріння* (організований на основі значень), *лексикон для читання* і т. п. Проблему *модульності лексикону*, співвідношення між мовними й енциклопедичними знаннями розглядає М. Шварц. На її думку, семантична пам'ять не може бути повністю відмежована від інших систем знання. Модуль – це відносно автономна галузь знання для переробки специфічного типу інформації з обмеженим доступом до інших її типів. М. Шварц виділяє в пізнавальній системі людини такі модулі, як зорове сприйняття й синтаксис – роздільні, автономні системи знання й переробки, відносно незалежні від контекстуальної інформації, прив'язані до певних відділів мозку. Мова – автономна система, що функціонує за специфічними принципами. На думку дослідниці, між *семантичним* і *когнітивним знанням* існує тісний взаємозв'язок, однак, ці види знання не є ідентичними: *семантичне знання* прив'язане до фонологічної репрезентації та до синтаксичної структури й підпорядковується специфічним принципам мови, це модально-специфічний підрозділ *концептуального знання*, за допомогою якого лексикалізуються специфічні частини концептуальної інформації [Schwarz 1995]. Концепція *модульності* ставиться під сумнів прихильниками холістичного підходу (зокрема, Дж. Лакоффом, Дж. Тейлором), які стверджують, що природна *мова* є *відкритою когнітивною системою*, яка взаємодіє із загальними ментальними здібностями.

Починаючи з 1970-х років, у радянській і пострадянській психолінгвістиці активно розвивається концепція *внутрішнього лексикону як здобутку індивіда*. Великий внесок у розбудову цілісної різноаспектної теорії внутрішнього лексикону зробила О. Залевська, яка, спираючись на ідеї І. Сєченова й Ч. Осгуда,

спостереження за дитячим мовленням Л. Виготського, за порушеннями мовлення при афазії (Т. Ахутіної, А. Лурія), на результати психологічних і психолінгвістичних експериментів, сформулювала ідею *лексикону* як *лексичного компонента мовленнєвої організації людини*. Під ***внутрішнім лексиконом*** О. Залевська розуміє *лексичний компонент мовленнєвої організації людини*, який формується через переробку мовленнєвого досвіду і призначений для оптимального використання в мовленнєво-розумовій діяльності людини [Залевская 2005, 44]. Оскільки остання тлумачиться нею як *процес формування думки в мовленні*, робиться висновок, що ***лексикон*** має містити одиниці всіх етапів цього процесу, тобто його можна інтерпретувати як *систему кодів і кодових переходів* (М. Жинкін), яка забезпечує реалізацію процесів смислоформування і смислоформулювання [Залевская 2005, 44].

За концепцією О. Залевської, *лексикон* – це функціональна динамічна система, яка самоорганізується внаслідок постійної взаємодії між процесом переробки й упорядкування мовленнєвого досвіду та його продуктами. Таке тлумачення прийняте за основу в більшості сучасних досліджень лексикону (Т. Доценко, Н. Золотової, О. Кубрякової, І. Овчиннікової, О. Снитко та ін.).

Цілісний образ лексикону вибудовується як динамічна система багатоярусних полів, які багаторазово перетинаються й за допомогою яких впорядковується і зберігається в готовності до використання різноманітна інформація про предмети та явища навколишнього світу, про їхні властивості і зв'язки, про оцінку їх індивідом і т.п. Оскільки мовленнєва організація – явище психофізіологічне, результати переробки й упорядкування мовленнєвого досвіду зберігаються в пам'яті людини й використовуються в її мовленнєво-розумовій діяльності, очевидно, що вивчення *лексикону людини* повинно бути міждисциплінарним (із використанням даних психології, когнітології, спостережень за розвитком дитячого мовлення, досліджень у галузі патології мовлення) і міжмовним, оскільки без зіставлення спостережень за функціонуванням лексикону носіїв різних мов, не може йтися про виділення універсальних і ідіоетнічних тенденцій у мовленнєвій організації людини. Ідея "цілісності" в сучасній лінгвістиці тісно переплітається з поняттям *живого знання* (праці О. Залевської, Є. Тарасова та ін.): доступ до *живого знання* відбувається через *ментальний лексикон*, одиниці якого задіяні в процесах

ідентифікації актуальної для людини інформації, що виводить у результаті на *образ світу*.

У концепції лексикону як динамічної функціональної системи відзначена особлива роль *слова* як ідентифікатора фрагмента індивідуальної *картини світу*. Сформульована О. Залевською у 1970-х рр. гіпотеза про специфіку *слова* як *одиниці індивідуального лексикону* не лише не застаріла, а й отримала підтвердження. Роль *слова* як *одиниці ментального лексикону* порівнюється з роллю лазерного променю при зчитуванні голограми: "…воно робить доступним для людини певний *умовно-дискретний фрагмент континуальної* й *багатовимірної індивідуальної картини світу* в усьому багатстві зв'язків і відношень, повнота яких забезпечується по-різному усвідомленою опорою на прямі та/або опосередковані вивідні знання й переживання різних видів" [Залевская 1999, 245].

Внутрішній лексикон є особливим способом зберігання *мови* в *свідомості* людини, тому при вивченні організації внутрішнього лексикону потрібно враховувати існування когнітивної свідомості, інформаційного тезаурусу людини, який утворюється впорядкованими концептами – одиницями мислення, що представляють у ментальній формі відображену, пізнану й осмислену суб'єктом дійсність, і мовної свідомості (закріпленого мовними знаками відображення дійсності, що існує у вигляді сукупності впорядкованих значень мовних знаків) [Стернин 2006, 171]. Таке розмежування дозволяє протиставити *концепт* і *значенн* як *ментальні одиниці когнітивної* й *мовної* свідомості: значення і концепт мають когнітивну природу, при цьому *значення* виступає як *частина концепту*, позначеного мовним знаком.

Значення, що виявляється під час психолінгвістичних експериментів, завжди більш об'ємне, глибше, ніж зафіксоване у словниках. У зв'язку з цим у сучасній психолінгвістиці пропонується розмежовувати *лексикографічне значення* і *психологічно реальне значення*. За визначенням З. Попової й І. Стерніна, *психологічно реальне значення* слова – це впорядкована єдність усіх семантичних компонентів, які реально пов'язані з цією звуковою оболонкою в *свідомості* носіїв мови [Попова, Стернин 2007, 97]. Психологічно реальне значення – це значення в тому вигляді, у якому воно представлене в мовній свідомості носія мови. Воно набагато ширше і більше за обсягом, ніж його лексикографічний варіант (який входить у психологічно реальне

значення). Крім того, слід розрізняти *психологічно реальне значення* і *психолінгвістичне значення*. І. Стернін зауважує, що визначення *психолінгвістичного значення* як *психологічно реального* – це теоретичне припущення, вказівка на те, що таке значення ближче до психологічної реальності, ніж *лексикографічне значення*: "…слід пам'ятати, що повністю значення як психологічна реальність не може бути описане – завжди якісь психологічно релевантні компоненти значення залишаться поза полем зору дослідника, не будуть виявлені використаними ним методами. … поняття *психологічно реальне значення* – це деяка наукова абстракція, еталон, до якого мають прагнути дослідники значення. Поняття ж *психолінгвістичне значення* є досить конкретним і визначеним – це реально функціонуюче в мовній свідомості носіїв мови значення, яке виявляється й описується за результатами психолінгвістичних експериментів" [Стернин 2010, 59]. Дослідники лексикону як ментального явища, що безпосередньо не спостерігається, спираються переважно на дані психолінгвістичних експериментів, отже, мають справу саме з психолінгвістичним значенням одиниць лексикону – слів.

Як специфічне ментальне утворення *індивідуальний лексикон* характеризується певною внутрішньою організацією одиниць, особливістю якої є системність: *лексикон* індивіда – це системне психо-вербальне утворення, куди крім слова входять пов'язані з ним зорові враження, які можуть інтегруватися у складні розумові образи. Зберігання знань в оптимальних для використання формах репрезентації, їх упорядкованість визначаються складною конфігурацією асоціативних зв'язків.

Системність організації лексикону досягається за рахунок того, що мовна одиниця включається в *мережу* зв'язків і відношень між словами і продуктами попереднього досвіду. В мережевих моделях (Р. Аткінсона, Д. Нормана, Дж. Міллера, Л. Салаї та ін.) *ментальний лексикон* розглядається як когнітивне утворення, організоване за *мережевим принципом*. Дж. Міллер і Л. Салаї у своїх працях неодноразово наголошували, що на відміну від *штучно створених словників*, де слова зазвичай розташовуються в алфавітному порядку, *одиниці когнітивної організації* ("словник у голові") формують ***мережі***, в основі яких лежить спільність *психологічних значень* слів. Р. Уелс і Дж. Маршалл вважають, що аспекти семантичної компетенції людини (блоком якої є

суб'єктивний лексикон) можуть бути представлені ***асоціативною мережею*** – однорівневою системою, в якій слова виступають асоціативно пов'язаними атомарними елементами. У цьому випадку весь *внутрішній лексикон* ("словник у голові") може мати вигляд широкої *мережі* взаємозв'язків, оскільки носій мови знає не лише, що слова пов'язані між собою, а й природу цього зв'язку (напр., слова називають конкретні об'єкти чи абстрактні поняття, відповідає речення дійсності або суперечить їй, наявні синонімічні зв'язки тощо) [Wells & Mashall, 1966]. Варто також згадати концепцію *значення* як *здобутку людини* К. Харді, за якою одиниці ментального лексикону тлумачаться як "констеляції значень, або семантичні констеляції" – "спеціалізовані ***мережі***, що поєднують і організують усе пов'язане в досвіді індивіда" [Hardy 1998, 16]. Припускається, що така ***мережа*** поєднує всі можливі типи елементів, серед яких не тільки *мовні*, а й будь-які *фізіологічні*, *психологічні* й *мозкові процеси* (відчуття, афекти, процедури, жести, патерни поведінки і співвідносні з ними нейрологічні процеси), будуючи, таким чином, одиницю ментального життя людини. Вивчаючи рівні мовної особистості, Ю. Караулов дійшов висновку, що основа *структури лексикону* задається ***асоціативно-семантичною мережею*** із включеною до неї значною мірою лексикалізованою граматикою, що поєднується зі знаннями про світ і діяльнісно-комунікативними потребами особистості [Караулов 2004, 102].

На сьогодні можна вважати доведеним, що *лексикон* людини організований за мережевим принципом. Цю ідею підтримують, зокрема, Дж. Андерсон, Дж. Діз, О. Залевська, Ю. Караулов, Дж. Кіш, С. Кофер, О.О. Леонтьєв, П. Ліндсей, Д. Норман, О. Снитко, В. Старинець, Т. Ушакова, Н. Уфімцева, Дж. Фолі та ін. На відміну від традиційного словника, внутрішній лексикон як ментальне утворення не просто фіксує інформацію про слово, а пов'язує її в єдину *мережу*. У сучасній психолінгвістиці *ментальний лексикон* розуміється як *асоціативно-вербальна мережа* (АВМ), що становить собою "засіб доступу до єдиного інформаційного тезаурусу, тобто повного обсягу енциклопедичних і мовних знань, які зберігаються пам'яттю людини і супроводжуються емоційними враженнями та виробленою в соціумі системою норм і оцінок, що накладається на знання" [Залевская 1999, 165]. При такому визначенні *ментальний лексикон*

розуміється не як пасивне сховище, а як "динамічна функціональна система, яка самоорганізується внаслідок постійної взаємодії між процесами переробки й упорядкування мовленнєвого досвіду та його продуктами" [Залевская 1999, 154]. АВМ – це стабільна психофізіологічна структура, яка фіксує значення слів і зв'язків між ними (О. О. Леонтьєв). В основі організації АВМ лежать смислові і звукові відношення між словами. Характерною особливістю мережевої моделі лексикону є зв'язок між усіма вузлами мережі: від кожного вузла системи можна здійснити перехід до будь-якого іншого вузла.

Як свідчать дослідження, *лексикон* не може розглядатися як система, організована за строгими логічними правилами чи підпорядкована принципу когнітивної економії. Має місце різноманіття принципів організації різних сфер лексикону. На сьогодні можна вважати доведеним, що основа структури лексикону людини задається *асоціативно-вербальною мережею*, яка виступає способом *репрезентації мовної свідомості* й *засобом доступу до єдиного інформаційного тезаурусу* – повного обсягу енциклопедичних і мовних знань, що зберігаються пам'яттю і супроводжуються емоційними враженнями та системою норм і оцінок, які накладаються на знання. Такий підхід дозволяє розглядати *індивідуальний лексикон особистості* як *динамічне ментальне утворення* зі специфічною організацією одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Залевская А.А.* Введение в психолингвистику. – М., 1999. 2. *Залевская А.А.* Слово. Текст: Избранные труды. – М., 2005. 3. *Караулов Ю.Н.* Русский. язык и языковая личность. – М., 2004. 4. *Кубрякова Е.С.* и др. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. 5. *Попова З.Д., Стернин И.А* Когнитивная лингвистика. – М., 2007. 6. *Селіванова О.О.* Лінгвістична енциклопедія. – Полтава, 2010. 7. *Стернин И.А.* Значение в языковом сознании: специфика описания // Вопр. психолингвистики. – 2006. – № 2 (4). 8. *Стернин И.А.* К разработке психолингвистического толкового словаря // Вопр. психолингвистики. – 2010. – №2 (12). 9. *Fillenbaum S. & Rapoport A.* Structures in the subjective lexicon. – New York, 1971. 10. *Hardy C.* Networks of meaning: A bridge between mind and matter. – Wesport, Connecticut; London, 1998. 11. *Kiss G.* Steps towards a model of word selection // Machine Intelligence. – Edinburgh, 1969. – № 4. 12. *Kiss G., Armstrong C., Milroy R. & Piper J.* An associative Thesaurus of English. – Edinburgh, 1972. 13.

Lewelt W. Speaking: From intention to articulation. – Cambridge; London, 1993. 14. *Mandler G.* Association and organization: Facts, fancies and theories. – New York, 1968. 15. *Rips L.J., Shoben E.J. & Smith E.E.* Semantic distance and the verification of semantic relations // Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior. – 1973. – № 12. – Pp. 1-20. 16. *Schwarz M.* Accessing semantic information in memory: The mental lexicon as semi-module // *Dirven R. & Vanparys J.* (Eds.) Current approaches to the lexicon. – Frankfurt am Main, 1995. – Pp. 63-71. 17. *Wales R.J.* & *Marshall J.G.* The organization of linguistic performance // Psycholinguistic Papers. – Edinburgh, 1966. – Pp. 29-95.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Гапченко Е.А., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ЛЕКСИКОН КАК СПЕЦИФИЧЕСКОЕ МЕНТАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Статья посвящена изучению феномена индивидуального лексикона человека. Анализируются подходы к исследованию лексикона как специфического ментального образования, взгляды отечественных и зарубежных ученых на особенности его организации и функционирования.

Ключевые слова: *индивидуальный лексикон, ментальный лексикон, языковая личность, языковое сознание, ассоциативный тезаурус, психолингвистика.*

Gapchenko E.A., Cand. og Philol.Sc., Associate Professor
Institute of Philology,
National Taras Shevchenko University of Kyiv

THE SUBJECTIVE LEXICON AS SPECIFIC MENTAL PHENOMENON

The article is devoted to approaches to the study of the phenomenon of the subjective lexicon. The subjective lexicon is examined as special mental phenomenon, which are characterized cooperation cognitive, perceptive and lingual processes.

Key words: *subjective lexicon, mental lexicon, associative thesaurus, linguistic personality, linguistic consciousness, psycholinguistics.*

УДК:811.111: 82-1 (73)

Гач Н.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КУЛЬТУРНА КОНОТАЦІЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ XIX СТ.

У статті здійснюється когнітивно-прагматичний аналіз словосполучень в американських віршованих творах XIX ст. з огляду на інтенції автора, а також розглядаються особливості реалізації теми "війна" на рівні словосполучень у рамках культурних, історичних та соціальних цінностей епохи американського романтизму.

***Ключові слова**: категорія конотативності, когнітивна граматика, словосполучення, структурний підхід.*

Прагматична спрямованість та конотативна наповненість мовних структур, специфіка їхнього функціонування в рамках різних видів дискурсу привертають увагу сучасних дослідників. Вираження інтенцій автора та його ставлення до подій, що розгортаються у творі, передача численних варіантів оцінки та характеристика реальної дійсності відбувається вже на рівні окремих словосполучень у межах цілісного тексту, демонструючи їхню соціолінгвістичну обумовленість.

Актуальність дослідження обумовлена інтересом науковців до функціонування словосполучень, у тому числі у віршованих творах, а також – активізацією лінгвокультурної парадигми, яка дозволяє здійснити аналіз досліджуваних синтаксичних одиниць з огляду на особливості культури, традиції та звичаї американської мовної спільноти.

Новизна дослідження передбачає встановлення особливостей утворення та використання словосполучень на позначення окремих складників концептосфери американської мовної спільноти в англомовних віршованих творах XIX ст.

Об'єктом дослідження є словосполучення в американських віршованих творах XIX ст., а **предметом** – базові культурно-історичні цінності епохи американського романтизму, відображені на рівні малого синтаксису.

Матеріалом дослідження є американські віршовані твори XIX ст. таких поетів, як Ф.-Г. Халлек, В. К. Брайант, Р. Емерсон, Г.

Лонгфеллоу, Дж. Віттіер, О. Холмс, Дж. Хоу, Дж. Лоуел, В. Вітмен, Г. Мелвіл, С. Лан'є, Е. Вілкокс, Е. Маркхам, Е. Робінсон, П. Л. Данбар, Г. Штайн тощо.

Наша мета полягає у дослідженні американського віршованого дискурсу на рівні словосполучень, а також аналізі їх когнітивно-прагматичного потенціалу з огляду на культурні, історичні та соціальні цінності американського суспільства епохи романтизму.

Теоретичні питання щодо природи та сутності поняття словосполучення розглядались упродовж багатьох років як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Необхідність ґрунтовного вивчення словосполучень підкреслювали В.В. Виноградов, А.І. Смирницький, О.С. Ахманова, С.Г. Тер-Мінасова, Дж. Ферт, А. Хілл, Ю. Найда тощо. У результаті аналізу їхніх праць можна виділити низку основних підходів до вивчення поняття словосполучення.

На думку В.В. Виноградова, словосполучення не є цілісною одиницею мовної комунікації, адже для його структури не характерні і не типові ті особливі "суб'єктивно-об'єктивні" синтаксичні категорії (особи, часу чи модальності), які обумовлюють відносну завершеність думки в мовленні [2, 4]. Тільки у складі речення словосполучення входить у систему комунікативних засобів мови. Поза реченням словосполучення, як і слова, належать до області номінативних мовних засобів позначення предметів, явищ, процесів тощо [2, 3]. Однак саме у правилах поєднання слів, у закономірностях формування різних видів та типів словосполучень яскраво виявляється національна специфіка мови, адже словосполучення організовується навколо одного значущого слова, яке виступає стрижнем словосполучення, обумовлюючи його формальну та смислову структуру [3, 233]. Так словосполучення стає предметом дослідження з огляду на свою конотативну наповненість, соціолінгвістичну обумовленість, роль у процесі вираження ставлення автора до персонажів та подій на рівні художнього твору.

В.В. Виноградов вказував і на важливість дослідження структурних особливостей утворення словосполучень, зазначаючи, що базою для їх вивчення є аналіз двослівних (не враховуючи службових слів) сполучень, що утворюють граматичну єдність, здатну виражати цілісне значення [2, 5]. Сполучення слів такого типу обумовлюють спосіб вираження основної теми твору завдяки особливостям синтаксичних відношень між їхніми окремими

компонентами (наприклад, предикативність та непредикативність, препозиція та постпозиція елементів тощо).

Структурний підхід, застосований до аналізу словосполучень, у першу чергу передбачає вивчення таких базових схем їх утворення, як "Adj + N", "N + of + N", "N's + N". У рамках когнітивної граматики наголошується на нерозривності зв'язку між семантикою мовних одиниць та їх граматичною формою. Саме тому в базових структурах утворення словосполучень закріплені когнітивні сценарії існування мовної спільноти. Атрибутивний зв'язок ("Adj + N") як вид синтаксичного зв'язку виражає вищий ступінь спаяності між окремими елементами словосполучення. Для цього типу зв'язку характерним є те, що він утворює такі поєднання, які виступають як цілісні одиниці, комплекси, включені в речення у зібраному, готовому вигляді (*cloudless skies*, *free air*, *happy mother*). Поєднання типу "прикметник + іменник" є найбільш типовим випадком атрибутивного зв'язку в англійській мові, адже у ньому найбільш повно розкриваються кваліфікативні відношення між окремими елементами словосполучення [6, 6].

У працях лінгвістів із трансформаційної граматики частка *of* (словосполучення типу "N + of + N") розглядалась як синтаксичний елемент, позбавлений значення. Проте, когнітивна граматика стверджує наявність у ній семантичної цінності, що впливає на її граматичну поведінку. За словами Р. Ленекера, частка *of*, по-перше, висвітлює відношення між двома об'єктами, один із яких складає невід'ємну та чітко визначену частину іншого (the bottom of the jar, a kernel of corn) [7, 74]. По-друге, частка *of* у словосполученнях типу "N + of + N" дозволяє визначити останній компонент як джерело або інгерентну якість першого (*the state of California*, *the crime of shoplifting*, *a distance of 10 miles*). Крім того, у багатьох випадках частка *of* сприяє утворенню асоціативного зв'язку між окремими елементами словосполучення (*an acquaintance of Bill*, *the father of the bride*) [7, 76]. Отже, частка *of* у рамках словосполучень типу "N + of + N" виступає полісемантичною мовною одиницею, роль якої змінюється залежно від значення компонентів словосполучення, а також від безпосереднього контексту комунікативної ситуації.

У рамках структури "N's + N" семантика словосполучень визначається розподілом на дві основні групи з огляду на їхні функції: 1) обмежувальні, у рамках яких визначення обмежує,

звужує значення позначуваного (*California's golden mines*); 2) описові, у яких визначення не обмежує позначуване, а повідомляє про нього щось додаткове (*ancient forest*, *juicy autumnal fruit*). Різновидом описових словосполучень є образні позначення з переносним, метафоричним використанням слів, що входять у задане словосполучення [1, 171]. Саме на рівні таких словосполучень знаходять відображення особливості індивідуального стилю автора, його прагматичні інтенції щодо ідейно-художнього змісту твору.

У рамках когнітивного підходу до аналізу мовних явищ кожна лінгвістична одиниця вважається наділеною смислом, за яким стоїть певне знання про відповідну предметну область. Іншими словами, за мовними формами стоять концептуальні структури, що виникають в актах безпосереднього сприйняття світу, який оточує людину, та відображають перцептуальний досвід людини. Такі концептуальні структури з плином часу об'єктивуються у різних словесних формах, зокрема на рівні словосполучень [4, 67].

Когнітивно-прагматичний аналіз семантики структури словосполучень дає змогу здійснити інтерпретацію отриманого матеріалу з огляду на його соціокультурний компонент. Методом для цього служить категорія конотативності, що базується на протиставленні мовних одиниць, які мають емоційно-експресивно-оцінні конотації та реалізують функцію впливу, тим мовним одиницям, які реалізують лише функцію повідомлення [6, 81]. В.Н. Телія визначає конотацію як семантичну сутність, що узуально чи оказіонально входить у семантику мовних одиниць та виражає емотивно-оцінне й стилістично марковане відношення суб'єкта мовлення до дійсності за її наявності у висловлюванні, яке отримує на основі такої інформації експресивний ефект [5, 5].

Відповідно до лінгвокультурологічного підходу до аналізу мовного матеріалу категорія конотативності передбачає наявність у лексичному значенні національного забарвлення та додаткової інформації про соціокультурні особливості мовної спільноти. При цьому конотація тісно пов'язана з прагматикою як ставленням мовців до засобів позначення світу, а точніше з вибором цих засобів з метою створення певного комунікативного ефекту [5, 7]. Важливу роль відіграє і стилістичне забарвлення значення мовних одиниць, що вказує на його змістовий ефект. Отже, у рамках категорії конотативності виражається емотивне ставлення суб'єкта

мовлення до позначуваного. Це ставлення може включати в себе емотивно-оцінну модальність, стилістичну маркованість та власне експресивне забарвлення [5, 17].

На рівень дослідження словосполучень з огляду на їх конотативну наповненість дає змогу вийти їх поділ на: 1) узуальні словосполучення, які не утворюються в акті мовлення, а входять у нього готовими; 2) проміжні словосполучення, зв'язок між компонентами яких впливає на формування цілісного ідейно-художнього змісту твору, при чому значення окремих компонентів залишається незмінним; 3) вільні словосполучення, які утворюються у певному акті мовлення і є вираженням творчого стилю та настроїв автора. Семантичний зв'язок між елементами узуальних словосполучень є усталеним через свою культурно-соціальну обумовленость і переважає над структурною роздільністю елементів. У вільних словосполученнях зв'язок між елементами є довільним та залежить від конкретної комунікативної ситуації, авторських інтенцій та власне ідейно-художнього змісту віршованого твору. Таким чином, поняття "свободи" протиставляється поняттю зв’язаності, фіксованості, "заданості" складних утворень, які не формуються, а лише відтворюються у мовленні як готові мовні одиниці [6, 28].

Функціонування вільних словосполучень у поетичному дискурсі привертає особливу увагу, оскільки саме на їхньому рівні виражається індивідуальна творчість мовця, значення та потенціал якої реалізується у контексті цілісного твору, специфіки образного мислення автора, а також соціально-культурних особливостей епохи, адже період американського романтизму XIX ст. характеризується поширенням максималізму, гіперболізації, багатства художніх засобів. Використання поетами узуальних словосполучень спрямоване на створення реалістичної атмосфери у художньому творі. Це зумовлено бажанням американських поетів XIX ст. представити на рівні поетичного тексту деталізовану інформацію про реальний стан справ у суспільстві, що є однією із функцій художнього твору досліджуваної епохи.

Оскільки основною функцією узуальних словосполучень є повідомлення інформації та створення достовірного фону для розгортання подій у творі, то такі словосполучення передбачають наявність прямого культурного значення. Саме розподіл словосполучень на проміжні та вільні передбачає вираження різних

ступенів конотативності лінгвістичних одиниць. Так, проміжні словосполучення можуть передавати соціокультурну інформацію без зміни значень їх окремих компонентів. Значення вільних словосполучень може бути зрозумілим лише у контексті цілісного твору та специфіки авторського образного мислення. Таким чином, у проміжних та вільних словосполученнях переважає функція впливу на читача.

Для детального аналізу в рамках цієї статті розглянемо словосполучення на позначення теми війни, оскільки у XIX ст. тема боротьби за власну державу була досить актуальною для Сполучених Штатів Америки, адже війна з Великобританією за розподіл територій та ресурсів, а також Громадянська Війна здійснили визначальний вплив як на подальший економічний та культурний розвиток американського суспільства, так і на формування світогляду американської мовної спільноти.

У рамках зазначеної тематики було проаналізовано 115 словосполучень, розподілених згідно зі структурним підходом на такі типи, як "Adj + N", "N + of + N", "N's + N", "N + conj. + N":

1. Атрибутивні словосполучення (*"Adj + N"*):

1.1. "Adj + N" (40, 9 %): *silent arsenals*; *rival sceptre*; *withered hearts*; *burnished arms*; *loud lament*; *endless groan*; *clashing blade*; *blazing camp-fires*; *black canopy*; *doomed battalions*; *forgotten grave*; *awful symphonies*.

1.2. "Adj +Adj + N" (3, 5 %): *infinite fierce chorus*; *lifted sabres gleam*.

1.3. "N + Adj + Adj" (1, 7 %): *army disarmed, not dishonoured*.

1.4. "Adj + conj. + Adj + N" (0, 9 %): *dead and cold hopes*; *nameless and dateless grave*.

1.5. "N +Adj + conj. + Adj" (2, 6 %): *army sullen and stern*.

2. *"N + of + N"*:

2.1. "N + of + N" (22, 5 %): *justice of the peace*; *week of battle*; *field of death*; *cries of agony*; *wail of famine*; *diapason of the cannonade*; *flame of war*; *lip of scorn*; *land of battles*; *land of graves*; *rain of blood*.

2.2. "Adj + N + of + N" (4, 3 %): *the bitterest cup of war*; *disastrous rout of battle*; *sanctioned sin of blood*.

2.3. "N + of + Adj + N" (5, 2 %): *trains of deep-mouthed cannon*; *waves of battle-troubled air*; *beat of the mustering drum*.

2.4. "N + of + N's + N" (0, 9 %): *clang of horseman's steel*.

2.5. "Adj + N + of + Adj + N" (5, 2 %): *steady train of marching files*; *dark legends of border war*; *the awful waste of human life*; *Christian wars of natural brotherhood*.

2.6. "Adj + Adj + N + of + N" (0, 9 %): *sad, unnatural shows of War*.

2.7. "N + conj. + N +of + N" (2, 6 %): *the glory and the guilt of war*; *the day and the hour of salvation*.

2.8. "N + of + N's + Adj + N" (0, 9 %): *the blast of War's great organ*.

3. *"N's + N"*:

3.1. "N's + N" (3, 5 %): *foeman's banner*; *people's joy*; *battle-field's plough*; *cannons' thrill*.

3.2. "Adj + N's + N" (0, 9 %): *the red murderer's battle-yell*.

3.3. "N's + Adj + N" (0, 9 %): *man's merriest music*.

3.4. "N's + N + conj. + N" (0, 9 %): *battle-field's thunder and flame*.

4. *"N + conj. + N"* (1, 7 %): *the spade in earth*; *the axe in cleft*.

Як свідчить проведений аналіз, найбільша кількість словосполучень (49, 6 %) утворена за структурою "Adj + N", що підтверджує той факт, що саме на рівні атрибутивного зв'язку між компонентами словосполучення виявляється відношення мовної спільноти до явищ реальної дійсності.

Тема війни реалізується лексемами з негативною конотацією (*withered*, *burnished*, *awful*, *fierce*). Негативна оцінка простежується і на рівні поширених словосполучень, у рамках яких використання автором кількох прикметників слугує для підсилення цілісного ідейно-художнього змісту твору: *dead and cold hopes*; *nameless and dateless grave*; *army sullen and stern*.

У процесі аналізу словосполучень було виявлено, що американські поети XIX ст. часто звертаються до алітерації: *loud lament*; *sullen and stern*; *steady train*; *glory and guilt of war*; *War's great organ*; *man's merriest music* тощо. У рамках тексту такий прийом сприяє підсиленню ролі звукової мелодики з метою налаштування читача на створену автором атмосферу війни, страждання та смерті.

Використання сполучника *and* у рамках поширених словосполучень виконує формальну функцію збереження ритмічної цілісності віршованого тексту. Таку ж функцію виконує і винесення прикметника у постпозицію, адже цілісність ідейно-художнього змісту у віршованих творах XIX ст. формується на основі безперервної взаємодії ритму та інтонації шляхом виникнення певних інтонаційно-емоційних особливостей мови, що

закріплені у вибраних автором лексичних та граматичних мовних засобах та способі їх синтаксичного поєднання на рівні тексту. Як бачимо, для віршованих творів XIX ст. характерною є повна взаємодія між формою твору (лексико-граматичними мовними засобами, синтаксичними способами їх поєднання, ритмом та інтонацією) та його змістом.

Ставлення автора до зображуваних у творі подій, а також його інтенції стають очевидними і на рівні словосполучень типу "N + of + N" (42, 5 %). Стержневим компонентом таких словосполучень виступає останній елемент, на рівні якого і відбувається реалізація основної теми твору (*peace*, *war*, *battle* тощо). Перший компонент слугує для уточнення та оцінки базового концепту (*justice of the peace*; *the bitterest cup of war*; *wail of famine*; *flame of war*). У рамках поширених словосполучень другорядні залежні елементи, зокрема прикметники, виконують функцію доповнення та підсилення експресивно-оцінного значення словосполучення (*disastrous rout of battle*; *awful waste of human life*; *sad, unnatural shows of War*). У цьому контексті виникає питання семантичної значущості частки *of*, яка в рамках проаналізованих творів сприяє утворенню зв'язку між окремими елементами словосполучення (*land of battles*; *land of graves*; *booming of the cannon*). Так, зазначені словосполучення використовуються не лише для детальної характеристики понять битви, війни тощо, але і для створення образу Америки як території постійних конфліктів та людських страждань.

Схожий принцип реалізації когнітивно-прагматичного потенціалу словосполучень притаманний і словосполученням типу "N's + N", у рамках яких головним компонентом виступає іменник у називному відмінку, а іменник у присвійному відмінку виявляє його належність до центральної теми твору – війни (*battle-field's plough*; *cannons' thrill*; *the red murderer's battle-yell*; *battle-field's thunder and flame*). При цьому обидва компоненти можуть бути емоційно та оцінно забарвленими, що виражається на рівні таких лексем із негативною інгерентною конотацією, як *thrill*, *murderer*, *thunder and flame*. Отже, словосполучення типу "N's + N" виконують описову функцію, оскільки самі по собі є цілісними образами, спрямованими на висвітлення теми війни.

Аналіз словосполучень у рамках категорії конотативності дає змогу розділити словосполучення відповідно до їхньої належності до матеріального та соціокультурного вимірів функціонування.

Безпосередня реальна дійсність, зокрема час та місце військових дій, представлена на рівні узуальних словосполучень (40, 9 %): *funeral mourning*; *wild laurels*; *unknown grave*; *bursting shell*; *rattling musketry*; *black canopy*; *week of battle*; *booming of the cannon*; *foeman's banner*. У цьому випадку віршований твір спрямований на представлення правдивої картини подій, а роль автора зводиться до простого відображення картини війни.

Соціокультурний вимір функціонування словосполучень представлений на рівні проміжних та вільних словосполучень, оскільки саме вони спрямовані на вираження емоційно-оцінного складника цілісного ідейно-художнього змісту поетичного твору. Так, частка проміжних словосполучень становить 20 %: *gallant army*; *man's merriest music*; *endless groan*; *land of graves*. Вільні словосполучення – 39, 1 % від загальної кількості: *time-worn battlements*; *voiceless trumpet-horn*; *awful symphonies*; *dead and cold hopes*; *hail of iron*; *rain of blood*; *sanctioned sin of blood*; *cannon's thrill*; *waves of battle-troubled air*.

Під час вираження соціокультурного складника віршованого твору найважливіша роль відводиться метафорам (*cries of agony*; *dead and cold hopes*; *hail of iron*; *wail of famine* тощо). Саме на рівні перенесення значення відбувається створення індивідуальних авторських образів, а також вираження прагматичного потенціалу словосполучень, оскільки використання лексем із негативним значенням (*cries*, *agony*, *dead*, *wail*, *famine*) сприяє формуванню у читача негативних асоціацій із темою війни. Схожу функцію виконує і оксюморон *awful symphonies*, у рамках якого звуки, що супроводжують воєнні дії, асоціюються з музикою смерті. Така ідея простежується і на рівні словосполучення *infinite fierce chorus*, у рамках якого для позначення мотиву музики використані лексеми з негативною конотацією. Для вираження негативного ставлення автора до поняття війни використовується і гіперболізація (*endless groan*; *rain of blood*), що створює образ безкінечного смутку за померлими та пролитою кров'ю громадян Америки.

Розглянемо вірш Г. Лонгфеллоу "Arsenal at Springfield":

...I hear even now *the infinite fierce chorus*,
The cries of agony, *the endless groan*,
Which, through the ages that have gone before us,
In long reverberations reach our own…
The tumult of each sacked and burning village;

The shout that every prayer for mercy drowns;
The soldiers' revels in the midst of pillage;
The wail of famine in beleaguered towns…
The bursting shell, *the gateway wrenched asunder*,
The rattling musketry, *the clashing blade*;
And ever and anon, in tones of thunder,
The diapason of the cannonade…
Is it, O man, with *such discordant noises*,
With *such accursed instruments* as these,
Thou drownest *Nature's sweet and kindly voices*,
And jarrest *the celestial harmonies*?..
Peace! and no longer from its brazen portals
The blast of War's great organ shakes the skies!
But beautiful as songs of the immortals,
The holy melodies of love arise.

У зазначеному уривку досить вдало переплелись узуальні поширені словосполучення (*the tumult of each sacked and burning village, the soldiers' revels in the midst of pillage, the diapason of the cannonade, such discordant noises*) та власне вільні словосполучення (*the cries of agony, the wail of famine, the blast of War's great organ*) на позначення концепту війни. Як бачимо, автор змальовує зазначене поняття з допомогою лексем з інгерентними негативними конотаціями (*groan, tumult, discordant, agony, wail* тощо), що на рівні утворених словосполучень функціонують для його протиставлення поняттю миру. Створений автором образ святкування під час завоювання (*the soldiers' revels in the midst of pillage*) також сприяє яскравішому зображенню ситуації. У свою чергу, поняття миру змальовується у дещо інших тонах і виступає як священна та природна цінність американського суспільства, що втілюється у таких словосполученнях, як *Nature's sweet and kindly voices* (vs. *such discordant noises*), *the celestial harmonies* (vs. *such accursed instruments*), *the holy melodies of love*. Отже, на рівні проаналізованих словосполучень поняття миру асоціюється зі святістю, любов'ю та гармонією, у той час, коли символами війни є дисгармонія, нещастя та страждання.

У назві аналізованого твору Г. Лонгфеллоу присутнє посилання на просторові координати – "*Arsenal at Springfield*". Як сучасна столиця штату Іллінойс Спрінгфілд відігравав центральну роль у перебігу Американської Громадянської Війни XIX ст. через свою

промислову та фінансову потужність. Саме Спрінгфілд став центром тренувальних таборів для солдатів Іллінойсу, а також був в'язницею для полонених Конфедерації впродовж 1865 року. Проте, місцеве населення ставилось до поранених та хворих ув'язнених зі співчуттям та симпатією. Такий історичний контекст повною мірою реалізований на текстуальному рівні, підтвердженням чому є словосполучення *cries of agony*, *the endless groan*, *wail of famine*. Досить часто поведінка солдатів, які проводили час у святкуваннях та дебошах (*soldiers' revels in the midst of pillage*) призводила і до безконтрольних вибухів збройної агресії, що виражено на рівні таких словосполучень: *bursting shell*; *the gateway wrenched asunder*; *rattling musketry*; *the clashing blade*; *diapason of the cannonade* тощо. Як бачимо, посилання поетів XIX ст. на просторові координати мали вирішальне значення під час відтворення реалістичної картини подій у своїх творах.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що соціокультурна інтерпретація словосполучень у контексті цілісного віршованого твору можлива лише з огляду на структурний та категорійний підходи до аналізу словосполучень. Структурний підхід дає змогу встановити когнітивно-прагматичний потенціал словосполучень як номінативних одиниць шляхом аналізу їх граматичної форми, зокрема особливостей зв'язку між окремими їх елементами. У рамках цього підходу було встановлено, що більшість словосполучень на позначення поняття війни утворені за схемою "Adj + N" (49, 6 %), оскільки саме атрибутивний зв'язок між предметами думки є найбільш природним для мовної спільноти. У рамках словосполучень типу "N + of + N" (42, 5 %) та "N's + N" (6, 2 %) відбувається утворення асоціативних зв'язків між об'єктами реальної дійсності. Так, поняття війни в американських віршованих творах XIX ст. представлене лексемами з негативною конотацією, що у структурі цілісного словосполучення сприяють асоціюванню війни з насиллям, смертю та злом у цілому. На результатах когнітивно-прагматичного аналізу структури словосполучень базуються основні принципи соціокультурної інтерпретації дослідженого матеріалу, що здійснюється із залученням категорії конотативності: узуальні словосполучення виконують функцію повідомлення та використовуються лише для нейтрального, з точки зору емоційно-оцінного наповнення, змалювання картин військових дій як фону для розгортання основної теми твору (*funeral mourning*; *bursting shell*; *booming of the cannon*); проміжні та

вільні словосполучення здійснюють функцію впливу та представляють різні рівні вираження категорії конотативності, будучи спрямованими на вираження соціокультурного складника вірша та власне авторських інтенцій, оскільки їхнє цілісне значення утворюється шляхом семантичного переносу значення окремих компонентів (*awful symphonies*; *time-worn battlements*; *sanctioned sin of blood*). Отже, тема війни у віршованих творах XIX ст. розгортається на рівні словосполучень із прямим значенням, яке містить культурну інформацію, а також стилістично й експресивно маркованими одиницями, притаманними індивідуальній творчості письменника та зумовленими цінностями та вимогами епохи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ахманова О.С.* Очерки по общей и русской лексикологии / О.С. Ахманова. – М: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1957. – 295 с. 2. *Виноградов В.В.* Вопросы изучения словосочетаний (На материале русского языка) / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1954. – № 3. – С. 3-25. 3. *Виноградов В.В.* Исследования по русской грамматике / В.В. Виноградов. – М.: Наука, 1975. – 559 с. 4. *Иванова Т. В.* Когнитивные и прагматические аспекты парных словосочетаний в современном английском языке: дисс… канд. филол. наук: 10.02.04 / Иванова Т.В. – Санкт-Петербург, 2008. – 185 с. 5. *Телия В.Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 144 с. 6. *Тер-Минасова С.Г.* Словосочетание в научно-лингвистическом и дидактическом аспектах / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 152 с. 7. *Langacker R. W.* Grammar and Conceptualization / Ronald W. Landacker. – New York: Mouton de Gruyter, 1999. – 442 p.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Гач Н.О., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КУЛЬТУРНАЯ КОННОТАЦИЯ СЛОВОСОЧЕТАНИЙ В АМЕРИКАНСКОМ ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ X1X СТ

В статье осуществлен когнитивно-прагматический анализ функционирования словосочетаний в американских стихотворных произведениях XIX в. с учетом интенций автора, а также рассматриваются особенности реализации темы "война" на уровне

словосочетаний в рамках культурных, исторических и социальных ценностей эпохи американского романтизма.

***Ключевые слова**: категория коннотативности, когнитивная грамматика, словосочетание, структурный подход.*

Gach N., PhD.,
Institute of Philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

"CULTURAL CONNOTATION OF WORD PHRASES IN AMERICAN POETIC DISCOURSE OF THE XIX CENTURY"

The article analyzes the cognitive-pragmatic functioning of word phrases in American poetry of the XIX century from the point of view of the author's intentions, and reviews specifics of realization of the theme "war" at the word phrases level in the framework of cultural, historic and social values of the epoch of the American romanticism.

***Key words**: category of connotation, cognitive grammar, word phrase, structural approach.*

УДК 806.0:801.5

Гетьман З.О., д.філол.н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕРВАНИХ І УСІЧЕНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)

Статтю присвячено явищу апосіопези, яке лежить в основі переривання та усічення синтаксичних конструкцій, що кваліфікуються як рекурентні і притаманні граматичній системі іспанської мови. Зазначені конструкції аналізуються в структурному і комунікативно-функціональному аспектах.

***Ключові слова:** апосіопеза, перервані синтаксичні конструкції, усічені синтаксичні конструкції, порушення послідовності мовлення, сигнали розмовності, комунікативна самодостатність.*

Перервані та усічені синтаксичні конструкції слід кваліфікувати як один із різновидів порушення послідовності мовлення в його діалогічній формі: мовленнєвий ланцюжок

адресанта переривається реплікою адресата. Йдеться про взаємодію граматики двох мовців у процесі формування діалогічного тексту, що випливає із специфіки розмовного мовлення. Сигнали розмовного мовлення стосуються композиції діалогічної форми спілкування, а саме архітектоніки діалогічного тексту, його мовленнєвого втілення, яке реалізується на фонетичному і синтаксичному рівнях.

З огляду на інтерпретацію діалогічного спілкування, яке відбивається в діалогічному тексті як діадичному знаку, композиційний сигнал розмовності тісно пов'язаний з синтаксисом, хоча слід визначити, що сигнали розмовності не можуть бути відокремлені один від одного, вони знаходяться у тісній взаємодії. Синтаксичний сигнал розмовності пов'язано з принципами оказіональності, інгерентності/ адгерентності, шаблонності і стереотипності з тенденцією опущення дієслів-присудків, спрощення граматичної структури, порушення послідовності мовлення.

У діалогічному спілкуванні простежується тенденція переваги функції над значенням синтаксичної структури, що випливає із ролі комунікативної ситуації, пресупозицій в процесі міжособистісного спілкування, про що неодноразово наголошувалося у різних дослідженнях, присвячених розмовному мовленню: "…синтаксис є абсолютно домінуючим аспектом формування розмовної специфіки" [1, с. 76]. Граматична побудова діалогічного спілкування відбиває як його інтелектуальний аспект, так й емотивний. Ролі цих аспектів різні: інтелектуальний стосується змісту, а емотивний пов'язано з афектацією мовця, вираженням чого є емоційність як прояв самовираженням, і експресивність, яку слід потрактовувати як засіб впливу на адресата.

Емоційність й експресивність висловлення пов'язані з численними мовленнєвими явищами, серед яких знаходяться перервані та усічені синтаксичні конструкції, так звані *interrupted i stop-short sentences*, або апосиопеза. З одного боку, апосиопеза виникає у разі емоційного збудження мовця і може з'являтися як в монологічній, так і в діалогічній формах мовлення; з іншого, апосиопеза випливає із відомої тенденції до економії мовних засобів у безпосередньому спілкуванні.

Апосиопезу не можна віднести ні до еліпсису, ні до так званих квазіпідрядних речень. Це явище і традиційний еліпсис мають

спільні риси: для них характерна нестаблізованість синтаксичної структури і синтаксично обумовлена модальність; також співпадають причини, які їх викликають. Еліпсис у традиційній граматиці кваліфікується як граматичне явище, закладене граматичною системою мови; у діалогічній формі спілкування на еліпсисі базується потенційно можливе опущення тих чи інших елементів структурної схеми речення, закладене системою мови, а саме в конкретній мовленнєвій реалізації в суб'єктно-суб'єктних взаємовідносинах в діалогічній формі спілкування. Пор. традиційний еліпсис і механізм утворення колоквіальних синтаксичних побудов:

Tontería. – ¡Mucho calor!

Gastón. – Sí, hace calor hoy (J. Benavente).

Cabeza de familia. – ¿No me pediste para botas el otro día?

Mujer. – ¡Claro, para la niña, que andaba descalza!

Cabeza de familia. – ¿Y el mes pasado? (J. Benavente).

Вони також відрізняються функціональним призначенням і сферою функціонування, формами мовлення, характерними для їх функціонування.

Можна припустити, що апосиопеза лежить в основі генези деяких типів квазіпідрядних речень, що призвело до синтаксичної омонімії, наприклад, імплікація очевидного слідства в десидеративних реченнях з si свідчить про їх спорідненість з умовними реченнями другого або третього типу з огляду на їхнє ідентичне морфологічне оформлення (вживання *Imperfecto* або *Pluscuamperfecto de Subjuntivo*). Щодо семантики десидеративні *si* – речення завдячуючи структурі визначають невербалізований смисл, а саме: суб'єктивну модальність бажаності, яка підкреслює спрямованість волевиявлення. Коло синтаксичної омонімії можна розширити:сюди слід віднести структури типу *cuando usted quiera*; *que yo sepa*, які із незавершених, нестандартних в результаті апосиопези перетворилися в нормативні одиниці граматичної системи іспанської мови і які вживаються самостійно.

Будь-яка мовленнєва реалізація граматичної структури повинна задовольняти вимогу комунікативної самодостатності. Незавершені висловлення як результат апосиопези отримують комунікативну самодостатність завдячуючи загальній смисловій структурі тексту монологічного або діалогічного мовлення. Тому усічені, перервані

граматичні структури не можуть бути виокремлені як особлий тип речення в синтаксичній системі іспанської мови.

Механізм апосиопези співвідноситься з механізмом побудови діалогічного тексту. Сама усічена конструкція як компонент діалогічної макрофрази вплітається в її синтаксичну канву не тільки проспективно, але й ретроспективно:

Olivia. – Pero ¿no sabes que mi orfandad es de ochenta pesetas? ¿Creías que yo podía vivir con ochenta pesetas?

Mateo. – Una mujer sola.. [podía vivir con ochenta pesetas]

Olivia. – Es que yo no soy mujer como las otras`... [quines podían vivir con ochenta pesetas] (J. Benavente).

До функціональної зумовленості апосиопези слід віднести різного роду уточнення обставин здійснення дії, недомовки, перебиви, які стають на заваді подальшого розгортання висловлення, розгорнуті перебиви-уточнення, перебиви-підтвердження, перебиви-заперечення, суб'єктивно-модальні оцінки тощо.

За нашими даними апосиопеза включає:

- континуальний розрив мовленнєвого ланцюга, при цьому відсутні будь-які мовленнєві (текстові) індикатори; репліка адресанта переривається реплікою адресата з метою передачі точної й детальної інформації, акцентуючи увагу на суб'єктивній модальності; спаяність реплік найтісніша через те, що вона не тільки текстова, але й синтаксична:

Pulina. – Pero tú crees que la Sociedad...

Isidoro. – Conmigo hubiera podido salvarse..., pero sólo contigo (J. Benavente);

– інтерупція мовленнєвого ланцюга за допомогою мовленнєвих інтерупторів:

Ezequiel.- Mi padre aseguraba...

Raimundo. – ¡No! ¡Silencio! (J. Benavente).

Обидва види апосиопези передбачають так звані усічені речення, однак співвідносна структурна схема усіченого речення може розгортатися у макрофразу:

Amigo. – No, señora; una locura. Su marido de usted...

Mujer. – ¿Qué?

Amigo. – Se ha matado (J. Benavente).

Emma. – Si él quisiera, con su talento, con una mujer inteligente a su lado...

Clotilde. – Contigo, por ejemplo.

Emma. – No lo digas en broma. Yo le obligaría dedicarse a la Literatura (J. Benavente).

З іншого боку, усічені речення можуть не знаходити свого мовленнєвого розгортання в конкретній макрофразі, яка також залишається усіченою. При цьому зростає роль пресупозиції в формуванні смислової структури макрофрази:

Isidoro. – Es que yo no quiero que tú tengas nada que ver en los negocios del Marqués; es que tampoco lo quiere Paulina... es que después de lo que hemos salido...

Marqués de Montiel. – Lo que sabías antes...Lo que creías que yo no sabía... (J. Benavente).

Апосиопеза не має обмежень щодо місця в мовленнєвому ланцюгу. Оскільки причини цього явища екстралінгвістичні – функціональне призначення апосиопези пов'язано з афектацією й експресією, складностями у формуванні та вираженні думки, підтекстом, – то обсяг перерваної граматичної структури не впливає на місце розриву. В структурних схемах простого речення він може припадати на межу номінативного і вербального ядер, при цьому має місце тенденція використання уточнюючого питання про дію суб'єкта або мету цієї дії, модально-оцінного питання про дію суб'єкта; синтагматична лінія може містити однорідні перервані структури; апосиопеза може відсікати додатки всіх видів, які залежать від дієслова-присудка, що можна пояснити небажанням адресата, щоб адресант продовжив розгортати висловлення; відсічення різних видів означення, при цьому семантика інтеруптора включає суб'єктивно-модальний компонент тощо.

У поліпредикативних структурах апосиопеза, як правило, елімінує головне речення, яке, не будучи вираженим, імплікує негативну оцінку або негативну характеристику.

Апосиопеза зустрічається в складнопідрядних реченнях з підрядним підмета, умовними всіх трьох типів, а також їх еквівалентами з безособовими формами дієслова та їх граматичними синонімами *yo que tú..., tú en mi caso..., pudiendo vivir tan ricamente, como hará usted... (J.Benavente)*, причиними і часовими. В складнопідрядних реченнях з підрядним додатковим, навпаки, усікається підрядне речення.

Таким чином, явище апосиопези слід тлумачити з урахуванням позамовного ряду. Усічені конструкції як результат апосиопези

слід співвідносити з повною структурною схемою відповідного типу речення, на основі якої можливе відтворення їхньої комунікативної самодостатності, з опорою на загальну інформацію, тобто кваліфікувати їх як рекурентні структури, притаманні граматичній системі іспанської мови, але які функціонують здебільше в такій мовленнєвій формі як діалогічна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Скребнев Ю. М.* Введение в коллоквиалистику. – Саратов, 1985.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2013

Гетьман З. А., д.филол.н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ НАЗНАЧЕНИЕ ПРЕРВАННЫХ И УСЕЧЕННЫХ СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ (на материале современного испанского языка)

Статья посвящена явлению апосиопезы, лежащего в основе перевывания и усечения синтаксических конструкций, которые квалифицируются как рекуррентные и присущие грамматической системе испанского языка. Названные конструкции анализируются в структурном и коммуникативно-функциональном аспектах.

Ключевые слова: *апосиопеза, прерванные синтаксические конструкции, усеченные синтаксические конструкции, нарушение последовательности речи, сигналы разговорности, коммуникативная самодостаточность.*

Guetman Z.O., Doctor of Philology, Prof.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

FUNCTIONAL ASPECTS OF INTERRUPTED AND STOP-SHORT SYNTACTIC CONSTRUCTIONS IN MODERN SPANISH

The article deals with the phenomenon of aposiopesis which is considered to be the basis of interrupted and stop-short syntactic constructions that are recurrent and typical of grammatical system of the Spanish language. These constructions are analysed from the point of view of their structure and communicative value.

Key words: *aposiopesis, interrupted syntactic constructions, interruption of speech sequence, conversational markers, communicative self-sufficiency.*

УДК 80:316.74"312"

Гейко Т.М., к.філол.н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЗБЛИЖЕННЯ МОВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОСТІ

У статті розглядається соціокультурна природа взаємодії мов та причини їх зближення у глобалізованому просторі. Наголошується на активному розвитку міжкультурної комунікації як частини глобалізаційного процесу.

Ключові слова: *мовна взаємодія, мондіалізація, мультикультуралізм, глобалізація, мовна картина світу.*

Мова, безперечно, є ключовим компонентом соціально-культурного простору, головним засобом його існування. Мовні контакти, які відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, відображають не тільки органічну сутність мови бути формою людського мислення і спілкування, а також є виявом її динамічного онтологічного характеру. Дослідники європейських мов неодноразово зазначали, що зближення культур народів Європи сприяє зближенню мов, які мають тенденцію бути кальками одна з іншої у тому, що виражають [Meillet, 1952]. У наш час, коли економічні, екологічні та соціальні проблеми неминуче набувають планетарного розмаху, все частіше постає питання, як тенденція до глобалізації всіх сфер життя відбивається на сучасних мовах.

Наразі критерій географічної близькості контактуючих мов відійшов на другий план, поступившись місцем геополітичному, а основними зовнішніми чинниками мовного контактування виступають політичні, економічні та культурні зв'язки між народами. У лінгвістичній науці контакт двох мов сприймається як контакт двох культур, а ситуації сумісного контакту мов і культур сприяють інтерференції лексичного та культурного типів [Вайнрайх 1979, 157]. Активізація чи послаблення таких зв'язків не обов'язково спричиняє відповідні тенденції у мовній взаємодії. Визначальну роль тут відіграє світове лідерство тієї чи іншої країни у певній галузі діяльності.

Масштабність і всеосяжність процесів, що відбуваються у світі, вказують на глобальний характер перетворень, що дає підстави говорити про глобалізацію суспільства і всіх сфер життя. На зміну євроцентричному світу з домінуючими параметрами західної

раціоналістичної цивілізації приходить нова всепланетарна цивілізація на засадах органічної єдності та непорушності світової спільноти, з одного боку, диверсифікації та плюралізму центрів, народів, культур, релігій тощо, з іншого. Глобалізація, таким чином, сприяє утворенню міжнародного культурно-інформаційного поля.

Отже, сучасний соціокультурний простір набув характеристики глобалізованого, але що мається на увазі під глобалізацією?

Слід зауважити, що у французькій мові існує два терміни на позначення глобальних перетворень у світі – *мондіалізація* (mondialisation) та *глобалізація* (globalisation) [Hagège 2012, 85-89]. Перший стосується здебільшого економічної сфери і означає своєрідну економічну колонізацію, оскільки йдеться не про підкорення території, а утворення нерівних асиметричних зв'язків між економіками певних країн. Працівники "економічно колонізованої" країни є найманцями компаній-"колонізаторів" і не мають наміру облаштуватися на території (землях) роботодавців. Таким чином, мондіалізація, як і колонізація, сприяють поширенню мови правлячої верхівки, вступаючи в конфронтацію з місцевими мовами і культурами.

Тоді як термін *глобалізація* означає міжнародні відносини у більшому масштабі і тлумачиться французькими економістами як розповсюдження у світі промислових і культурних товарів із певних регіонів земної кулі завдяки кращій інфраструктурі транспорту і телекомунікацій. Внаслідок цього виникає тісна взаємозалежність різних частин економічної системи (територій, спільнот), що породжує тісні культурні зв'язки, незалежні від тиску "монополізованої" американської культури. І така культурна глобалізація не є уніфікуючою, вона, навпаки, породжує великі транснаціональні хвилі, що сприяють водночас вираженню національної самобутності та плекають планетарну культуру. Саме таку роль відіграли науково-технічні винаходи і відкриття, прогресивні методи і цінності, як-от, радіо, телефон, телебачення, Інтернет, афінська демократія та французька революція.

Отже, глобалізація тлумачиться як перетворення світового простору на єдину зону, де без перепон пересуваються капітали, товари, послуги, де вільно поширюються ідеї та пересуваються їх носії, стимулюючи та відшліфовуючи взаємодію сучасних інститутів. Деякі вчені вважають, що глобалізація суспільства визначається саме перевагою культури над економікою і політикою [Appadurai 1996], оскільки в культурі соціальні відносини

максимально символізовані, тому можуть здійснюватися без прив'язки до конкретної території [Waters 2000].

Особливістю культурного розвитку за доби глобалізації є формування інформаційного суспільства, однорідних засобів масової інформації, мультикультурного мистецтва, поп культури тощо, символом і синонімом чого став Інтернет. Розповсюдження медійних та віртуальних технологій викликано почасти намаганням компенсувати за допомогою комп'ютерних симуляцій дефіцит соціальної реальності, чому чималою мірою сприяє глобалізація з її десакралізацією, символічністю, дифузністю соціального простору. Саме така глобалізація, яку слід відрізняти від комерційної мондіалізації, сприяє розвитку і зближенню мов, а не їх уніфікації, процвітанню країн і націй.

Науковці визнають, що властивій мові погляд на світ є почасти універсальним, почасти національно специфічним, тому носії різних мов можуть бачити світ по-різному, крізь призму своїх мов. Субстанціонально-ідеальний простір мови, що є єдиним і безперервним, моделює специфічні риси національного світосприйняття і національного способу мислення фактично на всіх стратифікаційних рівнях мовної системи за допомогою дознакових, знакових і супразнакових мовних величин. Як відомо, культурно-специфічне не існує поза універсальним, як не буває частини без цілого. Тезу про інтернаціональний характер людського мислення можна інтерпретувати в рамках універсально-предметного коду, під яким розуміють універсальну логіко-поняттєву базу людства, певну сукупність ментальних універсалій, позанаціональний мисленнєвий код. Перекодування єдиного для всіх етносів мисленнєвого коду на вербальний у межах конкретної мови, "дискретизація інформаційного континууму" певною мовою "переплавляє" єдину логіко-поняттєву базу людства, відливаючи її в етнічно зумовлені семантичні матриці змістової структури мови. Таким чином, у національно-мовних картинах світу, з одного боку, виділяється загальна частина, яка вказує на "загальний поняттєвий базис" людства, що виступає спільною основою природної мови, мислення та культури; з іншого боку, національно-специфічні нюанси відчуття, осмислення й оцінки реального світу, наладаючись на універсальну логіко-поняттєву основу, утворюють ту частину мовних картин світу, яка й несе в собі національну специфіку.

У сучасній теорії мовного контактування запозичення іншомовних елементів тлумачиться здебільшого не як механічне

перенесення повного мовного матеріалу, а як динамічний процес: інтерференція є чинником складного діахронічного процесу проникнення іншомовних елементів або структурних рис у систему мови-реципієнта, який отримав назву мовної дифузії [Карлинский 1990]. На думку О. Карлінського, у ситуації мовної взаємодії посередником виступає мовлення, а точніше мовленнєва діяльність двомовного індивіда [Карлинский 1990, 47–48]. Отже, кожне явище інтерференції спонтанно виникає у мовленні окремих мовців, і тільки внаслідок частого повторення в мовленні багатьох індивідів деякі з них стають звичними і входять у мовну систему. Це і є мовна дифузія – процес входження іншомовних елементів у систему мови-реципієнта.

Перший етап мовної дифузії, на якому іншомовні елементи сприймаються мовцями як інновація, відхилення від норми, системи або узусу називають інтерференцією [Сергєєва 2002, 31]. Наступна стадія мовної дифузії – включення інновацій іншомовного походження в систему однорідних одиниць, внаслідок чого вони можуть стати нормою тлумачиться як інтеграція ([Хауген 1972], [Верещагін 2005]) або завершальний етап адаптації іншомовного елемента в системі мови-реципієнта [Жлуктенко 1966]. На останньому етапі запозичення набуває майже всі основні характеристики, властиві для певної мовної системи і носії мови вже не відчувають їх іншомовного характеру (перехід у внутрішню частину периферії або до ядра мовної системи).

Отже, глобалізація явно збільшує насиченість "інформаційного потоку", дає шанс різним культурам і мовам вирватися за рамки своєї етнічної або національної обмеженості, набути динаміки власного розвитку. Завдяки телекомунікаціям, мас-медіа та комп'ютерам електричний струм наче розширює центральну нервову систему до утворення "глобальних обіймів", де все взаємопов'язано, внаслідок чого формується так зване "глобальне село" [McLuhan 1997]. Унаслідок розповсюдження транснаціональної маскультури та культурних гібридів виникає феномен мультикультуралізму, коли на території національної держави співіснує декілька різних культур, що зумовлює не поглинання, не ієрархію, а плюралізм культурних і мовних традицій. Таким чином, очевидний контраст між старим (до середини XX ст.) і новим (з другої половини XX ст.) типами культури, які характеризуються, відповідно, "закритістю" –

принцип монокультуралізму та "відкритістю" – принцип мультикультуралізму.

Таким чином, глобалізація зумовлює всесвітній всеосяжний характер, що його набувають соціальні, культурні і мовні зв'язки та відносини. Вона являє собою не один процес, а комплексну сукупність процесів, які діють суперечливо, іноді конфронтаційно. Світ постає як єдине соціокультурне місце, що означає однаковість умов і характеру соціальних взаємодій у будь-якому куточку світу. Світ "стискається", позбавляється подрібнення на специфічні зони соціальним простором. Це результат багатовікових якісних змін не тільки у суспільному розвитку, але й у системі "суспільство – природа", що визначає саме інтеграційний характер феномена глобалізації. Останнім десятиріччям унаочнилася єдність світу і спільність проблем: всепланетне людство стало дедалі реальнішою формою існування людини взагалі. Слід наголосити, що всеосяжність глобалізації неможна зводити лише до негативних наслідків, спираючись на тезу про уніфікацію-нівеляцію культурних світів і мов, про космополітизм і "кочування" ідентичності, що руйнує базові цінності національних культур, призводить до експансії американської масової культури та мови. Очевидно і те, що глобалізація сприяє формуванню уявлення про взаємопов'язаний світ, де існування різних культур і мов є можливим лише за умов культурного плюралізму. Оскільки, глобальне постає через локальне, вивчення культури, соціальної структури і мов країн світу, а разом з тим володіння основами міжкультурної комунікації є основними координатами орієнтації у глобалізованому просторі.

Отже, глобальне суспільство – це всепланетна система співпраці і співіснування соціумів, культур і мов, а глобалізація у повному широкому розумінні має бути чітко регульованою і може протистояти комерційній монополізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Meillet A.* Les langues du monde / Antoine Meillet, Marcel Cohen ; [sous la direction de Marcel Cohen]. – Paris : CNRS – Champion, 1952. – 2 tomes. – 1294 p.. 2. *Вайнрайх У.* Языковые контакты : состояние и проблемы исследования / Уриель Вайнрайх ; [пер. с англ. Юрия Алексеевича Жлуктенко]. – К. : Вища школа, 1979. – 263 с. 3. *Hagège C.* Contre la pensée unique. – Paris : Odile Jacob, 2012. – 249 p. 4. *Appadurai A.* Modernity at Large : Cultural Dimensions of Globalization / Arjun Appadurai. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1996. – 224 p. 5.*Waters M.J.*

Globalization : Sources and Effects on National State and Societies / Meyer John Waters // International Sociology. – 2000. – Vol. 15. – № 2. – P. 232–248. 6.*Карлинский А.Е.* Основы теории взаимодействия языков / А.Е. Карлинский. – Алма-Ата : Гылым, 1990. – 180 с. 7.*Сергєєва Г. А.* Англомовні запозичення в українській правничій термінології: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01. "Українська мова"/ Галина Анатоліївна Сергєєва. – Харків, 2002. – 250 с. 8. *Хауген Э.* Языковой контакт / Эйнар Хауген // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. VI. : Языковые контакты. – С. 61–80. 9.*Верещагин Е. М.* Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, речеповеденческих тактик и сапиентемы / Евгений Михайлович Верещагин ; [ред., послесл. Ю.С. Степанова]. – М. : Индрик, 2005. – 1040 с. 10. *Жлуктенко Ю. О.* Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики / Юрій Олексійович Жлуктенко. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1966. – 135 с. 11.*McLuhan M.* War and Peace in the Global Village / Marshall McLuhan, Quentin Fiore. – New York : Bantam, 1997. – 192 p.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013

Гейко Т.М., к.филол.н., доц.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СБЛИЖЕНИЕ ЯЗЫКОВ В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье изучается социокультурная природа взаимодействия языков и причины их сближения в глобализованном мире. Акцентируется внимание на активном развитии межкультурной коммуникации как части глобализационного процесса.

Ключевые слова: *языковое взаимодействие, мондиализация, мультикультурализм, глобализация, языковая картина мира.*

Heiko T.N., Cand. of Philol. Sc., Assoc. Prof.
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

LANGUAGE CONVERGENCE IN THE MODERN SOCIAL AND CULTURAL SPACE

The article studies the social and cultural nature of the language contacts and reasons of their convergence in the global world. Author emphasizes on the active development of intercultural communication as a part of globalization process.

Key words: *language contacts, mondialization, multiculturalism, globalization, language picture of the world.*

УДК 4У (07)

Гоз Д., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИКА ТИРЕ У ПОЕЗІЯХ ЛІНИ КОСТЕНКО

Розглянуто функції (граматичну. семантичну та емоційну) та конотаційний потенціал тире в поезіях Ліни Костенко. Схарактеризовано основні випадки нормативного та індивідуально-авторського уживання тире.

Ключові слова: *семантика тире, "граматичне" тире, "варіативне" тире, "авторське" тире.*

Поняття "пунктуаційна поетика" охоплює і систему використання розділових знаків у мовленні окремого автора; і систему вживання розділових знаків у поетичному та прозовому мовленні з урахуванням їхньої функції та конотативної значущості "загальнотипологійні вияви пунктуаційності в художньому творі" [Загнітко 2013, 7]. Авторський "пунктуаційний стиль", що виявляється в особливостях уживання розділових знаків, найповніше та найвиразніше простежується в поезіях. А тому не втрачає актуальності з'ясування особливостей пунктуаційної поетики взагалі, й пунктуації як ознаки індивідуального стилю Ліни Костенко зокрема.

У поетичному тексті, який є актом авторського самовираження, автор свідомо чи підсвідомо узгоджує невербальні елементи комунікації з власним баченням світу, зі своїми емоціями. Тире з огляду на обсяг його смислової інформації та емоційної вагомості є одним із найуживаніших розділових знаків. Новизна дослідження полягає у з'ясуванні функцій та семантики індивідуально-авторського тире у поезіях Ліни Костенко.

Термін тире (*tirer* "тягнути", "витягувати") запозичений із французької типографської термінології. Порівняно з іншими розділовими знаками, тире ввійшло до системи пунктуаційних знаків не так давно. У російському мовознавстві тире вперше було вжито М. Карамзіним (кінець XVIII ст.); тире на позначення "умовчування" фіксує граматика О. Барсова (1797) [Загнітко 2011, 8]. В україністику тире запроваджують І. Котляревський в "Енеїді"

(1798) та О. Павловський у "Граматиці малоросійського наріччя" (1818) [Бурячок 2004, 2].

"Тире – розділовий знак, одиничний або парний, графічне зображення якого – пряма горизонтальна риска (–). Уживається в простому і складному реченнях. Виконує найрізноманітніші функції ("розмежування – виділення"), передає несподіваність, протиставлення, різку зміну подій. Вимагає граматичної паузи, що часто переходить у психологічну. Тривалість паузи залежить від місця і функції тире" [Козленко 2009, 8].

У сучасній мові тире набуло максимального спектру значень. Широта його використання свідчить про універсальний характер цього знака. Н. Валгіна наголошує на тому, що в сучасній мові тире "витісняє" інші розділові знаки (двокрапку, кому) і стає поліфункціональним [Валгіна 1979, 5].

"У тексті, особливо художньому, виникає авторська розстановка розділових знаків, викликана бажанням посилити увагу до інтонаційної сторони писемного тексту, відобразити на письмі складні й багаті усні засоби членування і підкреслення частин думки, уточнення їх, що значно розширює функціональне поле розділових знаків, їхню семантику: вступаючи у варіативні зв'язки з нормою, розділові знаки набувають експресивного значення, виконують стилістичні функції" [Плющ 2004, 12].

У пунктуаційній поетиці вагомою є пунктуаційна ситуація, "що реалізується в необмеженій кількості пунктуаційних моделей" [Загнітко 2013, 7], тобто висловлюваннях, у яких усталене вживання розділових знаків. У таких висловлюваннях можна простежити регулярні та нерегулярні розділові знаки, а також улюблені – найбільш уживані знаки.

У пунктуаційній поетиці Л. Костенко найуживанішим знаком є тире. У поетеси воно має різну семантичну наповненість та інколи заступає інші розділові знаки, що дозволяє говорити про її творчу, індивідуальну манеру розстановки знака. На сто використаних розділових знаків (без урахування абсолютного кінця) п'ятдесят припадає на тире. Залежно від архітектоніки поезії та задуму поетеси тире виконує граматичну, змістову (семантичну) та емоційну функції.

"Граматичне" тире (відповідно до правил пунктуації) у поезіях Л. Костенко уживане обмежено – усього 17. Уживання такого тире в поетичному мовленні поетеси завжди передбачає граматичну

паузу, яка часто переходить у психологічну. Інтонація тире є дуже важливою, адже вона допомагає правильно сприймати поетичний текст. Кодифіковане тире має у Л. Костенко комунікативну значущість. Воно структурує та логічно організовує думку поетеси, увиразнює змістову та логічну структуру речення: *Розстане віск – я в море упаду / і захлинуся морем, як тобою.*

У простих реченнях граматичне тире між підметом і присудком (іменною частиною складеного присудка) із часткою **це** має семантику означення того чи іншого явища. Тире увиразнює емоційно-експресивний стан смутку ліричної героїні, яка переконує себе в тому, що тиждень – це невеликий проміжок часу і вона зможе його перечекати:

Вмовляю себе, що тиждень – це так небагато.
Ну, що таке тиждень? Були й не такі тижні.
При згадці про тебе я гріюсь, немов при багатті.
Дощі зарядили, такі затяжні-затяжні [с. 56].

У простому неповному реченні тире заміщує пропущений присудок, який легко відновити з контексту. Знак тире ніби компенсує пропущені слова, вказує на їхнє місце в реченні. Тире акцентує увагу на душевній драмі ліричної героїні, душа, якої переповнена смутком, жалем та непролитими словами:

Ти вчора поїхав, ти ж тільки поїхав учора,
а вже мені будень диктує дощі та й дощі.
І де ж мені взяти для дум зрівноважені чола,
для смутків сутулих – непродощимі плащі? [с. 56].

Показовим є структурний паралелізм речень із пропущеними членами речення: *такий* і *люблю*, де тире їх компенсує. Поетеса намагається передати свої переживання. Кохана людина для неї кожного разу різна. Він (коханий) ніби чужий для неї, але й водночас неминучий, тобто той, без якого життя неможливе:

Такий чужий
і раптом – неминучий!
<…>Люблю.
Чужого.
Раптом – неминучого [с. 35].

У простому неповному реченні з пропущеним присудком тире має семантику напрямку дії. У реченні пропущено дієслово, але з контексту можна зрозуміти, що душа ліричної героїні прагне додому, до своєї рідної домівки, де є золотий силует, який оберігає

її. Тире як горизонтальний графічний знак вказує на напрямок, означуючи місце, до якого лине душа ліричної героїні:

Скільки душа прориває тенет!

З моря і суші – додому, додому! [с. 64]

Тире при відокремлюваних прикладках позначає вагомість події (стану) – казки, яка тривала так недовго. Додатковий емоційний ефект створює сама архітектоніка вірша: повторення займенника *ця / цей* та тире в подібній позиції у двох суміжних реченнях (у другому реченні – "авторське" тире). Розмежовуючи за допомогою тире два стани буття людини (щастя – відсутність щастя, кохання – відсутність кохання), Л. Костенко намагається пояснити мінливість людської долі, що щасливе кохання було недовгим. "Граматичне" тире в першому реченні підсилюється "авторським" у наступному:

Ця казка днів – вона була недовгою.

Цей світлий сон – пішов без воротя [с. 28].

Л. Костенко найчастіше послуговується тире у складних безсполучникових реченнях. Основна мета такого тире – розмежування двох частин одного речення.

У безсполучниковому реченні тире між двома головними членами речення, вираженими інфінітивами, символізує емоційну напругу прийнятого рішення ліричної героїні. Такий ефект підсилює нагромадження простих речень в одній строфі, а також тире, яке розмежовує дві дії, вміщені в одному висловлюванні:

Стоять в шибках осінні вітражі.

Забути все. Піти – не озирнутись.

Ти здатен на смертельні віражі.

Ми не могли у світі розминутись [с. 9].

Граматичне тире у складному безсполучниковому реченні має семантику наслідку того, на що вказано в першій частині. Між частинами безсполучникового речення можна вставити сполучник **і**. Тире передає емоційну напругу, пояснює силу почуттів:

Розтане віск – я в море упаду
і захлинуся морем, як тобою.
Цієї жаги некликану біду
лише твоєю ніжністю загою [с. 9].

Божевілля моє, божемилля,
богомілля моїм сльозам!

Один-єдиний дотик абсолютного –
моя душа відкрилась, як Сезам [с. 22].

Причиново-наслідкові відношення між компонентами безсполучникового речення (можна ввести слова **і тому**) передає тире, яке символізує нескореність духу героїні. Як сильна жінка, вона здатна вистояти перед будь-якими спокусами:

Ти Везельвул. По душу теж приходив.
А я не віддала її – й жива [с. 10].

При прямій мові після слів автора вживаються двокрапка та тире. У таких реченнях тире має традиційну семантику відмежування авторських слів від прямої мови:

Про той собор. Про людство. Про війну.
Про білий світ, про небо з далиною.
А може, він голубці каже: – Ну,
як я літав, ти скучила за мною? [с. 18].

Забарився, прийшов нескоро.
Мандрувала я дні в жалю.
І в недобру для серця пору
я сказала комусь: – Люблю… [с. 19].

Смислова функція розділових передбачає їх варіативність, тобто уможливлює паралельне їх уживання.

У простому реченні можуть варіюватися тире та кома при відокремлених узгоджених означеннях після означуваного іменника. Л. Костенко уживає тире як знак, сильніший за кому. Додатковий емоційний ефект створює повтор займенника *я.* Тире стоїть після означуваного іменника, а узгоджені означення перенесені у другий рядок. Така архітектоніка строфи, розмежовуючи, одночасно фокусує увагу на означуваному слові *кілометри*, яке символізує життєвий шлях людини, та на його характеристиці (*обвітрені, задихані і злі*). Лірична героїня, переживши нещасливе кохання, хоче позбутися душевних мук. Слово *кілометри* вживається у значенні *життя*. Воно є складним (*обвітрене, задихане і зле*), але лірична героїня готова прийняти будь-які труднощі. Можливо, у цих далеких кілометрах, вона хоче знайти себе:

Я кину все. Я вірю в кілометри – (,)
обвітрені, задихані і злі.
Багато їх у матінки Деметри,
яка була богинею землі [с. 30].

Для пунктуаційної поетики Л. Костенко показовим є тире в інверсійних та неінверсійних конструкціях між підметом (підметами) і присудком з порівняльною часткою. Присудок характеризує предмети. Поетеса милується красою квітів, які схожі на декорації, але насправді вони живі:

Немов чарівні декорації – ( )
жасмин, троянди і бузок [с. 92].

Мотив швидкоплинності життя відчувається в порівнянні дерева, листя якого вже опадає, із рогами оленями. Життя проходить дуже швидко. Багато людей іде з життя, але кожного дня народжуються нові особистості –індивідуальні та неповторні:

Уже дерева – ( ) як рогаті олені.
Останнє листя облітає з крон [с. 70].

У простому реченні після узагальнювального слова перед однорідними членами речення однаково можливі двокрапка і тире. Л. Костенко уживає тире, не лише пояснюючи, що саме було, а й певною мірою протиставляючи події, що відбулися в її житті:

Усе було – (:) і сум, і самота,
І горе втрат,і дружба нефальшива [с. 71].

У складному безсполучниковому реченні варіативними є тире і двокрапка, які виконують функцію пояснення. Пояснюючи причину того, чому не вдається забути кохану людину (все їй нагадує про неї), Л. Костенко уживає тире як сильніший знак, за допомогою якого подається не лише пояснення, а й увиразнення, зіставлення двох частин речення, чим засвідчується його емоційна насиченість:

Я вже забула. Не моя провина – (:)
то музика нагадує про Вас,
то раптом ця осіння хуртовина [с. 32].

Індивідуально-авторське тире у складних безсполучникових конструкціях має семантику пояснення. Завдяки тире підкреслюється бажання вірити в ідеал, у силует, який світиться у вікні золотому, а також прагнення досягти його:

Може, й навік, але справа не в тому – (:)
тільки б не танув, як тінь на льоду,
той силует у вікні золотому! [с. 64]

Л. Костенко вживає тире із семантикою означення, при цьому за допомогою частки *як* підсилюється перша частина речення і все висловлювання набуває більшої емоційності. Після першого

номінативного речення могла б стояти крапка, кома або знак оклику. Любов є сенсом життя людини. Без неї вона відчуває себе самотньою:

А ця любов – ( ) як холодно без неї!
Як поцілунок долі у чоло.
Як вічний стогін пам'яті моєї [с. 71].

У пунктуаційній поетиці Л. Костенко "авторське" тире не зумовлене жодним правилом, уживане не часто. Таким є тире із семантикою пояснення в простих інверсійних реченнях. Найбільша увага зосереджується на тих членах речення, які винесені на кінець строфи. Душа ліричної героїні сповнена жалем через розлуку з коханою людиною:

І тільки з відстані розлуки
обпалить, змучить, защемить –
твоя присутність, твої руки,
твоє обличчя у ту мить! [с. 68]

Виокремлюючи за допомогою тире вставне слово, яке характеризує сонце, поетеса вказує не лише на незвичайний колір сонця, а й передає своє захоплення, подивування, зачарування світилом, що засвідчує знак оклику:

А сонце, сонце, сонце – пурпурове! –
такого ще ніколи не було [с. 50] .

Тире в поєднанні зі знаком оклику передає емоційний стан поетеси від замилування природою і в безсполучниковому реченні:

І хори птиць, і цих дубів хороми.
І сосни, сосни, SOS ! – тону у їх красі [с. 69] .

У цих реченнях можливе паралельне вживання знака тире і коми, і відповідно, їх можна кваліфікувати як варіативні знаки. Л. Костенко намагається зорово й емоційно зіставити за допомогою тире дві частини складного речення. Завдяки поєднанню цих розділових знаків передана думка сприймається із емоційним піднесенням й графічно відтворює мовленнєву інтонацією.

Тире є улюбленим знаком Л. Костенко. Цей знак уживається значно частіше в її поезіях, ніж усі інші розділові знаки. Функції та семантичне наповнення тире програмуються бажанням автора якнайточніше передати читачеві свої думки, емоції, сподівання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Барулина Н. Н.* Роль знаков препинания при актуализации высказывания / Н. Барулина // Русский язык в школе. – М., 1982. – №

3. – С. 90–91. 2. *Бурячок А. А.* Тире / А. А. Бурячок / Українська мова. Енциклопедія. – К., 2004. – С. 686. 3. *Валгина Н. С.* Знаки препинания …зачем они? / Н. С. Валгина // Русская речь. – М., 1968. – № 5. – С. 60–65. 4. *Валгина Н. С.* Знаки препинания как средство выражения смысла в тексте / Н. С. Валгина // Филологические науки. – М., 2004. – № 1. – С. 6–26. 5. *Валгина Н. С.* Русская пунктуация: принципы и назначения / Н. С. Валгина. – М., 1979. – 124 с. 6. *Валгина Н. С.* Что такое авторская пунктуация ? / Н. С. Валгина // Русская речь. – М., 1978. – № 1. – С. 48–56. 7. *Загнітко А. П.* Пунктуаційна поетика: форми, семантика, функції / А. Загнітко // Українське мовознавство. – КНУ імені Т. Шевченка. – К., 2013. – Вип. 42/1. – С. 134–140. 8. *Загнітко А.* Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис // А. Загнітко. – Донецьк, 2011. – 992 с. 9. *Козленко І. В.* Українська пунктуація: навчальний посібник / І. В. Козленко. – К., 2009. – 319 с. 10. *Костенко Л. В.* Триста поезій. Вибрані вірші / Л. В. Костенко. – К., 2012. – 416 с. 11. *Парубченко Л. Б.* Языковая многозначность и пунктуация / Л. Б. Парубченко // Руссистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Мат. междунар. научн. конф. (Москва, 8–10 июня 2002 г.). – М., 2003. – С. 265–276. 12. *Парубченко Л.Б.* Пунктуационное арго / Л.Б. Парубченко // Русский язык сегодня. Выпуск Проблемы языковой нормы. Сб. статей // Ин-т русского языка имени В. В. Виноградова РАН. – М., 2006. – С. 441–443. 13. *Плющ Н. П.* "Авторська" пунктуація в системі графічних знаків відображення на письмі невербальних компонентів комунікації / Н. П. Плющ // Українське мовознавство. – КНУ імені Т. Шевченка, – К., 2004. Вип. 29–30. – С. 35–40. 14. *Українець Л.* Конотація пунктуаційних знаків в українській поетичній мові XX ст.. / Л. Українець // Українське мовознавство. – КНУ імені Т. Шевченка. – К., 2011. – Вип. 41. – С. 68–84.

Стаття надійшла до редакції 19. 04. 2013.

Гоз Д., студ.,
Киевський национальный университет имени Тараса Шевченко

СЕМАНТИКА ТИРЕ В ПОЭЗИЯХ ЛИНЫ КОСТЕНКО

Рассмотрено функции (грамматическую, семантическую, эмоциональную) и коннотативный потенциал тире в поэзиях Лины Костенко. Описано основные случаи нормативного и индивидуально-авторского употребления тире.

Ключевые слова: *семантика тире, "грамматическое" тире, "вариативное" тире, "авторское" тире.*

Goz D., Stud.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SEMANTICS OF DASH IN THE POEMS BY LINA KOSTENKO

Semantics and functions of dash in the poems by Lina Kostenko is considered. The basic cases of normative and individual usage of dash are analyzed.

Keywords: *semantics of dash, "grammatical" dash, "variable" dash, "author's" dash.*

УДК 811.111'42

Головань В.О., асп,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОДАЛЬНІ ДІЄСЛОВА ЯК МОРФОЛОГІЧНИЙ ЗАСІБ МОДЕРАЦІЇ КАТЕГОРИЧНОСТІ В ПАРЛАМЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі засідань європейського парламенту)

Стаття присвячена дослідженню та опису використання модальних дієслів як одного з морфологічних засобів модерації категоричності в дискурсі Європейського парламенту. Дискурс засідань Європейського парламенту характеризується деякими мовленнєвими особливостями та модерацією висловлювань, що зумовлено його цілями і виражається за допомогою певних мовних засобів відповідно до конкретної мовної ситуації.

Ключові слова: *парламентський дискурс, Європейський парламент, модерація категоричності, модальні дієслова.*

Метою статті є опис функціонування модальних дієслів як одного з морфологічних засобів модерації категоричності в дискурсі Європейського парламенту.

Актуальність цього дослідження визначається тим, що категорія категоричності/некатегоричності висловлювання є важливою в організації ефективної взаємодії комунікантів як у міжнаціональному спілкуванні, так і в комунікації представників окремого соціуму або інституту. Її поглиблене вивчення може

становити інтерес для розробок у сфері комунікативної лінгвістики, зокрема під час дослідження засобів вираження модальності.

Об'єктом дослідження є парламентський дискурс. Предметом дослідження є модальні дієслова як морфологічний засіб модерації категоричності в парламентському дискурсі на матеріалі засідань Європейського парламенту.

Категорія категоричності/некатегоричності висловлювання є частиною парадигми комунікативних відносин, що являє собою певний набір норм та правил, прийнятих у тому чи іншому соціумі.

Ця категорія співвідноситься з поняттями "негативне (індивідуальне) обличчя" і "позитивне (суспільне) обличчя", що вперше були згадані І. Гофманом у зв'язку з комунікативною поведінкою. І. Гофман визначає обличчя як "позитивну соціальну цінність", яку індивід отримує під час певного мовного контакту, що проходить за визначеним сценарієм: "обличчя – це образ особистості, виражений у формі загальноприйнятих соціальних атрибутів" [Goffman 1995, 15]. У прагматичних теоріях ввічливості "негативне обличчя" пов'язують із бажанням співрозмовника виступати суб'єктивним індивідом, "позитивне обличчя" пов'язане з бажанням індивіда бути частиною соціальної групи, дотримуватися встановлених у ній норм і правил, отримувати схвалення і підтримку з боку інших членів цієї групи [Brown 1998, 63; Yule 1996, 16]. П. Браун і. С. Левінсон розробили поняття "акту, що загрожує обличчю" і дали визначення стратегіям "позитивної і негативної ввічливості". У запропонованій ними "теорії збереження обличчя" описується набір мовних стратегій та мовних засобів реалізації принципу ввічливості. Ми вважаємо, що некатегоричність висловлювання сприяє у процесі здійснення комунікативних стратегій збереженню обличчя співрозмовника.

Відповідно до принципів лінгвістичної прагматики, націлених на гармонізацію міжособистісного спілкування, мовцеві необхідно пом'якшувати комунікативний намір, що може бути здійснено за допомогою модерації категоричності висловлювання.

Модерація категоричності висловлювання може мати кілька цілей залежно від ситуації і прогнозованого ефекту. Серед них: відхід від прямої оцінки подій і пом'якшення неприємних фактів, приховування скоєних неправових дій та аморальних вчинків, порятунок репутації політика чи політичної організації,

перерозподіл відповідальності, дотримання дипломатичного етикету, створення іміджу "гнучкого політика", завоювання підтримки.

Модерація категоричності висловлювання може виявлятися на морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях.

Серед морфологічних засобів модерації категоричності висловлювання одне з найважливіших місць займають модальні дієслова. Як відомо, на відміну від інших дієслів, модальні дієслова позначають не дію, а ставлення до дії або стану, позначеного смисловим дієсловом у формі інфінітива, і передають абстрактні модальні значення необхідності, доцільності, бажаності, ймовірності, подиву, сумніву тощо.

А.А. Матвєєв вважає, що ... "Модальні слова ... вводять різну ступінь впевненості автора в істинності речення та можуть виступати як засоби неприйняття 'епістемічної запоруки'" [Матвеев, Internet]. Модальні слова додають той смисловий відтінок, який оратор надає всьому реченню. Коли мовець використовує у своїй промові такі конструкції, він керується причинами комунікативно-прагматичного характеру: прагненням дистанціюватися від того, що відбувається, дією етикетних обмежень [Мещанинов 2007, 349; Клепикова 2012, 59].

Модерація категоричності висловлювання не передбачає, на наш погляд, позбавлення його емоційності. І. Корнелія відзначає відносну бідність експресивних засобів мови у дискурсі слухань, пояснюючи це спонтанністю мовних ходів комунікантів [Cornelia 2011, 260]. Але не можна стверджувати, що експресія при цьому зникає, вона присутня у висловлюванні, тільки в цьому випадку оратор вже переслідує іншу мету – пом'якшити факти, менш категорично їх оцінювати, що і являє собою модерацію висловлювання.

Безсумнівно, що засобом модерації категоричності висловлювання, передачі значень невизначеності, ухильності, внаслідок особливостей своєї семантики служать не всі, а лише деякі модальні дієслова. Аналіз засідань Європейського парламенту свідчить, що в цій функції виступають дієслова may (might), can (could), will (would), should.

У політичному дискурсі мова використовується як засіб маніпуляції суспільною свідомістю, засіб формування погляду на дійсність, що є вигідним для політиків, і загальновживані форми набувають специфічних функцій.

Дієслово **may** виражає не реальну можливість і здатність, а лише думку про можливість, припущення можливості. Одним із найбільш частотних значень may є значення дозволу, тобто можливості вчинення дії. Однак, у досліджуваному дискурсі часто ця етикетна формула використовується для вираження модерації висловлювання, а саме нейтралізації іронії і докору, коли форма прохання та її зміст суперечать один одному: *"**May** I remind you that we are answering for European Union policy?"* (Deb. for 25 Jun. 2012).

У цьому випадку оратор не потребує дозволу, він фактично дорікає депутатам Європарламенту в тому, що вони не знають своїх обов'язків, оскільки обговорювана проблема належить саме до сфери їхніх повноважень, і за допомогою модального дієслова may нейтралізує категоричність свого висловлення.

У парламентському дискурсі особливо чітко виявляється відмінність інтенсивності значення may і might. У проаналізованих матеріалах форма **might** вкрай рідко використовується як форма минулого часу may, зазвичай вона поступається меті пом'якшити категоричність висловлювання, тим самим ще більше пом'якшуючи сумнів, припущення випадкової можливості:

*"It **might** be boring for someone, but it is a fact of life for millions of citizens, which we came into politics to change"* (Deb. for 10 Apr. 2012).

Протиставлення, на основі якого будується висловлювання, організоване на різних рівнях. Оратор делікатно припускає, що, можливо, деяких не цікавить обговорення проблеми, що є важливою для мільйонів громадян, і він нібито і не вірить у таку можливість. Іронічний ефект посилюється не тільки протиставленням понять boring і a fact of life, кількісним протиставленням – хтось і мільйони співгромадян, але і формами might – у першому реченні та дієслова to be дійсного способу в другому.

Особливості парламентського дискурсу та правила етикету не дозволяють використовувати прямі запитання, які розцінюються як неприпустима різкість і грубість. *"**May** I draw your attention to the fact that the Human Rights Act is being used as an excuse to close many rural magistrates courts?" (Deb. for 30 Jun 2012).*

У формі ввічливого запитання модерація висловлювання виявляється у пом'якшенні докору за те, що закон про права людини використовується як підстава для закриття сільських судів-магістратів, які зазвичай розглядають дрібні незначні справи, і це фактично веде до порушення прав людини, які закон повинен захищати.

У поєднанні з перфектною формою інфінітива форми might епістемічна функція модального дієслова поступається модеративній, наприклад: .

*"It **might** have been possible to argue that, because the option could not be exercised on that date, a nil charge should arise under the law."* (Deb. for 11 May 2012).

У наведеному прикладі модерація висловлювання, що передана семантикою might, посилена не тільки формою перфектного інфінітива, але і предикативом possible. У всьому реченні немає жодного чітко сформульованого твердження, форми модальних дієслів could і should також передають модерацію висловлювання.

Таким чином, дієслово may (might) внаслідок своїх граматичних характеристик часто використовується як засіб парламентського етикету, коректності та ввічливості з метою передати своє ставлення у найбільш розмитій, невизначеній формі і в той же час зберегти емоційний складник, який відіграє важливу роль у будь-якому виступі політика. З усіх модальних дієслів воно найменш категоричне і виражає найбільший сумнів у вірогідності того чи іншого факту. Загальний кількісний аналіз показав, що частка модальних дієслів may (might) з функцією модерації висловлювання становить 32%.

Модальне дієслово **can** може виражати прохання (у питальних реченнях), дозвіл, здивування. Аналіз свідчить, що як засіб модерації категоричності частіше використовується форма could, яка, як і might, використовується не стільки для передачі значення минулого часу, скільки для модерації висловлювання, що виявляється у позначенні меншої міри можливості, ймовірності.

*"... But pharmaceutical companies **could** do more together, through their association ..."* (Deb. for 5 Feb. 2012).

Депутат дорікає фармацевтичним компаніям у роз'єднаності дій. Докір звучить згладжено, він висловлений у формі припущення, з яким можна погоджуватися, а можна і не погоджуватися. Заміна форми could на can одразу змінить тональність речення, зробить його категоричним.

*"The government **could have done** something sensible. They **could have waited** for the first of the quinquennial reviews, which has been under way since last October ... They **could have considered** the review, **done** a proper job..."* (Deb. for 11 May 2012).

Обурення діями національного уряду підкреслено паралельними конструкціями could + перфектний інфінітив. Однак, ця форма позбавлена категоричності, яка стає очевидною після заміни використаних конструкцій негативною формою дієслів – не зробили (have not done), не дочекалися (have not waited), не розглянули (have not considered). Використовуючи подібне формулювання, оратор ніби залишає уряду можливість для виправдання, що, безсумнівно, знижує ступінь категоричності висунутого звинувачення.

Вживання could в умовних реченнях фактично веде до заперечення істинності твердження.

*"The letter indicates that boats **could** be quite useful if they came at the right time of year, because aquatic plants need stirring up from time to time"* (Deb.for 4 Apr. 2012).

У цілому, частотність уживання форм can / could трохи менша за вживаність may / might, і становить 28%.

Необхідність дотримання етикетних норм не знімає основного завдання тексту політичного дискурсу – переконати слухачів прийняти точку зору відправника.

Аналіз прикладів показує, що дієслово **should** в основному використовується для вираження поради.

*"We **should** bear in mind that the measure is to deal with an avoidance mechanism in the tax system whereby those working through personal services companies were paying tax and national insuranse at the rate of 21 per cent."* (Deb. for 29 Mar. 2012).

Іноді ефект модерації категоричності може бути посилений за рахунок використання кількох модальних дієслів.

*"They **may** have made commitments in respect of investing in the health service, but I **should** point out that, unless they **can** match our investment in tackling smuggling, ... they will not have the impact on health and on saving lives that is needed. "* (Deb. for 10 Apr. 2012). У висловлюванні вжито одразу три модальних дієслова – may, should, can.

Усі разом і кожен окремо вони створюють ефект модерації категоричності. Депутат Європарламенту виступає проти дій національного уряду, але при цьому, щоб знизити категоричність свого виступу, вживає модальні дієслова. Дієслово should має тут значення "слід", член парламенту тим самим вказує на те, що його слова – не тільки особисте бажання або думка, існують обставини,

які змушують його зробити це зауваження. Загальне процентне співвідношення вживання модального дієслова should складає 23%.

Відомо, що дієслово will в основному своєму значенні виражає волевиявлення, бажання. Ці семантичні компоненти суперечать можливості використовувати його для модерації категоричності висловлювання. Тим не менш, у стенограмах засідань парламенту воно зустрічається в цій функції досить часто – заміна імператива на оптатив дозволяє зберегти обличчя запрошеного до слова за умови його небажання вступати у дискусію. Голова, запрошуючи членів парламенту висловитися, часто використовує вираз: *"If he / she **will**": "If he **will** make a statement about the future of the lay magistracy"* (Deb. for 30 Jan. 2012).

У цьому випадку за допомогою дієслова will реалізується модерація висловлювання, що виявляється за допомогою принципу ввічливості, якого дотримується парламентська традиція – з повагою ставитися до всіх, кому надається слово.

Дієслово would передає припущення, сумнів у тому, що може (або не може) статися і знижує категоричність висловлювання.

*"I **wouldn't** expect any magistrates courts closures to arise directly as a result of the Human Rights Act ..."* (Deb. for 30 Jan 2012).

*"They **would** also have regularised the position of potential recruits who handle firearms during the assessment of their fitness for service ..."* (Deb. for 11 May 2012).

*"It **would** make it unlawful for somebody to require advanced payment for information relating to outworkingpropasals .... It **would** ban the promotion and advertising of bogus schemes ..."* (Deb. for 2 Feb 2012).

Тим не менш, аналіз показує, що застосування дієслів will (would) у функції маркерів модерації висловлювання є найменш вживаним і становить 17%.

Таким чином, у дискурсі парламентських слухань усі інші значення модальних дієслів у адресному вживанні та у коментарях до виступів поступаються такій функції модальних дієслів як модерація категоричності висловлювання. Зокрема, такі модальні дієслова, як дієслова may (might) (32%), can (could) (28%), will (would) (17%), should (23%) у відповідному процентному співвідношенні використовуються як засіб модерації висловлювання у вираженні парламентського етикету, коректності та ввічливості з необхідністю передати своє ставлення у найбільш розмитій, невизначеній формі. Перспективою для подальшого

дослідження є вивчення інших морфологічних засобів модерації категоричності висловлювання, зокрема, форми умовного способу і пасивного стану та їхній порівняльний кількісний аналіз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Клепикова Т.А.* Особенности актуализации модального компонента значения глаголов типа seem в контексте / Т.А. Клепикова // Аспекты лингвистических и методических исследований: Сб.науч.тр. – Архангельск: Изд-во Поморского государственного университета им.М.В.Ломоносова, 2012. – С. 55–63. 2. *Матвеев А.А.* Модальность мнения как иллокутивная модальность (на материале русских и английских публицистических текстов) / А.А. Матвеев. – [http://www.dialog-21.ru/archivearticle]. 3. *Мещанинов И.И.* Члены предложения и части речи / И.И. Мещанинов. – Л.: Наука, 2007. – 387 с. 4. *Brown P.* Universals in Language Use: Politeness Phenomena / Penelope Brown and Stephen Levinson // Questions and Politeness Strategies in Social Interaction, ed. Esther N. Goody. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1998. – P. 56–310. 5. *Cornelia I.* Parenthetically speaking: Parliamentary parentheticals as rhetorical strategies / I. Cornelia // Current Studies in Dialogic Communication, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2012. – P. 253–264. 6. *Goffman E.* Forms of talk / E.Goffman. – University of Pennsylvania Press, 1995, 335 p. 7. *Yule G.* Pragmatics / G. Yule. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2011. – 250 p.

Стаття надійшла до редакції 17.04.13.

Головань В.О., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

МОДАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ КАК МОРФОЛОГИЧЕСКОЕ СРЕДСТВО МОДЕРАЦИИ КАТЕГОРИЧНОСТИ В ПАРЛАМЕНТСКОМ ДИСКУРСЕ
(на материале заседаний Европейского Парламента)

Статья посвящена исследованию и описанию использования модальных глаголов как одного из морфологических средств модерации категоричности в дискурсе Европейского парламента. Дискурс заседаний Европейского парламента характеризируется некоторыми языковыми особенностями и модерацией высказываний, что обусловлено его целями и выражается с помощью определенных языковых средств в соответствии с конкретной языковой ситуацией.

Ключевые слова: *парламентский дискурс, Европейский парламент, модерация категоричности, модальные глаголы.*

Golovan V.O., post-graduate student
Taras Schevchenko National University of Kyiv

MODAL VERBS AS MORPHOLOGICAL MEANS OF DOWN-TONING IN PARLIAMENTARY DISCOURSE
(on the materials of European Parliament debates)

The article deals with research and description of the use of modal verbs as one of the morphological means of down-toning in the discourse of the European Parliament. The discourse of the European Parliament debates is characterized by specific language features and moderation of expression due to specific purpose which is expressed by certain linguistic means according to specific language situation.

Key words: *parliamentary discourse, the European Parliament, down-toning, modal verbs.*

УДК 811.112.2:811.512.161

Голов'янник Д. С., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЕЛЕМЕНТИ ТУРЕЦЬКОГО СЛЕНГУ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі блогів)

У статті розглядаються сучасні тенденції розвитку німецької мови, що зазнає змін внаслідок активних глобалізаційних та міграційних процесів. Особлива увага приділяється дослідженню лінгвальних характеристик інтернет-сленгу турецької національної меншини як однієї з найбільших у Німеччині та виявленню основних змін, що відбуваються в сучасній німецькій мові на фонетичному, лексичному та морфолого-синтаксичному рівнях.

Ключові слова: *інтернет-блог, турецький сленг, сучасна німецька мова, міграційна лінгвістика.*

Ми живемо у світі, у якому кордони між етносами та націями з часом стають все прозорішими й умовнішими. Таке розмаїття культур та мов, що поширилося Європою у 50-ті рр. XX ст. внаслідок процесів глобалізації, набуло з тих часів не лише світового та континентального, а й внутрішньо-національного характеру [Limbach 2008, 39-40]. У цьому контексті слід згадати Німеччину як державу, відому своїм гетерогенним суспільством та

широкою "іммігрантською палітрою" – за останні 60 років сюди з'їхалися люди зі 194 країн світу [Усманова 2012].

Внаслідок активних міграційних процесів виникають різноманітні культурні та мовні контакти, які зазвичай потрапляють у поле досліджень таких дисциплін як соціо- та етнолінгвістика, а віднедавна – й міграційна лінгвістика. Проблемами останньої займаються такі науковці як Т. Крефельд [Krefeld 2004], Т. Штель, Г. Гаарманн [Stehl 2011], В. Кальмаєр, І. Кайм [Kallmeyer 2003], У. Гінріхс [Hinrichs 2009] та ін. Оскільки міграційна лінгвістика знаходиться ще на стадії свого становлення, зараз особливо важливо відкрити нові перспективи для розвитку цієї дисципліни. У цьому і полягає **актуальність** нашого дослідження, **об'єктом** якого є турецький сленг, а **предметом** – лінгвальні характеристики турецького сленгу в системі національної німецької мови.

Мета дослідження – визначити, які зміни відбуваються в сучасній німецькій мові під впливом турецьких мігрантів.

Завдання дослідження – виявити і дати характеристику особливостям німецької мови у блогах представників турецької національної меншини на фонетичному, лексичному та морфолого-синтаксичному рівнях.

Як відомо, турки є однією із найбільших національних меншин Німеччини. За даними Федерального статистичного відомства, їхня кількість становить близько 1,5 мільйонів осіб [Statistisches Bundesamt 2012]. Масова міграція турків, що розпочалася після підписання у 1961 році угоди між ФРН та Туреччиною про залучення іноземних працівників, значно впливає на життя і культуру німців, а також на розвиток німецької мови. Хоча слід зауважити, що сліди турецької було помітно ще задовго до укладання цієї угоди. Доказом тому є зокрема такі лексичні запозичення, як *Dolmetscher, Sultan, Gulasch, Kaffee, Kaviar*, вигук *Hurra!* та ін. На сьогоднішній день налічується 158 тюркізмів у словниковому складі німецької мови, обсяг якого складає 200 000 слів [Weimer 2009].

Мігранти, а серед них і турки, використовують у побутовому спілкуванні сленг – розмовний варіант мови, притаманний тій чи іншій соціальній групі [Дубічинський 2006, 810]. Внаслідок цього німецька мова зазнає змін різного характеру. Перш за все, "страждають" відмінки, яких у німецькій мові налічується чотири: їх або плутають, або ж

відкидають відмінкові закінчення. Як приклад можна навести давальний відмінок (Dativ), що вперто витісняє родовий (Genitiv): мігранти ймовірніше скажуть *"das Haus von meinem Vater",* аніж *"das Haus meines Vaters"*. Ще одну значну проблему становлять артиклі, оскільки для мов більшості мігрантів вони не характерні, а також співвідношення між способами вираження граматичних значень (синтаксична форма *"er ist geeigneter"* перетворюється на невластиву німецькій аналітичну *"er ist mehr geeignet"*). Так, У. Гінріхс порівнює теперішню мовну ситуацію в Німеччині з ситуацією на Балканах, де столітнє співіснування різних за характером мов призвело до значних спрощень. Він також висловлює припущення, що через деякий час німецька мова матиме таку ж просту граматичну структуру, як і англійська [Stute 2011].

Досліджені У. Гінріхсом мовні явища релевантні передусім для розмовної німецької мови. Особливо яскраво та у більш широких варіаціях вони виявляються у такому різновиді мови, як "*Kanak Sprak*", яку ще називають "*Türkenslang*", "*Kiez-Deutsch*", "*Türkendeutsch*", яким послуговується молодь (переважно турецького походження) другого та третього покоління мігрантів [Wikipedia].

Під впливом турецького сленгу поступово починає змінюватися і писемна німецька мова. Особливо яскраво процеси цих змін відображаються в інтернет-блогах, оскільки одиниці писемного тексту тут набувають функцій усної мови. Для того, щоб наше дослідження мало системний та більш цілісний характер, ми проаналізували дописи турецьких мігрантів у їхніх інтернет-блогах на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному.

Досліджуючи фонетичні особливості німецької мови в блогах, ми зіткнулися з деякими труднощами, адже ці особливості виявляються передусім на рівні усної мови. Проте, нам все-таки вдалося простежити деякі відмінні від норм німецької мови явища. Одним із найпоширеніших із них є елізія – усічення однієї або кількох фонем у кінці основи слова під час формо- та словотворення [Кравченко 1984, 32], наприклад:

- *mi**t'n**er Frau* [Aysenputtel]
- ***dr**angenommen* [Tancgil]
- *fiel **i** mal hin* [Erkan].

Для лексичного рівня німецької мови у блогах турецьких мігрантів типовими є іноземні слова (*Nişan, Kız isteme, Kültür, Almanya, Yufka,*

Pasar), що вживаються з метою позначення культурних реалій, які не мають відповідника в німецькій мові, а також для надання текстам особливого колориту. Сюди ж слід віднести також перескакування між мовами (англ. *code-switching*), тобто змішування рідної мови з мовою нового середовища, наприклад:

– *Schöne Woche und öptüm!*
– ***Selam*** *Kollegas* [NMM]*!*
– *Aber dazu in meinem nächsten Beitrag.* ***Hoscakalin*** [Aysenputtel]*!*

Порівняно з попередніми мовними рівнями, морфолого-синтаксичний рівень мови блогів має найбільше відмінних особливостей. Сюди слід віднести, наприклад, такі новоутворення, що відбуваються шляхом приєднання типово турецьких морфем до німецьких слів (*Schatz**im*** [Tancgil]*, komm**sana*** [Oyla]). Змісту слів ці морфеми в основному не змінюють, виконуючи суто стилістичну (зазвичай – експресивну) функцію.

У блогах також часто зустрічаються явища, описані У. Гінріхсом, наприклад, неправильне вживання артиклів або ж їх упущення:

– *ein**e** Netzwerk* [Tancgil]
– *ein**en** Halb**en** Glas Puderzucker mehr eingesetzt* [KW]
– *in unser**em** Kultur*
– *wir sind große Familie* [Nesrin].

Таке явище можна пояснити тим, що в турецькій мові відсутні артиклі та граматична категорія роду. Пов'язаною з цим є також проблема неправильного відмінювання прикметників:

– *Mein groß**e** Sohn hat mir gesagt* [Nesrin] …
– *Die Dorli, die ideale Mischung aus pädagogisch**em** Disziplin und laize-fair**er** Freiheiten* [NMM].

Типовими для блогів турецьких мігрантів є також помилки у керуванні дієслів та іменників:

– *Erst habe ich letztes Jahr auf **dem** Kirschseason gewartet* [Nesrin].
– *Sevda hat mich über **meinem** Blog angeschrieben* [Cigdem].
– ***In** der Universität lernen wir teilweise komplexe und unübersichtliche Theorien kennen* [Mehmet].

У процесі побудови речень автори блогів іноді упускають підмет, що значно спрощує речення:

– ***Bin** schon die ganze Zeit aufgeregt* [Tancgil].
– ***Haben** einige tolle Professoren und hoffen von ihnen viel lernen zu können* [Mehmet].

Ще однією синтаксичною особливістю німецької мови турецьких блогерів є вживання частин складнопідрядного та складносурядного речення як окремих речень:

– *Doch wenn wir so leben würden, als wäre es Morgen schon vorbei.* ***Dann*** *würden wir jeden Tag der netteste und tollste Mensch auf der Erde sein* [Tancgil].

– *Und es gibt Neuigkeiten zu meiner Diät und zum Kleid.* ***Aber*** *dazu im nächsten Blog* [Aysenputtel].

Окрім того, для турецьких користувачів блогосфери властивими є також орфографічні помилки. Здебільшого вони стосуються написання слів з великої/малої літери та написання слів разом/окремо:

– ***Seit dem*** *mein Junge geboren ist* [KW] …

– *Rollkrage****n P****ullover* [Karakedi]

– ***Stehts*** *interessiert mich* [Fatih] …

– *Vielen Dank für das Interesse und viel Spaß beim* ***lesen*** [Mehmet]*!*

Отже, писемна німецька мова зазнає змін на всіх рівнях: фонетичному, лексичному та морфолого-синтаксичному. Проте ці зміни не є однорідними. Так, у процесі дослідження було виявлено тенденцію порушення граматичних правил насамперед у користувачів інтернету старшого віку. Це можна пояснити тим, що молодь, яка належить до третього покоління мігрантів, активно інтегрується в німецькому суспільстві, а отже, оволодіває мовою нової батьківщини набагато швидше і краще, аніж старші представники турецької національної меншини. Натомість для молодих блогерів характерне значне спрощення усталених структур мови, що робить німецьку дедалі більше схожою на англійську.

Перспектива дослідження полягає у встановленні характеру впливу іншомовних (мігрантських) сленгів, а також чинників впливу власне інтернет-комунікації на розвиток літературної німецької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кравченко М.В.* Явище усічення у системі віддієслівних іменників // Мовознавство. – 1984. – №3. – С.32-36. 2. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів/ За заг. ред. д-ра філолог. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. – 1008 с. 3. *Усманова Д.* Германия – страна иммигрантов [Електронний ресурс] / Дина Усманова // Русская Германия. – 2012. – № 51. – Режим доступу: http://www.rg-rb.de/index.php?option= com_rg&task=item&id=8407&Itemid=13. 4. *Hinrichs U.*

Sprachwandel oder Sprachverfall? Zur aktuellen Forschungssituation im Deutschen. In: Muttersprache 1/2009, S. 47-57. 5. *Kallmeyer W./ Keim, I.* Eigenschaften von sozialen Stilen der Kommunikation: Am Beispiel einer türkischen Migrantinnengruppe (2003). In: Erfurt, Jürgen (Hg.): "Multisprech": Hybridität, Variation, Identität. OBST, Osnabrück 65/2003, S. 35-56. 6. *Krefeld T.* Einführung in die Migrationslinguistik. Von der "Germania italiana" in die "Romania multipla". – Tübingen: Gunter Narr (Narr Studienbücher), 2004, 173 S. 7. *Limbach J.* Hat Deutsch eine Zukunft?**:** Unsere Sprache in der globalisierten Welt. – Orig.-Ausg.. – München: Beck, 2008, 106 S. 8. Statistisches Bundesamt. 10,7 Millionen Migranten aus 194 Ländern leben in Deutschland [Електронний ресурс] // news aktuell. – 2012. – Режим доступу: http://www.presseportal.de/ pm/32102/2384745/10-7-millionen-migranten-aus-194-laendern-leben-in-deutschland 9. *Stehl T.* (Hrsg.). Sprachen in mobilisierten Kulturen. Aspekte der Migrationslinguistik. – Potsdam: Universitätsverlag, 2011, 294 S. 10. *Stute D.* Zukunftssprache Kanak Sprak? [Електронний ресурс] / Dennis Stute// Deutsche Welle. – 2011. – Режим доступу: http://dw.de/p/11oRq. 11. *Weimer M.* Wie die Türken Deutschland das "Hurra" schenkten [Електронний ресурс] / Matthias Weimer // WAZ. – 2009. – Режим доступу: http://www.derwesten.de/panorama/wie-die-tuerken-deutschland-das-hurra-schenkten-id243585.html. 12. Wikipedia. – Режим доступу: http://de.wikipedia.org/wiki/Kanak_Sprak_%28Sprachvariet%C3%A4t%29.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Aysenputtel – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aysenputtel. blogspot.com/ 2. Tancgil – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blog.tancgil.de/ 3. Cigdem – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cigdem toprak.de/ 4. Dokyo – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dokyou.de/ 5. Erkan – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://erkansakallioglu. blogspot.com/ 6. Fatih – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fatihayhan.de/ 7. Karakedi – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://karakediii. blogspot.com/ 8. KW – груповий блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kuechenwelt. blogspot.com/ 9. Mehmet – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mehmet-yueksel.blogspot.com/ 10. Nesrin – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nesrins kueche.com/ 11. NMM – груповий блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.neuemedien macher.de/ 12. Oyla – авторський блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oyla19.de/

Стаття надійшла до редакції 30.04.13.

Головянник Д.С., магистр,
Институт филологии КНУ им.Т.Шевченко, Киев

ТУРЕЦЬКИЙ СЛЕНГ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ БЛОГОВ)

В статье рассматриваются современные тенденции развития немецкого языка под влиянием турецкого национального меньшинства, а также исследуются основные изменения, происходящие на фонетическом, лексическом и морфолого-синтаксическом уровне.

Ключевые слова: *интернет-блог, турецкий сленг, современный немецкий язык, миграционная лингвистика*.

Golovyannyk D., Master Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

TURKISH SLANG IN THE GERMAN LANGUAGE (BASED ON BLOGS)

This article is devoted to the modern tendencies of German language development under the influence of the Turkish national minority. The article highlights the major changes that take place in the phonetic, lexical and morphosyntactic level.

Key words: *internet-blog, Turkish slang, modern German language, migration linguistics.*

УДК 811.112.5'01

Гончарова О.О., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

НІДЕРЛАНДСЬКА МОВА У СУЧАСНОМУ СВІТІ: СТАНОВЛЕННЯ МОВИ НА ТЕРИТОРІЇ НІДЕРЛАНДІВ

У сучасних умовах глобалізації та англізації у лінгвістів поступово зростає інтерес до дослідження мов меншин. Так, однією з європейських мов, що не є широко поширеною, є нідерландська. У цій статті подається огляд історичного становлення нідерландської мови у комунікативному просторі Нідерландів.

Ключові слова*: нідерландська мова, історія нідерландської мови, сучасна мовна ситуація у Нідерландах, мовна політика у Нідерландах.*

Нідерланди розташовані на заході Європи, біля Північного моря. Країна межує з Німеччиною на сході та з Бельгією на півдні.Офіційною мовою у Нідерландах є нідерландська мова (англ. *Dutch*, нідерл. *Nederlands*), яка є рідною для понад 22 мільйонів нідерландців у Нідерландах та фламандців у Бельгії, а також для жителів колишньої колонії Нідерландів – Сурінам (Південна Америка). У Європейському Союзі нідерландська мова належить до 23 офіційних мов [5, ел. р.], а у світовому переліку мов вона знаходиться на 45 місці [6, ел. р.]. Порівняно з багатьма іншими країнами, мовна ситуація в Нідерландах є простою, оскільки офіційною мовою в Нідерландах на рівні держави є лише одна нідерландська мова, але на території Фрисландії (нід. *Friesland*), одній із 12 провінцій Нідерландів, окрім нідерландської, офіційний статус має також фризька мова.

Виникнення сучасної назви мови населення Нідерландів – нідерландська – є складним історичним процесом. Протягом свого існування мова отримувала кілька назв, які позначали одночасно різні політичні та лінгвістичні єдності, й лише згодом, після кількох століть існування назви, мову було нарешті чітко визначено. Проте і зараз трапляються непорозуміння через суперечливу номенклатуру.

Так, назви *Diets* і *Duuts* почали використовувати на позначення мов західно-германських народностей, якими розмовляли на територіях північніше кордону германського та романського діалектів, зафіксованого в VII-VIII ст. Вже у 1100-1500 рр. ці назви стали відносити лише до мов населення тих територій, які майже співпадають із сучасними кордонами Нідерландів та Фландрії. Обидві назви походять від давньонідерландського слова *diet* – народ, тобто "мова народу", "народна мова".

Термін *Duyts (ch)* з'явився у XVI-XVII ст. на позначення діалектів населення Нідерландів або груп германських діалектів на кордоні з Нідерландами (рідше – означаючи обидві групи діалектів одночасно). У той самий час використовувалися дві інші назви на позначення цих діалектів, а саме *Nederlands* (діалекти на заході) та *Nederduits* (дослівний переклад "нижньонімецький", для назв інших діалектів цієї місцевості). У XVIII ст. термін *Nederlands* став популярнішим за інші назви й так і залишився єдиною назвою мови населення Нідерландів та північної частини Бельгії у наш час.

Зараз існує дві назви на означення нідерландської мови, що є популярними серед пересічного населення: нідерландська мова власне Нідерландів (також голландська – нід. *Hollands,* англ. *Hollandic*) та нідерландська мова Фландрії, північної частини Бельгії (фламандська – нід. *Vlaams,* англ. *Flemish*). З лінгвістичної точки зору ці назви не є правильними, оскільки *Hollands* називає діалект лише двох з 12 провінцій Нідерландів, а саме Північної та Південної Голландії (нід. *Noorden Zuid Holland*), а *Vlaams* належить до назв діалектів провінцій Східної та Західної Фландрії (нід. *OostenWestVlaanderen*), а не всієї нідерландськомовної частини Бельгії. Лінгвісти, зазвичай, відрізняють діалекти населення Нідерландів та Фландрії за допомогою термінів *Noordnederlands* (північнонідерландська, мова населення Нідерландів) та *Zuidnederlands* (південнонідерландська, мова населення Фландрії).

Англійська мова, що є глобальною мовою, у свою чергу вводить в оману носіїв інших мов щодо мовної ситуації у Нідерландах. Нідерландська мова в перекладі англійською звучить як *Dutch,* що, безперечно, бере свої витоки від *Duuts*або *Duyts (ch),* проте цю назву, зазвичай, асоціюють з *Deutsch* (нім. німецька), а не з *Nederlands*, оскільки назви *Dutch* та *Deutsch* фонетично схожі, й жодна з них не має подібності до назв Нідерландів або Бельгії. Проте за відсутності іншої назви для нідерландської мови в англійській, термін *Dutch* продовжує залишатися загальновживаним [14: p.30-32].

Таким чином, еволюція термінів, що означають нідерландську мову, відображає своєю чергою і шляхи історичного розвитку мови та може слугувати критерієм виокремлення нідерландської мови як мови нідерландської народності та нідерландської нації.

Територія Нідерландців була заселена вже у неолітичний період. У другій половині І тис. до н.е. тут головним чином жили кельтські племена, що були на початку нашої ери витіснені германцями (батави, фризи, хамави, каннінефати). Мова місцевого населення змішалася з мовою, якою розмовляли прийшлі племена, та стала єдиною для всього населення. Незважаючи на те, що рідна для місцевих мешканців мова була витіснена, вона залишила значний слід, який є відчутним навіть у сучасній нідерландській мові. Насамперед, це стосується комбінацій звуків *kl-* та *kn-* , яких не зафіксовано в індоєвропейській прамові, а отже, такі слова, як

kleven (клеїти), *klieven* (колоти), *klimmen* (лізти), *klip* (труднощі), *knap* (хлопець), *knobbel* (купина) та *knop* (набалдашник), вірогідно, були запозичені з мови місцевого населення, що належала до іншої групи мов [11: с. 27].

У І ст. до н.е. частина Нідерландів була завойована римлянами. Окупація тривала кілька століть, проте місцевому населенню вдалося зберегти власну мову, незважаючи на повсюдне використання та вплив латини, яка в той час була мовою спілкування серед представників армії, адміністрації та служителей церкви.

У період Римської імперії мова місцевого населення збагатилася насамперед на лексичному рівні. Наприклад, з'явилися нові слова на позначення технічних новинок будівництва: *albast* (алебастр), *fundament* (фундамент), *gips* (гіпс), *kalk* (вапно), *kamer* (кімната), *krijt* (крейда), *marmer* (мармур), *menie* (свинцевий сурик), *molen* (млин), *mortel* (будівельний розчин), *paal* (паля), *pek* (смола), *pleister* (штукатурка), *specie* (мертель), *tegel* (кахель). Окрім термінів будівництва було запозичено назви продуктів, невідомих на той час місцевому населенню, наприклад назви овочів *biet* (буряк), *graan* (зерно), *kool* (капуста), *pastinaak* (пастернак), *raap* (ріпа), *ui* (цибуля), фруктів *kers* (вишня), *mispel* (мушмула), *peer* (груша), *perzik* (персик), кисломолочних продуктів *boter* (масло), *kaas* (сир), риби *zalm* (лосось) тощо [11: с. 28].

Також мова місцевого населення збагатилася військовими та суднобудівними термінами, наприклад *defensie* (захист), *ketenen* (кайдани), *koker* (сагайдак), *pijl* (стріла), *pont* (пором), *anker* (якір), *riem* (весло)тощо.

За часів римського панування на території сучасних Нідерландів було дано назви дням тижня та місяцям, які хоча й не можна назвати запозиченнями, проте сформувалися під впливом латинської традиції. Давні нідерландці взяли за основу римський принцип називати дні тижня на честь богів, проте використали в назвах імена тих, у кого вірили самі. Так, *zondag* (неділя) та *maandag* (понеділок) було названо відповідно на честь сонця *zon* та місяця *maan+ dag* (день). Вівторок нідерландці назвали на честь свого бога весни *Tiwas,* що з часом перетворилося на *diensdag* (пор.з англ. *Tuesday*). Середу було названо на честь ще одного бога *Wodan – woensdag;* назва *donderdag* (четвер) утворилася від назви бога *Donar*; *vrijdag* (п'ятниця) – назвали на честь богині *Freya.* Тільки назва дня *saterdag* (субота) є частковим запозиченням з

латини: у римлян цей день називався на честь бога Сатурна, відповідника якому не було у давніх нідерландців, а отже вони запозичили тільки другу частину *dag* – від *dies,* день*,* перша ж частина слова *sater* походить від єврейського *sabbat* [12: с.60-61].

Щодо назв місяців, то їх було запозичено майже без змін: *januari* (січень) – від лат. *Ianuarius; februari* (лютий) – від лат. *Februaris*; *maart* (березень) – від лат. *Martius; april* (квітень) – від лат. *Aprilis*; *mei* (травень) – від лат. *Maiu; juni* (червень) – від лат. *Iunius; juli* (липень) – від лат. *Iulius*; *augustus* (серпень) – від лат. *Augustus*; а *september* (вересень), *october* (жовтень), *november* (листопад) та *december* (грудень) вказують на колишнє літочислення, та означають відповідно "сьомий, восьмий, дев'ятий та десятий" місяці.

У 3-4 ст. н.е. на півдні території сучасних Нідерландів оселилися франки, а на сході – сакси; північ займали фризи. Кожне із цих племен, що в різний час заселяло одну й ту саму територію, мало власний діалект, які з точки зору досліджень германського мовознавства належали до спільногерманської мови. В епоху, що настала після "великого переселення народів", з германських племінних діалектів почали розвиватися мови народностей – давньогерманські мови. Цей процес був нерозривно пов'язаний з утворенням із стародавніх племен і племінних союзів германських держав та з поступовим зміцненням цих утворень [1: с. 34]. При цьому різні племена змішувалися, поглиналися одне одним, старі племінні діалекти взаємодіяли, сходилися й розходилися залежно від того, яка історична доля чекала їх носіїв.

Племена германців, розміщені по річках Рейн і Везер, належали до угрупування іствеонів. З них найбільшу роль відігравали франки, племінні діалекти яких зазнали різної долі. Частина західних нижньофранських діалектів у взаємодії з діалектами фризів і саксів стала основою для створення давньонідерландської мови.

Мову, яка існувала до XIII ст., мовознавці називають давньонідерландською [4: с. 33]. Термін "давньонідерландська мова" використовується на позначення всіх діалектів, якими розмовляло населення на території сучасного Королівства Нідерландів до 1200 р. За мовною класифікацією лінгвісти відносять давньонідерландську мову до континентально-германських діалектів західно-германської групи поряд із верхньо- та нижньонімецькими діалектами. Лінгвісти вважають, що народна

назва західно-германських діалектів *tiois* з'явилася близько 1000 р.; пізніше їх стали називати *Duuts* та *Diets*, народна мова. Назва виникла на противагу латині – мові правлячого класу та міжнародного спілкування [7: с. 31].

Відтворити мовну ситуацію в давній період практично неможливо, адже найдавніші згадки про нідерландську мову датуються лише XIII ст. Звичайно ж, до XIII ст. мова також існувала, але оскільки не лишилося жодних письмових згадок, сучасним лінгвістам про неї нічого не відомо. Однак, немає нічого випадкового в тому, що до XIII ст. відсутні письмові пам'ятки давньонідерландської мови, оскільки пересічне населення не вміло ні писати, ні читати. Це була прерогатива вчених та духовенства, а вони, у свою чергу, використовували для письма латину. Література того часу передавалася із покоління в покоління усно, тому немає письмових згадок і про творчість тих часів. Проте із впевненістю можна сказати, що давнє населення сучасної території Королівства Нідерландів розмовляло "давньонідерландською" мовою, адже в основному тільки на базі давньонідерландської могла еволюціонувати сучасна нідерландська мова.

Незважаючи на те, що письмових текстів давньонідерландської до нашого часу не дійшло, все ж таки певні відомості про мову до XIII ст. збереглися. У латинських книгах деінде на полях трапляється давньонідерландське слово; інколи поміж рядків написано переклад цілого речення давньонідерландською. На форзаці одного із манускриптів в м. Оксфорд у Середньовіччі було знайдено речення, яке досі вважається найдавнішим прикладом давньонідерландської мови (бл. 1075 р.):

"*Hebbanollauogalanestashagunnan*
hinasehicendathuuuatunbidanuuenu"

(суч. нід. "*Hebben alle vogels nesten begonnen behalve ik en jij, wat wachten we nu*" – укр."Усі пташки почали вити свої гнізда, окрім нас із тобою, чого ж ми чекаємо?") [4: с. 37]. Не є дивним той факт, що саме у Великій Британії знайдено найдавнішу писемну згадку давньонідерландської мови, адже саме за часів Середньовіччя велика кількість монахів іммігрували із Нідерландів до Сполученого Королівства, де продовжували свою просвітницьку діяльність.

Найдавнішим текстом давньонідерландської мови вважається фрагментарний переклад псалму, відомого під назвою *Wachtendonckse Psalmen* (Вахтендонкські псалми), що датується X

ст. Йдеться про дослівний переклад латинського тексту давньонідерландською, тобто над кожним латинським словом надписаний його давньонідерландський відповідник. Це призводить до того, що ми маємо давньонідерландський текст із латинським синтаксисом, оскільки синтаксичні структури давньонідерландської та латини не співпадають [9: с.193].

У XIII столітті у зв'язку з активною розбудовою нових міст (наприклад, Утрехт, Лейден, Гарлем, Амстердам, Делфт) та покращенням якості життя, все більше людей навчається мистецтву письма та читання. Вони починають записувати власною мовою закони, акти тощо, відповідно з'являється все більше письмових пам'яток мови, значна частина яких дійшла до нашого часу. Таким чином, у лінгвістичних дослідженнях настає новий етап вивчення мови: середньонідерландський [19: с. 30].

XIII ст. є століттям, з якого безпосередньо починається дослідження нідерландської мови. До нашого часу із першої половини XIII ст. текстів дійшло досить небагато, а от починаючи з 1250 р., дослідники мають значну кількість матеріалу для аналізу; саме приблизно у той час з'являються перші пам'ятки літератури "Про лиса Рейнарда" (нід. "*Van den Vos Reynaerde*", "*Reinaert de Vos*" або "*Over de vos Reinaert*") та "Легенда про святого Серваса" (нід. "*Sint-Servaaslegende*").

Звичайно ж, мовна ситуація XIII ст. значно відрізняється від сьогодення. Найбільшою відмінністю є те, що жителі різних міст розмовляли та писали на власних діалектах, оскільки загальної мови ще не було. Мова, яку сучасні дослідники називають загальною нідерландською, виникне трохи пізніше, коли зв'язок між різними містами у Нідерландах стане більш тісним, а саме у XIV-XVI ст.

У цей період (XIV-XVI ст.) починають активно зростати міста та стрімко розвивається торгівельна справа. Купцям вкрай важливо правильно розуміти один одного, і, таким чином, поряд із діалектами поступово розвивається загальна середньо-нідерландська мова. Спочатку змінюється мова торгівельного прошарку тогочасного суспільства, тобто тих, хто багато подорожував та вмів читати і писати. З часом мова великих центрів стає зразком для маленьких містечок, і прості люди починають наслідувати вимову та використання слів тих людей, що приїхали із великих міст.

Між 1300 та 1500 рр. відбувається становлення стандартної письмової мови; важливу роль у цьому відіграло винайдення книгодрукування близько 1450 р. Книгодрукування стало потужним поштовхом для розвитку та уніфікації загальної середньонідерландської письмової мови, адже діяльність друкарів значно розширювала межі соціального функціонування нідерландської мови та перемагала обласний сепаратизм, і таким чином сприяла розповсюдженню різноманітних писемних пам'яток серед широких верств населення. [2: с. 160-161]

Проте, такий розвиток письмової мови на той час не призвів до виникнення загальної розмовної мови. Між 1200 та 1500 рр. виникла тільки необхідність уніфікації мови, яка була б зрозумілою для населення всієї території сучасних Нідерландів, а власне загальна розмовна мова виникне пізніше.

Слід зазначити, що саме у цей період територія сучасних Нідерландів була ослаблена внутрішніми розбратами між провінціями, тому й була захоплена герцогами Бургунськими та увійшла до складу їхньої держави. Після її розпаду Нідерланди відійшли у підпорядкування Габсбургів, які у 20-40 рр. XVI ст. об'єднали всі провінції та створили у 1548 році комплекс земель із 17 провінцій, що отримало назву Нідерланди. Після розподілу імперії Карла V вони опинилися під владою Іспанії (з 1556 р.).

Через такі зміни керуючої верхівки можна говорити про вплив відповідно французької, німецької та іспанської мов на формування середньонідерландської.

Значний вплив французької мови на середньонідерландську був відчутним насамперед у прикордонних районах, центрах торгівлі та в аристократичних колах, про що свідчать тексти XIII століття із великою кількістю французьких лексичних запозичень. Проте, слід зазначити, що граматика та правопис середньонідерландської також зазнали чималого впливу французької мови. Так, навіть досі французькі суфікси *-ier, -ie* та *-age* є плідними у нідерландському словотворенні, наприклад нід. *atelier* (майстерня), нід. *unie* (союз) або нід. *etalage* (вітрина).

Про вимову середньонідерландської сучасним науковцям майже нічого не відомо, оскільки записів спілкування людей того часу не існує. Проте, можна зробити деякі загальні висновки на основі друкованих текстів доби Середньовіччя [17, 19]:

- голосні, що на письмі позначалися подвоєнням (напр., *aa*у словах типу *daad*), були довшими за звучанням, ніж *a* у словах типу *dat;* подібна тенденція спостерігалася у вимові інших голосних (*e-ee, o-oo, u-uu*);
- подвійні приголосні типу *dd* (*padden*) були довшими за звучанням, ніж *d* (*paden*);
- буквосполучення *ng* у словах типу *singen, hangen* вимовлялися на кшталт англійського *finger*;
- у словах типу *tusschen, waschen, visch* буквосполучення *sch* вимовлялося як *sk* або *sch*; проте, вже ближче до 1500 р. у більшості діалектів *sch* вимовляється вже як *k* або *ch*;
- буквосполучення *ij* у середньонідерландській мові вимовлялося як *i: hi (hij), wis (wijs), wiin (wijn)* тощо.

Вже у середньонідерландській мові знаходимо "сильні" (неправильні) дієслова. Протягом століть деякі дієслова, які початково були "сильними", втратили свою форму та стали "слабкими", наприклад, *lichen – loech* (суч. *lachte*)*, bakken – boek* (суч. *bakte*), а деякі дієслова просто змінили "сильну" форму, напр., *vinden – vant* (суч. *vond*), *binden – bant* (суч. *bond*).

Артиклі та вказівні займенники в період середньонідерландської мови ще не розділилися: для чоловічого і жіночого роду використовували *die*, для середнього – *dat* (відмінності між артиклями та вказівними займенниками спостерігаються вже ближче до новітньої нідерландської мови). Також ще не відбулося розрізнення між особовими та зворотнім займенником: *hem keren* ("*zich omkeren*"), *hem scamen* ("*zich schamen*"). Форми особових займенників були майже такими самими, як і сучасні, окрім другої особи однини *du* (суч. *jij*) та множини *ghi* (суч. *jullie*).

Однією із найвизначніших рис середньонідерландської мови є вживання відмінків, через які дуже легко визначити роль слова у реченні. Порівняймо: *die coninc sliep* – підмет, *een soon des conincs* (означення), *hi bat den coninghe* (непрямий додаток), *Walewien sach den coninc* (прямий додаток). Пізніше система відмінків зникне із нідерландської мови.

Структура нідерландського синтакситу практично не змінилася з часів середньонідерландського етапу розвитку мови. Так само, як і в сучасній нідерландській мові, у середньонідерландському періоді спостерігається закріплення присудка на другому місці в

реченні, контактне розміщення підмета та присудка, плеонастичне дублювання підмета тощо. [2: с. 91 – 103].

Як вже зазначалося, до 1500 року на території сучасних Нідерландів не було єдиної розмовної мови, оскільки у різних районах розмовляли власними діалектами. Проте, зростаючі контакти між купцями, політичне об'єднання раніше незалежних одна від одної земель, культурний обмін між найбільшими містами поступово призвели до мовної єдності. Поряд із діалектами, які продовжують своє існування і до нашого часу, зароджується загальна, або стандартна, нідерландська мова.

У розвитку мови цього періоду визначну роль відіграли три історичні події. По-перше, у XVI ст. Карл V, продовжуючи політику своїх попередників, приєднав до вже об'єднаних земель провінції Фрісландію, Утрехт, Гронінген та Гелдерланд. Таким чином, було окреслено південний та східний кордони сучасного Королівства Нідерланди.

По-друге, після об'єднання земель відбулася Нідерландська буржуазна революція (нід. *Tachtigjarige Oorlog* – "Вісімдесятилітня війна"), за якої Сімнадцять провінцій вибороли незалежність від Іспанської імперії. Результатом революції стала визнана незалежність Семи Об'єднаних Провінцій. Області, що нині відомі як Бельгія та Люксембург (ті із Сімнадцяти провінцій, що залишились під правлінням Габсбургів), отримали назву Південних Нідерландів.

Третьою визначною історичною подією слід назвати Реформацію, або Реформу церкви. Під керівництвом Лютера та Кальвіна населення почало покидати Римо-католицьку церкву та засновувати нові, протестантські.

Вищезазначені історичні події мали безпосередньо значний вплив на розвиток нідерландської мови, оскільки населення різних провінцій все більше контактувало між собою: вони вели об'єднану війну проти Іспанської корони, а отже, повинні були виробляти спільні військові стратегію та тактику.

Тут знову варто згадати латинську мову, яка була на той час офіційною мовою міжнародного спілкування. Значення латини для поступового та довгого формування західноєвропейських мов, у тому числі нідерландської, зберігається й після падіння Західної Римської імперії, оскільки латина продовжує бути головною мовою не лише на території новоутворених держав (насамперед, Італії,

Франції, Германії та Нідерландів), але й активно використовуватись населенням під час міжнародних контактів.

Протягом середніх віків і пізніше латинська мова була мовою католицької церкви. Одночасно латина була мовою науки та університетського викладання, основним предметом шкільного навчання, а також мовою юриспруденції; і навіть у країнах, де вже у Середньовіччя відбувся перехід законодавства на національну мову (наприклад, у Франції), вивчення римського права було одним із найважливіших складників вивчення юридичних наук. Звідси й походить проникнення латинської лексики до новоєвропейських мов, насамперед у сфери наукової, богословської, юридичної та взагалі абстрактної термінології.

У цей час в лексиці нідерландської мови з'являються такі запозичення з латини, що є загальновживаними і до нашого часу:

- освіта і наука: *astronomie, brief, examen, grammatika, griffel, inkt, les, lessenaar, paar, pen, professor, rector, regel*, *retorica, rubriek, school, schrijven, student, studie*;
- медицина та алхімія: *ampul, balsem, chole,dokter, epidemie, flegma*, *humeur, karbonkel, kuur, medicijn, medicus, melancholie, palm, pil, pols,pulver, recept, remedie, sanguis, temperamentum*;
- математика: *algebra, algoritme*, *aritmetica, cijfer, geometrie*;
- офіційна канцелярська мова: *advocaat, artikel, clausule, curator, decreet, edict, fiscus, instantie, inventaris, jurist, lector, mandaat, notaris, secretaris*[12: с.81-87].

Проте, у цей час у Нідерландах керуюча верхівка та промислово-торгівельний прошарок однозначно віддавали перевагу мові, яку використовувало та розуміло населення різних провінцій. Провінція Голландія, яка була політично та економічно найбільш розвиненою, а також культурним осередком тогочасних Нідерландів, задавала тон в усіх сферах життя, а особливо у тому, що стосувалося мови.

Новозасновані протестантські церкви також тісно контактували одна з одною за допомогою спільної мови, і це була не латина, як у Римо-католицькій церкві. Використання рідної мови населення на рівні церкви було значним стимулом для подальшого розвитку нідерландської, а отже надавало їй все більшої значущості.

Аж до XVIII ст. латина залишалася міжнародною мовою науки. Проте після французької революції університетське викладання було переведено з латини на інші мови, і це остаточно підірвало статус латини як основної мови науки. Поступово і в Нідерландах впроваджують використання нідерландської мови у науці замість латини. Дослідники починають писати книжки власною мовою, що на той час було незвичною та дуже складною справою, адже нідерландських термінів для різних феноменів просто не існувало. Сімон Стевін (*Simon Stevin*), науковець при дворі принца Мауріца, почав сам вигадувати назви науковим поняттям, наприклад *driehoek* (трикутник), *middellijn* (діаметр), *optellen* (додавати), *aftrekken* (віднімати) тощо, які згодом прижилися та є широковживаними і в наш час. Цікавим є той факт, що латинські терміни з плином часу не вийшли з ужитку, а продовжують функціонувати поряд із своїми нідерландськими відповідниками, наприклад, запозичення із латини *substantief* є синонімічним терміном до *zelfstandignaamwoord* (іменник), *adjectief – bijvoeglijknaamwoord* (прикметник), *verbum – werkwoord* (дієслово) тощо.

XVI ст. вважається століттям остаточного затвердження письмової нідерландської мови. Якщо по книжках, написаних у попередні століття, можна було визначити, де саме їх було написано, оскільки автори використовували говірки для написання своїх творів, то по книжках, написаних у XVI ст., це зробити неможливо.

Уніфікація письмової нідерландської мови призвела до нового погляду на правила правопису. У Середні віки слова зазвичай писалися так, як їх чули, а оскільки вимова у різних районах була різною, то й, відповідно, правопис одних і тих самих слів значно різнився. У XVI ст. вимова вже не є вихідним положенням для правопису, створюється певна система правил та закономірностей написання слів, а вже 1581 року виходить у світ книга Понтуса де Хейтера "Нижньонімецька орфографія" (*Pontus de Heuiter, "Nederduitse Orthographie"*), що вмістила в собі зібрання основних правил та прикладів орфографії. Пізніше написання граматик, словників та посібників із правопису набуває небувалого розмаху.

У 1637 р. було зроблено перший офіційний переклад Біблії нідерландською мовою. Історіографія не знає імен перекладачів, тому переклад вважається колективною творчістю. Цей переклад мав дуже важливе значення для подальшого розвитку нідерландської мови, оскільки його почали вважати взірцем письма

того часу, й багато авторів почали наслідувати стиль та вживання окремих слів при написанні власних творів.

За часів Ренесансу відбувається зміна у ставленні до нідерландської мови. Якщо у Середні віки вважалося, що мова є творінням Бога, то тепер люди самі починають створювати власну мову. Різні науковці намагаються покращити нідерландську; вони пишуть мовою, якою ніхто не розмовляє, проте вважають її кращою за мову пересічного населення (наприклад, роботи великого нідерландського гуманіста Еразма Ротердамського та видатного поета Яна ван дер Нота). Така тенденція розпочинається у XVII ст. та стрімко розвивається у XVIII та XIX ст., наслідком чого стала разюча відмінність між розмовною та письмовою мовою.

У 1804 р. вперше за історію мови за наказом уряду було опубліковано офіційний словник правопису "Трактат про єдиний нижньонімецький правопис" викладача із Лейдена, науковця Сіхенбеека (*Siegenbeek, "VerhandelingoverdeNederduitscheSpellingterbevorderingvaneenparigheidind ezelve*"). Проте, нікого не примушували використовувати цей правопис, оскільки інші вчені вважали його не зовсім доречним. Трохи згодом, а саме у 1863 році, колегія науковців (серед яких *Matthijs de Vries* та *L.A. te Winkel*) розробила нові правила орфографії для видання "Словника нідерландської мови" (*Woordenboek der Nederlandsche Taal*), що досить швидко прижилися серед носіїв нідерландської мови, а у Бельгії 1864 року їх навіть було визнано офіційним правописом.

Найважливішою зміною, яка відбулася узвуках нідерландської мови за цей період часу, є дифтонгізація. Довгий *i* у словах типу *liif, miin* змінюється на *ij (ljif, mijn*); довгий *u* у словах типу *huus, muus* змінюється на *ui (huis, muis),*окрім як перед *r (muur), w (duwen)* та наприкінці слова (*nu*).

Протягом XVI – XVII ст. особовий займенник для другої особи однини ("ти") еволюціонує від *du* до *ghij*, і, в решті решт, набуває своєї сучасної форми *jij*; для позначення другої особи множини з'являється особовий займенник *jullie* у його сучасній формі. З'являється також нова (ввічлива) форма другої особи однини "Ви" – *u*, що також використовується досі.

Подвійне заперечення в реченнях середньонідерландської мови замінюється одним запереченням: *en ... niet, en ... gheen, en ... niemand* стає *niet, gheen, niemand,* тобто *en* як смислова частина заперечення просто опускається.

Запозиченням із німецької мови у XVI – XVIII ст. стає зворотний займенник *zich*, тобто замість *hijschaamthem* тепер вживається *hijschaamtzich*.

Система відмінків майже повністю зникає із нідерландської мови вже у XVI ст., й хоча у письмових текстах можна подекуди побачити відмінювання іменників, у розмовній мові вони повністю виходять з ужитку.

Найвідоміший представник нідерландської літератури XIX ст. Едуард Доувес Деккер (який писав під псевдонімом Мультатулі) став одним із перших письменників, який виступив проти культу письмової мови. Він вважав надзвичайно безглуздим, що письмова мова абсолютно відрізнялася від розмовної. Його книжка "Макс Хавелаар, або Кавові аукціони Нідерландського торгівельного товариства" ("*Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij*") стала першою книгою, написаною розмовною мовою.

Поступово інші представники творчої інтелігенції починають висловлювати подібні думки. Наприклад, Р.А. Коллевейн (*R.A.Kollewijn*) вважав, що не письмова мова має бути прикладом для розмовної, а навпаки. Письменник повинен писати таким чином, щоб пересічна людина могла прочитати його твір. Таким чином, мова стає, у першу чергу, розмовною.

Звичайно, що зміна пріоритету на використання розмовної мови призвела до неминучих змін у правописі. У 1891 р. Р.А. Коллевейн написав статтю до журналу *Vragen van den Dag* ("Нагальні питання") про орфографію нідерландської мови, якою започаткував кампанію із змін у правописі, що тривала аж до 1947 р.

До XIX ст. існувала тільки загальна письмова нідерландська мова, але не розмовна. Оскільки виникла тенденція писати так само, як говорять пересічні люди, то можна вперше виокремити феномен існування загальної розмовної нідерландської мови.

Термін *Algemeen Beschaafd Nederlands*, або *ABN* (загальна літературна нідерландська мова) також виникає приблизно в цей час: між 1890 та 1900 рр. На початку XX ст. було зовсім небагато нідерландців, які володіли загальною розмовною мовою: на той час нею розмовляло обмежене коло людей, що належали до творчої інтелігенції. З 1900 до теперішнього часу відбулися значні зміни: тепер кожен нідерландець розмовляє мовою, яку на початку століття називали загальною літературною нідерландською мовою. Серед сучасних лінгвістів ведеться багато дискусій щодо власне

терміну *ABN* та суті цього лінгвістичного явища, тому зараз цей термін вже частіше заміщує *StandaardNederlands,*стандартна нідерландська мова.

Все ще продовжувалися дискусії щодо правопису. Вперше правила орфографії врегульовуються законом у 1947 р. – було внесено зміни та доповнення до правил Де Фріса та Те Вінкела. Закон про орфографію було доопрацьовано у довіднику (*Leidraad*) та алфавітному списку слів (*Woordenlijst*) – *het Groene Boekje* ("Зелена книга правопису нідерландської мови", називається "зеленою" через колір обкладинки). Цей правопис досі вважається офіційним та єдино правильним.

Нідерландська мова як "жива" мова постійно розвивається, адаптується до вимог нашого часу, а тому зазнає значних змін через міжкультурні процеси в суспільстві та появу нових технологій. Через значний вплив насамперед англійської мови на нідерландську в лінгвістів часто виникають певні сумніви щодо подальшого успішного функціонування останньої на території Нідерландів, про що свідчить велика кількість публікацій з цього питання починаючи з 90-х рр. XX століття (наприклад, збірки *Heeft het Nederlands nog toekomst?* [7], або *Waar gaat het Nederlands naar toe?* [20], відеоролики на *http://www.YouTube.com/* тощо).

Також у всьому світі Нідерланди справедливо вважають країною іммігрантів, а отже природним є існування інших мов, які є екзотичними для цієї місцевості, поряд із власне германськими мовами. Яскравими прикладами є мови іммігрантів із Туреччини, Марокко та Китаю, що є найчисельнішими за кількістю представниками меншин. Проте, згідно з Г. Екстра, у Нідерландах нараховується близько 23 важливих іноземних мов на території країни, а таким мовам, як ідиш і циганська, Радою Європи було надано спеціального статусу [3: с. 13; 14: с. 40].

Зараз можна виокремити дві основні тенденції розвитку мови: по-перше, це більш спрощене використання мови в усіх сферах життя (яскравим прикладом інформалізації можна назвати поступове відмирання ввічливої форми "Ви" (*u*) та перехід на "ти" (*jij*) в усіх сферах суспільства). По-друге – це більш ефективне та різноманітне використання мови, а саме: спрощення граматичних структур нідерландської мови порівняно з англійською та запозичення лексичних одиниць з інших мов. Вже у XIX ст. нідерландська збагатилася великою кількістю слів іншомовного

походження; у XX та XXI ст. ця тенденція зберігається: найбільші зміни сталися в лексичному складі мови після Другої світової війни. До повсякденного вжитку входить все більше слів іншомовного походження, створюються нові власне нідерландські слова, наприклад *kofferbakhandel* (торгівля з багажника автомобіля), *regenboogcoalitie* (одна з форм коаліцій політичних партій), *ietsisme* (віра в метафізичну силу), *dioxinekip* (курка, яку годували певним видом корму) тощо.

Установи, що пропагують використання загальної літературної нідерландської, намагаються перешкоджати такому стрімкому розвитку мови, проте нічого не можуть вдіяти, адже саме люди, які спілкуються цією мовою, надають їй вектора розвитку.

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації, коли превалює культурний і лінгвістичний плюралізм на противагу національній однорідності, важлива роль відводиться політиці планування національної мови. Внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на розвиток нідерландської мови в контексті сучасних процесів глобалізації та міжкультурної комунікації, обумовили створення у 1980 році Союзу нідерландської мови (*Nederlandse Taalunie*). Це свідчить перш за все про послідовну політику держав (Нідерландів, Бельгії) щодо підтримання та подальшого розвитку нідерландської мови, адже основними завданнями Союзу нідерландської мови є:

1. розвиток нідерландської мови (наприклад, уніфікація правопису та граматики);

2. популяризація вивчення та правильного використання нідерландської мови серед її носіїв;

3. популяризація літератури нідерландською мовою;

4. зміцнення позицій нідерландської мови у світі, зокрема популяризація вивчення та дослідження нідерландської мови за кордоном. [8, ел. р.]

Таким чином, мовна політика та планування нідерландської мови відбуваються на державному рівні, а тому розмови про загрозу зникнення нідерландської мови з лінгвістичної карти світу, незважаючи на активні мовні контакти, є певною мірою перебільшенням.

Мова народу розвивається разом із представниками цього народу. Так, сучасна нідерландська мова закладалася ще за часів взаємодії мов франків, саксів та фризів, пройшла етапи давньонідерландської,

середньонідерландської, новітньої нідерландської та зараз існує у формі *StandaardNederlands,*стандартної (нормованої) нідерландської мови. Сучасна нідерландська мова своєю чергою також зазнає змін через появу нових технологій та міжкультурні процеси у суспільстві, поступово наближаючись до наступного етапу свого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Жлуктенко Ю.О.* Вступ до германського мовознавства / Ю.О. Жлуктенко, Т.А. Яворська. – Київ: Вища школа, 1986. – 158с. 2. *Миронов С. А.* История нидерландского литературного языка (IX-XVIвв.) / С. А. Миронов. – Москва: Наука, 1986 г. – 199 с. 3. *ExtraGuus*. De andere talen van Nederland thuis en op school. 1-te druk / Guus Extra. – Bussum, Nederland: Uitgeverij Coutinho, 2002. – 377 p. 4. *Hoorst Joop van der*. Korte geschiedenis van de Nederlandse taal. Derde, uitgebreide en herziende druk. / J. van der Hoorst, F. Marschall. – Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, 1992. – 136 p. 5. *LanguagesintheEU*[електронний ресурс] – Режим доступу до статті: http://europa.eu/abc/european_countries/languages/index_en.htm
6. *Languagesoftheworld*[електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.nationsonline.org/oneworld/languages.htm7. *Methorst Henri W*. De oorsprong van het Nederlands in de Nederlanden. / Henri W. Methorst // Heeft het Nederlands nog toekomst? – Arnhem: Gouda Quint, 1991. – p. 31-36. 8. *Oostendorp Marc van*. The Dutch-Speaking Community and its Challenges in the Twentieth Century [електроннийресурс] / M. van Oostendorp. – Режимдоступу до статті:http://www.vanoostendorp.nl/pdf/dutchspeakingcommunity.pdf9.*Quak Arend*. Het oudste Nederlands. / Arend Quak // Wat iedereen van het Nederlands moet weten en waarom – Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2006. – p. 191-201. 10. *SijsNicolinevander*. Dutch [електронний ресурс] / NicolinevanderSijs, AmandBerteloot // EnglishinEurope [editedbyManfredGorlach]. – Oxford: OfrordUniversityPress, 2004. – P. 37 – 56. – Режим доступу до статті: http://books.google.com/books?id=Kma6Sipww4UC&pg=PA37&dq=Nikoline+van+der+Sijs&hl=ru&ei=40q0TPf-CIm9jAfC3vC9Aw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CC8Q6AEwAQ#v=onepage&q&f=false 11. *SijsNicolinevander*. Hondsdraf / NicolinevanderSijs. – DenHaag: SDUuitgevers, 2004. – P. 27 – 31. 12. *Sijs Nicoline van der*. Nota Bene. De invloed van het Latijn en Grieks op het Nederlands / Nicoline van derSijs, Jaap Engelsman – Amsterdam: SDU Uitgeverij, 2000. – p.19-88. 13. *SijsNikoline van der*. Geleend en uitgeleend: Nederlandse woorden in andere talen en andersom / Nikoline

van der Sijs. – Amsterdam/Antwerpen: Contact, 1998. – P. 24 – 33, 47 – 52, 111 – 112. 14. *SmakmanDick*. Standard Dutch in the Netherlands: a Sociolinguistic and Phonetic Description: proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor: een wetenschappelijke proeve op het gebied van letteren [електронний ресурс]/ DickSmakman. – Radboud Universiteit Nijmegen, 2006. – 367 p. – режим доступу: http://www.lotpublications.nl/publish/articles/001837/bookpart.pdf 15. *Talen in Nederland*: een beschrijving van taalsituatie van negen etnische groepen [o.r. van J.J. de Ruiter]. – Groningen: Wolters-Noordhoff, 1991. – 285 p. 16. *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal* [електронний ресурс]. / [hoofdredacteur drs. C. A. den Boon, prof. dr. D. Geeraerts]. – Veertiende druk 2005 en digitale aanvullingen (Jaarboek taal 2007, 2008, 2009, 2010). – Utrecht: Van Dale Uitgevers, 2010. 17. *Vandeputte Omer*. Nederlands: het verhaal van een taal. / Omer Vandeputte – Rekkem: Stichting Ons Erfdeel vzw, 1997. – p. 5-44. 18. *Verhoeven J. W. M.* Netherlands: Language Situation [електронний ресурс] / J. W. M. Verhoeven. – EncyclopediaofLanguage&Linguistics (SecondEdition), 1994. – Volume 5. – p. 2779 – Режим доступу до статті: http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B0080448542017636 19. *Vries Jan de*. Het verhaal van een taal: negen eeuwen Nederlands. / J.W. de Vries, R. Willemyns, P. Burger. – Amsterdam: Uitgeverij Prometheus, 1994. – p. 7-112, 212-233. 20. *Waar gaat het Nederlands naar toe*? Panorama van een taal [samengesteld door Jan Stroop]. – Amsterdam: Bert Bakker, 2003. – 361 p.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Гончарова О.О., к.филол.н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

НИДЕРЛАНДСКИЙ ЯЗЫК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: СТАНОВЛЕНИЕ ЯЗЫКА НА ТЕРРИТОРИИ НИДЕРЛАНДОВ

В современных условиях глобализации и англизации у лингвистов постепенно растёт интерес к исследованию малораспространённых языков, одним из которых является нидерландский. В данной статье представлен обзор исторического становления нидерландского языка в коммуникативном пространстве Нидерландов.

Ключевые слова*: нидерландский язык, история нидерландского языка, современная языковая ситуация в Нидерландах, языковая политика в Нидерландах.*

Goncharova O.O., *PhD,* assistant professor,
Institute of philology,
National Taras Shevchenko university of Kyiv

THE DUTCH LANGUAGE IN A CHANGING WORLD: LANGUAGE DEVELOPMENT IN THE NETHERLANDS

In the modern globalizing world, where the English language has conquered its leading positions, linguists are gradually taking an interest in the studies of minority languages.One of the European languages, which is not widely spread, is Dutch. In the given article we examine the process of historical formation of the Dutch language in the Netherlands.

Key words*: the Dutch language, the history of the Dutch language, current language situation in the Netherlands, language policy in the Netherlands.*

УДК 811.581`373.72`276.12

Гордон К.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ГУАНЮН᾽ЮЙ У РОЗМОВНОМУ СТИЛІ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ: УЗУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто різні аспекти функціонування фразеологічних одиниць гуанюн'юй у розмовному стилі китайської мови, а саме синтаксичну позицію, яку вони займають, частотність уживання, граматичні функції. Дослідження сприяє більш комплексному розумінню узусу фразеологізмів гуанюн'юй.

Ключові слова: *фразеологізм, гуанюн'юй, тлумачний коментар, синтаксична позиція.*

Фразеологія накопичує колективний досвід народу, особливості його національної культури, а вивчення фразеологічного багатства мови сприяє покращенню якості спілкування між людьми – представниками різних етнічних груп. У широкому сенсі китайські фразеологізми 熟语 включають у себе готові вирази (成语), усталені вирази (惯用语), прислів'я (谚语), приказки (俗语), недомовки-алегорії, укорочені висловлювання (歇后语). [4, с.127] До гуаньюн'юй належать фразеологічні сполуки, у яких значення одного з компонентів є фразеологічно закріпленим (гуаньюн'юй із десемантизованим дієслівним компонентом); а також фразеологічні

сполуки, у яких цілісне значення вмотивоване значенням складників [2, с.152].

За походженням гуаньюн'юй – це утворене в процесі метафоризації словосполучення, що набуло узагальненого, переносно-образного змісту і не дорівнює сумі значень його складників. Повсякденне життя людей, їхні спостереження й уподобання породжують висловлювання щодо найрізноманітніших подій, вчинків, традицій і звичаїв [3, с.16].

За граматичною будовою гуаньюн'юй, як правило, належить до словосполучень. Абсолютна більшість гуаньюн'юй – це короткі трискладові словосполучення. Мінімальне число компонентів усталеного вислову – два слова, максимальне число досягає чотирьох-п'яти [1, с.23].

Гуаньюн'юй (як семантичне ціле) займає свою позицію у реченні відповідно до головного слова. Так, іменні гуаньюн'юй, еквівалентні іменнику і числівнику, у реченні виступатимуть у ролі підмета, додатка або означення, іменної частини присудка; еквівалентні прикметнику – у ролі означення; прислівнику – у ролі обставини. Слід зазначити, що бувають випадки, коли роль головного слова і самої фразеологічної одиниці в реченні можуть не співпадати [2, с. 232-240].

Від прислів'їв і приказок усталені вислови суттєво відрізняються відсутністю дидактичного значення. Відмінні ознаки гуаньюн'юй порівняно з чен'юй очевидні. Останні побудовані за нормами давньокитайської мови, у їхньому складі, як правило, є застарілі або односкладні слова, які в такому вигляді в сучасній мові вже не вживаються. Чен'юй беруть свій початок у літературних творах давнини і по суті є точними або видозміненими цитатами з конкретних літературних творів. Гуаньюн'юй не мають у своєму складі архаїчних елементів, оскільки побудовані за нормами сучасної розмовної мови [3, с. 11]. Найважливішою ознакою гуаньюн'юй як фразеологічної одиниці є цілісність значення. Смислова єдність фразеологізму виникає в результаті послаблення лексичного значення його компонентів через втрату ними номінативної функції [2, с. 254].

Гуаньюн'юй – фразеологічні одиниці розмовно-побутового характеру. Головна сфера використання гуаньюн'юй – усне мовлення, але, як й інші фразеологічні одиниці, гуаньюн'юй широко використовуються і в художній літературі, і в газетно-

публіцистичному стилі. Китайські гуаньюн'юй широко використовуються в художній літературі найрізноманітніших жанрів – прозі, драматургії (п'єси, сценарії до художніх фільмів), гумористичних діалогах, піснях під акомпанемент барабана або бамбукових дощечок і навіть іноді в поезії. У літературних творах гуаньюн'юй особливо часто зустрічаються в діалогічному мовленні, виступаючи яскравимим образними засобами характеристики персонажів [2, с. 275].

Фразеологічні одиниці типу гуаньюн'юй перебувають в активному обігу сучасної розмовної китайської мови. Проаналізуємо узуальний аспект деяких найчастотніших гуанюн'юй:

❖ **不 起 眼** bù qǐyǎn – *не варто і дивитися.* [6, с.42]

Тлумачний коментар: зазвичай цей гуаньюн'юй застосовується для характеристики людини і означає, що вона не варта уваги, є незначною, непримітною; іноді застосовується для характеристики речей, означає, що вони не варті переживань. Несе як позитивну, так і негативну конотацію.

Цей гуаньюн'юй зустрічається на сторінках класичного китайського роману "Сон у червоному теремі" (**"红楼梦"**)(35 розділ) :**"大红的又犯了色,黄的又不起眼，黑的又过暗"** – "Червоний колір заборонений, жовтий не приверне уваги, а чорний занадто темний."

Частотність: 738.[7]

Синтаксична позиція: дієслівний гуаньюн'юй; у реченні виступає у ролі присудка або означення:

• 难道成佛是这么不起眼**的**事？– Невже шлях до просвітлення не заслуговує уваги? (означення)

• 这件事不起眼，但是处理不好会有很大的影响。 – Ця справа незначна, але за неправильного керівництва, може призвести до значних наслідків.(присудок)

• 虽然我不起眼，但是好歹也是公司中的一员。 – Хоча я і непримітний, але так чи інакше кращий працівник на фірмі. (присудок)

Синонімічні вирази: **普通、相貌平平、一般般、平凡。**

Антонімічні вирази:**引人注目、才华出众、凸现、凸显、炫目。**

❖ **硬 着 头 皮** yìngzhe tóupí – *зібравшись з духом, зціпивши зуби, зібравши волю в кулак.*[6,120]

Тлумачний коментар: цей гуаньюн'юй означає робити щось із небажанням, через силу або ж набратися мужності для виконання певної дії.

Зустрічається на сторінках автобіографічної повісті Лін Гань-іня "Спогади про старий Пекін"("**城南旧事**"):

"**我虽然很害怕，但是也得硬着头皮去—**

这是爸爸说的，无论什么困难的事，只要硬着头皮去做，就闯过去了。" – "Хоча я дуже наляканий, але як каже мій батько – зціпивши зуби, потрібно продовжувати йти – неважливо, яка складна справа, зціпивши зуби, продовжуй виконувати, лише в цьому випадку можна вижити".

Частотність: 603.[7]

Синтаксична позиція: дієслівний гуаньюн'юй; у реченні зазвичай виступає присудком. Має ознаки дієслова додаткової дії, тому що після нього, як правило, слідує інше дієслово:

- 他硬着头皮**去干**这件危险的事 。 – Він, набравшись сміливості, пішов виконувати цю небезпечну справу. (присудок)
- 可既然已经报了名，我也只得硬着头皮**去准备**参赛的事了。- оскільки вже зареєструвався, залишається лише, зібравшись із духом, готувати виступ (присудок).
- 要硬着头皮**走下去**。– Зібравши усю волю в кулак, потрібно продовжувати йти далі (присудок).
- 她只好硬着头皮**上戏**了。– Їй залишається лише переступити через себе та взяти участь у виставі (присудок).

Синонімічні вирази: **硬气**, **硬撑**, **过得硬**, **咬牙。**

Антонімічні вирази: 高兴，愉快。

❖ **上台阶** shàng tái jiē – *перейти на інший рівень.*[6, с.123]

Тлумачний коментар: метафора; означає що певна подія, явище, дія покращились, досягли нового рівня свого розвитку.

Частотність: 637 [7].

Синтаксична позиція: дієслівний гуаньюн'юй; у реченні може виступати означенням або присудком:

- 本市经济又上了新台阶。Економіка цього міста знову перейшла на інший рівень (присудок).
- 产品上档次、技术上水平、效益上台阶的效果。 Продукція урізноманітнюються, технології покращуються,

результативність переходить на інший вигідний рівень (означення).

Синонімічні вирази: **提高, 改善, 改进。**

Антонімічні вирази: **降级, 变差, 恶化。**

❖ **有分量**yǒu fèn liàng – *вагомий, значимий, значний.* [6, с.27]

Тлумачний коментар: метафора вказує на певну річ, що має особливу цінність, вагомість.

Частотність: 342.[7]

Синтаксична позиція: дієслівний гуаньюн'юй; у реченні може виступати означенням або присудком:

• 他是中国物理学泰斗，在物理学界讲话有分量。Він – корифей фізичної науки у Китаї, його міжнародні лекції з фізики є надзвичайно важливими. (присудок)

• 例如像传达要求、命令、抱怨这样简单的事如果写下来会更有分量。Якщо прохання, наказ або скарга оформлені у письмовому вигляді, вони набувають більшої вагомості.(означення)

• 别以为她的工作方法简单，她说出话来是很有分量的。Методика її роботи дуже проста: вона знає про що говорить. (означення)

Синонімічний вираз:**有 沉重。**

Антонімічні вирази:**无所谓，不明确。**

❖ **有眼光** yǒu yǎn guāng – *далекоглядний, спостережливий.*[6, с.27]

Тлумачний коментар: вказує на вміння людини розбиратися в речах, її спостережливість або далекоглядність. Іноді використовується у значенні "мати смак" .

Частотність: 316.[7]

Синтаксична позиція: дієслівний гуаньюн'юй; у реченні виконує функцію присудка або означення:

• 老板几年前着手开发中西部市场，这是很有眼光的。Декілька останніх років директор займається розвитком китайсько-європейського ринку, це дуже далекоглядно з його сторони. (означення)

• 我说呀，你真有眼光！ Маю визнати, у тебе відмінний смак! (присудок)

❖ 二百五èr bǎiwǔ *дурний, "не всі вдома*" (букв. двісті п'ять).[6, с.78]

Тлумачний коментар: наведений гуаньюн'юй використовують на позначення відносно нерозумних, некмітливих людей. Має негативну конотацію. Використовується у розмовній мові як засіб глузування насмішки над кимось, але не є нецензурним або лайливим виразом. Про походження цього гуанін'юя існує народна історія. У ній розповідається про те, як жив собі колись відомий вчений. Він склав конфуціанські іспити, досяг небувалих висот у чиновництві. Коли постарів, він побажав мати сім'ю та завести дітей. І родилося у нього два сини: одного він назвав Успіх, а іншого Невдача. Якось наказав він синам, поки його не буде вдома, прописати ієрогліфи: Успіху задав 300, Невдачі 200. Коли повернувся учений додому, поцікавився як сини виконали своє завдання. Дружина повідомила йому, що Успіх не спромігся написати 300, а Невдача написав більше 200. У середньому маємо 250. З того часу і почали називати людей, що мають щось середнє між успіхом і невдачею "二百五".

Частотність: 766. [7]

Синтаксична позиція: іменний гуаньюн'юй; у реченні може виступати підметом, додатком, означенням, а у деяких випадках – дієсловом:

- 他是二百五的人！ – У нього "не всі вдома". (означення)
- 你简直是个二百五，香烟怎么能和肥皂放在一起呢? У тебе взагалі є голова на плечах? Як можна класти сигарети поряд з милом? (присудок)
- 正经点，怎么多人看着，别要二百五了。Поводь себе серйозніше, оскільки багато людей дивляться, не варто пустувати. (присудок)

Синонімічні вирази: 傻瓜 , 二把刀 , 半吊子 ,半瓶醋 , 呆子。

Антонімічний вираз: 大脑。

❖ 一窝蜂yī wō fēng – *збурена юрба, схвильований наповп* (букв. бджолиний рій). [6, с.79]

Тлумачний коментар: цей гуаньюн'юй використовується для опису натовпу, юрби, що поводиться безладно, невпорядковано, хаотично.

Частотність: 345.[7]

Синтаксична позиція: іменний гуаньюн'юй; у реченні виступає присудком, додатком, обставиною або означенням.

• 下课了，同学们一窝蜂**地**涌出了教室。 Після закінчення уроку, учні юрбою вибігають з аудиторії (обставина).

• 我们经常说的"随大流""一窝蜂""人云亦云"等，都是从众心理的表现。 Ми часто кажемо "пливти за течією", "бджолиний рій", "говорити чужими словами", ці вирази характеризують так званий "стадний інстинкт" (додаток).

Синонімічні вирази: 混乱, 无序。

Антонімічні вирази: 秩序, 排队。

Отже, у результаті цього дослідження, ми дійшли висновків, що на цьому етапі розвитку лексикографічної традиції у китайській лінгвістичній науці узуальний аспект фразеологізмів гуаньюн'юй, що охоплює синтаксичну позицію та частотність, недостатньо висвітлений китайськими мовознавцями у словникових статтях. Варто звернути увагу на частотність окремих фразеологізмів гуаньюн'юй, оскільки ця інформація є необхідною під час вивчення мови. Актуальною і важливою є проблема створення словникових статей, що надавали б вичерпну інформацію студенту, як той чи інший фразеологічний зворот уживати в реальних комунікативних ситуаціях, у живій розмовній мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ветров П.П.* Фразеология современного китайского языка : синтаксис и стилистика / П.П. Ветров. – М. : Восточ. кн., 2007. – 368 с. 2. *Войцехович И.В. Практическая фразеология современного китайского языка*. Учебник / И.В. Войцехович. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 509с. 3. Кожевников И.Р. Словарь привычных выражений китайского языка: более 1000 словосочетаний. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2005. – 333 с. 4. Семенас А.Л. Лексика китайского языка/ 2-е изд.,стер. – М.:АСТ:Восток-Запад, 2005. – 310 с. 5. 新华字典（大字本）/ – 10 版。– 北京：商务印书馆，2004。– 691页. 6. 郑伟丽 "惯用语教程"./ -主编 -上海: 复旦大学出版社, 2009。– 289页。 7. Корпус словників китайською мовою [Електронний ресурс].– Режим доступу до словника : http://ccl.pku.edu.cn:8080/ccl_corpus/

Гордон К.О., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ ГУАНЮН ЮЙ В РАЗГОВОРНОМ СТИЛЕ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА: УЗУАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье исследованы различные аспекты функционирования фразеологических единиц гуанюн юй в разговорном стиле китайского языка, а именно занимаемая ими синтаксическая позиция, показатель частотности употребления, грамматические функции, что способствует более комплексному пониманию узуального аспекта фразеологизмов гуанюн юй.

Ключевые слова: *фразеологизм, гуанюн юй, толковый комментарий, синтаксическая позиция.*

Gordon K.O., stud.,
Taras Schevchenko National University of Kyiv

PHRASEOLOGICAL UNITS GUANYUN YU IN SPOKEN CHINESE LANGUAGE: BASIC RULES OF USING

Article deals with basic rules of functioning guanyun yu phraseological units in spoken chinese languge: their syntactic position, frequency of using, grammatic functions, which helps fully understand basic rules of using guanyun yu phraseological units.

Keywords: *phraseological units , guanyuny'uy, explanatory comment, syntactic position.*

УДК 821.124:811.124'02

Горобець І.С., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ ВИМІР ЛЕКСИКИ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ АНТИЧНИХ ЧАСІВ ЛЕКСИКА НАРОДНОЇ АНТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ У КЛАСИФІКАЦІЙНОМУ ВИМІРІ (на матеріалі текстів "De agri cultura" Марка Порція Катона, "De medicina" Авла Корнелія Цельса, "Historia Naturalis" Гая Плінія Старшого)

У статті здійснено спробу дослідження лексико-семантичних особливостей давніх рецептів народної медицини в античних авторів, визначається їхня генеза та основні принципи структури,

проводиться зіставний аналіз авторського стилю на основі текстів "De agri cultura" Марка Порція Катона, "De medicina" Авла Корнелія Цельса, "Historia Naturalis" Гая Плінія Старшого.

Ключові слова: *рецепти народної медицини, лексико-семантичний аналіз, лексика на позначення лікувальних засобів, лексеми на позначення назв хвороб, лікарські форми.*

Важливою темою, що здавна привертає увагу дослідників і досі не втратила своєї актуальності, є народна медицина, якій у системі етнокультури належить одне з провідних місць, оскільки вона визначає соціально-гігієнічні норми, побутову культуру, психологічні норми спілкування [Серебряннікова 2004, 3]. Найвидатнішими дослідниками, які збирали рецепти народної медицини у Стародавньому Римі, були Гай Пліній Старший (книги XXVII – XXXII його праці "Природнича історія" ("Historia Naturalis"), Марк Порцій Катон ("Про землеробство" ("De agri cultura"), Авл Корнелій Цельс (VI – XII частини книги "Artes" ("Мистецтва"). У їхніх працях безпосередньо містяться рецептурні засоби, лексико-семантичні особливості яких і є об'єктом дослідження цієї роботи.

На підставі дослідження помічаємо, що хоча рецепти Марка Порція Катона, Авла Корнелія Цельса та Гая Плінія Старшого різнилися між собою і за лексичним, і за змістовим наповненням, вони мають велику кількість спільних рис. У кожного з авторів ми виділили лексико-семантичні групи: лексика на позначення назв захворювань, лексика на позначення лікарських засобів, лексика на позначення лікарських форм та одиниць вимірювання.

У кожного з них зустрічається лексика грецького походження і серед назв хвороб, і на позначення лікувальних засобів. У Катона лексики грецького походження найменше, оскільки він був противником усього грецького. Цельс часто наводить грецькі і латинські терміни паралельно, до того ж грецькі частіше подає мовою оригіналу, інколи транслітерує латиною (abscessus corporis – абсцес (і далі Цельс подає грецьку назву: quae ἀποστήματα Graeci nominant) ἀπό-στημα, ατος, τό – нарив, виразка; insania febricitantium – лихоманка з маренням (яку називають phrenēsis, is f (гр.) – божевілля). У Плінія зустрічається велика кількість синонімічних назв грецького походження до латинських термінів. На позначення хвороби *сказ* зустрічаються такі лексеми: *rabiēs, ēī f*

– сказ*; pavor aquae* – водобоязнь, сказ; *hydrophobia, ae f (гр.)* – водобоязнь, сказ; *formidatae aquae* – водобоязнь.

У рецептах Катона, Цельса та Плінія міститься великий пласт лексики на позначення лікарських засобів. У них часто надається порада використовувати засоби рослинного походження, значна кількість яких застосовується в сучасній фармакології *(absinthium, ī n* (гр.) – полин; *aloē, ēs f* (гр.) – алое; *alium, i n* – часник; *ruta, ae f* – рута; *iris, is* f (гр.) – ірис; *papāver, eris n* – мак; *marrubium, ī n* – шандра). Катон, Цельс і Пліній підтверджували лікувальну дію граната, але на його позначення використовують різні лексеми. У Катона та Цельса на позначення граната використовується словосполучення *malum Punicum*, що дослівно означає "пунічний плід", оскільки він був завезений, очевидно, під час Пунічних війн. У Плінія зустрічаємо назву *acerbus*, яка вказує на смакові властивості граната (acerbus a, um – терпкий, різкий), хоча також трапляється лексема *Punicum, ī n* [Gaius Plinius Secundus, 27].

У Цельса та Плінія дається велика кількість порад щодо вживання засобів тваринного походження та таких специфічних інгредієнтів, як екскременти (fimum caprinum – козячий гній; aprunum aut suillum fimum – гній кабана або свині) й кров (sanguis columbae et palumbi et hirundinis – кров голубки, голуба і ластівки) [Gaius Plinius Secundus, XXVIII, 47]. Характерним для Цельса було вживання засобів мінерального походження (chalcītēs, is і chalcītis, idis f – мідна руда; ferrum, i n – залізо; plumbum, ī n – свинець; aerugo, inis f – мідна іржа). У наші дні нікому і в голову не прийде використовувати свинець як лікарський засіб. У Римській імперії, коли токсичні властивості металів не були відомі, свинець користувався великою популярністю у медицині. Для Плінія характерні рецепти з використанням продуктів людського тіла, таких як слина, волосся. У праці Катона зустрічаємо перші згадки про уринотерапію, але на позначення *сечі* використовується лексема *lōtium, ī n* [Marcus Porcius Cato, 157]. Уперше сучасний термін *урина (ūrīna, ae f)* вживається у Цельса, він також зустрічається у Плінія паралельно з *pōtus, ūs m* [Gaius Plinius Secundus, XXVIII, 48].

У давні часи існували лікарські засоби під спеціальними назвами, склад яких налічував певну кількість інгредієнтів, одначе вони залишалися неназваними, оскільки бути всім відомі.

У Катона: *septem bona* – сім благ.

У Цельса маємо: *tetrapharmacon* і *tetrapharmacum, ī n* (гр.) – лікарський засіб, який складається з чотирьох частин; *enneapharmacum, i n* (гр.) – лікарський засіб, який складається з дев'яти інгредієнтів.

У Плінія: *panchrestus, a, um (гр.)* – універсальний, придатний для лікування усього (такий засіб готувався на основі шовковиці – *morus, i f*).

У складних рецептах послідовність інгредієнтів залежить від ефективності дії речовини. На першому місці вказують основний лікарський засіб (basis), який забезпечує терапевтичну дію препарату; потім допоміжну речовину (remedium adjuvans), яка посилює або послаблює терапевтичну дію; далі корегуючі засоби (remedium corrigens) для покращення смаку чи запаху ліків та формоутворювальні засоби (remedium constituens) для надання лікам зручної для застосування форми [Михайлова, Кононенко 2007, 71].

У рецептах Катона, Цельса та Плінія як remedium corrigens використовувались: *mel, mellis n* – мед; *sesamum, i n* – сезам, кунжут; *ruta, ae f* – рута; *cumīnum, ī n* (гр.) – кмин; *coriandrum, ī n* (гр.) – коріандр.

Залежно від лікарських форм remedium constituens могли бути: *amylum, i n* (гр.) – крохмаль; *oleum, ī n* – олія, оливкова олія; *adeps* (інколи *adips), ipis m, f* – жир, сало; *vīnum, ī n* – вино, плодове вино (*v. palmeum* – пальмове); *acētum, ī n* – кисле вино, оцет; *aqua, ae f* – вода.

У Катона, Цельса та Плінія зустрічаються лексеми на позначення лікарських форм.

Сьогодні лікарські засоби після фармацевтичної обробки набувають форми, яка забезпечує необхідний лікувальний ефект. Така форма називається *лікарською* (forma medicamenti). За консистенцією лікарські форми розподіляються на *тверді* (formae medicamentorum durae), *м'які* (formae medicamentorum molles) та *рідкі* (formae medicamentorum fluidae) [Михайлова, Кононенко 2007, 76].

Серед *твердих* форм ліків були відомі: *farīna, ae f* – порошок; *pilula, ae f* – пігулка.

До *м'яких* лікарських форм належали: *unguentum, i n* – мазь; *emplastrum, i n* (гр.) – пластир; *malagma, atis n* (гр.) – компрес; *pastillus, i m* – ароматичний коржик.

Рідкі форми ліків були відомі такі: *dēcoctum, ī n* – відвар; *infusum, i n* – настій; *mixtura, ae f* – мікстура.

Дослідження показало, що кожному із авторів був властивий власний стиль написання. Так, мова рецептурних засобів Марка

Порція Катона проста та зрозуміла, їй притаманний розмовний стиль. Його медичні рецепти нагадують кулінарні, оскільки він подає поетапні інструкції, максимально детально описуючи процес приготування засобів, до того ж основними інгредієнтами є продукти, доступні у домашньому господарстві, зокрема капуста та вино. Адресатом порад та настанов є невизначена особа, оскільки рецепти Катона збережені до другої особи в Imperativus Futuri Activi (*sumito – візьми; facito – зроби; statuito – постав; demittito – кинь; eximito – дістань*) [Соболевский 2003, 190]. На нашу думку, рецепти Катона написані з власного досвіду, адже у них помітна суб'єктивна позиція автора та робиться акцент на позитивному результаті лікування (Quam plurimum ederit, tam citissime sanus fiet ex eo morbo. – *Чим більше її з'їси, тим швидше вилікуєшся*) [Marcus Porcius Cato, 157].

На відміну від мови Катона, рецепти Авла Корнелія Цельса вирізняються науковим стилем викладу. Оскільки він був практикуючим лікарем, він відштовхувався від власного досвіду і звертався до своїх наступників у лікувальній справі, які були адресатами послань Цельса. Рецепти Цельса мають описовий характер. У нього використовується велика кількість безособових речень (oportet varium habere vitae genus – *слід вести різноманітний спосіб життя...*). У Цельса вперше зустрічається вираз *quantum satis* – скільки треба, який перейняла сучасна медицина [Михайлова, Кононенко 2007, 74].

Гай Пліній Старший передусім постає як письменник, представник енциклопедичного напрямку. Не претендуючи на звання лікаря, Пліній зібрав знання попередників у сфері медицини, використавши близько двох тисяч книг грецьких та римських письменників, на які він неодноразово посилається. Пліній і сам пише, що лише робить опис існуючих у суспільстві методів лікування [Gaius Plinius Secundus, 23]. Доказом того, що Пліній виступає у ролі літературного діяча є велика кількість відступів, якими переривається викладення рецептурних засобів. Його рецепти переривалися свідченнями з історії та культури Риму. Мова Плінія переповнена вставними словами та вигуками (*Hercule!* – клянуся Геркулесом!; *verum dico* – кажу правду). У порадах Плінія містяться підтвердження ірраціональних уявлень римлян, представлені рецептами магічного характеру (Пліній пише і про

використання дикого винограду як амулета (*utuntur ea (uva) pro amuleto*). [Gaius Plinius Secundus, 23]

Сучасна наука збагачується і за рахунок звернення до засобів народного лікування. Сьогодні у численних рецептах народної медицини спостерігається подібність із лікувальними засобами Катона, Цельса та Плінія.

У лексемах на позначення назв хвороб простежуються риси, які збереглися у сучасній номенклатурі. У медичних термінах вживається формант *-iasis* на позначення патологічного стану. Приклади цього є і у Плінія: *phthīriasis, is f* (гр.) – фтіріаз, вошива хвороба; *elephantiasis, is f* (гр.) – елефантіаз, слонова хвороба. На позначення новоутворень використовується суфікс *-oma*, як у назвах *steatōma, atis n* (гр.) – жирова пухлина, жировик; *carcinōma, atis n* (гр.) – виразка, пухлина.

Сучасні рецепти народної медицини зберегли форму викладу, яка була властива Катону, Цельсу та Плінію. На початку рецепту вказувалося, від якої хвороби далі буде подаватися засіб, потім безпосередньо описувалася інструкція приготування ліків.

Лексико-семантичне дослідження медичних рецептів античності було проведене для розуміння витоків і генези як рецептурних текстів народної медицини, так і для усвідомлення закономірностей історичного розвитку сучасної медичної термінології.

Отже, Марк Порцій Катон, Авл Корнелій Цельс та Гай Пліній Старший зберегли відомості про культуру та лікувальну справу античності: про уявлення римлян щодо лікувальних властивостей продуктів різного походження, про основи гігієни та дієтики, про магічний складник медицини. Окрім того, вони залишили слід у формування сучасної медицини як науки та заклали початки медичної терміносистеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Марк Порций Катон.* Земледелие. / Пер. и комм. М. Е. Сергеенко при участии С. И. Протасовой. (Серия "Литературные памятники"). Отв. ред. И. И. Толстой. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. 2. *Михайлова О. Г., Кононенко Г. Г.* Медична та біологічна латина. Основи термінології: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2007. 3. *Серебряннікова Н.І.* Обрядові аспекти народної лікувальної практики слов'янського населення Південно-Західної України. Автореф. дис... канд. іст. наук; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики

та етнології ім. М.Т.Рильського. – К., 2004. 4. *Соболевский С. И.* Грамматика латинского языка. Учебник. – М.: Лист Нью, 2003. 5. *Цельс, Авл Корнелий.* О медицине. / Пер. Ю. Ф. Шульца. Вступ. ст. и ред. В. Н. Терновского. М., 1959. 6. *Цельс, Авл Корнелий*. О медицине. Кн.8. (Костная хирургия, травматология). / Пер., вступ. ст. и комм. С. М. Каца. Куйбышев, Кн. изд-во. 1960. 7. *Aulus Cornelius Celsus*. De Medicina – Ел. ресурс: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Celsus/home.html. 8. *Gaius Plinius Secundus*. Historia naturalis – Ел. ресурс: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Pliny_the_Elder/home.html. 9. *Marcus Porcius Cato*. De agri Cultura – Ел. ресурс: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cato/De_Agricultura/home.html. 10. *Pliny, the Elder*; *Rackham, H. (Harris)*. Natural history. Volume: 6.—London : W. Heinemann. – 1938. 11. *Pliny, the Elder*; *Rackham, H. (Harris)*. Natural history. Volume: 7.—London : W. Heinemann. – 1938. 12. *W. Spencer*: Celsus. De Medicina. Loeb, Cambridge 1935—1938 (Lat.-engl.)

Стаття надійшла до редакції 19.04.13

Горобец И.С., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЛЕКСИКА НАРОДНОЙ АНТИЧНОЙ МЕДИЦИНЫ В КЛАССИФИКАЦИОННОМ ИЗМЕРЕНИИ (на материале текстов "De agri cultura" Марка Порция Катона, "De medicina" Авла Корнелия Цельса, "Historia Naturalis" Гая Плиния Старшего)

В статье сделана попытка исследования лексико-семантических особенностей давних рецептов народной медицины античных авторов, определено их происхождение и основные принципы структуры, осуществлен сопоставительный анализ авторских стилей на основе текстов "De agri cultura" Марка Порция Катона, "De medicina" Авла Корнелия Цельса, "Historia Naturalis" Гая Плиния Старшего.

Ключевые слова: *рецепты народной медицины, лексико-семантический анализ, лексика для обозначения лекарственных средств, лексемы для обозначения названий болезней, лекарственные формы.*

Gorobets I., stud.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

VOCABULARY OF FOLK ANTIQUE MEDICINE IN THE CLASSIFICATION PERSPECTIVE (based on texts "De agri cultura" by Marcus Porcius Cato, "De medicina" by Aulus Cornelius Celsus, "Historia Naturalis" by Gajus Pliny the Elder)

An attempt to investigate lexico-semantic peculiarities of folk medicine recipes in the works of ancient authors, to define their origin and main principles of structure, to carry out a comparative analysis of the style of the authors is made in the article. The study is based on the texts "De agri cultura" by Marcus Porcius Cato, "De medicina" by Aulus Cornelius Celsus, "Historia Naturalis" Gajus Pliny the Elder.

Key words: *recipes of folk medicine, lexico-semantic analysis, vocabulary of remedies, lexemes denoting illnesses, dosage forms.*

УДК 81’255:030.811.111=161.2

Григораш А.С., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕВФЕМІЗМИ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ (на матеріалі англомовних мас-медійних текстів)

Статтю присвячено маніпулятивному впливу евфемізмів, результатом якого є зміна ціннісних і поведінкових орієнтирів реципієнта. Розглянуто також евфемізми, вжиті для пом’якшення негативної оцінки з метою дотримання вимог політкоректності.

Ключові слова: *маніпуляція, евфемізм, ЗМІ, вплив.*

Президент США Барак Обама, ведучи предвиборчу кампанію 2008 року, якось зауважив: "Words matter". Це можна витлумачити так: "Слова – не пустий звук", "Слова – істотні (важливі, суттєві)". Поза сумнівом, лідер країни мав рацію, адже саме завдяки словам ми передаємо одне одному свої думки та емоції. А отже, маємо можливість впливати одне на одного, маніпулювати свідомістю людей, коли в цьому бачимо необхідність.

Але, як наголошував російський вчений С. Кара-Мурза, "ЗМІ сьогодення – це інструмент ідеології, а не інформації. Головне в їхніх повідомленнях – ідеї, впроваджені в нашу свідомість контрабандою" [Кара-Мурза 2000, 574].

Оновною ознакою маніпуляції дослідники називають прихований характер впливу. Самий факт впливу не повинен бути помічений об'єктом маніпуляції. Саме тому з численних мовних засобів маніпуляції свідомістю нашу увагу привернули евфемізми – слова або вирази, які здатні вуалювати факти і події, що без такої завуальованості викликають у суспільної свідомості негативні оцінки й антипатичні настрої.

Метою статті є визначити, яким чином евфемізми впливають на людську свідомість, і дослідити, як їх можна перекласти українською мовою, зберігаючи при цьому прихований смисл чи, навпаки, розкриваючи його.

Політичні евфемізми неабияк важкі для декодування на рівні наміру. Так, звичайні слова *good* і *bad* у політичному дискурсі обертаються на *appropriate* (підхожий) та *inappropriate* (недоречний). *A ghastly problem* (важлива проблема) перетворюється на *challenging issue* (складне питання). *Spending* (витрати) подається як *investment* (інвестиції). *Cuts* (скорочення) – як *savings* (заощадження). Мета такого прийому переназивання – заспокоїти суспільство, налаштувати видимість зв'язку з ним, нав'язати йому ілюзію своєї відповідальності перед ним і при цьому залишитися при владі.

14 серпня 1945 року з'явився один із найвідоміших евфемізмів у світовій історії. Після вибуху атомних бомб у Хіросімі і Нагасакі, внаслідок чого загинули три мільйони японців і постала реальна загроза вторгнення в Японію ворожих військ, імператор Японії Хірохіто у зверненні по радіо до народу так змалював ситуацію: *"Воєнна ситуація склалася не на користь Японії"*. У США цей евфемізм переклали так: *"The war situation has developed not necessarily to Japan's advantage*" [http://www.japanorama.com/surrendr.html].

Президент має поставати як батько нації, який днями й ночами піклується про добробут громадян держави. Таким прагнув здаватися в часи свого президентства і Джордж Буш-молодший. Йому не хотілося загострювати увагу на хронічних соціально-економічних вадах суспільства, як-от бідність, безробіття, наркоманія. Тому у своїх промовах за допомогою евфемізмів він намагався пом'якшити не дуже гарну картину життя своїх громадян. Бідні люди (*the poor*) відповідно кваліфікуються у нього як *low-income families* (сім'ї з низьким рівнем доходів), хоча насправді цей низький рівень часто дорівнював нулю.

Говорячи про найбідніших, Буш також охоче застосовував евфемізм *the vulnerable* (незахищені): "*If we permit our economy to drift and decline, the vulnerable will suffer most"* [html/ www.whitehouse.gov/news/ releases/2001/09/20010920/] – *"Якщо ми дозволимо нашій економіці втратити стійкість і занепасти, незахищені верстви суспільства постраждають від цього найбільше"*. Тим самим Буш-молодший намагається виявити співчуття до знедолених, оскільки в лексемі *vulnerable* ключовою є сема "вразливий", "беззахисний", той, кому легко зашкодити, а беззахисних треба дбайливо опікати, що, за словами Буша, і збиралася робити його адміністрація. Слово *the poor* у цьому сенсі позбавлено конотації співчуття з боку адресанта. Так евфемізм набуває єднальної, консолідаційної, гуртівної функції, яка відображає прагнення промовця зберегти дух співробітництва у розв'язанні завдань, якими він себе обтяжує. Евфемізм *vulnerable* допомагає створити образ турботливого батька нації, який ніколи не залишає в біді свій народ, у тому числі й бідноту.

На міжнародній арені перша особа держави намагається створити собі імідж миротворця, а всі військові операції, у яких бере участь очолювана ним країна, відповідно носять тільки оборонний, а зовсім не наступальний характер. У час Першої світової війни британський прем'єр Ллойд Джордж зізнався: "Якби ми прямо й відкрито говорили про події, що відбуваються на полях битв, громадськість вимагала б, щоб ми покласти край війні. Солдати майже ніколи не *вбивають* людей, а *знищують* противника, *знешкоджують*, *нейтралізують*, *сковують* і *виводять* з ладу живу силу ("If we ever spoke plainly and clearly about what was going on on the battlefields, the public would demand that we bring an end to war. Soldiers almost never *kill*, on the battlefield, they *liquidate* him, they *off* him, they *neutralize* him, they *ice* him and they *render him inoperative"*) [Silver 2011].

Миротворцем намагався виглядати і колишній президент США Джордж Буш-молодший. Активні, а інколи й агресивні дії військ США часто маскуються у Буша за допомогою номінацій, де домінантою є сема пасивної участі в бойових діях. Так, відвідавши університет національної оборони США, Буш охарактеризував активні дії своїх військ в Іраку як *overwatch*: "*Iraqi forces are now leading security operations across Anbar, with American troops in an "overwatch" role"* [http://www.understandingwar.org/] – "*Іракські війська зараз ведуть операції в провінції Анбар, а американські війська своєю чергою виконують роль спостерігачів"*. Таким

чином, активно діючі американські військові підрозділи в Іраку перетворюються в стороннього спостерігача, непричетного до кривавих подій, які розігруються в цій країні.

Буш називає дії американських військ "спрямованими на підтримку" (*supporting*), тим самим знімаючи з себе як головнокомандувача будь-яку відповідальність за те, що відбувається: "*All these operations are Iraqi-led, with American forces playing a supporting role"* [html/ www.whitehouse.gov/news/releases/2008/09/20080909/] – *"Усі ці операції проводяться під іракських керівництвом, тоді як американські війська забезпечують підтримку"*. Отже, *active offensive actions* свідомо перетворюються на *an overwatch role, a supporting role.* Тут евфемізація по суті служить введенню світової громадськості в оману. Буш намагається "зберегти обличчя" США як миролюбної держави, готової за потреби прийти на допомогу будь-кому. А тому уникає говорити про активну участь США в подіях на Близькому Сході.

Прізвиська, що їх роздають смертоносній зброї, а надто зброї масового знищення, роблять знаряддя смерті менш страхітливим. Що ховається під невинними ***The Little Boy*** (Малюк), ***Tine Tim*** (Крихітка Тім) та *Davy Crockett* (Дейві Крокет, національний герой часів мексиканської війни) пересічному громадянинові взагалі знати не обов'язково. У сучасній словесній війні називати речі своїми іменами можна лише, щоб нажахати противника (наприклад, *bunker-buster* – той, що висаджує бункери) або утворюючи цнотливі скорочення (*massive ordnance air blast bomb = Moa*, мати всіх бомб). Суворе табу введено на слова *nuclear weapon* (ядерна зброя). Вважається, що краще написати просто "*Bomb"* (з великої літери) або сказати *the last deterrent* (останній засіб стримування). Така спотворювальна функція евфемізмів має на меті ввести адресата в оману, запобігти отриманню ним відповідної інформації. Евфемізми з цією функцією використовуються для найменування неприйнятних для адресата аспектів дійсності.

Евфемізми можуть мати конспіративну функцію: *magpie = machine-gun, company, customer = CIA, FBI.* Так евфемізми організацій ЦРУ та ФБР не обмежуються денотатами *spying* та *spy*. Члени шпигунських організацій навіть створили свою власну закодовану мову – *psyop (psychological operations)*, яка може бути окремим прикладом евфемістичного жаргону. Самі організації ФБР та ЦРУ в США закодовуються словосполученням *intelligence*

community чи лексемою *company*, а все, що вважається таємним і небезпечним, – евфемізмом *sensitive*.

У свою чергу, політичним евфемізмам властива орієнтованість на семіотичну опозицію "свій – чужий". Слід згадати про наявність подвійного стандарту під час оцінки тих чи інших політичних дій супротивників: усе залежить від того, якої позиції дотримується сторона. Так, події в Іраку висвітлювалися на Заході і в Україні з різних точок зору. Військове вторгнення в Ірак у наших ЗМІ подавалося як *війна*, *військовий конфлікт*, *військове вторгнення*, *військове втручання*, *агресія проти Іраку*, а в західних – як *peacemaking operation* (миротворча операція), *humanitarian operation* (гуманітарна операція), *antiterrorist operation* (антитерористична операція). Населення, що чинило опір, – це *повстанці*, *опозиційні сили* в оцінці українських ЗМІ, а з погляду західних – *терористи, екстремісти, бандити, бойовики, рейдери*. Події у в'язниці Абу-Грейб поставали як *звірства американських солдатів, садистське ставлення до військовополонених, порушення Женевської конвенції, порушення прав людини, політика подвійних стандартів стосовно іракських військовополонених* – з одного боку, і *fulfilling of the orders* (виконання наказів), *casualty* (нещасні випадки), *the "wrongdoers"* (злочинці) – з іншого боку.

Чимало евфемізмів позначає економічні методи, дії та операції. У своїй передвиборчій кампанії Барак Обама закликав до "економічного патріотизму" – *economic patriotism*. Цей новий евфемізм означає "бути багатою людиною, яка підтримує ідею платити більше податків заради загального блага". За допомогою такого евфемізму, асоційованого з патріотизмом (а своїм патріотизмом американці пишаються), Обама пропагував у вигідному світлі ідею реформи податкової системи, наголошуючи на позитивному ефекті від її впровадження. Тут очевидна риторична функція евфемізмів, яка полягає у намаганні мовця певним чином вплинути на ціннісні орієнтири адресата, змінити його ставлення і спонукати до певних дій.

Евфемізм *economic engine* означає "рушій економічного процесу": "*Aside from Johnson County, the economic engine of the state is broken* [The Kansas City Star 2006] – "*Економічний мотор штату Канзас, за винятком володінь Джонсона, зламаний"*. Евфемістичний зворот утворено тут шляхом метафоризації значення, щоб надати мові більшої виразності, і яскравості. Сполуку "threat of devaluation" можна перекласти за словником [Мюллер 2004, 184]: "*Threat of devaluation makes Americans to invest their money in gem* [Los Angeles Times 2008] – "*Загроза зниження*

цінності грошей країни спонукає американців вкладати свої кошти в дорогоцінні метали". Тут евфемізм утворено за допомогою різновиду метонімії металепсису (тропу, де слово вживається в переносному значенні, що утворене через одне або кілька найменувань). Щоб не провокувати депресії, політики США відмовляються від таких виразів, як *world crisis* (світова криза), *financial crisis* (фінансова криза). *Financial crisis* замінюється на *threat of devaluation* (загрозу девальвації), щоб показати, що не все так погано, і представити економічний стан не як кризу, а як привід для протидії загрозі. Схожа ситуація спостерігається і в українській мові, коли замість означень "*криза*", "*економічна криза*" використовують *"депресія", "економічний спад"* чи навіть антонімічне *"покращення",* тим самим приховуючи істинний стан речей і скеровуючи думку суспільства на те, що труднощі минають, а з ними зникне і "загроза".

В американських газетах та журналах нерідко трапляється слово special для додаткового означення назв професій. Наприклад: *Joe Jones, the special assistant to Defense Secretary Dick Cheney – Джо Джонс, спеціальний помічник міністра оборони Діка Чейні.* Що такого "особливого" в цьому спеціальному помічникові Джо Джонсі? І що ж такого особливого в його роботі, що його слід називати "спеціальним"? Р. Голдер, автор книги "Not to Say What You Mean" пояснює, що саме прикметник *special* змушує "людей насторожити вуха", тобто за інших умов назва цієї професії не привернула б увагу адресата [Holder 2007, 59].

Отже, деякі евфемізми націлені на те, щоб підвищити престиж професії, вивищити когось над іншими людьми, щоб змінити на краще загальне уявлення про справжню діяльність суб'єкта, означеного евфемізмом. Коли адресант представляє реальність у кращому світлі, вдаючись іноді до перебільшень, евфемізми виконують функцію піднесення, звеличення.

Евфемізми дієвіші, коли закріплюються у свідомості мовців. Оскільки людям важко дивитися правді в обличчя, то евфемізми стають доволі популярними і швидко приживаються у мові. Ще Б. Ларін зауважив, що чим частіше використовується евфемізм, тим швидше він втрачає свої "відбілюючі" властивості і тим швидше потребує заміни [Ларин 1961,120]. Тому в евфемізмах помітний їхній хронотоп. Під час Першої світової війни стан солдата, який пережив сильний стрес, називали *shell shock* (контузія). У Другу світову війну цей самий стан називали вже *battle fatigue* (бойова втома). "Втома" звучить вже не так різко, як "контузія". Під час війни в Кореї 1950 року цей стан переназвали на *operational*

exhaustion (недієздатність внаслідок виснаження, тимчасова втрата активності). Термін звучить зовсім не зловісно, наче йдеться про невелику несправність приладу, якої можна легко позбутися. Війна у В'єтнамі змінила і цей термін на новий – *post-traumatic stress disorder* (післятравматичний стресовий розлад). Неважко помітити послідовне видовження фрази на позначення одного й того самого стану. Навіть розтягнена вимова словосполуки *post-traumatic stress disorder* менше ранить людей. *Shell shock* звучить різкіше й грубіше, два склади тут створюють враження подвійного удару, до того ж, *shock* має негативну конотацію. Тоді як *stress* і *disorder* з медичної точки зору всього лише стрес і порушення, що піддаються лікуванню.

Щодо лікування. Як правило, слова і словосполучення тематики хвороб, фізичного стану людини, здоров'я евфемізуються: *"Two-thirds of Americans are overweight or obese"* [The Economist 2013] – *"Дві третини американців страждають на зайву вагу або ожиріння"*. *"The expert has carried out various studies of hearing among impaired Americans*" [http://www.hear-it.org/] – *"Спеціаліст провів низку досліджень серед американців, що мають ослаблений слух"*. З делікатності слово *deaf* не було використано, як і його український відповідник *"глухий*". З тих самих причин означення *blind* (сліпий) замінюється на *partially sighted* чи *visually impaired*: *"Probably the most useful thing you can do after being diagnosed with visual impairment is to contact a support group for people with sight loss*"[http://www.nhs.uk] – *"Мабуть, найкорисніше, що ви можете зробити після того, як у вас діагностували "порушення зору", – це звернутися в групу підтримки людей, які втратили зір"*. Такі евфемізми як альтернативи давніх табу виконують запобіжну функцію.

Історія евфемізації сива, як війна. Гомерівські герої, вмираючи, "кусали землю". Вождь бретонців казав про вторгнення римлян: "Вони залишають після себе пустелю і називають її світом". А останніми роками у пресі можна знайти такі досі невідомі евфемізми, як-от *joining the Vikings,* тобто востаннє зробити щось значуще у вашій кар'єрі, чи *planting roses* – розпочати ремонт у домі і встановити при цьому щось особливо привабливе для жінки (повісити картини на стіни, гарні штори тощо), чи навіть а *squirrel in the tomatoes* – той, кому ви дозволяєте тишком красти у вас річ, яку він потребує більше, ніж ви. Механізми евфемізації, а з нею і впливу на свідомість людей склалися давно і стихійно, бо мова сама по собі певною мірою сприяє спотворенню об'єктивної дійсності, пропонуючи не вельми точні і навіть неточні, розмиті позначення.

Здатність евфемізмів маніпулювати свідомістю завдячує тому факту, що вони притлумлюють або приховують неприємне і неприйнятне в явищі, подаючи його крізь призму нейтральної чи позитивної конотації. Пересічний реципієнт зазвичай не встигає або не в змозі виокремити і осмислити евфемізм у потоці інформації. Проте евфемізми не конче передбачають маніпуляцію, вони можуть використовуватися і заради політкоректності як "пом'якшені" найменування, що не підштовхують до думок та дій всупереч інтересам реципієнта.

Маніпулятивна комунікація не оперує категорією ясності, не прагне прояснити суть справи. Широкий обсяг значення евфемістичної одиниці робить її зручним інструментом впливу на свідомість. Саме використання евфемізму повинно насторожити реципієнта, якщо він бажає уникнути маніпулятивного впливу. Це застереження стосується розмаїття комунікативних стратегій і тактик, зокрема й посередницьких, насамперед перекладацьких, що є перспективною темою для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кара-Мурза С.Г.* Манипуляция сознанием.- Москва: Изд-во Алгоритм, 2000.-С. 574 2. *Ларин, Б.А.* Об эвфемизмах Текст. / Б.А. Ларин // Проблемы языкознания. Л., 1961. – С. 130. 3. *Мюллер В.К.* Англо-русский словарь. 24-е изд. –Москва: Электронная версия:"Палек", 1998. – С. 2106. 4. *Holder R.W.* How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms.- Oxford University Press, Inc.,2007.-P.410. 5. *Silver A.* Hooking Up and Using the John: Why Do We Use So Many Euphemisms?.-Time magazine, on-line edition, Jan 10, 2011. 6. Article "35 million Americans suffering from hearing loss"// http://www.hear-it.org/ 7. Article"Help and support if you have a visual impairment"// http://www.nhs.uk 8. Los Angeles Times, 2008// http://www.latimes.com/ 9. The Economist, 2013// http://www.economist.com/ 10.The Kansas City Star, 2006// http://www.kansascity.com/ 11. The New York Times, 2008// http://www.nytimes.com/ 12. President Bush announces Iraq troop cuts. September 9, 2008// http://www.understandingwar.org/ 13. The White House. President Barak Obama// html/www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010920/ 14. The White House. President Barak Obama// html/ www.whitehouse.gov/news/releases/2008/09/20080909/.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2013 р.

Григораш А., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЭВФЕМИЗМЫ КАК СРЕДСТВО МАНИПУЛЯЦИИ СОЗНАНИЕМ
(на материале англоязычных массмедийных текстов)

Статья посвящена манипулятивному воздействию эвфемизмов, результатом которого является изменение ценностных и поведенческих ориентиров реципиента. Рассмотрены также эвфемизмы, употребленные для смягчения негативной оценки с целью соблюдения требований политкорректности.

Ключевые слова: *манипуляция, эвфемизм, СМИ, влияние.*

Grygorash A., *stud.,*
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

MANIPULATIVE ROLE OF EUPHEMISMS
(on the base of English language mass media texts)

This article investigates peculiarities and reasons for using of euphemisms as means of manipulation and their effect on values and behavioral criterion of a recipient. Euphemisms used for negative assessment moderation with the purpose to politcorrectness requirements are considered.

Key words: *manipulation, euphemism, mass media, influence.*

УДК 821.10/03

Гриценко М.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПЕРЕКЛАДАЧ У СИТУАЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЇ

Стаття присвячена дослідженню ситуації перекладацької дії, у якій перекладач виступає активним учасником і несе відповідальність за реалізацію кросовер-потенціалу художнього твору та здійснює переклад з урахуванням особливостей обраної читацької аудиторії.

Ключові слова: *кросовер-література, ситуація, перекладацька дія, подвійна аудиторія, цільові читачі, кросовер-потенціал.*

Література для різновікової аудиторії, або ж кросовер-література – явище не нове, однак її дослідження в перекладознавстві мають спорадичний характер. Відповідно проблема моделювання ситуації перекладацької дії спеціально для

такого типу літератури залишається недослідженою. В українському перекладознавстві окремих, цілеспрямованих досліджень цього явища немає, тому ми вважаємо, що, зважаючи на поширеність кросовер-літератури, така робота є **актуальною.**

Мета цього **дослідження** полягає у створенні цілісної картини процесу перекладу кросовер-літератури як передумови моделювання ситуації перекладацької дії та формування підґрунтя для пошуку вдалих перекладацьких рішень; а також у доведенні необхідності моделювання ситуації перекладацької дії задля ефективної реалізації кросовер-потенціалу художнього твору.

Якщо ми розглядаємо кросовер-літературу в теорії перекладацької дії, то, перш за все, слід поміркувати, як саме ми тлумачимо поняття *ситуація* в цьому контексті. Чи можна стверджувати, що існує тільки одна ситуація – та, у якій опиняється першотвір, коли його "піддають" перекладу? Чи в цьому випадку йдеться про ситуацію, що в ній опиняється перекладач, коли замовник ставить йому завдання, що передбачає чітко визначену мету? І хто чи що, зрештою, чинить вплив на таку "ситуацію"?

На думку І. Бичка, ситуація слугує своєрідним "лакмусовим папірцем" оприявнення протистояння свободи і необхідності як специфічних детермінант духовної і природної реальностей. Це означає, що свобода існує тільки в ситуації. Сама ситуація має сенс лише у відношенні до свободи [Філ. енц. словн. 2002, 585]. Отже говорити про ситуацію як таку дозволяє опозиція "*свобода – необхідність*". У ситуації перекладу її можна інтерпретувати як таку, що спонукає нас до обрання певної перекладацької стратегії. А це своєю чергою – до усвідомлення того, що вибір стратегії, яка б сприяла досягненню мети перекладу, можливий, знову ж таки, лише в певній ситуації.

Отже позиція перекладача залишається активною. Однак та ситуація, у якій він опиняється, чинить на нього свій вплив і ставить його в певні рамки, накладає обмеження. Відповідно й згадана опозиція "*свобода – необхідність*" також потрапляє в ці рамки й набуває певної форми реалізації. Так можна дійти висновку, що "ситуація містить в єдності незалежну і залежну від людини сторони, що є реальною основою для здійснення вчинку, у якому людина, спираючись на ситуацію, активно змінює її" [Філ. словн. 1986, 629].

Такої ж думки дотримується й І. Бичко, стверджуючи, що "людина може надавати виявам ситуації іншого значення або іншого продовження – у цьому реалізується її свобода. Ситуація є мінливим феноменом, постійно порушуваною (через надання їй людиною все нових і нових значень) і водночас так само постійно відновлюваною "рівновагою" [Філ. енц. словн. 2002, 585].

Вищезгадана можливість людини надавати виявам ситуації кожного разу іншого продовження, екстрапольована на перекладацький ґрунт у випадку кросовер-літератури, означатиме можливість моделювання ситуації перекладацької дії. У цьому й полягає свобода перекладача: здатність оперувати сукупністю ключових чинників ситуації створення й прочитання першотвору та ситуації перекладу таким чином, аби гарантувати очікуваний результат.

Такі погляди поділяв і В. Дільтей, зазначаючи, що "у нашому ставленні до майбутнього ми активні й вільні. Тут категорія реальності, яка постає з теперішнього, поєднується з категорією можливості" [Hermeneutics Reader 1994, 150].

Отже, категорія *можливості* та опозиція "*свобода – необхідність*" виступають характерними рисами ситуації перекладацької дії. Вони ж визначають її розуміння, а отже й ставлення до неї: таку ситуацію можна й потрібно моделювати.

Саме ж моделювання якщо не обмежується, то принаймні спрямовується метою перекладу. Однак проблема виявляється ще в одному аспекті – *для кого я моделюю ситуацію*? У такому випадку можливі два аспекти: а) пасивний: те минуле, про яке говорив В. Дільтей, – ситуація створення й сприйняття першотвору в країні мови оригіналу; а також завдання, поставлене замовником, а заразом і вимоги до перекладу (*translation brief*); б) активний: майбутнє, якщо знову звернутися до Дільтеєвого висловлювання, – змодельована ситуація перекладацької дії, яку перекладач створює для себе, спираючись на передбачувану ситуацію перекладу в країні мови перекладу. У цьому аспекті виявляється згадувана опозиція: *Я так хочу, Я так можу – Чи я можу так? Чи потрібно діяти так? Як я маю діяти, щоб досягти поставленої переді мною мети?* Завдання перекладача полягає в тому, щоб змоделювати ситуацію оптимально, але тільки для певного конкретного випадку, а не загалом.

У Й. Дройзена знаходимо цікаве висловлювання, яке він використовував, пояснюючи обмеженість взаєморозуміння між людьми: "Ти маєш бути таким, адже саме так я тебе розумію" [Hermeneutics Reader 1994, 130]. Тут, з одного боку, відображена упередженість сприйняття. Але, з іншого боку, якщо застосувати це судження до адресата майбутнього перекладу, отримуємо ще один впливовий чинник, який формує ситуацію перекладацької дії, – очікування цільового читача. У перекладі завжди існує вірогідність того, що несправджені очікування можуть стати на заваді його успішності – тоді твору не вдасться охопити свою цільову аудиторію. На користь важливості того, що твір має знайти свого читача, свідчать такі слова Г. Гадамера: "Літературу зробило "літературою" якраз поширення культури читання. Практично сьогодні можна стверджувати, що "література" вимагає перекладу, якраз тому що переклад – це аспект культури читання. Таємниця читання полягає в тому, що вибудовується великий міст між мовами" [Гадамер 2001, 150].

Така позиція спонукає нас поглянути на множинність перекладів у синхронному зрізі: в один і той самий час можуть цілком рівноправно існувати кілька перекладів одного твору, створених одночасно. За Г. Гадамером, кожний випадок утворення тексту ґрунтується на його розумінні [Гадамер 2001, 39]. А розуміти текст можна по-різному, й, відповідно, перекладати для тих, що розумітимуть по-різному, можна теж у різний спосіб. Орієнтиром тут слугуватиме цільова аудиторія, оскільки кросовер-література вирізняється саме тим, що може охоплювати різну за віком аудиторію, умовно кажучи, як молодших, так і старших читачів, або ж усіх разом. Тому й завдання перекладачів, які, припустімо, працюватимуть паралельно, залежатимуть від того, *для кого* вони перекладатимуть.

Створення адекватного перекладу (тут у значенні такого, який задовольнить мету перекладу) залежатиме від чіткості постановки завдання. Проілюструвати таке твердження можна словами того ж таки Г. Гадамера: "Лише тоді, коли мені точно відомо, чому мене запитують – що, власне, хотів би довідатися співрозмовник, – я можу відповідати" [Гадамер 2001,130].

Відповідним чином знімається поставлене Г. Гадамером питання про єдність орієнтирів перекладацького процесу (Що стає метою – вірність слову, змісту чи формі? [Гадамер 2001, 149]). Що

саме передбачає мета перекладу? Відповівши на це запитання, перекладач відповість і на попереднє. Згідно з теорією перекладацької дії, перекладач повинен сприяти досягненню мети перекладу, тож слово, зміст і форма розглядатимуться як чинники моделювання ситуації перекладацької дії, а вони, як і факти за Г. Гадамером, "набувають життя лише завдяки тій точці зору, з якої нам їх показують" [Гадамер 2000, 264]. Тобто актуалізуються згідно з потребами перекладу.

Ситуація перекладацької дії передбачає існування системи базових чинників-установок (наприклад, культурна чи економічна ситуація країни мови перекладу, ситуація першотвору) і ключових ситуативних чинників (наміри видавця, цільова аудиторія тощо).

Для ситуації перекладу кросовер-літератури цільова аудиторія (читач, адресат перекладу) – це так звана постійна змінна, що спричинятиме застосування щоразу інших перекладацьких стратегій, адже "необхідно спиратися на численні позиції реципієнтів у розумінні" [Филол. герменевтика 1992, 98].

Норман Холланд пише: "Суть у тому, щоб визнати факт: оповідання не володіють смислом у собі й самі по собі, ним володіють люди, що використовують ці оповідання як підставу для певної теми, фантазії чи трансформації. Схожі погляди має Девід Блейх: "Значення окремих слів і сукупності слів повністю залежать від тих, хто прочитає ці слова й повідомить ці значення іншим" [Соврем. заруб. лит. концепции 1983, 66-67].

Такої ж позиції дотримується Ю. Ковалів: "Автор не передає свої думки іншому, а пробуджує в ньому власні, тому зміст художнього твору, як зазначав О. Потебня "розвивається вже не в мистецтві, а в тому, хто його розуміє" [Ковалів 2008, 6].

Бачимо, що вищезгадані дослідники наголошують на активній ролі читача у творенні нових значень художнього твору. Відповідно, вірогідність того, що різні вікові групи читачів схильні розуміти твори по-різному, зростає. Отже, якщо передбачається, що переклад матиме чітку спрямованість, то до тексту можна застосовувати перекладацькі трансформації, спрямовані на його пристосування для передбачуваної вікової групи.

Однак для створення адекватного перекладу перекладачеві конче необхідно самому зрозуміти художній твір, тому що це відображається на якості його роботи.

Про небезпеку спотворення першотвору в перекладі попереджає Галєєва: "Бездоганне володіння мовою не може гарантувати адекватність перекладу в ситуації, коли перекладач, не зрозумівши змістовного тексту, намагається його передати, перекладаючи не що інше, як своє нерозуміння, оформлене адекватно з погляду мови перекладу, але не з погляду змістовності першотвору" [Филол. герменевтика 1992, 92].

Таку проблему можна розглянути на доволі простому прикладі – варіантах перекладу англійської лексеми *explore*. Звернімося до роману Діани Вінн Джонс "Мандрівний замок Хаула":

She resisted the temptation to go in through the open window and explore [Jones, 94]. // Вона устояла перед спокусою зайти у відкриті двері тераси і подивитися, що за ними [Джонс 2008, 300]. (Переклад А. Поритка.) *// Она устояла перед искушением зайти в открытые двери террасы и поглядеть, что за ними* [Джонс 2005, 242] (Переклад А. Бродоцької).

Бачимо, що в обох випадках перекладачі уникають прямого відповідника цього слова – "*досліджувати*". Перший аргумент на користь такого вибору обох перекладачів – такий варіант видається неприродним. Другий аргумент – це слово типове для наукового стилю, а ми аналізуємо уривок із дитячого роману, хоча його також цілком виправдано можна віднести до кросовер-літератури. Доводити слушність вибору перекладачів можна й далі, однак звернімося до наступного прикладу. Це уривки з оповідання Ніла Ґеймана "Тролів міст":

1. I used to climb the fence and lie in the shade of a small bulrush patch, and read; or if I were feeling more adventurous I'd explore the grounds of the empty manor beyond the fields [Gaiman 2007, 26]. *// Я любив перелазити через паркан і лежати в затінку очерету і читати; або ж, коли мені хотілося пригод, я досліджував територію порожнього маєтку за полями* (переклад наш. – *М.Г.*).

2. I was exploring. I went past the manor, its windows boarded and blind, across the grounds, and through some unfamiliar woods [Gaiman 2007, 27]. *// Я подався у мандри. Пройшов повз будинок, вікна в ньому були забиті дошками й замуровані. Проминув незнайомий ліс* (переклад наш. – *М. Г.*).

У першому уривку ми використали вже згаданий прямий відповідник, оскільки такий крок виправданий контекстом уживання цього слова. Йдеться саме про дослідження, відкриття

чогось нового, хоча, звичайно ж, можливі варіанти: *"грався", "гуляв", "прогулювався",* жартівливе *"ходив у розвідку", "грався в дослідника"* тощо.

У другому уривку вжито вислів *"податися в мандри"*. Чому не "*досліджував*"? По перше, такий український відповідник вимагає додатка: досліджувати *що саме?* По друге, слід вказати на належність цього слова до наукового стилю.

Але в такому разі виникає суперечність: чому в одному випадку ми вважаємо вживання такого відповідника доречним, а в іншому ні? Окрім того, що такий вибір залежить від суб'єктивної позиції перекладача, можемо зауважити, що не останню роль у ситуації перекладу відіграє стереотип читацьких очікувань, яким керується перекладач. Сформулюємо його таким чином: це слово нетипове, занадто складне, для дитячого мовлення. Проте, не слід забувати, що в англійській мові слово *explore* навпаки часто вживається авторами дитячих романів, тож принаймні в мовленні персонажів, зокрема дітей, воно-таки належить до дитячого мовлення.

Наведені можна застосовувати і в ситуації, коли цей твір потрібно було б перекласти для різновікової аудиторії.

Питання в іншому: наскільки ми стереотипізуємо наші уявлення про те, чому бути, а чому не бути в перекладній літературі? За Г. Гадамером, "поняття досвіду означає досвід загалом, такий, що сам постійно ма перебувати в процесі набуття, й від нього ніхто не може бути позбавлений. (...) Досвід загалом не є чимось таким, від чого хтось може бути позбавлений" [Гадамер 2000, 330]. Тому "досвід мовний, лексичний", так само як і будь-який інший може виявлятися як "уже набутий" чи "ще не набутий" стосовно молодшого читача.

Отож ми надаємо ключового статусу чиннику цільового читача в перекладі кросовер-літератури. Разом із тим, моделювання ситуації перекладацької дії спрямоване на досягнення певної мети перекладу. Саме тому перекладачеві потрібно вибудовувати свою стратегію таким чином, щоб узгодити вимоги до передбачуваного перекладу з очікуваннями й можливостями цільового читача.

Таким чином, поняття "ситуація" є часто вживаним у контексті теорії перекладацької дії. У кросовер-літературі ситуативність як якість кросовер-потенціалу присутня завжди. Можливість його реалізації виявляється безпосередньо в ситуації перекладу.

Слід відзначити, по-перше, що за такого підходу цілісна "ситуація" розпадається на такі складники: ситуація першотвору, ситуація перекладу (планована і можлива), а також ситуація перекладацької дії, яка вимагає моделювання для того, щоб перекладач зміг ефективно виконати поставлене завдання.

По-друге, у такому разі можна говорити про "ситуативність" обраного підходу до перекладу кросовер-твору. Адже спрямованість перекладу, тобто його цільова аудиторія, може змінюватися залежно від мети перекладу для успішного виконання замовлення.

Тому дилема "*свобода – необхідність*" як сутнісна характеристика ситуації переводиться в практичну площину й перетворюється на "*свободу в рамках необхідності*". З одного боку, перекладач має зберігати вірність оригіналові, щоб не спотворити його в перекладі, а з іншого – мусить виконати замовлення.

Таку опозицію можна розглядати під іншим кутом зору: як протистояння масовізації та спрощенню і як популяризацію літератури й залучення до читання. Тут свобода творчості перекладача та його власні світоглядні принципи натрапляють на необхідність якісно виконати поставлене завдання, яке може йти всупереч його власним поглядам на переклад.

Проте така опозиція в ширшому контексті всієї перекладної літератури розв'язується сама собою, якщо взяти до уваги множинність перекладів у синхронному зрізі. Теорія перекладацької дії виправдовує одночасне існування кількох версій перекладу. З плином часу ті версії, існування яких було відгуком на конкретну ситуацію, відсіються, а ті, художня якість яких вивищується над ситуативністю вимог, існуватимуть і далі.

Ситуація в перекладі кросовер-літератури також пов'язана з функціонуванням стереотипів: як загальнокультурних, так і власних усталених уявлень перекладача.

Проте на окрему увагу заслуговує, перш за все, чинник цільового читача, який змінюється з кожною новою ситуацією. На противагу цьому стереотип читача відзначається сталістю характеристик. Тому мінливість вимог, що висуваються самим фактичним читачем-у-ситуації, може спричинити виникнення проблем зі спрямованістю перекладу.

Читач-у-ситуації вимагає створення "свого" тексту, тобто перекладу, наближеного до читача. Тож ситуація вимагає

перегляду, інколи навіть звільнення від стереотипу читача. Моделювання ситуації перекладацької дії передбачає роботу з фактично наявним, тут – з читачем, яким він є. Стереотип забезпечує сталість, стоїть на захисті традиції. Але треба мати на увазі, що, наприклад, образ дитини сьогодення відрізняється від образу дитини минулого. Те ж саме справджується для дорослих.

Ситуація перекладацької дії передбачає, що перекладач не буде повністю самостійним у своїх рішеннях, однак вона ж дає йому свободу творчого підходу на якісно новому рівні – свободу вибудувати стратегію перекладу. Саме тому створення оптимального для певної ситуації перекладу стане виявом його майстерності. Запропонований підхід до перекладу кросовер-літератури дозволяє нам зробити висновок про відкритість до варіативності чинників впливу на моделювання ситуації перекладацької дії; врахування очікувань цільової читацької аудиторії, а заразом і можливість впливати на такі очікування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гадамер Г.Г.* Герменевтика і поетика: Вибрані твори / Ганс-Георг Гадамер; пер. з нім. – Київ: Юніверс, 2001. – 288 с. 2. *Гадамер Г.Г.* Істина і метод / Ганс-Георг Гадамер; пер. з нім. О.Мокровольського. – Київ : Юніверс. – Т. 1: Герменевтика І: Основифілософської герменевтики. – 2000. – 464 с. 3. *Джонс Д.В.* Мандрівний замок Хаула / Діана Вінн Джонс; пер. з англ. А.Поритко. – Львів: ТОВ "Видавництво Старого Лева", 2008. – 352 с. 4. *Джонс Д.У.* Ходячий замок / Диана Уинн Джонс; пер. с англ. А.Бродоцкая. – М.: "Азбука-классика", 2005. – 118 с. 5. Ковалів Ю.І. Літературна герменевтика: монографія / Ю. І. Ковалів; КНУТШ. – Київ: Київський університет, 2008. – 240 с. 6. Современные зарубежные литературоведческие концепции: герменевтика, рецептивная эстетика / [отв. ред. Е. А. Цурганова]. – Москва, 1983. – 183 с. 7. Филологическая герменевтика и общая стилистика : сборник научных трудов / М-во науки, высшей школы и техн. политики РФ; Тверской гос. ун-т; [редкол. : Г. И. Богин и др.]. – Тверь, 1992. – 159 с. 8. Філософський енциклопедичний словник / НАНУ; Ін-тут філософ. ім. Г.С. Сковороди; [ред. кол.: В.І. Шинкарук, Є.К. Бистрицький, М.О.Булатов та ін.]. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с. 9. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – 2-е вид., доп. – Київ: УРЕ, 1986. – 796 с. 10. Gaiman N. M Is for Magic/ Neil Gaiman. – New York: Harper Collins Publishers, 2007. – 240 p. 11. Jones D. W. Howl's Moving Castle / Diana Wynn Jones. [Електронний ресурс] – Режим доступу до книги: http://www.greylib.net/?category=engkids-

engfan-english&altname=howls_moving_castle. 12. The Hermeneutics Reader: Texts of the German Tradition from the Enlightment to the Present / [ed. by Kurt Mueller-Vollmer]. – New York: Continuum, 1994. – 380 p.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Гриценко М.В., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ПЕРЕВОДЧИК В СИТУАЦИИ ПЕРЕВОДЧЕСКОГО ДЕЙСТВИЯ

Статья посвящена исследованию ситуации переводческого действия, в которой переводчик является активным участником и несет ответственность за реализацию кроссовер-потенциала художественного произведения, учитывая особенности выбранной читательской аудитории.

Ключевые слова: *кроссовер-литература, ситуация, переводческое действие, двойная аудитория, целевые читатели, кроссовер-потенциал.*

Grytsenko M., stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRANSLATOR IN THE SITUATION OF TRANSLATIONAL ACTION

The article focuses on the situation of translational action where the translator plays a role of an active participant and bears responsibility for bringing out crossover potential of a literary work and consequently translates it taking into account the particularities of a chosen target audience.

Key words: *crossover fiction, situation, translational action, dual audience, target readers, crossover potential.*

УДК 811.112.2’42 : 821.112.2-32 Г. Гессе

Губа Л. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНСТРУЮВАННЯ ПРОСТОРУ В ТЕКСТАХ МАЛИХ ЕПІЧНИХ ЖАНРІВ ГЕРМАНА ГЕССЕ

У статті розглядається мовна репрезентація простору в текстах малих епічних жанрів Германа Гессе, а саме когнітивне

конструювання просторового оточення у свідомості читача під час процесу декодування мовних знаків художнього тексту.

Ключові слова: *просторова референція, конструювання простору, референційні рамки, художній текст.*

Останніми роками вивчення простору в художньому творі стає все більш актуальним, оскільки використання ідей когнітивної лінгвістики дає можливість відповісти на запитання, яким чином лінійне декодування мовних знаків художнього тексту уможливлює формування образу простору у свідомості читача.

Репрезентація простору знаходить своє місце в сюжетній та смисловій структурі художнього тексту, містить елементи вербалізації просторових відносин людиною, відображає систематизоване знання та уявлення людини про навколишній світ.

Для того, щоб говорити про простір у творі, потрібно в першу чергу розглянути мовні засоби вираження просторових відносин. Це, з одного боку, слова, які позначають простір та предмети у межах певного простору (здебільшого іменники), а з іншого боку – такі слова, як-от прийменник, зокрема німецької мови, які визначають розташування цих предметів у просторі.

Гайнц Фатер [Vater 2005, 115] виділяє такі методи вираження просторової віднесеності: метод позиціонування (статична просторова референція), метод спрямовування (динамічна просторова референція) та параметричний (розмір, величина) метод (опис параметричних якостей об'єкта за допомогою прикметників).

Метод просторово-референтного позиціонування базується на виділених С. Левінсоном [Levinson 2003, 34 і наст.], а також Я. Хуанґом різних *референційних рамках* (*frames of reference*), що визначаються як "[…] системи координат, які використовуються для відліку і визначають положення об'єктів відповідно до інших об'єктів" [Huang 2007, 149].

Стівен Левінсон [Levinson 2003, 35 і наст.] постулює три різні типи референційних рамок. У випадку першої, "внутрішньої", предмети локалізуються в просторовому відношенні таким, наприклад, чином:

1) М'яч знаходиться переді мною.

2) М'яч знаходиться перед тобою.

3) М'яч знаходиться перед футбольними воротами.

Об'єктом локалізації в усіх трьох реченнях є м'яч, тоді як уявна вихідна точка, з якої відбувається локалізація, чи, як називає цей елемент референційної рамки С. Левінсон, джерело дії (*origin*),

виступає у першому реченні мовець, у другому – адресат і в третьому – внутрішньо орієнтований предмет, власне асиметричні, відкриті "вперед" футбольні ворота. Оскільки *релатум* (das Relatum) або *фон* (ground) [Levinson 2003, 35] чи, за термінологією Г. Фатера [Vater 2005, 116], *"локалізатор"* (der Lokalisator) у цьому випадку є ідентичним із вихідною точкою, то об'єкт локалізується за допомогою вираженого в мові бінарного відношення.

"Відносна" референційна рамка ґрунтується, навпаки, на потрійному просторовому відношенні:

4) М'яч знаходиться перед деревом.

5) М'яч знаходиться з твоєї точки зору перед деревом.

6) М'яч знаходиться з його точки зору перед деревом.

Об'єктом у цих реченнях є знову ж таки м'яч, релатумом відповідно є дерево, який у цьому випадку не співпадає із вихідною точкою: у четвертому реченні – це мовець, в п'ятому – адресат і в шостому – третя особа ("з його точки зору").

Насамкінець С. Левінсон [Levinson 2003, 47 і наст.] вказує на ще одну можливість локалізації за допомогою "абсолютної" референційної рамки, в основі якої лежить стала, незалежна від окремих мовців / спостерігачів чи предметів система координат:

7) М'яч знаходиться з північного боку дерева.

У всіх вищезазначених прикладах, які демонструють виділені Стівеном Левінсоном рамки референції, мовець проводить локалізацію за допомогою визначення позиції об'єкта референції. Крім того, існує також можливість вербалізації процесу переміщення між просторами [van Leeuwen 2008, 91]:

8) М'яч знаходиться у воротах (позиція).

9) М'яч летить у ворота (переміщення).

Усі ці мовні стратегії дають можливість посилатися на простір та різні положення в просторі, а також репрезентувати його.

Наразі було б не досить точно говорити про мовну репрезентацію простору в текстах, навіть якщо йдеться про зображення реального географічного простору. Комунікація в тексті, як і мовна комунікація загалом, спирається не тільки на мовне відтворення феноменів світу. Скоріше за все, під час створення текстів мова йтиме про те, щоб запропонувати реципієнту знаковий продукт, реалізований у текстовому матеріалі, для того, щоб, виходячи з нього, реципієнт міг утворити власну когнітивну текстову модель, яка відтворюватиме просторову модель, сконструйовану в тексті [Ortner / Sitta 2003, 42 і наст.]. Тобто вона (текстова модель) має бути змістовною,

когерентною та відповідати прагматичним цілям комунікації і передбачати також когнітивне конструювання просторового оточення, яке має значення в будь-якому тексті, як, наприклад, у пейзажному описі [див. Klotz 2010].

Отже, мова йде не тільки про те, що реципієнти конструюють когнітивні текстові моделі та пов'язаний з ними простір, а також про те, що автор твору у процесі формулювання тексту спочатку обирає об'єкти та їх просторове положення із, наприклад, майбутнього пейзажного опису і водночас – стратегію мовного вираження, для того, щоб передати своє сприйняття просторового оточення у певному тексті, оскільки *"Мова вимагає лінійного вираження думки та вибору перспективи"* [Levinson 1999, 20].

Важливою ознакою художніх текстів є те, що їм приписується фікціональна модальність референції [Weidacher 2007, 140; Dietrich 1992, 27]: фіктивний світ, який конструюється в тексті у своїй цілісності нерівнозначний світу, що сприймається як "реальний". У цих текстах мовно репрезентується фіктивний простір, і йдеться не про звичайний опис, а про конструювання певного світу, який також значною мірою складається із окремих просторів.

У конструюванні фіктивного простору важливу функцію виконують знайомі всім елементи із реального: згадка про них активізує у реципієнта відповідний когнітивний фрейм [див. Minsky 2000]. Знання, що зберігається у цьому фреймі, може залучатися реципієнтом для розбудови чи доповнення його текстової моделі.

Аналіз текстового матеріалу (тобто творів малих епічних жанрів Германа Гессе) засвідчив також нерівномірний розподіл уваги до різних частин простору, репрезентованого у художньому тексті. Це виявляється у підвищенні концентрації стилістично маркованих мовних одиниць та стилістичних прийомів для зображення актуалізованих у тексті частин простору.

Найчастіше увага в текстах Германа Гессе зміщується до описів ***природи та ландшафту***:

"Es war still und warm, der Jasmin duftete stark, und der Himmel füllte sich hinter weißen Streifwölkchen mit kleinen, matten Sternen. Ein Vogel sang tief im Park, ein einziger Vogel" [Hesse 2006, 36].

Автор не оминає увагою зображення ***людей та будівель***:

"Augustus wuchs nun heran wie andre Kinder, er war ein hübscher, blonder Knabe mit hellen, mutigen Augen, den die Mutter verwöhnte und der überall wohlgelitten war" [Hesse 2004, 68].

"Die breite Stirnseite des Schlosses war von lichtem Stein und blickte mit großen Fenstern auf den Rhein… Die Schlossfront spiegelte sich im leise strömenden Wasser eitel und vergnügt wie ein junges Weib…" [Hesse 2006, 31].

А також ***фантастичних образів***:

"Piktor wurde ein Baum. Er wuchs mit Wurzeln in die Erde ein, er reckte sich in die Höhe, Blätter trieben und Zweige aus seinen Gliedern" [там само, 219].

"Das war ein sonderbarer Berg und ein sonderbarer Gipfel! Auf diesem Gipfel… wuchs aus dem Steine ein Baum…" [Hesse 2006, 141].

До ***основних засобів вираження*** такої маркованості репрезентованих у тексті частин простору належить включення лексем на їх позначення до заголовка, а також традиційні стилістичні засоби – метафора, порівняння, епітети, повтори.

Зокрема, для вираження одиниць простору, що стосуються людей, до заголовків було винесено відповідні власні імена: *Augustus, Piktors Verwandlungen, König Yu, Casanovas Bekehrung, Pater Mathias, Robert Aghion* та інші. Для вербалізації просторових описів природи та ландшафту використовувались такі заголовки, як *In der alten Sonne, Heumond, Das Nachtpfauenauge, Der Zyklon, Der geheimnisvolle Berg, Vogel* тощо.

Серед використаних автором ***стилістичних прийомів*** особливо потрібно виділити метафору, порівняння, епітети та повтори. Наведемо приклади.

"… der ganze Ernst und die feierliche Befangenheit dieser sonderbaren Stunde in dem dämmernden Zimmer umgab ihn wie eine schwere, dicke Luft" [Hesse 2001, 464].

"Da erschien am grauen Horizont schwarz und riesig ein schwerfälliges Fahrzeug, das sich langsam dem Ermatteten näherte" [Hesse 2006, 178].

"Wir fuhren dahin, und die Schatten wurden lang, und jedesmal, wenn ich zu singen anfing, tönte es weniger hell, und meine Stimme wurde leiser, und jedesmal erwiderte der fremder Sänger mir ein Lied, das die Welt noch rätselhafter und schmerzlicher machte und mich noch befangener und trauriger" [Hesse 2006, 61].

Перспективами подальших досліджень буде вивчення мовної концептуалізації простору та принципів вираження просторової локалізації у текстах Германа Гессе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Dietrich R.* Modalität im Deutschen : Zur Theorie der relativen Modalität / Rainer Dietrich. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1992. – 224 S. 2. *Huang Y.* Pragmatics / Yan Huang – Oxford : Oxford University Press, 2007. – 346 p. – (Oxford textbooks in linguistics. Oxford linguistics). 3. *Klotz P.* Das Verhältnis Text – Kontext am Beispiel von Beschreiben. Sprachliche, sozіopragmatische und kulturelle Aspekte / Peter Klotz, Paul R. Portmann-Tselikas, Georg Weidacher (Hrsg.) // Kontexte und Texte : Soziokulturelle Konstellationen literalen Handelns. – Tübingen : Narr, 2010. – 203 S. 4. *Leeuwen T. V.* Discourse and Practice : New Tools for Critical Discourse Analysis / Theo Van Leeuwen. – New York : Oxford University Press, 2008. – 192 p. 5. *Levinson S.* C. From outer to inner space : linguistic categories and non-linguistic thinking / Jan Nuyts, Eric Pederson (Hrsg.) // Language and conceptualisation. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – P. 13–45. 6. *Levinson S. C.* Space in Language and Cognition: Explorations in Cognitive Diversity / Stephen C. Levinson // Language, Culture and Cognition, v. 5. – Cambridge [u. a.] : Cambridge Univ. Press, 2003. – 389 p. 7. *Minsky M.* Eine Rahmenstruktur für die Wissensrepräsentation / Dieter Münch (Hrsg.), übers. v. Dieter Münch // Kognitionswissenschaft : Grundlagen, Probleme, Perspektiven. – [2. Aufl.]. –Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2000. – S. 92–133. 8. *Ortner H., Sitta H.* Was ist der Gegenstand der Sprachwissenschaft? / Angelika Linke, Hanspeter Ortner, Paul R. Portmann-Tselikas (Hrsg.) // Sprache und mehr Ansichten einer Linguistik der sprachlichen Praxis. – Tübingen : Niemeyer, 2003. – S. 3–64. 9. *Vater H.* Referenz-Linguistik / Heinz Vater – München : Fink Verlag, 2005 – 206 S. 10. *Weidacher G.* Fiktionale Texte – Fiktive Welten : Fiktionalität aus textlinguistischer Sicht / Georg Weidacher. – Tübingen : Narr, 2007. – 165 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу

11. *Hesse H.* Die Märchen / Hermann Hesse. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2006. – 288 S. 12. *Hesse H.* Die schönsten Erzählungen / Hermann Hesse. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2004. – 455 S. 13. *Hesse H.* Sämtliche Werke in 20 Bänden / Völker Michels (Hrsg.) – . Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2001. – 624 S. – (Die Erzählungen 1900 – 1906, B. 6).

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Губа Л.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КОНСТРУИРОВАНИЕ ПРОСТРАНСТВА В ТЕКСТАХ МАЛІХ ЄПИЧЕСКИХ ЖАНРОВ ГЕРМАНА ГЕССЕ

В статье рассматривается языковая репрезентация пространства в текстах малых эпических жанров Германа Гессе, а именно когнитивное конструирование пространственного окружения в сознании читателя в процессе декодирования языковых знаков художественного текста.

Ключевые слова: *пространственная референция, конструирование пространства, референциальные рамки, художественный текст.*

Huba L.V., post-graduate student,
Institute of Philology,
National Taras Shevchenko University of Kyiv

"SPACE CFREATION IN HERMANN HESSE'S TEXTS OF SMALL EPIC GENRE"

The article analyses the language means of a space representation in texts of small epic genres by Hermann Hesse, namely cognitive building of the space environment in the reader's mind during the decoding process of the linguistic signs in a literary text.

Keywords: *spatial reference, space building, frames of reference, literary text.*

УДК 81`33

Гуменюк О., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОЖЛИВОСТІ БРАУЗЕРІВ У ГАЛУЗІ КОМП'ЮТЕРНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті акцентуються проблеми викладання сучасних інформаційних технологій у перекладацькій діяльності. Дослідження виконане на матеріалі мережевих засобів. Увага приділяється можливостям та ефективності використання веб-браузерів у галузі перекладу для німецької та української мов і розвиткові практичних здібностей студентів у використанні допоміжного програмного забезпечення.

Ключові слова: *мережеві технології, браузер, закладка, обране, розширення, додаток, плагін, перекладачі для браузера, кнопка перекладача у браузері, приблизний і професійний переклад.*

Браузер (від англ. *browser*), також **веб-браузер**, **броузер**, **оглядач**, **(веб-)переглядач**, **переглядач**, **користувальницький агент**, **навігатор**, значно рідше використовуються варіанти **бравзер** чи **бровзер**, – це програмне забезпечення для комп'ютера або іншого електронного пристрою, як правило, під'єднаного до Інтернету. Браузер надає графічний інтерфейс для інтерактивного пошуку, виявлення, перегляду та обробки даних у мережі. За допомогою посилань веб-переглядач дозволяє користувачеві швидко та просто отримувати інформацію, розміщену на багатьох гіпертекстових веб-сторінках [1; 3].

Для перегляду веб-сторінок використовується стандартний браузер Internet Explorer, оскільки він інтегрований у операційну систему і є обов'язковим, але є й альтернативні програми, які можна інсталювати додатково. Нині існує ціла низка таких програм для навігації в Інтернеті. Кожна з них має свої відмінності в інтерпретації гіпертексту. На порталі Mydiv.net список інтернет-браузерів нараховує 372 браузера. Тут пропонується набір браузерів на будь-який смак [2].

Метою статті є з'ясування значення браузерів, чи веб-переглядачів для комп'ютерного перекладу.

Веб-переглядач під'єднується до сервера HTTP, отримує з нього документ, форматує його і представляє користувачеві як HTML та XHTML (формати текстових документів) або GIF, JPEG та PNG (найпоширеніші формати растрової графіки). Кожний файл чи ресурс (документ чи зображення), розміщений у каталозі чи на сайті на сервері має свою адресу – адресу ресурсу або уніфікований локатор ресурсів (URL). З часом ми обходимося й без адрес, а саме – за допомогою закладок на потрібні сайти. Першу ж адресу (URL) доводиться набирати.

У браузерах Firefox і Opera закладки зберігаються в спеціальному файлі і викликаються через меню Закладки (Bookmarks). В Internet Explorer закладки зберігаються у вигляді ярликів у спеціальній папці Вибране (Favorites) і викликаються через однойменне меню. Важливі сторінки ми скидаємо у "Вибране". Леонтьєв В.П. називає панель "Вибране" "записною книжкою" мандрівника по Мережі. Тут ми накопичуємо посилання

на цікаві сторінки для того, щоб пізніше відкрити їх одним клацанням миші. Збережені таким чином сторінки і називаються закладками [7, с. 281]. Закладка, букмарк (Bookmark) – це посилання на адресу переглянутої Web-сторінки, що зберігається для прямого звернення до неї в наступних сеансах роботи [1].

Кожний браузер надає можливість користуватися сайтами, які пропонують мережеві електронні словники, енциклопедії, довідники, мережеві програми перекладу, сканування тощо. Уміння додавати, сортувати та використовувати закладки (чи обране) на актуальні сайти свідчить про рівень IQ любого початківця у галузі перекладознавства.

На сайтах розробників можна знайти та завантажити різні графічні браузери та їхні модифікації:

1) Браузери на движку виведення веб-сторінок **Trident**, який розроблений корпорацією Microsoft. Цей движок використовується в браузері **Internet Explorer** (скорочено IE). В.В. Мельниченко зазначає, що Інтернет Експлорер – це один із найзручніших браузерів для користувачів, багатофункціональний і сумісний для розробників, широко настроюється для адміністраторів. Internet Explorer пропонує поліпшену зручну навігацію з використанням вкладок, швидкий пошук у мережі через вбудований тулбар, поліпшений друк документів та багато чого іншого [8, с. 263].

Як правило, для вибору браузера найважливішими критеріями є швидкість завантаження, зручність перегляду інформації та коректна робота з іншими додатками. На движку Trident експлуатуються такі браузери як **AOL Explorer, Lunascape, Maxthon 1, Maxthon 2** (колишній MyIE2), **SlimBrowser, SlimBrowser, Yahoo! Avant Browser** – безплатний браузер на трьох движках: Microsoft Trident, Webkit, Gecko. Більшість додаткових функцій аналогічні функціям браузера Opera [10].

2) Браузери на движках KHTML и WebKit. Chromium – це самостійний веб-оглядач з відкритим вихідним кодом. Одна з найважливіших можливостей – це розширення. **Comodo Dragon –** новий браузер, що використовує останні технології Chromium. Chromium слугував основою для створення таких браузерів як Superbird, BlackHawk, Google Chrome, ChromePlus, SRWare Iron, Safari, WebPositive, Яндекс. Браузер та багатьох інших. Maxthon використовує WebKit за замовчуванням, але може автоматично або вручну перемикатися на Trident без перезапуску програми.

3) Браузери на движку Presto для виведення веб-сторінок із закритим кодом Presto. Так, **Opera** як браузер і програмний пакет для роботи в Інтернеті розроблений у 1994 році групою дослідників із норвезької компанії Telenor.

4) **Браузери на движку Gecko** з відкритим кодом. Gecko разроблений некомерційною організацією Mozilla Foundation (скорочено MF або MoFo), створеною для підтримки і керівництва проектом Mozilla. Mozilla Foundation координує випуски браузера **Mozilla Firefox** і поштового клієнта Mozilla Thunderbird. Mozilla Firefox (раніше Firebird и Phoenix) є швидшим, потужнішим і досконалішим браузером з новими можливостями.

Браузер Mozilla Firefox є майданчиком для впровадження інновацій, які потім з'являються і в браузерах, створених на його основі, таких як Lunascape, **Netscape,** Salamander, SeaMonkey та інших. Netscape Browser використовує як Gecko, так і Trident. Lunascape – японський браузер, що працює на трьох рушіях для відображення веб-сторінок – Gecko, Trident і WebKit.

Згідно з цифрами ірландського веб-сайту StatCounter, який спеціалізується на статистичному аналізі веб-трафіку, **у всьому світі** у грудні 2012 року браузер **Google Chrome** став найпопулярнішим у світі, він випередив навіть **Internet Explorer** від Microsoft. Частка Google Chrome склала 36,42%, а його найближчого переслідувача IE – 30,78%. У п'ятірку найбільш використовуваних інтернет-оглядачів також увійшли **Mozilla Firefox** – 21,89%, **Safari** – 7,92% і **Opera** – 1,26%. Частка інших браузерів дещо перевищує частку браузера Opera. [13]

У грудні 2012 року в **Україні**, за даними веб-сайту StatCounter, найпопулярнішим браузером є **Google Chrome** з часткою 34,29%, за ним йде **Mozilla Firefox**, який має 27,65%. Замикає трійку лідерів **Opera**, в активі якого 21,17%. Четвертим у списку йде **Internet Explorer** із часткою 12,37%, закінчує перелік браузер **Safari** із часткою 2,75%. За останній рік частка оглядача від Google постійно збільшується, тому він вважається найдинамічнішим браузером. [14]

А втім, найважливішим показником є версія програми. Так, деякі статистичні дослідження зазначають, які версії використовуються користувачами і яка кількість користувачів припадає на ту чи іншу версію. Проте з останнім чинником переважно співвідноситься якість. На мою думку, сучасними можуть бути тільки вдосконалені версії, що мають належний

науково-технічний рівень та пропонують нові рішення та можливості.

Інтерфейси всіх браузерів оснащені багатьма інструментами, які повинні містити новітні програми такого роду. Виробниками пропонуються також різні розширення. "**Розширення браузера** (англ. *Browser extension*) – комп'ютерна програма, яка певним чином розширює функціональні можливості веб-браузера, підвищує його безпеку та продуктивність". Залежно від браузера і версії, цей термін може відрізнятися від подібних термінів, таких як плагін (*plug-in*) або доповнення (*add-on*). Плагін (англ. plug-in – підключати) – "додаток, незалежно компільований програмний модуль, що динамічно підключається до основної програми, призначений для розширення або використання її можливостей" [3].

Оскільки розширення та доповнення для різних браузерів не є однаковим та тотожним, слід звертатися до відповідної бази даних залежно від браузера. Окрім того, фахівці вважають, що надмірно перенавантажувати браузер не варто. Відбирають лише найпотрібніші доповнення (для блокування реклами, конвертори одиниць вимірювання та інші). Іконки програмок відтворюються на панелі інструментів. **Панель інструментів** (англ. *toolbar*) – елемент графічного інтерфейсу користувача, призначений для розміщення на ньому кількох різних елементів.

Можливості браузера можуть розширюватися і в галузі перекладу. Саме це нас і цікавить. Будь-який браузер має у своєму арсеналі ряд вбудованих функцій, але найчастіше нас не влаштовує його функціональність і іноді, переглядаючи інтернет-сторінки, виникає бажання завантажити відповідні розширення.

Переглядаючи черговий сайт, ми раптом бачимо в тексті іноземне слово, переклад якого нам невідомий. Щоб дізнатися переклад цього слова нам доводиться виконувати низку дій: 1) брати з полиці словник, відкривати його, знаходити слово; 2) виділяти незнайоме слово, копіювати його, заходити на сторінку з онлайн-перекладачем, вставляти слово. Але як було б добре просто підвести курсор миші до незнайомого слова й одразу побачити його переклад [6].

Розглянемо розширення для перекладу на прикладі найпопулярніших браузерів. **Opera** підтримує розширення, починаючи з 10-ї версії, 12-а версія охоплює такі програми для перекладу:

1) Translator (остання версія 0.8.) призначений для перекладу введеного тексту, виділеного тексту, активної сторінки. Це розширення використовує на вибір такі сервіси як Переклад Google, Bing Перекладач, Яндекс.Перевод, Promt Перекладач, Pragma Перекладач або Словники від Вавилона.

Виділений на сторінці текст повинен копіюватися автоматично і перекладатися після натиснення іконки на панелі інструментів у правому верхньому кутку. Якщо цього не відбувається, то слід вимкнути інші розширення та перезавантажити сторінку [4] .

2) XTranslate полегшує роботу з веб-сторінками різними мовами. Перекладений текст з'являється у спливаючому вікні. Доповнення вже підтримує технології від Google, Яндекс і Bing. XTranslate може також озвучувати переклад, використовуючи для цього транскрипції від Google.

3) In-place translator, версія 1.14. Розробником було прийнято рішення про створення такого перекладача, який показував би переклад одразу після виділення тексту. Найкращий результат досягається за умови виділення окремих слів, але так само виконується переклад для текстових фрагментів.

4) Я.Переводчик, версія 1.0.87. від YandexLLC – розширення для миттєвого перекладу від копанії Яндекс, яке має кілька простих налаштувань та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс. Власне переклад здійснюється шляхом наведення курсору мишки на слово. За замовчуванням для перекладу використовуються й клавіші. Української мови, на жаль, не підтримує. [4]

У браузері Opera виділений текст німецькою можна перекласти, натиснувши праву клавішу мишки. Виділене слово перекладають російською, а виділене речення чи фрагмент тексту перекладають англійською, а коли з'являться віконця перекладача Bingo з перекладом, ще раз перекладають українською.

Microsoft Internet Explorer підтримує розширення починаючи з 5-ї версії, 10-та версія пропонує **PROMT Online Translator.** Швидкий переклад тексту з різних мов російською та іншими мовами можливий завдяки сервісу Translate.ru. PROMT Online Translator працює так само, як і інші розширення подібного типу для інших браузерів.

Браузер **Google Chrome** блискавично завантажує додатки і автоматично перекладає веб-сторінки. Будь-яку веб-сторінку можна переклати прямо в браузері. Вбудована функція перекладу

Google Chrome допомагає читати більше веб-сторінок, незалежно від їх мови. Цю функцію ввімкнено за замовчуванням. Автоматичний переклад можна будь-коли вимкнути у налаштуваннях Chrome. Вміст веб-сторінки надсилається в Google для *перекладу*, лише якщо ми підтвердимо надсилання, натиснувши "Перекласти" на панелі, або якщо ми раніше вибрали "Завжди перекладати" для певної мови в меню "Налаштування" на панелі перекладу Google. [9]

Існують і комерційні розширення для перекладу, призначені для ріних браузерів.

У Google Chrome з'явилася підтримка розширень починаючи з 4-версії.

24-а версія Google Chrome охоплює такі програми для перекладу:

1) **Google Translate.** Перекладає всю веб-сторінку мовою за Вашим вибором в один клік за командою Google Translate. Це розширення додає кнопку на панелі інструментів браузера. Натискайте на іконку "Перекладати" щоразу, коли ви хочете перекласти сторінку, яку ви відвідуєте. Якщо мова сторінки відрізняється від мови інтерфейсу, то натисніть на кнопку перекладу на банері у верхній частині сторінки, текст з'явиться новою мовою.

2) Розширення **instant translate** продовжує добрі традиції Google Translate та передбачає миттєвий переклад виділеного тексту, можливість прослуховувати вихідний і перекладений тексти. Додаток підтримує 66 мов.

3) **Auto translate** виконує автоматичний переклад натисканням клавіші CTRL і наведенням курсора миші на слово.

4) **Quickrr RuTranslate** – це безплатне розширення-перекладач для Chrome, який використовує Google Translate API. Розширення "знає" 54 мови і дозволяє миттєво перекладати слова, речення і цілі тексти цими мовами.

5) **Easy Translate**. Ця програма дозволяє користувачеві здійснити швидкий переклад виділеного тексту через контекстне меню, натиснувши на кнопку "Translate". Результати пошуку виводяться у нових вікнах або в нових вкладках залежно від налаштувань (налаштовується через меню програми), користувач може налаштувати програму так, щоб виводився переклад у сервісі translate.google.com, lingvo.ru або ж на обох сайтах.

6) **Bubble Translate**. Застосовувати просто, використовуючи спливаюче меню для доступу до різних функцій. Просто виділяється текст і використовуються ярлики, щоб зробити вбудований переклад.

7) **Translate it**. Для перекладу слова потрібно двічі клацнути на слові.

8) **Chrome Dictionary Lite**. Навести курсор миші для перекладу слів, натиснути на значок лупи, щоб включити її на певній сторінці.

9) **Я.Перевод**. Курсор мишки наводиться на слово іноземною мовою, і воно одразу буде перекладене російською. Я.Переводчик знає англійську, німецьку, російську та інші мови, української не підтримує. За замовчуванням переклад слів з'являється, якщо натиснуто клавішу CTRL. Але в Я.Переводчик є можливість змінити налаштування та отримувати переклад слів тільки за наведенням курсора.

10) **Google Translate**. Двічі клацніть на будь-якому слові в Chrome, і словник Google буде відображати визначення слова в спливаючому вікні. Ви також можете виділити слово і натиснути в адресному рядку значок словника для відображення більших за обсягом визначень, що включає в себе веб-елементи, такі як Wikipedia, які відображатимуться в головному вікні. Українську мову не підтримує. [5]

Не підтримують українську мову також **dict-cc** 1.6.87, **Quick Translate Ru**, **Я с плюсом**, **LangPrism Translator**, **Google Dictionary** (by Google) 3.0.15 та інші онлайнові перекладачі.

Ідея розробки Mozilla Firefox полягала в тому, щоб він був маленьким і простим веб-браузером. Досконаліші функції мали виконувати розширення Mozilla. Щоб налаштувати розширення, натискують Інструменти – Додатки – Розширення. Інструментарій для перекладу охоплює такі основні розширення:

1) FoxLingo 2.7.8 – програма-перекладач веб-сторінок і текстів надає можливість перевірки граматики, автоматичного перекладу, озвучення тексту, послуг навчання мови. Підтримує понад 3000 унікальних мовних пар і 31 онлайн перекладач, у тому числі Google Translate, Wikipedia і Вавілон.

2) Quick Translator 1.0 (автор: igv) – найлегший і найпростіший перекладач. Переклад понад 50 мовами одним клацанням миші або гарячою клавішею. Переклад одного слова або всієї сторінки.

3) GTranslator 1.0.4 – гаджет Google Translate для Firefox. Це розширення перекладає всі веб-сторінки обраною мовою одним клацанням миші.

4) gTranslate 0.9 (автори: Pau Tomàs, Pierre Bertet, Éric Lemoine) перекладає будь-який текст на веб-сторінці, достатньо просто виділити його і натиснути правою кнопкою миші над ним. Розширення використовує сервіс перекладу від Google. Це розширення переводить всі веб-сторінки на обрану Вами мову одним клацанням миші. Ідея позичена від панелі Google Translation для Chrome.

5) Google Translator for Firefox 2.1.0.3 (автор nobzol). За допомогою цього розширення можна перекласти будь-який текст одним клацанням миші або за допомогою комбінації клавіш. Можливий переклад сторінки.

6) ImTranslator – онлайн перекладач, словник, TTS 5.0.3 (автор: Smart Link Corporation). ImTranslator включає онлайн-перекладач, словник, віртуальну клавіатуру, перевірку правопису, російський декодер, голосовий синтезатор мови (TTS – *text-to-speech*), поштовий сервіс. Програма перевірки правопису забезпечує повний набір функцій високої якості для німецької та української мов. [11, 12]

7) BabelFish Instant Translation 1,94 – найпростіший, високо налаштовуваний і швидкий інтерфейс перекладу для Firefox. [11]

8) **Wiktionary and Google Translate 5.13** (Автор: Zen) (колишній Google Dictionary та Google Translate) – онлайн-словник, для будь-якого слова застосовується подвійне клацання; переклад усього тексту будь-якої веб-сторінки.

9) **www.Tran** – перекладач із простим і зрозумілим інтерфейсом. Існує кілька способів запуску www.Tran: з панелі навігації, зі спливаючого меню, натисканням правої кнопки, у вікні браузера, через іконку статус-бару, комбінацією клавіш на клавіатурі – Ctrl+M.

Серед розширень браузера **Apple Safari** є перекладач **Translate**, який перекладає поточну веб-сторінку з використанням сервісу Google Translate.

На комп'ютер можна встановити кілька браузерів для того, щоб самостійно визначити їхні особливості.

Один із браузерів призначається браузером за замовчуванням. Ми можемо також інтегрувати у свій браузер можливості певної пошукової системи за замовчуванням.

Безпечна навігація по Інтернету передбачає конфіденційність, захищає від вірусів, шпигунських програм і спливаючих вікон. Важливим критерієм за певних обставин і для перекладацької діяльності є захист інформації, що забезпечується брандмауером.

Не всі браузери є ідеальними у всіх відношеннях. Дослідники виявили, що шифрування, яке забезпечує встановлення безпечного з'єднання між клієнтом і сервером, все ж може бути зламаним. Інтернет-магазини, банки і мільйони інших веб-сайтів покладаються на протоколи SSL / TLS для шифрування конфіденційної інформації. Фінансова чи інша конфіденційна інформація трапляється і в перекладацькій діяльності.

Існують різні типи протоколів, наприклад, SSL 2.0, SSL 3.0, TLS 1.0, TLS 1.1 та TLS 1.2. Протоколи SSL 3 та TLS 1 є не зовсім надійними з точки зору захисту інформації у зв'язку з тим, що вони застаріли. Десь уже близько року порушується питання про небезпечне використання протоколів SSL 3 та TLS 1 та доцільність переходу на нові протоколи TLS 1.1 та TLS 1.2. У перекладацькій діяльності варто також звертати увагу на рівень забезпечення захисту інформації та конфіденційності. Цим вимогам найбільше відповідають Internet Explorer та Opera.

Особливістю браузера Opera є невелике використання системних ресурсів, одночасно можна працювати з великою кількістю веб-сторінок. Як альтернативні та популярні браузери слід зазначити Google Chrome, Mozilla Firefox та Safari. Вони також отримали широке поширення в Україні.

Будь-який користувач глобальної мережі Інтернет сьогодні розуміє, що тільки за допомогою браузера можна вийти в мережу. Браузер являє собою спеціальну програму, що сполучає користувача з одного боку і сайт, з іншого боку. Тому необхідно вибрати саме найшвидший і найефективніший. При цьому він повинен мати прекрасний дизайн, доступність, сучасні методи захисту персональної інформації та високу надійність у використанні.

За даними StatCounter браузер Google Chrom знаходиться на першому місці у світі за популярністю, його використовують

близько 300 мільйонів інтернет-користувачів, що перевищує показник його головного конкурента у світі браузера Internet Explorer. Наведений у статті огляд статистичних показників допоможе найкращим чином зорієнтуватися у виборі потрібного програмного забезпечення. Не варто також забувати, що будь-яке програмне забезпечення потребує періодичного оновлення.

З деякими браузерами можна використовувати загальні контекстні онлайнові програми перекладу, такі як **Dicter**, **Lingoes**, **QTranslate** тощо. Якщо досвідчений перекладач і може обійтися без цих програмок, то у навчальному процесі ігнорувати їх все ж нерозумно. Перекладач повинен орієнтуватися і в основних особливостях перекладу різних сайтів. Ці простенькі програми, безперечно, можуть певним чином сприяти запам'ятовуванню нових лексичних одиниць.

Оптимізація перекладу може відбуватися тільки в тому випадку, коли знаєш можливості свого браузера. Набридливої реклами, наприклад, можна позбутися за допомогою відповідних розширень. Браузери як прикладні програми надають можливість спрощеного чи професійного перекладу**.**

Спрощений переклад може відбуватися за допомогою таких розширень браузера, як його складники (перекладачі браузера):

а) переклад слів, словосполучень та фрагментів тексту у окремих віконцях; б) контекстний переклад за наведенням курсора у спливаючих віконцях; в) переклад веб-сторінок;

Спрощений переклад може здійснюватися й за допомогою онлайнових програм перекладу, які пропонують різні сайти, і які не є такими складниками браузера як його розширення (додатки, доповнення, чи плагіни). Останнім часом великої популярності набули мережеві програми контекстного перекладу без підключення браузера, які використовуються у різних середовищах (Dicter, QTranslate та Lingoes). Для цих програм потрібне інтернет-з'єднання. Та працюють вони як у браузері, так і без нього.

У онлайновому режимі може відбуватися й професійний переклад:

а) використання онлайнових комерційних сервісів перекладу та сканування; б) переклад онлайн у середовищі замовника; в) професійний переклад сайтів та використання програм для локалізації веб-сайтів.

Використання різних онлайнових електронних словників, енциклопедій довідників тощо без браузера є неможливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-русский толковый словарь по вычислительной технике, Интернету и программированию [Електронный ресурс] : [25800 словарных статей / сост. Э.М. Пройдаков, Л. А. Теплицкий]. – 6-е изд. – 2011. – .lsd – Систем. требования: ABBYY Lingvo x5. 2. Браузеры [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://soft.mydiv.net/win/cname7/brauzery/ 3. Вікіпедія [Електронний ресурс] : 2012. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/ 4. Дополнения Opera [Електронний ресурс] : 2013. – Режим доступу : https://addons.opera.com/ru/extensions/ 5. Интернет-магазин Chrome [Електронний ресурс] : 2013. – Режим доступу : https://chrome.google.com/webstore/detail/autotranslate/obgoiaeapddkeekbocomnjlckbbfapmk?hl=ru 6. *Курганов Андрей*. Урок: "Расширения для браузера", 2012 [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.chaynikam.net/view_lesson.php?id=70. 7. Материалы Пресс-центра "Информационного Агентства "ЛІГАБізнесІнформ" [Електронний ресурс] : Информационное агентство ЛІГАБізнесІнформ, Информационно-аналитический центр "ЛІГА", 2011. – Режим доступу : http://biz.liga.net/print/all/it/novosti/2078070-samym-populyarnym-brauzerom-sredi-ukraintsev-stala-opera.htm . 8. *Мельниченко В.В., Калиниченко Н.В.* Самоучитель современного пользователя ПК. – Киев : "ВЕК+", Санкт-Петербург : "КОРОН Апринт", Киев : "НТИ ", 2005 г. – 427 с. 9. Офіційний опис конфіденційності Google Chrome [Електронний ресурс] : 2013. –Режим доступу : http://www.google.com-/intl/uk/chrome/browser/privacy/whitepaper.html 10. *Панчук Р.* Оптимизируем Internet Explorer: лучшие броузеры на основе IE. Домашний ПК. [Електронний ресурс] : ITC.ua (19 мая 2004). – Архивировано из первоисточника 26 августа 2011. Проверено 11 февраля 2011. – Режим доступу : http://www.webcitation.org/61DImGGCm 11. 9 кращих перекладачів – розширень для браузера Firefox Mozilla [Електронний ресурс] : 2012. – Режим доступу : http://www.enfew.com/firefox-language-translation-addons/ 12. About Mozilla Add-ons [Електронний ресурс] : 2013. – Режим доступу : https://addons.mozilla.org/ru/about 13. Top 5 Browsers from Dec 2011 to Dec 2012 [Електронний ресурс] : StatCounter Global Stats. – Режим доступу : http://gs.statcounter.com/#browser-ww-monthly-201112-201212 14. Top Browsers Per Country in Ukraine, Dec 2012 [Електронний ресурс] : StatCounter Global Stats. – Режим доступу : http://gs.statcounter.com/#browser-ww-monthly-201112-201212

Стаття надійшла до редакції 11.04.13

Гуменюк О., к.филол.н., доц.,
Институт филолгии КНУ імени Тараса Шевченко

ВОЗМОЖНОСТИ БРАУЗЕРОВ В ОБЛАСТИ КОМПЬЮТЕРНОГО ПЕРЕВОДА

В статье рассматриваются проблемы преподавания современных информационных технологий в переводческой деятельности. Исследование выполнено на материале сетевых средств. Внимание уделяется возможностям и эффективности использования веб-браузеров в области перевода для немецкого и украинского языков и развитию практических способностей студентов в использовании вспомогательного программного обеспечения.

Ключевые слова: *сетевые технологии, браузер, закладки, избранное, расширение, дополнение, плагин, переводчик для браузера, кнопка переводчика в браузере, приблизительный и профессиональный перевод.*

Humenyuk O., Ph.D, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

BROWSER CAPABILITIES IN THE FIELD OF COMPUTER-ASSISTED TRANSLATION

The article deals with the problems of teaching modern information technologies in translation activities. This research has been made on the material of network facilities. Attention is paid to the possibility and efficiency of the use of web browsers in the translation for German and Ukrainian and the development of practical skills of students to use complementary software.

Key words: *network technologies, browser, bookmarks, favorites, extension, add-on, a plug-in, translator for browser, translation browser buttons, approximate and professional translation.*

УДК 81’25=112.2=161.2: 070

Гумінілович М.В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ЗАГОЛОВКІВ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ПРЕСІ

Стаття присвячена проблемам перекладу заголовків у пресі на прикладі німецької газети "Junge Freiheit" та журналу "Der Spiegel".

Розглядаються граматико-стилістичні особливості заголовків, подається аналіз перекладу окремих заголовків.

***Ключові слова**: заголовок, публіцистичний стиль, стаття, публіцистика, ЗМІ.*

Засоби масової інформації, а особливо преса, стають усе більш досконалими та оперативними, що робить актуальним пошуки шляхів адекватного перекладу мас-медійних текстів. Одне з найскладніших та найвідповідальніших завдань перекладача – переклад заголовка, адже правильно підібраний заголовок не тільки примножує кількість читачів тої чи іншої статті, але й ставить вирішальний акцент на поданій інформації.

Заголовок − це концентроване відображення головної ідеї твору, головної думки автора. Зазвичай він є лаконічним, максимально стислим, чітким та конкретним [1, 145]. Ідеальний заголовок повинен включати в себе такі ознаки: простоту, однозначність, максимальну інформативність, лаконічність, об'єктивне відображення тематичного змісту тексту, самобутність і оригінальність, публіцистичну гостроту й експресивність, виразність почуттів та думок, структурну завершеність та інтонаційну виразність, актуальність і конкретність, відповідність змісту матеріалу, точність термінів [2, 123].

Робота над заголовком, особливо над його перекладом – процес творчий. Зрозуміло, він повинен відповідати певним вимогам. Лише той заголовок здатний привернути увагу читача і створити первісне уявлення про публікацію, який тісно пов'язаний зі змістом і, точніше, безпосередньо випливає з цього змісту.

Представимо кілька прикладів роботи над перекладом заголовка.

"Jäh sind wir aus einem Traum gerissen worden" ("Junge Freiheit" 15. Juni 2005). Заголовок статті − цитата, автором якої є письменник Ен МакЕван. Проте сама стаття – не інтерв'ю, а розгорнуте повідомлення про події, які трапились у Лондоні, а саме − вибухи в метрополітені. Автор статті розмістив у заголовку наведену цитату не випадково, а для того, щоб передати яким неочікуваним та трагічним був для англійців терористичний акт. У самому реченні використаний пасивний стан минулого часу та дієслово "reißen", яке додає більшої експресивності, трагічності. Переклад слова "reißen" − "виривати", "витягувати", в українській мові не може бути поєднаним зі словом "сон". Проте, нейтральне дієслово "розбудити", "будити" ("aufwecken") не передасть повністю настрою речення. Залишається два варіанти для перекладу:

перший − це використати еквівалентний переклад, і зробити акцент на слові "Jäh" ("несподівно") − "Несподівано нас розбудили" (слово "сон" залишати тут немає сенсу, оскільки якогось нового змісту воно не додає), або ж другий варіант − адеватний. Тобто, навпаки, залишити слово "сон": "Раптом наш сон обірвали".

"Der ARD-Antifa" ("Junge Freiheit" 15. Juni 2005). Такий заголовок – надзвичайно яскравий приклад типового заголовка німецької преси. Оскільки основна ознака заголовків − це лаконічність, то дуже часто у них присутні абревіатури, скорочення, складені іменники, а особливо це стосується німецької мови, у якій із 2-3 слів утворюється одне, яке українською мовою неможливо перекласти одним словом. Схожа ситуація і в наведеному прикладі: абревіатура ARD означає "Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland" (Об'єднання громадсько-правових радіостанцій ФРН), а саме назву одного з телевізійних каналів Німеччини). Якщо це словосполучення перекласти українською як "ОРН", то це буде помилкою, адже, як відомо, власні назви не перекладаються. Тому краще всього її транслітерувати як "АРД", а в кінці статті, як виноску, чи в середині в дужках, написати пояснення та переклад цієї абревіатури.

Іншим каменем спотикання є слово "der Antifa", яке українською перекладається як "антифашист". Варто зазначити, що в самій статті мова йде про нового керівника телевізійного каналу "АРД" Томаса Рота, політкоректного ліберала, якого ще називають "милом" ("Seife") через його надмірну м'якість. Саме тому, у заголовку використали слово "антифашист", просто скорочено. Звичайно, якщо спробувати його транслітерувати чи хоча б максимально точно перекласти українською мовою, вийде незрозуміле для україномовної людини слово "антифа", тому варто залишити перший варіант, тобто "антифашист".

Отже, у результаті перекладу двох слів, заголовок аналізованої статті на українською мовою буде звучати як "Антифашист АРД", або, ще більш точно "Антифашист телеканалу АРД".

"Die PDS führt das Kommando" ("JungeFreiheit" (05/2005)) − заголовок до статті, у якій мова йде про намір Партії Демократичного Соціалізму створити Музей Холодної Війни. Тут, як і в попередньому прикладі, у заголовку фігурує абревіатура, проте, на відміну від першого заголовка, де вона означала реалію

німецького суспільства (назву телевізійного каналу), яка не може бути зрозуміла пересічному українському читачеві, у наведеному прикладі мова йде про назву відомої німецької партії, тому PDS можна перекласти як ПДС. Проте, необхідно обов'язково розшифрувати абревіатуру вже в самій статті і написати: "ПДС (Партія Демократичного Соціалізму)". Щодо перекладу фрази das Kommando führen, то варто використати прийом граматичної заміни, і використати замість двох слів одне дієслово "командувати". У результаті, переклад заголовка буде звучати так: "ПДС командує".

"Haben Rentner wirklich die größten Wohnungen?". Такий заголовок утворений у формі питання. Отже, перекладаючи, необхідно зберегти його форму. Щодо самого заголовка, то дослівно він перекладається як "Чи дійсно у пенсіонерів найбільші квартири?" Враховуючи, що у статті йде мова про те, що пенсіонери Німеччини, згідно зі статистикою, володіють найбільшими житловими площами, то "найбільші квартири" можна замінити на "житлову площу", тоді заголовок буде звучати так: "Дійсно у пенсіонерів найбільша житлова площа?"

"Versuchte Weltumrundung: Britische Extremradler tödlich verunglückt" ("Spiegel" 18.02.2013). Наведений приклад – заголовок до статті, у якій повідомляється про загибель британського подорожуючого. Перша частина заголовка, тобто versuchte Weltumrundung, являє собою дієприкметниковий зворот, який дослівно перекласти українською мовою неможливо. Для *Die Weltumrumrundung* еквівалентом буде "навколосвітня подорож", а для дієприкметника versucht, який має значення недоконаної дії "спробувати, намагатися", найкраще буде слово "спроба", оскільки узус української мови не дає правильного еквівалента наведеному дієприкметнику. Навіть враховуючи заміну однієї частини мови на іншу, це словосполучення не втрачає свого змісту, проте для цього потрібно додати ще дієслово: "Спроба здійснити навколосвітню подорож". У другій частині варто звернути увагу на те, що у реченні випущене дієслово-зв'язка "sein". Така лаконічність є основною ознакою заголовків. "Британський екстремальний велосипедист загинув внаслідок нещасного випадку". Переклад другої частини теж не дослівний. Дієслово verunglücken замінено на іменник "нещасний випадок", а дієприслівник tödlich – на дієслово "загинути". У результаті заголовок звучить як "Спроба

здійснити навколосвітню подорож: британський екстремальний велосипедист загинув внаслідок нещасного випадку". Як бачимо, український варіант вийшов занадто довгий, тому для перекладацької лаконічності його можна дещо змінити. Наприклад, замість "здійснити навколосвітню подорож" − "об'їхати навколо світу", а "екстремальний велосипедист" на "велосипедист-екстримал". Так, виходить: "Спроба об'їхати світ: британський велосипедист-екстримал загинув внаслідок нещасного випадку".

"Debatte um Kanzlerduell: Die Raab-Republik" ("Spiegel" 18.02.13). Цей заголовок до статті, яка розповідає про кандидата на посаду канцлера Штефана Рааба, складається з двох частин. Проблема першої частини (тобто, першого словосполучення) полягає в тому, що у процесі еквівалентного перекладу в нас вийде "Дебати (або суперечки, дискусія) про дуель на посаду канцлера". Зміст передано, проте варто зазначити, що в українській мові слово "дуель" звучить не дуже доречно, коли мова йде про політику. В українській мові частіше використовуються лексеми "перегони", "змагання", "боротьба". Тому значно краще переклад цього заголовка звучатиме, як "Дискусія щодо боротьби за посаду канцлера: Республіка Рааба". Проте, варто не забути про перекладацьку лаконічність, адже український варіант значно довший за німецький. Так, наприклад, "щодо" замінити на "щодо", а слово "боротьба" взагалі випустити, адже ніякого ключового значення воно не несе. У результаті, отримуємо такий кінцевий варіант перекладу: "Дискусія щодо посади канцлера: Республіка Рааба".

"Das eherne Gesetz der Oligarchie" ("Junge Freiheit" 15.07.2005) − заголовок до статті про кінокритика Роберта Міхельса, який використав фразу, що у заголовку, щодо кінофестивалів у Німеччині. Самий заголовок не є важким для перекладу. Якщо перекласти дослівно – отримаємо "Залізний закон олігархії", проте для того, щоб уникнути русизму ("железный закон"), який в українській мові не вживається, прикметник "залізний" варто замінити на "твердий", що краще підходить до слова "закон". Тому в кінцевому результаті заголовок звучатиме так: "Твердий закон олігархії".

"Das ZDF und die Royals" ("Junge Freiheit" 15.07.2008) − назва до статті, у якій мова йде про королівську сім'ю Великої Британії. Німецькі телеканали, а саме ZDF та ARD, присвячують багато ефірного часу повідомленням на цю тему. Слово "royal", що перекладається як "королівський", − французького походження,

хоча в німецьку мову потрапило з англійської. Як іменник у наведеному заголовку воно означає королівську сім'ю. "Die Royals" − типовий приклад мови преси. Це слово вжито у заголовку для лаконічності (замість "die königliche Familie") та для точності, адже під словом "die Royals" розуміють саме сім'ю королеви Великобританії, натомість "die Königsfamilie" може означати будь-яку королівську родину, тому потрібно було б уточнювати.

Щодо абревіатури die ZDF (Zweites Deutsches Fernsehen), яка українською мовою перекладається як ПНТ (Перший німецький телеканал), то варто використати транслітерацію "ЦДФ", а в кінці статті як виноску, чи в середині в дужках, написати пояснення та переклад цієї абревіатури. Отже, у результаті ми отримаємо такий переклад заголовка "ЦДФ та королівська сім'я". Проте, у цьому прикладі можливий інший варіант, не такий "сухий". В українській мові замість слово "королева" використовують часто "Її Величність", і в пресі його безсумнівно зрозуміють як таке, що стосується королеви Великобританії. Тому, іншим варіантом перекладу заголовка, може стати такий: "ЦДФ та її Величність".

"Ab sofort wird geholzt " ("Junge Freiheit" 28. 05.2008) заголовок до статті, яка розповідає про лівого лідера партії СПД (Соціал-демократичної партії Німеччини) Людвіга Штіглера. Проблемою для перекладача може стати дієслово "holzen", яке вжито тут у Präsenz Passive. Пряме значення цього слова − "рубати дерева", "лазити на деревах" і воно, ясна річ, не підходить для перекладу заголовка. Проте у нього є ще два значення (у розмовній мові): 1. "погано працювати"; 2. "грубо грати". Як підказка, у тексті статті є речення, пряма мова Людвіга Штіглера: " Jetzt wird geholzt! was heist, auf Argumente und Auseinandersetzung kommt es nicht mehr an, Draufhauen ist angesagt" − "Jetzt wird geholzt! що означає, не залежно від аргументів та пояснень, оголошення про нанесення удару". Зі змісту цього речення можна зрозуміти, що "holzen" у заголовку має значення "грубо грати", "наступати", "діяти прямо". Наведений приклад заголовка якнайкраще пояснює, як важливо перед його перекладом прочитати та правильно зрозуміти зміст статті. Як варіанти перекладу можна запропонувати такі: "Відтепер без компромісів!" (адекватний варіант перекладу, дієслово замінене на іменник); "Відтепер діяти прямо!" (поширений адекватний переклад).

Підсумовуючи, можемо зробити такі висновки.

Газетні заголовки в німецькій мові характеризуються певними граматико-стилістичними особливостями:

1. Як правило, у німецьких газетах опускається артикль: *Lebhaftes Echo auf (die) PDS-Vorschläge.* Проте необхідно одразу ж зазначити, що відсутність артикля часто робить зміст заголовка дещо незрозумілим, наприклад:

Kairo ruft Botschafter ab (незрозуміло, відкликають одного посла чи кількох).

2. Для газетних заголовків характерне опущення членів речення.

Wollen keinen Krieg

Mit ehemaliger Schutzkraft

Для лаконічності в заголовках часова форма Perfekt замінюється або часом Imperfekt, або реченням з Partizip II. Інколи така заміна відбувається навіть там, де норми сучасної літературної мови вимагають Perfekt, наприклад: *Künstler X. starb − замість: Künstler X. ist gestorben.*

Partizip II, як відомо, об'єднує в собі якості, які властиві дієслову та іменнику: він має яскраво виражене значення доконаного виду і може виступати означенням. Саме тому в Partizip II поєднується лаконічність форми з експресією змісту. При цьому Partizip II привертає увагу до статті, не розкриваючи її змісту. Ці властивості роблять Partizip II однією з найпоширеніших форм у заголовках.

Entlassen. Beim Stahlkonzern Dortmund-Hörner Hütten Union haben in den letzten Tagen mehr als 100 Arbeiter ihre Kündigung erhalten.

3.Заради мовної економії в сучасних німецьких газетах все частіше використовується прилеглі сполучення (appositive Koppelungen), співвідносні з прийменниковими словосполученнями zwischen…und, von…zu, наприклад: Verhandlungen Wilson-Johnson, Erdölleitung Schwedt-Berlin.

4. Широко поширеними є заголовки типу:

SPD: Freiheit für politische Häftlinge

Іншими словами: *Sozialdemokratische Partei Deutschlands fortert, dass politische Häftlinge befreit werden* [3, 145].

Мовознавці зазначають, що в сучасній пресі в заголовках все частіше використовується прийменник für у поєднанні з іменником.

Така конструкція замінює більш складні дієслівні конструкції, наприклад:

Zustimmung für Fahrt nach Leipzig.

Труднощі розуміння газетних та журнальних заголовків обумовлені такими причинами:

− тим, що в них допускаються порушення мовних норм (скорочення структури речення, відсутність артиклів, дієслів-зв'язок тощо);

− недостатньо повним та глибоким знанням реалій та культури країни, мовою якої пишуться заголовки;

− проблеми з розумінням фразеологізмів [4, 167].

Братися за переклад заголовка краще після прочитання статті. Це полегшує розуміння змісту заголовка.

Перекладаючи заголовки, потрібно пам'ятати таке:

1. Повне речення у заголовках (без випущення службових слів, артиклів) зустрічається не дуже часто.
2. Поширені скорочення та абревіатури.
3. Часто використовуються двокрапки, знак оклику.
4. Заголовком часто стає питальне речення.
5. Широко використовується розмовна лексика та сленг.
6. Найбільш складним у процесі перекладу, очевидно, є випадки, коли в заголовках було використано фразеологізми, гру слів і навмисне змінені сталі вирази, значення яких зрозуміле лише носіям культури країни.

Перспективним вважаємо розширення джерельної бази з метою визначення принципів ефективного перекладу заголовків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.*Іванов В. Ф.* Техніка оформлення газети: Курс лекцій. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. 2. *Бархударов Л. С.* Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М., "Междунар. отношения", 1975. 3. *Комиссаров В.Н.* Пособие по переводу с английского языка на русский. – "Изд-во лит-ры на иностр. яз.", 1960, ч. 2, М., "Высшая школа", 1965. 4. *Duden.* Die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – Mannheim: Dudenverlag, 1995.− Bd.4.

Стаття надійшла до редакції 18. 04. 13.

Гуминилович М.В., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА ЗАГЛАВИЙ С НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА (на материале прессы)

Статья посвящена проблемам перевода заглавий немецкой прессы на примере немецкой газеты "Junge Freiheit" и журнала "Der Spiegel". Рассматриваются грамматико-стилистические особенности заглавий. Представлены примеры анализа отдельных заглавий.

Ключевые слова: *заглавие, публицистический стиль, статья, публицистика, СМИ.*

Huminilovych M.V., stud.,
Kyiv Taras Shevchenko University

THE PROBLEM OF TRANSLATION OF HEADLINES FROM GERMAN IN THE PRESS

This article is devoted to problems of translation of headlines in a German press with examples from Germany newspaper "Junge Freiheit" and a magazine "Der Spiegel" . The analysis of translation of some headlines is carried out. Grammar-stylistic features of headlines are described.

Key words: *headline, publicistic style, article, publicism, mass-media.*

УДК 81´225/.373.612.2=111.2=161.2

Гусейнов А., студ.,
КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОЇ МЕТАФОРИ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ П. ЗЮСКІНДА "DAS PARFÜM" ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ)

Дослідження присвячене особливостям перекладу художньої метафори з німецької мови на українську на матеріалі роману П. Зюскінда "Das Parfüm" та його україномовного перекладу, виконаного С. Фрідріхом. У роботі розкрито поняття художньої метафори, з´ясовано її головні компоненти, функції в мові та літературних творах, визначено основні способи відтворення художньої метафори у перекладі.

Ключові слова: *художня метафора, художній переклад, точний переклад, субституція, парафраз, компенсація.*

Художня мова – головний засіб створення художнього образу в літературі. Вона відрізняється емоційністю, експресивністю, лаконізмом, лексичним багатством, розмаїттям синтаксичних конструкцій.

Художня мова відрізняється від усіх інших форм мови передусім тим, що вона виконує естетичну функцію. Реалізація цієї функції полягає у відображенні навколишньої дійсності в образній формі. Лексичні одиниці, типові для художньої літератури, не просто інформативні, а описові, здатні надавати певному предмету характеристики, додаткові до тих його ознак, які узуально закріплені за словниковою одиницею і зафіксовані у словниках. Посилення виразності мови досягається різними засобами, у першу чергу завдяки використанню тропів – лексичних засобів створення образності, найпоширенішою серед яких є метафора [8, с. 126].

Метою нашої розвідки є дослідження особливостей відтворення метафоричних засобів, ужитих у романі П. Зюскінда "Das Parfüm", українською мовою. Актуальність дослідження полягає в тому, що особливості перекладу стилістичних фігур та метафори зокрема набувають у наш час особливого значення у зв'язку з необхідністю досягнення адекватності перекладу та відтворення індивідуального стилю автора.

У лінгвістику метафора була запозичена з риторики, для якої вона слугувала засобом образотворчої мови й естетики. Ще античним вченим і філософом Арістотелем було проведено перше найбільш відоме і значуще дослідження сутності метафори.

Метафора є найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, подібної до неї в якомусь відношенні. За Н. Арутюновою, метафора присутня в усій мові, у її стилях і підстилях. Отже, метафора поступово перетворювалась у лінгвістичній свідомості із тропа, поетичного засобу на спосіб мислення людини [7, с. 160].

Остаточним вирішення питання визначення метафори як поняття стало твердження основоположників когнітивної лінгвістики та семантики Дж. Лакоффа та М. Джонсона, які у 1980 році у своїй праці проголосили, що метафора є знаряддям поповнення знакових ресурсів мови, засобом буття людини [5, с.91].

У сучасній лінгвокультурології й етнопсихології метафора розглядається як культурний феномен мови, який фіксує чинники й

закономірності переінтерпретації культурних кодів певного етносу, а також визначає спосіб осмислення дійсності і стиль мислення [2, с. 399].

У комунікативній лінгвістиці метафора кваліфікується як спосіб оптимізації інтерактивності комунікантів, засіб комунікативного впливу [4, с. 121]. Саме ця функція є важливою для текстів художньої літератури. Вона дозволяє створювати безмежну палітру образів, що є необхідною для створення окремого світу у свідомості читача.

Дискусійною проблемою в сучасному перекладознавстві залишається чітке розмежування метафори та метонімії. Протиставлення метафори та метонімії описувалось досить детально. Метонімія є знаковим перенесенням, що дає ідентифікацію предмета свого позначення. Метафора ж характеризує його. Як зазначає Н. Арутюнова, метафора у своїй первинній функції виконує в реченні функцію характеризації [1, с. 296-297].

Термін "Метафора" уживається у двох значеннях: як результат і рідше як процес. Саме другий аспект метафори пов'язує людський чинник із мовою, зберігаючи в мові все багатство культури, яке накопичилось протягом історичного розвитку народу.

Логічно зазначити, що кожен народ має свій світогляд. Через відмінність мовних картин світу досить важко зробити адекватний переклад метафоричних засобів однієї мови іншою. Традиційно, перекладаючи метафору, застосовують чотири способи: точний переклад, субституцію, парафразу та компенсацію. Н. Любімов стверджує, що під час перекладу метафор слід дотримуватися почуття міри, не пригладжувати автора і не придумувати нового [3, с. 137].

Досить авторитетну думку щодо проблеми перекладу метафори висловила Катаріна Райс – перекладознавець, автор перекладацьких концепцій та статей, що стосуються теми перекладу, методів перекладу, типології текстів та ін. Дослідниця вважає, що метафору можна перекладати більш-менш дослівно, якщо такий переклад не спотворює зміст оригіналу.

На сьогоднішній день існує багато класифікацій, що систематизують метафори за різними принципами.

У загальноприйнятій у російському мовознавстві класифікації виділяють три основні типи метафор:

1) номінативні;
2) когнітивні;
3) образні.

Номінативна метафора, що слугує для найменування якого-небудь класу предметів, утворюється в випадку заміщення одного дескриптивного значення іншим. Метафоричне перенесення здійснюється на основі якої-небудь зовнішньої, очевидної ознаки.

Когнітивна метафора утворюється в результаті уподібнення і привласнення об'єкту ознак, властивостей і станів, що виявляються в іншому класі предметів або належать до іншого аспекту певного класу.

До образної метафори вдаються у випадках пошуку образу, способу індивідуалізації або оцінки предмета, смислових нюансів. Джерелом цієї метафори є конкретне ім'я, перенесене в позицію предиката іншого предмета або класу предметів.

Проте існують і інші погляди на класифікацію метафор. Наприклад, Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють 2 типи метафор: онтологічні, тобто метафори, що дозволяють бачити події, дії, емоції, ідеї та ін., і орієнтовані, тобто метафори, що не визначають один концепт у термінах іншого, але організують всю систему концептів у відношенні один до одного [6, с. 35].

Під час метафоризації навіть у рамках однієї мови неможливо знайти універсальну модель, не говорячи вже про поняття в різних мовних культурах. Загальні асоціації часто важко визначити, оскільки метафора зароджується на базі розпливчастих понять, якими оперує людське пізнання.

Метафора передбачає чергування в людській свідомості двох серій вистав: схожість між дійсністю, що позначається власним значенням слова, і дійсністю, що позначається метафорично. Люди, що говорять своєю мовою, постійно використовують певне коло звичних для них понять і думок, які створюють звичні асоціації. Для їх вираження в мові існують певні лексичні засоби, які можуть бути виражені словом або стійким словосполученням. Але річ у тому, що ці вистави можуть варіюватися у свідомості різних народів. Наприклад, назви тварин, переносячись на людей, зазвичай, позначають їхній зовнішній вигляд або рису характеру.

Якщо говорити про функціональні стилі та частотність використання у них метафор, то, без сумніву, у всій своїй різноманітності метафора представлена саме в художній літературі.

Основою для нашого дослідження був обраний роман Патріка Зюскінда "Das Parfüm" і його україномовний переклад, виконаний С. Фрідріхом. Слід зауважити, що стилістика досліджуваного роману досить різнобарвна. Насиченість твору стилістичними засобами просто вражає. Головним героєм роману є Жан-Батіст

Гренуй. Описуючи образ цього героя, автор послуговується чималим арсеналом стилістичних засобів і способів характеризації. Одним із таких засобів є метафора. Наприклад:

Gut schaut er aus. Rosig und wohlgenährt. Weil er sich an mir vollgefressen hat. Weil er mich leergepumpt hat bis auf die Knochen. Aber damit ist jetzt Schluss. Jetzt könnt Ihr ihn selber weiterfüttern mit Ziegenmilch, mit Brei, mit Rübensaft. Er frisst alles, ***der Bastard.*** *– А воно гарне. Рожеве таке, повненьке.*

Бо нажерлося моєї крові. Бо висмоктало з мене все до кісток! Але тепер годі. Далі можете годувати його самі козячим молоком, кашами та морквяним соком. Це ***байстря*** *жере все.*

Seine Exkremente riechen wohl. Er selbst, ***der Bastard*** *selbst, riecht nicht. – Його кал має запах. А саме* ***байстря*** *не пахне.*

Загалом переклад досить адекватний. Одним з варіантів перекладу могло б бути слово "маля" але це слово має нейтральне значення і наведений переклад загалом досить доцільний.

В останньому прикладі, окрім метафори, автор також застосував прийом повтору, про який ми поговоримо в майбутньому.

Unmöglich! Es ist absolut unmöglich, dass ein Säugling vom Teufel besessen ist. Ein Säugling ist kein Mensch, sondern ***ein Vormensch*** *und besitzt noch keine voll ausgebildete Seele. – Не може такого бути! Абсолютно неможливо, щоб немовля було від диявола. Немовля –* ***це ще не людина****, воно не має повністю сформованої душі.*

Ein fremdes, kaltes Wesen *lag auf seinen Knien, ein* ***feindseliges Animal****, und wenn er nicht ein so besonnener und von Gottesfurcht und rationaler Einsicht geleiteter Charakter gewesen wäre, so hätte er es in einem Anflug von Ekel wie eine Spinne von sich geschleudert. –* ***Чуже, холодне створіння*** *лежало у нього на колінах, така собі* ***ворожа тваринка****, і якби він не мав такої розважливої вдачі, якби не керувався богобоязню й практичним поглядом на речі, то в нападі відрази відкинув би це маля геть, мов павука.*

Як видно з наведених прикладів, перекладач через відсутність у мові перекладу підходящого еквіваленту ужив метафору. Зміст тексту залишився без змін і авторська інтенція збереглась, отже переклад можна вважати еквівалентним і адекватним.

"Teufel" wollte er sagen und riss sich zusammen und verkniff es sich,... weg mit ***diesem Unhold****, mit diesem unerträglichen Kind! – Зараз же геть цього... "диявола", – хотів був казати він, але, опанувавши себе, притлумив це слово. Геть цього* ***недолюдка****, це нестерпне дитя!*

Ach, und das arme kleine Kind! ***Das unschuldige Wesen****! Liegt in seinem Korb und schlummert, ahnt nichts von den ekligen Verdächtigungen, die gegen es erhoben werden. – Ох, бідне дитятко!* ***Невинне створійня****! Лежить собі в кошику, дрімає і не здогадується про бридкі підозри, що виникли до нього.*

У цьому прикладі спостерігаємо застосування перекладачем точного перекладу вихідної метафори засобами перекладної мови, що відповідає вимогам до створення еквівалентного й адекватного перекладу.

Und er raffte seine Soutane und ergriff ***den brüllenden Korb*** *und rannte davon, rannte durch das Gassengewirr zur Rue du Faubourg Saint-Antoine, die Seine hinauf nach Osten. – І панотець, підібгавши сутану й схопивши* ***цього крикливого кошика****, подався крізь метушню провулків до передмістя Сент-Антуан, на схід, угору по Сені.*

У наведеному контексті перекладач також зробив точний переклад. Можливим варіантом перекладу, на нашу думку, міг би бути описовий. Перекладач зберіг троп, але у випадку з описовим перекладом можна було б розшифрувати троп та зробити його доступнішим і зрозумілішим.

Er war von Beginn an ***ein Scheusal.*** *Er entschied sich für das Leben aus reinem Trotz und aus reiner Boshaftigkeit. – Він був* ***монстр*** *від самого початку. Тільки через свою впертість і злість він вирішив жити.*

Перекладач знову відтворив метафору за допомогою точного перекладу. На нашу думку, він міг би використати явище синонімії, замінивши лексему "монстр" на "виродок" тощо. Хоча, як відомо, уся відповідальність за перекладацькі рішення лягає на плечі самого перекладача.

У наступному прикладі ми маємо можливість побачити перенесення значення з тваринного світу.

Oder wie jener ***Zeck*** *auf dem Baum, dem doch das Leben nichts anderes zu bieten hat als ein immerwährendes überwintern. Der kleine hässliche* ***Zeck****, der seinen bleigrauen Körper zur Kugel formt, um der Außenwelt die geringstmögliche Fläche zu bieten. – Або мов отой* ***кліщ*** *на дереві, якому життя нічого іншого, крім постійного очікування, дати не може. Маленький бридкий* ***кліщ****, чиє сіре, наче свинець, тіло набирає форму кулі, щоб запропонувати зовнішньому світові щонайменшу площу.*

So ein ***Zeck*** *war das Kind Grenouille. – Ось таким* ***кліщем*** *був малий Гренуй.*

Перенесення значення відбулось через схожі риси поведінки головного героя із зазначеною істотою. Причиною такого тропа є економія часу і бажання надати головному герою додаткового

відтінку, що ми і побачимо в майбутньому. Для економії в подальшому тексті автор буде Гренуя називати кліщем.

Наступний контекст є яскравим прикладом того, що перекладач виправдано покращує переклад, змінюючи оригінал, щоб зробити переклад більш зрозумілим для українського читача.

*Dieser **Zauberlehrling** hätte alle Parfumeure Frankreichs mit Rezepten versorgen können, ohne sich zu wiederholen, ohne auch nur ein Mal etwas Minderwertiges oder auch nur Mittelmäßiges hervorzubringen. – Цей малий **чаклун** міг би забезпечувати рецептами всіх парфюмерів Франції, і не повторюючись, і жодного разу не створивши щось неповноцінне чи навіть посереднє.*

Лексема "der Zauberlehrling" перекладається як "учень чаклуна". Перекладач генералізував значення слова і переклав як "чаклун".

*Grenouille tat das. Und zum ersten Mal war Baldini in der Lage, die einzelnen Handhabungen des **Hexenmeisters** zu verfolgen und zu dokumentieren. –*

*Гренуй виконав наказ. І Бальдіні вперше зміг прослідкувати й задокументувати окремі дії цього **чаклуна**.*

У цьому випадку перекладач відтворив лексему *der Hexenmeister* за допомогою точного перекладу.

Як показує проведений компаративний перекладацький аналіз, у кожному конкретному випадку відтворення стилістичних тропів С. Фрідріх пропонує індивідуальне рішення. Найчастотнішим способом перекладу образних метафор є точний переклад. Синонімічний і описовий способи, а також опущення використовуються перекладачем значно рідше.

Проаналізувавши фактичний матеріал, ми дійшли висновку, що майже всі розглянуті нами метафори мають образний характер. Переклад метафор є доволі складним процесом. Метафора складається з двох компонентів. Важливо повною мірою передати її зовнішній компонент – структуру і внутрішній – значення з усіма його відтінками. У цьому загалом і полягає головне завдання перекладача у процесі створення еквівалентного та адекватного перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Арутюнова Н.Д.* Метафора / Н.Д.Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 296-297. 2. *Карамишева Р.Д.* Контрастивний аналіз моделей метафоризації відносно шкали "добре – погане"/ Р.Д. Карамишева// Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. Філологічні науки. – 2007. – №4. – Луцьк: вид-во волин. держ. ун-ту ім. Лесі

Українки, 2007. – С. 397 – 399. 3. *Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М.* Теорія та практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с. 4. *Красовська О.* Метафора – елемент комунікативного наповнення епістолярію Лесі Українки/ О. Красовська// Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. Філологічні науки. – 2012. – №38. – Луцьк: вид-во волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2012. – С. 121 – 125. 5. *Лакофф Д., Джонсон М.* Метафоры, которыми мы живем. – М., 1980. – 242 с. 6. *Лакофф Д., Джонсон М.* Метафоры, которыми мы живем. – М., 2003. – 193 с. 7. *Сингаївська А.В.* Оригінальна метафора як засіб реалізації очуднення / , I. V. Samoilioukevitch, L. I. Berezenska, // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – № 62. – С. 159—162. 8. *Чуковский К.И.* Высокое искусство. – М., Советский писатель, 1968. – 384 с.

Стаття надійшла до редакції 18.04.13

Гусейнов А., студ.,
КНУ имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ МЕТАФОРЫ С НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА НА УКРАИНСКИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА П. ЗЮСКИНДА "DAS PARFÜM" И ЕГО ПЕРЕВОДА)

Исследование посвящено особенностям перевода художественной метафоры с немецкого языка на украинский на материале романа П. Зюскинда "Das Parfüm"и его украиноязычного перевода, исполненого С. Фридрихом. В работе расскрыто понятие художественной метафоры, выяснены ее основные компоненты, функции в языке и литературных произведениях, определены основные особенности воспроизведения художественной метафоры в переводе.

Ключевые слова: *художественная метафора, художественный перевод, точный перевод, субституция, парафраз, компенсация.*

Guseinov A.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF METAPHOR FROM GERMAN INTO UKRAINIAN (BASED ON THE NOVEL "DAS PAFRÜM" BY P. SÜSKIND AND ITS TRANSLATION)

The peculiarities of translation of literary metaphors from german into ukrainian (a case study of the "Das Parfüm" novel by Patrick Süskind and its translation).

The article deals with the research on peculiarities of translation of literary metaphors from German into English basing on the novel by P. Süskind "Das Parfüm" and its Ukrainian translation by S. Friedrich. The article explains the concept of a literary metaphor; finds out its main components, functions in a language and fiction, and determines the principle peculiarities of conveying a literary metaphor in translation.

Key words: *literary metaphor, literary translation, accurate translation, substitution, paraphrase, compensation.*

УДК 811.133.1’373:39(65)

Давидюк Н.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОБАЧЕННЯ У ЛЕКСИЦІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ АЛЖИРУ

У статті висвітлено лексичні особливості французької мови в Алжирі з точки зору відображення у ній національного світобачення арабів; визначено провідні моделі творення неологізмів як семантичного, так і формального характеру, за допомогою яких франкофони Алжиру здатні повноцінно виражати свою національну реальність та специфічний менталітет засобами нерідної мови.

Ключові слова: *Алжир, французька мова, національне світобачення, лексичний партикуляризм, реалії, запозичення, неологізми, морфологічна деривація, словоскладання, "семантичний зсув".*

У контексті сучасних лінгвокультурологічних досліджень особливої актуальності набуває запропонована ще В. фон Гумбольдтом теза про те, що мова є відображенням душі народу. Ф. Боас, зокрема, вважає основною функцією мови символічну і зазначає, що саме у мові міститься "символічний ключ до поведінки" народу, і саме мова є місцем, де культура і особистість зливаються в одне ціле [1, 171]. У цьому ключі нам видається надзвичайно цікавим дослідження особливостей французької мови в Алжирі, яка, втративши статус мови колонізаторів, залишилася повсякденною для достатньо великої частини корінного населення. Вражає сам факт того, що народ спромігся відобразити специфіку свого бачення дійсності чужою мовою, творячи її національний варіант, одомашнюючи її. Араби модифікували іноземну мову для вираження своєї національної

душі, своєї реальності, що відобразилось перш за все у лексиці французької мови Алжиру.

В алжирській науковій думці французька мова характеризується таким терміном як "лексичний партикуляризм", що включає в себе лексичні особливості лінгвістичної різноманітності певної мовної спільноти, що сприймаються більшістю її членів як маніфестація особливої культурної та соціальної ідентичності [4, 15]. Лексичний партикуляризм у контексті вживання французької мови в Алжирі є засобом вираження, що черпає свою "нормальність" з колективного відчуття *так званого* відхилення від референційної норми (французької мови у Франції). Недарма нами виділено словосполучення *так зване*, оскільки в цьому випадку відхилення означає не помилку відносно нормативних правил, а скоріше спосіб буття, добровільне самоствердження, яке реалізується за допомогою кропіткої словотворчої роботи над всіма лінгвістичними потенціалами французької мови.

Відсутність нормативного тиску сприяє розвитку у мовців лінгвістичних стратегій, що поєднують їхню власну лінгвістичну компетенцію у французькій мові з комунікативною компетенцією у рідній мові. Відповідно процес творення неологізмів як на рівні форми, так і на рівні змісту є надзвичайно плідним.

Беручи за основу праці таких алжирських лінгвістів як Ясін Дераджи та Ясміни Шеррад, ми виділили три специфічні області збагачення нормативної французької лексики в Алжирі, а саме запозичення, неологізми на рівні форми та неологізми на рівні змісту.

Запозичення з арабської, берберської, перської та тюркської мов займають досить численне місце у лексиці французької мови в Алжирі і їх можна розділити на три підгрупи:

1) запозичення, що позначають та виражають певну власне алжирську "реалію", невідомі не тільки французам, а й мовцям Мароко, Тунісу чи Мавританії; необхідні для вираження соціокультурної реальності Алжиру;

2) запозичення, що відображають універсум релігії та цивілізації арабського світу; спільні для всіх країн Магребу, проте можуть набувати певних семантичних нюансів у кожній з країн;

3) запозичення, що "можуть" отримати еквівалент у французькій мові, проте цей еквівалент здатен лише в недосконалий спосіб відобразити певну реалію, або референт. Як підкреслює С. Лафаж, "слово… не дуже точне, …не задовільне оскільки неоднозначне" [7,

487]. Якщо ми візьмемо, наприклад, такі пари слів як moussebel (араб.) / maquizard (фр.) та fellaghas (араб.)/ terroristes або resistants (фр.), то помітимо, що французькі еквіваленти не в змозі точно відобразити те, що позначають арабські лексичні одиниці: moussebel складається з двох сем "жертва у сенсі присвята" та "дар себе", а fellaghas − "боротьба за свободу, незалежність", що відсутні у їхніх французьких еквівалентах, проте очевидні для арабофонів.

Багато лінгвістів вважають, що доказом успішної натуралізації запозичення є їхня здатність ставати базою для творення нових слів, складених чи похідних, згідно з правилами мови, до якої вони ввійшли. За Л. Деруа, "коли іноземне слово виявляє у мові, що його запозичила, такі характеристики як життєздатність та продуктивність … воно без сумніву є "усиновленим" сім'єю. Це − останній та вищий рівень запозичення" [3, 234].

Цей критерій дозволяє нам виділити як запозичення такі слова та їх похідні:

hit −> hittiste, hittisme; houma −> houmiste; amazigh −> amazighite, amazighophone; caïd −>caïdal, caïdat; wilaya −> wilayal, wilayisme; novembre −> novembrisme, novembriste; hidjab −> hidjabisation, hidjabiser, hidhabiste, hijabisée, déhidjabisation, déhidjabiser і так далі.

Наведемо також кілька прикладів складених слів: baroud −> baroud d`honneur; gourbi −> gourbiville; baâthiste −> islamo-baâthiste та інші.

Найбільшу кількість запозичень спостерігаємо поміж лексем на позначення референтів у таких сферах життя як релігія, освіта, адміністрація, політика, економіка, судочинство, місця і простір, мистецтво та культура, поведінка, їжа, одяг. Творення неологізмів на рівні форми відображає процес використання правил деривації та словоскладання французької мови для створення нових слів. Цікаво, що за базу беруться не тільки арабські основи, а й власне французькі, тобто ми стикаємося з абсолютно "французьким" словом (і за основою, і за афіксами) в алжирському варіанті французької, яке має відповідник у французькій мові у Франції.

Морфологічна деривація найяскравіше представлена суфіксацією, зокрема:

-ade −> algériade, poésiade; bousboussade; -age −> dégoûtage, dégustage, doublage, perlage, blanchissage (" процес виправдання когось"), profitage;

-ation −> baptisation, examination; -drome −> chameaudrome;

-é −> circoncisé, cravaté, exodé, parabolé; bayoudé;

-er −> chaîner, youyouter, circonciser;derbouker ;

-eur −> ambianceur, doubleur, enfuteur, éradicateur, rechapeur, taxieur, téléviseur;

-isation −>algérianisation, *conscientisation*, constitutionnalisation, permanisation;

-isme −>algérianisme, aplaventrisme, figisme; hittisme; ben`amisme;

-iser −> bancariser, bédouiniser, *conscientiser*, coraniser, prioriser; décitadiniser ;

-ité −> algérianité, commercialité, conditionnalité, islamité, maghrébinité,

-iste −>aplaventriste, dialoguiste, flniste, enginiste, blondiste тощо, а також інші суфікси, характерні для французької мови (-el, -ement, -ette, -ien, -isant, -ier, -ite, -ois, -at, -ard, -al, -aie, -ique, -esque, -erie, ique і т. д.).

Префіксація не так поширена у словотворенні, проте деякі префікси виявляються дуже продуктивними, наприклад:

auto- −> auto-constructeur, auto-construction, auto-satisfaire, auto-suffire ;

dé- −> débâptisation, débâptiser, débureaucratisation, dégourbiser, démonopoliser;

re- −> recasement, recaser, redynamisation, redynamiser тощо.

Розглянемо складене слово bidonville та проаналізуємо його словотвірний потенціал: bidonvill***iser***, bidonvill***isation***, bidonvill***ois***, bidonvill***esque***, ***dé***bidonvill***iser***, ***dé***bidonvill***isation***. Чотири словотворчі суфікси, префікс вступають у взаємодію з новим складеним французьким словом для позначення місцевої реалії і всіх її характеристик.

Особливу увагу привертає ряд похідних слів від французького conscient, conscience, як, наприклад, conscientiser, consceintisation, що відображають суто ідеологічні особливості впроваджуваної політики у країни. Надамо визначення слова conscientiser тлумачним словником фр. мови в Алжирі: "rendre plus conscients une personne ou un people" (робити більш свідомими особу або народ) [9, 248].

Словоскладання полягає у побудові з двох автономних лексем складної лексичної єдності, структурованої на базі відношень іменник + його характеристика. Цікавими є приклади таких "франко-французьких" та "франко-арабських" поєднань, зокрема: agence pharmaceutique, baroud d`honneur, cadet de la Révolution, café-goudron, fête de mouton, chaîne pour femmes, Livre sacré, laïco-

assimiliationiste, import-import, petit métier, radio-trottoir, école fondamentale, village socialiste; agent de darak el watani, bien habous, clou de Biskra, délégation exécutive de wilaya, eau de zem-zem, psalmodieur du Coran, francarabe тощо.

Причиною творення семантичних неологізмів виступають ідеологічні, соціокультурні, цивілізаційні, а також дискурсивні обмеження. Певний екстралінгвістичний контекст та синтагматичні відношення зумовлюють певний "семантичний зсув" слова, тобто, як зазначає Д. Морслі, семантичний неологізм "обумовлений або ж соціальним контекстом, або ж контекстом синтаксичним" [8, 66], і може відбуватися у таких формах як:

− переніс змісту: cycliste (механік, що продає або ремонтує велосипеди (порівн. фр. велосипедист); chaîne (черга (фр. ланцюг); séminariste (учасник семінару); bouffer (красти у держави); vert (гравець нац. футбольної команди) та інші;

− звуження змісту: barbu (мусульманин консервативних поглядів); attributaire (селянин, що отримав ділянку землі у рамках аграрної Революції); importer (привозити з іншого регіону Алжиру) тощо;

− розширення змісту: frère, soeur (представники тієї самої політичної партії); collègue (будь-яка особа такого ж статусу); conférencier (кожен учасник конференції); auscultation (будь-яка медична консультація);

− метафоризація: égaré (терорист); abordage (залицяння до жінки); bar ambulant (таємне місце, де продають алкогольні напої) та інші.

Отже, як можемо побачити, араби Алжиру дуже вдало використовують французьку мову для позначення реалій свого, іншого для нас світу. Соціокультурна, економічна, релігійна та політична реальність Алжиру знайшла своє відображення у численних формальних та семантичних неологізмах, створених на базі або ж за допомогою французьких лексичних одиниць, що, власне, і відображає здатність людини творити мову і відображати у ній своє бачення світу, свою дійсність. Запропоновані у статті приклади дозволяють побачити та проаналізувати світобачення алжирця за допомогою особливостей вживання ним французької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Боас Ф.* Введение к "Руководству по языкам американских индейцев".// История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. Часть 2. Сост. В.А.Звегинцев. М, 1965. − С. 170−180.

2. *Cherrad-Benchefra Y.* Paroles d`étudiants // Les Cahiers de SLADO №2, 2004. − Université de Constantine. − p. 25−45. 3. *Deroy, L.* L'emprunt linguistique. − Paris, 1956. − 470 p. 4. *Derradji Y.* La langue française en Algérie: particularisme lexical ou norme endogène? // Les Cahiers de SLADO №2, 2004. − Université de Constantine. − 15−25. 5. *Derradji Y.* La langue française en Algérie. Étude sociolinguistique et particularités lexicales // Les Cahiers de SLADO №5, 2012 − Université de Constantine. – p. 43−71 6. *Khetiri B.* Du français en Algérie... au français d'Algérie. − http://ressources-cla.univ-fcomte.fr/gerflint/Algerie4/khetiri.pdf 7. *Lafage S.* Français écrit et parlé en pays EWE. − Paris, 1985. − 605 p. 8. *Morsly D.* "Alger plurilingue", Plurilinguisme №12, 1996. − Paris. − p. 47−80 9. *Queffélec A., Derradji Y., Debov V.*, Smaali-Dekdouk D., Cherrad-Benchefra Y., Le français en Algérie, Lexique et dynamique des langues, Bruxelles, 2002. − 590 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.13.

Давидюк Н. А., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ОТОБРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ В ЛЕКСИКЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА АЛЖИРА

В статье исследованы лексические особенности французского языка в Алжире с точки зрения отображения в нем национального мировоззрения арабов; определены ведущие модели создания неологизмов как семантического, так и формально характера, с помощью которых франкофоны Алжира могут полноценно выражать свою национальную реальность и специфический менталитет средствами неродного языка.

Ключевые слова: *Алжир, французский язык, национальное мировоззрение, лексический партикуляризм, реалии, заимствования, неологизмы, морфологическая деривация, словосложение, "семантический сдвиг".*

Davydiuk N., stud.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

REFLECTION OF THE NATIONAL WORLD-VIEW IN THE VOCABULARY OF FRENCH LANGUAGE IN ALGERIA

The article's focus is on the peculiarities of French language in Algeria in terms of the reflection of the national Arabic world-view in its vocabulary. We determined the most productive models of the coinage of both semantic and

formal neologisms which enable francophones of Algeria to express their national reality and specific mentality by means of foreign language.

Key words: *Algeria, French language, national world-view, lexical particularism, realities, loanwords, neologisms, morphological derivation, composition, "semantic shift".*

УДК 81’322

Дарчук Н.П., *к.філол.н., доц..,*
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

НАПРЯМКИ ФОРМАЛІЗАЦІЇ СЕМАНТИКИ

Статтю присвячено напрямкам формалізації семантики у системах автоматичного опрацювання тексту: з одного боку, це теоретичні дослідження, які проводяться на дедуктивному абстрактно-теоретичному рівні з метою встановлення співвідношення між семантикою і семіотикою, синтактикою та прагматикою, з іншого – дослідження індуктивного емпіричного характеру, мета яких – розв’язання конкретних прикладних завдань.

Ключові слова: семантика, автоматичний семантичний аналіз, інтерпретаційна граматика, породжувальна граматика.

Автоматичний семантичний аналіз (АСЕА) є однією з найактуальніших і разом з тим найскладніших проблем комп’ютерної лінгвістики, оскільки пов’язаний із проблемами моделювання людського інтелекту. **Під автоматичним семантичним аналізом звичайно розуміють сукупність методів і прийомів, за допомогою яких можна шляхом однозначних формальних процедур за правилами певної формалізованої граматики, що реалізується на комп’ютері за спеціальними лінгвістичними алгоритмами, з досить високою точністю однозначно представити смисл** [7, 126].

Виникає питання, який ми, власне, чекаємо від комп’ютера семантичний аналіз тексту? Наприклад, на вході системи є текст. Перед комп’ютером можуть стояти такі завдання, пов’язані зі смисловим аналізом:

1) зробити переклад іноземною мовою;

2) "розуміти" питання щодо теми тексту і давати на них відповіді;

3) зробити стислий реферат тексту;

4) "зрозуміти" тему тексту та автоматично проіндексувати його за темою;

5) зробити атрибуцію тексту тощо.

Що об'єднує і що розмежовує ці завдання у плані їх розв'язання? Для всіх проектів зі створення штучного інтелекту, пов'язаних із лінгвістичним забезпеченням автоматичних систем опрацювання науково-технічної інформації (машинний переклад, діалогові системи, анотування, реферування, атрибуція тексту, автоматична індексація тощо), повинна будуватися **універсальна база**, яка стає єдиною основою для різних систем автоматичного опрацювання інформації. Універсальність, яка є найважливішою її характеристикою, визначається тим, що при всіх видах опрацювання тексту (ймовірнісному, детерміністському, тезаурусному розпізнаванні документа, МП, анотуванню тексту, діалозі "машина-людина" тощо) потрібна граматична і лексична інформація, яка створюється й організується так, щоб її можна було використовувати в різних системах АОТ без перебудови самої бази. Вона повинна **мати оптимальну організацію** відносно завдань, які можуть бути поставлені перед різними системами АОТ. Оптимізація лінгвістичного забезпечення передбачає модульність його структури у вигляді рівневої модульної системи, яка складатиметься з таких трьох компонентів:

1) лінгвістичне програмне забезпечення – програмний комплекс із морфологічного, синтаксичного, семантичного анотування;

2) словникове забезпечення – лінгвістично-інформаційна база;

3) базове програмне забезпечення.

Рівневий підхід до створення архітектури АСЕА і модульний принцип його реалізації невіддільні. Рівні аналізу визначаються типом робочої моделі як сприйняття, так і генерації тексту, послідовністю планованих процедур і необхідним інформаційним словниковим забезпеченням, яке також повинно будуватися на принципах рівневого підходу, відкритості. На основі єдиного базового програмного комплексу сумісність дозволить компонувати систему, виконувати конкретні завдання аналізу і синтезу, які заздалегідь визначаються поставленою метою АОТ. При цьому **відкритість** є головним фактором ефективного функціонування АОТ: уведення нової інформації не потребує перебудови всієї системи. Отже, словникове забезпечення є інформаційною базою будь-якого АСЕА і повинно бути реалізовано у вигляді ієрархічної, модульносумісної і

відкритої системи [13, 8]. Такі попередні висновки можна зробити з аналізу вже працюючих експериментальних і промислових інтелектуальних систем.

Що розмежовує перераховані вище завдання? По-перше, зв'язок між масштабністю виконуваних завдань і роллю текстуальних зв'язків речення у цілому тексті (пор., якщо машинний переклад можна виконувати пореченнєво, то решта завдань вимагає аналізу цілого тексту); по-друге, актуалізація проблем не тільки з опрацювання, а й логічного перетворення інформації. Отже, випливає важливий висновок: не можна ігнорувати смисловий зміст текстуальних відношень, що важливо при передаванні смислу мовних висловлювань. Значимість слова проявляється у тісних зв'язках з мережею смислових відношень, які пов'язують слово з іншими елементами не тільки речення, а й абзацу чи цілого тексту.

Якщо в ідеалі було б можливим створити певну формальну граматику, а в її межах розробити мову смислу, тоді можна було б розв'язати проблему моделювання людського мислення. Або навпаки, навчившись моделювати людське мислення, можна створити формальну граматику, розробивши правила здобуття смислу з тексту. На жаль, упродовж майже 60 років активної роботи над проблемами штучного інтелекту якихось усталених універсальних методів аналізу змісту тексту не виявлено, тому що формалізація семантики, яка є необхідною умовою вміння виражати смисл, є надважким завданням. Це пов'язано з тим, що при моделюванні смислу тексту треба виходити за межі мови і звертатися до зовнішнього світу, до класифікації предметів, уявлень, які знаходяться поза межами мови.

Основою розуміння тексту як людиною, так і комп'ютером виступає попереднє формування уявлень про зовнішній світ на основі аналізу інформації, яка міститься у зв'язному тексті. Результатом такого аналізу є виокремлення головних компонентів ситуації, визначення їх диференційних ознак і включення до системи категорій людського досвіду [6, 5–6], що можна умовно вважати розумінням тексту.

Зусилля найкращих лінгвістів і цілих колективів в усьому світі спрямовані на подолання труднощів перетворення формальної структури тексту в його смислову форму, вироблення теоретичних засад цього процесу.

Перший напрямок – це дослідження, які проводяться на дедуктивному абстрактно-теоретичному рівні, мета яких – встановити співвідношення між семантикою і семіотикою, з одного боку, і синтактикою та прагматикою, з іншого; побудувати моделі людського мислення взагалі й у зв'язку з процесом комунікації; вивести універсальні закономірності утворення понять, зв'язку між поняттями і значеннями слів, висловлюваннями та їхніми складовими; врешті, встановити зв'язок між мисленням і комунікацією.

Другий напрямок має індуктивний емпіричний характер, мета його – розв'язання конкретних прикладних завдань: машинного перекладу, автоматичного інформаційного пошуку, автоматичного реферування, анотування, індексування. І якщо для другого напрямку характерним є уникання інформаційних моделей зі складною "граматикою", то для першого – навпаки, створення такої "граматики" є необхідністю: складність завдань корелює зі складністю апарату дослідження.

Існують два теоретичні напрямки семантичного аналізу речення з уведенням граматики: інтерпретаційна граматика Ч. Філлмора [14] і породжувальна граматика Н. Хомського [15].

Прибічники інтерпретаційної теорії семантики вважають, що смисловим представленням речення є інтерпретована фразова структура, термінальні вузли якої заповнюють лексичні одиниці. Згідно з цією теорією інтерпретація глибинної структури (з елементами семантичного аналізу) здійснюється семантичним компонентом, який передбачає наявність спеціального словника, де кожне слово супроводжується смисловим та семантичним маркером, а також вказівкою на обмеження для даного слова, тобто сумісної сполучуваності слів.

Синтаксичні маркери мають вигляд категорійних символів типу NP (група підмета), VP (група присудка), S (символ речення) тощо.

Семантичні маркери – це смислові диференційні ознаки типу істота / неістота, рахується / не рахується тощо. Ці маркери відрізняють одні значення від інших.

Селекційні обмеження мають характер указівок на семантичні маркери, які мають бути обов'язково присутніми в елементах, що сполучаються з даним словом.

Особливе місце в межах інтерпретаційної семантики посідає робота Ч. Філлмора, який вважає, що основу речення створює предикатно-аргументна структура, де аргументами є імена, для

яких указано глибинний відмінок. Під терміном *відмінок* розуміється глибинно-семантичне відношення, а під терміном *відмінкова форма* – вираження відмінкового відношення у конкретній мові.

Речення у своїй глибинній основі трактується як таке, що складається з дієслова й однієї чи більше іменних груп, кожна з яких зв'язана з дієсловом певним відмінковим відношенням.

Смисли відмінків утворюють набір універсальних понять, що ідентифікують певні типи суджень, які людина здатна робити про події, що відбуваються навколо неї, судження про речі, такі, як: Хто зробив щось? З ким щось трапилося? ...

Відмінок у Філлмора розглядається як універсальне явище, властиве всім мовам – це узагальнене відношення між дієсловом і змістом однієї з його іменних груп. Усього пропонується сім глибинних відмінків:

- **агентивний (A)** (відмінок живого ініціатора дії, ідентифікованого з дієсловом, напр.: ***Джон*** *відчинив двері; Двері були відчинені* ***Джоном***);
- **інструктивний (I)** (відмінок неживого предмета або сили, що є причиною дієслівної дії або стану, напр.: ***Ключ*** *відчинив двері; Джон відчинив двері* ***ключем****; Джон скористався* ***ключем****, щоб відчинити двері*);
- **давальний (D)** (відмінок живої істоти, пов'язаної з дієслівною дією, напр.: ***Джон*** *вірив, що він виграє;* ***Джону*** *було очевидно те, що він виграє*);
- **фактитивний (F)** (відмінок предмета або дії, що виникає внаслідок дії, або входить як частина самої дієслівної дії, напр.: ***Вітрина*** *розбилася*);
- **локативний (L)** (місце або просторова орієнтація дієслівної дії, стану, напр.: ***Чикаго*** *вітряний; У* ***Чикаго*** *вітряно*);
- **бенефактивний (B) (**відмінок користувача**) (*****читач*** *задоволений*);
- **об'єктивний (O)** (семантично найбільш нейтральний відмінок, відмінок чогось, що може бути позначено іменником, роль якого відносно дії або стану визначається семантичною інтерпретацією самого дієслова, напр.: *Джон відчинив* ***двері***). [14]

Склад відмінків та характеристики не є остаточними.

Глибинна структура за Ч. Філлмором має такий вигляд:

S = A + P,

де **S** - речення,

A - модальний показник,

P – пропозиція (смисловий елемент текстових структур).

Пропозиція може бути розгорнута у формулу:

P V + C1 + … + Cn – де

V – дієслово, C1 + ... Cn – глибинні відмінки.

Скорочені формулювання, які називаються “рамковими ознаками”, повинні задаватися у словникових статтях дієслів. Рамкові ознаки є основою певної класифікації дієслів даної мови. Як визнає Ч. Філлмор, така класифікація досить складна не тільки через різноманітність відмінкових оточень, можливих у межах речення, але й тому, що багато дієслів можуть виступати у більше ніж одному відмінковому оточенні, наприклад, дієслово *open* може виступати у контекстах:

[_____ O] – ***Двері*** *відчинилися*

[_____O + A] – ***Джон*** *відчинив* ***двері***

[_____ O + I] – ***Вітер*** *відчинив* ***двері***

[_____ O + I + A] – ***Джон*** *відчинив* ***двері стамескою***

Ч. Філлмор стверджує, що замість того, щоб виділяти у дієслова, наприклад, *cook* (готувати) різні значення у реченнях: *Mother is cooking the potatoes (Мати готує картоплю)*; *The potatoes are cooking (Картопля готується)*; *Mother is cooking (Мати готує),* досить вказати можливі для нього (дієслова) відмінкові рамки, наприклад, що відмінок А буває тільки в іменників на позначення істот, а для відмінка О вказівка на істоту неважлива.

Глибинна структура простого речення являє собою побудову, яка складається з дієслова та певної кількості іменних груп, що знаходяться у відповідних відмінках. Складні речення будуються за допомогою рекурсії через символ “речення” і відмінкову категорію об’єктив.

Ч. Філлмор розробив деякі способи перетворення глибинних структур у поверхневе (синтаксичне) представлення речень. Сюди входять механізми вибору тих експліцитних засобів, за допомогою яких виражаються відмінки (афіксація, прийменники або післялоги, суплетивація), формування підмета, формування прямого додатка, лінійне впорядкування словоформ.

Ч. Філлмор вважає, що він створив універсальну граматику, тому що в глибинній структурі речення в усіх мовах є пропозиційне (елементарне смислове) ядро, яке складається з дієслова й однієї або більше іменних груп, кожна з яких знаходиться у певному відмінковому відношенні до

ядра, а отже, до дієслова. Саме на цьому "глибинному" рівні слід шукати риси подібності між глибинними структурами речень у різних мовах (Рамкові конструкції, як семантичні, так і синтаксичні, згодом стали називатися фреймами у багатьох роботах, присвячених АСЕА).

Теорією, в якій немає принципової різниці між синтаксисом і семантикою, є теорія породжувальної граматики Н. Хомського.

Завдання породжувальної граматики – розкриття внутрішніх закономірностей мовної структури, яка представляється у вигляді певного "механізму", що піддається не тільки спостереженню у процесі природного функціонування мови, а й приведенню в дію штучним шляхом. Для цього вихідний матеріал треба представити у вигляді правильних речень (моделей) і надати кожному з них одне або кілька структурних описів. Граматика будується як дедуктивна система, що передбачає раціональний метод пояснення всієї реальної різноманітності функцій слів і, відповідно, синтаксичних побудов. Тоді мовленнєвий процес описується не в термінах, наприклад, безпосередніх складників, а в термінах упорядкованого набору правил, необхідних для побудови речення, що моделює його породження.

Граматика мови розглядається Н. Хомським як система правил, що ставить у зв'язок кожному правилу значення кожного породжуваного нею речення. Під **породжувальною граматикою** учений розуміє **систему правил, яка експліцитно надає реченням структурні описи**. Очевидно, що кожен мовець володіє породжувальною граматикою, яка відображає його знання мови, своєю чергою, знання мови має імпліцитну здатність розуміти необмежену кількість речень, тому породжувальна граматика повинна бути системою правил, за якими можна породжувати нескінченно велику кількість структур (із різними компонентами – фонологічними, синтаксичними, семантичними).

Розглянемо речення:
Іграшка може злякати хлопчика

Воно може бути представлене деревом:

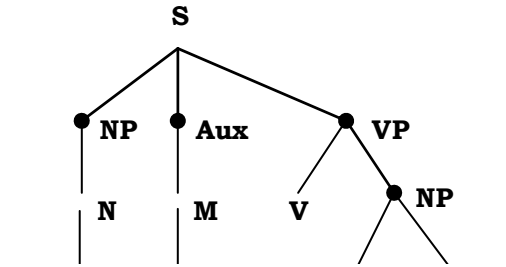

NP (*іграшка*) функціонує як суб'єкт;
VP (*злякати*) функціонує як предикат;
NP (*хлопчика*) функціонує як об'єкт VP;
V (*може*) є головним дієсловом;

Граматичне відношення суб'єкт-дієслово характерне для пари (*іграшка, злякати*), а граматичне відношення дієслово-об'єкт – для пари (*злякати, хлопчика*).

Граматика, що породжує прості складники (NP, VP, V), може базуватися на словнику, який включає як формативи (*хлопчика, іграшка* тощо), так і категорійні символи (S, NP, V тощо). Формативи далі можуть підрозділятися на лексичні одиниці (*іграшка, хлопчика*) і граматичні одиниці (перфектність тощо).

Механізмом породження є система правил підстановки типу **A → Z / X – Y,** де:

A – одиничний категорійний символ;

X і Y – ланцюжки символів (можливо, порожні);

Z – непорожній ланцюжок символів.

Інтерпретується це правило таким чином: категорія A реалізується як ланцюжок Z, коли він знаходиться в оточенні, що складається з X зліва та Y справа. Застосування правила до ланцюжка …XAY… перетворює його в ланцюжок …XZY…

Щоб одержати ланцюжок, базовий компонент має містити таку послідовність правил підстановки:

S → NP ∩ Aux ∩ VP
VP → V ∩ NP
NP → Det ∩ N
NP → N

В універсальній породжувальній граматиці Н. Хомського розроблено поняття тематичної ролі, інакше кажучи – семантичної валентності, яка приписується елементам речення за таким критерієм:

✓ кожному синтаксичному актанту (сильнокерованому залежному члену) приписується семантична валентність, яка може інтерпретуватися так: у певного слова L є семантична валентність X, якщо є ситуація, у якій є обов'язковий учасник, який виконує роль X. Значення слів, що пов'язані зі словом L і позначають обов'язкових учасників описуваної словом L ситуації, називаються семантичними актантами цього слова. Семантичні актанти заповнюють семантичні валентності слова L. Зміст семантичних валентностей слова – це ролі учасників ситуації – агенс, пацієнс, інструмент, місце тощо.

✓ Кожна тематична роль (семантична валентність) може бути приписана одному й тому ж аргументу (синтаксичному актанту).

У словниковій статті у вигляді решітки мають бути перераховані аргументи (синтаксичні актанти), а їм приписані семантичні ролі. Наприклад, словникова стаття англ. дієслова *lend* (*позичати*) має вид:

Lend	**[_____,**	**NP ,**	**NP / PP]**
	Агенс,	**Пацієнс,**	**Мета**

Прибічники породжувальної семантики вважають, що смислове представлення речення не має принципової відмінності від синтаксичного. Фразовий компонент граматики породжує безпосередньо смислові представлення речення, які потім за трансформаційними правилами перетворюються в поверхневі структури – зв'язки між словами у реченні.

Різниця між породжувальною та інтерпретаційною семантикою починається з розуміння смислової структури слова. Якщо в інтерпретаційній граматиці значення слова складається із семантично невпорядкованих наборів елементарних смислів, то в межах породжувальної граматики елементарні смисли синтаксично впорядковані, тобто зосереджені не в одному якомусь вузлі фразової структури (як це має місце в інтерпретаційній семантиці), а розподілені по різних вузлах цієї структури, які перебувають в ієрархічних відношеннях [11, 87].

Можна сперечатися з приводу ролі і місця інтерпретаційної граматики Ч.Філлмора і породжувальної граматики Н.Хомського в

системах з автоматичного семантичного аналізу, але беззаперечним є величезне теоретичне значення цих видатних досліджень для теоретичної лінгвістики, яка збагатилася відмінковою граматикою Ч.Філлмора та дедуктивною породжувальною граматикою Н.Хомського, спонукаючи нове покоління лінгвістів до цікавих досліджень у галузі формального, функціонального і комунікативного синтаксису.

У 60–70-ті роки в епоху масового захоплення генеративізмом радянська лінгвістика пішла своїм шляхом, замінивши глобальну модель генеративної граматики моделлю "Смисл ↔ Текст" (або "Зміст ↔ Текст" І.Мельчука, О.Жолковського, Ю.Апресяна [12]. У цій моделі природна мова розглядається як багаторівнева відповідність між смислами і текстами, при цьому надається особливе значення словнику, виявленню різних способів вираження одного й того ж значення (лексичних, синтаксичних, логічних тощо). Розроблення семантичного компонента настільки захопило дослідників, що з'явився самостійний напрямок у семантиці, відомий як Московська семантична школа [1; 2; 3; 4; 5; 8; 9; 10].

З початку 90-х років з'являється низка робіт Ю.Апресяна з інтегрального лінгвістичного опису та системної лексикографії, яка суттєво доповнила теорію "Смисл ↔ Текст". У цій теорії робиться акцент на взаємодії словникової та граматичної інформації, також на встановленні системних зв'язків у межах усього словника. У західній лінгвістиці ці ідеї були підтримані, і з'явилися також роботи із системного опису семантики, які вплинули на галузі, дотичні до лінгвістики – когнітивну психологію, гештальт-психологію, герменевтику, теорію прототипів. Метою цих досліджень було вироблення і формулювання загальних семантичних правил, які визначають функціонування лексем, словосполучень, речень тощо, причому правила повинні корелювати з людською поведінкою і мати антропоцентричний характер.

Теорія "Смисл ↔ Текст" та її розробники І.Мельчук, О.Жолковський, Ю.Апресян остаточно "зламали" традиційні погляди на мову, її завдання, сприяли структурному розвиткові лінгвістики та об'єднанню її з прикладною, цим самим збагатили обидві гілки структурної лінгвістики.

Однак попри все не можна не погодитися з Ю. Марчуком, який справедливо зауважує, що ані теорія глибинних відмінків, ані породжувальна граматика, хоча й просувають нас до певного

осмислення складу і структури речення з погляду зв'язків слів, практичних висновків для автоматизації семантики поки що не дали. Однак нові можливості комп'ютерних технологій і результати формального аналізу висловлювань, нові уявлення про штучний інтелект й інші дослідження в галузі теоретичної семантики змушують з увагою поставитися до пошуку нових спроб у досягненні практичних результатів [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Апресян Ю.Д.* О языке толкований и семантических примитивах / Ю. Д. Апресян // Логический анализ языка. Ментальные действия / Рос. АН, Ин-т языкознания. – М., 1993. – С. 7—22. 2. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика : синоним. средства яз. / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с. 3. *Апресян Ю.Д.* Лингвистическая терминология словаря // Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – Вып. 1. – С.XVI-XXXVI. 4. *Апресян Ю. Д.* О семантической непустоте и мотивированности глаголных лексических функций // Вопросы языкознания. – 2004. - № 4. С. 3-18. 5. *Апресян Ю .Д.* Лингвистическая терминология словаря // Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – Вып. 1. – С.XVI-XXXVI. 6. *Лурия А. Р.* Предисловие Предисловие редактора русского издания / А. Р. Лурия // Психология познания / Дж. Брунер. – М., 1977. – С. 5–6. 7. *Марчук Ю. Н.* Компьютерная лингвистика / Ю. Н. Марчук. – АСТ: Восток-Запад, 2007. – 317, [3] с. 8. *Мельчук И .А.* Опыт теории лингвистических моделей "смысл – текст" / И. А. Мельчук. – М. : Наука, 1974. – 314 с. 9. *Мельчук И. А.* Толково-комбинаторный словарь современного русского языка : опыты семантико-синтакс. описания рус. лексики / Мельчук И. А., Жолковский А. К. – Вена : [б. и.], 1984. – (Wiener Slawistischer Almanach ; Sonderband 14). 10. *Мельчук И.А.* Язык: от смысла к тексту / И.А.Мельчук . – М.: Языки славянской культуры, 2012. – 176 с. (Studia philologica). 11. *Рыбаков Ф. И.* Автоматическое индексирование на естественном языке / Ф. И. Рыбаков, Е. А. Руднев, В. А. Петухов. – М. : Энергия, 1980. – 160 с. 12. *Труб В. М.* Особливості семантичної інтерпретації лексики і висловлення : (цільові, модальні, темпорально-просторові та оцінні аспекти) / В. М. Труб. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго. – 2007. – 323 с. 13. *Чижаковский В. А.* Тезаурус в системах автоматической переработки текста / В. А. Чижаковский, Л. Н. Беляева. – Кишинев : Штиинца, 1983. – 163 с. 14. *Филлмор Ч.* Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – 1981. – Вып 10. – С. 350—369. 15.

Хомский Н. Синтаксические структуры / Н. Хомский // Новое в лингвистике. – 1962. – Вып 2. – С. 412—527.

Дарчук Н.П.., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМАЛИЗАЦИИ СЕМАНТИКИ

Статья посвящена направлениям формализации семантики в системах автоматической обработки текста: с одной стороны, это теоретические исследования, которые проводятся на дедуктивном уровне с целью установления соотношения между семантикой и семиотикой, синтактикой и прагматикой, з другого – исследования дедуктивного эмпирического характера, цель которых – решение конкретных прикладных задач.

Ключевые слова: семантика, автоматический семантический анализ, интерпретационная грамматика, порождающая грамматика.

Darchuk N., candidate of philological sciences,
associate professor.
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University

FOCUS SEMANTICS FORMALIZATION

The article is devoted to the areas of semantics formalization for systems of automated text processing. It is represented, from the one side, as theoretical studies which are accomplished deductively with the aim to identify relationships between semantics and semiotics, syntactics and pragmatics, and from the other side, the article describes the deductive empirical studies aimed at handling of applied problems.

Key words: semantic, automated semantical analysis, interpretive grammar, generative grammar

УДК 81'373.21:81'1

Данилевська О.В., асп.,
Інститут мовознавства імені О.О. Потебні

ТОПОНІМИ-КОНЦЕПТИ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ У ЗМІ (КОНТЕКСТУАЛЬНО-ЧАСТОТНИЙ АНАЛІЗ)

Статтю присвячено аналізу топонімів-концептів, які в ономастиці стали об'єктом дослідження лише на початку XXI ст. Топоніми-концепти найлегше виявити у ЗМІ, оскільки вони відображають різні аспекти

життя суспільства і в них простежуються різні контексти вживання цього лінгво-культурного явища.

Ключові слова: *топоніми, концепти, українська мова, Україна, Київ, Дніпро, французька мова, Франція, Париж, Сена, ЗМІ.*

Когнітивний напрямок в ономастиці розвивається лише з початку XXI ст., тож проблема топонімів-концептів ще дуже мало вивчена і єдине загальне визначення цього поняття не сформульовано. Проблемою дослідження концептів узагалі і топонімів-концептів зокрема займалися як вітчизняні (В.В. Жайворонок, Л.А. Лисиченко, О.Ю. Карпенко, Є.С. Отін, І.М.Жєлезняк та інші), так і зарубіжні вчені-мовознавці (О.С. Кубрякова, О.О. Селіванова, Р. Лангакер, Ч. Філлмор, П. Стоквел, В. Кінч, Є. Бартмінський, Е. Ганзак, Н.К. Рябцева, Ю.С. Степанов та інші). Зокрема, тут можна виділити працю О. Ю. Карпенко "Когнітивна ономастика як новий напрямок вивчення власних назв", яка стверджує, що всі власні назви (оніми-концепти) проникли в ментальний лексикон [Карпенко 2006, 72 – 82].

Окрім згаданих дослідників, топоніми-концепти у східнослов'янській ономастиці принагідно вивчали також Ю.О. Карпенко, Н.В. Подольська, О.В. Суперанська та ін.

Серед французьких дослідників концептів слід виділити Еміля Бенвеніста, Жака Дельоза, Андре Мейє та ін.

Французька дослідниця Селін Пуга у статті "Типологія лінгвістичних концептів: їх оцінка та висвітлення у визначальних критеріях" каже про те, що концепти найчастіше трапляються у контекстуальних словниках та розлядаються як мезосемантичні одиниці, тобто такі одиниці, які є перехідною ланкою між мікросемантичними (слова) та макросемантичними (тексти) одиницями [Céline Pougat, 79 – 89].

Погляд на поняття "концепт" у вітчизняних та французьких дослідників відрізняється. Відмінність полягає у тому, що вітчизняні дослідники розглядають концепт з точки зору лінгвістики та мовознавства, тоді як французькі дослідники, зокрема Жак Дельоз аналізує це поняття з філософських позицій.

Щодо визначення самого терміна "концепт", то тут серед вітчизняних і зарубіжних дослідників існує кілька поглядів. Звісно, що користуватися всіма тлумаченнями поняття "концепт" неможливо, тому найдоцільнішим буде обрати з них одне. У статті використовуватиметься визначення концепту, запропоноване

стосовно власних назв вітчизняною дослідницею О.Ю. Карпенко. Вона розглядає концепт у культурно-історичному та психолінгвальному планах, розуміючи його як "компонент того, що "індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу" [Карпенко 2006, С.25].

Оскільки топонімів-концептів існує дуже багато, ми зупинилися на таких тріадах, як *Україна – Київ – Дніпро* в українській мові та *Франція – Париж – Сена* у французькій. Ці топоніми стали концептами, оскільки досить давно функціонують у мовах відповідних націй як символи певних етнокультурних явищ у тій чи іншій країні. В українській та французькій мовах вони вживаються доволі часто, особливо у засобах масової інформації (далі – ЗМІ) і відображають різні аспекти життя суспільства.

Для порівняння було взято матеріал із кількох українських та французьких газет і журналів, а саме: "Голос України" (Г. У.), "День" (Д.), "Україна молода" (У. М.) та "Le Nouvel Observateur" (Le N. O.). Окремі думки проілюстровано фрагментами з поетичних творів.

Уперше назву нашої держави *Україна* було згадано в Іпатіївському літописі XII ст. До того, як твірне слово *україна* стало топонімом-концептом, воно означало "порубіжна земля, кордон". Цьому іменнику передувало як твірне дієслово *украяти*, тобто "відрізати". Етимологічно слово *украяти* пов'язане з формою *укроїти* [Карпенко 1997, С. 82, 84].

Якщо заглибитися у семантику слова, то *Україна* походить від: давньоруського *украина* у значенні "порубіжна місцевість"; староукраїнського *оукраина*, що означало "окраїна", тобто "область скраю держави".

Окрім наведених вище, існують й інші версії походження назви *Україна*, а саме: 1) контамінація хороніма й апелятива *країна* (*Україна = Країна*); 2) зближення з давньоіндійським anta "кінець, край", що "бездоганно фонетично та семантично, тому, що так звані анти справді займали південно-східний край слов'янства, відомий згодом під назвою *Україна*" та ін. [ЕСЛГНПР 1985, С.167.].

Якщо походження назви *Україна* не викликає численних дискусій, то щодо назви її столиці *Києва* існує кілька версій:

1) Літописна легенда про Кия, Щека, Хорива та їхню сестру Либідь. Ця версія є найпоширенішою, але саме щодо неї і висловлено найбільше критики.

2) Фінікійська версія, за якою ойконім *Київ* походить від *kahf// keihf*, що означало "печера", "житло, вирубане в горі", "пристанище";

3) Назва міста походить від сарматського *ківі* у значенні "гори";

4) За фінською версією *Київ* походить від *о-ва Кий, р. Кія, м. Кийськ* та ін.;

5) Ойконім *Київ* походить від назви польської території *Куява*. Помилковою ж вважається етимологія *Кыєвъ//Куj-* від пракритської *Kojava* у значенні "килим". Т. Лер-Сплавінський вважає, що *Kujava* є географічним варіантом назви *Кыєвъ (-и- = у)*.

Варіанти *Києва*, засвідчені грецькими, арабськими, латинськими та давньослов'янськими джерелами показують, що форми на Кū-//Ки- поступово змінилися на Ку-//Кі-, що в кириличних фіксаціях має форму Кы > Ки- (Кі-, Кї-). Таким чином, kū- > Кы, а також посесив на -єв- від імені *Кыи,* не суперечать типовим історичним, топонімічним, антропонімічним та ін. моделям [ЕСЛГНПР 1985, 77 – 78].

Щодо назви головної водної артерії країни *Дніпра*, то тут версій дуже багато. Уперше гідронім *Дніпро* було згадано Геродотом, маючи форму /назву *Борисфен* (V ст. до н. е.), у Географа Равенського зустрічалася форма *Danapris*, *Danaper* – у Іордана, а у Феофана – *Danaprin* [ЕСЛГНПР 1985, 55 – 56].

Загалом існують такі версії походження гідроніма *Дніпро*:

1) Форми *Дънаіпръ* та *Dŭnajipri* складаються з двох слів *Dunajъ* та *Іprъ*, однак більшість дослідників, пояснюючи літописний варіант *Днѣпръ*, стверджують, що він походить від *Данапріс* та *Данапер* та подібних, пов'язуючи їх із *Danuvius/Danūbius* та ін.

2) Від сарматських слів *дон* – "річка" та *inp*, яке, гіпотетично, теж означає "річка".

3) Від скіфського *Danapras* зі значенням "швидкоплинний", але це суперечить скіфсько-балканському *Dānu-anapa*, що означає "задня річка".

4) Між формами *Dānapris*, *Dānaper, Dānastris, Dānaster* та їхнім слов'янським варіантом *Дъпĕръ, Дъпĕстръ* існував датсько-фракійський проміжок *dānu-Ipr-os*, який згодом перейшов у *dūn-Ipr-os*, потім на фракійській основі отримав форму *dūneapar*, яка перейшла у слов'янське *Дъпĕръ*.

Найдавніша назва *Дніпра* була такою: *Ibris-us/Ipris-us.* А слов'янське *Дъпѣръ* означало "ріка-зволожувач" [ЕСЛГНПР 1985, 55 – 56].

Пізніше існувало багато інших назв головної ріки України (Дънѣпръ та схожі на неї). Лише у XVI ст. назва ріки отримала своє сучасне звучання та написання [ЕСЛГНПР 1985, 55].

Звідси бачимо, що всі власні назви України походять від загальних назв, які характеризують об'єкт за певними ознаками.

Якщо в українських ЗМІ основними топонімами-концептами є *Україна – Київ – Дніпро,* то у французьких виданнях такими топонімами є *Франція – Париж – Сена.*

В основі топоніма *Франція* лежить назва західногерманського племені *франків*, що означала "вільні" [Никонов 1966, 447].

Основна версія походження ойконіма *Париж* полягає в тому, що назва походить від галльського племені *парізії*, назва якого означала "корабельники". Згодом довга латинська назва трансформувалася у сучасну назву міста [Никонов 1966, 321 – 322].

Щодо назви річки *Сена,* то вона існувала дуже давно і має кельтське походження (sog-han – "тиха ріка"). Первісним варіантом назви була форма Siguna, а сучасна назва утворилася в результаті фонетичних змін [Никонов 1966, 377].

Отже, французькі топоніми, на відміну від українських, або походять від власних назв племен, що населяли територію, або є сучасною формою давно існуючих назв.

Частотний аналіз уживання зазначених топонімів-концептів в українських виданнях дає підстави для висновку, що топонім *Україна* вживається 41 раз у "Голосі України", 31 раз у "Дні" та 21 раз у виданні "Україна молода".

У цих самих виданнях топонім *Київ* уживається 11, 13 та 15 разів відповідно.

Щодо топоніма *Франції* в українських виданнях, то бачимо, що він вживається 1 раз у газеті "Голос України", 3 рази у виданні "День" та жодного разу у виданні "Україна молода".

В українських ЗМІ топонім *Україна* використовується не лише у значенні країна, враховуючи назви всіх установ, органів влади, посад, партій (Голова Верховної Ради *України*, Національна школа суддів *України*, Президент *України*, Кабінет Міністрів *України* та

ін.), а й у значенні території (карта *України*). Підкреслюючи значення *України* для громадян, можна також помітити і перехід топоніма в інші розряди власних назв, що зумовлено насамперед концептуальною семантикою топоніма.

Окрім цього, в українських виданнях спостерігається вживання топоніма не лише в значенні держава та територія, а й у значенні народу, населення (*Україна* переведе стрілки, *Україна* повинна жити за *київським* часом, стадіон *"Україна"*, акція "Вставай, *Україно!*" та ін.)

Концепт *Дніпро* використовується дуже рідко, здебільшого у згадках про береги, на яких розташовано *Київ* (лівий берег *Дніпра*), або як власна назва (нічия *"Дніпра"*).

Концепти *Україна* та *Київ* вживаються також і в назвах різних конкурсів, премій та звань (головна театральна нагорода столиці "*Київська* пекторaль", народна артистка *України*, конкурс "Княгиня *України*", Національна премія *України* та ін.).

Щодо уживання топоніма *Київ* у ЗМІ, то воно не настільки широке, як у випадку з *Україною*. Здебільшого він використовується з метою позначення киян (*Київ* завмер у корках, *Київ* його "поховає" та ін.) [Г. У.; Д.; У. М.; Л. У.].

Важливість топонімів-концептів *Україна* та *Дніпро* відображається не лише у ЗМІ, а й у творчості українських письменників та поетів. Можна навіть говорити про певну сакральність цих топонімів для українців.

Одним із таких виявів є рядки з поеми видатного українського поета Т. Г. Шевченка "І мертвим, і живим, і ненародженим":

"….. Нема на світі *України*;

Немає другого *Дніпра*…." [Шевченко 1980, 266].

З *Дніпром* в українців пов'язаний і переломний момент в історії, а саме, перехід від язичництва до християнства і саме в цій річці, за переказами, хрестили всіх. Хоча Ліна Костенко не погоджується з цим і у вірші "Мені відкрилась істина печальна" говорить:

"Мені відкрилась істина печальна,

Життя зникає, як ріка Почайна

…… І тільки верби знатимуть старі,

Киян хрестили в ній, а не в *Дніпрі*".

Щодо вживання французьких топонімів-концептів у франкомовних виданнях, то тут простежується дещо інша ситуація. У досліджуваному виданні "Le Nouvel Observateur" найчастіше функціонують концепти *Франція* та *Париж*. Причому образ столиці може виражатися як безпосередньо ойконімом, так і

опосередковано, тобто через назви відомих вулиць та місць (*Версаль, Лувр, Ейфелева вежа, сади Тюільрі, Люксембурзький сад, о. Сіте* та ін.). Також назва столиці Франції, *Парижа*, входить до назв різних закладів та установ (*le Théâtre de Paris*).

Зважаючи на властиву французам рису називати установи за назвою вулиці, на якій вони розташовані, резиденцію президента французи досить часто називають просто *l'Elysée* (за назвою центральної вулиці *les Champs-Elysée*).

Якщо провести частотний аналіз французького періодичного видання "Le Nouvel Observateur", то топонім-концепт *Франція* з усіма похідними уживається у ньому 26, 91, 62; *Париж* та всі пов'язані з ним топоніми налічується 20, 38 та 19 разів відповідно.

Також у франкомовних виданнях зустрічаються ситуації, де назва країни входить до назви авіакомпанії, каналу або передачі. Наприклад, *AirFrance, France24, France Télévision* та *France Scanner* або прив'язується до форми кордону. Наприклад, *l'Hexagon*.

Цілком зрозумілим є той факт, що топонімічний склад франкомовних видань зводиться, в основному, до топоніміки *Франції*, особливо її столиці, *Парижа*. При чому сама назва *Париж* або назви установ, здебільшого назви міністерств, передаються назвами вулиць, парків, садів, пам'яток історії та архітектури міста на/біля яких вони розташовані. Наприклад *МВС – La Place Beauveau, резиденція президента Республіки – l'Elysée, Міністерство Фінансів – Place du Colonel-Fabien* та ін. [Le N. O.].

Звертає на себе увагу, що у зібраному у ЗМІ матеріалі гідронім *Сена* не виявлено, хоча немає сумніву, що цей топонім належить до концептів у французькій мові.

Як бачимо, кількість уживання топонімів-концептів у французьких виданнях переважає над вживанням топонімів в українських виданнях, проте в українських виданнях переважає кількість контекстів використання концептів.

Проаналізувавши походження та вживання назв *Україна, Київ, Дніпро* та *Франція, Париж, Сена*, можемо сказати, що історія походження топонімів України складніша та багатша, ніж історія походження французький назв, що пояснюється історичними процесами становлення держав. Крім цього, варто зазначити, що деякі з топонімів-концептів України мають по кілька теорій походження та варіантів однієї назви, на відміну від топонімів-концептів Франції.

У періодичних виданнях України та Франції частота використання топонімів-концептів (*Україна – Київ – Дніпро* та *Франція – Париж –*

Сена) різна. У франкомовних виданнях такі топоніми-концепти, як *Франція* та *Париж* використовуються приблизно однаково (у різних виданнях по-різному) з топонімами-концептами *Україна* та *Київ* у виданнях *України*. Проте відмінність цих видань полягає у тому, що семантична наповненість топонімів *Франція* та *Париж* часто передається або через назви відомих пам'яток історії та культури або через відомі місця країни та міста. Також у виданнях Франції переважає образність у назвах. Щодо українських топонімів-концептів, то вони можуть використовуватися як у значенні країна, місто, так і у значенні народ, населення. Також вони входять до назв звань, нагород, акцій та ін.

Підтвердження важливості та певної сакральності топонімів-концептів *Україна* та *Дніпро* знаходимо у творах, зокрема поетичних, відомих українських поетів, як Тарас Шевченко та Ліна Костенко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *ЕСЛГНПР*// Відп. ред. О. С. Стрижак. – Академія наук Української РСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., вид. "Наукова Думка", 1985, – 254 с. 2. *Карпенко О. Ю.* "Проблематика когнітивної ономастики" монографія – Одеса "Астропринт", 2006 р. – 377 с. 3. *Карпенко О. Ю.* Когнітивна ономастика як новий напрямок вивчення власних назв" – Восточноукраинский лингвистический сборник – Донецьк, 2006р. – Вип. 10. – С. 72 – 82. 4. *Карпенко Ю. О.* Походження назви Україна – загальної та власної//Ономастика та етимологія: Збірник наук. праць на честь 65-річчя І. М. Желєзняк. – НАН України, Інститут української мови, – К., 1997. – 258 с. – С. 82, 84. 5. *Никонов В. А.* Краткий топонимический словар. М., "Мысль", 1966 г. – 509 с. 6. *Шевченко Т. Г.* Кобзар – Вид. "Дніпро", 1980 р. – 613 с. – С. 266. 7. *Céline Pougat* Typologie des concepts de linguistique: évaluation et élaboration en corpus de critères discriminants – CORAL, Université d'Orléans – p. 79 – 89. 8. *Голос України* – N58, 27 березня 2013. – 16 с. 9. *День* – N55, 27 березня 2013. – 12 с. 10. *Літературна Україна* – № 11, 14 березня 2013 р. – 16 с. 11. *Україна молода* – N49, 2 квітня 2013. – 16 с. 12. *Le Nouvel Observateur* – N2392, 9 – 15 septembre 2010. – 123 p. 13. *Le Nouvel Observateur*, 9 – 15 août 2012. – 83 p. 14. *Le Nouvel Observateur* – N2290, 25 septembre – 01 octobre 2008. – 147 p.

Стаття надійшла до редколегії 20.04.13

Институт языкознания имени А.А.Потебни

ТОПОНИМЫ-КОНЦЕПТЫ УКРАИНЫ И ФРАНЦИИ В СМИ (КОНТЕКСТУАЛЬНО-ЧАСТОТНЫЙ АНАЛИЗ)

Статья посвящена анализу топонимов-концептов, которые стали объектом исследования только в начале XXI в. Топонимы-концепты проще всего выявить и проанализировать в СМИ, так как они отображают различные аспекты общественной жизни и в них прослеживаются разные контексты этого лингво-культурного явления.

Ключевые слова: *топоним, концепт, Украина, Киев, Днепр, Франция, Париж, Сена, СМИ.*

Danylevska O.V., *post-graduate student*
Linguistuc O. O. Potebnia institute,
National Academy of Science of Ukraine

TOPONYMS-CONCEPTS OF UKRAINE AND FRANCE IN MASS-MEDIA (CONTEXT AND FREQUENCY ANALYSIS)

The article deals with the analysis of toponyms-concepts, which became the object of research in the beginning of the 21st century. Analysis of toponyms-concepts is easier in mass-media because they reflect different aspects of social life and different contexts of this linguistic and cultural phenomenon.

Key words: *toponym, concept, Ukraine, Kiev, Dniepr, France, Paris, Sene, mass-media.*

УДК 811.111’42

Дегтяренко М.О., здоб.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ І СТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю З БІЗНЕСМЕНАМИ

У статті проаналізовано специфічні риси інтерв’ю як особливого типу діалогічного дискурсу, розглянуто засоби реалізації тактико-стратегічного потенціалу комунікантів в англомовних інтерв’ю з бізнесменами. Автор робить спробу виокремити основні комунікативні стратегії і тактики учасників інтерв’ю, зумовлені їхніми цілями і намірами.

Ключові слова: *інтерв’ю, адресант, адресат, комунікативна стратегія, комунікативна тактика.*

Лінгвістичні дослідження останніх років характеризуються зростанням інтересу вчених до різних мас-медійних жанрів. Прийнято розрізняти інтерв'ю як метод одержання різноманітної інформації та інтерв'ю як жанр [Пельт 1984, 46].

Жанри журналістики розрізняють за цілями впливу на аудиторію, широті висвітлення реальності, виразно-образотворчим засобам, глибині аналізу та широті узагальнень. У зв'язку з цим їх поділяють на три види: інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні [Ворошилов 1999, 65]. Інтерв'ю відносять до групи інформаційних жанрів, оскільки в сучасній журналістиці у найширшому смислі інтерв'ю розглядають як розмову двох або більше людей з метою отримання нової інформації [Вакуров 1978, 41]. Найповнішим, на нашу думку, є визначення інтерв'ю як цілісного акту комунікації, що являє собою діалогічне спілкування журналіста з респондентом у ситуації послідовного чергування питань і відповідей з метою отримання інформації, думок і суджень, що представляють суспільний інтерес [Ильченко 2003, 50]. З погляду публіцистики, інтерв'ю – жанр у розмовній формі бесіди автора з компетентними людьми на суспільно важливу тему. Це, власне, і є публіцистичний діалог [Мацько 2005, 280].

Тексти-інтерв'ю в сучасній англомовній пресі (journalistic interviews) належать до дискурсу, що ґрунтується на безпосередній взаємодії його учасників (face-to-face discourse type). Цей дискурс неодноразово привертав увагу дослідників: D. Tannen, E.G. Mishler, M. Rapley, Ch. Antaki, В. Ущина, Sh.L. Trinch, S. Berk-Seligson, A.L. Roth, D. Greatbatch, J. Heritage, S. Clayman, C. Ilie, H. Gruber, P. Scannell, I. Hutchby, M. Macaulay, D.C. O'Connell, S. Kowal, І.М. Прожогіна, В.Д. Пельт, Н.А. Архипов, Т.В. Шумиліна, Р.В. Мальцевич, В.В. Сиченков, Н.А. Ананьєва, В.В. Сиченков, О.О. Тертичний, В.М. Тищенко, М.М. Лукіна, О.В, Чекмишев, Д.П. Вовчок, М.П. Подолян, Н.Є. Гапотченко, М.Л. Штельмах і ін. Проте можна констатувати відсутність лінгвістичних розвідок, спрямованих на вивчення англомовних інтерв'ю з бізнеменами в лінгвокогнітивному, комунікативно-прагматичному, психолінгвістичному і міжкультурному аспектах. Крім того, дослідження комунікативної поведінки учасників такого інтерв'ю важливе як з погляду комунікативної лінгвістики, так і журналістської практики.

Вищезазначені чинники зумовили вибір теми статті та її **актуальність**.

Метою статті є дослідити особливості реалізації стратегій і тактик в англомовних інтерв'ю з бізнесменами та виявити їхні мовні засоби репрезентації (мовні маркери). **Об'єктом** дослідження є тексти англомовних інтерв'ю з бізнесменами, а **предметом** – стратегії і тактики учасників інтерв'ю.

Наукова новизна полягає у застосуванні комунікативно-прагматичного підходу до вивчення текстів англомовних інтерв'ю з бізнесменами, що дає змогу ширше розглянути реалізацію тактико-стратегічного потенціалу інтерв'юера (журналіста) і респондента (бізнесмена) на матеріалі англомовної преси, що досі не було предметом спеціального аналізу в лінгвістиці.

Матеріалом нашого дослідження стали вісім текстів інтерв'ю з бізнесменами різних національностей та країн світу (Сполучені Штати Америки, Австрія, Німеччина, Китай, Пакистан, Індія, Росія), що були опубліковані в таких англомовних виданнях: The New York Times, SPIEGEL ONLINE, Business Today, Daily Times, Linux Gazette, Practical eCommerce. Тексти-інтерв'ю, що не мають діалогічної форми, не потрапили до кола нашого лінгвістичного дослідження.

Класифікація інтерв'ю за різними критеріями. Характеризуючи інтерв'ю як тип тексту, неможливо не торкнутися питання їхньої класифікації. Інтерв'ю класифікують за такими критеріями:

– за кількістю співрозмовників: інтерв'ю-монолог (роль журналіста одразу не визначається), інтерв'ю-діалог (діалог за ролями, фіксованими під час комунікації), інтерв'ю-полілог (спілкування одразу багатьох партнерів) [Капичникова 2003, 35];

– за характером організації: опитування, анкета, прес-конференція;

– за типом матеріалу: інформаційні, особистісні;

– за характером, тематикою бесіди: політика, подія [Голанова 2000, 430];

– за характером ЗМІ: аудіальні, візуальні [Гапотченко 2005, 16];

– за характером спілкування: безпосереднє спілкування (обличчя до обличчя), опосередковане спілкування (по телефону); і через Інтернет;

– за формою організації: прес-конференція, вихід до преси, круглий стіл, за допомогою служб Інтернет, ток-шоу, бесіда;

– за формою реалізації комунікативної мети: монолог, інформаційне опитування, аналітичне опитування, бліц-інтерв'ю, інтерв'ю-замальовка, інтерв'ю-розповідь, анкета;

– за характером питання, що обговорюється: інформаційне, аналітичне, протокольне, інтерв'ю-розслідування, портретне, сатиричне, гумористичне;

– за місцем проведення інтерв'ю: студійне або нестудійне (вуличне) [Кодола 2007, 36–38].

Виходячи з різноманітних підходів до визначення типів інтерв'ю, ми бачимо, що цей жанр є особливим чином прагматично організованим типом тексту, який підпорядковується меті – виявити точку зору співрозмовника на певне питання і, водночас, розповісти про співрозмовника, визначити його психолінгвістичний портрет.

Структура і особливості текстів інтерв'ю. Головною диференційною ознакою інтерв'ю порівняно з художнім діалогом є жанрова регламентованість. Регламент або композиційна структура текстів інтерв'ю як жанрової форми включає: основний заголовок, другорядний заголовок, цитату як одного з другорядних заголовків, вступ, анонс, основний виклад інформації, висновки, коментарі й ілюстрації [Штельмах 2008, 47–50; Апалат 2003, 45]. Проте не всі структурні складники обов'язкові для всіх текстів інтерв'ю і це, у свою чергу, зумовлює їхню специфіку. Так, другорядний заголовок, цитата як один із другорядних заголовків, вступна частина та ілюстрація є факультативними компонентами.

Більше того, у композиційній структурі текстів-інтерв'ю в англомовній пресі трапляються засоби вербальної та невербальної знакових систем. До вербальних компонентів належать: заголовки, другорядні заголовки, вступна і основна частини, цитата, анонс, висновки, коментарі тощо. До невербальних елементів відносять: ілюстрації, варіювання типу шрифту та кольорів. Такі методики спрямовані на забезпечення найефективнішого передавання та сприйняття повідомлення зважаючи на вторинну природу інтерв'ю в друкованій пресі (наголос на створенні тексту-інтерв'ю, а не фактичному записі подій) [Апалат 2003, 45–48].

Мовна структура тексту інтерв'ю зберігає темо-рематичний зв'язок реплік, тоді як художній діалог у мовно-структурному плані детермінований багаторівневими синтаксичними конструкціями наративного плану, які не виявляють змістової та

лінгвостилістичної взаємозалежності на рівні актуального членування тексту [Штельмах 2008, 31].

Як уже зазначалося, друковане інтерв'ю належить до діалогічного типу дискурсу і являє собою текст, оформлений як спонтанний діалог. Але будучи формально діалогом, інтерв'ю має такі риси та особливості:

– наявність мінімум двох учасників;
– публічний характер розмови;
– тенденція до неформального стилю комунікації;
– точне розмежування ролей комунікантів: адресант (інтерв'юер) адресат (респондент);
– адресат – суспільно-значуща фігура [Иванова 2009, 24–25];
– двоїстий характер текстів інтерв'ю (додатковий адресат – читач);
– запланованість (домовленість про зустріч і проведення інтерв'ю);
– непідготовлене усне мовлення респондента характеризується спонтанністю [Капичникова 2003, 72];
– обмін репліками, які структурно-функціонально, інтонаційно і семантично об'єднанні у діалогічні єдності й поза контекстом не є незалежними висловлюваннями;
– роль журналіста як ініціатора комунікації та обмеження його комунікативної діяльності, постановкою запитань;
– підпорядкування соціальної і мовленнєвої поведінки інтерв'юера (журналіста) Хартії журналіста та Мюнхенській хартії;
– дотримання учасниками комунікації соціальних норм поведінки, максим П. Грайса;
– інтерв'юер і респондент впливають один на одного через реалізацію їхнього тактико-сратегічного потенціалу тощо [Гапотченко 2005, 18–26].

Отже, інтерв'юер і респондент колегіально формують текст інтерв'ю, розвиток якого зумовлюється комунікативними намірами і настановами обох його учасників.

Комунікативні стратегії і тактики в англомовних інтерв'ю з бізнесменами. У зв'язку з розвитком теорії аргументації, іміджеології, PR-технологій, рекламної справи тощо в сучасній комунікативній лінгвістиці набула актуальності проблема мовленнєвого впливу (мовленнєвої дії адресанта, керованою цільовою установкою мовленнєвого спілкування і спрямованою на зміну поведінки, психологічних станів, мислення адресата, його оцінки певного явища тощо [Селіванова 2011, 228]). З цією метою у текстах інтерв'ю кожен

учасник комунікації використовує певні види комунікативних тактик, які є складниками стратегій комунікантів.

Комунікативна стратегія – головна лінія мовленнєвої поведінки в межах конкретної комунікативної події, що визначається загальною метою комунікації, ситуативним контекстом і уявленнями про адресата. Комунікативна тактика – зумовлені стратегією мовленнєві кроки, що в сукупності дають змогу досягти головної комунікативної мети [Яшенкова 2010, 156].

Уміння реалізовувати тактико-стратегічний потенціал особливо важливе у спілкуванні з бізнесменами. У процесі такої взаємодії відбувається не лише обмін або отримання інформації, а й вплив одного співрозмовника на іншого з метою досягнення певного результату, який зумовлений метою та інтенцією інтерв'юера.

З огляду на мету проведення інтерв'ю з бізнесменами можна виокремити стратегії отримання інформації, інформування, демонстрації ставлення респондента до репліки інтерв'юера [Апалат 2003, 47–49; Яшенкова 2010, 170–177].

Розглянемо детальніше тактико-стратегічний потенціал кожного з учасників англомовного інтерв'ю.

Стратегія отримання інформації зумовлена основною метою інтерв'юера – здобути необхідну інформацію. При цьому журналіст намагається досягти своєї мети через комунікативне співробітництво, використовуючи різні тактики, зокрема:

– пряме запитання: *How did you enter this business?* (Daily Times 22.08.2010);

– пом'якшення: *Has the chancellor made any mistakes during the euro crisis?... In your view, what are the lines that Mrs. Merkel should not cross?* (SPIEGEL ONLINE 09.11.2012);

– звертання до співрозмовника на ім'я: *Mr. Keitel, how concerned is the German business community about the economically beleaguered countries in Southern Europe?* (SPIEGEL ONLINE 09.11.2012);

– прохання: *Please, evaluate rapidly Google evolution in terms of pages served using its tools?* (Linux Gazette Issue 59 November 2000)*;*

– посилання на адресата: *I remember you telling me an organization should not have more than two generations of people separating the bottom of the pyramid from the top. What about bringing down the average age of your company?* (Business Today 11.09.2012);

– конкретизацію, що спрямовує комуніканта на більш вузьке русло інформації, яке прагне отримати його співрозмовник. Ця тактика часто допомагає зекономити час інтерв'ю або уникнути

образності: *Where should the helpers come? Germany?* (SPIEGEL ONLINE 09.11.2012);

– непряме запитання у випадках, коли інтерв'юер бажає отримати розгорнуту інформацію: *There are rumors that something else attracts investors to Siemens: They hope that you might eventually split the company into the three new sectors and cash in* (SPEIGEL ONLINE 12.12.2007);

– верифікацію, що дає змогу співрозмовнику підтвердити відому йому інформацію: *As far as I know your business is mostly Russia-oriented[…]* (Practical eCommerce 28.11.2011); *Most of your property is in the New York area, right?* (The New York Times 20.11.2012).

– сумнів, що відображає непевність або недостовірність інформації, пом'якшує вплив на співрозмовника. Цю тактику нерідко використовують з метою уточнення інформації: *Why should a site choose Google search engine instead of others?What are the better features Google bring to users?* (Linux Gazette Issue 59 November 2000).

Стратегія інформування пов'язана з комунікативною поведінкою респондентів інтерв'ю (бізнесменами), які здебільшого налаштовані на комунікативну співпрацю. Ця стратегія може бути реалізована такими тактиками:

– прямою відповіддю, що свідчить про дотримання принципів кооперації ввічливості. Адресант отримує рівно стільки інформації, скільки він очікує отримати. При цьому відповідь адресата може бути короткою або розгорнутою залежно типу інформації, яку в нього запитують:

"*Tell us about the initial idea behind MindTree and whether that idea is changing as the company grows.*"

"*Flash back to 1998 […]*" (Business Today 11.09.2012);

– поясненням (тлумаченням), що зазвичай реалізується розгорнутими відповідями:

"*What is Google company's mission?*"

"*Google's mission is to organize the world's information, making it universally accessible and useful.*"(Linux Gazette Issue 59 November 2000);

– підтвердженням, що свідчить про правильність припущення інтерв'юера, відображає певний збіг інформаційного обсягу:

"*That was your first ground-up building in New York."*

"*That's right."* (The New York Times 01.01.2013);

– запереченням інформації, яку подає інтерв'юер:

"*There are rumors that something else attracts investors to Siemens: They hope that you might eventually split the company into the three new sectors and cash in.*"

"*I vehemently reject that.*" (SPEIGEL ONLINE 12.12.2007);

– коригуванням, що має на меті виправлення певних сегментів репліки-повідомлення інтерв'юера і, тим самим, не суперечить комунікативному наміру отримати достовірну інформацію:

"*Mr. Keitel, how concerned is the German business community about the economically beleaguered countries in Southern Europe?*"

"*Of course we're worried, but things are also looking up in the economic data coming out of those countries.*" (SPIEGEL ONLINE 09.11.2012);

У межах цього типу дискурсу істотним є виокремлення PR-стратегії, яка дає змогу респонденту здійснити рекламу власного бізнесу, що, у свою чергу, може бути промо-компанією певного товару тощо. Серед тактик даної стратегії поширені тактики:

– збільшення:

"*How great is the danger that the German economy will contract further during the course of the euro crisis?*"

"*The economy alone doesn't worry me. My concern is that we in Germany will lose our ambition, become content just being the engine keeping Europe on track and become enamored with the status quo. We've always made our living by being one step ahead of the others. We have to think right now about how German industry is going to remain competitive on an international stage in the next two decades. We can't just rest on our laurels and be happy with our recent successes. If that's the case, we'll quickly find ourselves overtaken.* (SPIEGEL ONLINE 09.11.2012);

– зменшення, що свідчить про скромність власника компанії або про намір удосконалити технології, концепцію підприємства тощо:

"*Can you compare MindTree in terms of organisational maturity versus your peers when they were at a similar revenue or age level?*"

"*We will look nicer than them – if you look at a TCS, Wipro and Infosys at 13. If you look back at their 13th year and us, you will give us full marks but it is also misleading. I personally believe that we walk in the shadow of giants. These are non-trivial companies. […]*" (Business Today 11.09.2012).

Висновки. Проаналізувавши англомовні тексти-інтерв'ю з бізнесменами з огляну на основні цілі й наміри комунікантів, ми дійшли висновку, що їхній тактико-стратегічний арсенал складають:

1. Стратегія отримання інформації:

– тактика прямого запитання;
– тактика звертання до співрозмовника на ім'я;
– тактика пом'якшення;
– тактика прохання;
– тактика посилання на адресата;
– тактика конкретизації;
– тактика непрямого питання;
– тактика верифікації;
– тактика сумніву.

2. Стратегія інформування:
– тактика прямої відповіді;
– тактика пояснення (тлумачення);
– тактика підтвердження;
– тактика заперечення;
– тактика коригування;
– тактика з'ясування.

3. PR-стратегія:
– тактика збільшення;
– тактика зменшення.

Перспективним, на наш погляд, є подальше дослідження англомовних інтерв'ю з бізнесменами в прагмалінгвістичному аспекті, а також виявлення лінгвокультурних особливостей реалізації кооперативної і некооперативної комунікативної поведінки бізнесменів під час інтерв'ю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Апалат Г. П.* Структура, семантика і прагматика текстів-інтерв'ю (на матеріалі сучасної англомовної преси) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ганна Павлівна Апалат ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 21 с. 2.*Вакуров В. Н.* Стилістика газетних жанрів / [В. Н. Вакуров, М. М. Кохтев, Г. Я. Солганик] ; за заг. ред. В. Н. Вакурова. – М., 1978. – 41 с. 3. *Ворошилов В. В.* Журналістика / В. В. Ворошилов. – СПб., 1999. – 65 с. 4. *Гапотченко Н. Є.* Структурні і жанрово-стилістичні особливості текстів інтерв'ю в сучасній французькій пресі (комунікативно-прагматичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Надія Євгенівна Гапотченко ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2005. – 57 с. 5. *Голанова Е. И.* Устный публичный диалог: жанр інтерв'ю / Е. И. Голанова // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – М. :

Школа "Языки русской культуры", 2000. – 480 с. 6. *Иванова И. В.* Жанр интервью: формы бытования и языковые особенности : автореф. дисс. на стиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Ирина Викторовна Иванова ; Астрах. гос. ун-т. – Астрахань, 2009. – 67 с. 7. *Ильченко С. Н.* Интервью в журналистском творчестве : [учеб. пособие] / С. Н. Ильченко. – СПб. *:* СПбГУ, 2003. – 93 с. 8. *Капичникова И. Ю.* Модально-оценочная структура интерв'ю в массово-информационном дискурсе в современном английском языке : автореф. дисс. на стиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские язики" / Капичникова Инна Юрьевна ; Иркут. гос. лингв. ун-т. – Иркутск, 2003. – 143 с. 9. *Кодола Н. В.* Интервью как жанр публицистики: содержание и методика обучения : автореф. дисс. на стиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теория и методика обучения и воспитания (русский язык)" / Кодола Наталья Валерьевеа ; Моск. гос. пед. ун-т. – М., 2007. – 240 с. 10. *Мацько Л. І.* Стилістика української мови : [підручник] / [Л. І. Мацько, О. М. Скляренко, О. М. Мацько] ; за заг. ред. Л. І. Мацько. – [2-ге вид., випр.]. – К. : Вища шк., 2005. – 482 с. 11. *Пельт В. Д.* Дифференциация жанров газетной публицистики : [учеб.-метод. пособие для студентов фак. и отд-ний журналистики гос. ун-тов] / В. Д. Пельт. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 48 с. 12. *Селіванова О. О.* Основи теорії мовної комунікації : [підручник] / О. О. Селіванова. – Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с. 13. *Штельмах М. Л.* Інтерв'ю в системі жанрів сучасної україномовної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 "Українська мова" / Марія Леонідівна Штельмах ; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 64 с. 14**.** *Яшенкова О. В.* Основи теорії мовної комунікації : [навч. посіб.] / О. В. Яшенкова. – К. : ВЦ "Академія", 2010. – 312 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Business Today 11.09.2012. 2.Daily Times 22.08.2010. 3.Linux Gazette Issue 59 November 2000. 4.Practical eCommerce 28.11.2011. 5.SPEIGEL ONLINE 12.12.2007. 6.SPIEGEL ONLINE 09.11.2012. 7.The New York Times 20.11.2012. 8.The New York Times 01.01.2013.

Дегтяренко М.О., соиск.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КОММУНИКАТИВНЫЕ ТАКТИКИ И СТРАТЕГИИ В АГЛОЯЗЫЧНЫХ ИНТЕРВЬЮ С БИЗНЕСМЕНАМИ

В статье проанализировано интервью как особый тип диалогического дискурса, рассмотрены способы реализации тактико-стратегического потенциала коммуникантов в англоязычных

интервью с бизнесменами. Автор делает попытку выделить основные коммуникативные стратегии и тактики участников интервью, обусловленные их целями и намерениями.

Ключевые слова: *интервью, адресант, адресат, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика.*

Degtiarenko M.O.,
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

"COMMUNICATIVE STRATEGIES AND TACTICS IN ENGLISH INTERVIEWS WITH BUSSINESSMEN"

The article studies the distinctive features of the interview as a peculiar type of dialogue discourse. It also considers how communicators realise their strategic and tactical potential in English interviews with businessmen. The author attempts to identify the main communicative strategies and tactics of the interview participants due to their purposes and intentions.

Key words: *interview, addresser, addressee, communicative strategy, communicative tactics.*

УДК 81'73.7=162.1:004.738.5

Дем'яненко Н.Б., к.філол.н, доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОЛОГІЇ

У статті розглядаються прийоми роботи з фразеологізмами та визначаються позитивні моменти використання Інтернету для вивчення фразеології. Під час використання Інтернету як засобу навчання мови, якнайкраще реалізуються цілі й завдання навчання.

Ключові слова*: фразеологізм, методичні принципи, прийоми вивчення.*

Нині нові інформаційні технології інтенсивно проникають у освітній процес. Інтернет пропонує величезні можливості для навчання, розвитку власних зацікавлень. Дедалі важче жити й функціонувати без його допомоги. Сучасні інформаційні технології мають бути ефективним інструментом, який полегшить засвоєння знань, зробить навчання інтерактивним, комунікативно спрямованим, цікавим, наочним, індивідуальним [Москалева 2005,

85]. Використання сучасних інформаційних технологій на занятті з іноземної мови – надзвичайно актуальне і водночас проблематичне питання для викладача. Тому він повинен, окрім ґрунтовної фахової підготовки володіння сучасною комунікативною методикою, використовувати інформаційні технології на усіх етапах навчання – це вимога часу [Токменко 2006]. Питання інтеграції Інтернету в освіту й, зокрема, застосування його у навчанні іноземних мов, нині досить актуальне. Це пов'язано переважно з тим, що під час використання Інтернету як засобу навчання мови, якнайкраще реалізуються цілі й завдання навчання.

Мова відіграє вирішальну роль у формуванні особистості, національного характеру, етнічної спільноти, народу, нації. Фразеологізми – одна з універсалій мовлення. У них знаходимо відображення історії народу, своєрідність його культури та побуту [Кунин 1986, 4-5]. У фразеології будь-якої мови зберігається система цінностей, суспільна мораль, ставлення до світу речей, до інших народів. Ідіоми, приказки, прислів’я найбільш виразно ілюструють і спосіб життя, і традиції, й історію тієї чи іншої спільноти, об’єднаної однією культурою. Відзначимо, що практика сучасної вищої школи надалі потребує конкретних технологій активізації пізнавальної діяльності студентів. Засвоєння фразеологічних понять відбувається в основному практично. Знання фразеології, уміння користуватися її засобами – невід'ємна ознака високої мовної культури кожної людини.

Метою нашої розвідки було виявлення дидактичних можливостей Інтернету під час навчання іноземних мов та визначення прийомів робіт із фразеологічними одиницями й окреслення позитивних моментів використання Інтернету для вивчення фразеології.

Фразеологія – надзвичайно складне явище, вивчення якого потребує свого методу дослідження, а також використання даних інших наук – лексикології, граматики, стилістики, фонетики, історії мови, історії, філософії, логіки та країнознавства [Кунин 1986, 5-6]. Для вивчення фразеологізмів у вищому навчальному закладі необхідно визначити принципи їх відбору. Основним у розв'язанні цього завдання є визначальні риси фразеологізмів, і насамперед прирівнювання їх за лексичними ознаками до слова. До методичних принципів відбору фразеологізмів можна віднести такі: 1) ступінь засвоєння студентами фразеологізмів; 2) доступність фразеологічних одиниць для їхнього розуміння; 3) наявність

фразеологізмів у творах, рекомендованих для читання; 4) виховна вага фразеологізмів [Методика… 2004].

Класифікуючи дидактичні властивості Інтернету, ми вважаємо доцільним виділити два основні класи властивостей комп'ютерних телекомунікацій: 1) властивості, пов'язані з телекомунікаційної основою, тобто, їх технологічні можливості; 2) властивості, пов'язані із застосуванням комп'ютерів [Нові… 2003, 187]. Природно, що під час роботи з Інтернетом виникає чимало проблем. Перша проблема пов'язана з чітким розумінням того факту, що мережа Інтернет неспроможна повністю замінити собою викладача. Для використання інформаційних ресурсів мережі у тій чи іншій темі, проблемі треба не лише ознайомитися з цією інформацією, що певна річ, дуже важливо. Потрібно чітко сформулювати цілі й завдання використання студентами цієї інформації та визначити методи їхньої самостійної навчальної діяльності. Необхідно дидактично структурувати всю самостійну діяльність відповідно до поставлених цілей і завдань, прогнозувати її можливі результати [Лавров 2003]. Наступна проблема пов'язана з організацією діяльності у мережі. Час диктує необхідність знання іноземної мови й вільного користування комп'ютером, насамперед користування його телекомунікаційними послугами й ресурсами. Кожен кабінет іноземної мови повинен бути обладнаний достатньою кількістю комп'ютерів з виходом в Інтернет. Тоді можна говорити про використання ресурсів Інтернету у навчальний час.

Ознайомлення з фразеологією за допомогою Інтернету може здійснюватися безпосередньо на занятті, якщо в кабінеті іноземної мови є комп'ютери і вони під’єднанні до локальної мережі. Якщо такої немає, то можливе підключення самого комп'ютера до мультимедійного проектора. Через нього показувати як картинки, так і графічно оформлені ФО. Для найкращого запам'ятовування навчання фразеологічним навичкам необхідно будувати у формі вправ. Наприклад, студентам пропонується: 1) співвіднести картинки з ФО; 2) скласти речення з наведеними ФО, 3) заповнити пропуски у реченнях підхожими ФО; 4) скласти словосполучення із запропонованих ФО. Інтернет дозволяє також інтенсифікувати процес навчання фразеології з урахуванням виконання студентами різних, але рівних за складністю завдань.

Наведемо приклади вправ уживання ФО у мовній діяльності: 1) скласти цілісний діалог із розрізнених реплік з використанням ФО; 2) здогадатися про значення фразеологізмів, подібних до українських та російських і перевірити точність здогадів за

словником; 3) підібрати до наведених фразеологізмів антоніми, синоніми тощо. Така робота студентів та викладачів з ресурсами Інтернет дозволяє, з одного боку, вирішувати проблему організації самостійної пізнавальної діяльності студентів з різними цільовими установками, з іншого, заощаджувати час і зусилля студентів і викладачів, що говорить про ефективність навчальної діяльності [Бим 1995, 2-8].

Перше, з чим зіткнеться викладач іноземної мови під час навчання фразеологічному матеріалу, – це потреба зіставити слово і фразеологізм з погляду семантики, структури і стилістики. Фразеологізми, як і слова, одиниці мови, мають самостійне значення, виступають членами речення. Варто звернути увагу студентів і на те, що фразеологізми польської мови різняться своєю граматичною структурою, їх можна розділити на дві основні групи: перша група – ті, що мають структуру речення (*mieć grunt pod nogami, oddychać szeroką piersią, zadzierać nos do góry, zaglądać, zajrzeć (komu) do garnka, nie dać sobie w kaszę dmuchać*), друга – фразеологізми зі структурою словосполучення (*miękkie serce, słaba ręka, przyjacielska dłoń, dziewczyna upadła, skończony człowiek, złota dziewczyna, człowiek płytki, rycerz spod ciemnej gwiazdy*, *zwierz ludzki, dzika bestia, głupie cielę, chytry jak wąż, prosię nieskrobane*).

Фразеологізми, що мають структуру словосполучення, розмежовуються за тим, які частини мови вони в себе включають і яке слово визначається граматично головним. Це слово обумовлює розподіл на іменні й дієслівні фразеологізми. Так, у іменних фразеологізмах головним словом виступає іменник: *cielęcy mózg, gruba ryba, gwiazda pierwszej wielkości*. Іменникові фразеологізми створюються на базі таких словосполучень: 1) іменниково-прикметникових (*głupie cielę*, *cielę marynowane, gołębia dusza*, *kurek na kościele*, *niebieski ptak, wierna jak Penelopa* тощо); 2) іменниково-іменникових: *człowiek bez kości, syn natury, wiatr w polu*; 3) прикметниково-іменникових: *tchórzem podszyty,*; *miękki charakter, ciężka artyleria*; 4) дієслівно-іменникових: *mieć zimną krew, mieć głowę, chować głowę w piasek.* Матеріалом, на базі якого творяться дієслівні фразеологізми, найчастіше стають 1) непоширені й поширені дієслівно-іменникові словосполучення: *odgrywać podrzędną rolę, bujać z kwiatka na kwiatek, grać pierwsze skrzypce* тощо; 2) дієслівно-займенникові словосполучення (*brać swoje*); 3) дієслівно-прислівникові (*iść dalej*); 4) дієслівно-прикметникові

(*zaczepić za żywe*) й 5) дієслівно-дієслівні словосполучення (*dawać zrozumieć, dawać znać* тощо).

Польська фраземіка в цілому є своєрідним джерелом, у якому це розмаїття віддзеркалюється всіма своїми гранями, такими як: історія, суспільні взаємини минулих епох, заняття людей, їхня виробнича діяльність, побут, мораль, родинні стосунки, звичаї, вірування й повір'я. У цьому матеріалі також відображено природне середовище, у якому жив і живе польський народ, своєрідність рослинного і тваринного світу, а також сама людина, тобто її вигляд, міміка, жести, психічний і фізіологічний стан. Вивчаючи фразеологію польської мови, необхідно враховувати такі основні особливості, що знайшли своє відображення у ФО: 1) реалії та особливості побуту народу. У кожній мові можна знайти чимало стійких мовних комплексів, що прямо або опосередковано передають національні реалії, атрибути народного побуту, обряди і под., тобто між характером фразеології певного народу та його культурно-історичними особливостями встановлюються стосунки взаємозв'язку та взаємообумовленості. Так, наприклад, значення фразеологізмів *dostać kosza, podać komuś czarną polewkę* пов'язано з польським обрядом заручин, коли *dostać kosza, podać komuś czarną polewkę* означало відмову; 2) особливості мислення польського народу. Не дивлячись та те, що загальні закони мислення у представників колективу людей однієї й тієї ж епохи ідентичні, їхнє образне мислення не є тотожним. Так, у фразеологічній системі польської мови можна зустріти ФО, ядром яких виступає лексема *paw*, що позначає птаха, не розповсюдженого на території Польщі (це птах південноазіатський), проте така лексема знайшла відображення в образній системі національної мови, оскільки павичі були прикрасою королівських палаців, а також багатих панських садиб. Метафора розвинулася під впливом поведінки птаха і позначає горду людину: *dumny jak paw*. Семантику гордості, достоїнства передає також і сполука *pawie pióro*, яка є суттєвим складником краківського костюма; 3) особливості культури польського народу. Людина, що вивчає польську мову і, зокрема, знайомиться з фразеологією польської мови, повинна володіти певним комплексом знань із літератури, фольклору, образотворчого мистецтва тощо, оскільки певні культурологічні реалії знайшли своє відображення у фразеології.

Інтернет технології можуть бути успішно та доцільно використані у вивченні іноземної мови з метою пошуку студентами

додаткової інформації з фразеології для збору даних і створення комп'ютерних презентацій. Це може бути робота з різноманітними онлайн-тестами, а також робота з онлайн-словниками [Нові… 2003, 272]. Основна мета навчання мови – формування комунікативної компетенції, усі інші цілі (освітня, виховна, розвиваюча) реалізуються у процесі цієї головної мети. Комунікативна компетенція в сучасному її розумінні передбачає формування здатності до міжкультурної взаємодії [Нові…2003, 5]. Усне спілкування складається з говоріння і слухання, що у методиці називається аудіюванням. Поняття "аудіювання" і "слухання" не синонімічні. Слухання позначає лише акустичне сприйняття звучання, натомість аудіювання – це процес сприйняття звучання, що крім слухання передбачає ще й чуття, розуміння й інтерпретацію сприйнятої на слух інформації. Формування досвіду аудіювання – один із способів вирішення цієї проблеми. У процесі вивчення фразеології варто використовувати такі можливості інформаційних технологій: 1) якщо комп'ютер має звукову плату, можна записати (з деякими технічними умовами) звукову інформацію, скоротивши її до потрібних меж; 2) провести в групі обговорення, дискусію на тему значення того чи іншого фразеологізму, отриманого з ресурсів мережі Інтернет; 3) провести лінгвістичний аналіз певних повідомлень усних чи письмових висловлювань носіїв мови, що містять фразеологізми, реалії, ідіоми, прислів'я, приказки, відображають специфіку функціонування досліджуваної мови в культурі народу; 4) використовувати хоча б фрагментарно художні твори польських авторів, отримані з віртуальних бібліотек. Це особливо благодатний матеріал для різноманітних проектів та дискусій; 5) використовувати матеріали електронних граматичних довідників, запропонованих у них вправ, матеріали лексичних довідників, словників, довідників країнознавчого характеру, матеріалів дистанційних курсів, наявних у відкритому доступі, для включення у заняття. Грамотне використання аудіоматеріалів може значно сприяти підготовці студентів до ситуацій реального спілкування і подолати можливі труднощі. На занятті практично неможливо формувати лише мовне сприйняття або тільки мовну звичку. Працюючи за аудіотекстами, ми паралельно відпрацьовуємо й лексичні, граматичні, фонетичні навички. Аудіотексти дають інформацію для обговорення, що, у свою чергу, передбачає

розвиток навичок говоріння. І тут аудіювання є способом навчання [Веренинова 1994, 15].

Враховуючи всі переваги й можливості сучасних інформаційних технологій, не варто забувати, що комп'ютер, здійснюючи низку функцій навчання, все ж таки не може повністю замінити викладача іноземної мови. Комп'ютер не потрібно протиставляти викладачу, а використовувати його як засіб підтримки викладацької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бим И.Л.* та ін. Атестаційні вимоги до володіння іноземною мовою учнями до кінця базового курсу навчання // ИЯШ,-1995. – №5. – с. 2-8. 2. *Веренинова Ж.Б.* Навчання англійської вимови, спираючись на специфіку фонетичних баз досліджуваної й рідної мов // "ИЯШ", – 1994. – №5. – с.10-16. 3. *Кунин А.В.* Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. – с. 3-10,128-139. 4. *Лавров Д.О.* Класифікація проблем. Терміни та засобами визначення // Питання інтернет-освіти. – 2003. – №15. – с.40-43. 5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах // Колектив авторів за редакцією М.І.Пентилюк: М.І.Пентилюк, С.О.Караман, О.В.Караман, О.М.Горошкіна, З.П.Бакум, М.М.Барахтян, І.В.Гайдаєнко, А.Г.Галетова, Т.В.Коршун, А.В.Нікітіна, Т.Г.Окуневич, О.М.Решетилова. – К.: Ленвіт, 2004. – с. 184 – 190. 6. *Москалева И.С., Голубева С.К.* Использование компьютерных технологий для профессиональной подготовки учителей иностранного языка // Иностранные языки в школе. – 2005. – №1. – с. 83-87. 7. *Токменко О.* Інформаційні технології у викладанні іноземних мов: сьогодні і скрізь віки // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – №2. – с. 98-100. 8. Нові виховні та інформаційні технології системі освіти: Навчальний посібник для студентів педагогічних вузів і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів // Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моїсеєва М. В. та ін. Під редакцією Е.С.Полат. – М.: Видавничий центр "Академія", 2003. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Демьяненко Н.Б., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРНЕТА В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ПОЛЬСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

В статье рассматриваются приемы работы с фразеологизмами и определяются позитивные моменты использования Интернета для изучения фразеологии. Во время использования интернета как средства обучения языку наилучше реализуются цели и задачи обучения.

Ключевые слова: *фразеологизм, методические принципы, приемы изучения.*

Demyanenko N.B., Cand. of Philol. Sc., Assistant Professor, Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

THE USAGE OF INTERNET IN THE STUDY OF POLISH PHRASEOLOGY

The article reviews the techniques of work with idioms. Positive effect of the Internet for vocabulary learning is determined. When using the Internet as a means of learning, goals and tasks of training are realized in the best way.

Keywords: *idiom, methodological principles, methods of study.*

УДК 811.111`255.4:811.161.2

Денисенко Н.В., к.філол.н., ст.викл.,
Мелітопольський ДПУ імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЕМФАТИЧНОГО КУРСИВУ В ПЕРЕКЛАДАХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються графічні курсивні засоби англійської емфази та способи їх перекладу українською мовою. Проблема відтворення емфази залишається однією з невирішених проблем перекладу. Аналізуються праці окремих перекладознавців, присвячені цьому питанню.

Ключові слова: *переклад, емфаза, графічна емфаза, англо-український художній переклад.*

Предметом нашої статті є перекладознавче дослідження прийомів перекладу англійських емфатичних графічних засобів українською мовою. **Об'єктом** дослідження є приклади перекладів емфатичних словосполучень з англійської мови на українську. **Метою** статті є охарактеризувати особливості перекладу таких емфатичних конструкцій, як курсивне виділення. Проблема передачі емфатичних графічних засобів, на жаль, не вивчалася належним чином перекладознавцями, а у зв'язку зі зростаючим

інтересом до науки перекладознавства ми можемо говорити про **актуальність** нашого дослідження.

Як відомо, однорідний текст твору, надрукований незмінним шрифтом, має графічно нейтральний вигляд, тому стилістичні шрифтові акценти за своєю природою дозволяють візуально виокремити слово, словосполучення чи все речення на тлі графічно немаркованого контексту [Покидько О.М., 1994]. Такий вид графічного підсилення передбачає зміну інтонації, яку необхідно відтворити засобами цільової мови.

Традиційні графічні засоби пунктуації недостатньо повно відтворюють усю палітру інтонацій живого мовлення, якими насичені першотвори. У зв'язку з цим у художній прозі та поезії широко використовують різноманітні прийоми, які покликані компенсувати недостатність традиційних засобів пунктуації. Такими графічними засобами є розрядка, написання слова чи речення шрифтом, який відрізняється від шрифту всього тексту, написання слів великими літерами, зміна орфографії окремих слів, курсив тощо.

Курсивне виділення є одним із подібних засобів створення емфази в англійській та українській мовах. Такий спосіб наочно ілюструє процес набуття емфатичного навантаження стилістично немаркованими засобами, адже спочатку курсив являв собою лише більш швидку манеру письма з нахилом, який став популярним у англійських письменників між XI та XV століттями. З появою друкарського станка курсив був поновлений в Італії, де з 1501 року його почали використовувати як різновид економного шрифту для випуску книг малого формату [Покидько О.М., 1994]. Залишається невідомим, хто першим і коли почав використовувати різницю у шрифтах для розмежування смислових елементів художнього тексту, що, власне, не є істотно важливим для сучасного перекладознавства. Можна лише припустити, що акцентуаційними властивостями зміни шрифту першими зацікавилися не прозаїки, а поети, яких особливості віршової форми завжди примушували вишукувати засоби, що мають підвищену інформативність [Покидько О.М., 1994, с. 35]. Саме такі властивості роблять курсив одним із найпоширеніших засобів емфази, що потребує адекватного відтворення в перекладі.

Для перекладу перш за все слід з'ясувати, чи не є курсивне виділення псевдопідсиленням, оскільки нерідко вживання цього засобу не пов'язане з емфатизацією вислову. Графічне виділення

може використовуватися лише для цитування або для позначення того, що слово, виділене курсивом, є іншомовним. Однак набагато частіше цей засіб уживається для логічного чи емфатичного посилення думки, наприклад, щоб відтворити емоційне напруження персонажа, особливе ставлення до того, про що йдеться в повідомленні, або створити іронічний/гумористичний ефект. Останній досягається за рахунок контрасту між графічним виокремленням сегмента вислову, що передбачає його особливу значущість, та звичним способом друкарського оформлення думки, як наприклад:

1. *We* weren't in any way to blame (Deborah Moggach "Empire Building", p. 87). – *Нас* не було в чому звинувачувати (Пер. наш. – Н.Д.).

Наведений приклад ілюструє прийом графічного наслідування оригіналу в перекладі. Так, автор першотвору виділяє курсивом підмет цього речення, що відтворюється належним чином у перекладі, сприяючи адекватній реалізації емфатичного потенціалу. Накладання синтаксичного малюнку оригіналу та перекладу уможливило симетричне графічне виділення й у такому прикладі:

2. Alice curtseyed again, as she was afraid from the Queens tone that she was a *little* offended…(L. Carroll "Alice's Adventures in Wonderland", p. 67). – Тут Аліса знову зробила реверанс, бо з голосу Королеви їй здалося, що та *трішечки* ображена ("Аліса в країні чудес", пер. В Корнієнка, с. 66).

А от у наведеному нижче прикладі курсивному виділенню підлягає ціла частина складносурядного речення:

3. He was pretty bad, but *you should have seen the others* (Dickens Ch., "The Christmas Books"). – Він був дуже поганим, *але бачили б ви інших* ("Різдвяна пісня в прозі", пер. І. Андрусяк).

Як бачимо, і тут перекладач вдається до графічного копіювання курсивно-виділеного фрагмента, досягаючи при цьому бажаної перлокутивності, зберігаючи іронію, за допомогою якої автор створив сатиричний ефект і емфатизував речення.

Іноді емфатична функція дублюється одночасним використанням двох або більше графічних прийомів логічного підсилення, зокрема виділенням слова, написанням його з великої літери та курсивом. Таке графічне акцентування уваги найчастіше має на меті створення іронічного або сатиричного ефекту, який може бути сприйнятий у більш широкому контексті, ніж у реченні,

що необхідно враховувати під час перекладу. Ілюстрацією цього є аналізований раніше уривок і його переклад:

4. *I said that I should never be happy again till I had found the opportunity of doing a good Something for Walter – and I have never been contented with myself till this most blessed day* (W. Collins "The woman in White", p. 7). – *Я сказав, що не заспокоюсь, поки не знайду нагоди зробити щось хо-ро-ше для Волтера. І до самого цього благословенного дня я не знав спокою* ("Жінка в білому", пер. О. Мокровольського, с. 23).

Текст першотвору може виділятися курсивом не суцільно, а фрагментарно. Якщо така фрагментарність наділена певною іллокутивною силою й відіграє роль графічного підсилювача сегмента вихідного повідомлення, його необхідно адекватно відтворити в перекладі:

5. However, *somebody* killed *something*: that's clear, at any rate (L. Carroll "Alice's Adventures in Wonderland", p. 76). – Одне ясно: *хтось когось* тут уколошкав ("Аліса в країні чудес", пер. В. Корнієнка, с. 65).

Як видно з прикладу, графічне виділення у вихідному реченні переривається звичайним шрифтом, що, однак, відтворюється в цільовому реченні суцільним курсивом. На нашу думку, такий крок є достатньо виваженим, оскільки графічне наслідування першотвору не порушує норм української мови.

Графічна асиметрія, про яку вже згадувалося, має численні вияви в текстах перекладу, що мають як системний, контекстуально-зумовлений, так і несистемний, безпідставний характер і в останньому випадку свідчать про неуважність перекладача до відтворення графічних засобів створення емфази. Так, у перекладі наступного речення перекладач збільшує текстовий фрагмент курсивного виділення, порушуючи при цьому прагматичну рівновагу оригіналу та перекладу в бік гіперемфатизації останнього:

6. I don't know what you mean by *your* way, – said the Queen: all the ways about here belong to me…(L. Carroll "Througt the Looking-Glass", p. 64). – Не знаю, що ти називаєш *своєю дорогою,* – зауважила Королева. – Тут усі дороги мої ("Пригоди Аліси в задзеркаллі", пер. В. Корнієнка, с. 32).

У курсивно-виділеному займеннику *your* міститься великий заряд емфатичності, яка в перекладі передана з використанням декомпресії, що полягає в лексичному додаванні *своєю дорогою*. Такий вид

перекладу менш економний через те, що еквівалентний текстовий відрізок цільового речення довший порівняно з оригіналом.

Подібну тактику, що призводить до порушення емфатичного балансу між оригіналом і перекладом, спостерігаємо і в такому прикладі:

7. *The voices didn't join in this time, as she hadn't spoken, but, to her great surprise, they all* ***thought*** *in chorus (I hope you understand what thinking in chorus means – for I must confess that I don't)…* (L. Carroll "Alice's Adventures in Wonderland", p. 75). – *Однак, на превеликий подив, усі пасажири* ***хором подумали*** *(сподіваюсь, ти уявляєш, що означає думати хором, бо я, зізнатися, аж ніяк)...*("Аліса в країні чудес", пер. В. Корнієнка, с. 65).

Щодо частотності виділення курсивом тієї чи іншої частини мови, то зауважимо, що найбільшу питому вагу мають графічно підсилені займенники. Курсивне акцентування займенника в перекладі здебільшого зберігають із метою адекватної передачі контрастного наголосу:

8. *Old Stradlater was putting Vitalis on his hair.* ***My*** *Vitalis* (J. Salinger "The Catcher in the Rye", p. 54). – *Стредлейтер присмажував волосся бріоліном.* ***Моїм*** *бріоліном* ("Над прірвою у житі", пер. О. Логвиненка, с. 34).

Особливо важливо зберегти курсивне виділення тоді, коли емфатичний наголос на займенник доповнюється авторською ремаркою:

9. *"I'm quite troubled about poor dear Jolyon.* ***What****, 'Aunt Juley dwelt on the word, 'do you think ought to be done?'*(G. Galsworthy "To Let", p. 209) – *Мені не йде з думки ваш бідолашний Джоліон.* ***Як****, – тітонька Джулі вимовила це слово з притиском, – як вам йому допомогти?*("Здаємо в оренду", пер. О. Тереха, с. 163).

Якщо в останньому наведеному прикладі простежується відносна графічна симетрія (відносна через те, що скомпресований вираз in *our* country до *у нас* є більш емфатичним за рахунок вербальної компактності), то в наступному реченні курсивного виділення зазнає синтаксично непаралельне до оригіналу слово *адже*:

10*.* ***They*** *didn't make the war* (G. Galsworthy "In Chancery", p. 62). – *Адже не вони розпочали війну* ("В зашморгу", пер. О. Тереха, с. 161).

Вдаючись до трансформації – додавання підсилювальної лексеми та зміщення графічного акценту – перекладач, здається, не вбачав достатньо емфатичного потенціалу лише в курсивному виділенні.

Слід зауважити, що перекладачі нерідко утримуються від копіювання шрифтових особливостей оригіналу, вдаючись до відмінних засобів графічної емфатизації, зокрема розрядки:

11. I don't care if it's a sad good-by or a bad good-by, but when I leave a place I like to *know* I' leaving it (J. Salinger "The Catcher in the Rye", p. 140). – Але коли я розлучаюся з яким-небудь місцем, мені треба **в і д ч у т и** , що я з ним дійсно розлучаюся ("Над прірвою у житі", пер. С. Мокровольського, с. 332).

Як бачимо, перекладач змінив шрифт виділення, але в обох випадках – і в тексті оригіналу, і в тексті перекладу вербальний фрагмент набуває графічної рельєфності, яка, на нашу думку, є емфатично еквівалентною.

Іноді перекладач уважає за доцільне вжити інший спосіб передачі графічного виділення, наприклад, вдатися до своєрідної інтерсеміотичності, коли курсивне виділення не подається в цільовому тексті, а його емфатичні характеристики відтворюються лексичним способом. Такий крок можна пояснити недостатньою емфатичною вагою (на думку перекладача) графічного способу логічного підсилення. Як компенсаторні прийоми використовуються:

- додавання слова або виразу-підсилювача:

12. He *was* pretty handsome, too – I'll admit it (J. Salinger "The Catcher in the Rye", p. 31). – Він **і справді** був достатньо гарним – це точно ("Над прірвою у житі", пер. С. Мокровольського, с. 26).

- транспозиція доданого слова або виразу-підсилювача (зазвичай винесення у фразопочаткову позицію):

13. Didn't you know *that?* (L. Carroll "Througt the Looking-Glass", p. 89) – ***А хіба*** ти не знала*?* ("Аліса в задзеркаллі", пер. В. Корнієнка, с. 98).

- декомпресія доданого лексичного підсилювача:

14. I'm *not* going in again yet (L. Carroll "Througt the Looking-Glass", p. 78) – Мені ***ще не час*** повертатись ("Аліса в задзеркаллі", пер. В. Корнієнка, с. 43).

- повтор підсилювального виразу:

15. To think that the very day – the *very day* – after Tom had come back… (Dickens Ch. "The Christmas Books" p. 82). – Подумати тільки – **в той день, в той самий день**, коли Том повернувся... ("Різдвяна пісня в прозі", пер. І Андрусяк).

- повтор підсилювального виразу та його

декомпресія:

16. ... I've nothing in the world but *you*, Sam (Christy A., "The Big Four", p. 35) – Тепер його вже нема, і у мене залишився **тільки ти, Сем, в цілому світі тільки ти один** ("Велика четвірка", пер. В. Хазіна).

- міжмовна конверсія (заміна частини мови підсиленої одиниці оригіналу, зазвичай на іменник);

17. Her face has got *some* sense in it, though it's not a clever one (L. Carroll "Througt the Looking-Glass", p. 57) – У цьому личку ***щось*** **є...**хоча розумним його не назвеш ("Аліса в задзеркаллі", пер. В. Корнієнка, с. 76).

В українському тексті, де курсив є досить незвичайним явищем, його збереження в перекладі може невиправдано посилити виразність вислову, тому в багатьох випадках графічний акцент є зайвим, наприклад:

18. *"I'm the* one that's flunking out of the godden place, and *you're* asking me to write you a godden composition, " I said (J. Salinger "The Catcher in the Rye", p. 51). – Мене виганяють зі школи, до біса, а ти просиш, щоб я за тебе писав якийсь твір! – кажу ("Над прірвою у житі", пер. О. Логвиненка, с. 31).

У розгляданих прикладах автор оригіналу розставляє смислові акценти й не передбачає емфатизації висловів. Перекладачі, у свою чергу, не повторюють графічного виділення, а використовують більш прийнятні для українського читача форми інтерпретації.

В англійських художніх творах нерідко можна знайти курсивне акцентування лексичних компонентів, фраз певного комунікативного типу, зокрема в привітаннях на зразок *How do you do? How are you?* Збільшення підсилення наголосу в привітальних формулах переважно має емфатичне призначення та, з метою посилення експресивності, може переміщуватися з одного елемента на інший:

Однак, інколи графічна асиметрія цільового та вихідних речень виявляється у використанні курсивного виділення в перекладі, якому немає шрифтового відповідника в оригіналі:

19. When you say "hill", the Queen interrupted, "I could show you hill, in comparison with which you'd call that a valley (Carroll L. "Alice's Adventures in Wonderland", p. 75) – А щодо *саду*, як ти його величаєш...то бачила я сади, супроти яких оцей був би дикою пущею ("Аліса в країні чудес", пер. В. Корнієнка, с. 83).

Якщо під час перекладу цього речення використання курсиву можна пояснити графічним "навіюванням" слова *"hill"*, взятого в лапки, то в наведеному нижче прикладі зміна шрифта є незалежним рішенням перекладача увиразнити один із сегментів емфатично зарядженого висловлювання:

20. ...I've heard nonsense, compared with which that would be as sensible as a dictionary! (L. Carroll "Alice's Adventures in Wonderland", p. 91) – Але я чувала *таке* "казна-що", супроти якого це могло б позмагатися в мудрості з тлумачним словником ("Аліса в країні чудес", пер. В. Корнієнка, с. 90).

Використання перекладачем відсутнього в оригіналі курсивного виділення допомагає йому здійснити прагматичну адаптацію до потенційної україномовної аудиторії. Якщо це діти, то, як відомо, дитяча література розрахована на читання вголос, а наявність графічного маркера дозволяє не тільки розставити смислові акценти, а й підібрати необхідну інтонацію.

Іноді, незважаючи на всю простоту та наочність виділення курсивом в англійському оригіналі, трапляються випадки, коли перекладач не приділяє належної уваги цьому графічному засобу емфази й не компенсує його відсутність у цільовому фрагменті тексту жодним чином, що може значно змінювати смисл оригіналу як на мікрорівні одного речення, так і на макрорівні всього твору, наприклад:

21. "I wish *we* have a little garden, father, with double daisies in, like Mrs. Winthrop's, said Eppie, when they were out in the lane ("The Christmas Books", Dickens Ch. 76). – Я так би бажала, тату, щоб у нас був садочок з махровими маргаритками, як у місіс Уінтроп!" – сказала Епі, коли вони вийшли за огорожу церкви ("Різдвяна пісня", пер. І. Андрусяк, с. 145).

На нашу думку, переклад виграв би за рахунок уведення частки "і": "щоб і у нас був садочок...". Така зміна позначилася б на сприйнятті українським читачем характеру героїні твору. В оригіналі та запропонованому нами варіанті перекладу вона є мрійницею, яка просто висловлює своє бажання, а в перекладі створюється образ категоричної та дещо капризної дівчинки, що не є суголосним наміру автора.

Проте копіювання в перекладі як синтаксичного, так і графічного малюнка оригіналу може бути досить спірним, як наприклад:

22. She wanted – she meant to look her best. *He* would be there (Galsworthy G."To Let", p. 68). – Вона дуже хотіла виглядати якнайбільш привабливіше. *Він* буде там! ("Здаємо в оренду", пер. О. Тереха, с. 226).

Порівняно з оригіналом переклад видається гіперемфатизованим за рахунок графічного наслідування курсивного виділення, використання знака оклику, відсутнього в оригіналі, а також надмірно підсиленого відповідника англійського вислову *to look her best – виглядати якнайбільш привабливо*. На нашу думку, переклад виграв би в такому варіанті: "Вона дуже хотіла виглядати якнайкраще. Адже там буде Він". Уважаємо, що такий варіант є більш прагматично збалансованим і відповідає іллокутивній силі речення оригіналу. Винесення особового займенника "Він" у кінець речення та написання його з великої літери замість курсиву допомагає адекватно відтворити емфатичність оригіналу. Адекватне відтворення графічної рельєфності ускладнюється не тільки відмінностями між системами двох мов, національними особливостями вираження почуттів і традиціями в уживанні стилістичної графіки, а й складністю декодування перекладачем конкретних емоцій, конотацій і підтексту, що пов’язано певною мірою з недостатньою вивченістю проблем графічного емфатичного вираження в прагматичному та стилістичному аспектах.

Графічні засоби емфази використовують насамперед як спосіб письмової репрезентації усного мовлення. Пунктуація може бути експресивною та використовуватися з метою емфатизації висловлювання разом зі стилістичними засобами різних мовних рівнів. Роль графічних засобів полягає в передачі ставлення мовця до висловлювання. Графіко-фонетичні засоби емфази доповнюють недостатність традиційних засобів пунктуації та вживаються для логічного й емоційного посилення думки.

Завдяки переважній функціональній подібності графічних прийомів створення емфази в англійській та українській мовах перекладачам вдається досягати як графічної, так і емфатичної симетрії під час іншомовного перестворення оригіналу. Вияви графічної асиметрії мають як системний, контекстуально-зумовлений, так і несистемний, безпідставний характер і в останньому випадку свідчать про неуважність перекладача щодо передачі графічних засобів створення емфази. Якщо перекладач

вилучає емфатичну графіку із цільового тексту й не вдається до компенсаторних засобів, то може значно змінитися смисл вихідного повідомлення як на мікрорівні одного речення, так і на макрорівні всього твору. Серед лексико-синтаксичних прийомів надолуження перекладачем графічної емфатичності найчастотнішими є: додавання слова або виразу-підсилювача, транспозиція доданого слова або виразу-підсилювача, декомпресія доданого лексичного підсилювача, повторення підсилювального виразу та його декомпресія, зміна частини мови підсиленої одиниці оригіналу. Лексико-синтаксичні засоби логічного підсилення виконують у перекладі подібну емфатичну функцію, однак здебільшого спричиняють порушення прагматичної рівноваги оригіналу та перекладу в бік гіперемфатизації останнього. Інколи гіперемфатизація може бути свідомим рішенням перекладача і є однією з ознак його перекладацького стилю.

Не менш частотними компенсаторними прийомами є графічні заміни, зокрема тире – на три крапки або курсиву – на розрядку.

Оскільки вияви незвичного в плані шрифту та пунктуації оригіналу є графічною репрезентацією модальності висловлювання, візуалізацією ставлення мовця до того, про що йдеться у вихідному повідомленні, графічне оформлення оригіналу спрямовує перекладача до прийняття правильного рішення під час відтворення емфатичності оригіналу.

Проаналізувавши наведені приклади, доходимо **висновку**, що лексичні засоби логічного підсилення хоча й здатні виконувати у перекладі емфатичну функцію, однак здебільшого призводять до синтаксичної розлогості вихідних речень, що значно збільшує вербальний обсяг перекладу. Курсивне виділення є звичним явищем в англійській літературі та менш емфатично зарядженим через високу частотність використання, на відміну від українського графічного відповідника. **У перспективі** ми плануємо продовжити наше дослідження перекладу емфатичних засобів з англійської мови на українську.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Покидько О.М.* Інтонація і функціональна семантика висловлювань із підсилювально-видільними частками в українському літературному мовленні: дис. канд. філол. наук: 10.02.02 / Покидько Олена Миколаївна. – К., 1994. – 303 с. **2**. *Dickens Charles*. The Christmas Books / Charles Dickens – Penguin Popular Classics, 1994, –

234p. **3**. *Carroll Lewis*. Through the Looking Glass / Carroll Lewis. – Berkshire: Penguin Popular Classics, 1994. – 160 p. **4**. *Carroll Lewis.* Alice's Adventures in Wonderland / Carroll Lewis. – Berkshire: Penguin Popular Classics, 1994. – 160 p**. 5.** *Sallinger J. D*. The Catcher in the Rye / J.D. Sallinger; предисл. М.П. Тугушевой; коммент. Э.М. Медниковой. – 2-nd ed. − M: Progress, 1979. − 246 p**. 6.** *Джером Девід Селінджер*. Над прірвою у житі: повість / Девід Селінджер Джером; пер. з англ. О. Логвиненка; передм. Ю. Покальчука. – К: Котигорошко, 1993. – 192с. **7.** *Дікенс Чарльз*. Різдвяна пісня в прозі або Різдвяне оповідання з привидами Електронний ресурс [/www.ukrcenter.com/Література/Чарлз-Діккенс/26488/Різдвяна-пісня-в-прозі-або-Різдвяне-оповідання-з-привидами]. **8.** *Керрол Льюїс* Аліса в країні чудес / Льюїс Керрол; [перекл. з англ. В. Корнієнка]. – К.: А−БА−БА−ГА−ЛА−МА−ГА, 2001. – 121с. **9.** *Керрол Льюїс*. Аліса в задзеркаллі / Льюїс Керрол; [перекл. з англ. В. Корнієнка]. – К.: А−БА−БА−ГА−ЛА−МА−ГА, 2001. – 121с.

Денисенко Н.В., к.филол.н., ст. препод.,
Мелитопольский ДПУ имени Богдана Хмельницкого

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ ЭМФАТИЧЕСКОГО КУРСИВА В ПЕРЕВОДАХ С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются графические курсивные средства и способы их перевода на украинский язык. Проблема передачи эмфазы остается одной из нерешенных проблем перевода. Анализируются работы переводоведов, посвященные этим вопросам.

Ключевые слова: *эмфаза, графическая эмфаза, англо-укринский художественный перевод.*

Denisenko N.V., Doctor of Philosophy, senior lecture,
Melitopol State Pedagogical University of Bohdan Khmelnitsky

PECULIARITIES OF RENDERING OF THE ITALIC HIGHLIGHTING AS A MEANS OF EMPHASIS IN ENGLISH

Some peculiarities of italic highlightings and translation of them from English into Ukrainian are considered. The problem of conveying emphasis in English-Ukrainian translation is understudied. The works of some translation theoreticians on this theme are examined.

Key words: *italic highlighting, emphasis, English-Ukrainian fiction translation.*

УДК 811.14'02

Довбищенко Ф., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СЕМАНТИЧНИМИ СЕГМЕНТАМИ "МОРЕПЛАВСТВО" І "МІФОЛОГІЯ" (структурно-семантичний аналіз)

Статтю присвячено дослідженню семантичної структури фразеологізмів давньогрецької мови із семантичними сегментами "мореплавство" і "міфологія". Виокремлюються, зокрема, їх денотативне, сигніфікативне та конотативне значення.

Ключові слова: *фразеологізм, семантична структура, семантичне ядро, семантична периферія, денотат, конотат, сигніфікат, семантичний сегмент, міфологія, мореплавство, давньогрецька мова.*

Фразеологічні одиниці, які імпліцитно або експліцитно включають у себе елементи з найважливіших сфер життєдіяльності людини, є найбільш багатогранними у плані смислового та суб'єктивно-оцінного навантаження, а також предметно-логічної співвіднесеності. Такими сферами для давніх греків були мореплавство [Гончарук] та релігія, оскільки міфологічний світогляд тогочасних суспільств практично не відокремлював сферу реального світу від міфологічного. Дослідження фразеологічних одиниць, які перебувають на стику кількох сфер життєдіяльності людини, є вагомим для осмислення культури народу в цілому, чим зумовлюється актуальність проведеного дослідження.

Матеріалом дослідження стали давньогрецькі фразеологізми, отримані методом суцільної вибірки із фразеологічних словників [Adagiorum; ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ], які об'єднують у собі семантичні сегменти зі сфер мореплавства та міфологічних уявлень.

Предметом дослідження є семантична структура фразеологізмів із семантичними сегментами "мореплавство" та "міфологія".

Об'єктом дослідження стали особливості співвідношення складників семантичної структури ФО із семантичними сегментами "мореплавство" та "міфологія", ядерні та периферійні елементи їхньої семантики.

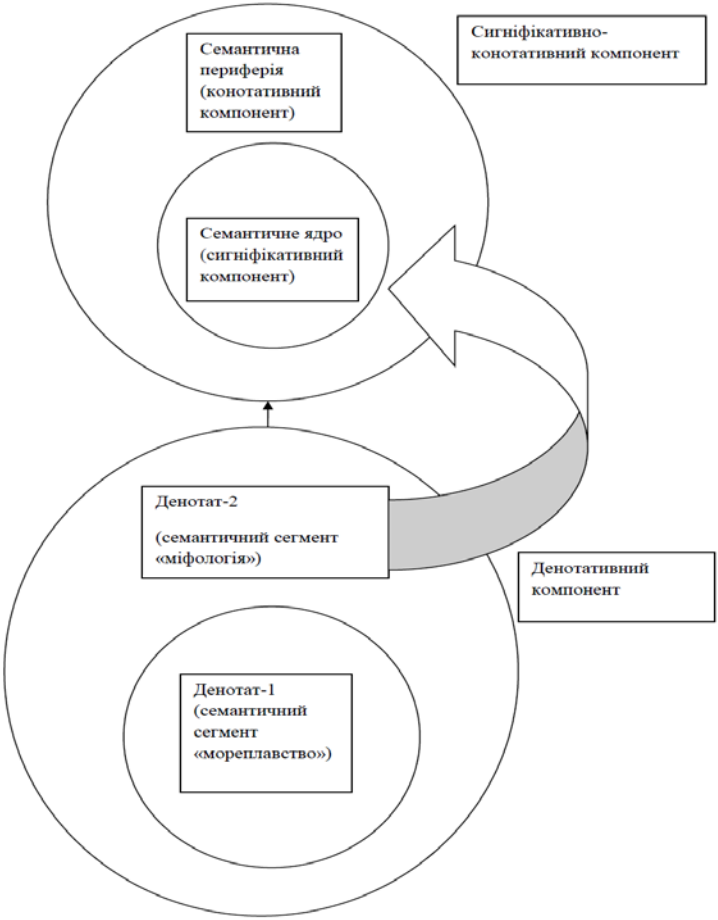

У сучасній лінгвістиці розроблена цілісна концепція структури семантики фразеологізмів [Фісяк 2010; Олійник 1999]. Узявши за теоретичну основу структурно-семантичного аналізу фразеологізмів концепцію структури лексико-семантичного поля, висвітлену в працях Й.А. Стерніна та З.Д. Попової [Попова, Стернин 1984], пропонуємо структуру фразеологічної одиниці (ФО) представити у вигляді схеми:

У мовознавчих працях значення ФО розглядається як єдине ціле, однак його неможливо встановити без виділення чотирьох семантичних сегментів: денотата (першого та другого), сигніфіката та конотата. А їх, у свою чергу, можна співвіднести з двома структурними елементами значення ФО – ядром та периферією.

Ядерний елемент фразеологізму, на нашу думку, становитимуть денотат-1 та сигніфікат, бо вони за своєю суттю є прив'язкою до реального світу. Периферію фразеологізму складають денотат-2 та конотат, бо в основі цих двох семантичних сегментів лежить суб'єктивність судження.

Як показано на схемі, фразеологічна одиниця складається з двох компонентів: денотативного і сигніфікативно-конотативного. Як зазначає І.Є. Фісяк, "під денотативним аспектом розуміють співвіднесеність ФО з предметом дійсності, який вона позначає, а під сигніфікативним – обсяг інформації, яку містить фразеологізм стосовно пізнаваного ним елемента екстралінгвістичної дійсності" [Фісяк 2010, с. 401]. При цьому через важкість конкретизації описуваного предмета дійсності виділяють денотат-1, який лежить у сфері предметних відношень реального світу, і денотат-2, що перебуває у сфері психічних понять.

Сигніфікативний компонент містить предметно-логічну інформацію, а конотативний – суб'єктивний елемент значення. Сфера конотації у лінгвістиці значно розширилась і охоплює не лише експресивно-оцінно-емотивні межі, а й соціально-політичні, морально-етичні, етнографічні та культурологічні поняття [ibid.]. У семіотиці сьогодні розрізняють два рівні повідомлення: денотативний (фактичне повідомлення) і конотативний (додаткове значення, соціокультурно обумовлене символічне навантаження) [Постмодернизм 2001, с. 713]. Таким чином, конотативний компонент фразеологічної одиниці слід трактувати ширше, ніж просто експресивно-емотивний додаток до основного значення, адже він "доповнює предметно-логічний зміст мовної одиниці суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації" [Горбунова2011, с. 83]. Необхідно зазначити, що зміст фразеологізму неможливо вивести із значень слів, які його складають [Балли1955, с. 315, 317].

Одним із найбільш цікавих, на нашу думку, фразеологізмів, що містять у собі семантичні сегменти, взяті зі сфер мореплавства та міфологічних уявлень, є вислів **Ἀγνότεροςπηδαλίου** *невинніший за кормило* [Adagiorum, 3, 1395]. Семантичним ядром цього фразеологізму виступають його денотат-1та сигніфікат. Денотатом-1 є слово **τὸπηδάλιον***кормило, стерно*, оскільки саме ним виражається співвіднесеність фразеологізму з предметом реальної дійсності, що належить до сфери мореплавства. Сигніфікат, на нашу думку, досить вичерпно розкриває Еразм Роттердамський: "усталене порівняння; про щось особливо чисте й непорочне. Корабельне кормило постійно омивається морськими хвилями, тому до нього не може пристати ніщо нечисте" [ibid.]. У Григорія Кипрського знаходимо таке тлумачення: "Занурене у воду кормило є непорочним, чистим" [ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ,1.37]. Цей сегмент семантичного навантаження фразеологізму лежить у сфері морально-етичних відносин. Таким чином, ядро фразеологічної одиниці тут розподіляється на два складники, що вже свідчить про її багатогранність та складність семантичної структури.

Периферію значення цієї фразеологічної одиниці складають, відповідно, денотат-2 та конотат. Денотатом-2 є лексема **ἁγνότερος** *невинніший*. Він належить до психічної сфери. Зміст фразеологізму незрозумілий без доповнення денотативного сегмента семантичної периферії конотативним. Конотат цього фразеологізму лежить у сфері релігійних уявлень: у греків існував звичай очищення солоною водою, яка вважалася найбільш чистою. Посудини із солоною водою ставилися при вході до священних місць, і всякий, хто туди заходив, очищувався кропінням або омовінням рук, іноді й ніг [Латышев]. Оскільки стерно постійно занурене в солону воду, його святість і чистота не піддаються сумніву.

Як показує структурно-семантичний аналіз цього фразеологізму, його значення неможливо встановити без виявлення і дослідження конотативного сегмента (обряд омовіння, очищення солоною водою).

Семантичне навантаження фразеологізму**Αἵ Ἡράκλειοιστῆλαι***стовпи Геракла* [Adagiorum, 5, 2424] також можна структурувати, виокремлюючи його семантичні сегменти й об'єднуючи їх у ядерну та периферійну зони. Так, денотатом-1 для цієї фразеологічної одиниці є слово ἡ στήλη*стовп*, що слугує прив'язкою до реального світу і розділяється між сферами географії та

мореплавства (адже ця назва використовувалася в античності на позначення двох скель, між якими знаходиться Гібралтарська протока). Сигніфікатом семантичного навантаження фразеологізму можуть слугувати такі пояснення: "Тепер воістину, досягши крайніх меж доброчесності, Ферон з дому дотягся до Геркулесових стовпів" (про сина Аристофана) – значення "крайні межі доблесті, доброчесності"; "Те, що є поза межами пізнання, недоступне як для розумних, так і для простаків" – значення "межа розумових можливостей"; "У подібний спосіб Григорій Назіанзин вживає [цей вираз] у "Монодії", стверджуючи, що Василій досяг такої досконалості, що вдосконалюватися не дозволено людській природі" – значення "межа досконалості, за яку не дозволено переступати" [ibid.]. Таким чином, сигніфікативний компонент тут складається із трьох значень. Усі вони належать до морально-етичної сфери. Ці семантичні сегменти складають ядерну зону фразеологізму.

Периферійна зона семантики фразеологізму включає денотат-2 та конотат. Денотату-2 відповідає слово **Ἡράκλειοι** *Гераклові*, що містить експліцитну вказівку на міфологічну сферу. Денотат-2 тільки відсилає нас до сфери міфології, яку слід розглядати як конотативний сегмент значення фразеологізму, адже тут зосереджується соціокультурно обумовлене навантаження його семантики. Так, Пліній Старший [Plin. Nat, II, LXVII] розповідає, що коли на шляху у Геракла опинилися Атлантові гори, він не перейшов їх, а прорубав собі прохід через них, таким чином створивши Гібралтарську протоку, яка з'єднала Середземне море з Атлантичним океаном.

Як бачимо, аналізований фразеологізм увібрав у себе елементи зі сфер географії, мореплавства, з морально-етичної та міфологічної сфер. Його семантика розширюється саме завдяки наявності міфологічного конотативного аспекту.

Ἄιδειςώς(περ) εἰςΔῆλονπλέων *співаєш, ніби пливеш у Делос.*Ядро семантики цього фразеологізму також має у своєму складі як денотат-1, так і сигніфікат. Денотатом-1 тут виступає словосполучення **ὡσπερεἰςΔῆλονπλέων** *наче пливеш у Делос*. Тут спостерігаємо чітку прив'язку до географічної сфери: острів Делос є центром Кікладського архіпелагу. Сигніфікатом, що належить до морально-етичної сфери, слугує пояснення Еразма Роттердамського: "Так говорять про безтурботне, бездіяльне та сповнене насолод життя ледаря" [Adagiorum, 5, 2143].

Периферійний компонент представлений денотатом-2 – словом **ᾄδεις** *співаєш*, яке позначає фізичну дію. Конотатом цієї фразеологічної одиниці виступає імпліцитно включене в її семантичну структуру поняття "радість". На основі свідчень Плутарха та Еразма Роттердамського можна виділити три підсегменти конотативного значення:

1) Підсегмент зі сфери мореплавства: "адже плавання з Афін на Делос є легким і безтурботним. Тому траплялося так, що ті, хто туди вирушали, під час плавання безтурботно і без жодних небезпек співали" [ibid.];

2) Підсегмент з імпліцитно представленим міфологічним елементом (міф про Тесея) [ibid.]. Плутарх [Plut. Thes.XVIII, XXI, XXII] переповідає нам епізод з міфу про Тесея, пов'язаний із його подвигами на острові Крит. Перед тим, як вирушити на Крит, Тесей попросив заступництва в Аполлона, пообіцявши принести жертви богам. Після вдалого звершення своїх подвигів Тесей висадився на Делосі, де було святилище бога, та влаштував там розкішні ігри. Після повернення в Афіни він виконав свою обіцянку і приніс жертви. На знак пам'яті про ті події афіняни щороку споряджали священне посольство на Делос, начебто, на тому ж кораблі, на якому повернувся Тесей;

3) Історико-культурнийпідсегмент: "У афінян був звичай щороку споряджати на Делос з урочистою пишністю корабель задля здійснення обрядів; про це згадує Платон у "Критоні". Відповідно, ті, хто туди [на Делос] вирушали, співали урочисті гімни на честь Аполлона"[Adagiorum, 5, 2143].

Власне, у великому обсязі конотативного сегмента і полягає специфіка цього фразеологізму. Як і в попередніх випадках, з'ясувати значення цієї фразеологічної одиниці неможливо без розкриття імпліцитного міфологічного підтексту, вміщеного в конотативному сегменті семантичної структури.

Фразеологізм**Τὸνἕτερονπόδαἐντῷπορθμείῳἔχειν** *стояти однією ногою у човні* [Adagiorum, 3, 1052], як і попередні, добре ілюструє схему семантичної структури фразеологізмів: він містить усі зазначені складники.

Ядро фразеологізму містить денотат-1: **ἐντῷπορθμείῳ** *у човні* – експліцитна вказівка на належність до сфери мореплавства. Сигніфікативний сегмент можна виділити з конотативного, описаного Еразмом Роттердамським так: "Про дуже старих людей

навіть сьогодні в народі кажуть, що вони мають одну ногу в могилі" [ibid.]. Сигніфікатом тут виступає поняття про стару людину, а конотатом – іронічне ставлення до старості (морально-етична сфера). Лукіан в "Апології" вживає цей фразеологізм, розповідаючи про людину, яка на старості літ вирішила "насолодитися життям": "Скільки Мідасів, Крезів, Пактоклів змусили його відмовитися від цієї солодкої свободи, у якій він був згодований з дитинства, щоб він дозволив себе спокусити золотим кольє… коли він уже однією ногою стоїть у човні" [Luc. Apol. 1].

Периферійний компонент фразеологізму, як і в інших випадках, складається з денотата-2 та конотата. Денотат-2 також пов'язаний із словосполученням **ἐντῷπορθμείῳ,** але вже імпліцитно включає елемент міфологічної сфери: грекам було зрозуміло, що мається на увазі човен Харона, тоді як ми, перекладаючи, потребуємо уточнення через те, що живемо в іншому світоглядному вимірі. Тому згадка про Харона, який є міфологічним персонажем, є конотативним сегментом семантичної периферії фразеологізму і лежить у сфері міфології.

Специфікою цього фразеологізму, крім переплітання сегментів із різних сфер життєдіяльності людини, є й те, що конотативний сегмент імпліцитно включений до складу денотата-2, що надає семантичній периферії ієрархічної структури.

Таким чином, аналіз семантичної структури давньогрецьких фразеологізмів із семантичними сегментами "мореплавство" і "міфологічні уявлення" показує, що без розкриття змісту сигніфікативного, конотативного й денотативного компонентів та з'ясування їхньої належності до ядра або периферії семантики фразеологізму неможливо точно встановити значення конкретної сталої конструкції в мові. Наведені у статті приклади фразеологізмів яскраво ілюструють складність семантичної будови ФО (зокрема, ФО із семантичними сегментами "мореплавство" і "міфологічні уявлення") у давньогрецькій мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Балли Ш*. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М., 1955. – 416с.

2. *Горбунова Н.В*. Характеристика семантичної структури слова // Зб. Наук. праць Запорізької обл. акад. післядипл. педаг. освіти. – 2011. – Вип. № 4(5)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.virtkafedra.ucoz.ua.

3. *Олійник О. О.* Особливості фразеологічної структури фразеологізмів / О. О. Олійник // Наук. вісн. Ізмаїл. держ. пед. ін-ту. – Ізмаїл, 1999. – Вип. 6. – С. 82−89.

4. *Попова З.Д., Стернин И.А*. Лексическая система языка / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-воВоронежскогоун-та, 1984. – 148 с.

5. *Постмодернизм.* Энциклопедия. – Мн.: Интерпресссервис; КнижныйДом –2001. – 1040 с. *Фісяк І.Є.* Емотивність фразеологічних одиниць, які означають міжособистісні відносини // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.archive.nbuv.gov.ua.

6. *Adagiorum* Omnium: tam Graecorum, Latinorum Aureum flumen[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jvpoll.home.xs4all.nl/back/Web/adaggr.htm.

7. *Luciani* Samosatensis Apologia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perseus.tufts.edu.

8. *Plinii* Secundi Naturalis Historia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perseus.tufts.edu.

9. *Plutarchi* Theseus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perseus.tufts.edu. *Гончарук* П. К вопросу об античном мореплавании [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://xlegio.ru/navy/ancient-ships/to-the-question-of-ancient-seafaring/.

10. *Латышев* В.В. Греческие древности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hronologia.narod.ru/lat28.html

11. *ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ* ΣΥΛΛΕΓΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ ΚΑΤΑ ΑΛΦΑΒΗΤΟΝ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khazarzar.skeptik.net/pgm/PG_Migne/Gregorius%20Cyprius_PG%20142/Paroemiae%20Leidense.pdf.

Стаття надійшла до редакції 20.04.13

Довбищенко Ф., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ ДРЕВНЕГРЕЧЕСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С СЕМАНТИЧЕСКИМИ СЕГМЕНТАМИ "МОРЕПЛАВАНИЕ" И "МИФОЛОГИЯ" (СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

Статья посвящена исследованию семантической структуры фразеологизмов древнегреческого языка, содержащих семантические

сегменты "мореплавание" и "мифология". Выделяются, в частности, их денотативное, сигнификативное и коннотативное значения.

Ключевые слова: *фразеологизм, семантическая структура, семантическое ядро, семантическая периферия, денотат, коннотат, сигнификат, семантический сегмент, мифология, мореплавание, древнегреческий язык.*

Dovbyshchenko F., stud.,
Kyiv National Taras Shevchenko University

PECULIARITIES OF THE ANCIENT GREEK IDIOMS WITH SEMANTIC SEGMENTS "NAVIGATION" AND "MYTHOLOGY" (STRUCTURAL AND SEMANTIC ANALYSIS)

The article analyzes semantic structure of the ancient Greek idioms with semantic segments "navigation" and "mythology". In particular, the denotative, connotative and significative segments are distinguished.

Key words: *proverb, semantic structure, semantic center, semantic periphery, denotative, connotative segment, significative segment, semantic segment, mythology, navigation, ancient Greek.*

УДК 81′255.4:[82-32:7.017.4]Е.Хемінгуей

Довганчина Р., к.філол.н., асист.,
КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕКСТУАЛЬНІ ТА ПІДТЕКСТУАЛЬНІ ЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ В ПЕРЕКЛАДІ (на прикладі оповідань Е.Хемінгуея)

У статті розглядаються семантичні та підтекстуальні зсуви кольороназв у перекладі художніх творів Е. Хемінгуея українською та російською мовами. Аналіз оповідань Е. Хемінгуея свідчить, що вибір лексем у перекладі обумовлюється контекстом і підпорядковується авторській картині світу. Підтекстуальні значення кольороназв досить часто нейтралізуються у перекладах, що призводить до деформації художньої картини світу.

Ключові слова: *кольороназви, кольорова палітра, мовний спектр, стилістична типізація, стилістичне нівелювання, деформація, художня картина світу.*

У результаті художньої творчості мовні засоби репрезентують культурні концепти, які можуть втілювати як суто **текстуальні**, так і **підтекстуальні** смисли. Усвідомлення ролі глибинних можливостей мови, які виходять за межі суто лінгвальних систем, призвело до залучення когнітивного підходу в перекладознавчі дослідження. Переваги когнітивної лінгвістики й когнітивного підходу в перекладознавстві в тому, що вони відкривають широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках із людиною, з її інтелектом і розумом, з усіма мисленнєвими й пізнавальними процесами, і, нарешті, з тими механізмами та структурами, які лежать у їх основі. Не всі структури репрезентації знань мають лінгвальний характер. Диференціація різних структур знань, визначення загальних принципів їхнього формування, виявлення ролі мови в їхній репрезентації, розумінні та інтерпретації становить предмет когнітивної семантики – найважливого і найбільш опрацьованого розділу когнітивної лінгвістики. Вивченням мовної картини світу займалося багато дослідників, серед яких слід відзначити Ю. Апресяна [Апресян 1974], А. Вежбицьку [Вежбицька 1996], А. Зализняк та І. Левонтіну [Зализняк, Левонтіна 2005], В. Карасика [Карасик 2002] та ін.

Сьогодні праці таких українських когнітивістів та практиків й теоретиків перекладу – О. Воробйової [Воробйової 2011], Т. Некряч [Некряч 2008], О. Чередниченко [Чередниченко 2007], І. Шевченко [Шевченко 2006] та їхніх послідовників вирізняються плідною інтеграцією здобутків когнітивних студій у перекладознавчі розвідки, що надає цьому напрямку перекладознавства гострої **актуальності**.

Одним із вагомих елементів мовної репрезентації авторської картини світу є залучення кольороназв, адже саме зорова інформація переважає у сприйнятті дійсності. Саме конотативна значущість колірних лексем, зумовлена культурною надбудовою концептів, і викликає особливий інтерес дослідників перекладу в Україні: Л. Калинович [Калинович 1982], І. Ковальської [Ковальської 2001], В. Мірошниченко [Мірошниченко 1981].

Особливі **перспективи** для таких досліджень відкриває переклад художніх творів, коли трактування та важливість окремих колірних концептів у різних культурах виявляють як спільні, так і відмінні ознаки. З винятковою увагою перекладач має аналізувати окремі епітети, які здатні утворювати складні контекстуальні та

метатекстові зв'язки. Так, наприклад, у творах Е. Хемінгуея кожен відтінок кольору можна прочитати як слово або інтерпретувати як сигнал, знак чи символ. Прочитання кольору може бути суб'єктивним, індивідуальним, а може бути колективною, загальною асоціацією для більшості соціальних груп і культурно-історичних регіонів.

В оповіданні Е. Хемінгуея *"Big Two-hearted River"* юний Нік Адамс (*"alter ego"* автора) приїжджає у містечко Сеней, бачить, що від нього нічого не залишилося: *"There was no town, nothing but the rails and the burned-over country"* [Hemingway 1993, 387] – *"Містечка не було, не було нічого – тільки залізнична колія і величезне попелище"* [Хемінгуей 1997, 118, пер.В. Митрофанова]. Прихованим мотивом є те, що таким самим спустошеним після Першої світової війни став Нік, який повернувся до витоків і намагається знайти втіху у спілкуванні з природою. Опис містечка – це паралельний натяк на душевний стан героя. Коли Нік сідає перепочити, він бачить коника-стрибунця:

"As he smoked his legs stretched out in front of him, he noticed a grasshopper walk along the ground and up onto his woolen sock. The grasshopper was ***black****"* [Hemingway 1993, 390] – *"Поки він курив, простягши ноги перед собою, то помітив коника, що стрибав собі по землі, а потім заліз на його вовняну шкарпетку. Коник був* ***чорний****"* [Хемінгуей 1997, 120, пер.В. Митрофанова] – *"Пока Ник курил, вытянув ноги, он заметил, что с земли на его шерстяной носок взобрался кузнечик. Кузнечик был* ***черный****"* [Хемингуэй 2004, 726, пер.О. Холмской].

"As he had walked along the road, climbing, he had started grasshoppers from with dust. They were all ***black****"* [Hemingway 1993, 390] – *"Ще йдучи на гору, Нік раз у раз сполохував пилюки з коників. І всі вони були* ***чорні****"* [Хемінгуей 1997, 120, пер.В. Митрофанова] – *"Когда Ник шел по дороге в гору, у него из-под ног все время выскакивали кузнечики. Все они были* ***черные****"* [Хемингуэй 2004, 726, пер.О. Холмской].

Нік аналізує, що це не ті коники, яким від природи притаманно мати чорний відтінок:

"They were not the big grasshoppers ***with yellow and black*** *or* ***red and black*** *wings whirring out from their* ***black*** *wing sheathing as they fly up"* [Hemingway 1993, 390] – *"Не такі, як ото великі коники, що, злітаючи, розгортають з-під чорного надкрилля жовті з чорним*

або червоні з чорним крильця" [Хемінгуей 1997, 120, пер.В. Митрофанова] – *"Это были не те крупные кузнечики, у которых, когда они взлетают, под* ***черными надкрыльями с треском раскрываются желтые с черным или красные с черным крылышки"*** [Хемингуэй 2004, 726, пер.О. Холмской].

Коники-стрибунці стали такими в результаті того, що війна прокотилася цією землею і спустошила все, як і самого Ніка, залишаючи тільки попіл:

"These were just ordinary hoppers, but all ***a sooty black*** *in color… Now, as he watched* ***the black hopper*** *that was nibbling at the wool of his sock with its fourway lip he realized that they had all turned* ***black*** *from living in the burned-over land. He realized that the fire must have come the year before, but the grasshoppers were all* ***black*** *now"* [Hemingway 1993, 390] – *"Ці були звичайні собі коники, але всі* ***чорні, мов сажа****…А тепер розглядаючи цього* ***чорного*** *коника, який сидів і поскубував щелепами вовну шкарпетки, збагнув, що всі вони* ***почорніли****, бо живуть на обвугленій землі. Пожежа, як видно, сталася десь торік, але коники й досі були* ***чорні"*** [Хемінгуей 1997, 120, пер.В. Митрофанова] – *"Это были самые обыкновенные кузнечики, но только* ***черные, как сажа****. Теперь, глядя, как* ***черный*** *кузнечик пощипывает ворс на его носке, он сообразил, что они стали* ***черными****, оттого что жили на обугленной земле. Пожар, должно быть, случился в прошлом году, но кузнечики и сейчас были* ***черные"*** [Хемингуэй 2004, 726, пер.О. Холмской].

Чорний колір набуває підтекстуальних значень завдяки повтору. Повтор в ідіостилі Е. Хемінгуея відіграє різноманітні *функції*, він може мати ефект *підсилення, експресивності, асоціативності*, а також утворювати *підтекстні* шари його творів. Нік дивується, як довго коники залишаться чорними, а в підтексті прочитується: чи надовго затягнуться наслідки війни і чи можливо звільнитися від спустошеності. Контраст відтінків ніби вселяє надію:

"It was quite ***dark outside****… It was* ***lighter in the tent"*** [Hemingway 1993, 390] – *"Надворі вже зовсім* ***посутеніло****. В наметі було* ***видніше"*** [Хемінгуей 1997, 120, пер.В. Митрофанова] – *"В лесу уже* ***стемнело****… В палатке было* ***светлей"*** [Хемингуэй 2004, 726, пер.О. Холмской].

Безумовно, негативна семантика чорного кольору спільна в культурах як оригіналу, так і перекладів, тому особливих проблем

не виникає. Втім, коли з'являється контраст **"dark – ligher"**, то в перекладах підтекст відчитати складніше, ніж в оригіналі.

Техніка контрасту, побудована на семантиці антонімічної пари **"dark" – "light"** неодноразово зустрічається і в інших оповіданнях Е. Хемінгуея, яскравим прикладом є оповідання *"Indian Camp":*

*"George was smoking sigar in the **dark**"* [Hemingway 1993, 308] – *"Джорж курив у **темряві** сигару"* [Хемінгуей 1997, 43, пер.В. Митрофанова] – *"Дядя Джордж в **темноте** курил сигару"* [Хемингуэй 2004, 643, пер.О. Холмской];

"...who carried a lantern" [Hemingway 1993, 308] – *"...що ніс **засвічений** ліхтар"* [Хемінгуей 1997, 43, пер.В. Митрофанова] – *"...индеец нес фонарь"* [Хемингуэй 2004, 643, пер.О. Холмской];

*"It was **much lighter** on the logging road"* [Hemingway 1993, 308] – *"Там було не так **темно**"* [Хемінгуей 1997, 44, пер.В. Митрофанова] – *"На дороге было гораздо **светлей**"* [Хемингуэй 2004, 643, пер.О. Холмской];

*"Ahead were the **lights** of the shanties"* [Hemingway 1993, 308] – *"Попереду вже видніло **світло**"* [Хемінгуей 1997, 44, пер.В. Митрофанова] – *"Впереди **светились** огни"* [Хемингуэй 2004, 643, пер.О. Холмской];

*"...there was a **light** in the window"* [Hemingway 1993, 308] – *"У вікні...**світилося**""* [Хемінгуей 1997, 44, пер.В. Митрофанова] – *"...в окне ...**светился** огонь"* [Хемингуэй 2004, 648, пер.О. Холмской];

*"The man had moved off to sit in the **dark**"* [Hemingway 1993, 308] – *"А чоловіки подалися геть, де не чути було її крику, й сиділи собі край дороги, курили люльки"* [Хемінгуей 1997, 44, пер.В. Митрофанова] – *"Мужчины ушли подальше; они сидели и курили в **темноте**"* [Хемингуэй 2004, 648, пер.О. Холмской];

*"It was just beginning to be **daylight**"* [Hemingway 1993, 311] – *"...вже **розвиднялося**"* [Хемінгуей 1997, 46, пер.В. Митрофанова] – *"начинало **светать**"* [Хемингуэй 2004, 646, пер.О. Холмской].

У деяких випадках у перекладах відтворюються лише різні відтінки кольору, наприклад в оповіданні *"Out of Season"*, в українському – на жінці голубий берет, а в російському – синій: *"... mountain boot and a **blue** beret"* [Hemingway 1993, 361] – *"... в альпійських черевиках та **голубому** беретi"* [Хемінгуей 1997, 92, пер.В. Митрофанова] / *"...в альпийских ботинках и **синем** берете"* [Хемингуэй 2004, 698, пер.Н. Георгиевской]. Втім, для кожного

етносу колір має свою етноспецифічну символіку, один і той самий колір може викликати зовсім протилежні асоціації. Символіка кольору тісно пов'язана з національною специфікою і є засобом вираження менталітету. В англійській колір *"blue"* часто містить негативні конотації, символізує смуток, меланхолію, депресію. У відомій пісні *"Happy New Year"* (група "ABBA") звучить фраза: *"Me and you feeling lost and feeling blue"*. *"Blue"* зустрічається в таких виразах: *"be/feel blue" – "depressed in spirits; dejected; melancholy" – "бути засмученим, пригніченим, в меланхолії"; "to look blue" – "мати поганий вигляд; бути безнадійним"; "to have the blues" – "мати поганий настрій, сумувати, хандрити"* [Англо-український словник 1974, 45], що дуже точно відображає стан героїні оповідання, і це неодноразово підкреслюється в оповіданні за допомогою повтору.

Дослідники кольорів зазначають, що синій близький до чорного, а ще асоціативно пов'язувався у слов'янських народів з водою та темними силами, тому він має і негативні конотації, тоді як голубий колір – колір неба – мав тільки позитивні конотації. Тому російський переклад влучніше відтворює конотації кольору в оригіналі, а український звужує конотативне поле. До того ж, відтінок *"blue"* несе таке ж саме смислове навантаження і в іншому оповіданні *"Cross-country Snow"* ("Сніг у горах" – пер.В. Митрофанова). Дівчина-офіціантка виходить у фартусі кольору *"blue"* [Hemingway 1993, 369], потім виявляється, що вона не дуже привітна, оскільки їй ніяково: вона вагітна і незаміжня. В українському варіанті знову ж перекладається як *"голубий фартух"* [Хемінгуей 1997, 101, пер.В. Митрофанова], у російському офіціантка – *"в синем переднике"* [Хемингуэй 2004, 706, пер.В. Топер]. Повтор одного й того ж кольору в подібних ситуаціях відображує картину світосприйняття повоєнного покоління. В українському варіанті переклад хоч відтворюється однаковим відтінком, однак не несе тих смислових навантажень, що в оригіналі, тому і втрачає мегаконтекстний зв'язок концептуальної репрезентації дійсності.

Концепти, що уособлюють смуток, відчай, дисгармонію, досить часто відтворюються саме завдяки кольоровій палітрі Е. Хемінгуея. Колір *"brown"* в англійській картині світу також вважається символом смутку, нудьги, депресії: *"brown study" – "глибока задума, поганий настрій"; "browned off" – "незадоволений,*

роздратований" [Англо-український словник 1974, 55]. Цей колір має ще й історичні конотації: *"коричнева чума"* – неофіційна назва націонал-соціалістичного руху в Німеччині від кольору сорочок штурмовиків (нем. "Braunhemden"). У Давньому Римі одяг цього кольору носили раби, а у вищих колах він був абсолютно неприйнятним. За Середньовіччя коричневий означав страждання і безнадійність: "*Серый с коричневым ношу, надеяться и ждать измучась"* (Йохан Хейзинга, "Осень средневековья" (цит. за Мироновою). А в XX столітті стиль модерн через коричневу гамму кольорів виражав настрої смутку.

Коли в оригіналі вказується колір пляшки – коричневий, а в перекладах пляшка просто темна: *"slim **brown** bottle"* [Hemingway 1993, 363] – *"вузьку **темну** пляшку"* [Хемінгуей 1997, 95, пер.В. Митрофанова] / *"с узкой **темной** бутылкой (в руках)"* [Хемингуэй 2004, 700, пер.Н. Георгиевской], на перший погляд, суттєво нічого і не втрачається. Та коли старий витягає пляшку зі свого *"old military coat"* [Hemingway 1993, 361] – *"старого військового френча"* [Хемінгуей 1997, 193, пер.В. Митрофанова] / *"старой военной шинели"* [Хемингуэй 2004, 699, пер.Н. Георгиевской], він сприймається як морально потерпілий саме через війну та фашизм. У такій інтерпретації коричневий колір видається не випадковим вибором автора, а свідомим прийомом. Рідина, яка наливається в склянки, також має специфічний відтінок: *"She poured out the three **muddy-looking** drinks into three glasses"* [Hemingway 1993, 362] – *"Вона налила в три келишки **каламутної** рідини"* [Хемінгуей 1997, 94, пер.В. Митрофанова] / "*Потом налила **мутную** жидкость в три рюмки"* [Хемингуэй 2004, 700, пер.Н. Георгиевской]. І врешті-решт вони приходять до річки, колір якої ***"brown and muddy"*** [Hemingway 1993, 364] – ***"руда й каламутна"*** [Хемінгуей 1997, 96, пер.В. Митрофанова] / ***"грязная и мутная"*** [Хемингуэй 2004, 701, пер.Н. Георгиевской]. Мініатюра, яка "очолює" це оповідання, розповідає про ганебну поразку матадора, після якої він сидить в кафе: *"He was very short with a **brown** face and quite drunk..."* [Hemingway 1993, 360] – *"Зовсім малий на зріст, **дуже смаглявий**, він сидів п'яний-п'янезний"* [Хемінгуей 1997, 120, пер.В. Митрофанова] / *"Он был маленького роста, с **темным** лицом, и он был совершенно пьян"* [Хемингуэй 2004, 697, пер.Н. Георгиевской].

Таким чином, кольороназви, які вербалізуть смуток, відчай, безвихідь, як у ситуації з матадором, так і випадку зі старим, що спився, не відтворюються в українському перекладі, тобто тут простежується стилістичне нівелювання. У російському перекладі вони відтворюються лише частково за рахунок субституції кольору: *"brown bottle" – "темная бутылка"* (у старого) та *"brown face" – "темное лицо"* (у матадора).

Якщо Е. Хемінгуей з його жорстким відбором відбирає колір *"brown"*, то він свідомо створює колірну палітру, а в нашій свідомості навіть *"темна пляшка"* не обов'язково коричнева, а може бути і зеленою. У цьому випадку варіативність у перекладі навряд чи вітається, адже в оригіналі створюється свого роду *"офорт"* – похмурий, безрадісний, з натяком на свинець, з якого виливають кулі. Старий в оповіданні неодноразово згадує про свинець, на досить незначному відрізку тексту він вживає 10 разів італійське слово *"piombo"*, що означає *"свинець"*:

*"You must have **piombo**. **Piombo**. A little **piombo**…You must have it. Just a little **piombo**"* [Hemingway 1993, 365] – *"Треба мати **piombo**. **Piombo**. Трохи **piombo**… Без цього не можна. От стілечки **piombo**…"* [Хемінгуей 1997, 96-97, пер.В. Митрофанова] – *"Нельзя без **piombo**. **Piombo.** Немного **piombo**… Обязательно надо **piombo**. Хоть маленький кусочок"* [Хемингуэй 2004, 702, пер.Н. Георгиевской].

Далі в оповіданні *"Big Two-hearted River"* Е. Хемінгуей неодноразово звертається до цього відтінку:

*"The trunks were straight and **brown** without branches. The branches were high above. Some interlocked to make a solid shadow on the **brown** forest floor. Around the grove of trees was a bare space. It was **brown** and soft underfoot as Nick walked on it"* [Hemingway 1993, 391] – *"Стовбури дерев здіймалися чи то просто вгору, чи трохи похило один до одного, але всі були рівні, **темні** й без гілля. Гілля починалося вище. Подекуди воно щільно переплелося й кидало густу тінь на **руду** глицю, що встеляла землю. Гай оточувала гола смуга землі. Ступивши на неї, Нік відчув, яка вона м'яка під ногами"* [Хемінгуей 1997, 121, пер.В. Митрофанова] – *"Стволы поднимались одни прямо вверх, другие немного наклонно, но все были прямые и **темные**, и внизу веток на них не было. Ветки начинались высоко вверху. Местами они переплетались, отбрасывая наземь густую тень. По краю леса шла полоса голой*

земли. Земля была ***темная*** *и мягкая под ногами"* [Хемингуэй 2004, 727, пер.О. Холмской].

У перекладах відтінок *"brown"* отримує контекстуальні відповідники *"рудий", "темний",* або ж зовсім опускається.

Письменник малює нам таку модель дійсності, яка, з одного боку, відповідає реальності, а з іншого – є відбиттям авторського світогляду й світовідчування. Це створює подвійну віднесеність художнього тексту: до світу реального й до світу особистого, що, безсумнівно, відбивається в кольорі. Так, різнобарвність, яскравість викликає в читача почуття радості, святковості. Зовсім інакше впливає на читача **однобарвність**, вона викликає в читача відчуття монотонності.

Наприклад, у розповіді Е. Хемінгуея "Cat in the Rain" ("Кішка на дощі" – пер.В. Митрофанова) колір названо тричі. І щоразу один і той самий – зелений. Крім того, в оповіданні пригадується сад, пальми, море, що також є непрямою вказівкою на зелений чи зеленкуватий колір.

"Green benches" [Hemingway 1993, 357] – *"зелені лави"* [Хемінгуей 1997, 88, пер.В. Митрофанова] – *"зеленые скамейки"* [Хемингуэй 2004, 694, пер.Л. Кисловой].

"green table" [Hemingway 1993, 357] – *"зелений столик"* [Хемінгуей 1997, 88, пер.В. Митрофанова] – *"под зеленым столом"* [Хемингуэй 2004, 694, пер.Л. Кисловой].

У складних, побудованих на підтексті творах Е. Хемінгуея все забарвлено психологічним станом героїв. Це психологічне забарвлення втілюється, зокрема, і в однотонності кольорових епітетів, то тьмяно – чорних, то незатишно-білих, то сумно-зелених. Вони допомогають письменнику кількома словами показати внутрішній світ своїх героїв. Виражаючи свій задум мовними засобами, письменник прагне використовувати такі мовні структури, які найбільшою мірою відповідали б його задуму. Як тільки зелений колір отримує відтінок "bright", він утворює знову ж контраст:

"the table was there, washed ***bright green*** *in the rain"* [Hemingway 1993, 357] – *"столик був на місці, вимитий лощем до* ***ясно-зеленого"*** [Хемінгуей 1997, 88, пер.В. Митрофанова] – *"Стол был тут,* ***ярко-зеленый****, вымытый дождем"* [Хемингуэй 2004, 694, пер.Л. Кисловой].

На самому початку оповідання Е. Хемінгуей пише:

"Artists liked the way the palm grew and the ***bright*** *colours of the hotels"* [Hemingway 1993, 357] – *"Художникам подобалися пальми*

та ***яскраві*** *фасади готелів"* [Хемінгуей 1997, 88, пер.В. Митрофанова] – *"Художникам нравились пальмы и* ***яркие*** *фасады гостинниц"* [Хемингуэй 2004, 694, пер.Л. Кисловой].

Задля того, щоб не втратити створеного автором підтексту: тобто натяку на післявоєнний стан країни, на території якої точилися найзапекліші бої Першої світової війни: до війни все було *"bright"* і коли дощ вимив зелену фарбу, вона знову стала *"bright green"*, як були фасади готелів до війни. Тому російський переклад, який зберігає повтор: *"яркие фасады"* та *"ярко-зеленый"* ближче до задуму автора, ніж український, який відтворює *"bright green"* як *"ясно-зелений"*.

Кольори в художніх творах можуть поглиблювати індивідуальні характеристики людей, тобто автор надає кольору ознак, відмінних від загальноприйнятих у відповідній культурі. Перекладачеві не варто користуватися своїм потрактуванням кольору. Він мусить враховувати специфіку колірних означень як в культурі, до якої належить оригінал, так і в авторській картині світу, де колір може набувати індивідуальних конотацій і утворювати неповторну палітру авторського бачення.

Стилістична типізація кольоропозначень можлива лише у випадку повного збігу асоціативних зв'язків у концептуальних картинах світу вихідної та цільової культур. За відсутності таких тотожностей доцільно застосовувати стилістичну субституцію. Стилістичне нівелювання основних характеристик художніх образів та кольоропозначень у мовному спектрі автора призводить до викривлення художньої картини світу письменника, до деформації базових концептів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Апресян Ю.Д.* Значение и оттенок значения / Ю.Д.Апресян. // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – Т. XXXII. Вып. 4. – М., 1974. – С. 320-330.
2. *Вежбицкая А.* Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия / А.Вежбицкая. – Язык. Культура. Познание. – М., 1996. – С. 231-291.
3. *Воробйова О.П.*Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки // О.П.Воробйова. // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія, 2011 – Т.14. – №2. – С.53-63.
4. *Зализняк Анна А., Левонтина И. Б., Шмелёв А. Д.* Ключевые идеи русской языковой картины мира / А.Зализняк, И.В.Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2005. – 540 с.

5. *Калинович Л.Р.* Деякі особливості відтворення колористики повісті Михайла Коцюбинського "Fata Morgana" англійською мовою // Теория и практика перевода. – К.,1982. – №87. – С.105-115.

6. *Мирошниченко В.В.* Средства воссоздания пейзажа М. Коцюбинского в английских переводах // Теорія і практика перекладу. – К.: Высшая школа. 1981. – Вип. 5. – С.66-72.

7. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монографія / В.И.Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.

8. *Ковальська І.В.* Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англомовних художніх текстів / І.В. Ковальська. // Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2001. – 19 с.

9. *Миронова Л.Н.* Курс колористики для художников-дизайнеров [Электронный ресурс] / Л.Н.Миронова. // Режим доступа: http://mironovacolor.org – Загл. с экрана.

10. *Некряч Т.Є.* Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. / Т.Є.Некряч, Ю.П.Чала. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. – 200 с.

11. *Шевченко И.С.* Подходы к анализу концепта в современной когнитивний лингвистике. // Вісник ХНУ ім.В.Н.Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 192-195.

12. *Чередниченко О.І.* Про мову і переклад / О.І.Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.

ІЛЮСТАТИВНІ ДЖЕРЕЛА:

13. *Хемінгуей Е.* Твори в чотирьох томах. Том І. Романи та цикли оповідань – Київ: "Дніпро", 1979 – 717 с.

14. *Хемингуэй Э.* Фиеста. Прощай, оружие! Праздник, который всегда с тобой. Старик и море: Романы. Рассказы: Пер. с англ./ Э.Хемингуэй. – М.: НФ "Пушкинская библиотека", ООО "Издательство АСТ", 2004. – 858 с.

15. *Hemingway E.* The Essential Hemingway – London: Arrow Books, 1993. – 522 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА:

16. *Англо-український словник* // Під ред. М.Л.Подвезько, М.І.Балла. – К.:Радянська школа, 1974. – 663 с.

17. *Dictionary* of Contemporary English – L., N.Y.: Longman, 2001. – 1668 p.

18. New Webster's dictionary and thesaurus of the English Language. – Danbury: Lexicon publications, Inc., 1993. – 1149 p.

Стаття надійшла до редакції 20.04.13

Довганчина Р., к.филол.н., асист.,
КНУ имени Тараса Шевченко

ТЕКСТУАЛЬНЫЕ И ПОДТЕКСТУАЛЬНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ ЦВЕТА В ПЕРЕВОДЕ (на примере рассказов Э.Хемингуэя)

В статье рассматриваются семантические и подтекстуальные сдвиги цветообозначений в переводе произведений Э.Хемингуэя на украинский и русский языки. Анализ произведений Э.Хемингуэя свидетельствует, что выбор лексем в переводе обусловливается контекстом и подчиняется авторской картине мира. Подтекстуальные коннотации цветообозначений часто нейтрализуются в переводе, что приводит к деформации художественной картины мира.

Ключевые слова: *цветообозначения, цветовая палитра, языковой спектр, стилистическая типизация, стилистическая нейтрализация, деформация, художественная картина мира.*

Dovhanchyna R., PhD, assistant professor
Taras Shevchenko National University

TEXTUAL AND SUBTEXTUAL MEANINGS OF COLORS IN TRANSLATION (based on the short stories by E.Hemingway)

The article highlights the semantic and implicit shifts of color lexemes in translation of Hemingway's works into the Ukrainian and Russian languages. The analyses of Hemingway's short stories signifies that the choice if color lexemes is determined by the context and submitted to the author's world picture. The semantic and implicit shifts of color lexemes in translation deform an artistic world picture.

Key words: *color lexemes, color palette, language spectrum, stylistic assimilation, stylistic neutralization, deformation, artistic world picture.*

УДК 811.161.2'42

Домилівська Л.В., к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОВНІ СИМВОЛИ ІДІОСТИЛЮ Ю. ЯНОВСЬКОГО З СЕМАНТИКОЮ "ГЕНДЕРНА ОЗНАКА"

У статті розглядається проблема розуміння авторської художньої свідомості в контексті аналізу мовних домінант ідіостилю

письменника. Зокрема досліджено мовні символи ідіостилю Ю. Яновського з семантикою "гендерна ознака" в аспекті інтерпретації авторського тексту.

Ключові слова: *ідіостиль, мовна особистість, мовна домінанта, мовний символ.*

Сучасні українські мовознавчі підходи дозволяють використовувати інтерпретативні методики в контексті мовних традицій художнього слова щодо визначення особливостей мовноестетичних домінант лінгвосимвольних груп як ідіостильових ознак мовотворчості автора. Під час врахування дуалістичної природи відношень ***мова – свідомість*** дослідника насамперед цікавить їх ідіостилістична репрезентація. Власне, методологія зводиться до тріади питань: ***що?; як?; для чого?*** І лише дослідницький синтетизм у науковому представленні аналізованого матеріалу дає змогу розглянути ідіостиль автора як мовноестетичний феномен, із урахуванням екстра- й інтралінгвальних критеріїв (що виявляється насамперед в естетичній природі мовного знака, який функціонує у вербалізованій авторській свідомості).

Зрозуміло, що кожен майстер слова використовує якісно відмінний потенціал лінгвостилістичних явищ, зреалізований перш за все в системі тропеїстичних структур, однак авторська мовотворча парадигма має й певні домінанти, за якими, власне, й пізнається письменник. Зокрема, для мовотворчості Ю. Яновського визначальним буде функціонування лінгвосимволів як ідентифікаційної характеристики ідіостилю. Системно виявлені мовні факти уможливлюють лінгвостилістичну інтерпретацію мовотворчості автора як специфічної вербалізованої естетичної свідомості. Система неосемантем, зреалізованих у лінгвосимволах, дає потужний і цікавий матеріал для конструювання авторської моделі художньої мовної свідомості.

Таким чином, лише системність, різноаспектність підходів, із урахуванням екстра- й інтралінгвальних мотивацій слова, у лінгвостилістичному аналізі дозволяє предметно дослідити позамовні та внутрішньомовні процеси, що впливають на авторську художню свідомість. Логіка мотивацій і логіка репрезентацій авторського художнього слова формують методологічні засади аналізу репрезентативних характеристик ідіостилю.

Виразною змістовою характеристикою мовної особистості Ю. Яновського є символи, диференційовані за ***гендерною ознакою***. Зокрема, серед означеної мовосимвольної тематичної групи домінують мовосимволи ***чоловік*** та ***жінка***. Цікаво, що беззаперечним лідером в аналізованому лінгвістичному просторі є символ ***жінка***, який функціонує 588 разів у творах письменника (що становить 68%). Для порівняння: мовосимвол ***чоловік*** вживається у 277 випадках із 865, і відповідно у відсотковому представленні – 32% проаналізованого матеріалу.

Виокремлюючи означені символи в мовотворчості письменника і вказуючи на їх домінантну роль в аналізі мовної особистості Ю. Яновського, логічним постає питання про критерії виділення мовосимволів ***жінка, чоловік*** із корпусу текстів митця, включення їх до "центральної системи" мовних символів ідіостилю Ю. Яновського. Для відповіді на зазначене питання звернемося безпосередньо до мовного матеріалу, що свідчить про семантико-стилістичний паралелізм у функціонуванні домінантних мовних символів, важливою особливістю яких є "формування цілісного семантичного поля, у якому функціонують вторинні символи або інші стилістичні засоби як допоміжні" [4, с. 5].

Для Ю. Яновського ***чоловік (мужчина)*** – це, перш за все, уособлення ***мужності***: ***"Мужність – могутнє слово! Це – міць тіла й сила розуму; геройство терпіння й слабкість людяності; жорстокість і жалість; це ясний погляд певного себе представника роду"*** [8, с. 290); *"З цими словами Остюк вийшов, і він це зробив* ***достойно, як мужчина"*** [8, с. 279]; *"За цю усмішку можна піти на скін, можна вирости в своїх очах, знайшовши сили для нелюдського діла.* ***Тільки з нею можна розуміти всю велич і таємність слова – чоловік"*** [8, с. 230]; гордої, сильної особистості: *"Він зрозумів тільки, що* ***його хотіли захистити, що жінка хотіла підставити за нього своє життя, і це його остаточно відштовхує****. Погане діло, коли* ***мужчину починає жінка жаліти й оберігати: так недовго докотитися й до ганьби"*** [8, с. 268]. Окрім того, ***чоловік*** – це насамперед захисник, воїн, лицар духу: *"...Виривайлів –* ***чотирьох соколів****, що загинули згодом усі..."* [8, с. 173]; *"Ой нас, братці, п'ять! Будем пить, гулять! / Коло мене* ***товариші все вірні сидять"*** [8, с. 196]; *"Там буде яма для всіх* ***наших братів"*** [8, с. 219-220]; *"Лише про честь – сліпий речитатив, /* ***Про вірність і хоробрість***

побратимів. / *Розчісувачі грив старих часів,* / *Важких боїв – бояни нелюдимі!"* [8, с. 286] та ін.

Проте в інтерпретації мовосимволу ***чоловік*** прочитується і "ніжний романтик" Ю. Яновський, для якого важливою є здатність мужчини кохати. Так, проаналізовані контекстні одиниці дають змогу визначити семантико-стилістичні парадигми: продовжувач роду людського (*"Тепле тіло дівчини не вабило вже його.* ***Він, як справжній мужчина, заволодівши жінкою, запліднивши її, ставши їй ближчим за хреста на тілі, віддалявся, і думок про неї не було в його голові****. Таких дівчат багато виросло на нашій пахучій і міцній землі. Чи не від них маємо чекати велетнів на втіху нашій пожадливості?"* [8, с. 252]); чоловік-коханий (*"Навіть досвідчені дівчата – подруги – не казали нічого подібного, що* ***так можуть цілувати губи чоловіка"*** [8, с. 176]; *"Двоє людей –* ***мужчина й жінка – живуть у темряві від інших людей. Вони ходять вулицями, але з ними ж і ходить їхня темнота. Між двома людьми – чоловіком та жінкою – немає й не може бути нічого чужого"*** [8, с. 273-274] та ін.

Тобто поряд із домінантами мовосимволу ***чоловік*** як ***людина-перфекціоніст, вольова особистість*** (*"Він – син новоспаського корчмаря, як Мюрат. Рано пішов до флоту, переплив два океани й кілька морів.* ***Надто любить жінок і славу. Для цього живе і хоче бути першим****… Це його шабля била вас з фронту"* [8, с. 218]) в авторській свідомості представлено й романтика, якому близькі юнацький запал, пошук пригод: *"Якийсь* ***чуб молодецький не дає спати їй*** *– молодій дочці хазяйській. Шукає вона причіпки на місяць подивитися та перемовитись трохи хоч із тою* ***зальотною птицею****. Щасти тобі, дівчино, на добре!"* [8, с. 241]; *"Нишком справляють недільну гулянку* ***парубки"*** [8, с. 241].

У такому контексті дискутивним є питання щодо інтерпретації мовосимволу ***вершник*** (ще одна стилістична семантема символу ***чоловік***). Яка естетична платформа є визначальною для прочитання цього символу? У проаналізованих контекстних елементах ***вершник*** мислиться насамперед як ***сміливий воїн***: *"…і затремтить степ, затрясуться шляхи під копитами* ***сміливих вершників"*** [8, с. 165]; *"…вони проходили* ***з вирваними ніздрями, з клеймами на лобі, несучи в руках свої голови,*** *напхані гречаною половою,* ***вони пропливали, несучи свої ноги, поклавши на плечі поодрубувані руки"*** [8, с. 169-170]; ***"Вершники з блискучими шаблями в руках божеволіли*** *на тлі червоних хмар, серед котрих заходило*

велетенське сонце" [8, с. 273]; *"Раптом брязкіт шабель, льот шапок і кінське іржання сповістили Шахаєву перемогу.* ***Вихором вилетів на шпиль могили вершник і став там, як пам'ятник. Простягнута рука застигла, показуючи вперед, ніби бронза раптом потекла в її жилах"*** [8, с. 249]; більше того, ***вершник*** асоціюється із ***орлом*** (зауважимо, в народнопісенній творчості системно представлено образи ***козака-орла, козака-сокола***): *"Це сиділи на* ***скелі орли, напустивши на себе всю поважність завмерлих хвилин"*** [8, с. 165]; *"Вони* ***літають, як птахи,*** *кружляючи над рідними хатами, вище й вище, на синю скелю неба…"* [8, с. 165]. Таким чином, функціонування символу ***вершник,*** і загальніше – ***чоловік*** у мовотворчості Ю. Яновського визначено превалюванням все ж таки романтичного (а не реалістичного, що також актуалізовано в семантико-стилістичному потенціалі аналізованих мовосимволів) сприйняття світу автором.

Наголосимо, однак, на тому, що повніше в аналізованій тематичній групі художнього простору Ю. Яновського представлено символ ***жінка,*** тому перспективнішим щодо проблеми інтерпретації авторської особистості розглянути функціональні параметри лінгвостилістичної домінанти. Зокрема, мовний символ ***жінка*** асоціюється в авторській естетичній свідомості з оцінними маркерами ***чудесна, невідома, романтична, красива, гарної вроди*** *("Я відчуваю насолоду, милуючись* ***чудесною жінкою"*** [8, с. 191]; ***"Невідому дівчину*** *з вулиці я зробив би* ***романтичною"*** [8, с. 23]; ***"розпутна красива жінка"*** [8, с. 38]).

Ідіостилістична семантика символу дозволяє, отже, інтерпретувати мовний символ ***жінка,*** який асоціюється із почуттям ***гідності*** в мовній свідомості Ю. Яновського: *"Жінку треба вміти* ***понести на руках.*** *Не боятися ніколи помилок, бо той, хто боїться, швидко старіє, і в нього холоне голова. Йому годі* ***шукати повноти життя****, йому досить тої молодості, що є попереду й є навкруги, – він не бачить"* [8, с. 34-35]; *"З нею мені захотілося погуляти по вулицях, міцно притиснувши до себе її лікоть. Вона* ***трималася так, ніби їй шлейф несли пажі"*** [8, с. 37]. Окрім того, ***жінці*** завжди потрібен імпульс: *"Завше кожній жінці* ***потрібен імпульс****. Щоб був такий* ***мужчина****, а коли нема його, тоді треба жити – як усі* ***живуть зовнішньо****. Просто"* [8, с. 73].

Звідси нове, авторське тлумачення мовного символу ***жінка*** – людина, яка прагне жити "повно": в гармонії із зовнішнім та

внутрішнім світами (вкотре аргументується ідея інтегрованого характеру домінантних мовосимволів художнього простору, де інтерпретація символу ***жінка*** узгоджується із аналізом вербалізованих мовних констант лінгвотематичної групи ***зовнішній / внутрішній світ людини***).

Відповідно, семантика символу ***жінка*** виявляється насамперед у стилістичній оцінці ***романтична красива особистість***, на що, до речі, вказує й екстралінгвальна мотивація формування естетичної свідомості митця, адже "…жодне дослідження в галузі сприйняття й побудови тексту не можна визнати задовільним, якщо в його основу не буде покладено ідею взаємодії лінгвістичних знань зі знаннями про світ..." [5, с. 41]. Так, у записних книжках Ю. Яновського знаходимо такі вагомі для нашого дослідження рядки: "Я дуже любив осипати жінок надзвичайною увагою і теплістю. Так садівник вирощує дерева" [11, с. 257]. Тому функціонування символу ***жінка*** в ідіостилі Ю. Яновського, що відображає авторську естетичну свідомість, є цілком вмотивованим і логічним.

Аналізований символ протиставляється й іншій, не менш хвилюючій, непередбачуваній стихії – ***море*** (який, безумовно, є одним із центральних, "вузлових" мовних символів ідіостилю Ю. Яновський). Паралельне вживання автором мовних одиниць, у яких символізовано почуття закоханості, відображає нову функцію вербалізованого символу ***жінка***: *"**Море** – це розпутна красива **жінка**, яка хвилює більше за всіх цнотливих голубок. Ця жінка лише збуджує жагу, вашу шалену пристрасть"* [8, с. 38]; ***"Море – на сторінках, а дівчина – десь поза написаним"*** [8, с. 60].

Іншим, не менш переконливим свідченням семантичного паралелізму домінантних символів ідіостилю Ю. Яновського, є функціонування моделей ***жінка-парус, жінка-степ.*** Зокрема, для моряка, капітана корабля, для якого життя – морська просторінь, бриг ототожнюється з дружиною: *"Я – хазяїн. **Бриг – моя. Це – мій жона"*** [8, с. 70]*;* молода дівчина, що прагне кохання, асоціюється з **парусом** (на що вказують порівняльні конструкції): *"То **Ганка** притулилася до мене, **як парус** – тремтливий і випнутий. Я увійшов у парус, як увіходить горішній вітер, і ми вдвох понеслися в одкрите море"* [8, с. 63]; більше того, *"Кімната молодої, привабливої жінки завше **нагадує каюту**. Тільки в ілюмінатор може литися таке свіже повітря! Каюту застелено килимом, по стінах пурпуровий шовк, блакитний газ повис на люстрі, високе*

ліжко виглядає затишно – справжня койка. Вона може приспати натомлену людину" [8, с. 54].

У мовотворчості Ю. Яновського представлені й інші лінгвостилістичні моделі на позначення семантичних паралелей, зокрема, ***жінка-степ***: *"Нових людей народять нам* ***степові плідні жінки****, ми можемо гинути спокійно"* [8, с. 206]. Посутнім для аналізу вербалізованої авторської свідомості й місця в ній мовного символу ***жінка*** є також знання / незнання законів ***Великого Лугу*** (апелюючи до моральних здобутків козаччини, автор системно вживає перифраз ***Великий Луг*** на позначення ***степу***, що мислиться Ю. Яновським як сакральний простір): *"...вона не знає звичаїв його предків з* ***Великого Лугу****, котрих не могла засмутити жіноча печаль"* [8, с. 268]; *"Маршал замовк несподівано і зрадив звичай своїх предків з* ***Великого Лугу****: пожалів жінку"* [8, с. 274]. Тобто символи, що належать до тематичної групи ***природна стихія***, є визначальними в контексті прочитання інших констант мовної свідомості Ю. Яновського, оскільки дозволяють інтерпретувати світоглядну парадигму автора.

Натомість наступні контексти увиразнюють семантичні процеси мейоризації емоційно-експресивної оцінки досліджуваного мовного символу як естетичної категорії: *"...ніяка красуня в світі не дасть вам стільки насолоди, бо вона є й залишиться* ***першою жінкою, першою любов'ю****"* [8, с. 38].

Загалом, для функціонування мовного символу ***жінка*** в ідіостилі Ю. Яновського системним є використання "гри слів" – терміна, що вперше з'явився у працях Л. Вітгенштейна ("мовна гра" [1]). Т. Гріділна, розвиваючи ідеї відомого філософа в аспекті лінгвопрагматики, у своїй роботі "Мовна гра: стереотипи й творчість" вказує на те, що "ефект мовної гри зумовлений включенням знака до нового асоціативного контексту, який забезпечує прогноз сприйняття мовних одиниць із розрахунком на певну (запрограмовану) реакцію адресата" [2, с. 84.].

Що стосується ідіостилю Ю. Яновського, то автор свідомо моделює мовосимволи, що ґрунтуються передусім на метафоричних, метонімічних перенесеннях. Зокрема, надзвичайно важливим для Ю. Яновського є увиразнення мовосимвольного ряду ***очі, руки, волосся.*** Таким чином, виникають метонімічні означення стосовно контекстного окреслення аналізованого мовного символу в ідіостилі Ю. Яновського: *"Вона* ***звикла до рук****, що простягалися її обняти.* ***Замацане тіло*** *відпочиває зараз і відновлює кінчики чулих*

нервів" [8, с. 49]; *"Вона тримала капелюх* ***у руках****, і її* ***золоте волосся*** *куйовдив вітер. Одежі на ній наче зовсім не було – так вітер дмухав на легку тканину"* [8, с. 49]; *"Я зазирав у безконечно* ***лагідні очі*** *Тайах"* [8, с. 53].

Не можна оминути семантики функціонування мовного символу ***жінка****,* що набуває показових тропеїстичних нашарувань на позначення найвищого призначення – продовжувачки роду людського (суміжність із символом ***чоловік***). Зокрема, в ідіостилі Ю. Яновського досить системно й частотно представлено авторську семантику наступних контекстних одиниць: *"Після цього ми побачили, як* ***родить жінка****.* ***Її ноги, посинілі від болю, треммтять і треммтить повний живіт.*** *Ось що в нас є ще незмінного з перших років людського розвитку – його ніколи не перейде й не полегшить. Повсякчасне нагадування тих колосальних просторів, що їх перейшло людство"* [8, с. 10]; ***"Жінка починає родити. О найсвященніша радосте народження дитини! О глибока поваго до мук матері! О радість життя!"*** [8, с. 10]. Окрім того, ***жінки*** *"всі хотіли* ***повиходити заміж і колисати дітей, щоб дитячі руки хватали нас за груди, вимагаючи молока"*** [8, с. 101]. Проте поряд із захопленістю призначенням жінки стати матір'ю, в авторській свідомості представлено і парадигму ***страдницька доля української жінки*****:** *"Остюк пригадав* ***своє жіноцтво – його доля була – терпіння. З народження до смерті працювати в полі і вдома, молитися й плакати, класти життям за дітей, ледве розцвівши – бути вже безіменною річчю – таку жінку мав маршалів народ"*** [8, с. 270]; *"...хай живе одвічна* ***страдниця Матір****!"* [8, с. 274]*,* вмотивовану насамперед осмисленням Ю. Яновським історичних подій.

Принагідно до філософсько-суспільних парадигм першої половини XX ст., коли надзвичайно гостро вирішуються питання про призначення жінки в соціумі (йдеться про заперечення на той час константних трьох "к" – мотив, який започатковано в художній творчості Лесі Українки, О. Кобилянської та ін.), у мовній свідомості Ю. Яновського з'являється образ ***авантурниці***: *"Я така* ***жадібна до всього****, – говорила остання, – я, мабуть,* ***вродилася авантурницею"*** [8, с. 48]; *"Вона, – казали її подруги, –* ***змінила характер в Місті.*** *Кількарічне кидання від одного мужчини до іншого, жадібні дотики до всього забороненого – десь ніби загубилося, і не впізнати колишньої Тайах"* [8, с. 48] – жінка, яка сама обирає стиль життя, самостійно визначає "правила гри".

Виразним у художніх текстах Ю. Яновського є функціонування перифразу ***лібхен***, що інтерпретується в лінгвоестетичній системі ***кохати й бути коханою***. Однак варто закцентувати дослідницьку увагу на тому, що в ієрархічній моделі художньої свідомості Ю. Яновського семантико-стилістичної домінанти мовний символ ***жінка*** набуває передусім в образі творчої особистості – ***жінки-танцівниці*** (цілком новий образ в контексті літературного процесу початку XX ст. [3]). Так, у ранньому романі "Майстер корабля" посутню роль відіграє образ ***Тайах,*** для якої танець – найвища духовна сутність, у творчості вона здатна пізнати життя: *"Одіж на ній лише підкреслює* ***довершеність жіночих форм****, її* ***обличчя блідне навіть крізь пудру****. Вища статева насолода танка сходить на неї. Вона – в нестямі"* [8, с. 19]); *"Вона не любила танцювати* ***і танцювала холодно, коли не було в театрі знайомих****. Їй здавалося тоді, що вся публіка чужа, як купа каміння, розкиданого по залі. Треба було їй когось, хто репрезентував би глядачів. Зате нам вона* ***танцювала так, що ми захлиналися з гордості.*** *Тоді викликала її захоплена зала безліч разів, і вона* ***підходила до рампи, усміхаючися нам і кладучи руку на серце"*** [8, с. 50].

Таким чином, проаналізований мовний матеріал дає змогу пояснити функціонально-стилістичне навантаження мовних символів Ю. Яновського, об'єднаних за ***гендерною диференціацією***, вказати на їхню домінантну роль у дослідженні ідіостилю митця, адже саме лінгвостилістичний аналіз мовосимвольного простору ідіостилю Ю. Яновського актуалізує настанову М. Рильського, висловлену ще в 60-х роках минулого століття: "Слід переглянути весь творчий доробок Яновського… Переглянути і "Майстер корабля", що був свого часу таким же виявом творчих шукань і дерзань, як приміром, "Города и годы" К. Федіна, і "Чотири шаблі" [6, с. 199].

Семантико-стилістична наповненість домінантних мовосимволів ***чоловік, жінка*** дають змогу інтерпретувати мовну особистість Ю. Яновського як мрійливого романтика, якого захоплює краса жінки, її гордість, який шанує мужність чоловіка. Функціонально-стилістична парадигма аналізованих мовних одиниць дозволяє означити авторське сприйняття світу крізь призму констант ***любов до людини, щирість, повага*** та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Витгенштейн Л.* Философские исследования / Л. Витгенштейн // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып.16 : Лингвистическая прагматика. – С. 79-128. 2. *Гридина Т.А.* Языковая игра : стереотипы и творчество / Гридина Т.А. – Екатеринбург, 1996. – 214 с. 3. *Міщенко О.І.* Жінка в українській літературі 20-30-х рр. ХХ ст. : [монографія] / Олена Міщенко [за ред. ак. АН ВШ України Дубини М.І.]. – К., 1994. – 122 с. 4. *Моклиця А.В.* Мовні домінанти художніх стилів польського модернізму : автореф. дис. … на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.03; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2006. – 19 с. / Андрій Володимирович Моклиця. – К., 2006. – 19 с. 5. *Петров В.В.* Язык и логическая теория: в поисках новой парадигмы / В.В. Петров // Вопросы языкознания. – 1988. – № 2. – С. 39-48. 6. *Рильський М.Т.* Вечірні розмови : нариси, статті / Рильський М.Т. ; [вступ. ст. С.І. Іванова]. –. К. : Держлітвидав УРСР, 1964. – 272 с. 7. *Яновський Ю.І.* Твори : В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 1. Оповідання. / Упоряд. М. Острик ; Передм. О. Гончара. – К. : Дніпро, 1982. – 533 с. 8. *Яновський Ю.І.* Твори : В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 2. Романи. / Упоряд. К.П. Волинський, М. Острик ; Післям. М. Пархоменка. – К. : Дніпро, 1983. – 424 с. 9. *Яновський Ю.І.* Твори: В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 3. Роман "Мир". П'єси. / Упоряд. К.П. Волинський, М. Острик. – К. : Дніпро, 1983. – 582 с. 10. *Яновський Ю.І.* Твори : В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 4. Сценарії. / Упоряд. К.П. Волинський. – К. : Дніпро, 1983. – 358 с. 11. *Яновський Ю.І.* Твори : В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 5. Вірші. Публіцистика. Роздуми про літературу. Листи. / Упоряд., приміт. К.П. Волинський. – К. : Дніпро, 1983. – 382 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.13

Домиловская Л.В., к.филол.н.,
Інститут филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЯЗЫКОВЫЕ СИМВОЛЫ ИДИОСТИЛЯ Ю. ЯНОВСКОГО С СЕМАНТИКОЙ "ГЕНДЕРНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА"

В статье рассматривается проблема понимания авторского художественного сознания в контексте анализа языковых доминант идиостиля писателя. В частности, исследованы языковые символы

идиостиля Ю. Яновского с семантикой "гендерная характеристика" в аспекте интерпретации авторского текста.

Ключевые слова: *идиостиль, языковая личность, языковая доминанта, языковой символ.*

Domylivska L.V., PhD.,
Institute of philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Y. YANOVSKYY' INDIVIDUAL LANGUAGE SYMBOLIC AREA WITH GENDER SEMANTICS

This article deals with theoretical problems of understanding art author's consciousness through the analysis of individual language dominants. This research work represents Y. Yanovskyy' individual symbolic area (as example, we analyze symbols with gender semantics). This approach helps us to search interpretative functions of author's text.

Key words*: individual style, language personality, language dominant, language symbol.*

УДК 811.112.2'27"18"

Дорошенко О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОМЕШКАННЯ НІМЕЦЬКОГО БЮРГЕРА (*DER DEUTSCHE BÜRGER*) У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

У статті встановлено лексику, що вживається для опису помешкання німецького бюргера у перший половині XIX-го ст., зазначено зв'язок між ментальними рисами його характеру та предметними реаліями його повсякденного життя.

Ключові слова: *лексика, опис помешкання бюргера, лінгвокультурний типаж.*

Актуальність роботи зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до вивчення антропоцентрично орієнтованої лексики, зокрема тієї, яка вживається для опису помешкання німецького бюргера як лінгвокультурного типажу.

Новизна роботи полягає у встановленні лексики, що відбиває окремий сегмент предметно-побутового світу німецького бюргера, інтерпретації зв'язку між ментальними рисами його характеру та предметами побуту.

Об'єктом дослідження у статті є лінгвокультурний типаж *der deutsche* Bürger; **предметом** – лексика, яка вживається для об'єктивації тих окремих фактів його побуту, які відрізняють його від інших соціальних прошарків: духовенства (*Klerus*), дворянства (*Adel*), селянства (*Bauernschaft*).

Мета дослідження полягає у встановленні співвідношення предметно-побутового світу німецького бюргера з ментальними рисами характеру як представника певної нації та соціально-історичного феномену. Така мета зумовлює постановку **завдання**: встановити лексику, яка вживається для опису помешкання та предметів побуту родини німецького бюргера, окреслити окремі риси його характеру, беручи до уваги семантику цієї лексики у контексті художнього твору.

Під **лінгвокультурним типажем** ми розуміємо конкретний образ мовної особистості, що охоплює узагальнені характеристики представників певної культури на основі соціально культурних критеріїв, а також певні специфічні характеристики вербальної і невербальної поведінки [див. також Карасик 2009; Дмитриева 2007].

Бюргерство як **соціальний прошарок** у першій половині XIX ст. досягає апогею власного розвитку [Schäfer 2009, 78]. Тепер *бюргер* – **суверенний громадянин держави** *(Staatsbürger)*, він має особисті права та обов'язки, розвиває власну побутову культуру, тим самим започатковуючи новий стиль бюргерського життя, який отримав назву ***Biedermeierstil*** **(**стиль Бідермаєр**)** [Brockhaus 1987, 209]. Виникнення цього стилю пов'язане з бажанням бюргерів відокремитися від тогочасних проблем суспільства й створити власний "затишний світ" без холодної помпезності та надмірності.

Місцем свого проживання вони обирали міський (*Stadthaus*) чи заміський будинок (*Landhaus*), що завжди був лише їхньою приватною власністю (*Privateigentum*). Особливістю бюргерського будинку є наявність кількох кімнат. Кожний член родини мав власну кімнату (*eigenes Zimmer*), до того ж обов'язковими були бібліотека (*Bücherzimmer*) та мистецький зал (*Bilderzimmer*). Якщо член родини виявляв інтерес до певного виду діяльності, починав

щось колекціонувати (*sammeln*), то для таких колекцій відводили теж спеціальні кімнати (*Spezialräume*). Відомий письменник, публіцист і критик А. Штіфтер (A. Stifter) у своєму романі "*Nachsommer"* зазначає:

"Das Haus war nur für unsere Familie bestimmt… Die gemischten Zimmer… Schlafzimmer, Spielzimmer… Das Bücherzimmer wird ausgebaut und auch ein Bilderzimmer entsteht, ebenso erhalten die geologischen und historischen Sammlungen des Vaters einen eigenen Raum" [Stifter 2009, 11].

Отже, автор звертає увагу на те, що господар помешкання створив окремі кімнати – для художніх картин, геологічних та історичних колекцій.

Обов'язковим атрибутом однієї з кімнат бюргерського будинку був диван – *Sofa*. Саме цей предмет меблів дозволяв вести приватні бесіди у тісному сімейному колі чи пригощати гостей чашкою чаю. У німецького літературного історика Л. Ґайґера (L. Geiger) читаємо:

"mein kleines Sofa, und darin bin ich mit täglichem Besuche und wenn unerwartet bei mir Thee getrunken wird [Geiger 2010, 360]. *"*

Зазначимо, що диван не єдине місце, де любили приймати гостей. Часто такі прийоми організовували у бесідках (*Gartenlaube)*, що знаходились у саду біля будинку. Німецький дослідник А. Вебер (A. Weber) підкреслює значення такої бесідки для німецьких бюргерів:

"War doch ein Garten ohne Gartenlaube nicht mehr denkbar, sie symbolisierte die bürgerliche Idylle als Refugium vor der kühn veränderten Welt [Weber 1982, 45]*."*

(До речі, назва *Gartenlaube* знайшла своє відображення в однойменному журналі німецьких бюргерів *Gartenlaube*).

Вагомого значення надавали завісам (*Rouleaus*), що створювали інтимну атмосферу приємним затемненням. Л. Ґайґер у книзі, присвяченій життю і творчості німецької письменниці Терези Хубер, зазначає:

"Das ist sehr hübsch, überall doppelte Fenster und wie mein Beutel sehr wohl vermerkt, Rouleaux, wodurch aber abends alles sehr wohnlich ist: meine Wirtschaftsangelegenheiten sind so bequem wie möglich [Geiger 2010, 360]*."*

У кімнатах на вітринах (*Vitrinen*), етажерках (*Büchergestelle*) і невеликих столиках (*kleine Tische*) знаходилися альбоми із сімейними реліквіями (*Familienalbumen*). На стінах були розвішені

картини (*Bildnisse*), гравюри (*Gravüren*). До книг і картин ставились із надзвичайною дбайливістю: крім того, що для них відводили спеціальні приміщення, їх ще могли обладнати меблями, що не заважали безпосередньому спостереженню картин. Письменник А. Штіфтер так описує одну з кімнат:

"In dem Zimmer waren alle Wände ganz vollständig mit Blättern von Bildnisse berühmter Männer beklebt. Es war kein Stückchen auch nur handgroß, das von der ursprünglichen Wand zu sehen gewesen wäre. Damit er, oder auch ein Freund, wenn einer kam, diejenigen Männer, die ganz nahe oder hart an dem Fußboden sich befanden, betrachten konnte, hatte er ledergepolsterte Ruhebetten von verschiedener Höhe und mit Rollfüßen versehen machen lassen….Überhaupt hatten alle Dinge in der Stube Rollen, daß man sie leicht von einer Stelle zu der andern bewegen konnte, um in Anschauen der Bildnisse nicht beirrt zu sein [Stifter 2009, 141]*."*

Бюргерській свідомості відповідали такі стильові форми, у яких головне значення надавалось практичності (*Zweckdienlichkeit*) і простоті (*Einfachheit*). Критерієм же корисності (*Nutzbarkeit*) побутової речі, меблів вважалися передусім такі якості, як: міцність (*Dauerhaftigkeit*), доброякісність (*gute Qualität*), зручність (*Bequemlichkeit*). Можливо, саме тому звичайний простий стіл відрізняється своїм призначенням. Окрім письмового (*Sekretäre*) існують читальні (*Lesetische*), робочі (*Arbeitstische*), швейні (*Nähtische*), гральні столи (*Spieltische*) та столики. Обстановку доповнювали вирізьблені шафи (*ausgeschnitzte Schreine*) і комоди (*ausgeschnitzte Kommoden*), вітрини, етажерки, стіни, покриті яскравими вапняними фарбами (*die Wände mit bunten Kalkfarben*), підлога натерта до блиску (*glänzend gescheuerter Boden*) Відомий німецький письменник Ґ. Фрейтаґ, (G. Freytag) згадуючи власне помешкання, пише:

"Wie einfach war doch der ganze Haushalt, obgleich die Eltern, nach den Verhältnissen jener Zeit, in mäßigem Wohlstande lebten. Die Papiertapete galt für einen Luxus, den wir in keiner Wohnstube hatten, die Wände waren mit bunter Kalkfarbe blau, rosa, gelb getüncht….Auch das Streichen der Fußboden war noch ungebräuchlich, und zur großen Beschwer der Familie…blieb ein ewiges Scheuern der weißen Dielen notwendig [Freytag 1928, 92]*."*

Ніколи раніше в житлах не зберігалося стільки сувенірів (*Geschenke*) і прикрас (*Zierden*), музичних годинників (*Muzikuhren*) і

вишивок (*Stickereien*). У цю епоху виникла так звана "чиста кімната" ("gute Stube") – облаштована з особливою турботою.

Батьки-бюргери ніколи не вихвалялися з того, що вони мають, до цього ж вони привчали й власних дітей. Автор А. Штіфтер звертає на це увагу:

"Die wertvollen Bücher, die in einem Schrank hinter Glas stehen, hat der Vater bewusst hinter grünen Siedenvorhängen verborgen, damit er nicht in den Verdacht gerate, er wolle mit den Büchern prahlen [Stifter 2009, 10]*."*

Бюргери самі в усьому виявляли любов до чистоти й порядку. У А. Штіфтера читаємо:

"...das Buch, in dem er gelesen hatte, stellte er genau immer wieder in den Schrein, aus dem er es genommen hatte, und wenn man gleich nach seinem Heraustritte in das Bücherzimmer ging, konnte man nicht im Geringsten wahrnehmen, daß eben jemand hier gewesen sei, und gelesen habe. Überhaupt durfte bei dem Vater kein Zimmer die Spuren des unmittelbaren Gebrauches zeigen, sondern mußte immer aufgeräumt sein" [Stifter 2009, 10f].

Заможні бюргери наймали служниць для підтримання чистоти. Німецький публіцист, новеліст В.Х. Ріль (W.H. Riehl) пише:

"Die Frühlingssohne schien durch die achteckigen Scheiben so lustig in das helle, reinliche Gemach. Die alte Magd...sorgte für eine Reinlichkeit, die ein Holländer bewundert hätte. Der Boden war blütenweiß gescheuert, und das Täfelwerk am Wandsockel und an der Decke stets so glänzend im nußbraunen Lack gehalten, als sei es gestern erst gefirnißt worden: um tausend Gulden wäre kein Spinngeweb in den Ecken zu finden gewesen und die metallenen Prunkgeräte auf dem kunstreich ausgeschnitzten Schrein spiegelten das Licht blendend zurück, daß sie leuchteten wie die golden Schalen, Schüsseln und Becken im Tempel Salomonis [Riehl 1929, 11]*."*

Автор твору, описуючи бездоганний вигляд кімнати бюргерів, недарма порівнює її зі сприйняттям голландців *"eine Reinlichkeit, die ein Holländer bewundert hätte",* адже цей народ здавна славиться своєю любов'ю до чистоти й порядку. Ще 1864 року в журналі *"Die illustrirte Welt"* знаходимо опис голландської кімнати:

"An dem glänzenden Boden, den leuchtend hellen Scheiben an dem sorgfältig aufgestellten Hausrath, dem prachtvollen javanesischen Porzellan, das in der Ecke sich über einander thürmt, erkennt man die minutiöse Ordnungsliebe der Holländerin [Grosse 1864, 562]*."*

Таке порівняння дає нам право говорити про беззаперечну любов до порядку (*Ordnung*) і чистоти (*Reinlichkeit*) у бюргерів.

Насамкінець ми хотіли б зазначити, що ***Bürgerhaus*** характеризується такими словами: *Glanz*, *Reinlichkeit*, *Licht durch helle Scheiben*, *Rouleaus*, *doppelte Fenster*, *Ordnung*, *dunkle Vorhänge*, *"gute Stube", Intimität*, *Privatheit*, *Öffentlichkeit*, *Saubeurkeit*, *Bescheidenheit*, *Einfachheit*.

Те, яким чином людина облаштовує власний будинок і яку ідею вкладає в таке облаштування, визначає деякі риси її характеру і бачення світу. З огляду на це ми можемо висловити думку, що німецькі бюргери першої половини XIX ст. – це люди раціональні та акуратні. Вони прагнули до творчості та прогресу у повсякденному житті – усього того, що привносить у таке життя зручність і комфортність, спокій і задоволення.

На основі дослідження ми визначили вокабулярій, що відбиває особливості помешкання німецького бюргера першої половини XIX ст. Це:

– іменники: *Stadthaus, Landhaus, Privateigentum, Bilderzimmer, Spezialräume, Schlafzimmer, Spielzimmer, Bücherzimmer, Sofa, Thee, Gartenlaube, Rouleaus, Lichter, Vitrinen, Büchergestelle, Familienalbumen, Bildnisse, Gravüre, Zweckdienlichkeit, Einfachheit, Nutzbarkeit, Dauerhaftigkeit, Bequemlichkeit, Sekretäre, Lesetische, Arbeitstische, Nähtische, Spieltische, Geschenke, Zierden, Muzikuhren, Stickereien, Glanz*, *Reinlichkeit*, *Ordnung*, *Intimität*, *Privatheit*, *Öffentlichkeit*, *Saubeurkeit*, *Bescheidenheit*, *Einfachheit*;

– прикметники з іменниками: *eigenes Zimmer, gemischte Zimmer, eigener Raum, tägliche Besuche, doppelte Fenster, gute Qualität, kleine Tische, achteckige Scheibe, "gute Stube", dunkle Vorhänge*;

– дієслова: *sammeln, tünchen, leuchten, zurückspiegeln*;

– подвійні прикметники з іменниками: *glänzend gescheuerter Boden*;

– прикметники зі сполучниками та іменниками: *geologische und historische Sammlungen, ledergepolsterte Ruhebetten von verschiedener Höhe und mit Rollfüßen, kunstreich ausgeschnitzte Schreine und Kommoden, Wände mit bunten Kalkfarben, wertvolle Bücher hinter Siedenvorhängen, kein Spinngeweb in den Ecken, Licht durch helle Scheiben.*

Перспектива дослідження теми вбачається нами у подальшому моделюванню образу лінгвокультурного типажу *der deutsche Bürger*, зокрема, встановленні та інтерпретації лексики на позначення одягу німецького бюргера, особливості поведінки в суспільстві, ставлення до праці тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дмитриева О.А*. Лингвокультурные типажи России и Франции XIX века: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук / Ольга Александровна Дмитриева. – Волгоград, 2007. – 24 с. 2. *Карасик В.И*. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2009. – 409 с. 3. *Brockhaus* Enzyklopädie Neunzehnte (19.) völlig neu bearbeitete Auflage, Ganzleder-Ausgabe Band 4 (BRO – COS). – Mannheim: F.A.Brockhaus, 1987. – 704 S. 4. *Geiger L.* Therese Huber, 1764 bis 1829: Leben und Briefe einer deutschen Frau / Geiger L. – S. C.: Nabu Press, 2010. – S. 360. 5. *Grosse M*. Eine holländische Theegesellschaft im. 17. Jahrhundert. // Die illustrirte Welt, Heft 12, 1864. – S. 562. 6. *Freytag G*. Errinnerungen aus meinem Leben. / Freitag G – Leipzig: H. Fikentscher, 1928. – S. 92. 7. *Riehl W. H*. Kulturgeschichtliche Novellen / Riehl W. H – Münster i. W.: Aschendorffsche Verlh, 1929. – S. 136. 8. *Schäfer M.* Geschichte des Bürgertums: Eine Einführung / Schäfer M. – Köln: Böhlau Verlag GmbH & Cie, Köln Weimar Wien, 2009. – S.78. 9. *Stifter A.* Nachsommer / Stifter A. – Berlin: Greifenverl., 2009. –S. 11. 10. *Stifter A.* Werke und Briefe : Historisch-kritische Gesamtausgabe. Hg. v. Alfred Doppler und Wolfgang Frühwald, Band 2.2 / Stifter A. – Berlin: Greifenverl., 2009. –S. 141. 11. *Stifter A.* Werke und Briefe : Historisch-kritische Gesamtausgabe. Hg. v. Alfred Doppler und Wolfgang Frühwald, Band 4.1 / Stifter A. – Berlin: Greifenverl., 2009. –S. 10. 12. *Stifter A.* Werke und Briefe : Historisch-kritische Gesamtausgabe. Hg. v. Alfred Doppler und Wolfgang Frühwald, Band 4.1 / Stifter A. – Berlin: Greifenverl., 2009. –S. 10f. 13. *Weber A*. Immer auf dem Sofa: das familiäre Glück vom Biedermeier bis heute / Weber A. – Berlin: Severin & Siedle, 1982. – S.45.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2013

Дорошенко О., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЛЕКСИКА ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ ПРЕДМЕТОВ ОБСТАНОВКИ ЖИЛИЩА НЕМЕЦКОГО БЮРГЕРА (DER DEUTSCHE BÜRGER) В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

В статье рассматривается лексика, которая используется для описания жилища немецкого бюргера в первой половине XIX-го века, указана взаимосвязь между чертами его характера и предметными реалиями его обыденной жизни.

Ключевые слова: *лексика, жилище немецкого бюргера, лингвокультурный типаж.*

Doroshenko O., stud.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LEXICAL UNITS USED TO DEFINE THE PECULIARITIES OF THE BURGHER'S DWELLING (DER DEUTSCHE BÜRGER) IN THE BEGINNING OF THE 19th CENTURY

The article deals with lexical units that describeburgher's dwelling in the beginning of the 19th century and constitues the relationship between his character traits and the things, realities of his everyday life.

Key words: *lexis, description of the burgher's dwelling, linguocultural description.*

УДК 801.66:004.81(038).Ліна Костенко

Дригіна А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК РИМ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті проаналізовано особливості укладання електронного словника рим Ліни Костенко на основі бази даних у програмі Microsoft Access, досліджено римотворчі особливості мови поезії митця у функціональному аспекті.

Ключові слова: *електронний словник, рима, Ліна Костенко, база даних.*

Не можна не погодитись із тим, що "римографія має багатостолітню історію, однак її теоретичне підґрунтя залишається й досі недостатньо опрацьованим; в українському мовознавстві теорія римографії ще не була об'єктом комплексного дослідження й обмежується вступними статтями до словників рим" [11]. Про попит на електронні словники рим свідчить популярність вебсайтів "Рими України", "Онлайн словник українських рим". На сьогоднішній день існує не так багато словників рим української мови, серед них найвідоміші: "Словник українських рим" А.А. Бурячка (1979 р.) та "Словник рим української мови" С. Караванського (1994 р.).

Об'єктом дослідження є поетична мова Ліни Костенко, **предметом** – рима поетеси. **Мета роботи** – розроблення алгоритму укладення електронного словника рим Ліни Костенко.

Для досягнення *мети* передбачено виконання таких **завдань**:

- дослідити поетичні твори Ліни Костенко (на матеріалі збірок її поезій "Проміння землі" 1957, "Вітрила" 1958, "Мандрівки серця" 1961, "Над берегами вічної ріки" 1977, "Неповторність" 1980, "Сад нетанучих скульптур" 1987, "Вибране" 1989);
- виокремити римовані сегменти, здійснити їх аналіз;
- створити базу даних рим у програмному середовищі Microsoft Access;
- на матеріалі БД згрупувати слова відносно римованих елементів;
- визначити спосіб римування;
- на основі бази даних укласти алгоритм автоматичного створення римарію та програми зі зручним інтерфейсом.

У процесі дослідження віршованої творчості Ліни Костенко (на прикладі збірок її поезій "Проміння землі" 1957, "Вітрила" 1958, "Мандрівки серця" 1961, "Над берегами вічної ріки" 1977, "Неповторність" 1980, "Сад нетанучих скульптур" 1987, "Вибране" 1989) було укладено базу даних рим у програмі Access на 2000 одиниць. БД даних містить 8 колонок: Textbody, Ryadok, Slovo, RymovanuyVidpovidnik, Ryma, VydRumy, NazvaVirsha, Avtor. У першій подається віршований чотирирядок, у другій – безпосередньо римовані рядки. У колонках Slovo та RymovanuyVidpovidnik подаються слова, які римуються, а у колонці Ryma – римовані сегменти слів. Зазначаються також вид римування, назва вірша та автор, оскільки база постійно буде розширюватися.

На основі цієї БД планується розроблення електронного словника рим, як одного автора, так і кількох, який був би простим у користуванні, містив би цікаві рими та був відкритий для постійного оновлення. У цій справі нам допомагає інженер-програміст В. Сорокін, який втілить у життя алгоритм створення програми електронного римарію. Він матиме назву RhymeMaker та складатиметься з чотирьох вкладок: File, Edit, View та Help. У верхній частині програми буде знаходитись поле для введення слів (Word), які потребують моментального підбору рими. А у полі Examples з’являються римовані відповідники слів, підкріплені наявними прикладами, наприклад із поезії Ліни Костенко.

Цей словник буде відрізнятися від наявних паперових римівників легкістю у процесі пошуку бажаної рими, адже комп'ютер швидко підбере римований відповідник до введеного слова із наявної бази даних. Також, уперше на ґрунті української мови буде створена програма електронного словника рим, у якій будуть вказані вид римування та виділятиметься римований сегмент. Оскільки словник буде постійно розширюватися та оновлюватися, він матиме неперecічне значення для лінгвістів та літературознавців, як зможуть досліджувати особливості римотворення певного поета. У майбутньому планується також вивчення фонологічних особливостей у римованих одиницях. На нашу думку, підбір римованих варіантів до заданого слова має залежати не тільки від звукової та графічної подібності слів, а також від акцентуаційних характеристик.

У процесі роботи над створенням бази даних рим нам довелося зіткнутися із певними труднощами. Це насамперед стосується виділення римованого сегмента, а саме: якою має бути його довжина і у якій формі записувати дані, якщо, наприклад, слова римуються лише на основі звукової подібності, тобто римування є неточним. Було вирішено записувати той сегмент, який безпосередньо є однаковим у кількох римованих словах. А у випадку графічної неподібності – запис обох римованих елементів слів. З огляду на майбутнє дослідження акцентуаційних особливостей, планується також введення фонетичної транскрипції римованого сегмента.

Римування Ліни Костенко –цікаве віршознавче явище, яке має свої неповторні особливості, тому під час роботи над БД ми визначили деякі з них:

1) На основі аналізу 6 колонки VydRumy можна зробити висновок, що найпродуктивнішим способом римуванняв творчості авторки є *перехресне*:

Дзвенять у відрах крижані ***кружальця.***
Село в снігах, і стежка ані ***руш.***
Старенька груша дихає на ***пальці****,*
їй, певно, сняться повні жмені ***груш****.*

("Дзвенять у відрах крижані кружальця". Ліна Костенко)

Також часто зустрічається суміжне та кільцеве римування:

Комарі на скрипку ***грають****,*
комарівни ***завмирають***
("Десь-не-десь, в якомусь царстві". Ліна Костенко)

Він любить час. Хвилини. Дні. ***Роки.***
Він дивний звір, він любить навіть ***муку.***
Він любить навіть відстань і ***розлуку****,*
Але не любить на плечі ***руки****.*
("Не треба думати мізерно". Ліна Костенко)

2) У римуванні Ліни Костенко превалюють *одногрупні* рими:

Життя іде і все без корректур.
І час летить, не стишує ***галопу.***
Давно нема маркізи Помпадур,
і ми живем уже після ***потопу.***
("Життя іде і все без корректур". Ліна Костенко)

3) На основі виділення римованого сегмента у колонці Ryma, можна відзначити, що у творчості поетеси наявне

- як *точне*:

Спини мене, отямся і отям,
Така любов буває раз в ніколи,-
Вона ж промчить над зламаним життям,
за нею ж будуть бігти видноколи.
("Спини мене отямся і отям". Ліна Костенко)

- так і *неточне* римування:

Хай буде легко. Дотиком пера.
Хай буде вічно. Спомином ***пресвітлим.***
Цей білий світ – березова кора,
по чорних днях побілена десь ***звідтам.***
("Хай буде легко. Дотиком пера". Ліна Костенко)

4) Помітне й рівнозначне використання

- *чоловічої:*

Земля – як панцир ***черепах,***
лежить, не змита і грозою.
Вишневий Хутір у ***степах***
немов пропечений сльозою.
("Хутір вишневий". Ліна Костенко)

- та *жіночої рим:*

Ще крок, Сізіфе. Не чекай ***на оплески.***
Для глядачів тут сцена закрута,
де чорний беркут з крилами ***наопашки***
хребет землі до сонця поверта.
("Тінь Сізіфа". Ліна Костенко)

5) Широко використовуються естетичні ресурси нерівноскладових, складених, внутрішніх, *каламбурних* рим:

Він божевільний, кажуть.
Божевільний!
Що ж, може бути. Він – це значить я.
Боже – вільний*...*
Боже, я – вільний!
На добраніч, Свободо моя!
("Ван Гог". Ліна Костенко)

Отже, укладання електронного словника рим є актуальним у наш час: він має велике значення для поетів-перекладачів, мовознавців, дослідників творчості Ліни Костенко. Також важливим аспектом є його комп'ютерне впровадження, що допоможе швидко знати бажану риму до певного слова. Ключем до цього стане зручний інтерфейс та легкість у користуванні програмою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Барабаш С.* Ліна Костенко : філософія поетичного живопису. – Кіровоград, 2003.– 96 с.
2. *Башкирова Ольга Миколаївна.* Версифікація Ліни Костенко (метрика, ритміка, строфіка, фоніка) : Автореф. канд. філол. наук: 10.01.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 18 с.
3. *Бурячок А.А.* Словник українських рим / А.А. Бурячок, / І. Гурин. – К.: Наук, думка, 1979. – 338 с.

4. *Караванський С.* Словник рим української мови, укладений як лінгвографічна модель формального нагромадження звукових сигналів мовним центром людини. – Л.: БаК, 2004. – 1048 с.

5. *Качуровський І.* Фоніка //І. Качуровський. – К.: Либідь 1994. – 162 с.

6. *Краснова Л.* Поезія Ліни Костенко: Посіб. для вчителів/ Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич: Коло, 2001. – 197 с.

7. *Кульчицький І.М.* Комп'ютерна технологія укладання словників та проектування словникових баз даних на основі інформаційних лексикографічних моделей: автореф. дис.: 05.13.06 / Кульчицький І. М.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К.:2002. – 20 с.

8. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Юрій Ковалів. – К.: ВЦ "Академія", 2007.

9. *Перебийніс В.С.* Частотні словники та їх використання/ В.С. Перебийніс, М. П. Муравицька, Н.П. Дарчук. К.: Наук. думка, 1985. – 204 с.

10. *Семенюк Г.Ф.* Версифікація : Теорія і практика віршування : навч. посібник / Григорій Семенюк, Анатолій Гуляк, Олена Бондарева. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2008. – 303 с.

11. Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові/ Інститут української мови НАН України; відп. ред. І.С. Гнатюк. – К.: КММ, 2012.– 488 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2013

Дрыгина А., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка

ЭЛЕКТРОННЫЙ СЛОВАРЬ РИФМ ЛИНЫ КОСТЕНКО

Статья посвящается созданию электронного словаря рифм Лины Костенко на основе базы данных в программе Microsoft Access и анализу особенностей рифмы в произведениях поэтессы за функциональным аспектом.

Ключевые слова: *электронный словарь рифм, рифма, Лина Костенко, база данных.*

Dryhina A., Stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ELECTRONIC DICTIONARY OF RHYMES IN LINA KOSTENKO`S POETRY

The article is dedicated to the development of the electronic rhyme dictionary of Lina Kostenko on the basis of Microsoft Access Database and analysis of rhyme peculiarities of the poetess due to the functional aspect.

Key words: *electronic dictionary, rhyme, Lina Kostenko, Database.*

УДК 81 – 115

Дубенко О.Ю., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ТРАДИЦІЯХ

У статті розглянуто ті особливості гендерної актуалізації ключових для поетичного світобачення концептів, які утвердилися в англо-американській та українській поетичних традиціях завдяки як граматичним, так й історико-культурним чинникам.

Ключові слова: *поетична картина світу, ідентичні гендерні матриці, контрастні гендерні матриці.*

Поетична картина світу є авторським переломленням тої колективної моделі дійсності, що зафіксована в етнокультурній свідомості певного мовного середовища. Як зазначав Густав Шпет, незважаючи на значні відмінності цільових установок практичного та поетичного мовлення (скерованість першого на виконання насамперед прагматичних завдань і другого на досягнення власних культурних цілей), обидва типи мовлення мають за основу той самий мовний матеріал. Тому форми поетичного мовлення немислимі без відношення до загальнословесних форм, зовнішніх та внутрішніх, і, більше того, саме ці відношення і є справжнім об'єктом художньої творчості [Шпет 1927, 145-146]. Іншими словами, форми поетичного світобачення створюються за лекалами форм, закарбованих у мовній картині світу. У цій статті проаналізовано вплив мовного чинника на актуалізацію генетичної

властивості поетичного мовлення – персоніфікації абстрактних понять та неживих предметів.

Персоніфікована алегоризація предмета чи поняття означає автоматичне його підключення до певного міфологемного комплексу асоціацій. У випадку чоловічого роду це асоціації активності, сили, рішучості, твердості, жорсткості, раціональності, у випадку жіночого роду – пасивності, м'якості, ніжності, слабкості, лагідності, емоційності, пов'язаності з природою. Крім того, віднесення неживого поняття до певного роду задає відповідний формат стосунків у поетичному просторі як між самими персоніфікованими поняттями, так і, насамперед, між автором або ліричним героєм та образами – алегоріями.

І. Ідентичні гендерні матриці. Ідентичними гендерними матрицями представлені ті культурні константи, що є однаковими за родовою ознакою в обох порівнюваних поетичних традиціях. Скажімо, Night / Ніч та Faith / Віра незмінно уособлюються як істоти жіночого роду і в англо-американській, і в українській поезії, що, своєю чергою, призводить до ідентичності тих асоціацій, які є похідними від саме такої гендерної матеріалізації.

Проте, слід зазначити, що деякі з таких збігів у поетичному трактуванні роду явищ, об'єктів неживої природи та абстрактних понять є чітко вираженими, інші ж існують радше теоретично, ніж практично. Адже в одній із поетичних традицій персоніфіковані алегорії, пов'язані з певним поняттям, можуть бути достатньо поширеними, у той час як у другій подібна родова символіка залишається незатребуваною. Наочним прикладом є англо-американські та українські поетичні образи поняття "Час". Як відомо, в Англії час персоніфікували не лише вербально, але й у зображеннях, матеріалізуючи його у вигляді старого лисого чоловіка з одним-єдиним пасмом волосся, що спадає на чоло. Цей алегоричний образ втілював думку про марність будь-яких зусиль повернути минуле або наздогнати згаяний час, звідки й походить розповсюджений в англомовній культурі ідіоматичний вираз *Catch (take) time by the forelock* ловити момент, користатися сприятливим випадком, діяти негайно (як частина прислів'я *Catch time by the forelock; he is bald behind Лови час за пасмо на лобі; він голомозий ззаду*). Внаслідок наявності такого усталеного образу, "час" отримує незмінну чоловічу персоніфікацію у багатьох класичних літературних текстах, що належать як англійським, так і

американським авторам уже протягом принаймні чотирьох століть: *Love's not **Time's** fool, though rosy lips and cheeks //Within **his** bending sickle's compass come;// Love alters not with **his** brief hours and weeks, //But bears it out even to the edge of doom. (W.Shakespeare) [CW, 1299];How soon hath **Time**, the subtle thief of youth // Stoln on **his** wing my three and twentieth year.(J.Milton) [OL, 170]; But, Angelo, than thine grey **Time** unfuri'd // Never **his** fairy wing o'er fairier world!(E.Poe) [По 2004, 70];**Time** steals away, and smooths **his** flight. (J.Hughes) [OB, 156].*

Саме тому не дивно, що маскулінність цього поняття не викликає жодних сумнівів у поетів XX століття, які або побіжно нагадують про цю істину відповідним "силовим" епітетом, що імплікує характеристики чоловічої натури *(What a mad blacksmith creation is // Who blows his furnaces until the stars fly upward // And **iron Time** is hot…(Chr.Fry)[OB, 109])*, або ж констатують це навпростець:

Sigh no more, ladies.
***Time is male**,*
*and in **his** cups drinks to the fair.*
Bemused by gallantry, we hear
our mediocrities over-praised,
indolence read as abnegation,
slattern thought styled intuition,
every lapse forgiven, our crime
only to cast too bold a shadow
or smash the mold straight off. (A.Rich) [VB, 361]

В українській поезії поняття "час", можна сказати, залишається осторонь активної алегоризації. Матеріал, що аналізувався в рамках цього дослідження, надає лише один приклад його гендерного втілення, яке, однак, не вирізняється свіжістю художнього погляду, оскільки являє собою перефразування добре відомої паремії "*Час лікує*": *Найтяжчі рани гоїть лікар-час [Мисик 1987, 33].*

З іншого боку, образ землі, який в обох культурах алегоризується в жіночій іпостасі, лише поодиноко виникає в англо-американських поетичних текстах XVIII–XIX століть і водночас є одним зі стрижневих образів українського поетичного універсуму. Корені того визначального значення, яке має концепт "земля" у свідомості українського народу, потрібно шукати в космогонічних міфах давніх слов'ян, де Земля виступає в образі

богині – дружини Неба, а союз Землі і неба трактується як початок існування. Будучи словом-символом, одним із найпоширеніших етнокультурних стереотипів, земля стає ключовим компонентом розгорнутих авторських метафор, які по-новому розкривають усталені міфологічні уявлення:

Відкривай гарячі груди,
Мати земле! Дощ остудить,
Оживить і запліднить… *[Рильський 2005: 200]*

Дарма, ссавцю, присмоктуватись. Мати –
земля нечула. Ніби чужаниця,
вона, глуха до тебе, потурає
твоїм жалям мовчазністю. Лише.
Тож не присмоктуйся до неї. Марно. *[Стус 2005, 252]*

О земле радісна, щаслива породілля,
за трудні родива Господь тобі віздасть. *[Стус 2005, 498]*

ІІ. Контрастні гендерні матриці

До числа неоднакових за родовою ознакою англо-українських персоніфікованих корелятів належать, насамперед, концепти "любов" і "смерть", які є центральними для як англо-американської, так і української поетичної свідомості, особливо її романтичного виміру.

LOVE – ВІН; ЛЮБОВ – ВОНА.

Образ любові, кохання пов'язаний в англо-американській поезії з алегоричними персоніфікаціями лише чоловічого роду. Маскулінність образу любові/кохання задає чіткий вектор його інтерпретації. Він – любов/кохання наділений великою внутрішньою силою, яка здатна долати будь-які перешкоди, рішуче стверджуючи свою правоту і всепереможність. Такий або аналогічний текст може отримувати смисловий розвиток завдяки введенню відповідної силової атрибутики, скажімо, у вигляді зброї, як це трапляється у вірші "*To the Lord Love" (M.Field) [PPB, 368]*. Маскулінна іпостась головного образу поезії, що заявлена у заголовку титулом "лорд" і підтверджена у перших рядках твору *(Lord Love, to thy great altar I retire)*, набуває подальшого розгортання через наділення Лорда Любові/Кохання потужною зброєю, яка належить кожному, хто визнає його своїм життєвим поводирем *(Love, thou hast weapons visionary, bright // Keep me perpetual in grace and fire!)*. Отже, концептуально метафора зводиться до формули: ЛЮБОВ=ВІН – ЦЕ ОЗБРОЄНА ВОЙОВНИЧА ІСТОТА АБО СУТНІСТЬ, ЩО НАДАЄ ЗБРОЮ.

Якщо в останньому з вищенаведених рядків поняття зброї пов'язується зі стихією вогню лише опосередковано, то в деяких контекстах зброя любові може ототожнюватися з вогнем. Таким чином стихія, що традиційно асоціюється з коханням, актуалізує також свою символічну співвіднесеність із чоловіком:

Love beats in every vein, from every eye
Darts his contagious flames. *(W.Somerville) [PBEC, 267]*

Таке зрощення концепту "любов" зі стереотипними уявленнями про якості чоловічої натури виявляється і в тих випадках, коли безпосереднє посилання на чоловічий рід є відсутнім, але при цьому образ позиціонується як силовий, а, отже, такий, що має чоловічі конотації. Скажімо, восьмирядковий вірш С.Т. Колріджа "Song", який побудовано на метафорі ЛЮБОВ – ЦЕ ЗБРОЯ через уподібнення любові до меча з настільки гострим лезом, що воно прорізає піхви, безумовно, продовжує ту традицію образного тлумачення концепту любові, яка спирається на приписування йому силових, маскулінних характеристик. Адже у вірші у класичний спосіб збережено символічне співвіднесення чоловічого начала зі зброєю (по-перше, через провідний образ меча, по-друге, шляхом подвійного звертання до слова "blade" – лезо), та зі стихією вогню: *"Love's flashing blade"* – блискуче, сліпуче лезо, *"the flashes of the blade"* – блиск (= спалахування) клинка:

Though veiled in spires of myrtle-wreath,
Love is a sword which cuts its sheath,
And through the clefts itself has made,
We spy the flashes of the blade!
But through the clefts itself has made
We likewise see Love's flashing blade,
By rust consumed, or snapt in twain;
And only hilt and stump remain. *[Coleridge 1957, 108]*

Маскулінна іпостась образу любові або кохання може також бути пов'язаною з семантикою верховенства, панування – ЛЮБОВ=ВІН – ЦЕ ВОЛОДАР, як у вірші С.Т. Кольріджа під назвою "Love", де кохання набирає вигляду духу, ідеальної істоти чоловічої статі, яка здійснює необмежену владу над людською душею через почет вірних прислужників, завдяки яким розквітає її вогненна сила:

All thoughts, all passions, all delights,
Whatever stirs this mortal frame,
All are but ministers of Love,
And feed his sacred flame. *[Coleridge 1957, 90]*

Такі піднесені образні уявлення про концепти "любов", "кохання" у віршах поетів епохи романтизму змінюються досить несподіваними заземленими чоловічими персоніфікаціями в поезіях англо-американських авторів XX століття. Приміром, сучасна американська поетеса Діана Ваковські змальовує кохання як суворого вусатого чоловіка з тростинкою, дуже схожого на банкіра, який байдуже проходить повз авторку, не маючи часу на розмови з нею:

Love passed me in a blue suit
and fedora.
His glass cane, hollow and filled with
sharks and whales…
He wore black
patent leather shoes
and had a moustache. His hair was so black
it was almost blue.
"Love", I said.
"I beg you pardon", he said.
"Mr. Love", I said.
"I beg you pardon", he said.
So I saw there was no use bothering him on the
street
Love passed me on the street in a blue
business suit. He was a banker
I could tell. *[PAP, 344]*

Таким чином, з одного боку, традиційний чоловічий рід поняття "любов/кохання" набуває особливого інтимізованого забарвлення, з огляду на те, що цю поезію написано жінкою, з іншого боку, образ кохання позбавлено притаманної йому поетичності та романтичності через матеріалізацію в особі представника однієї з найбільш прагматичних професій. Крім того, "акули" у скляній тростинці містера Любові, як і його не вельми чемна поведінка відносно авторки вірша, досить красномовно вказують на приховану внутрішню агресивність цього вочевидь неприязного пана. Все вищесказане можна підсумувати у такій концептуальній метафорі: ЛЮБОВ=ВІН – ЦЕ ДІЛОВА, РАЦІОНАЛЬНА, ПРАГМАТИЧНА, ДЕЩО ХИЖАЦЬКА ІСТОТА.

Безумовно, уся вищенаведена образність, що пов’язана із поняттям "love", становить різкий контраст із відповідною

образністю в українських поетичних текстах, де "любов" або "кохання" персоніфікуються як сутності жіночого чи середнього роду. Причому іноді рід виявляється лише на рівні оживлення граматичного роду та певних родових конотацій, а іноді набуває цілком конкретного образного вираження. У випадку жіночого уособлення маємо протилежну до англо-американського силового мотиву ласкавість і ніжність персоніфікованого образу, а на зміну раціональності, розсудливості та прагматизму приходить нестримна емоційність і божевілля.

ЛЮБОВ=ВОНА – ЦЕ ЛАГІДНА ІСТОТА:

Це – любов. Вона як жінка
крутостегна. Це – початок
твій. Це вечір. Смерк ласкавий . *[Стус 2005, 82]*

ЛЮБОВ=ВОНА – ЦЕ НЕСАМОВИТА ІСТОТА:

В вінку з огнів, в огні квіток
Любов – вакханка п'яна –
Прийшла у тихий мій куток
Не прошена й не звана. *[Рильський 2005, 178]*

DEATH – ВІН; СМЕРТЬ – ВОНА.

За чоловічим асоціативним стереотипом вибудовується в англо-американській культурі й образ смерті, що зафіксовано на рівні мови такою сталою перифрастичною назвою як King of Terrors. Очевидно, що підґрунтям саме для чоловічого уособлення смерті виступає її всемогутність та невблаганність, беззаперечна влада над усім живим (= смертним), яке рано чи пізно має відійти у небуття. Перелічені характеристики цілком узгоджуються зі стереотипними домінантними рисами чоловічого єства: владність, непохитність, твердість намірів, жорсткість. Звідси смерть у чоловічій іпостасі постає як безжалісний руйнівник, або агресивний загарбник, або недосяжна коронована особа – володар царства мертвих:

СМЕРТЬ = ВІН – ЦЕ НЕВІДСТУПНА РУЙНІВНА СИЛА: *Now with the drops of this most balmy time // My love looks fresh, and // Death to me subscribes, // Since, spite of him, I'll // live in this poor rime, // while he insults o'er dule // and speechless tribes (W.Shakespeare) [CW, 1297];* СМЕРТЬ = ВІН – ЦЕ СИЛЬНА АГРЕСИВНА ІСТОТА: *In the dark there careers – // As if Death astride came // To numb all with his knock.... (Th.Hardy) [NWS, 95];* СМЕРТЬ = ВІН – ЦЕ ВЕРХОВНА ВЛАДА: *To that high Capital, where kingly Death // Keeps his pale court in beauty and decay // He*

came… (P.B.Shelley)[PPB, 326]; Lo! Death has reared himself a throne // In a strange city lying alone // Far down within the dim West [По 2004, 96]; СМЕРТЬ = ВІН – ПЕРЕМОЖЕЦЬ: *Cold Death had taken his first citadel. (E.Sitwell) [OB, 238]*.

У метафорі СМЕРТЬ = ВІН – ЦЕ ГРІЗНИЙ, БЕЗЖАЛІСНИЙ ВОРОГ, що актуалізується у вірші Едни Сент Вінсент Міллей *"Conscientious Objector",* представлена ще одна споконвічна роль чоловіка – роль воїна. Вже сама назва твору, що перекладається як "особа, яка відмовляється від несення військової служби з релігійних чи інших міркувань", сповіщає про стан війни, у якому перебувають усі живі зі смертю, і про відмову поетеси допомагати заклятому ворогу. Цей вірш є своєрідною декларацією намірів чинити опір до останнього, не здаючи своїх братів, тобто тих, хто належить до країни живих:

I shall die, but that is all that I shall do for Death.

I hear him leading his horse out of the stall; I hear the clatter on the barn floor.

He is in haste; he has business in Cuba, business in the Balkans, many calls to make this morning.

But I will not hold the bridle while he cinches the girth.

And he may mount by himself: I will not give him a leg up.

Though he flick my shoulders with a whip, I will not tell him which way the fox ran.

With his hoof on my breast, I will not tell him where the black boy hides in the swamp.

I shall die, but that is all that I shall do for Death; I am not on his payroll.

I will not tell him the whereabouts of my friends nor of my enemies either.

Though he promise me much, I will not map him the route to any man's door.

Am I a spy in the land of the living, that I should deliver men to Death?

Brother, the password and the plans of our city are safe with me; never through me

Shall you be overcome. [MB, 427]

Образ смерті-вершника є символічною презентацією мотиву її зухвалості, усвідомлення своєї всепереможності і одночасно констатацією того об'єктивного факту, що врешті-решт смерть вполює свою здобич, адже вершник – це завжди персонаж із символікою верховенства, первинності. Тому боротьба, про яку йдеться, являє собою протистояння явно більш сильному

супротивнику, жорстокість і невідступність якого двічі підкреслено деталями метафоричного опису: "*Though he flick my shoulders with a whip, I will not tell him which way the fox ran"; "With his hoof on my breast, I will not tell him where the black boy hides in the swamp".*

Отже, безумовно, прототипними в англо-американській поезії від часів Вільяма Шекспіра до XX століття є "силові" імплікації образу смерті. Набагато рідше зустрічається в англомовних авторів відповідного періоду мотив милосердної смерті, що визволяє від нестерпного життя (*and for many a time // I have been half in love with easeful Death, // Call'd him soft names in many a mused rhyme, // To take into the air my quiet breath, // To cease upon the midnight with no pain, //While thou art poured forth thy soul abroad. (J.Keats) [Дьяконова 1978, 95],* або ж представлення смерті в особі галантного кавалера – господаря положення, волі якого вимушена беззастережно коритися лірична героїня поезії Е. Дікінсон *(Because I could not stop for Death // He kindly stopped for me [MB, 199]*.

Багатовіковий алгоритм маскулінної персоніфікації зберігається і в англомовній поезії XX століття, однак, при цьому образ смерті помітно втрачає ту грізність, що була притаманною йому в поетичних текстах попередніх епох. Адже єдиним образом, що є суголосним за своєю емоційною модальністю поетичній свідомості минулих століть, виступає змальована Е.Е. Каммінгсом абстрактна безжалісна істота чоловічої статі, під чією косою гинуть найпрекрасніші квіти: *who's most afraid of death? thou art of him // utterly afraid, I love of thee // (beloved) this and truly I would be // near when his scythe takes crisply the whim // of thy smoothness. and mark the fainting // murdered petals. with the caving stem. // But of all most would I be one of them // round the hurt heart which do so frailly cling…[Cummings 1997, 67]*. У низці інших поезій того ж Е.Е. Каммінгса смерть постає то блакитнооким хлопчиком *(how do you like your blueyed boy // Mister Death),* то зухвалим грошовитим молодиком *(young death sits in a café // smiling, a piece of money held between // his thumb and first finger)*, то колоритним лахмітником, який завжди вчасно приходить за черговою партією мотлоху:

I am glad God saw Death

And gave Death a job taking care of all who are tired of living:

When all the wheels in a clock are worn and slow and the connections loose

And the clock goes on ticking and telling the wrong time from hour to hour

And people around the house joke about what a bum clock it is,
How glad the clock is when the big Junk Man drives his wagon
Up to the house and puts his arms around the clock and says:
"You don't belong here,
You gotta come
Along with me",
How glad the clock is then, when it feels the arms of the Junk Man close around it and carry it away. *[Cummings 1997, 177]*

Усі ці образні втілення смерті можна підсумувати у метафорі СМЕРТЬ = ВІН – ЦЕ ПЕРСОНАЖ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ.

Оскільки в українській поезії персоніфікація здійснюється через відповідні мовні матриці, поняття смерті отримує тут жіночу іпостась у кожному з випадків поетичного оживлення образу, навіть якщо цей образ не набуває подальшого метафоричного розгортання. Проте задля наочнішої контрастності з вищенаведеними прикладами англомовної поезії, варто процитувати саме ті поетичні фрагменти, у яких використовується більш складна метафора, побудована на використанні таких центральних жіночих образів української культури як мати, сестра, кохана. Зрозуміло, що вже самий характер цих образів передбачає відповідні особливості гендерного форматування – СМЕРТЬ = ВОНА – ЦЕ ЛАГІДНА, ПРИХИЛЬНА ІСТОТА: *Догожою блукає молодицею //круг мене смерть. Я в неї немовля,// чий плач вона, мов мати, заколише… [Стус 2005, 237]; Напевно, смерть тобі не пара,// Ганебна смерть на чужині.[Стус 2005, 115]; Та вже і смерть – тобі кохана,// і смерть – неначе благовість. [Стус 2005, 255]; Ми вже твої коханці, смерте,// життя нам світить крізь туман [Стус 2005, 405]; …А до смерті – ближче,// мов до коханки, що приступна завжди,// твій голод погамує життєвий // самою насолодою причалу,// тож хай крилом нас криє лебединя-// смерть: моторошна і усеблага. [Стус 2005, 187]*.

У менш інтимізованому, дещо відстороненому поетичному трактуванні смерть змальовується як така, що має глибинну жіночу сутність – СМЕРТЬ = ВОНА – ЦЕ ВИМОГЛИВА, ПРИМХЛИВА ІСТОТА:

заглядаю в розум
і бачу смерть
у малиновому береті

і тільки тоді
вона
не заважає жити
адже смерть
рід жіночий
і теж потребує
уваги *[Кикоть 2007, 264]*

LIFE – ВІН; ЖИТТЯ –ФЕМІНІЗОВАНИЙ СЕРЕДНІЙ РІД.

Ще одним поняттям, що традиційно асоціюється в англійській культурі з чоловічім началом є життя. Це трактування залишилось незмінним від шекспірівських часів до сучасних поетичних текстів:

Out, out, brief candle!
***Life**'s but a walking shadow, a poor player*
*That struts and frets **his** hour upon the stage…*
(W.Shakespeare) [CW, 1003]

Suppose
***Life** is **an old man** carrying flowers on his head.*
…
***Life**? **he** is there and here,*
or that or this
*or nothing or **an old man** 3 thirds*
asleep, on his head
flowers, always crying
to nobody something about les
roses les bluets *[Cummings 1997, 7]*

Натомість в українських поетичних творах відбувається своєрідна метафорична фемінізація поняття "життя", що у мові представлено словом середнього роду. Це здійснюється або завдяки сполучанню теми метафори "життя" з образом метафори, який виражено словом жіночого роду (***Ріка** життя уже тече повз мене [Стус 2005, 488]; Життя моє – **молитва** // Всевладниці Красі [Тичина 1990, 255]*, або такому метафоричному перефразуванню цього поняття, яке передає життя, життєвий шлях через символи жіночого роду (*У кожного вельможний свій політ, // **колиска і труна**, котрі з народжень // собі на зріст обрати може кожен. [Стус 2005, 246]; **Труна й колиска** // рікою споминів кудись пливуть [Стус 2005, 248])*.

Отже, серед усього різноманіття концептів, що піддаються уособленню в англо-американській та українській поезії, є кілька

спільних за використанням, а отже, і важливістю, для обох поетичних картин світу, а також домінантних лише в одній із досліджуваних поетичних традицій. Певна частина з них отримує однакові за родовою ознакою персоніфікації в англомовній та україномовній поезії, інша частина – контрастні. Саме в останньому випадку особливо наочних форм набувають розбіжності у трактовці відповідних ключових концептів, що мають місце у різних лінгвокультурних середовищах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дьяконова Н.Я.* Хрестоматия по английской литературе XIX века. Учеб. пособие для студентов пед. вузов по специальности № 2103 "Иностранные языки" / Н.Я. Дьяконова, Т.А. Амелина. – Д.: "Просвещение", 1978. – 287 с.

2. *Кикоть Валерій*. Квітка у вогні. Поезії. проза. Переклади. / Валерій Кикоть. – Черкаси: "Брама-Україна", 2007. – 504 с.

3. *Мисик В.О.* Серед сонячної повені. Поезії, переклади, прозові твори / В.О. Мисик – К.: Радянський письменник, 1987. – 383 с.

4. *По Е.А*. Ельдорадо. Поетичні твори / Е.А.По /Упоряд.А.Онишко. – Англ.мовою з паралельним українським перекладом. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 304 с. – (Серія "Шедеври світової поезії").

5. *Рильський М.Т.* Лірика / Передмова І.Ф. Драча./ М.Т. Рильський – К.: ВАТ "Видавництво Київська Правда", 2005. -- 240 с.

6. *Стус, Василь.* Час творчості / Dichtensezeit / Післямова Стуса Д.В. / Василь Стус – К.: Дніпро, 2005. – 704 с.

7. *Тичина П.Г.* Сонячні кларнети. : Поезії / П.Г. Тичина -- К.: Дніпро, 1990. – 399 с.

8. *Шпет Г.Г.* Внутренняя форма слова: (Этюды и вариации на темы Гумбольдта) / Густав Шпет. – М.: Государственная Академия художественных наук, 1927. – 219 с.

9. *Coleridge S.T.* Poems and Prose. Selected by Kathleen Raine. / S.T Coleridge. – London: Penguin Books, 1957. – 309 p.

10. *Cummings E.E.* Selected Poems. 1923 – 1958. / E.E. Cummings.– London, Boston: Faber and Faber, 1997. – 121 p.

11.(CW) The Complete Works of William Shakespeare. Edited With a Glossary by W.J.Craig. – N.Y.: Oxford University Press, 1919. -- 1352 p.

12.(MB) The Mentor Book of Major American Poets /Edited by O.Williams and E.Honig. – Ontario. New American Library, 1962. – 535 p.

13.(NWS) The New Wessex Selection of Thomas Hardy`s Poetry. Chosen by John and Eirian Wain and introduced by John Wain. / Thomas Hardy. – London, 1978. – 224 p.

14.(OB) The Oxford Book of Modern Verse 1892 – 1935. Chosen by W. Yeats. – Oxford at the Clarendon Press, 1941. – 450 p.

15.(OL) The Oxford Library of Words and Phrases. Volume I. The Concise Oxford Dictionary of Quotations. Second Edition. – Oxford, New York: Oxford University Press, 1990. – 464 p. 16.(PAP) Postmodern American Poetry. A Norton Anthology ed. by Paul Hoover. – N.Y.: W.W.Norton & Company, 1994. – 701 p.

17. (PBEC) The Penguin Book of Eighteenth Century English Verse. Ed.by P.Davidson. – Penguin Books, 1975. – 321 p.

18.(PPB) The Penguin Poets. A Book of English Poetry. Chaucer to Rossetti. Collected by G. Harrison. – L., 1950. – 416 p.

19.(VB) The Vintage Book of Contemporary American Poetry / Ed. by J.D. McClatchy. – N.Y.: Vintage Books, 1990. – 560 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.13

Дубенко А.Ю., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ГЕНДЕРНОЕ ИДЕНТИФИКАЦИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОНЦЕПТОВ ПОЭТИЧЕСКОЙ КАРТИНЫ МИРА В АНГЛО-АМЕРИКАНСКОЙ И УКРАИНСКОЙ ТРАДИЦИЯХ

В статье рассмотрены те особенности гендерной актуализации ключевых для поэтического мировидения концептов, которые утвердились в англо-аменикансной и украинской поэтических традициях вследствие воздействия определённых грамматических и культурно-исторических факторов.

Ключевые слова: *поэтическая картина мира, идентичные гендерные матрицы, контрастные гендерные матрицы.*

Dubenko A.U., Cand. of Philol. Sc., Associate Professor,
Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv

GENDER IDENTIFICATION OF KEY CONCEPTS OF POETIC WORLD IN ENGLISH-AMERICAN AND UKRAINIAN TRADITIONS

The paper deals with the gender actualization of the key poetic concepts which became prototypical in English-American and Ukrainian traditions due to certain grammatical and cultural reasons.

Key words: *poetical picture of the world, identical gender matrixes, contrastive gender matrixes.*

УДК 81’255=030.161.2=133.1Л.Дереш

Дурманенко А., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КАЛАМБУР ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЛЮБКА ДЕРЕША "КУЛЬТ" ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ)

Статтю присвячено проблемі перекладу каламбуру з української мови на французьку. У статті розглянуто основні характеристики каламбуру, досліджено специфіку відтворення каламбуру цільовою мовою, проаналізовано особливості та основні труднощі відтворення полісемантичних та парономастичних каламбурів роману Любка Дереша "Культ" французькою мовою.

Ключові слова: *гра слів, каламбур, переклад.*

Необхідною умовою адекватного перекладу є відтворення структурно-семантичних та функціонально-прагматичних особливостей оригіналу. Саме тому неабиякий інтерес у сучасному перекладознавстві викликає проблема передачі гри слів у художньому перекладі. Оскільки гра слів є не лише стилістичним засобом, а й особливістю авторського стилю, елементом цілісної мовно-стилістичної картини першотвору, переклад цього зображально-виражального засобу вимагає відтворення стилістики та національно-культурної специфіки оригіналу. Утім, це непросте завдання, зважаючи на структурні відмінності різних мов, національну та стилістичну своєрідність кожного тексту.

Актуальність нашого дослідження зумовлено необхідністю подальшої розробки одного з найважливіших аспектів теорії перекладу – проблеми перекладності, зокрема важливістю вивчення каламбуру як об’єкта перекладу, визначення його інформативних характеристик та художніх функцій, необхідністю комплексного вивчення різноманітних шляхів відтворення каламбуру засобами мови-реципієнта.

Метою розвідки є дослідження специфіки відтворення каламбурів оригіналу цільовою мовою задля виявлення лінгвостилістичних особливостей і труднощів відтворення гри слів та можливих шляхів їх подолання.

Об’єктом дослідження є структурні та лінгвостилістичні особливості каламбурів в українському художньому творі та його французькому перекладі.

Предметом нашого дослідження є особливості відтворення українських каламбурів засобами французької мови залежно від їх функцій та структурно-змістових характеристик.

Матеріалом дослідження є роман Любка Дереша "Культ" та його переклад французькою мовою, здійснений у 2009 році Оксаною Мізерак.

Наукова новизна роботи полягає в дослідженні основних характеристик каламбурів та специфіки відтворення французькою мовою каламбурів роману Любка Дереша "Культ" щодо збереження авторського задуму, стилю та художніх функцій.

Явище гри слів розглянуто в працях А.О. Щербина, Н.Д. Арутюнової, Л.С. Бархударова, Т.В. Булигіної, Л. Вітгенштейна, Г.Р. Гачечіладзе, В.Н. Комісарова, В.В. Коптілова, А.В. Федорова, А.Д. Швейцера, І.Р. Гальперіна, А.Д. Шмельова, М.В. Якименко, С.І. Влахова і С.П. Флоріна, В.С. Виноградова та ін. Проте аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що в сучасному перекладознавстві практично відсутні комплексні дослідження цього явища в українсько-французькій мовній площині. Маємо також визнати, що деякі дослідники ототожнюють поняття "гра слів" і "каламбур", а інші – розмежовують ці два явища, вважаючи, що "гра слів" є загальнішим поняттям, у той час як "каламбур" є одним із різновидів "гри слів".

За визначенням професора О.О. Тараненка, художній прийом гри слів полягає у "спеціальному використанні звукової, лексичної або граматичної форми слів, а також частин слів, фразеологізмів, синтаксичних конструкцій для створення певних фонетико- та семантико-стилістичних явищ, що ґрунтується на зіставленні й переосмисленні, обігруванні близькозвучних або однозвучних мовних одиниць із різними значеннями" [Тараненко 1997, 37] не лише на лексичному, а й на інших мовних рівнях. Каламбур є одним із різновидів цього явища, який полягає у використанні зовнішньої подібності або тотожності мовних одиниць з метою досягнення комічного (жартівливого, гумористичного, іронічного, сатиричного) ефекту.

У нашому дослідженні терміни "гра слів" та "каламбур" не розмежовуються, а за робоче визначення каламбуру взято

запропонований варіант дослідника М.В. Якименка: "Каламбур – це стилістичний зворот мови, що побудований на комічному використанні різних значень однозвучних чи близькозвучних (графічно оформлених) слів, частин слова, словосполучень або речень, а також на різних значеннях однієї і тієї ж з названих одиниць" [Якименко 1984, 8].

С.І. Влахов і С.П. Флорін запропонували такі класифікації каламбурів: А) залежно від матеріалу, з якого побудовано каламбур, та принципів його побудови: 1) фонетичні каламбури, у яких звукове вираження важливіше за смислове наповнення; 2) лексичні каламбури, у яких обігруються: а) цілі слова або частини слів (корені, афікси, "уламки" слів), б) багатозначність слів або омонімія, в) інші лексичні категорії (антонімія, етимологія і та ін.); 3) фразеологічні каламбури [Влахов, Флорин 1980, 292-293]; Б) залежно від стилістичних функцій та ролі у тексті каламбур може бути: 1) мовним зворотом, тобто елементом певного тексту; 2) самостійним твором, мініатюрою; 3) заголовком; 4) підписом до малюнків і карикатур [Влахов, Флорин 1980, 288].

Утім, обов'язковими компонентами структури будь-якого каламбуру будуть: "ядро (два елементи, об'єднані однаковою чи схожою фонетичною або графічною формою, але відмінні за змістом) та базисний контекст, що створює мінімальні умови реалізації елементів ядра в каламбурі" [Якименко 1984, 6].

Каламбур у художньому творі – це (найчастіше) свідомо створювана автором тексту "невідповідність", гра смислами, яка має викликати гумористичний, іронічний або сатиричний ефект внаслідок поєднання-протиставлення звичного звучання та незвичного і несподіваного значення.

Отже, сутність каламбуру полягає в зіткненні, або, навпаки, у несподіваному поєднанні двох несумісних значень в одній фонетичній (графічній) формі, а стилістична мета каламбуру – у створенні комічного ефекту та зосередженні уваги читача на певному місці твору. Саме тому під час відтворення цього стилістичного мовного звороту перекладачу необхідно зауважити та збагнути комічну гру смислами в усіх її нюансах, відшукати в мові перекладу такі виражальні засоби, які б забезпечували передачу не лише денотативної та конотативної інформації, але і якнайповнішу відповідність нового тексту первинному, у тому числі й за формою (внутрішньою і зовнішньою) [Ахманова 1964,

316]. Вирішення цієї проблеми залежатиме не лише від традицій та можливостей мови-реципієнта порівняно з мовою-джерелом, а й від структурно-змістових характеристик відтворюваного каламбуру та контексту його вживання.

Хоча способи творення комічного в кожній мові свої, його універсальність (комічне національно своєрідне, але водночас у ньому проступають інтернаціональні і загальнолюдські риси) є основою для можливості його відтворення в іншомовній культурі. Однак, якщо неможливо одночасно відтворити предметно-логічний, конотативний компоненти змісту та формальне вираження мовного елементу оригіналу, перекладач має вибирати між ними, спираючись на контекст і враховуючи стиль першотвору та функціональне призначення цього елементу в тексті. Так, коли функціональна інформація (що несе естетичний, характеризуючий, типізуючий, індивідуалізуючий, апелятивний, валюнтативний компоненти значення [Якименко 1984, 11]) домінує над конкретним предметно-логічним змістом, перекладаючи, можна вдатися до заміни семантичної основи каламбуру оригіналу заради збереження форми. Проте, коли в інформативній структурі каламбуру оригіналу домінує предметно-логічна інформація і неможливо зберегти форму прийому засобами мови-перекладу, його зміст передається в некаламбурній формі, а спричинені втрати відшкодовуються застосуванням прийому компенсації – заміни невідтвореного елементу оригіналу аналогічним або іншим елементом, що компенсує втрату інформації і може здійснити аналогічний (чи подібний) вплив на читача. Компенсація може відбуватися шляхом створення каламбуру іншого типу або в іншому місці тексту, або ж за рахунок використання інших прийомів (рима, алітерація, графічне виділення і та ін.) з аналогічними стилістичними функціями.

У будь-якому разі, головним завданням перекладача та критерієм адекватності перекладу буде створення такого каламбуру або його компенсованого відповідника, який би природно ввійшов у всю систему стилістичних і образних засобів перекладного тексту, підкорявся головній меті всього твору, не спотворював ідейно-художній характер оригіналу, адекватно відтворював його зміст, образність та стилістичне забарвлення. Розглянемо детальніше особливості відтворення каламбурів на прикладі роману Любка Дереша "Культ".

Напружена інтрига, динамічний сюжет, яскраві образи, жорстока дійсність, обрамлена в шати чорного гумору – ось складники успіху творів Любка Дереша. Не став винятком і його роман "Культ", який оповідає про протистояння добра і зла в образах молодого студента Юрка Банзая та представника темного потойбіччя – старого завгоспа коледжу Романа Корія. Окрім містичних подій та ніжної закоханості студента-практиканта Юрка Банзая і його учениці Дарці Борхес, у романі зображено життя сучасної молоді, її світосприйняття, сподівання, кохання, проблеми, шкідливі звички, страхи та побут. Герої твору розмовляють живою українською мовою, а текст роману вирізняється експресивністю, іронією, комічністю ситуацій, широким уживанням алюзій, ненормативної лексики, діалектів, сленгу та гри слів.

Своєрідність мовних засобів створення комічного ефекту та активне використання стилістично зниженої лексики, реалій, фразеології в романі Любка Дереша "Культ" ставить перед перекладачем Оксаною Мізерак непросте завдання пошуку найвлучніших відповідників каламбурам оригіналу задля адекватного відтворення вихідного тексту засобами французької мови.

Найчастіше в тексті роману зустрічаємо каламбури, побудовані на полісемії слова. Так, на шкільному концерті невеличкий хор хлопчиків переспівувався з невеличким хором дівчаток російською: *Падаждьом мою маму? – Падаждьом. Твою мать. – On attend ma maman? – On attend. Ta mother!* У наведеному прикладі обігрується полісемія лексеми "мати", а саме: нейтральне значення "мама" – "жінка стосовно дитини, яку вона народила", та "мать" як складник нецензурного виразу на позначення незадоволення, роздратування. Оскільки семантичні значення французьких відповідників "maman" та "mère" не дозволяють використати їх для відтворення непристойного виразу, Оксана Мізерак вирішує вжити англійське слово "mother", семантичне наповнення якого припускає його вживання в нецензурному виразі аналогічного значення. У такий спосіб перекладач відтворює каламбур, зберігаючи зміст оригіналу та додаючи фразі експресивності за рахунок несподіваності появи в тексті англійського слова. Однак виникають сумніви, чи зможе франкомовний читач встановити імпліцитний асоціативний зв’язок "mother" – "motherfucker" та вірно трактувати зміст.

Створює гумористичний ефект і вживання автором такого полісемантичного каламбуру: *"Ніц так не красить жінку, як пергідроль", – пригадав він стародавню приказку – Il repensa à un vieux slogan publicitaire: "Qu'est-ce qui fait pleurer les blondes peroxydées?"*. Авторський каламбур створюється подвійною актуалізацією лексеми "красити", яка реалізує в реченні одночасно свої два значення: "красити" – "робити гарним, прикрашати" та "красити" – "фарбувати". Завдання перекладача ускладнювалось не лише незбігом семантичного обсягу значення французького прямого відповідника обігруваного слова, але й необхідністю створення такого образного вислову, який би органічно вписувався в текст твору, відтворював його зміст та звучав, як знайомий франкомовному читачеві вираз. Не знайшовши можливості відтворити одночасно експліцитну та імпліцитну інформацію, перекладач приносить в жертву каламбур та методом уподібнення замінює "стародавню приказку" на "колишній рекламний слоган", який зовсім перекручує зміст оригіналу, хоча і допускає множинність прочитання. Але оскільки за контекстом Юрко Банзай згадав цей каламбурний вислів через те, що Іринка Риба-Сонце, прагнучи стати ще красивішою, пофарбувала волосся, французький варіант видається недоречним, хоча і звучить звичніше та рідніше для франкомовного читача.

Фразеологічні каламбури утворюються внаслідок трансформацій, що полягають у руйнуванні чи видозміні форми та/або змісту вихідної фразеологічної одиниці, причому досягається паралельне сприйняття як значення самого фразеологізму, так і прямого значення його компоненту(-ів). Проте, коли цільова мова має фразеологічний вираз, еквівалентний за своєю семантичною і формальною структурою виразові оригіналу, проблема відтворення цього типу каламбурів помітно спрощується. Так, синонімічно замінивши компоненти російського фразеологізму "вешать лапшу на уши" та поширивши його додаванням нових компонентів внаслідок часткової видозміни семантики фразеологічної одиниці, Любко Дереш створює у романі такий каламбур: *...обтяжуючи їхні довірливі вуха всілякими "макаронами", "ракушками", "мушельками", "ріжками", "шпагетті" та простою вермішеллю перший сорт "екстра" – en racontant à ces crédules toutes sortes de salades: "scaroles", "roquettes", "batavias", "mâches" et de simples laitues, qualité première*

"extra". Аналізований фразеологічний каламбур побудовано на полісемії значення русизму "лапша": його прямому значенні "різновид макаронних виробів" та переносному – "неправда". Хоча у французькій мові існує фразеологізм з аналогічним значенням – "raconter des salades", перекладаючи, неможливо побудувати семантично ідентичний каламбур через неспівпадіння прямих значень обігруваного компонента у структурі фразеологізму ("la salade" замість "лапша"), внаслідок чого дещо змінюється семантичне значення речення. Втім, перекладач повністю зберігає структурні особливості каламбуру оригіналу, аналогічно обігруючи полісемію лексеми "la salade": її переносне значення "брехня, неправда" та пряме значення "салат". Отже, маємо визнати, що, незважаючи на певні зміни, у перекладі відтворено головне – стилістику оригіналу та функціональні характеристики фразеологічного каламбуру.

Зустрічаємо каламбури і в анекдотах, які розповідають герої роману. Важливо відзначити, що коли каламбур є частиною цілого тексту, його переклад буде зумовлений тісним зв'язком із контекстом та залежністю від нього, тоді як каламбури в анекдотах майже не пов'язані з контекстом цілого твору, що передбачає зовсім інший підхід до їхнього відтворення, адже тут вибір мовних засобів та можливих трансформацій буде порівняно більшим. Проте перешкодою в досягненні повноцінного перекладу такого фольклорного жанру, як анекдот, можуть виявитися не лише власне мовні розбіжності, а й, наприклад, питання лінгвокультурного характеру (відмінності у мовній картині світу різних народів, національно-психологічні чинники), а тому перекладач має ретельно добирати в мові перекладу адекватні засоби відтворення не лише функціонально-семантичних, а й структурно-композиційних характеристик та національно-культурних особливостей оригіналу.

Так, у тексті роману Любка Дереша "Культ" маємо такий анекдот: *А той того питає: "Ти в очко граєш? – вів Кєша, розважаючи Лісуна. – А той: "Ясно! Ше би нє!", а той того тоді: "А в покер граєш?", а той: "А то ше куда?"*. Гумористичний ефект створюється полісемією слова "грати": актуалізацією в анекдоті одночасно двох його значень – нейтрального значення "брати участь у якій-небудь грі" та ненормативного значення "здійснювати статевий акт"; а також полісемією лексеми "очко", яка реалізує в каламбурі свої розмовне значення "азартна картярська гра" та жаргонне значення "анальний отвір". Таким чином Оксані Мізерак необхідно було не лише

відтворити гру слів, побудовану на їх багатозначності, а й, за можливості, підібрати відповідники аналогічного мовного реєстру та досягти подібного комічного ефекту в перекладі. Оскільки французькі прямі відповідники обігруваних в оригіналі слів не мають аналогічних нейтральних та ненормативних значень, перекладач, аби з найменшими втратами відтворити оригінал, вирішує замінити весь український анекдот французьким жартом, у якому каламбурно обігрується лексема "tirer", реалізуючи в анекдоті своє нейтральне значення "тягти, витягувати" та ненормативне значення "здійснювати статевий акт": *Alors, c'est deux blondes. Elles poussent leur voiture qui est tombée en panne. Un type en BMW s'arrête et leur dit: "Salut les filles, vous voulez que j'vous tire?" Et les deux blondes en choeur: "Non merci, on est déjà en retard"*. Згаданий приклад є яскравим зразком творчого підходу перекладача до непростого завдання відтворення каламбурів у перекладі. Оксана Мізерак не лише компенсувала відтворення каламбуру оригіналу французьким каламбуром, у якому висміюється подібне зіткнення нормативного і ненормативного значень, а й віднайшла такий французький аналог анекдоту оригіналу, який сприйматиметься читачами перекладу як звичний та зрозумілий.

Створюється комічний ефект у романі і за рахунок каламбурів, побудованих на основі співзвучності слів-паронімів. Парономазія є стилістичною фігурою, утвореною зіставленням слів, різних за значенням, але подібних за звучанням. Варто уточнити, що парономастичний каламбур може будуватись не лише на зіткненні майже цілком співзвучних слів або слів, співзвучних лише у якійсь частині, але й за допомогою римованого перерахування слів або акумуляції слів-трансформацій якогось фонетичного інваріанта, тобто своєрідних метаплазмів [Гнатюк 2003, 82]. Зіставлення в тексті близькозвучних слів породжує нове, оригінальне, зовсім несподіване їхнє осмислення, що забезпечує створення жартівливого, іронічного або сатиричного ефекту.

Переклад каламбурів, побудованих на співзвучності слів, вимагає від перекладача вміння віднайти в цільовій мові два співзвучних слова, які б виконували у тексті аналогічні оригіналові стилістичні функції. Часом ресурси та узус мови перекладу дозволяють зберегти каламбур застосуванням прямих відповідників: *нетрадиційні традиції – les traditions non traditionnelles, у нерівному бою на рівному місці – dans un combat inégal sur un terrain égal*; однак частіше перекладач змушена

компенсувати каламбур оригіналу, наприклад, обігруючи в перекладі співзвучність інших його компонентів. Так, назву "графоманського дітища" вчителя географії *"Її рота ворота, оценят її блиск"* у перекладі відтворено, як *"De sa bouche – l'embrasure, la lasure de ses yeux"*. Оксана Мізерак компенсує каламбур обігруванням співзвучності інших компонентів вихідного тексту і в такий спосіб забезпечує функціональну відповідність перекладу оригіналу, відтворюючи образність та віршовану форму назви. Втім, важко погодитись, що "блиск" оценят вдало відтворено в перекладі, як "la lasure": оскільки це слово позначає у французькій мові "покриття для пористих матеріалів, яке захищає їх поверхню та поновлює колір" і в перекладі вживається у метафоричному значенні, читачі роману можуть неправильно трактувати таке образне уподібнення та надати виразу зовсім хибних конотацій. Іронічно-гумористичний опис фантастичних здібностей місцевого цілителя і чудотворця відображено в тексті роману такими співзвучними словами: *допомагає відкривати Третє око, Третє вухо і Третю ніздрю (для, відповідно, яснобачення, ясновслухання, яснонюхання) – aide à ouvrir le Troisième Oeil, la Troisième Oreille et la Troisième Narine (pour, respectivement, une grande clairvoyance, une claire audition et un grand flair).* У цьому випадку відтворення каламбуру ускладнено введенням авторських неологізмів, які вкрай важко відтворити у перекладі, не зазнавши втрат чи то у плані змісту, чи то у плані вираження. Оскільки в аналізованому прикладі предметно-логічна інформація домінує над функціональною і, відповідно, унеможливлюється зміна семантичного значення одиниць оригіналу, а французька мова не дає можливостей створення аналогічних новоутворень, каламбур у перекладі компенсовано іншою співзвучністю, а відтак – частково відтворено експресивність вихідного тексту.

Перекладаючи анекдот, Оксана Мізерак вдало відтворює ще один парономастичний каламбур шляхом заміни слів оригіналу лексемами іншого смислового значення, що дозволяє зберегти співзвучність та гумористичне протиставлення обігруваних одиниць: *Мужик дзвоне по телефону і питаєцця: "Альо, ето пральня?" А йому кажуть: "Ага, бля, їбальня!.. МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ, МУДІЛА!" – Un gars fait un numéro et démande: "Allô, c'est bien l'hôtel?" Et à l'autre bout on lui répond: "C'est ça! Putain, et*

pourquoi pas le bordel... ici C'EST LE MINISTÈRE DE CULTURE, CONNARD!". Оскільки анекдот є своєрідним самостійним твором у тексті роману, він майже не залежить від контексту загальної оповіді та дозволяє подібні заміни.

Знаходимо в тексті оригіналу і каламбур, побудований на обігруванні компонентів будови слова – *вика(ка/па)на тобі Соля*. Відтворення цього каламбуру ускладнюється не лише лексико-морфологічними відмінностями французької та української мов, а й графічним позначенням в оригіналі чергування обігруваних складів. Неможливість відтворення у перекладі французькою оригінальної форми каламбуру не змушує перекладача знехтувати грою слів та обмежитись відтворенням лише одного з двох обігруваних значень лексеми. Майстерність Оксани Мізерак справді викликає захоплення, оскільки вона не лише відтворила семантичні та конотативні значення каламбуру "викакана-викапана", а й компенсувала каламбур оригіналу, побудований на обігруванні частин слова, каламбуром, побудованим на полісемії лексеми "craché". Іронічний ефект у перекладі забезпечується одночасною актуалізацією розмовного значення слова "craché" – "абсолютно схожий, копія, викапаний" та його переносного значення – "якого зневажають, на якого плюють": *voilà Solia toute crachée*. Таке перекладацьке рішення дозволило з мінімумом втрат компенсувати каламбур оригіналу та максимально точно відтворити зміст, стиль та образність першотвору.

Підсумовуючи, маємо визнати, що основні труднощі перекладу представлених у тексті роману полісемантичних та парономастичних каламбурів полягали у розбіжностях значень обігруваних лексем, каламбурному зіткненні значень різного мовного реєстру, семантичному та структурному розходженні обігруваних одиниць. І хоча, перекладаючи, не завжди вдавалось повноцінно відтворити каламбур оригіналу засобами французької мови, Оксана Мізерак не шукала легких шляхів (не вилучала каламбури та не відтворювала їх описово), а, за неможливості прямо передати каламбурну гру слів, намагалась компенсувати її функціональними відповідниками, творчо підійшовши до вирішення проблеми та засвідчивши свою високу перекладацьку майстерність.

Отже, проаналізований матеріал показав, що відтворення каламбурів вимагає від перекладача неабиякої винахідливості, відчуття мови-джерела і мови-реципієнта та уважного і

прискіпливого пошуку найвлучніших відповідників. Вирішальне значення у виборі відповідника каламбуру відіграють його структурно-змістові характеристики, контекстуальне оточення та стилістичні функції в тексті. Певна річ, у процесі перекладу каламбуру як невід'ємного складника оригінального твору та авторського задуму необхідно прагнути відтворити в повному обсязі не лише зміст, але й форму цього зображально-виражального засобу, його образність та художні функції в тексті першотвору. Втім, відмінності у структурі та узусі мов, розбіжності національно-культурних традицій передбачають неминучі втрати, які однак можна компенсувати зміною семантичної основи каламбуру, створенням у перекладі каламбуру іншого типу або в іншому місці тексту чи то використанням інших прийомів з аналогічними стилістичними функціями.

Проведене дослідження не є вичерпним. Подальше вивчення перекладу каламбурів може пролити світло на специфіку відтворення комічного як важливого складника сучасної художньої прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Влахов С., Флорин С.* Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – Москва: Международные отношения, 1980. – 342 с. 2. *Гнатюк А.Д.* Засоби створення текстової імплікації та їх відтворення при перекладі (на матеріалі французької преси) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2003. – С. 80-82. – (Іноземна філологія; Вип. 34/36). 3. *Дереш Любко* Культ: Роман / Л. Дереш. – Харків: Фоліо, 2009. – 219 с. 4. Словарь лингвистических терминов / [авт.-уклад. Ахманова О. С.]. – Москва, Советская энциклопедия, 1964. – 608 с. 5. *Тараненко О.О.* Гра слів // Культура слова. – 1997. – №50 – С. 37-41. 6. *Якименко Н. В.* Каламбур как лингвостилистический прием в английском языке и пути его воссоздания в переводе: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04, 10.02.20 / Николай Васильевич Якименко; Киевск. пед. ин-т иностр. яз. – Киев, 1984. – 26 с. 7. *Deresh Lyubko* Culte: Roman / L. Deresh; [traduit de l'ukrainien par Oksana Mizerak]. – Stock, 2009. – 299 p.

Стаття надійшла до редакції 15.04.13.

Дурманенко А., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КАЛАМБУР КАК ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА ЛЮБКА ДЕРЕША "КУЛЬТ" И ЕГО ПЕРЕВОДА НА ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫК)

Статья посвящена проблеме перевода каламбура с украинского языка на французский. В статье рассмотрены основные характеристики каламбура, исследована специфика воссоздания каламбура оригинала целевым языком, проанализированы особенности и основные трудности воссоздания полисемантических и парономастических каламбуров романа Любка Дереша "Культ" при переводе на французский язык.

Ключевые слова: *игра слов, каламбур, перевод.*

Durmanenko A., Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PUN AS A PROBLEM OF TRANSLATION (BASED ON THE NOVEL "CULT" BY LUBKO DERESH AND ITS TRANSLATION INTO FRENCH)

The article is dedicated to the peculiarities of rendering pun from Ukrainian into French. The basic characteristics of pun and the peculiarities of pun translation from the source language into the target language are reviewed. The peculiarities and the basic problems of French translation of the polysemantic and paronomasia puns of the novel "Cult" by Lubko Deresh are analysed.

Key words: *wordplay,* pun*, translation.*

УДК 811.124

Душка-Іванов А. студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛАТИНСЬКОМОВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: ПРИРОДА, СУТНІСТЬ, ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ

У статті розглядаються лінгвістичні параметри аналізу фразеологізмів із соматичним компонентом у дослідженнях мовознавців XX-початку XXI століття.

Ключові слова: *фразеологізм, соматизм, мовна картина світу.*

Вектор сучасного лінгвістичного дослідження позначений антропоцентричною домінантою, що притаманна і новітньому науково-гуманітарному пошуку. У цьому особливо актуальним сьогодні вважається вивчення проблем вербалізації мовної свідомості людини.

Фахові спостереження в названому напрямку спираються на застосування актуальних сьогодні когнітивного та лінгвокультурологічного підходів. Використання саме такої методології є особливо показовим у контексті дослідження зв'язку мови й мислення, мови й пізнання, матеріалом для якого постають семантико-структурні особливості мовних одиниць, зокрема, фразеологізмів. Зважаючи на те, що вони фронтально відтворюють образи, якими мислить людина, тим самим відбиваючи національне світобачення, вони виступають показовими мовними формами для опису ментальності носіїв певної мови. Світи, створювані фразеологічними зворотами тієї чи іншої мови, є важливими фрагментами національно-мовних картин світу, у межах яких мова постає семіотичним кодом, знаковою системою для шифрування інформації, засобом оформлення й регулювання інформаційних потоків, ...інструментом мислення та пізнання, "простором думки" [3, с. 5].

Вивченню фразеологічних одиниць як складників "мовнихкартин світу" присвячено роботи багатьох українських і зарубіжних дослідників – І. Голубовської, О. Снитко, О. Забуранної, О. Селіванової, Ю. Солодуба, Р. Хайруліної, І.Білкової та ін.

Зокрема, О. Селіванова у праці "Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)" [7] пропонує нову концепцію щодо мотиваційних процесів, пов'язаних із трансформацією семантики мовних одиниць, зокрема фразеологізмів. Вона аналізує пропозиційно-диктумну, асоціативно-термінальну, інтеграційно-порівняльну, модусну й змішану мотивації. Також дослідниця звертає увагу на закономірності знакової інтерпретації українських фразеологізмів у мовній свідомості етносу, їх соматичний, біоморфний, просторовий, предметний, духовний та ін. компоненти.

Оскільки фразеологізми функціонують у мовній свідомості індивіда / етносу на основі певного пізнавального образу, то саме в їхній семантиці та структурі відображаються джерела фразеологізації як творчого процесу переробки інформації. Це

пов'язано зі здатністю людини до креативного переосмислення реалій навколишнього світу, їх узагальнення та порівняння, фіксування спільних і відмінних рис. Отже, сутність такого процесу полягає у віднайденні такого чуттєвого аналогу, зміст якого здатний передати смисл абстрактної ідеї (або певного обсягу інформації), з акцентуванням, як вважає Н. Череповська, основних смислових елементів та використанням звичних асоціацій або стереотипів [9].

Загальновідомим є той факт, що людина, пізнаючи навколишню дійсність, розглядає результати цього процесу (сформоване знання, уявлення, думки та ін.) крізь призму самої себе – будову тіла, дії, вчинки, рухи та ін. Зокрема, А. Емірова стверджує, що "саме людське тіло є найбільш вивченим об'єктом (у процесі – А. Д.-І.) спостереження (еволюції, соціалізації – А. Д.-І) людини... Свою орієнтацію у просторі, свою оцінку того, що оточує, людині "зручніше" співвідносити, передусім, із частинами свого тіла" [11, с. 141]. Це, відтак, актуалізує появу великої кількості мовних конструкцій із соматичним компонентом, який з огляду на прозорий асоціативний ресурс дозволяє точніше формулювати та висловлювати думки. У контексті історичного та психологічного часу такі мовні форми можуть засвоюватися мовою / мовами, фразеологізуючи, концептуалізуючи свою семантику. А явно виражений антропоцентричний характер таких мовних одиниць, на слушне переконання Г. Берестнєва, "вказує на зв'язок мовної свідомості (насамперед, масової, коли йдеться про фразеологізми – А. Д.-І.) з міфологічними уявленнями людини про будову навколишнього світу" [1, с. 67].

Цілком слушно щодо цього висловлюється В. Щирова, на думку якої соматичні фразеологізми є універсальним засобом номінації об'єктів і явищ реального світу, вербалізації результатів антропоморфного сприйняття навколишньої дійсності, асоціювання її з образом людини. Таким чином, вони репрезентують два основні принципи антропоцентризму [10]: "людина в мові", де мова виступає як форма мислення, транслятор культурних знань, і "мова в людині", де мова постає як засіб доступу до імпліцитних когнітивних процесів і структур.

Загалом у науці вже склалася традиція фахового опису й аналізу соматичних фразеологізмів різних мов: слов'янських (Р.М. Вайнтрауб), української (О. Андрейченко, О. Селіванова); білоруської (Е. Мордков); германських – німецької (І. Задорожна,

Н. Вахрушева, В. Щирова); англійської (Н. Андрейчук, Л. Сайфі); романських – іспанської (Н. Стрілець, О. Толстова); фінно-угорських – естонської (Ф. Вакк); східних – японської (О. Горошкевич); корейської (В. Жила), турецької (М. Букулова) та ін.

Особлива увага звертається й на аспект зіставлення соматичних фразеологізмів, віднайдення їхніх особливостей у різних мовах світу: німецькій та українській (І. Грицюк); англійській та російській (О. Семушина, Л. Сакаєва, О. Волобуєва); французькій та російській (І. Городецька); індонезійській та російській (А. Салім, Л. Івашко); китайській та російській (Т. Цзюнь); китайській та англійській (Ю. Нінг) та ін.

З іншого боку, досліджено широке коло проблем, пов'язаних із соматичними фразеологізмами, в аспекті екстралінгвальної мотивації їх природи та семантики: концептуалізація соматичного коду культури у фразеологізмах (О. Селіванова, О. Семушина), структурних, семантичних, лінгвокогнітивних характеристик фразеологізмів-соматизмів (Н. Стрілець, О. Толстова), їх функціонування в текстах політичних дискусій (О. Андрейченко); образний потенціал соматизмів як смисловий центр формування фразеологізмів (Л.П. Дідковська) та ін. Також здійснено концептуальний аналіз окремих соматизмів (А. Сердюк) і досліджено соматичний код культури в художньому тексті (Т.О. Євтушина) та ін.

На думку Л. Сайфі, концептуалізація соматичного компонента в мові, його фіксація у великій кількості, зокрема, фразеологізмів, актуалізує, активізує динаміку семантики одиниць тематичного поля "Людина", що передбачає врахування різних його граней: "Я-фізичне", "Я-інтелектуальне", "Я- емоційне", "Я-соціальне" та ін. [6].

Фахівці звертають увагу на те, що системність наукового опису соматичних фразеологізмів пояснюється як їхньою широкою вживаністю в мовленні, так і значною кількістю у фразеологічному фонді будь-якої мови. Соматизми, за словами В. Гака, не мають заздалегідь зумовлених національно-культурних конотацій, що мотивує їх високий потенціал до фразеологізації. Це, у свою чергу, пояснює факт формування фразеологізмами-соматизмами однієї з найчисленніших лексико-семантичних

груп. Згідно зі спостереженнями Р.М. Вайнтрауба [2], вони складають близько 30 % усіх стійких словосполучень конкретної мови. Це зумовлено тим, що людині притаманно переносити

знання про саму себе на навколишню дійсність, тому, зокрема, на думку В.В. Красних, через соматизми відбувається процес пізнання довколишнього світу [4]. У зв'язку з цим необхідним видається дослідження специфіки соматичних фразеологізмів, які стосуються різних аспектів динамічного людського буття.

Таким чином, об'єкт дослідження – латинськомовні фразеологічні одиниці з компонентом-соматизмом – видається нам цікавим і мало дослідженим. На нашу думку, окрім традиційного описового методу, під час дослідження подібного матеріалу також має використовуватися метод лінгвокультурологічної інтерпретації та концептуально-фреймовий аналіз. Це дозволить розширити та поглибити (зокрема, методологічно) мовознавчу аспектологію аналізу соматичних фразеологічних одиниць, особливо зважаючи на міждисциплінарну природу сучасної науки.

Лінгвістичні спостереження щодо семантичного наповнення латинських фразеологізмів із соматичним компонентом дозволяють виокремити кілька тематичних груп концептуалізованих соматизмів ("серце", "око", "рука", "нога", "рот", "язик", "вухо"), що, як правило, у метафоричному плані відображають динаміку пізнання людиною навколишнього світу.

Зокрема, латинська фразеологія фіксує поліфункціональність і полісемантичність лінгвокультурологічного концепту *cor (серце),* який відображає не лише фізіологічну функцію серця як органа людського тіла в алегоричному осмисленні (quod non videt oculus, cor non dolet *чого око не бачить, того серце не відчуває* (пор. укр. *очі не бачать, серце не болить*), але й внутрішній стан людини (in melle sunt linguae sitae vestrae, corda felle sunt sita *на язику мед, а на серці жовч*).

Досить часто лексема cor у фразеології використовується для позначення *почуття, розсудливості.* Це пов'язано з тим, що серце в уявленнях людей – орган, де зароджуються почуття та формується настрій: **corde amare** *любити серцем;* **cor habere** *бути розсудливим* (досл. *мати серце);* **hosti pectus, cor – amico** *ворогу – груди, другові – серце.*

Актуалізація соматичного компонента *lingua* в латинській фразеології пов'язана з варіативною природою його семантики. З одного боку, це язик як анатомічний орган у ротовій порожнині, з іншого, – мовленнєва діяльність як одна з найважливіших ознак концепту homo sapiens *людина розумна.* На думку О. Селіванової, "когнітивне моделювання цієї ознаки передбачає встановлення якісних, кількісних характеристик мовних дій, їхніх

інтеракціональних типів, модальних і аксіологічних показників, різновидів об'єктивного спрямування дії, тощо, а також мовної репрезентації цієї концептологічної сфери" [5]. Це зумовлює такий широкий семантичний спектр фразеологізмів: linguam tenere *мовчати* (досл. *тримати язик*); clavis in lingua *замок на язику* (пор. укр. *язик за зубами*); ex lingua venalis *з продажним язиком;* **linguam caninam comedere** *з'їдати собачий язик,* тобто, бути брутальним; vincula de linguae vel tibi vincula dabit *зав 'яжи язик, а то він тебе зав'яже;* **lingua dux pedis** *язик веде ногу* (пор укр. *язик до Києва доведе*); juravi lingua *я клявся язиком* (тобто, думати про одне, а говорити інше); **caput sine lingua** *чужим розумом жити* (досл. *голова без язика*); **ex lingua stulta incommoda multa** *із дурної мови багато незручностей* (*неприємностей*).

Неоднозначне тлумачення має фразеологізм bos in lingua *бик на язику*. З одного боку, він містить негативну оцінку людини, оскільки, як відомо, биками у Стародавній Греції називали монети із зображенням бика, тому у висловлюванні мова іде про продажних суддів та підкуплених свідків. З іншого боку, можна говорити про емоційний стан людини, стан розгубленості, коли аж язик німіє (ніби бик стоїть на язиці).

Не менш поширеним у фразеологізмах латинської мови є використання соматизма *oculus око.* Вченими доведено, що 90 % інформації людина дістає завдяки органам зору, а тому око – символ розуму й духу. Як відомо, у Стародавній Греції він знайшов своє втілення в Оці Зевса, в ісламі – названий Оком Аллаха. Фраземи з компонентом *oculus,* крім спектра зорового сприйняття та отримання інформації, позначають також об'єктивну оцінку дійсності та психоемоційний стан людини, її почуття: oculis, non manibus *для очей, а не для рук* (тобто, познайомитись поверхово); demonstratio ad oculos *очевидний доказ;* aliquem plus oculis amare *кохати когось понад усе* (досл. *кохати когось більше, ніж: власні очі*) та ін.

Соматичні компоненти *manus рука Tapes нога* в латинській фразеології використовуються в більшості випадків для номінації людини, її рухів, діяльності та вчинків за метафоричним і метонімічним принципами. Так, рука, згідно з уявленнями стародавніх народів, – символ діяльності, захисту, сили та влади. Саме з такими значеннями вживається лексема manus у словниках латинської мови: 1) авторитет глави роду, сила влади імператора: **in manus venire** *підпадати під владу* (досл. *попадати до рук*); **per manus** *з покоління в покоління* (досл. *через руки*); manu militari *із*

застосуванням примусу, сили (досл. *військовою рукою*) та ін.; 2) осуд, зневага і негативні аспекти в людських стосунках: cum manu *під владою батька* (досл. *з рукою*)

— ідеться про різновид укладання шлюбу, коли дружина, виходячи заміж, залишалася під владою батька; sine manu *під владою чоловіка* (досл. *без руки*);

— різновид укладання шлюбу, коли дружина, виходячи заміж, потрапляла під владу чоловіка; manus manum lavat *рука руку миє* – як відомо, початкове значення цього вислову було абсолютно позитивним – рука руку миє, щоб чисті були.

Фразеологізми з компонентом *pes нога, стопа* репрезентують рух, трансформовано щодо семантики називають дії, пов'язані з реакцією людини на інших людей, їхні вчинки та слова: pede claudo *кульгавою стопою,* тобто повільно (пор. укр. *повзти, мов черепаха*); per pedes apostolorum *стопами апостолів,* тобто пішки; omni pede stare *твердо стояти на ногах;* stante pede не *сходячи з місця,* тобто, відразу ж; stans pede in uno *стоячи на одній нозі;* pedem opponere *протидіяти, підставляти підніжку, заважати;*

Оцінно-порівняльний характер та культурно-детермінологічна мотивація властива такому фразеологізму ex pede Herculem *за ногою (пізнаємо Геркулеса),* який відображає античний міфологічний образ одного з найпопулярніших грецьких героїв – Геркулеса.

На основі соматизму *auris вухо* в латинській мові утворено ряд фразеологізмів, які найчастіше стосуються різних аспектів слухового сприйняття людини, її поведінки, емоційного стану: aures habent et non audiunt *мають вуха, але не чують;* homo durae auris *глухувата людина* (досл. *людина тугого вуха);* servire auribus alicujus *служити вухами кому-небудь,* тобто, говорити на догоду кому-небудь; aurem substringe loquaci *насторожуй вухо біля говоруна;* auris arrigere *підняти вуха,* тобто насторожитись; auribus accipere *вислухати* (досл. дізнатись вухами); in aurem dicere *говорити на вухо,* тобто таємно; in dextram aurem dormire *спати на обидва вуха,* тобто міцно спати; qui habet aures audiendi, audiat *той, хто має вуха, нехай почує;* auribus teneo lupum *тримаю вовка за вуха,* тобто, перебуваю у безвихідному становищі та ін.

Цікаво, що у фразеологічних одиницях з лексемою *auris,* крім основного значення *слухати,* реалізується також значення *нагадувати:* ad aures venire / aurem vellere дослівно перекладається *легко ущипнути за вухо* (тобто, *нагадати про щось).* Ця цікава асоціація зумовлена тогочасними уявленнями про зв'язок

просторової та часової організації пам'яті з багатьма структурами мозку, моторні та слухові зони якого відповідають, як відомо, саме за роботу пам'яті.

Таким чином, соматичний компонент фразеологічних одиниць, зокрема, у латинській мові, виявляє їх семантичну варіативність, співмірну з динамікою мовної свідомості людини як носія лінгвокультурного коду, що міститься і у фразеологізмах. Дослідницька увага до проблеми фразеологізмів-соматизмів продиктована актуалізацією антропоцентричної домінанти в сучасній лінвістиці, позначеній за такої постановки питання впливом інших наук гуманітарного циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Берестнев Г.И.* Самосознание личности в аспекте языка / Берестнев Г.И. // Вопросы языкознания. – 2001. – №1. – С. 60-84.

2. *Вайнтрауб Р.М.* Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках / Р.М. Вайнтрауб // Труды Самарканд, ун-та. Нов. Сер. – Вьш. 288. Вопросы фразеологии. – Самарканд, 1975. – № 9.

3. *Голубовская И.А.* Этнические особенности языковых картин мира : монография / И.А. Голубовская. – К., 2002. – 293 с.

4. *Красных В.В.* Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. Лекционный курс / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.

5. *Пилипів О.* Соматизми у фразеології латинської мови [Ел. ресурс] / Ольга Пилипів. – Режим доступу : http: // www.lnu.edu.ua / faculty / inomov.new / Foreign_Philology / Foreign_Philology / ForeignJPhilology_122 / articles /22pylypiv.pdf.

6. *Сайфи Л.А.* Концептуализация соматического образа человека в языке и дискурсивных практиках : на материале современного английского языка : автореф. дис. на соискание науч. ступени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" [Зл. ресурс] / Л.А. Сайфи. – Режим доступа : http: // www.dissercat.com / content / kontseptuaHzatsiya-somaticheskogo-obraza-cheloveka-v-yazyke-i-diskursivnykh-praktikakh-na-m

7. *Селіванова О.* Нариси з української фразеології : монографія [Текст] / О. Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.

8. *Стрілець Н.Я.* Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Н.Я. Стрілець. – Л., 2002.

9. *Череповська Н.* Символізація як засіб психологічного захисту в умовах збільшення інформації [Ел. ресурс] / Н. Череповська. – Режим

доступу : http: // www.newacropolis.org.ua / ua / study / conference / archive.php?thesis=4151.

10. *Щирова В.С.* Соматические фразеологизмы немецкого языка в когнитивно-дискурсивном аспекте : на материале периодической печати : автореф. дис. на соискание науч. ступени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" [Зл. ресурс] / В.С. Щирова. – Режим доступа : http: // www.dissercat.com / content/somaticheskie-frazeologizmy-nemetskogo-yazyka-v-kognitivno-diskursivnom-aspekte-na-materiale.

11. *Эмирова А.М.* Некоторые актуальные вопросы современной русской фразеологии (опыт семантического анализа фразеологических единиц) / А.М. Эмирова. –Самарканд, 1972.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2013 р.

Душка-Іванов А. студ.,
КНУ імені Тараса Шевченка

ЛАТИНСЬКОМОВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: ПРИРОДА, СУТНІСТЬ, ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ

В статье рассматриваются теоретические аспекты анализа фразеологизмов с соматическим компонентом, как они представлены в исследованиях языковедов XX-начала XXI столетия.

Ключевые слова: *фразеологизм, соматизм, языковая картина мира.*

In the article attention is concentrated on the linguistic parameters of phraseological units with a somatic component in the studies of scientists in the XX – XXI century.

Key words: *phraseological unit, somatism, language model of the world.*

УДК 811.161.2

Д'яконова О.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ ЩАСТЯ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ: ПОТЕНЦІЙНІСТЬ ЧИ РЕАЛІЗОВАНІСТЬ?

У статті подається короткий огляд результатів існуючих досліджень мовної об'єктивації концепту ЩАСТЯ та здійснюється аналіз лінгвопрагматичних параметрів реалізації семантичної опозиції "потенційність/реалізованість щастя" на матеріалі статей жіночих та чоловічих розважальних порталів.

Ключові слова: *дискурс, концепт, щастя, пошук щастя, розважальні портали, пропозиція, ілокуція, модальність.*

Емоції та мова перебувають у складних стосунках взаємозв'язку та взаємовпливу. З одного боку, емоції впливають на продукування мови на всіх рівнях, починаючи від пропозиційно-концептуального й закінчуючи лексико-семантичним і просодичним. Більшою чи меншою мірою вони активуються також і підчас сприйняття усного та письмового мовлення. З іншого боку, емоційні переживання набувають мовного вираження та виникають під впливом мовних повідомлень [Schwarz-Friesel 2007, 125-129; 134-209]. Останньому аспекту, тобто передусім репрезентативній та, дещо меншою мірою, конститутивній функції мови та мовлення щодо емоцій в останні роки та десятиріччя було присвячено чимало лінгвістичних праць, напр. [Kövecses 1990; Fiehler 1990; Wierzbicka 1999; Красавский 2001; Голубовська 2004; Schwarz-Friesel 2007; Путій 2007; Апресян 2011].

За існуючими дослідженнями репрезентації концепту ЩАСТЯ на лексико-семантичному та фразеологічному рівнях європейських мов, а також на матеріалі художньої літератури та опитувань (російськомовних) інформантів, щастя постає як "телеономний" концепт, тобто асоціюється з однією з найвищих цінностей та цілей життя людини. Таке розуміння щастя включає в себе позитивні емоційний та когнітивний складники [Воркачев 2004]. В англійській мові це значення найвищого ступеня благополуччя зафіксовано насамперед за іменником *happiness* і лише частково за прикметником *happy*, який відзначається меншим ступенем інтенсивності семантики [Wierzbicka 1999, 51-54]. Крім того, основна лексема на позначення щастя в українській та німецькій мовах (*щастя* та *Glück*) може позначати також і "удачу", "талан", "добру долю". Це значення експліцитно не включає емоційної компоненти, є етимологічно обумовленим і більш давнім за емоційне. Серед поширених метафор щастя – реїморфна (рідина, повітря), антропоморфна, синестетична (світло, вогонь); універсальна "орієнтаційна" метафора "верху" за Дж. Лакоффом і М. Джонсон [Воркачов 2004, 93-97; Д'яконова 2012].

Особливе значення у концептуальній структурі щастя посідає понятійне та метафоричне представлення його як пошуку. Так, у дискурсі англомовних ЗМІ найпоширенішою метафорою щастя

виявилося "переслідування" щастя – "pursuit of happiness" [Stefanowitsch 2004]. "Новая философская энциклопедия" характеризує щастя як "кінцеву суб'єктивну *мету* діяльності людини" [Гусейнов 2010, 686; курсив мій – *О. Д.*]. Німецька й українська романтична лірика яскраво протиставляються за ознакою репрезентації щастя як присутнього (німецька) або відсутнього (українська) у певний момент [Д'яконова 2012]. Наша розвідка має на меті вивчити реалізацію опозиції пошуку/реалізованості щастя у дискурсі статей жіночих та чоловічих розважальних порталів. Під цим кутом зору буде розглянуто: 1) вербально-семантичні *способи* дискурсивної репрезентації концепту ЩАСТЯ, зокрема особливості застосування категорії модальності в дискурсі щастя, та 2) дискурсивно і комунікативно обумовлені *причини* саме такого представлення, що дозволяє встановити аналіз тексту в термінах теорії мовленнєвих актів.

Спираючись на позицію Ш. Майєра, інтернет-портал ми розуміємо як веб-сайт тематичної та/або групової орієнтації, найчастіше комерційно спрямований та такий, що пропонує користувачам регулярно оновлювану інформацію з відповідних тем, онлайн-сервіси (напр., пошук, замовлення квитків) та можливості комунікації між юзерами й обміну думками. Комерційна спрямованість порталу реалізується не напряму, через акти продажу, а завдяки рекламному супроводу інформаційного наповнення. Власне матеріали порталу можуть функціонувати як комерційні та тематичні "вказівки" для користувачів Мережі [пор. Meier 2008, 336-338].

Окремий різновид порталу становлять ґендерно орієнтовані жіночі та чоловічі розважальні портали (англ. lifestyle magazines, нім. Lifestyle-Magazine), що виступають електронним аналогом глянцевої преси та зазвичай складаються з таких розділів, як здоров'я, краса, спорт, кохання і стосунки, кулінарія, культура, світська хроніка, техніка і та ін. Відмінності дискурсу розважальних порталів, порівняно із традиційною пресою, на нашу думку, полягають у багатоканальності подання інформації (текст, графіка, аудіо, відео), гіпертекстовості (внутрішні та зовнішні посилання в тексті) та інтерактивності (можливість оцінки матеріалів, коментування та обговорення між користувачами тощо).

За О.С. Анісімовою, прагматична ситуація щастя в англомовному журнальному дискурсі виникає навколо концепту "happiness" і будується на пропозиції <X is happy> (з

темпоральними варіантами <X was happy> та <X will be happy>) [Анисимова 2007, 8]. Це є чинним також і для дискурсу статей розважальних порталів, що розгортається навколо пропозиції <X (був/буде) щасливий>.

Місце X у пропозиції <X щасливий> у дослідженому матеріалі може набувати усіх трьох особових значень (третьої, найчастіше відомої та/або авторитетної особи; адресата тексту; автора тексту), а також безособове та неозначено-особове. Третя особа представлена насамперед зірками шоу-бізнесу, письменниками і та ін.: *Das Glücksniveau des Autors blieb von der Expedition nicht unberührt: "Ich bin weniger unglücklich, als vor den Reisen. Und ich habe an den Orten, die ich besucht habe, wichtige Lektionen gelernt. Darüber, wie man sein Leben leben soll – wie in den Kleinstaaten Bhutan oder Island. Und wie man es nich tun sollte – wie in Moldawien oder Katar."* (www.fem.com); *Karrueche Tran wants happiness after her rollercoaster relationship with Chris Brown* (www.femalefirst.co.uk). Також у цьому випадку протагоністом може виступати пересічна особа, яка потрапила у незвичайну ситуацію: *Наприклад, цього літа старенька сімейна пара з невеликого шотландського містечка Фалкірк Колін і Кріс Вейр зірвала найбільший в історії європейських лотерей джек-пот – $250 млн. Після виграшу вони поділилися своїм щастям зі світом на прес-конференції, розповіли про плани на майбутнє* (man.tochka.net/ua/). Із суб'єктом першої особи зазвичай корелює дійсний модус, хоча, як у другому прикладі, щастя може розглядатися і як бажане. Такі тексти характеризуються репрезентативною (повідомити про особисте життя, досвід певних осіб) та/або директивною (показати, що (не)слід робити, щоб бути щасливим) ілокуцією. За термінологією А.М. Приходька [Приходько 2008: 239], у першому випадку ЩАСТЯ виступає як автохтонний (похідний, але поширений, характерний для певного дискурсу), у другому як метахтонний (такий, що задає тему та дає назву дискурсу) концепт.

Друга особа представлена прямим звертанням до читача та співвідноситься з модусом рекомендації, як досягти щастя: *Just write down, each day, something for which you're grateful – such as your health, your family, a beautiful morning, a smile from a stranger or a hug from a friend. <…>Keeping a daily gratitude journal is equivalent to strengthening your happiness muscles*

(www.dailymail.co.uk/femail/). Таким чином, стаття в цілому виступає як директивний мовний акт, комунікативною метою якого є порада (пор. назву статті *Пройди чотири кроки до щастя*, lady.tochka.net/ua/), хоча на формально-граматичному рівні може реалізовуватися в т. ч. і за допомогою дійсного стану дієслова: *Настав момент зрозуміти і прийняти всі свої дивацтва. Ти думаєш, що твоє занадто кучеряве волосся, любов до паскудних фільмів жахів і вишивки роблять тебе дивною і непривабливою?* (lady.tochka.net/ua/). З точки зору модальності як відношення пропозиційного змісту фрази до дійсності у цьому випадку можна говорити про бажаність, необхідність, можливість щастя для адресата з точки зору автора. Українські статті виявляються тут дещо більш категоричними, ніж англійські та німецькі. Пор.: *Часто ми говоримо, мовляв, це чоловік повинен зробити жінку щасливішою. Насправді ж все залежить тільки від нас. І потрібно бути в деякій мірі егоїстом, щоб відновити стосунки, що дали тріщину* (lady.tochka.net/ua/); *Auch Buddha war ein Mensch… und deswegen ist das Vorschieben der Ausrede, man könne das Glücklichsein nicht erlernen, nicht gegeben. Buddha führte selbst vor, was menschenmöglich ist: ein glücklicher, friedvoller, freundlicher und weiser Mensch sein zu können* (www.fem.com); *You can change your mind simply by changing your body!* (www.femalefirst.co.uk).

У проаналізованому матеріалі виникає функціональна синонімія неозначено-особових і безособових конструкцій, з одного боку, та конструкцій із суб'єктом 2 особи, з іншого. Перші також часто застосовуються для вербалізації глобального комунікативного наміру рекомендації. Особливо характерними неозначено-особові та безособові звороти є для німецьких текстів, де вони реалізуються за допомогою займенника *man*, пасивного стану, неповних речень: *... und auf einmal ist man glücklich, ganz ohne Traumfigur!*; *Morgen wird ja wieder großartig trainiert*; *Moment – Genuss? Speisen? Creme? Sogar ein ganzes Menü? Nein, nein, nein, so nicht! Damit ist jetzt Schluss!* (www.menshealth.de). Такі конструкції є прагматично більш нейтральними, дистанційованими, що має на меті не відлякати читача надмірною фамільярністю.

З іншого боку, неозначено-особові конструкції, конструкції із суб'єктом 1 особи множини, 2 особи, 3 особи використовуються у комунікативно синонімічних декларативних висловленнях, що передають загальні закономірності та відомості щодо фізіології

людини та її щастя: *Am Ende gibt es dann noch ein Rezept für jeden Tag, damit man das Glück behält und weiter festigt* (www.fem.com); *Наш мозок залучений у все, що ми робимо, тому програмування думками допомагає в будь-якій життєвій галузі*; *Твоє щастя, удача, здоров'я, розум, упевненість у собі залежить від твоєї самооцінки* (man.tochka.net/ua/); *Scientists found that those lucky enough to inherit the right personality mix have a "reserve" of happiness which can be called on in times of stress* (www.dailymail.co.uk/femail/). Такі висловлення є типовими для статей із загальним рекомендаційним комунікативним змістом.

Нарешті, проаналізований матеріал демонструє і такий варіант реалізації пропозиції <X is happy>, коли X дорівнює 1 особі однини. У цьому випадку йдеться про своєрідну комбінацію наративу й інструкції, що описує певну дію, яка, на думку автора, призводить до щастя, як-то приготування піци або розвиток мускулатури: *Glück ohne Manieren. Bei einer Pizza geht es nur um eins: Schamlos glücklich werden* (www.gq-magazin.de). У процитованій статті формально неозначено-особовий займенник *man* послідовно вживається у функції 1 особи однини, що є можливим у німецькій мові та експлікується через пасажі на зразок: *Da man kein Seefahrer ist, der an Land eine Marinara gegen den Heißhunger braucht, entscheidet man sich für die Pizza Margherita, nach einer Königin benannt – Margarete von Savoyen, die im Juni 1889 bei einem Besuch in Capodimonte den Wunsch äußerte, eine einheimische Spezialität zu kosten*. Тексти такого типу, знову-таки, являють собою поєднання репрезентативу та директиву, адже вони імплікують, що дії авторів буде повторено читачами. Оскільки цей тип тексту ґрунтується на реальному або такому, що представляється як реальний, досвіді авторів, стосовно пропозитивного змісту тут виникає дійсна модальність.

Для багатьох експліцитно рекомендативних статей властивий, до того ж, комісивний комунікативний зміст: читачеві гарантується щастя за умови виконання наведених методик. Ступінь імовірності досягнення щастя при цьому зазвичай не експлікується. Пор.: *So next time you are feeling a little down in the dumps, why not try Lisa Turner's 10 simple steps to regaining your happiness instantly!* (www.femalefirst.co.uk); *I strongly recommend that you keep practising all the techniques I've shown you, even if you begin to feel happier straight away. All of them will enhance your happiness. And sooner or*

later, when life brings more challenges your way, you'll be in a much better position to cope (www.dailymail.co.uk/femail/); *А допоможуть у цьому наші рекомендації* (lady.tochka.net/ua/); *In 21 Tagen kann man eine Menge über sich und das Glück lernen und mit einem besonderen Programm aus Psychologie und fernöstlicher Heilkunst zu mehr Balance finden* (www.fem.com).

Наведені у статтях техніки та методики досягнення щастя або ж об'єкти та різновиди діяльності, що йому сприяють, зазвичай характеризуються денотативною атрибутивністю. У першому випадку вказуються персоналії та назви книг популярних психологів та духовних діячів західного і, меншою мірою, східного походження, на яких ґрунтується виклад матеріалу. На британських і німецьких порталах, до того ж, часто додається ціна книги та контактна інформація для її замовлення або зв'язку з автором, напр. *EXTRACTED from I CAN MAKE YOU HAPPY by Paul McKenna, published by Bantam at £10.99. © 2011 Paul McKenna. To order a copy (p&p free) call* ****** (www.dailymail.co.uk/femail/). У другому випадку можливість придбання відповідних товарів або користування послугами реалізується через гіпертекстові посилання.

Таким чином, онлайн-дискурс щастя, що практикується у межах жанру статті розважального жіночого або чоловічого порталу, розгортається навколо пропозиції <Х (був/буде) щасливий>. Він репрезентує реальне або удаване щастя автора тексту або третіх осіб і конструює ідентичність адресата як індивіда, що не в змозі бути щасливим самостійно та для досягнення щастя потребує порад "експертів з щастя". Репрезентативна комунікативна функція статей найчастіше доповнюється директивною (рекомендації). Неагресивне спонукання адресата до досягнення щастя здійснюється завдяки висловлюванням у модусах бажаності і можливості та комісивним висловленням, що "обіцяють" щастя завдяки виконанню описаних у тексті речей. Через актуалізацію концепту ЩАСТЯ здійснюється намір продати адресату певні товари або послуги: happiness sells.

Характеристику лінгвопрагматичних параметрів віртуального дискурсу щастя не можна вважати вичерпаною. Перспективним видається дослідження таких особливостей аналізованого дискурсу, як інтертекстуальність, гендерна специфіка, інтерактивний діалог, понятійне наповнення концепту, метафори щастя і та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Анисимова Е. С.* Прагматическая ситуация счастья и ее дискурсивная реализация в современном английском языке: Дис… канд. филолог. наук: 10.02.04 / Анисимова Елена Сергеевна. – Иркутск, 2007. – 173 с. 2. *Апресян В. Ю.* Опыт кластерного анализа: английские и русские эмоциональные концепты. – Ч. 1 // Вопросы языкознания. – № 1. – 2011. – С. 19-51. 3. *Воркачев С. Г.* Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2004. – 192 с. 4. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с. 5. *Гусейнов А. А.* Счастье // Новая философская энциклопедия. – Т. 3. – М. : Мысль, 2010.– С. 686-688. 6. *Д'яконова О. В.* Вербалізація концепту ЩАСТЯ в німецькій та українській лінгвокультурах (на матеріалі романтичної лірики першої половини XIX ст.) // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 41. – Ч. 2. – 2012. – С. 20-26. 7. *Йоргенсен М. В., Филлипс Л. Дж.* Дискурс-анализ. Теория и метод / М. В. Йоргенсен, Л. Дж. Филлипс. – Х. : Гуманитарный центр, 2008. – 352 с. 8. *Красавский Н. А.* Эмоциональные концепты в русской и немецкой лингвокультурах / Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с. 9. *Приходько А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с. 10. *Путій О. С.* Репрезентація макроконцепту "стан людини" в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. С. Путій ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х. : [б. и.], 2010. 256 с. 11. *Fairclough N.* Analysing discourse: Textual analysis for social research / N. Fairclough. – London, New York : Routledge, 2003. – 270 p. 12. *Fiehler R.* Kommunikation und Emotion : theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion / Fiehler R. – Berlin : Walter de Gruyter, 1990. – 335 S. 13. *Kövecses Z.* Emotion concepts / Z. Kövecses. – New York : Springer, 1990. – 230 p. 14. *Meier S.* (Bild-)Diskurs im Netz / S. Meier. – Köln : Herbert von Halem, 2007. – 473 S. 15. *Schwarz-Friesel M.* Sprache und Emotion / M. Schwarz-Friesel. – Tübingen, Basel : A. Francke, 2007. – 401 S. 16. *Stefanowitsch A.* HAPPINESS in English and German: A metaphorical-pattern analysis // Language, culture, and mind. / Achard M., Kemmer S. – Stanford, 2004. 17. *Wierzbicka A.* Emotions across languages and cultures : diversity and universals / A. Wierzbicka. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013.

Дьяконова О., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КОНЦЕПТ СЧАСТЬЕ В ВИРТУАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ: ПОТЕНЦИАЛЬНОСТЬ ИЛИ РЕАЛИЗОВАННОСТЬ?

В статье подаётся краткий обзор результатов существующих исследований языковой объективации концепта СЧАСТЬЕ и осуществляется анализ лингвопрагматических параметров реализации семантической оппозиции "потенциальность/реализованность счастья" на материале статей женских и мужских развлекательных порталов.

Ключевые слова: *дискурс, концепт, счастье, поиск счастья, развлекательные порталы, пропозиция, иллокуция, модальность*

Dyakonova O., post-graduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

The concept HAPPINESS in the virtual discourse: potentiality or reality?

The article briefly summarizes studies of the concept HAPPINESS in its linguistic manifestation and analyzes the linguo-pragmatic parameters of the semantic opposition "potentiality/reality of happiness" in the articles of women's and men's online lifestyle magazines.

Key words: *discourse, concept, happiness, pursuit of happiness, online lifestyle magazines, proposition, illocution, modality*

УДК 81'255/.276.3-053.6=111

Дяченко Ю.В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ ІДІОЛЕКТУ ПІДЛІТКА У РОМАНІ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА "THE CATCHER IN THE RYE" (на матеріалі перекладів російською та українською мовами)

У статті розглядаються труднощі відтворення індивідуального мовлення, а саме підліткового сленгу, у художньому перекладі на прикладі роману Дж.Д.Селінджера "The Catcher in the Rye" ("Над прірвою у житі") та його перекладів українською та російською мовами.

Ключові слова*: ідіолект, сленг, художній переклад.*

Переклад художніх творів нерозривно пов'язаний із труднощами відтворення та збереження художнього мовлення. Загалом, розрізняють мовлення автора, власне його ідіостиль, та мовлення його персонажів, тобто ідіолект головних героїв. Створюючи художній образ, автор може надавати мовленню персонажів твору індивідуальних мовних характеристик. Саме особистий характер використання загальних мовних засобів, як основна риса ідіолекту, створює значні труднощі у перекладі, а надто, якщо мова йде про переклад художніх творів. Перед перекладачами постає нелегке завдання – вміло і вправно передати не лише особливості мовлення, а зберегти й те стилістичне забарвленння та конотацію, які прагнув донести до цільової аудиторії автор оригіналу.

Зараз теоретики і практики перекладу дедалі частіше звертаються до пошуку стратегій і тактик відтворення індивідуального мовлення, що, у свою чергу, обумовлює **актуальність** обраної теми. Так, наприклад, Т. Андрієнко у своїй статті досліджувала проблему відтворення соціалекту художніх персонажів у перекладі [Андрієнко 2012], питання гендерлекту в художньому перекладі досліджували А. Вандишева [Вандишева 2005], Ю. Олексійчук [Олексійчук 2007], О. Сизова [Сизова 2007], особливості перекладу просторіччя головних героїв у художньому дискурсі висвітлив О. Медвідь [Медвідь 1993]. До проблеми перекладу діалектизмів в ідіолекті художніх персонажів зверталися Т. Некряч [Некряч 2002], А. Щербак [Щербак 2012], сленг у перекладацькому аспекті досліджував В. Балабін [Балабін 2002].

Утім, мовлення підлітків складає особливий пласт ідіолекту, який використовує конкретні функції в художньому творі та допомагає втілити авторський задум. Пошук стратегій і тактик відтворення ідіолекту підлітків складає **новизну** нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є ідіолект головного героя в романі Дж.Д. Селінджера "The Catcher in the Rye", а саме сленгові одиниці, вульгаризми і жаргонна лескика. **Предметом** дослідження є специфіка відтворення особливостей ідіолекту головного героя Голдена Колфілда на прикладі перекладів роману Дж.Д. Селінджера "The Catcher in the Rye" українською та російською мовами. Мовлення є одним з основних видів індивідуалізації особистості. Загалом, більшість підлітків у повсякденному спілкуванні вдаються до використання сленгу.

Існує низка причин уживання сленгу молоддю. Найголовнішою з них є не стільки прагнення урізноманітнити спілкування, стільки бажання виокремитися, стати більш колоритною спільнотою, виявити своє "я", а також протиставити себе іншим, виражаючи цим незадоволення і непідкорення постулатам поведінки і нормам суспільства. Сленг нерідко проникає і в головну культуру, просочуючись через різні субкультури. Деякі слова зникають, або ж не вживаються в основній культурі, інші – на довгий час вкорінюються і залишаються функціонувати в головній культурі.

Таким чином, найбільша складність у роботі зі сленгом – знаходження сучасних адекватних відповідників. До того ж, у перекладі українською мовою виникає проблема розробки сленгового словника взагалі. Оскільки українська мова довгий час перебувала під впливом близькоспорідненої російської мови, то довгий період вона засмічувалася саме "модним" на той час російським сленгом.

Практично всі літературознавці зазначають те, що Дж.Д. Селінджер у своєму романі "The Catcher in the Rye" подає нам прекрасний зразок сучасної йому молодіжної мови. Творчість Дж.Д. Селінджера багата на сленг, тому саме на його романі можна вдало дослідити всі особливості сленгових одиниць, а саме: емоційно-експресивне забарвлення, лаконічність, образність, здатність постійно змінювати межі.

Дж. Д. Селінджер пише про американського підлітка кінця 40-х початку 50-х років XX століття. Мова в романі ведеться від імені самого хлопця, тому читачам досить легко проникнути у підліткову філософію того часу і пізнати всі її тонкощі. Мова Голдена повна відхилень від граматичної та лексичної норми, хлопець постійно вживає паразитичні слова, лайливу лексику, проте він не просто такий собі волоцюга з вулиці, він – інтелігент. Його лексика наповнена модними інтелектуальними, психоаналітичними і соціологічними термінами. Начитаний юнак, який досить скептично ставиться до своїх здібностей: "*I'm quite illiterate, but I read a lot*", має у своєму словниковому запасі такі слова, як "*ostracized*", "*unscrupulous*", "*conversationalist*", "*psychic*". Отже, поряд із підлітковим сленгом, яким розмовляє Голден, ми чуємо мову дорослої, досить освіченої людини, яка, до того ж, непогано знає психологію. Ось як відбувається знайомство з головним героєм:

"*If you really want to hear about it, the first thing you'll probably want to know is where I was born, and what my* ***lousy childhood*** *was like, and how my parents were occupied and all before they had me, and all that* ***David Copperfield kind of crap****, but I don't feel like going into it, if you want to know the truth. In the first place,* ***that stuff bores me****, and in the second place,* ***my parents would have about two hemorrhages*** *apiece if I told anything pretty personal about them. They're quite touchy about anything like that, especially my father. They're nice and all – I'm not saying that – but they're* ***also touchy as hell***" [Salinger 2011, 3] – "*Якщо ви справді надумали читати цю історію, то насамперед вам, мабуть, захочеться довідатись, де я з'явився на світ божий, як минало моє* ***безголове дитинство****, що робили мої батько й мати, поки мене ще і в проекті не було, – одне слово, всю оту* ***муру в дусі Девіда Копперфілда****. Та як хочете знати правду, я не маю охоти закопуватись у той мотлох. По-перше,* ***все це мені остогидло, як гірка редька****, а по-друге,* ***і батька, й матір моїх по двічі вхопив би грець кожного****, якби я почав роздзвонювати про їхні домашні справи. Вони в мене щодо цього вразливі – не приведи господи, надто* ***старий****. Загалом вони добрі, що й казати,* ***тільки ж вразливі – страх***" [Селінджер, пер. Логвиненка 2010, 3] – "*Если вам на самом деле хочется услышать эту историю, вы, наверно, прежде всего захотите узнать, где я родился, как провел свое* ***дурацкое детство****, что делали мои родители* ***до моего рождения****, – словом, всю эту* ***давид-копперфилдовскую муть****. Но, по правде говоря, мне неохота* ***в этом копаться****. Во-первых,* ***скучно****, а во-вторых, у моих* ***предков****, наверно,* ***случилось бы по два инфаркта на брата****, если б я стал болтать про их личные дела. Они этого терпеть не могут, особенно отец. Вообще-то они люди славные, я ничего не говорю, но* ***обидчивые до чертиков***" [Селинджер, пер. Райт-Ковальової 1975, 1].

З наведеного прикладу зрозуміло, що мовлення головного героя жодним чином не схоже на мовлення пересічної людини. Воно переповнене сленгізмами, жаргонізмами і навіть, певною мірою, вульгаризмами.

Наприклад, словосполучення "*lousy childhood*": в англійській мові прикметник "*lousy*" тлумачиться як "especially spoken: of very *bad quality* (awful, terrible)" [Longman 2009, 841] і має певний ряд синонімів: "*crappy*", "*shitty*" "*stinking*", які своєю чергою належать до прошарку вульгаризмів і сленгізмів. У російській мові аналогом англійського "*lousy*" стають слова синонімічного ряду "*вшивый*", "*ничтожный*", "*мерзкий*" [Драгункин 2006, 352]. На нашу думку,

російський перекладач обирає стилістичний відповідник "*дурацкий*", який, передаючи стилістичне забарвлення, є досить характерним для молодіжного сленгу. Зрозуміло, що такими словами старше покоління розкидатися в буденному мовленні не буде, як це робить наш герой. В українському словнику англійському слову "*lousy*" маємо такий ряд відповідників: "*поганий*", "*паскудний*", "*кепський*", "*паршивий*", "*нікчемний*" та вульгаризми "*фіговий*" і "*гівняний*" [Шерік 2005, 94]. Слово "*безголовий*", яке підібране в українському перекладі, віддаляється від оригіналу і не несе в собі тієї ж самої семантики, через що втрачається стилістична насиченість оригіналу. Звернімо увагу на фразу "*all that David Copperfield kind of crap*", яка майже рівноцінно перекладена в обох перекладах, і несе в собі однакову стилістичну конотацію: "всю оту *муру* в дусі Девіда Копперфілда" і "всю эту давид-копперфилдовскую *муть*". По-перше, два перекладацькі відповідники – повні синоніми, а по-друге, і "*мура*" і "*муть*" належать до зниженої розмовної лексики. Свої оповідки головний герой прирівнює до всіляких фокусів славнозвісного ілюзіоніста і гіпнотизера Девіда Копперфільда, які сам вважає нісенітницею. Проте є одна відмінність між двома перекладами – задля того, щоб надати слову більшої експресивності, український перекладач О. Логвиненко запозичує слово "*мура*", якого в українській мові як такого не існує, з російської. Вкладаючи це слово в уста підлітків, воно звучить хоч і зрусифіковано, але досить таки природно і ми навіть не відчуваємо жодної запозиченості. Тоді як переклад фрази "*that stuff bores me*", він відтворює фразеологічним зворотом "*остогидло як гірка редька*" і цим вносить відтінок одомашнення. Перекладач занадто одомашнює означену лексичну одиницю, тому в контексті прочитується не сленг, а колоритний фразеологізм. Можливо, перекладач вжив сталий вираз задля того, щоб підкреслити емоції і почуття головного героя, але, все ж таки, ми маємо пам'ятати, що мова ведеться від імені самого підлітка, і тому в перекладі варто зважати на всі характерні риси його мовлення. Р. Райт-Ковальова передає значення нейтральним відповідником "*скучно*" і не відходить від задуму автора, але згладжує переклад. Російська перекладачка відтворює вираз "*two hemorrhages*" досить близько до задуму автора – "*случилось бы по два инфаркта на брата*". Прийом стилістичної компенсації простежується в першій частині речення, коли перекладач передає "*parents*" не "*батьками*"

або "*рідними*", а "*предками*". Слово "*предки*" в жартівливій і розмовній формі вживається для позначення батьків. Більшою мірою саме це слово поширене у буденному жаргоні підлітків. В українському ж перекладі нейтральне слово "*father*" відтворено сленговим відповідником "*старий*". Для того, щоб компенсувати втрати у попередньому перекладі, перекладач вдається до компенсації, і, таким чином, наближує прочитання перекладу до цільової аудиторії – підлітків. Натомість на позначення того ж самого інфаркту, він вживає слово "*грець*" і знову ж таки вдається до народності: "*грець*" – народна назва апоплексичного удару, паралічу (звідси й "*когось ударив грець*") [Шерік 2005, 17].

В оригіналі Дж.Д. Селінджер вживає слово "*hell*", першорядне значення якого "*пекло*", "*ад*". Оскільки це слово біблійного походження, то підбирати відповідник у процесі перекладу до нього треба з неабиякою обережністю. О. Логвиненко робить контекстуальну заміну і уникає вживання біблійних номінацій, замінивши англійський відповідник словом "*страх*". Можемо припустити, що підставою для такої контекстуальної заміни була тотожність відчуттів, які переживає людина і власне читач, стикаючись із такими словами як "*пекло*", "*ад*" тощо. Р. Райт-Ковальова залишає у перекладі слово "*чертиков*", перекладачка додає до слова пестливий суфікс -*ик*, аби пом'якшити слово релігійного походження.

Головний герой використовує у своєму повсякденному мовленні також ідіоматичну лексику, тому для перекладача це стає ще одним викликом у процесі перекладу.

"*Well, you could see he really* ***felt pretty lousy*** *about flunking me. So I* ***shot the bull for a while****. I told him I was* ***a real moron****, and all that stuff. I told him how I would've done exactly the same thing if I'd been in his place, and how most people didn't appreciate how tough it is being a teacher. That kind of stuff. The old bull*" [Salinger 2011, 16] – "*Ага, думаю, виходить,* ***сумління*** *тебе все ж таки* ***мучить****, що засипав мене! І я вирішив трохи* ***спекульнути****. Як* ***завів торочити*** *йому про те, що, мовляв, я вчинив би точнісінько так само, багато хто взагалі навіть не здогадується, як важко вчителям... Одне слово,* ***наплів йому сім мішків вовни****. На таке я мастак*" [Селінджер, пер. Логвиненка 2010, 21] – "*Да, видно, ему было* ***здорово не по себе*** *оттого, что он меня провалил. Тут, конечно, я принялся* ***наворачивать****. Говорил, что я* ***умственно отсталый****, вообще*

кретин**, что я сам на его месте поступил бы точно так же и что многие не понимают, до чего трудно быть преподавателем. И все в таком роде. Словом, **наворачивал как надо" [Селинджер, пер. Райт-Ковальової 1975, 17].

Досить важливим завданням є передача ідіоми читацькій аудиторії такої ж вікової категорії, до якої належить сам Голден. Перекладач має обрати чи то стратегію очуження, і передати значення ближче до оригінального тексту, чи "одомашнити" сталий вираз і цим самим наблизити його до розуміння українського чи російського читача. В оригіналі Дж.Д. Селінджер використовує ідіому "*to shot the bull for a while*", що означає говорити про щось неважливе, перебільшувати, брехати, або ж точити ляси [Шерік 2005, 102]. Перекладачі певною мірою відходять від тексту і підбирають інші за семантикою слова. В українському перекладі створюється дещо відмінний від оригіналу образ головного героя, такого собі спекулянта, який згідно з перекладом О. Логвиненка хоче отримати якусь користь і нажитися на чомусь, що не відповідає оригіналу. У російському перекладі перекладачка вживає лексему розмовного пласту, яка несе в собі конотацію належну підлітковому спілкуванню. Дещо по-різному трактують перекладачі значення слова "*moron*". О. Логвиненко вилучає його зі свого перекладу, тому тут відбувається стилістична втрата. Слово "*moron*" має негативний відтінок і означає "*недоумкуватий*", "*слабоумний*", "*ідіот*" [Шерік 2005, 99]. О. Логвиненко жодним чином не компенсує цю втрату. Р. Райт-Ковальова передає конотацію і забарвлення, вживаючи словосполучення "*умственно отсталый, вообще кретин*" і підсилюючи стилістичне забарвлення вульгаризмом, що, у свою чергу, вкотре вказує на головного героя і його манеру спілкування.

Якщо розглянути переклади українською та російською мовами паралельно, то можна зазначити, що український перекладач О. Логвиненко та російська перекладачка Р. Райт-Ковальова обирають протилежні перекладацькі стратегії. О. Логвиненко багато в чому відходить від оригіналу. Підбираючи сленгізми у перекладі, він не завжди враховує такі особливості ідіолекту підлітків, як залучення вульгаризмів, жаргонізмів, табуїзмів і сленгізмів. О. Логвиненко в багатьох випадках занадто "одомашнює" текст, він уживає велику кількість фразеологізмів, які у свою чергу просто віддаляють прочитання цільового тексту від

оригіналу. Перекладач інколи підбирає суржик, а саме, зрусифіковані слова для передачі сленгу. Безперечно, однією з основних причин є те, що українська мова досить довго була під впливом російської мови. І тому навіть у сучасному спілкуванні підлітків ми зустрічаємо силу-силенну слів російського походження. А якщо молодь і вживає суто український сленг, то це більшою мірою завдячує власне діалектному мовленню. Переклад Р. Райт-Ковальової звикли сприймати як взірець перекладу іноземної літератури часів Радянської епохи. Хоча, російський переклад часом прочитується як дещо "згладжений" і більш "облітерований" текст. Р. Райт-Ковальова намагається уникати занадто різких висловлювань, згладжуючи вульгаризми і жаргонізми. Тут ми маємо зважати на попередні етапи перекладу і, звісно, на редакторську роль також. Можливо саме редколегія згладжувала твір, а не сама перекладачка, беручи до уваги тогочасну культуру, етику та суспільні норми.

В українській мові відчувається нагальна потреба спрямувати вектор перекладу на молодіжний сленг, типовий для українських підлітків, а також не ігнорувати власні мовні засоби на користь близькоспорідненої російської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрієнко Т.П.* Стратегії відтворення іншомовних елементів у мовленні персонажів художнього твору. – Сер. : журнал "Філологічні трактати" №4, – Суми : СумДУ, 2012. – С. 11-17.
2. *Балабін В.В.* Сучасний американський сленг як проблема перекладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – К., 2002. – 19 с.
3. *Вандышева А.В.* Проблемы перевода гендерно-маркированной лексики. Проблемы прикладной лингвистики : [сборник статей Международной научно-практической конференции]. / А.В. Вандышева. – Пенза, 2005. – С. 116-125.
4. *Медвідь О.* Проблема використання діалектизмів і просторіччя в українському художньому перекладі. Другий Міжнародний конгрес україністів : [оповіді і повідомлення (Львів, 22-28 серпня 1993 р.)]. / О. Медвідь. – Львів, 1993. – С. 272-277.
5. *Некряч Т.Є., Копильна О.М.* Відтворення контамінованої мови в українських перекладах. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : [Зб. наукових праць. Вип. 1] / Т. Є. Некряч, О. М. Копильна. – К. : Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка, 2002. – С. 155-159.

6. *Олексійчук Ю.В.* Гендерні особливості перекладу синтаксичних структур : [Зб. наук. пр.] / Ю. В. Олексійчук. – Острог. : Нац. ун-т "Остроз. Акад", 2001 – Випуск №7. – С. 111-124.

7. *Сизова О.Ф.* Особливості відтворення в перекладі гендерної ідентичності суб'єкта жіночого поетичного дискурсу (на матеріалі англомовних перекладів з української) : [Текст] : дис. канд. філол. наук: / О. Ф. Сизова. – К., 2007. – С. 242.

8. *Щербак А.* Біфункціональність іноземного акценту в художньому мовленні як проблема перекладу : [Наукові записки]. / А. Щербак. – Сер. : "Філологічні науки" № 81, 4., 2012. – С. 346-350.

Ілюстативні джерела:

9. *Селінджер Дж.Д.* "Над прірвою у житі" / Дж. Д. Селінджер; [*переклад ОЛогвиненка*]. – Х. : Фоліо, 2010. – 317 с.

10. *Селинджер Дж.Д.* "Над пропастью во ржи": [Электронний ресурс] / Дж. Д. Селинджер: [*перевод Р.Райт-Ковалевой*]. – М., 1975. – Режим доступу до тексту : http://ae-lib.org.ua/texts/salinger__the_cather_in_the_rye__ru.htm.

11. *Salinger Jerome David* "The Catcher in the Rye". Над пропастью во ржи. Книга для чтения на английском языке : [Антология]. / Jerome David Salinger. – СПБ. : КАРО, 2011. – 288 с.

Довідкова література:

12. Русско-английский словарь / сост. *А. Н. Драгункин, А. А. Драгункина.* – СПБ. : Умная планета, 2006. – 528 с.

13. *Шерік А.Д., Савічук В.Я., Старко В.Ф.* Довідник англійських та українських ідіом і виразів : [Видання 2-ге, доповнене і перероблене] / А.Д.Шерік, В.Я.Савічук, В.Ф. Старко.– К. : Києво-Могилянська академія, 2005. – 174 с.

14. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Pearson Educated Limited, 2009. – 2083p.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2013.

Дяченко Ю., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ ПРОРОСТКОВОГО ИДЕОЛЕКТА В РОМАНЕ ДЖ.Д.СЄЛИНДЖЕРА "НАД ПРОПАСТЬЮ ВО РЖИ" (НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРЕВОДОВ НА УКРАИНСКИЙ И РУССКИЙ ЯЗЫК)

В статье рассматриваются трудности воспроизведения индивидуальной речи, а именно сленга подростков, в художественном

переводе на примере романа Дж.Д.Селинджера "The Catcher in the Rye" ("Над пропастью во ржи") и его переводов на украинский и русский языки.

***Ключевые слова**: идиолект, сленг, художественный перевод.*

Dyachenko Y., Stud.,
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

RENDERING TEENAGE IDIOLECT IN THE NOVEL "THE CATCHER IN THE RYE" BY J.D.SALINGER (based on the translations into Russian and Ukrainian)

The article focuses on the translation challenges of teenage individual speech in the novel written by the American author J.D.Salinger – "The Catcher in the Rye" and its Ukrainian and Russian translations.

***Key words**: idiolect, slang, literary translation.*

УДК 81253=133.1=161.2

Єременко А.С., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ АРАБСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКИХ МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядаються власні назви арабського походження у французьких медійних текстах та способи їхнього перекладу українською мовою. Аналізуються помилки, що можуть виникати під час такого перекладу через відмінності між фонетичними системами цих трьох мов.

***Ключові слова:** власна назва, транскрипція, транслітерація.*

У цьому дослідженні було поставлено за мету віднайти власні назви арабського походження у французьких текстах засобів масової інформації та їхні відповідники в українських перекладах і проаналізувати способи їхнього відтворення. Під час дослідження ми використовували описовий, порівняльно-зіставний та лінгвістичні методи.

Об'єктом є власні назви арабського походження у французькій пресі та у перекладі, а *предметом* французькі тексти засобів масової інформації та їх переклад.

Актуальність теми зумовлена тим, що арабський світ тісно переплітається з європейським. Засоби масової інформації активно висвітлюють події, які відбуваються на Близькому Сході та у Північній Африці. Нерідко європейські країни втручаються у врегулювання воєнних конфліктів у цих регіонах. Французькі тексти ЗМІ наскрізь пронизані власними арабськими назвами: топонімами, іменами й прізвищами людей та назвами угрупувань та організацій. Тому виникає потреба більш детально розглянути особливості їхнього перекладу.

Арабська мова віддалена від європейських, про що свідчить і брак арабських словників із міжнародною транскрипцією. Також недостатньо фахівців-арабістів, що впливає на якість перекладу арабських реалій, що є важливим для широкого кола працівників: перекладачів, журналістів, дикторів радіо та телебачення, викладачів. І ще одна складність полягає в тому, що своєрідним містком з арабською мовою є інші мови, які за своєю фонетичною, фонографічною та граматичною будовою дуже відрізняються від вихідної та цільової мов.

Як пише Д.М. Войницький: "Протягом радянської епохи, особливо починаючи з середини 50-х років, у зв'язку з розширенням стосунків з арабськими країнами, до української мови, за посередництва російської, увійшла досить значна кількість слів арабського походження (переважно власні назви), але написання і вимова цих слів, разом з іншими словами іноземного походження, було уніфіковано відповідно до вимог російської мови…, але вимовляючи їх за російським написанням (тобто орієнтуючись не на оригінальну мову, а на мову-посередник) ми віддаляємо і викривлюємо їх оригінальну вимову". [Войницький 2002, 46]

Професор О.І. Чередниченко зазначає: "Надзвичайно важлива роль антропонімів і топонімів у створенні національного колориту на текстовому рівні висуває на перший план проблему точного їх відтворення при перекладі іншими мовами". [Чередниченко 2007, 210].

Дійсно, відтворення власних назв становить певну проблему для перекладача. Переклад власних назв залежить від багатьох чинників: від характеру контактів вихідної мови та цільової, контакти бувають прямими (що полегшує роботу перекладу) та опосередкованими. Також від характеру орфографічної та фонетичної системи двох мов.

Деякі найбільш поширені власні назви вже отримали постійний зафіксований словниками відповідник, і це полегшує завдання перекладача.

Une tempête meurtrère a soufflé ce lundi sur le Proche-Orient.

Зливи та сильний вітер спричинили жертви та руйнування одразу в кількох країнах на Близькому Сході.

У цьому прикладі бачимо топонім, який має фіксований словником відповідник. Для отримання цього відповідника використали переклад обох частин слова.

Israel et le Hamas s`affrontent aussi sur la toile.

Інтернет – нове поле битви між Ізраїлем та Хамасом.

Знову бачимо фіксовані словником відповідники.

Із зареєстрованими у словниках відповідниками немає жодних проблем, хоча деякі власні назви зафіксовані неправильно і викликають низку питань, одне з яких: на яку мову слід орієнтуватись, відтворюючи власні назви – на мову вихідну чи на мову-посередника? Як стверджує Д.М. Войницький у статті "Питання передачі (вимови та транслітерації) слів арабського походження в українській мові": "…орієнтуючись не на оригінальну мову, а на мову-посередник), ми віддаляємо і викривлюємо їх оригінальну вимову". [Войницький 2002, 46]. Так, для міста *Алжир* алжирський уряд радить вживати *Аль-Джазаір* в іноземних мовах, але українська картографія не використовує рекомендований варіант. Місто *Каїр* арабською мовою звучить *[`al qàhira] – Аль-Кагіра*. Щодо всім відомої назви *Саудівська Аравія* Д.М. Войницький зауважує, *що* прикметник *Саудівська* не зовсім правильний, бо назва держави походить не від еміра Сауда, а від його нащадків з династії Саудідів. Французькою звучить *Arabie Saoudite*. Відтворюючи українською мовою, слід враховувати норми вимови вихідної мови. Таким чином, випливає *Саудійська Аравія.* [Войницький 2002, 48].

Неправильна вимова виникає через невідповідність фонологічного, фонографічного та граматичного рівнів вихідної мови, мови-посередника та цільової мов. У результаті історичне написання деяких арабських імен змінювалось та відрізнялось у різний час. Так, можна зустріти декілька варіантів написання Пророка: *Магомет, Магомед, Мухаммед, Мухаммад.* Із наукової точки зору найправильніший варіант – останній, оскільки саме він відображає фонетичну будову арабської мови. Остання дуже

відрізняється від фонетики європейських мов. В арабській мові існують звуки, яких немає в близьких нам мовах. Як зазначає Д.М. Войницький, це, перш за все, проривні гортанні, відповідників, яким немає ні в українській, ні в інших європейських мовах. Тому ці звуки не передаються. Також існують міжзубні фрикативні, аналоги яким є лише в англійській мові: **[ð]**, **[ɵ]**, в українській мові вони передаються приблизно: **[з]**, **[д]** та **[с]** відповідно. [Войницький 2002, 49].

У процесі перекладу арабських власних назв у франкомовних текстах слід зважати на особливості мови-посередника. Наприклад, в імені *Hassan* (фр.) бачимо наслідки відображення двох фонетичних особливостей французької мови: **h** –не вимовляється, **s** між голосними вимовляється як **z**, тож заради уникнення помилкової вимови у французькому написанні виникає подвоєння. Врахувавши це, українською мовою відтворюємо це ім'я як *Хасан*. Тоді як прізвище *Hussein* можна часто зустріти відтворене як *Хуссейн,* замість *Хусейн*.

Також існує проблема наголосу. У французькій мові наголос завжди падає на останній склад, на відміну від арабської та української мов. В арабській мові наголос нефіксований. До того ж, слово може мати кілька наголошених складів, один із яких наголошений сильніше, тобто у слові є основний і додатковий наголос. Ці нюанси часто лишаються непоміченими у перекладі, і багато арабських слів відтворюються з неправильним наголосом: муджах**і**д замість муджа**х**ід, дирх**а**м замість д**и**рхам Сан**а** замість С**а**на, Аль-К**а**іда замість Аль-Ка**і**да. А також Тун**і**с арабською звучить як Т**у**ніс.

Ще одна проблема, з якою стикаємось, це – артикль. В українській мові таке явище відсутнє взагалі. У французькій мові з власними назвами переважно не вживається. В арабській мові неозначеного артикля немає. Замість нього вживається так званий "танін", що в перекладі з арабської означає додавання звука *н*. Цей звук додається до більшості іменників та прикметників: *кітабун*. І це закінчення вказує на неозначеність предмета. Також в арабській мові існує означений артикль у формі "аль". Пишеться зі словом разом, а в транскрипції відокремлюється. Означений артикль вживається з власними назвами, що варто враховувати у перекладі.

Kut – Аль Кут

Riyad – Ер-Ріад

Najef – Ен-Наджаф.

Хоча деякі арабські власні назви у французькій мові вживаються з артиклем, української мовою вони відтворюються без артикля:

Le Hamas – Хамас.

Деякі, і вживаються, і відтворюються з артиклем:

Al-Qaida – Аль-Каіда.

До онімів, які не мають фіксованого відповідника, застосовують переважно транскрипцію.

Tamman Salam succède à Najib Mikati qui a dû démissionner le 22 mars en raison de divergences avec le Hezbollah chiite après la nomination d'un chef de police hostile à Damas.Колишній прем'єр країни Наджиб Мікаті пішов у відставку наприкінці березня через неспроможність дійти компромісу з "Хезболлою" щодо низки питань, зокрема сирійського.

Le président du tribunal chargé de rejuger l'ancien chef de l'Etat égyptien Hosni Moubarak s'est, dès l'ouverture de l'audience, récusé. Дарма зібралися. У суботу розпочався повторний процес проти екс-президента Єгипту Хосні Мубарака, однак засідання закінчилося вже через кілька хвилин після початку.

Ім'я колишнього президента Єгипту відтворено за допомогою транскрипції з урахуванням норм арабської та української мов: вжито форму родового відмінка та літеру *Х*, відповідник якої у французькій мові (*H*) взагалі не вимовляється, тоді як в арабській існує звук, подібний до українського х.

Інколи зустрічаємо перефразування та генералізацію.

La reprise des relations entre l'Egypte et l'Iran après des années d'hostilité a provoqué la colère des groupes islamistes radicaux en Egypte explique notre correspondant au Caire Mohammed Shaikhibrahim.

"Відновлення єгипетсько-іранських стосунків після років ворожнечі спровокувало обурення радикальних ісламістів Єгипту. Ті вважають Іран відповідальним за кровопролиття в Сирії та виступають проти втручання Тегерану в справи сунітських країн", – передає з Єгипту кореспондент euronews.

Проблема правильної вимови стосується значної кількості арабських назв. Вона є важливою для широкого кола працівників різних сфер: перекладачів, журналістів, дикторів радіо та телебачення, викладачів. Ця проблема дає про себе знати, оскільки ми все тісніше співіснуємо з країнами Близького та Середнього Сходу.

Багато зафіксованих у словниках постійних відповідників, хоча і не зовсім правильних, ми вже маємо, і це полегшує роботу перекладача. До незафіксованих у словниках власних назв фахівці радять застосовувати транскрипцію, враховуючи фонетичні та граматичні особливості вихідної мови, а не мови-посередника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Баранов Х.К.* Арабско-русский словарь. М., 1977 2. *Борисов В. М.* Русско-арабский словар. М., 1981. 3. *Войницький Д.М.* Питання передачі (вимови та транслітерації) слів арабського походження в українській мові //Сходознавство. – К., 2002. №17-18. 4. *Гудманян А.Г.* Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови. У 3-х кн.- Кн.1: Теоретичні аспекти. Ужгород, 1999. – 484 с. 5. *Комиссаров В.Н.* Теория перевода, Высшая школа. М., 1990. – 250с. 6. *Максименко О.В.* Навчальний посібник для студентів старших курсів з усного перекладу: теорія, вправи, тексти (французька мова) – Вінниця: нова книга, 2008. – 168с. 7. *Чередниченко О. І.* Про мову і переклад. – К.:Либідь, 2007. – 248с.

Еременко А.С., студ.,
Институт филологии КНУ имениТараса Шевченко

ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ ИМЕН АРАБСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ ВО ФРАНЦУЗСКИХ МЕДИЙНЫХ ТЕКСТАХ ПРИ ПЕРЕВОДЕ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

В данной статье мы рассматриваем имена собственные арабского происхождения во французских медийных-текстах и способы их перевода на украинский язык. Анализируются ошибки, которые могут возникать при этом из-за различий между фонетическими системами трех данных языков.

Ключевые слова: *имя собственное, транскрипция, транслитерация.*

Eremenko A., stud.,
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

RENDERING OF PROPER NAMES OF ARAB ORIGIN IN THE FRENCH MEDIA TEXTS WHEN TRANSLATING INTO UKRAINIAN LANGUAGE

In this article we examine proper names of the Arabic origin in French Mass Media and the methods of their translation into Ukrainian. The errors

which occur while this process due to differences in the phonetic systems of these three languages are analyzed.

Key words: *proper name, transcription, transliteration.*

УДК 811.124’02+367.625

Єфімова А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИКА VERBA DICENDI В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається прагматичний аспект вивчення дієслів говоріння в латинській мові, зокрема з’ясовується прагматичний потенціал латинських дієслів зі значенням говоріння, а також виокремлюються їхні основні прагматичні функції.

Ключові слова: *дієслова говоріння, прагматика, інтенція, латинська мова.*

Актуальність теми нашої розвідки визначається необхідністю системного та комплексного аналізу прагматичних особливостей дієслів говоріння в латинській мові.

Мета статті полягає у встановленні прагматичних особливостей дієслів говоріння в "Записках про Галльську війну" Цезаря та "Першій промові проти Катиліни" Цицерона. У процесі аналізу розв’язуються такі **завдання:** 1) з’ясувати прагматичний потенціал дієслів зі значенням говоріння в латинській мові; 2) типологізувати прагматичні особливості дієслів говоріння в латинській мові.

Матеріал для дослідження дібрано з "Commentarii de Bello Gallico" Цезаря та "Oratio in Catilinam I" Цицерона. Фактичний матеріал "Записок" складають 126 дієслів на позначення процесу говоріння та 67 дієслів говоріння з "Промови".

Об’єктом дослідження є дієслова говоріння в "Записках про Галльську війну" Цезаря та "Першій промові проти Катиліни" Цицерона.

Предметом вивчення стали прагматичні особливості латинських дієслів говоріння.

У лінгвістиці *verba dicendi* (дієслова говоріння / мовлення, комунікативні дієслова) вивчалися вітчизняними та зарубіжними вченими з різних поглядів: в аспекті їхньої лексичної і граматичної семантики, синтаксичних властивостей, на функціональному рівні, з позиції співвідношення мислення й мовлення тощо [Васильев

1981, Дворник 2003, Ничман 1980, Храмова 1999 та ін.]. Дієслова говоріння не тільки констатують факт говоріння, а й передають позалінгвістичну інформацію: характеристику діючої особи, особливості її мовлення, думку автора та його ставлення до висвітлюваних подій тощо [Дворник 2003].

Результати аналізу фактичного матеріалу демонструють, що дієслова говоріння латинської мови мають великий прагматичний потенціал. Часто вони сприймаються як нові, незвичайні, виразні і відіграють значну роль у комунікативному процесі. Вибір того чи іншого дієслова говоріння демонструє інтенцію автора певним чином вплинути на читача, зокрема передати йому власну думку, своє бачення навколишнього світу з метою забезпечення правильного сприйняття текстової інформації.

Ми спробували розробити типологічну класифікацію прагматичних особливостей латинських дієслів говоріння.

1. Прагматична інтенція – досягнення максимальної концентрації уваги читача на змісті репліки персонажа. У цьому випадку вживаються дієслова говоріння, позбавлені конкретного, інформативного насичення: *dicere – казати, loqui – говорити, interrogare – питати, respondere – відповідати, disputare – розмовляти, appellare – називатися, agere – говорити, обговорювати, розмовляти, вести перемовини, conloqui – розмовляти* (*... sese redactos esse* ***dixerunt****... – ... вони сказали, що забрали ...* [Cs, XXVIII]; *... et quodam modo tacita* ***loquitur*** *... – ... та своїм мовчанням [держава] деяким чином говорить* [C, 18, VII]; *...* ***Interrogas*** *me, num in exilium… – Ти питаєш мене, невже у вигнання ...* [C, 13, IV]; *... mentibus pauca* ***respondebo*** *– ... я відповім стисло* [C, 29, XII]; *Is pagus* ***appellabantur*** *Tigurinus – Цей паг називається Тигуринським* [Cs, XII]; *... uti ... cum eo* ***agere*** *liceret – ... щоб ... він дозволив з ним переговорити* [Cs, XXXI]; *... cum eo* ***conloquitur*** *– ... коли він (Цезар) з ним розмовляв* [Cs, XIX]).

2. Передача форми, у якій робиться повідомлення від діючої особи. За такої інтенції вживаються дієслова *nuntiare – повідомляти, renuntiare – розголошувати, enuntiare – переказувати, denuntiare – розмовляти, ostendere – сповіщати, facere – повідомляти, referre – звітувати, famare – доповідати, повідомляти, comperire – дізнаватися, cognoscere – дізнаватися, invenire – дізнаватися; deferre – повідомляти* (*Caesari cum id* ***nuntiatum esset*** *... – Коли Цезарю це було повідомлено…* [Cs, VII];

... Considium timore perterritum ... ***renuntiavisse*** *– ... Консідій переляканий ... повідомив (доніс)* [Cs, XXII]; *Ab isdem nostra consilia ... hostibus* ***enuntiari****; – Від них наші плани ... вони розголошують ворогам* [Cs, XVII]; *Quod sibi Caear* ***denuntiaret*** *... – Тому що Цезар сповіщає йому, що ...* [Cs, XXXVI]; *... et* ***ostendit*** *quae separatim quique de eo apud se dixerit – ... та повідомив (Дивітіаку), що кожен окремо про нього йому сказав* [Cs, XIX]; *Ubi per exploratores Caesar certior* ***factus est*** *... –Коли через розвідників Цезар дізнався ...* [Cs, XII]; *... ut postea ex captivis* ***comperit*** *... – ... як він пізніше дізнався від полонених ...* [Cs, XXII]; *... qui* ***cognoscerunt****... – як дізналися ...* [Cs, XXI]; *...* ***inveniebat*** *ex captivis ... – ... (Цезар) дізнався від полонених ...* [Cs, XVI]; *... ac Belgae ad Nervios* ***detulerant*** *– ...і бельги повідомили нервіям* [Cs, XIX]).

3. Висловлення, що передають волевиявлення мовця. Широко використовуються дієслова говоріння, які реалізують інтенцію впливу, як-от: *rogare – просити, petere – просити, flectare – переконувати, placitare – благати, postulare – вимагати, quarere – розпитувати, reperire – відповідати* (*... legatos ad Caesarem mittunt* ***rogatum*** *auxilium ... – ... вони відправляли послів до Цезаря, прохаючи про допомогу ...* [Cs, XI]; *Nunc iam* ***aperte*** *rem publicam universam* ***petis*** *... – Тепер ти вже відкрито вимагаєш всю державу ...* [C, 12, V]; *... ut rei militaris ratio atque ordo* ***postulabat*** *... – аніж військового порядку він вимагав ...* [Cs, XXII]; *... si hic ordo [sibi]* ***placere*** *... te ire in exillium... – ... якщо цей стан вимагатиме, щоб ти пішов у вигнання ...* [C, 20, VI]; *Cum ab iis* ***quaereret*** *... sic* ***reperiebat****... – Коли він в них розпитав ... так одержав відповідь (йому відповіли, дали відповідь) ...* [Cs, IV]).

Поряд із базовими дієсловами говоріння в цьому контексті широко також вживаються й неядерні дієслова, які можна зарахувати до лексики мовленнєвої дії, наприклад: *cohortare – спонукати, підбадьорювати consulare – радити, suadere – радити, irritare – дратувати, stimulare – підбурювати, instigare – спонукати, hortare – заохочувати, закликати, provocare – викликувати, insistare – наполягати, impetare – ревно просити* (*Milites non longiore oratione* ***cohortatus*** *... – Коротко спонукнув (підбадьорив) промовою воїнів ...* [Cs, XXI]; *... sed, si me* ***consulis****,* ***suadeo*** *– ... але, якщо ти в мене просиш поради (зі мною радишся), я раджу (так вчинити); Petit atque* ***hortatur****... – (Цезар) попросив та закликав ...* [Cs, XIX]; *... ut eo deprecatore a Sequanis* ***impetarent***

– ... вони ревно просили, щоб за його участю домогтися згоди від секванів [Cs, VIII]).

4. Передача специфіки міжособистісних відносин здійснюється за допомогою дієслів говоріння: *dicere – стверджувати, confirmare – підтверджувати, ajo – стверджувати, probare – схвалювати, feteri – визнавати, agnoscere – визнавати, judicare – визнавати* (*... **confirmare** sese neque legatos missuros neque ullam condicionem pacis accepturos – ... вони стверджують, що ані послів не пошлють, ані жодних умов миру не приймуть* [Cs, XIV]; *quot ... tuas petitiones ... declinatione et, **ut aiunt**, corpore effugi – від скількох ... твоїх нападів ... я ухилився, як кажуть (стверджують), ухильним рухом тіла; ... qui id **non** jure factum esse **fateatur** – ... який не визнав би, що це скоєно законно* [C, 5, I]; *... **agnoscas** odium omnium justum ... – ... ти визнаєш справедливою ненависть усіх ...* [C, 17, VII]; *... qui se ipse jam dignum custodia **judicarit** – ... хто вже сам визнав себе заслуговуючим взяття під варту* [C, 19, VIII]).

5. Інтенція репресивно-заохочувального впливу реалізується за допомогою дієслів говоріння: *jubere – наказувати, imperare – командувати, quaerere – просити, persuadere – переконувати, confirmare – запевняти, postulare – вимагати, poposcere – вимагати, summonere – викликати, petere – вимагали, deprecare – наполегливо вимолювали, monere – наказувати, velle – встановлювати (наказувати), polliceri – обіцяти* (*... suisque finibus atque oppidis uti **jussit** et finitimis **imperavit** ... – ... він наказав користуватися своїми землями та містами та сусідам наказав ...* [Cs, XXVIII]; *In eo itinere **persuadet** Catisco – На цей шлях він вмовив Катіска* [Cs, III]; *...se suis copiis suoque exercituillis regna conciliaturum **confirmat** – ... він запевняє, що з його багатством та з його військом він забезпечить їм царську владу* [Cs, III]; *... qui ab eo **postularent** ... – ... які вимагатимуть у нього...* [Cs, XXXIV]; *... et ... DC obsides **poposcit** – ... і ... вимагав 600 заручників* [Cs, XV]; *Unum **petere** ac **deprecari**:... – Одне вимагали та наполегливо вимолювали ...* [Cs, XXXI]; *... tribunos militum **monuit** ... – ... наказав через військових трибунів ...* [Cs, XXVI]; *Dicit montem, quem a Labieno occupari **voluerit** ... – він сказав, що гору яку він наказав зайняти Лабіену* [Cs, XXII]; *Reperti sunt duo equites Romani, qui te ... me in meo lectulo interfecturos [esse] **pollicerentur** – Знайшлося двоє римських вершників, які ... пообіцяли тобі (запевнили тебе), що вб'ють мене в моєму ж ліжку* [C, 8, IV]).

6. Передача характерних особливостей голосу, манери говоріння. Таку прагматичну функцію виконують кілька дієслів говоріння, як-от: *susurrare – шепотіти, accusare – звинувачувати, clamare – кричати, increpitare – кричати, vocare – кликати, convocare – скликати, designare – натякати (De te autem, Catilina, cum quiescent, probant, cum patiuntur, decernunt, cum tacent,* ***clamant*** *… – А щодо тебе, Катиліно, коли вони не беруть участь, схвалюють, коли терплять, виносять рішення, коли мовчать, кричать* [C, 21, VII]; ***increpitare*** *reliquos Belgas… – … вони кричать (сварять) інших бельгів …* [Cs, V]; *… Dumnorigem ad se* ***vocat*** *– Він кличе до себе Думнорига* [Cs,XX]; *… quos* ***convocaveris*** *– … кого* ***скликав*** [C, 1, I]*; Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Diviciaci fratrum,* ***designari*** *sentiebat – Цезар розумів з цієї промови Ліска, що він натякає на Думнорига, брата Дивітіака* [Cs, XVIII]; *… ut* ***praedicas****, tu conflare vis invidiam, recta perge in exilium – … як* ***заявляєш,*** *хочеш розпалити ненависть до мене, то збирайся прямо у вигнання* [C, 21, VI]; *…* ***concita*** *perditos cives – …* ***скликай*** *пропащих громадян* [C, 21, VI]).

7. Передача структурно-композиційних особливостей мовлення. Таку прагматичну інтенцію реалізують дієслова говоріння: *obieceritare – заперечувати, repetere – повторювати, addere – додавати, fateri – не заперечувати, визнавати, desistere – відмовлятися, carere – відмовлятися, deponere – відмовлятися, infitiari – заперечувати, negare – відмовляти, заперечувати* (*… nemine tam improbum, qui* ***non fateatur*** *– … ніхто – настільки безчесний, щоб це заперечувати (з цим не погоджуватися; …* ***neque*** *tamen conari ac velle* ***desistis*** *– … однак ти не відмовляєшся від своїх намагань та прагнень* [C, 15, VI]; *Vivis, et vivis non* ***ad deponendam****, sed ad confirmandam audaciam – Ти живеш, і живеш не для того, щоб відмовитись від своєї відваги, а для того, щоб затвердитись в ній* [C, 4, II]; *Num* ***infitiari*** *potes … – Але чи ти можеш заперечувати …* [C, 4, II]; *Ubi ea dies … venit et legati ad eum reverterunt,* ***negat*** *… – Коли цей день … настав та посли до нього повернулися, він відмовив …* [Cs, VIII]; *Num* ***negare*** *audes? – Чи наважуєшся ти заперечувати?* [C, 8, IV]).

Отже, у результаті аналізу фактичного матеріалу встановлено, що прагматичним чинником, який впливає на частотність використання дієслів говоріння, є загальний авторський задум, спрямований на досягнення певного перлокутивного ефекту. Семантика цих дієслів відображає не тільки зміст, але й форму

чужого мовлення, його характерні особливості. Наявність у дієсловах говоріння семи оцінки є базою для створення їхньої прагматичної визначеності. Використання автором у художньому тексті дієслів говоріння із багатим прагматичним потенціалом дозволяє сильніше впливати на читача, зокрема зосереджувати його увагу на певних моментах, важливих для адресанта-автора, а також активізувати розумову діяльність адресата-читача, спонукаючи його до роздумів над певними ідеями та самостійних висновків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Васильев Л.М.* Семантика русского глагола (Глаголы речи, звучания и поведения): Учеб. пособ. / Леонид Михайлович Васильев. – Уфа: Изд. Башк. ун-та, 1981.- 72 с.

2. *Гаспаров М.Л.* Цицерон и античная риторика / Михаил Леонович Гаспаров. – М.: Наука, 2008. – С. 7-74.

3. Дворецкий, И.Х. Латинско-русский словарь / Иосиф Хананович Дворецкий. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2008. – 843 с.

4. *Дворник О.Д.* Функциональная категоризация глаголов говорения в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Олег Дмитриевич Дворник: Белгород, 2003. – 157с.

5. *Ничман З.В.* Глаголы говорения (устной речи) в современном русском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук / Ничман, З.В. – Томск, 1980. – 184 с.

6. *Утченко С.Л.* Юлий Цезарь / Сергей Львович Утченко – М.: Мысль, 1976. – 366 с.

7. *Храмова Г.А.* Глаголы речи в метакоммуникативных высказываниях / Галина Анатольевна Храмова // Аспекты лингвистических и методических исследований: Сб. науч. тр. – Архангельск : Изд. ПГУ, 1999.

Стаття надійшла до редакції 26.04.13.

Ефимова А., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ПРАГМАТИКА VERBA DICENDI В ЛАТИНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматривается прагматический аспект изучения глаголов говорения в латинском языке. В частности, определяется прагматический потенциал латинских глаголов со значением говорения, а также выделяются основные прагматические функции глаголов говорения.

Ключевые слова: *глаголы говорения, прагматика, интенция, латинский язык.*

Jefimova A., stud.
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

PRAGMATIC ASPECT OF VERBA DICENDI IN LATIN

The article is devoted to the pragmatic aspect of verba dicendi in Latin. In particular, the pragmatic potential of Latin verba dicendi is defined. Main types of verba dicendi pragmatic functions are being pointed out.

Key words: *verba dicendi, pragmatics, intention, the Latin language.*

УДК 81`373.612.2:82-92 (477)

Жидкова Д.В.**,** студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ У МАС-МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ ПІД ЧАС ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПЕРЕГОНІВ

У статті розглядається реалізація та функції тропів у текстах мас-медійного дискурсу в період передвиборчих перегонів 2012 року. Окрема увага приділена військовій метафорі та причинам її актуальності у зазначений період.

Ключові слова*: дискурс, мас-медійний дискурс, політична метафора, когнітивна лінгвістика, фрейм.*

Досліджуючи залежність понятійної та мовної систем від національної свідомості та культури, Б. Уорф писав, що наш лінгвально детермінований світ мислення напряму співвідноситься із нашими культурами та установками [8, 276]. Відтак, можна зробити висновок, що реалізація конкретних концептів залежить від національної свідомості та тих мовно-мисленнєвих моделей, які їй притаманні. Будь-яка сфера діяльності у мові матиме, таким чином, більш-менш окреслене коло засобів, які слугують для змалювання її та її внутрішньої сутності. Проводячи паралель із тими висновками, які робить Б. Уорф щодо співвіднесення лінгвальних потенціалів мов, можемо стверджувати, що ці моделі не лише можуть бути джерелом знань про конкретну націю чи культуру, але і певним чином впливатимуть на свідомість їх носіїв. Використовуючи ці моделі, можна напряму апелювати до свідомості людини, що відкриває широкі можливості для маніпуляцій [2].

Такими усталеними моделями виступають і політичні метафори, причому особливу увагу привертають такі, що функціонують у межах політичного дискурсу окремої країни протягом тривалого часу, а відтак втратили чи майже втратили риси образних виразів. На думку авторів теорії концептуальної метафори, американських лінгвістів Джорджа Лакоффа та Марка Джонсона, стертість образу свідчить про більшу закріпленість відповідної концептуальної метафори в суспільній свідомості [5, 15].

Російський лінгвіст та співавтор відомого "Словника російських політичних метафор" А. Баранов з цього приводу писав: *"Скажи мені, якими метафорами ти користуєшся – і я скажу тобі, хто ти"* [1, 7-21]. Так, вислови *"виборчі перегони"* (аналогічно до англійського *run-up to the elections*), *"політичні аутсайдери"* чи *"політичний п'єдестал"* відсилають нас до спортивної тематики, хоча у побутовому спілкуванні ми не завжди звертаємо на це увагу.

Водночас порівняння метафоричних моделей може стати основою для висновків про менталітет тієї чи іншої нації. Так, для німецького мас-медійного дискурсу досить властиве використання метафор релігійної семантики у політичних текстах. Наприклад, політичні кандидати асоціюються із приходськими священиками, які читають довгі занудні проповіді: *Bestenfalls wie Buchhalter oder Gemeindeprediger wirken die meisten Kandidaten. (Die Welt; "У найкращому випадку, більшість кандидатів справляють враження бухгалтерів чи приходських священиків").*

Зауважимо, що в цьому випадку метафора передає хоча й іронічне, але загалом позитивне значення, а відтак сприйняття суб'єктів політичного процесу не має настільки гостро критичного забарвлення, як у мас-медійних текстах українських видань.

Аналогічні метафори у вітчизняному передвиборчому політичному дискурсі зустрічаються вкрай рідко, а релігійні метафори, хоч і можуть, аналогічно до німецьких, виражати іронічність ставлення, носять не нейтральне чи позитивне, а негативне значення: "*Свіжонаписані політичні ікони скидаються на любительські шаржі, намальовані аерофарбою на кухонній дошці".("Дзеркало тижня"); "Для третіх теперішні події – щось типу панк-молебню у храмі-новоділі. Швидше, флешмоб, ніж священнодійство. Які пастирі, така й паства". ("Дзеркало тижня")*

У сучасній когнітивістиці (авторами праць із цього напрямку є М. Джонсон, Дж. Лакофф, М. Тернер, Ж. Фоконье, Н. Арутюнова,

А. Баранов, Ю. Караулов, О. Кубрякова, А.П. Чудінов та ін.) метафора розглядається як основна ментальна операція, як спосіб пізнання, структурування і пояснення світу. Людина не тільки висловлює свої думки за допомогою метафор, а й мислить метафорами, створює за допомогою метафор той світ, у якому вона живе, а також прагне у процесі комунікативної діяльності перетворити існуючу у свідомості адресата мовну картину світу. Про залежність метафоричних моделей від національної свідомості написано досить багато, але вітчизняній лінгвістиці очевидно бракує теоретичних та практичних праць, спрямованих на дослідження саме політичних метафор.

Варто відзначити, що, порівняно із європейською, українській політичній мові загалом притаманна агресивна налаштованість і гостра полемічність поруч із браком позитивних ідей, здатних згуртувати соціум.

Загальновідомо, що рівень цивілізованості соціуму визначається забезпеченням "спокійного" фону політичної комунікації і "неконфронтаційністю" політичної мови. Це зазначає українська дослідниця Л. Нагорна у своїй розвідці "Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики" [6, 99].

Під час виборчих кампаній збереження цього "миру" у мовленні ЗМІ стає особливо складним, оскільки "призом" стає можливість доступу до влади, а сам процес боротьби за неї пов'язаний із витрачанням великої кількості ресурсів, а мас-медіа, як і раніше, відводиться одна із ключових позицій у формуванні суспільної думки та образу політика. Місцеві політичні події за характером своїм виконують поляризуючу функцію, а відтак вони зображаються у текстах мас-медіа за допомогою відповідного мовного інструментарію.

Основою для нашого дослідження стали статті із загальнонаціональних видань (газета "Дзеркало тижня", "Тиждень"), опубліковані протягом останніх тижнів перед виборами у парламент у жовтні 2012 року. Зазначені видання були обрані нами з тієї причини, що їм властивий високий мовний рівень, смак, вишуканий стиль та професіоналізм викладення.

Усі тексти безпосередньо присвячені темі виборів та аналізу політичної обстановки. У ролі наратора виступає сам журналіст.

Вибрані нами статті належать до жанру політичної аналітики, тому що він, на відміну від замітки чи колонки, має порівняно

великий обсяг і допускає використання прийомів художньої образності. Докладно розглянувши матеріал, ми виокремили 247 політичних метафор.

Аналізуючи метафоричні моделі, ми відштовхувались від методик, які були оформлені у працях вже згадуваних нами Джорджа Лакоффа та Марка Джонсона. Аналіз моделі потребує опису сфери-джерела (донорської сфери) та сфери-мішені (реципієнтної зони), а також розгляду їх внутрішньої структури. Метафоричну модель складають фрейми-описи "типізованої ситуації", які складаються із слотів, де кожен слот являє собою певний тип інформації, релевантної для фрагмента дійсності, що описується [6, 81].

У лінгвістику поняття фрейму (*від англ. frame – "рамка"*) було введене Ч. Філлмором, який представляв фрейми як когнітивні структури, які "забезпечують розуміння концептів, представлених словами". [7, 60] Для виділення фрейму потрібно уявляти собі джерело метафоричної моделі. Так, наприклад, фрейм *війна* може реалізуватись у метафорах, які містять у собі компонент, властивий змалюванню збройних конфліктів, наприклад: *Опозиція **атакувала** парламентську трибуну*.

Проаналізувавши зібраний матеріал, ми виділили 16 фреймів (за кількістю вживань): війна (36 випадків вживання метафор фрейму); економіка (16 вживань); спорт (15); театр (12); наука (11); антропоморфна (9); медицина (8); релігія (7); природа (6); магія (5); реклама (4); полювання (4); гра (4); транспорт (2); будівництво (1); побут (1).

Окрему групу склали 106 метафор, для яких "донорську" зону визначити неможливо (наприклад: *відповідати європейському цивілізаційному вибору; брехня стала формою існування політики; значна частина відповідальності за нинішню ситуацію в країні лежить на помаранчевих лідерах* та под.).

Подивившись на результати дослідження, можна сказати, що концепція сербських дослідниць Тетяни Дурович та Надії Сіласкі виявляється підтвердженою: лінгвісти зазначали, що під час виборчої кампанії метафори, які мають аналогії зі спортом та війною, превалюють. Цікавим виявляється те, що військова метафора є одним із "маркерів" тоталітарної держави: "Мілітаризація мислення виявляється одним із китів тоталітарної свідомості". Вона визначає світогляд людей та їхню поведінку:

"Приставши на точку зору військової метафори, ми починаємо шукати ті шляхи розв'язання конфлікту, які підказуються реальними військовими діями... Військова метафора не залишає нам жодного вибору – опонент ворог, і нам необхідно знищити його морально та фізично" [5, 25-33].

У вітчизняному політичному дискурсі привладна верхівка та опозиція протиставляються як біле і чорне, – боротьбу між супротивниками у день виборів автор називає *"останнім боєм добра зі злом" ("ДТ")*. Водночас зустрічаємо метафори, які змальовують деградацію армії та нездатність політичних супротивників підживити "бойовий дух" електорату: *"На передову невпевнено кличуть вчорашні інтенданти, а відставні рубаки у пропахлих нафталіном каптьорках ведуть скорбний підрахунок втрачених шансів" ("ДТ")*.

Військова метафора є також дуже розповсюдженим явищем в американському мас-медійному дискурсі. Про це пише у своєму дослідженні А. Каспова, зазначаючи, що цей фрейм був реалізований у 31 із 40 проаналізованих нею політичних текстів, присвячених президентським виборам у Сполучених Штатах. Водночас США є однією із найбільш озброєних та військово активних держав у світі [4].

Щодо метафори **театру**, цікавим моментом є те, що театральне дійство подекуди також починає ототожнюватись із війною: *"безрадісне дійство не надто скидається на бойові дії"; "підмостки театру воєнних дій"*.

Економічна метафора, як і **медична**, вирізняються тим, що основним суб'єктом дії у них в основному виступає не владна верхівка, але суспільство в цілому: *"Реалізація цього проекту вимагає від суспільства продукування альтернативних еліт" ("ДТ")*; *народ зігнувся навпіл у пароксизмі нудоти ("ДТ"); його не прорве, він просто може вирвати ("Тиждень")*. Загалом у досліджених нами метафорах майже немає колористики; колір з'являється лише у декількох із них – чорний: "*Чорна готівка, обсяги інвестування якої у вибори-2012 у кілька разів, а то й на порядки перевищуватимуть офіційні фінансові звіти" ("ДТ"); чорні партійні чи кандидатські каси ("Т")*. Антитетичний білий колір бачимо лише один раз – ще й у негативній конструкції: *"відбілити політичний імідж" ("ДТ")*.

Цікаво, як реалізується у політичних текстах метафора на позначення магії та магічного ритуалу. Так, описуючи процедуру фальсифікації результатів, автор зазначає, що *"без чаклунства в день голосування та ніч підрахунку бюлетенів не обійдеться ніяк" ("ДТ")*. Особи, які займаються подібним, називаються відповідно: *"Кожна із груп впливу в стані забезпечити ще й чаклунів, і шаманів" ("ДТ"); "чи повірять чаклунам із виборчкомів, які полічили голоси і живих, і мертвих, і ненароджених" ("ДТ")*. При цьому неважко зрозуміти, що чаклуни чинять не просто махінації на користь замовників, але й порушують права самих виборців: *"шамани не зможуть так легко скальпувати наше право на свободу вибору" ("ДТ")*.

Таким чином, ми розглянули основні фрейми, які реалізувалися в українському мас-медійному політичному дискурсі перед виборами 2012 року.

Зважаючи на те, що найбільшу частину серед віднайдених метафор становлять військові, можна зробити висновок, що свідомість українців є мілітаризованою; відтак вибори сприймаються як гострий збройний конфлікт, у якому, проте, за виборцем залишається право на добровільну "мобілізацію" або пасивність.

Серед політичних метафор будь-якого походження ми подекуди маємо нейтральність настрою, але втім абсолютно не зустрічаємо позитивного сприйняття політичного процесу чи його суб'єктів. Усе це радше не симптом, але результат давнього антитетичного протиставлення розбещеної влади й придушених низів, які, хоч і ставляться негативно до процесів, які відбуваються у державі, але водночас виявляють певну пасивність у прийнятті значущих рішень.

Таким чином, політична метафора в українському масмедійному дискурсі слугує індикатором істинного ставлення народу до своїх обранців і чітко визначає градус напруги у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Баранов А.Н.* Когнитивная теория метафоры : почти двадцать лет спустя. Предисловие редактора [Текст] / А.Н. Баранов // Лакофф, Дж. Метафоры, которыми мы живём / Дж. Лакофф, М. Джонсон. –2-е изд. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – С. 7–21.

2. *Будаев Э.В., Чудинов А.П.* Современная политическая лингвистика. http://www.philology.ru/linguistics1/budaev–chudinov–06a.htm

3. *Дурович Т. Силаски Н.* Метафоризация политики. Роль когнитивного сдвига в сербском политическом дискурсе. – Белград. Изд-во Белградский университет. – 2009. – С. 25-33.

4. *Каспова А.* Метафорическое моделирование президентских выборов в США. http://frgf.utmn.ru/last/No15/text03.htm

5. *Лакофф Дж.* Метафоры, которыми мы живём [Текст] / Дж. Лакофф, М. Джонсон; пер. с англ. А.Н. Баранова и А.В. Морозовой; под ред. и с пред. А.Н. Баранова. – 2-е изд. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 256 с.

6. *Нагорна Л.П.* Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / Лариса Нагорна; НАНУ. Ін-тут політичних і етнонац. досліджень. – К.: Світогляд, 2005. – 315с. – ISBN 966-8837-00-2

7. *Стренева Н.В.* Понятийный потенциал термина "фрейм". – Вестник Оренбургского государственного университета. Вып. 11. – Оренбург. – 2009. – С. 60-65.

8. *Уорф Б.Л.* Отношение норм поведения и мышления к языку. – Новое в лингвистике / сост., ред. и вступ. статьи В.А. Звегинцева. – М.: Изд-во иностранной литературы. Вып. 3. – 1963. – 568 с.

Стаття надійшла до редакції 24.04.13.

Жидкова Д., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЫ В МАСС-МЕДИЙНЫХ ТЕКСТАХ ВО ВРЕМЯ ПРЕДВЫБОРНОЙ КАМПАНИИ

Статья посвящена рассмотрению реализации и функции тропов в текстах массмедийного дискурса в период предвыборной гонки 2012 года. Отдельное внимание уделено военной метафоре и причинам ее актуальности в указанный период.

Ключевые слова: *дискурс, массмедийный дискурс, политическая метафора, когнитивная лингвистика, фрейм.*

Zhydkova D., stud.,
Institute of Philology Taras Shevtchenko National University of Kyiv

FUNCTIONING OF THE POLITICAL METAPHOR IN MASS MEDIA TEXTS DURING RUN-UP TO THE ELECTIONS

DURING the election processThis article is dedicated to representation and functions of tropes in the texts of mass media discourse during run-up

to the elections in 2012. A deep consideration is given to the war metaphors and reasons of their topicality during previously mentioned period.

Keywords: *discourse, mass media discourse, political metaphor, cognitive linguistics, frame.*

УДК: 81'42

Завадська О.В., проф.,
Національна Академія Служби Безпеки України

ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ПАРАМЕТР ОФІЦІЙНИХ ВЕБ-САЙТІВ ІНСТИТУТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

В статті розглядається роль різних типів дискурсів у мережевих ресурсах спецслужб України, їх ознаки та системоутворювальні функції.

Ключові слова: *інтердискурсивність, юридичний дискурс, публіцистичний дискурс, історичний дискурс.*

У різних професійних дискурсах соціальна дійсність конструюється різними інформаційно-когнітивними системами, тому уявлення про один і той же об'єкт актуалізується в них суто індивідуальними мовними засобами [див.:Запольських 2005; Кудлаева 2006; Палашевская 2010; Ревзина 2005 та ін.].

Зміна парадигми гуманітарного знання у бік антропоцентризму ознаменувалася активізацією інтересу до взаємовідносин людини і дискурсних форм спілкування в дискурсі спецслужб. Під спецслужбами розуміються ті державні органи, що виконують певні розвідувальні та контррозвідувальні функції [Завадська 2012, 53].

Під дискурсом розуміється "не сама мовна поведінка, а результат мовної поведінки, що … обумовлений, як і уся мовна діяльність, сукупністю соціокультурних і ситуативних чинників, що впливають на комунікацію" [Кудлаева 2006, 50].

Одним із шляхів реалізації прагматики відкритості дискурсу спецслужб є взаємопроникнення різних типів дискурсів. Разом з його інституційними параметрами, існують і ознаки інших типів дискурсів, які виконують дискурсоутворювальну функцію. Проте, ґрунтовного дискурс-аналізу цього питання у вітчизняній лінгвістиці ще не проводилося, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є дослідження інтердискурсивності як системоутворювального параметру дискурсу спецслужб. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: 1) виявити типові ознаки різних дискурсів у дискурсі спецслужб України; 2) з'ясувати системоутворювальну функцію різних дискурсів у мережевих ресурсах спецслужб.

Дослідження здійснювалося на матеріалі офіційних інтернет-ресурсів спецслужб Україні, а саме Служби безпеки України (СБУ) та Служби зовнішньої розвідки України (СЗР України).

Суть права як соціальної освіти полягає в його творчому регулятивному початку, що забезпечує впорядкування громадських стосунків через сконструйовану стійку структуру правових інститутів [Мальцев 2007, 388-412]. Особливості права як регулятивного явища визначають функції юридичного дискурсу і особливості дій його учасників.

Юридичний дискурс орієнтований на усі верстви суспільства і вважається одним з найактуальніших дискурсів сучасності, тому що взаємовідносини людини і суспільства носять складний характер, і інтереси обох сторін закріплені в законах і інших нормативно-правових документах державної влади.

Виділяють такі функції юридичного дискурсу: 1) регулятивна, (встановлення і збереженні норм і цінностей, що обумовлюють взаємні дії між інститутом і суспільством, між агентами і клієнтами і між агентами всередині інституту); 2) перформативна (комунікативні практики, які організують світ права і супроводжують його символічні структури); 3) інформативна (генерування, трансляція і ретрансляція сенсів, що визначають суть того або іншого інституту, створення інформаційних потоків в інституціональному комунікативному просторі); 4) інтерпретаційна (інтерпретація сенсів комунікативних дій учасників дискурсу і відповідних правових текстів (документів); 5) кумулятивна (формування "інституціональної пам'яті"); 6) презентаційна (символічна і ритуальна) (створення позитивного іміджу інституту і його агентів, а також авторитету права); 7) стратегічна (вибір нормативно обумовлених комунікативних стратегій і тактик взаємодії досягнення комунікативних цілей); 8) кодова (створення спеціальної мови, ефективної для виконання цілей і завдань інституціональної діяльності, встановлення межі між агентами і клієнтами дискурсу) [Палашевская 2010, 536].

Юридичний дискурс відтворюється мовою таких документів, як нормативні правові документи, індивідуальні правові документи (правозастосовні акти), фіксувальні правові документи (індивідуальна правочинність, факти та ін.). Їх тексти "виявляють власне право" [Власенко 1997, 18], говорять "мовою права" [Карбонье 1986, 231]. Ці тексти насичені великою кількістю юридичної лексики, основну частину якої складають юридичні терміни, такі, як *наказ, закон, указ, правові засади, конституційні засади, правила* тощо.

Прикладами проникнення юридичного дискурсу в дискурс спецслужб є такі:

- на сайті СБУ надається перелік та тексти нормативно-правових актів і документів, якими керується СБУ у здійсненні своєї безпосередньої діяльності: *Конституція України, Закон України "Про Службу безпеки України", "Про інформацію"* тощо [Служба Безпеки України];
- нормативна база, що складає правову парадигму діяльності СЗР України, наведена на сайті організації в окремому розділі – *"Нормативна база"* – і складається з переліку багатьох нормативно-правових документів, наприклад: *Закон України "Про розвідувальні органи України", Указ Президента України "Про Службу зовнішньої розвідки України"* тощо [Служба зовнішньої розвідки України]**.**

Проникнення юридичного дискурсу в дискурс спецслужб актуалізує та конкретизує офіційні установки зазначених інститутів та адресатів в уявленнях про нормативну поведінку в соціумі. Мова юридичних документів допомагає також системно організовувати в мовній свідомості адресатів стереотипи сприйняття правомірної поведінки, дозволяє учасникам дискурсу усвідомити правові положення. Реалізація функцій юридичного дискурсу в дискурсі спецслужб України здійснюється головним чином за рахунок текстів юридичної тематики, що представлені на сайтах спецслужб текстами законів, наказів, постанов та посиланнями на них.

Публіцистичний дискурс актуалізує в комунікації спецслужб парадигму *адресант – адресат – представники спецслужб – громадське суспільство*. Основні риси публіцистичного дискурсу, що притаманні офіційним веб-сайтам спецслужб, є такими:

1. Публіцистичний дискурс на сайтах спецслужб є персоніфікованим, оскільки індивідуальний стиль автора має

велике значення для досягнення комунікативної мети публікацій. Прикладами персоніфікованих повідомлень є пряме посилання на прізвища авторів публікацій: *Алексей Трифонов, Лада Сафонова* (сайт СБУ); *Олександр Скрипник ("Камуфляж"), Александр АРТЕМОВ ("2000")* (сайт СЗР України) та інші.

2. Проблематика статей є широкою, хоча і пов'язана перш за все з діяльністю спецслужб; в публікаціях на сайтах спецслужб практично немає закритих тем, що свідчить про тенденцію до відкритості дискурсу спецслужб. Прикладами зазначеного є такі:

- на сайті СБ України тематика статей, інтерв'ю та повідомлень включає проблеми економічної діяльності *("Куда уплывают миллионы господдержки"*), корупції в органах державної та місцевої влади *("Чиновники розтратили кошти, виділені на установку шкільної міні-котельні", "Эквилибристика махинаций"*), історичних подій *("УСБУ в Полтавській області відкриває архівні матеріали", "Цей біль, як генетична пам'ять"*), незаконного використання спеціальних технічних засобів негласного знімання інформації (СТЗ) *("Про "вушко голки", гру в шпигуни й китайський "сувенір"*), антитерористичної діяльності *("Бойцы антитеррора предпочитают упреждать события, действуя куда быстрее, чем показали журналистам"*), міжнародного співробітництва та вирішення проблем міжнародних конфліктів *("Служба безпеки та Держприкордонслужба на захисті особи, суспільства і держави"*) тощо;
- на сайті СЗР України тематика статей торкається історичних питань діяльності спецслужби та їх сучасної інтерпретації *("Службою зовнішньої розвідки України розсекречено архівні документи стосовно підготовки гітлерівської Німеччини до нападу на СРСР"*), біографії та діяльності керівників та співробітників української зовнішньої розвідки (*"Презентовано книгу "Керівники української зовнішньої розвідки", "Презентовано книгу "Розвідники, народжені в Україні"*), патріотично-виховної та доброчинної діяльності представників СЗР *("Представники Служби зовнішньої розвідки України взяли участь у посвяченні в кадети вихованців підшефного столичного ліцею-інтернату"*), міжнародного співробітництва *("Делегація СЗР України взяла участь у нараді керівників органів безпеки і розвідувальних служб країн СНД"*), участі спецслужби в міжнародних спільних операціях *("Щодо звільнення судна "St. James Park" з піратського полону", "Щодо повернення екіпажу судна "Аріана" на Батьківщину"*) тощо.

3. На офіційних сайтах спецслужб України в багатьох інтерв'ю бачимо гострі питання з боку журналістів, наприклад: *"Вопрос: Правомерно ли поступил следователь СБУ, вызвав на допрос членов ученого совета Института социологии в качестве свидетелей по делу о расхищении госсредств? Почему, по Вашему мнению, этот допрос вызвал такой общественный резонанс?"*. Проте, прикладів подібних питань на сайті СЗР України немає, що свідчить про більшу закритість дискурсу та самої Служби зовнішньої розвідки України.

Вживання оцінної лексики (***безліч*** *недоліків, усіх* ***не дуже шанованих*** *організаторів, це якось навіть* ***замало****, не було …* ***сумнозвісної*** *схеми,* ***некоректно*** *й* ***безперспективно*** *запитувати* тощо) відбиває персональне відношення до дійсності як журналістів, так і співробітників спецслужб; при цьому етична й етикетна оцінка сучасного суспільства та ролі і місця в ньому спецслужб, що актуалізується в публіцистичному дискурсі на сайтах спецслужб, є невід'ємною для аналізу дискурсу спецслужб в цілому.

4. Публіцистичному дискурсу офіційних сайтів спецслужб притаманна діалогічність, що обумовлено передусім зміною прагматики взаємодії – переходом від пропаганди і агітації до плюралізму і аргументації. Ця особливість виявляється в розміщенні на сайтах спецслужб текстів інтерв'ю як з діючими, так і з колишніми співробітниками.

Так, на сайті СБУ представлені тексти інтерв'ю з керівниками спецслужби починаючи з березня 2000 року, наприклад: *Леонид ДЕРКАЧ: "Розги ум вострят и возбуждают память". Дилемма национальной безопасности. Інтерв'ю Голови СБУ Л. Деркача*, "*Матеріали Архіву СБУ – важливе джерело з дослідження політичної історії України XX століття*" тощо. Всього сайт СБУ налічує близько 155 текстів інтерв'ю за 2000-2011 роки.

На сайті СЗР України в розділі *"Публікації > Статті та інтерв'ю"* розміщено 7 інтерв'ю з керівниками Служби зовнішньої розвідки, наприклад: *"Генерал Василий Мякушко: "От нас требовали, чтобы информация о планах НАТО появлялась на столе у Хрущева раньше, чем у президента США"*", *"Операція "СМЕРП". П`ять років боротьби"* та інші.

Широта тематики представлених на сайтах текстів, за допомогою яких реалізується публіцистичний дискурс, свідчить про: 1) різноспрямованість комунікацій спецслужб та врахування чинника адресата – цільовою аудиторією інформаційно-

аналітичних видань та публікацій є співробітники спецслужб та їх партнери (наприклад, повідомлення *"Делегація СЗР України взяла участь у нараді керівників органів безпеки і розвідувальних служб країн СНД"*), а цільовою аудиторією публіцистичних і літературно-художніх видань та публікацій – більш широка аудиторія (наприклад, біографічна стаття *"Ландскнехт без остраху та закиду: військова кар'єра та доля Миколи Какуріна"*); 2) актуалізацію стратегії формування іміджу спецслужби – відкриті публікації про діяльність спецслужб роблять внесок у формування іміджу відкритої організації.

Французький дослідник Р. Арон кваліфікує історичний дискурс таким чином: "Дискурс історика складається з речень, що розповідають про події та їх взаємозв'язок" [Ревзина 2005, 66-78]. Український лінгвіст С.П. Запольських визначає історичний дискурс як "тексти, створені у результаті мовної діяльності істориків як представників професійної групи, розглянуті у сукупності їх лінгвістичних параметрів і соціокультурного контексту" [Запольських 2005]. Розглядаючи комунікативне середовище С.П. Запольських характеризує історичний дискурс як дискурс професійної страти істориків. Цей же науковець наводить класифікацію творів історичного дискурсу – оповідання, картини, коментарі – спираючись на типологію французького дослідника А. Про [Про 2000, 248].

Три основні методи викладення – опис, оповідь та аналіз – поєднуються в історичному дискурсі по-різному, а домінуючий метод дає підстави для класифікації. Існує також класифікація історичних творів, яка враховує рівень концептуалізації: хроніка, історія (як оповідання) та історіографія (як історієписання) [White 1973, 5]. Історіографією вважають дискурс, "який, як правило, націлено на реконструкцію правдоподібної оповіді про серію подій, а не на статичний опис положення речей" [White 1973, 13]. Характерною рисою історичного дискурсу називають цілісність, що передбачає опис історичних фактів у системі тісної їх взаємодії. За спостереженнями науковців, характерними рисами історичних текстів можна вважати інтерпретативність, авторитетність, аргументативність і об'єктивність [Запольських 2007, 129-132]. Прикладами проникнення історичного дискурсу в дискурс спецслужб є викладене далі.

На сайті СБУ в розділі *"Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА)"* повідомляється про створення реєстру розсекречених документів, які можуть використовувати науковці та

представники громадських організацій. Сформовано 82 фонди, які нараховують близько 350 тисяч одиниць зберігання. В архівних справах зустрічаються нормативно-правові та розпорядчі документи, документи вищого керівництва ВУНК-ДПУ-НКВС-МДБ-КДБ (доповідні записки в інстанції, огляди, спецповідомлення), документи, що висвітлюють діяльність окремих українських політичних партій і рухів доби революції та національно-визвольних змагань, відомості про діяльність іноземних розвідок на території України, особові справи колишніх співробітників радянських органів державної безпеки та СБ України, архівні документи, створені в ході оперативно-службової діяльності підрозділів, органів і закладів СБ України (наприклад, *Директивна записка по ВЧ-зв'язку голови ОДПУ Г. Ягоди ПП ОДПУ по Криму щодо ведення боротьби з розкрадачами. До 25 вересня 1932 р.ГДА СБ України. – Ф. 68. – Спр. 228. – Арк. 11-14. (ГДА СБ України, АРК. – Спр. 44. – Т. 2. – Арк. 325-328)*).

Історичний дискурс на сайті СБУ представлений описами та хроніками (розділ *"Історія > Історія будинків"* містить інформацію про історичне минуле будинків, у яких зараз розташоване Центральне управління СБУ (хроніки використання будинків з 1913 року до тепер), у розділі *"Історія > Керівники СБУ"* знаходимо хронологію діяльності керівників СБУ з 1991 року до 2012 року, а в розділі сайту *"Історія > Заснування Служби безпеки України"* розміщено короткий історичний опис створення СБУ. Історіографія реалізується на сайті СБУ в розділі *"Галузевий державний архів СБ України > Чорнобильська катастрофа"* інформацією про участь підрозділів КДБ УРСР у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС: 10 документів, галузевого державного архіву Служби безпеки України, частина яких має гриф "Секретно" та з яких знято гриф таємності у 2006 році, демонструють розвиток подій, пов'язаних з Чорнобильською аварією, з 27 квітня по 9 жовтня 1986 року.

Історичні науково-документальні видання, авторами яких є співробітники СБУ, та які містять описи, хроніки, коментарі та аналіз подій, також висвітлені на сайті в розділі *"Галузевий державний архів СБ України > Науково-документальні видання"*: *І. В. Бухарєва, В. М. Даниленко (відп. редактор), В. М. Окіпнюк, І. М. Преловська. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1939)* та інші.

Історичний дискурс на сайті СЗР України представлений в розділі *"Історія створення"* хронологією **назв розвідувального органу України з вересня 1991 року**; хронологією керівників розвідки, історично-документальними виданнями та публікаціями, що містять описи, хроніки, коментарі та аналіз подій.

Історичні тексти концентруються навколо певних концептів, використовуючи набір ключових понять. Найчастіше ці концепти є універсальними, оскільки вони репрезентовані в історичному полі практично усіх культур. Основними концептами історичного дискурсу в дискурсі спецслужб є:

- на сайті СБУ – *незалежність, суверенітет, національна (державна) безпека, репресії, національно-визвольний рух, НКВД, КДБ;*
- на сайті СЗР України – *розвідувальна діяльність, розвідник, спецслужба, суверенітет, мужність, героїзм, національна безпека, холодна війна.*

Історичний дискурс характеризується: 1) вживанням великої кількості власних імен, топонімів (*УРСР, Київська Русь, Візантійська імперія* тощо) та антропонімів (імена колишніх керівників – *Смешко Ігор Петрович,* співробітників – *розвідник Святогоров Олександр Пантелеймонович,* жертв репресій – *Кучеренко Василий Иванович, Лайко Иван Кирилович* та інші, гетьманів – *Богдан Хмельницький*, гетьман *Скоропадський*, імена розвідників – *Микола Глущенко, Іван Кудря* та інші), які вербально репрезентують об'єкти історичної географії та персонажі; 2) реалій, дат і назв історичних подій (*1917 – 1920 (роки діяльності Центральної Ради), Геноцид-Голодомор 1932-1933 р.р. в Україні, аварія на Чорнобильській АЕС, 14 жовтня 2004 року (день підписання Указу Президента України "Про Службу зовнішньої розвідки України"* тощо), надаючи адресатові сформовану систему знань, накопичену традицією та історіографією.

В історичному дискурсі використовуються прецедентні тексти для створення авторитетності і об'єктивності оповіді. Це також вказує на домінантну стильову рису історичного дискурсу – інтертекстуальність, яка актуалізується автором і його попередниками, що виступають у якості персонажів і авторів інтекстів у дискурсі, наприклад:

- на сайті СБУ: *фрагмент з протоколу допиту О.С. Грушевського: "ЗАПИТАННЯ: Протягом ряду місяців ви вперто заперечуєте свою належність до антирадянської української*

націоналістичної організації, хоч у цьому ви викриті повністю вашими ж спільниками. Залиште заперечення і перейдіть до викладу вашої антирадянської діяльності, яку ви проводили з перших днів пролетарської революції. ВІДПОВІДЬ: Більше того, що я сказав, я сказати не можу. Учасником антирадянської контрреволюційної організація не був, хоч за переконанням я є український націоналіст-"самостійник"";

- на сайті СЗР України: *"Я батька в дитинстві майже не бачив, – пригадує нині Юрій Хілько. – А дізнався, чиїм сином я є, лише коли сам почав працювати у спецслужбі. За інших обставин я б не знав цього ще дуже довго"; "Що ж, сподіватимемося, що ця притаманна українцям хитрість допоможе ввійти в довіру представникам англійської розвідки" – вирішив Леплевський*.

Таким чином, характерні риси історичного дискурсу в дискурсі спецслужб зумовлені його соціальним призначенням і особливостями комбінації мовних функцій, необхідних для досягнення основної комунікативної мети дискурсу – привнести сформовану систему історичних знань, переконати адресата у правильності сучасної позиції спецслужби, зорієнтувати його на аксіологічні цінності. Опис історичних фактів у дискурсі спецслужб є цілісним та здійснюється у системі їх тісної взаємодії.

Отже, дискурс-аналіз офіційних інтернет-ресурсів спецслужб України показав, що дискурс спецслужб будується на перетині юридичного, публіцистичного, історичного та біографічного дискурсів.

Функцією юридичного дискурсу в дискурсі спецслужб України є створення нормативного контексту взаємодії учасників дискурсу; просування соціокультурних цінностей і пріоритетних цілей, що забезпечують авторитет права і його привабливість для громадян; спадкоємність інституціонального досвіду і його вираження в символічних структурах права; створення спеціальної мови, що оптимізує взаємодію у рамках інститутів, що склалися.

Публіцистичний дискурс актуалізує різноспрямованість комунікацій спецслужб та чинник адресата, що свідчить про антропоцентричний підхід до формування дискурсу спецслужб. Також, публіцистичний дискурс реалізує стратегію на формування іміджу спецслужби – відкриті публікації про діяльність спецслужб роблять внесок у формування іміджу відкритої організації.

Нарешті, історичний дискурс привносить у дискурс спецслужб систему історичних знань, за допомогою яких адресат переконується у правильності сучасної позиції спецслужби та орієнтується на певні цінності.

Таким чином, взаємодія елементів різних дискурсів, що присутні в дискурсі спецслужб (юридичний, публіцистичний, біографічний, історичний), змінює його прагматику від суто інституалізованої до інтердскурсивної, що сприяє реалізації категорії відкритості. Саме інтердискурсивність сприяє конкретизації офіційних установок спецслужб та адресатів в уявленнях про нормативну поведінку в соціумі; реалізує стратегію на формування іміджу спецслужби як відкритої організації; виконує інформаційну функцію; привносить у дискурс спецслужб систему історичних знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Власенко Н. А.* Язык права : [монография] / Н. А. Власенко. – Иркутск : Восточно-Сибирское книжное изд-во : Норма Плюс, 1997. – 176 с.

2. *Завадська О. В.* Статус поняття "спецслужби" в українській, російській та англійській лінгвокультурах: лексико-семантичний аналіз / О. В. Завадська // Studia linguistica: збірник наукових праць; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – 2012. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 48-53.

3. *Запольських С. П.* Жанрово-стилістичні особливості історичного дискурсу. / С.П. Запольських // Вісник СумДУ. – 2007. – №2. – С. 129-131. – [Серія Філологія].

4. *Запольських С. П.* Історичний дискурс і проблеми перекладу / С.П. Запольських // Вісник СумДУ.– 2005. – №5(77). – [Серія Філологічні науки] – С. 127-133.

5. *Карбонье Ж.* Юридическая социология / Ж. Карбонье. – М. : Прогресс, 1986. – 350 с.

6. *Кудлаева А. Н.* Типы текстов в структуре дискурса: дисс. … кандидата филол. наук : 10.02.19 / А. Н. Кудлаева. – Пермь, 2006. – 329 с.

7. *Мальцев Г. В.* Социальные основания права : [монография] / Г. В. Мальцев. – М.: Норма, 2007. – 800 с.

8. *Палашевская И. В.* Функции юридического дискурса и действия его участников / И.В. Палашевская // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – Т. 12. – №5(2). – С. 535-540.

9. *Про А.* Двенадцать уроков по истории / А. Про. – М. : Российс. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 336 с.

10. *Ревзина О.Г.* Дискурс и дискурсивные формации / О.Г. Ревзиина // Критика и семиотика. Новосибирск : НГУ. – 2005. – Вып. 8. – С. 66-78.

11. Служба Безпеки України. – Режим доступу : http://www.sbu.gov.ua/sb.

12. Служба зовнішньої розвідки України. – Режим доступу : http://www.szru.gov.ua.

13. *White H.* Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe / H. White. – USA : Johns Hopkins University Press, 1973. – 448 p.

Стаття надійшла до редакції 26. 04.13.

Завадская О.В., проф.,
Национальная Акакдемия Службы Безопасности Украины

ИНТЕРДИСКУРСИВНОСТЬ КАК СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЙ ПАРАМЕТР ОФИЦИАЛЬНЫХ ВЕБ-САЙТОВ ИНСТИТУТОВ СЕКТОРА БЕЗОПАСНОСТИ

В статье рассматривается роль разных типов дискурсов в сетевых ресурсах спецслужб Украины, их особенности и системообразующие функции.

Ключевые слова: *интердискурсивность, юридический дискурс, публицистический дискурс, исторический дискурс.*

Zavadska O.V., prof.,
Nationale Academy Secutity Services of Ukraine

INTERDISCURSIVITY AS A SYSTEM GENERATING PARAMETER OF OFFICIAL WEBSITES OF SECURITY SECTOR INSTITUTIONS

The role of different discourse types on web-resources of secret services of Ukraine is considered, their characteristics and system generating functions are studied.

Key words: *interdiscursivity, legal discourse, publicistic discourse, historical discourse*

УДК 81'373.4:001.4:59

Загоруйко А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЗООНІМ "СОБАКА" ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ У ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ РІЗНИХ НАРОДІВ

У статті розглянуто зоологічний термін "собака", а саме історію його походження, функціонування і трактування у лінгвокультурному просторі різних народів; досліджено процес адаптації терміна "собака" в українській мові.

Ключові слова: *зоологічна термінологія, психопомп, фразеологізм, адаптація.*

З утворенням незалежної держави з новою силою активізувалося питання дослідження, стандартизації та кодифікації термінології, зокрема зоологічної, що зумовлено поступом зоології у багатьох сферах суспільної діяльності як окремої біологічної науки. Слід зазначити, що протягом багатьох століть словникова база зоологічних термінів не лише розширювалась, але й семантично збагачувалася. Метою нашої статті є дослідження семантичної еволюції зооніма *собака* та історії його функціонування у різних лінгвокультурних вимірах, зокрема його адаптації в сучасній українській мові.

Надзвичайно багато історичних та літературних пам`яток Стародавнього світу, які мають певні відомості про собак, дійшли до наших часів. Про різноманітність порід собак стародавніх цивілізацій свідчать збережені зображення собак, а також письмові свідчення. У творах Арістотеля Стагіріта наводяться породи собак, які були поширені у Греції: великі епірські пастуші собаки (Ἤπειρος), які охороняють стада овець і античних тварин; молоські (з Молосси), невеликі за розмірами, що використовуються на полюванні (Μολόσσος); лаконські (спартанські) (Λακώνικος); ціренські (з Кіренаїки), що розглядалися як вовчі покручі (Κυρηναίκος); єгипетські, ймовірно, малися на увазі породи, вивезені з Єгипту (ймовірно і хорти) (Εὐγήπτος); індійські, створені шляхом схрещування собак з диким звіром, подібним до собаки (Ἰνδικός); він допускав існування індійських собак і в дикому і в домашньому середовищі; мелітійські, з острова Меліта, карликові (Μελήτος). [Арістотель, 1996, 348].

Марк Теренцій Варрон у своєму трактаті *"Rerum Rusticarum" ("Про сільське господарство")* також багато уваги приділив едиції різних порід собак, зокрема згадуються породи: лаконська (Λακώνικος), епірська (Ἤπειρος), які з часом перейшли в західну Європу, зокрема молоси, до яких були віднесені також індійські, названі згодом тибетськими, до мелітійських пізніше були віднесені болонки. [Варрон, 1963, 255].

Прикладом одомашненої собаки у Стародавньому Римі служить молоська порода собак. Це римський сторожовий собака, названий *molossus,* докладно описаний римським автором Колумелла в I столітті до нашої ери у книзі *"De rei rustica"* (*"Про сільське господарство")*. Сьогодні ця порода номінується *Cane Corso*, що з італійської перекладається як *сторожовий пес*.

Існує декілька версій походження назви породи *Cane Corso*. З точки зору філологів, італійське слово *corso* прийшло, як і сама порода, зі Сходу і походить від грецького *χόρτος* "двір, загорода, обгороджене місце", *Cane* з італійської перекладається як *собака*, отже *Cane Corso* можна трактувати як "собака, що охороняє двір" або "собака для внутрішньої охорони". [див.: Старобогатов, 1990, 65].

Згідно з іншою версією, *Corso* походить від латинського іменника *cohors*, що також означає "обгороджене місце, двір". Доктор Стефано Гандолфі поділяє цю думку і припускає, що якщо *Corso* походить від латинського *cohors*, пов'язаного з преторіанськими когортами, які супроводжували й охороняли римських воєначальників, то й собаки, яких так називали, були охоронцями ще з античних часів. Або ж це слово походить від римського *coorte*, що також свідчить про давню функцію охоронця. Гандолфі вважає, що терміном *Corso* називали всі молоські породи Італії, оскільки це кельтське слово означає "міцний, витривалий". Той же корінь знаходимо в англійському *coarse*, що перекладається як "сильний, могутній". Можливе також походження цієї породи від італійського слова *corsiero* – "бойовий кінь, скакун або бігун" [див. детальніше: Старобогатов, 1990, 61].

Культурно-символічна історія реалії, номінованої зоотерміном *собака,* давня й цікава. Зокрема, ця тварина символізує вірність, пильність, і разом із соколами – вельможність. Вона привертала увагу багатьох дослідників. Плутарх стверджував, що собака є символом консервативного, пильного філософського начала у житті. У Єгипті та Шумерах ця тварина асоціюється з посланцями богів, а також ототожнюється з богами руйнування; вона – невід`ємний атрибут образу Анубіса і Гермеса. Вважалося, що вбивати цю святу тварину (як і видру) є великим гріхом. У Гекати були свої улюблені бойові пси. Собака супроводжує Пастиря Доброго, він є супутником цілителів, таких як Ескулап, а також усіх мисливців та Богинь-Матерів. Мати-Богиня часто номінувалася цим терміном і зображувалась як цуценя чорного собаки, тим самим уособлюючи чаклунство, диявольські сили, прокляття і смерть. Цим істотам приписували надзвичайні сили, зокрема, собаки в образі вітрів могли прогнати вепра-зиму або подолати засуху, ув`язнити ворогів світла. Ця тварина є міфічним героєм, так, вона виступає заступником мертвих перед богами підземного світу. В африканських племенах, а також у народів Океанії, собака є культурним героєм. Він асоціюється з винахідником вогню і виступає у функції Прометея. В алхімії собака з вовком

уособлюють дуальну природу Меркурія, філософської ртуті, ноус. У американських індіанців ця тварина ототожнюється з койотом, провісником грому, приносить дощ і в той же час є винахідником вогню. Щоб піднести молитви до іншого світу, ірокези приносили в жертву під Новий Рік білого собаку. У ацтеків Ксолтль, Бог Смерті і призахідне сонце, має голову собаки і є покровителем цієї тварини. Собака був психопомпом – одним із культових епітетів Гермеса, який приводив тіні померлих до царства Аїда; собаку часто приносили в жертву біля гробниці, щоб він супроводжувала померлого в дорозі на той світ. Останнім знаком мексиканського зодіаку, що представляє період хаосу, був собака, який символізує смерть і, одночасно, воскресіння. У буддизмі Левовий Собака – страж Закону, нерухоме підпорядкування і придушення пристрастей через Закон; виступає атрибутом Ями, Бога Мертвих. У кельтів асоціюється з цілющими водами і супроводжує богів полювання, війни і героїв, а також бога-цілителя Ноденса. Суцеллоса також супроводжує собака. У китайців ця тварина символізує вірність, відданість; прихід собаки пророкує майбутнє процвітання. У християн вона уособлює пильність, безпеку та подружню вірність. Чорні та білі собаки – знаки ордена Домініканців. У єгиптян він сокологоловий провідник до солярного бога, що допомагає тримати Сонце на правильному шляху.

У грецькій мові термін *κυνικός* "собака" має зневажливий відтінок, асоціюється з нахабством, лестощами. Згідно з Гомером, собака – безсоромна тварина. Собаки Гадеса уособлюють непривітність світанку і сутінків, небезпечного і демонічного часу, коли бродять ворожі сили. Пес-чудовисько Цербер стереже вхід до підземного світу. В індусів мисливський пес – атрибут або супутник Індри; пес із чотирма очима уособлює Яму, бога мертвих. В ісламі собака символізує нечистоту; сприймається у функції сторожа; у японців – захист, страж; у майя собака, що несе факел, уособлює блискавку. У мітраїзмі, будучи психопомпом, собака пов'язаний із жертвою бика, і в цьому випадку зображується зі змією і скорпіоном. В Одіна (Водана) є дві собаки і два ворони як порадники. Пес-чудовисько Гармр охороняє вхід у підземний світ. У шаманізмі собака – посланник духів лісу. У шумеро-семітській міфології ця тварина асоціюється зі скорпіоном, змією і всіма рептиліями, що несуть зло, злісними і демонічними; у фінікійській іконографії собака супроводжує Сонце і є емблемою Гала, великого цілителя. [Кох, 1995, 215].

В українськомовному просторі термін *собака* відомий ще з давньоруського періоду (*собака*); фіксується він і в білоруській мові (*сабака*), а також у польських діалектах (*sobaka*). В українську мову, за даними етимологів, цей термін був запозичений із середньо-іранського *sabāka*, фарсі *sabah*, авестійського *spaka, spa*, мідійського *σπάκα*, у які потрапив з давньо-індійського *çvā*, грецького *κυνός*. [ЕСУМ 5, 339; Фасмер 3, 702-703].

У сучасній українській мові термін *собака* номінує такі поняття: "домашня тварина родини собачих, яку використовують для охорони, на полюванні та ін."; "хижий ссавець родини собачих"; перен. "зла, жорстока, недоброзичлива людина"; перен. рідковж. "той, хто досяг досконалості в чому-небудь; вміла спритна, завзята у чомусь людина" [СУМ 9, 430].

Зоотермін *собака* активно функціонує у сучасній українській мові, яскравим свідченням чого є фіксація цієї лексеми в українських фразеологізмах: *сидіти, як собака в човні* – "почувати себе незручно; турбуватися, хвилюватися, нервувати"; *і собака не гавкне* – "ніхто не зверне уваги, нікому і посумувати"; *боятися, як скаженого собаки* – "дуже боятися"; *голодний, як собака* – "дуже голодний"; *дивитися, як собака на висівки* – "дуже пильно, здивовано дивитися на щось"; *загребти, як собаку* – "поховати без обряду"; *ось де собака заритий* – "ось у чому суть справи"; *що й собаку не вдержиш* – "дуже холодно"; *хоч на хвіст лий собаці* – вульг. "дуже несмачний"; *собаку з`їсти* – "про те, хто є знавцем чого-небудь, має багатий досвід у чомусь" [СФУМ, 2008, 673-674].

Типовим для української мови є використання фразеологізмів із зоологічним терміном *собака* в художніх творах. Зауважимо, що ці фразеологізми іноді можуть виступати у функції обставини чи мати прислівникове значення. Наприклад:

"(Зозуля) – ...вона (Катря) родом з Чумаків і до Ковалів недавно перейшла. Та чи й перейшла вже зовсім? Може, вона там сидить, *як собака в човні*" [Кучер, 1960, 297];

"– Пустіє село, – знову задумано повторив дід. ...Остануться тут одні пани та хуторяни. Та й ті повиздихають без нас! – аж кинув поперед себе кулаки. – Еге, поки гладкий схудне – худого на цвинтар понесуть, *і собака не гавкне*". [Стельмах, 1986, 22];

"– О, дурненька Солошка співає! – кричали вони й мерщій тікали до хати, щоб не зустріла вона де їх, бо *боялися її, як скаженої собаки*". [Мирний, 1954, 55];

"– Поклади мене у віз із рибою. – Ай! Риба! По всій Польщі *люди голодні, як собаки*. Рибу розкрадуть, і пана... – То вези мене хоч на чорті – тільки вези!" [Довженко, 1958, 148];

"– Давно, бабо, порося здохло? – Язик тобі колякою, – накрила баба фартухом відро [з ковбасами]. – Щезни, чого витріщився, *наче собака на висівки*". [Мушкетик, 1960, 74];

"Тепер тільки зосталося їй піти за його мертвим трупом. Чи так кинути? Хай візьмуть – пошматують і *загребуть, як ту собаку*, без попа, без обряду церковного". [Мирний, 1954, 22];

"– Чіткої системи поглядів у тебе ще нема. *Ось в чому собака заритий*". [Головко, 1957, 124];

"– Один [фінн] каже: "Ну й *холодно* ж у нашому бліндажі, *хоч собак гони*. Давай оцю сосонку звалимо та натопимо". [Тютюнник, 1964, 29];

"– Не борщ, а кисла юшка, *хоч на хвіст лий собаці*!" [Козланюк, 1946, 43].

Активно вживається цей зоотермін і в російськомовній фразеології, зокрема: *лев остается львом, даже если ослабли его когти, собака остается собакой, даже если она выросла среди львов; собака, что не кусает, издалека лает; балованная собака становится щенком; дикая собака на ветер лает. Вольно собаке и на владыку брехати; злая собака теряет свои зубы, льстивый человек лишается своего достоинства; как собака, на сене лежит: и сама не ест, и другим не дает; одна собака залает впустую – остальные подхватят всерьез; со страху собака и на пень лает; собака в своей конуре сильна; собака и во сне рычит; собака кого пугается, на того и кидается; если в горах нет тигра, то и собака зовется царем; на берегу собака утащит крокодила, в воде крокодил собаку; оденешься в лохмотья – так на тебя и собака бросается; собака похожа на того, кто дал ей имя; и своя собака иногда кусает; когда приходит смерть – и собака бежит в храм; кормил осел собаку сеном, а собака осла – медом, – и оба остались голодними; стар – что собака, а мал – что щенок; на своей улице и собака – тигр; голодная собака становится дикой.* [16].

Зоологічний термін *собака* активно вживається і в сленговій мові, номінуючи "електричку, міський потяг". Ця лексема функціонує і як елемент злодійського жаргону (мови феня) у значенні "ручний, з двома колесами візок". У жаргоні шулерів лексема *собака* позначає "кредитний квиток номіналом у сто карбованців". У мові сибірських

каторжників цей термін ідентифікує "дзвін, який "гавкає", скликаючи всіх каторжників на роботу".

Дослідження терміна собака уможливлює з`ясування історії походження, поширення та побутування самої реалії і відповідного терміноелемента; допомагає створити уявлення про взаємозв`язок людини та тварини на основі історико-культурних пам`яток і мовного матеріалу; дає можливість ознайомитися із зоологічною термінологією не лише як із складником біологічної науки, але й дослідити її в лексико-морфологічному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Арістотель Стагірит.* Історія тварин. / Пер. В. П. Карпова. Під ред. Б. А. Старостина. – М.: РГГУ, 1996. – 528 с.
2. *Білодід І.К.* Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 896 с.
3. *Варрон М.Т.* Сільське господарство. – М.-Л.: АН СРСР, 1963. – 328 с.
4. *Головко А.* Артем Гармаш. – К.: Дніпро, 1957. – 281 с.
5. *Довженко О.* Поема про море. – К.: Прогресс, 1958. – 269 с.
6. *Козланюк П.* Мандрівники. – К.: Дніпро, 1946. – 129 с.
7. *Кох Р.* Книга символов. Эмблемата. – М.: Золотой век, 1995. – 368 с.
8. *Кучер В.* Трудна любов. – К.: Радянський письменник, 1960. – 397 с.
9. *Мирний П.* Палійка. – К.: Український письменник, 1954. – 105 с.
10. *Мирний П.* Хіба ревуть воли, як ясла повні. – К.: Наукова думка, 1954. – 370 с.
11. *Мушкетик Ю.* Чорний хліб. – К.: Український письменник, 1960. – 108 с.
12. *Старобогатов Я.И.* Принципы оценки ранга высших таксонов. – М.: Наука, 1990. – 182 с.
13. *Стельмах М. П.* Хліб і сіль. – К.: Український письменник, 1986. – 594 с.
14. *Тютюнник Г.* Вир. – К.: Наукова думка, 1964. – 256 с.
15. http://www.wisdoms.ru/poslovizi_i_pogovorki

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка. – Т. 1. – 1982. – 631 с.; Т. 2. – 1985. – 570 с.; Т. 3. – 1989. – 549 с.; Т. 4. – 2003. – 653 с.; – Т. 5. – 2006. – 703 с.; Т. 6. – 2012. – 566 с.

СУМ – Словник української мови. – К.: Наукова думка. – Т. 1. – 1970. – 799 с.; Т. 2. – 1971. – 550 с.; Т. 3. – 1972. – 744 с.; Т. 4. – 1973. – 840 с.; Т. 5. – 1974. – 840 с.; Т. 6. – 1975. – 832 с.; Т. 7. – 1976. – 723 с.;

Т. 8. – 1977. – 927 с.; Т. 9. – 1978. – 916 с.; Т. 10. – 1979. – 658 с.; Т. 11. – 1980. – 699 с.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови. / Відп. редактор В.О. Винник. – К.: Наукова думка, 2008. – 1097 с.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – М.: Прогресс. – Т. 1. – 1964. – 562 с.; Т. 2. – 1967. – 671 с.; Т. 3. – 1971. – 827 с.; Т. 4. – 1973. – 855 с.

Стаття надійшла до редакції 26. 04.13.

Загоруйко А. А., студ.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка

ЗООНИМ "СОБАКА" И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ В ЛИНГВОКУЛЬТУРОМ ПРОСТРАНСТВЕ РАЗНІХ НАРОДОВ

В статье рассмотрен зоологический термин "собака", а именно история его происхождения, функционирования и трактовка в лингвокультурном пространстве разных народов; исследован процесс адаптации термина "собака" в украинском языке.

Ключевые слова: *зоологическая терминология, психопомп, фразеологизм, адаптація*

ZagoruikoA.A., stud.,

FUNCTIONING OF THE TERM "DOG" IN UKRAINIAN LANGUAGE

The article gives information about the zoological term "dog" and namely about the history of its origin, function, and interpretation in lingua-cultural area of different nations; the adaptation of the term "dog" was investigated in Ukrainian language.

Keywords: *a zoological terminology, a psyhopomp, a phraseologism, an adaptation.*

УДК 811.14’02

Звонська Л.Л., д.філол.н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПОЕЗІЯ СОЛОНА У ЛІНГВОПРАГМАТИЧНОМУ ВИМІРІ

У статті досліджується поетична спадщина Солона як суспільно-політичного діяча Афін періоду формування демократії, висвітлюються вербальні засоби маніфестації громадянських, філософських та етичних ідей поета.

Ключові слова: *Солон, афінська демократія, давньогрецька лірика, елегія, ямб, лінгвопрагматика.*

Дослідження мовної маніфестації філософських та політичних поглядів античності не втрачало своєї актуальності у європейському континуумі, а в сучасній ситуації глобалізації набуває особливої гостроти. Питання, які активно розроблялися в прозових і поетичних творах стародавніх греків, та громадянські й етико-правові відповіді на них мають значущість і в наш час, особливо на початковому етапі демократизації нашої країни.

Глибокі зміни, які відбувалися у грецькому суспільстві VII-VI ст. до н.е., знайшли художнє відображення в тогочасній літературі, зокрема в ліричній поезії. Поезія щонайкраще гармоніювала з психологією людей періоду переходу від родової опіки до собистої свободи, до приватної власності і індивідуальної ініціативи. Декламаційна лірика – елегія і ямб – особливо відзначалася неприхованою тенденційністю, безпосередньою участю у політичній боротьбі й цілком однозначною позицією по відношенню до суспільних угрупувань [Либан 1972, 102]. Елегійна і ямбічна поезія носила характер тісного спілкування поета з аудиторією, публіцистичної полеміки, роздумів на громадські та особисті теми [Ярхо 1967, 98; Мегела 2007, 49]. Загальногромадянська елегія характерна і для поетичної творчості відомого афінсського законодавця Солона (бл. 635-560 рр. до н. е.). Солон провів ряд радикальних реформ, які поклали край свавіллю родової знаті і підготували грунт для перетворення Афін в демократичну республіку [Зельин 1964, 149].

Солон відзначався філософським складом розуму (недарма він зараховувався до семи мудреців [Диоген 1979, 77]) і мав неабиякий поетичний дар. У поетичні рядки виливаються його роздуми про причини внутрішніх міжусобиць в державі, про вимоги до громадян його рідних Афін покласти край незгодам, що несуть лихо й загибель країні. У поетичних творах Солон вирішує цілком прагматичні цілі й завдання – роз'яснити зміст проведених ним реформ, спростувати нападки політичних супротивників.

У країні починається смута, і держава вже не в стані стримувати натиск поневолених і знедолених мас. Солон розуміє, що назріває громадянська війна, яка нікого не обмине своїми лихами:

οὕτω δημόσιον κακὸν ἔρχεται οἴκαδ' ἑκάστοι
αὐλειοι δ' ἔτ' ἔχειν οὐκ ἐθέλουσι θύραι,

ὑψηλὸν δ’ ὑπὲρ ἔρκος ὑπέρθορεν, ηὗρε δὲ πάντως,
εἰ καί τις φεύγων ἐν μυχῶι ἢι θαλάμου (3, 27-30)

Так всенародна біда завітає до всіх до господи.
Двері знадвору не хтять владно спинити її;
Перестрибне огорожу вона і напевно спіткає

Навіть того, хто у глиб дому свого заховавсь (Тут і далі поетичні переклади В.П. Маслюка [Мегела 2006, 99-120]) .

Тому своє завдання як політичного діяча Солон вбачає у відверненні революційного вибуху шляхом впровадження демократичних реформ:

ταῦτα διδάξαι θυμὸς ’Αθηναίους με κελεύει.
ὡς κακὰ πλεῖστα πόλει Δυσνομίη παρέχει.
Εὐνομίη δ’ εύκοσμα καὶ ἄρτια πάντ’ ἀποφαίνει
καὶ θαμὰ τοῖς ἀδίκοισ’ αχμφιτίθησι πέδας (3, 30-33)

Тож сповістити афінянам про це наказав мені розум.
Як найчисленніших бід місту безправство завдасть;
А доброправство якраз надає розпорядку й звичаю;
Позабиває лихих в пута й кайдани міцні.

Першою і найбільш значною реформою Солона була так звана сейсахтія, тобто знесення боргових каменів на земельних наділах боржників. На цих каменях були записані борги, умова і строк сплати. Сейсахтія одним актом звільняла масу боржників, які потрапляли раніше в особисту залежність від кредиторів і продавались в рабство. У своєму ямбічному вірші, пізнішими, александійськими упорядниками названому "Мій труд", Солон з гордістю пише про те, що відтепер земля і людина проголошувались вільними:

μήτηρ μεγίστη δαιμόνων ’Ολυμπίων
ἄριστα, Γῆ μέλαινα, τῆς ἐγώ ποτε
ὅρους ἀνεῖλον πολλαχῆι πεπηγότας·
πρόσθεν δὲ δουλεύουσα, νῦν ἐλευθέρα (24, 4-7)

Ця чорна земля, велика мати всіх
Богів, що на Олімпі, я забрав з полів
Стовпи боргів ганебних, що виднілись скрізь.
Була земля в неволі, зараз вільна вже.

Практичним наслідком сейсахтії стало збільшення числа середніх землевласників, які ставали головною соціальною опорою афінського полісу [Гриневич 1947, 18]. За цією реформою продані в рабство за борги на чужину тепер повертались на батьківщину:

ἀνήγαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως,
ἄλλον δικαίως, τοὺς τ’ ἀναγκαίης ὑπὸ

χρειοῦς φυγόντας γλῶσσαν οὐκετ' Ἀττικήν
ἱέντας, ὡς ἐν πολλαχῆι πλανωμένους (24, 8-12)
В Афіни рідні, богом даний край, тепер
Вернулись ті, що у полон їх продали, -
Одних законно, тих без будь-яких підстав, -
І ті, що від богів втекли й в чужих краях
Блукали десь, забувши рідну мову вже.

Серія інших реформ – закон про земельний максимум, уніфікація мір і ваг, надання багатьом меткам, – ремісникам і торгівцям, – прав афінського громадянства, надання народним зборам вищої державної влади, введення суду присяжних як вищого судового органу Афін – підривала вплив евпатридів і укріпляла соціально-економічне становище середніх прошарків. Проте евпатриди були сильними не лише однією економічною перевагою, а й політичними привілеями, оскільки зайняття ними вищих посад і державне керівництво зберігалися за ними по праву народження. А впровадженням майнового цензу Солон знищив політичні переваги евпатридів і розширив коло повноправних громадян. Законодавством Солона остаточно була оформлена держава і закладені основи афінської демократії, але вже сам Солон, оцінюючи заслуги перед народом, не приховує багато в чому компромісний і обмежений характер своєї політики, намагання примирити бідного з багатим і пише, що

ὁμοῦ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας
ἔρεξα καὶ διῆλθον ὡς ὑπεσχόμην.
θεσμοὺς δ' ὁμοίως τῶι κακῶι τε καγαθῶι
εὐθεῖαν εἰς ἕκαστον ἁρμόσας δίκην
ἔγραψα... (24, 16-20)
Законів силу і їх міць
З'єднавши з правосуддям, я усе зробив,
Що обіцяв: усім, великим і малим,
Закони написав і дав їм рівний суд.

Після впровадження своїх законів Солон склав повноваження і полишив Афіни. Але при всій широті і всеосяжності реформи Солона не могли, проте, задовільнити всі верстви афінського суспільства. За свідченням Аристотеля, незадоволеними Солоном залишилися дві крайні групи – обмежені в своїх правах і багатствах евпатриди і безземельні або малоземельні громадяни четвертого класу – фети [Аристотель 1937, 68]. В елегіях Солона відображена боротьба між цими угрупуваннями, яка з усією гостротою

розгорнулася вже після від'їзду його з Афін. І після багаторічної боротьби в 560 р. до н.е. влада в Афінах перейшла до Пісістрата. Солон сприйняв його тиранію як найбільше лихо рідного міста (λύγρα κακότετα) і ганебне рабство, ярмо якого наклав на себе народ зі своєї ж власної нерозсудливості:

…ἐς δὲ μονάρχου δῆμος ἀνδρείηι δουλοσύνην ἔπεσεν

(10, 13-14) одному нерозважно владу віддавши, народ рабство собі вготував.

Проте літературна творчість Солона стосувалася не лише його політичної діяльності; у свої елегії він вносить новий елемент – гномічний. Так, велика елегія, яка пізніше отримала назву "Поради самому собі" носить моралізаторсько-гномічний характер. Він висловлює тут думку про те, що щастя полягає в славі та багатстві, але в поєднанні зі справедливістю; це перегукується з античним баченням чесноти [Доватур 1977, 39]. Сам Солон прагне багатств і подібні бажання вважає цілком природним. Але поет засуджує надмірну погоню за золотом і сріблом, бо однаково багатий і володар великих скарбів і той, хто:

...μόνα ταῦτα πάρεστι,

γαστρὶ τε καὶ πλευρῆι καὶ ποσὶν ἅβρα παθεῖν (14, 3-4) –

Рівний йому і має лише чим потішити живіт, бік і ноги (тобто, що поїсти, на чому лягти і в що одягнутись).

Багатство, яке не поєднується з доброчесністю, Солон осуджує, тому його авторитет і його елегії стають надбанням і християнської літератури. Василь Великий у своїй відомій гомілії Πρὸς τοὺς νεοὺς, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν

ὠφείλοιντο λόγων (До молоді про те, як можна користатися зі світської літератури) цитує елегії Солона, зокрема, такі рядки:

ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διαμειτόμεθα τῆς ἀρετῆς τὸν

πλοῦτον· ἐπεὶ τὸ μὲν ἔμπεδον αἰεί,

χρήματα δ' ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλος ἔχει □

але ми не проміняємо доброчесності на їхнє багатство, бо вона незмінна, а багатство людське сьогодні належить одному, а завтра – іншому; πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κεῖται людина не знає межі для багатства (2, 71) [Звонська 2008, 353]. Найрельєфніше судження Солона про людське щастя видно з такого фрагмента:

ὄλβιος, ὧι παῖδες τε φίλοι καὶ μώνυχες ἵπποι

καὶ κύνες ἀγρευταὶ καὶ ξένος ἀλλοδαπός (13) –

Щасливий той, в кого є діти і друзі, і бистроногі
коні, й мисливські собаки, і приятель на чужині.

Але коли природні людські бажання перетворюються в ненаситність, жадобу, надмірність, то це призводить до покарання (τίσις Ζηνός – Зевсова кара). Засуджуючи нажите нечесним шляхом багатство, поет пише:

ἀρχὴ δ' ἐξ ὀλίγου γίγνεται ὥς τε πυρός
φλαύρη μεν τὸ πρῶτον, ἀνιηρὴ δὲ τελεῦται (1, 14-15) –

Початок бере воно з малого, як вогонь
Із іскри, а потім стає тягарем.

Про високі моральні вимоги Солона і до самого себе свідчить єдиний збережений вірш, написаний тетраметром трохеїчним (23, 1-25). Вороги роблять закид Солону, що не настільки він глибокодумний і розсудливий (οὐκ ἔφυ Σόλων βαθύφρων οὐδὲ βουλήεις ἀνήρ), якщо не зумів скористатися владою для примноження багатств або, навіть, стати тираном в Афінах. На що поет відповідає, що він служив народу безкорисливо (οὐ μάτην ἔερδον).

Оцінюючи свої заслуги перед афінськими громадянами, Солон водночас дає відсіч усім недоброзичливцям і огудникам його реформ:

τῶν οὕνεκ' ἀλκὴν πάντοθεν ποιεύμενος
ὡς ἐν κυσὶν πολλῆισιν ἔστραφην λύκος (24, 26-27) –

Нападки з всіх боків я відбивав, як міг,
Неначе вовк отой між зграєю собак.

Коли Пісістрат встановив тиранію в Афінах, Солон з гіркотою звертається до народу, який призвів до лих в державі, подібно до того, як стихійні лиха завдають шкоди природі:

ἐκ νεφέλης πέλεται χιόνος μένος ἠδὲ χαλάζης,
βροντὴ δ' ἐκ λαμπρῆς γίγνεται ἀστεροπῆς.
ἀνδρῶν δ' ἐκ μεγάλων πόλις ὄλλυται, ἐς δὲ μονάρχου
δῆμος ἀνδρείηι δουλοσύνην ἔπεσεν (9, 11-14) –

З темної хмари і градом ударить, і снігом посипле;
Від блискавиці-стріли небо розлоге двигтить,
Місто ж – од надто великих мужів: одному нерозважно
Владу віддавши, народ рабство собі вготував.

Засуджуючи нерозсудливість народу, Солон закликає його до пильності. При цьому для підсилення емоційності він використовує слова із поступово зростаючим значенням (γλῶσσα, ἔπη, ἔργα), користуючись специфічним прийомом градації:

εἰς γὰρ γλῶσσαν ὁρᾶτε καὶ εἰς ἔπη αἰμύλου ἀνδρός,

εἰς ἔργον δ' οὐδὲν γιγνόμενον βλέπετε (8, 7-8)

Тож звертайте увагу на слова, на мову
Облесної людини, на справи його дивіться.

Поетична мова Солона багата художньо-стилістичними засобами вираження думки. У своєму першому поетичному творі – елегії на взяття мегарцями Саламіна – Солон майстерно використовує іронію:

εἴην δὴ τοτ' ἐγὼ Φολεγάνδριος ἢ Σικινίτης
ἀντί γ' Ἀθηναίου πατριδ' ἀμειψάμενος
αἶψα γὰρ ἀν φάτις ἥδε μετ' ἀνθρώποισι γένοιτο·
Ἀττικὸς οὗτος ἀνὴρ τῶν Σαλαμιναφετῶν (2, 3-6)

О волів би я бути жителем Фолегандру чи Сікініту (*найменші з Кікладських островів*), щоб не зватися афінянином, бо пішла вже між людьми чутка: "Жодного з жителів Аттики не було серед тих, хто відвоював Саламін".

Солон виступає як патріот Афін, пристрасний поборник їх процвітання і щастя. До рідної землі він звертається, використовуючи епітети: μήτηρ μεγίστη δαιμόνιων Ὀλυμπίων ἄριστα, Γῆ μέλαινα (24, 4-5) – чорна земля, наймогутніша і найкраща мати Олімпійських богів. Промовисті епітети вживає Солон для позначення і негативних явищ: χολούμενος γῆρας – гнітюча старість, ἄκλαυστος θάνατος – неоплакакна смерть, δίκη σκολίη – несправедлива кара, ἔργα ὑπερηφάνα – зарозумілі вчинки, ἀργαλέης δουλοσύνη – болісне рабство.

Користується Солон і перефразою, яка полягає в заміні назви реалії описом її ознак або особливостей: Ἀθηναίης τε καὶ Ἡφαίστου πολυτέχνεω ἔργα – справи Афіни і вправного в багатьох ремеслах Гефеста, тобто мистецтва; Ὀλυμπιάδων Μουσέων δῶρα – дари Муз Олімпійських, тобто мистецтва і науки; Παιῶνος πολυφαρμάκου ἔργου ἐχόντες – ті, хто займається справою Пеона, котрий знає чимало цілющих ліків, тобто лікарі; Μνημοσύνης καὶ Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἄγλαα τέκνα – блискучі дочки Мнемосіни і Зевса Олімпійського, тобто Музи.

Серед інших тропів Солон часто вдається до персоніфікації. Речі і явища наділяються властивостями людини, що підсилює вплив художнього слова на слухача. Абстрактні поняття (лихо, справедливість), нежива природа (земля), явища суспільного життя (неволя, війна) набувають ознак, притаманних живим істотам:

οὐδὲ φυλάσσονται σεμνὰ Δίκης θέμεθλα
ἢ σιγῶσα σύνοιδε τὰ γιγνομένα πρὸ τ' ἐόντα,
τῶι δὲ χρόνωι πάντως ἦλθ' ἀποτεισομένη (3, 14-16) –

Чи спогадає хто про справедливість святу?
Ну а вона, хоч мовчить, про минулі й сьогоднішні вчинки
Знає. Наспіє пора – прийде й рахунок подасть.
οὕτω δημόσιον κακὸν ἔρχεται οἰκαδ' ἑκάστωι·
αὐλειοι δ' ἐτ' ἔχειν οὐκ ἐθέλουσι θύραι
ὑψηλὸν δ ὑπὲρ ἕρκος ὑπέρθορεν ... (3, 27-29) –
Так всенародне лихо прийде до кожного дому,
Двері вже не хочуть зупинити його,
Перестрибне воно через високу огорожу.

Тому і наш час повчально звучить художнє слово Солона, яким він намагався відповісти на злободенні запити сучасності і яке вирішувало на той час важливі проблеми, що зберігали свою значущість упродовж усього періоду розквіту грецької демократії і не втратили своєї актуальності і для сучасних держав із демократичним суспільним ладом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Антична література.* Хрестоматія / Упорядн. О.І.Білецький. – К., 1968. – 611 с.
2. *Аристотель.* Афинская полития / Пер. С.И. Радцига. – М.-Л., 1937. – 208 с.
3. *Гриневич К.Э.* Солон. Исследовательский этюд из истории Афин VI в. до н. э. // Учен. зап. Томского ун-та. – № 4. – 1946. – С. 54-74; №6. – 1947. – С. 11-34.
4. *Диоген Лаэртский*. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский. – М., 1979. – 620 с.
5. *Доватур А.И.* Наследственная вина в представлении Солона, Феогнида, Эсхила // Язык и литература античного мира. – Л., 1977. – С. 36-45.
6. *Звонська Л.Л.* Рецепція мовно-культурної спадщини античності каппадокійською школою патристики // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2008. – Вип.26. – Кн.1. – С. 352-356.
7. *Зельин К.К.* Борьба политических группировок в Аттике в VI в. до н. э. / К.К.Зельин. – М., 1964. – 272 с.
8. *Либан Н.Н.* Социальные противоречия в Аттике VII – VI вв. до н. э. в ходе становления государства // Древний Восток и античный мир. – М., 1972. – С. 95-109.
9. *Мегела І.П.* Історія давньогрецької літератури / І.П.Мегела. – К., 2007 – 334 с.
10. *Мегела І.П., Левко О.В.* Давньогрецька класична лірика. Антологія / І.П. Мегела, О.В Левко. – К., 2006. – 400 с.

11.*Плутарх.* Избранные биографии // Пер. под. ред. С.Я.Лурье. – М.-Л., 1941. – 740 с.

12.*Ярхо В.Н., Полонская К.П.* Античная лирика / В.Н. Ярхо, К.П. Полонская. – М., 1967.

Звонская Л.Л., д.филол.н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ПОЭЗИЯ СОЛОНА В ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

В статье исследуется поэтическое наследие Солона как общественно-политического деятеля Афин периода формирования демократии, рассматриваются вербальные средства манифестации гражданских, философских и этических идей поэта.

Ключевые слова: *Солон, афинская демократия, древнегреческая лирика, элегия, ямб, лингвопрагматика.*

Zvonska L., Dr. of Philol. Sc., Prof.

THE POETRY OF SOLON IN LINGUOPRAGMATIC ASPECT

The article examines the poetic heritage of Solon as a socio-political statesman of Athens during the period of formation of the democracy, highlights verbal means of manifestation for civil, philosophical and ethical ideas of the poet.

Keywords: *Solon, the Athens democracy, Greek lyric poetry, elegy, iambus, linguopragmatism.*

ЗМІСТ

Айдачич Д.
КОЛЕКЦІЯ ЦІННОСТЕЙ *СВОБОДА, РІВНІСТЬ, БРАТЕРСТВО* ТА ЇЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ.....3
Алексеева Т.А.
СТРАТЕГИЯ ПОРИЦАНИЯ В МЕЖЛИЧНОСТНОЙ КОММУНИКАЦИИ: БИНАРНАЯ ОППОЗИЦИЯ *"РОДИТЕЛЬ:: РЕБЕНОК"*.....17
Ангерчік Є.
ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРІЧЧЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ).....25
Альошина К.О.
СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ "ПРОМОВИСТИХ" ІМЕН У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (на матеріалі англійського та українського перекладів науково-фантастичних творів І.Єфремова).....33
Альшева А.
ПЕРЕКЛАД НІМЕЦЬКОЇ ВІКІПЕДІЇ ЯК ШЛЯХ ДО РОЗШИРЕННЯ UANET.....42
Андрієвська Е.М.
ЕЛЕКТРОННИЙ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ РЕСУРС *TRESOR DE LA LANGUE FRANÇAISE* ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В РОБОТІ ПЕРЕКЛАДАЧА 48
Андрійченко Ю.В.
ВІДОБРАЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В НАЗВАХ ПРОФЕСІЙ І ПОСАД У ІСПАНСЬКІЙ МОВІ.....58
Андрощук О.С.
ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ 64
Андрухович А.
РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ *ҐЕНДЕР* В ОФІЦІЙНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ СПЕЦСЛУЖБ РОСІЇ.....69
Антоненко З.В.
ВІДТВОРЕННЯ ІСПАНСЬКИХ ЕВФЕМІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ 78
Антоненко Н.П.
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АССОЦИАТИВЫ ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН В СВЕТЕ ТЕОРИИ САКРАЛЬНОГО 89
Антонов О.В.
ЧОЛОВІЧИЙ ТА ЖІНОЧИЙ КОМУНІКАТИВНІ СТИЛІ ПЕРСОНАЖНОГО МОВЛЕННЯ (на матералі сучасної американської драми) 100
Атаманенко Н.П.
ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ДІЄСЛІВНИХ ЧАСІВ У РОЗМОВНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ АЛЖИРУ 106
Бабире О.В.
КОНЦЕПТ "АПОКАЛІПСИС" У ТЕКСТАХ НА ЕКОТЕМАТИКУ 112
Бадзюнь О.Є.
ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТЕОПРОГНОЗІВ (на прикладі англомовних синоптичних повідомлень телеканалу ВВС).....124
Белоусова Т.П.
БИОЭТИКА КАК ОБЪЕКТ КОГНИТИВНОЙ ОНОМАСИОЛОГИИ 132

Білан М.Б.
СМИСЛОВА ОДИНИЦЯ ФРАНЦУЗЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО СТАТУТНОГО ДОКУМЕНТА 146
Білецька Т.О.
РОЛЬ ДЕЙКТИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ВПЛИВУ НА АДРЕСАТА(на матеріалі англомовних текстів-описів товару комерційних інтернет-сайтів) 155
Білюк І.
МЕТАФОРИЧНА НОМІНАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК УРБАНІСТИЧНОГО БРЕНДИНГУ 164
Біляк І.В.
ІГРОВИЙ ЗАГОЛОВОК ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ В АНГЛОМОВНОМУ НОВИННОМУ МЕДІАТЕКСТІ 172
Бондар В.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕРВИННИХ ВОКАТИВНИХ ОДНОЗВУКОВИХ ВИГУКІВ (на матеріалі китайської та української мов) 182
Булкіна А.В.
АРГУМЕНТАТИВНО-РИТУАЛЬНИЙ ДІАЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС: МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР "ПРОПОЗИЦІЯ РУКИ ТА СЕРЦЯ".....190
Василюк О.В.
ВЕРБАЛЬНИЙ ТА ВІЗУАЛЬНИЙ СКЛАДНИКИ БРЕНДИНГУ МЕГАПОЛІСІВ 200
Виклюк І.В.
СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ АБРЕВІАТУРУ СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ ПРЕСІ 208
Гаврецька Х.М.
ЮРИДИЧНА ЛЕКСИКА СУЧАСНОЇ МОВІ ГІНДІТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ...217
Гаженко І.В.
ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ТА ЧОЛОВІЧОГО МОВЛЕННЯ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ 224
Галайчук А.Ю.
ХУДОЖНІ ЕВФЕМІЗМИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ 231
Гапченко О.А.
ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ЛЕКСИКОН ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСОБЛИВЕ МЕНТАЛЬНЕ УТВОРЕННЯ.....239
Гач Н.О.
КУЛЬТУРНА КОНОТАЦІЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ XIX СТ. 250
Гетьман З.О.
ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕРВАНИХ І УСІЧЕНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (на матеріалі сучасної іспанської мови).....262
Гейко Т.М.
ЗБЛИЖЕННЯ МОВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОСТІ 268
Гоз Д.
СЕМАНТИКА ТИРЕ У ПОЕЗІЯХ ЛІНИ КОСТЕНКО 274
Головань В.О.
МОДАЛЬНІ ДІЄСЛОВА ЯК МОРФОЛОГІЧНИЙ ЗАСІБ МОДЕРАЦІЇ КАТЕГОРИЧНОСТІ В ПАРЛАМЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі засідань європейського парламенту) 282

Голов'янник Д. С.
ЕЛЕМЕНТИ ТУРЕЦЬКОГО СЛЕНГУ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (на матеріалі блогів) 290
Гончарова О.О.
НІДЕРЛАНДСЬКА МОВА У СУЧАСНОМУ СВІТІ: СТАНОВЛЕННЯ МОВИ НА ТЕРИТОРІЇ НІДЕРЛАНДІВ 296
Гордон К.О.
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ГУАНЮН'ЮЙ У РОЗМОВНОМУ СТИЛІ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ: УЗУАЛЬНИЙ АСПЕКТ 314
Горобець І.С.
КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ ВИМІР ЛЕКСИКИ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ АНТИЧНИХ ЧАСІВ ЛЕКСИКА НАРОДНОЇ АНТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ У КЛАСИФІКАЦІЙНОМУ ВИМІРІ (на матеріалі текстів "De agri cultura" Марка Порція Катона, "De medicina" Авла Корнелія Цельса, "Historia Naturalis" Гая Плінія Старшого) 321
Григораш А.С.
ЕВФЕМІЗМИ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ (на матеріалі англомовних мас-медійних текстів 328
Гриценко М.В.
ПЕРЕКЛАДАЧ У СИТУАЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЇ 336
Губа Л. В.
КОНСТРУЮВАННЯ ПРОСТОРУ В ТЕКСТАХ МАЛИХ ЕПІЧНИХ ЖАНРІВ ГЕРМАНА ГЕССЕ 345
Гуменюк О.
МОЖЛИВОСТІ БРАУЗЕРІВ У ГАЛУЗІ КОМП'ЮТЕРНОГО ПЕРЕКЛАДУ 351
Гумінілович М.В.
ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ЗАГОЛОВКІВ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ПРЕСІ 363
Гусейнов А.
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОЇ МЕТАФОРИ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ П. ЗЮСКІНДА "DAS PARFÜM" ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ) 371
Давидюк Н.О.
ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОБАЧЕННЯ У ЛЕКСИЦІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ АЛЖИРУ 379
Дарчук Н.П.
НАПРЯМКИ ФОРМАЛІЗАЦІЇ СЕМАНТИКИ 385
Данилевська О.В.
ТОПОНІМИ-КОНЦЕПТИ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ У ЗМІ (контекстуально-частотний аналіз) 396
Дегтяренко М.О.
КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ І СТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю З БІЗНЕСМЕНАМИ 404
Дем'яненко Н.Б.
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОЛОГІЇ 414
Денисенко Н.В.
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЕМФАТИЧНОГО КУРСИВУ В ПЕРЕКЛАДАХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 421

Довбищенко Ф.
ОСОБЛИВОСТІ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СЕМАНТИЧНИМИ СЕГМЕНТАМИ "МОРЕПЛАВСТВО" І "МІФОЛОГІЯ" (структурно-семантичний аналіз) 432
Довганчина Р.
ТЕКСТУАЛЬНІ ТА ПІДТЕКСТУАЛЬНІ ЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ В ПЕРЕКЛАДІ (на прикладі оповідань Е.Хемінгуея) 440
Домилівська Л.В.
МОВНІ СИМВОЛИ ІДІОСТИЛЮ Ю. ЯНОВСЬКОГО З СЕМАНТИКОЮ "ГЕНДЕРНА ОЗНАКА" 451
Дорошенко О.
ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОМЕШКАННЯ НІМЕЦЬКОГО БЮРГЕРА (*DER DEUTSCHE BÜRGER*) У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ. 461
Дригіна А.
ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК РИМ ЛІНИ КОСТЕНКО 468
Дубенко О.Ю.
ГЕНДЕРНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ТРАДИЦІЯХ 474
Дурманенко А.
КАЛАМБУР ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ (на матеріалі роману Любка Дереша "Культ" та його перекладу французькою мовою) 487
Душка-Іванов А.
ЛАТИНСЬКОМОВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: ПРИРОДА, СУТНІСТЬ, ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ 498
Д'яконова О.В.
КОНЦЕПТ ЩАСТЯ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ: ПОТЕНЦІЙНІСТЬ ЧИ РЕАЛІЗОВАНІСТЬ? 506
Дяченко Ю.В., студ.,
ВІДТВОРЕННЯ ІДІОЛЕКТУ ПІДЛІТКА У РОМАНІ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА "THE CATCHER IN THE RYE" (на матеріалі перекладів російською та українською мовами) 514
Єременко А.С.
ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ АРАБСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКИХ МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 523
Єфімова А.
ПРАГМАТИКА VERBA DICENDI В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ 529
Жидкова Д.В.
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ У МАС-МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ ПІД ЧАС ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПЕРЕГОНІВ 535
Завадська О.В.
ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ПАРАМЕТР ОФІЦІЙНИХ ВЕБ-САЙТІВ ІНСТИТУТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ 542
Загоруйко А.
ЗООНІМ "СОБАКА" ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ У ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ РІЗНИХ НАРОДІВ 552
Звонська Л.Л.
ПОЕЗІЯ СОЛОНА У ЛІНГВОПРАГМАТИЧНОМУ ВИМІРІ 559

Наукове видання

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Випуск 46

Частина 1

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Формат 60x84$^{1/16}$. Ум. друк. арк. 33,36. Наклад 300. Зам. № 213-0091.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний.
Підписано до друку 02.12.13

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.kiev.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02